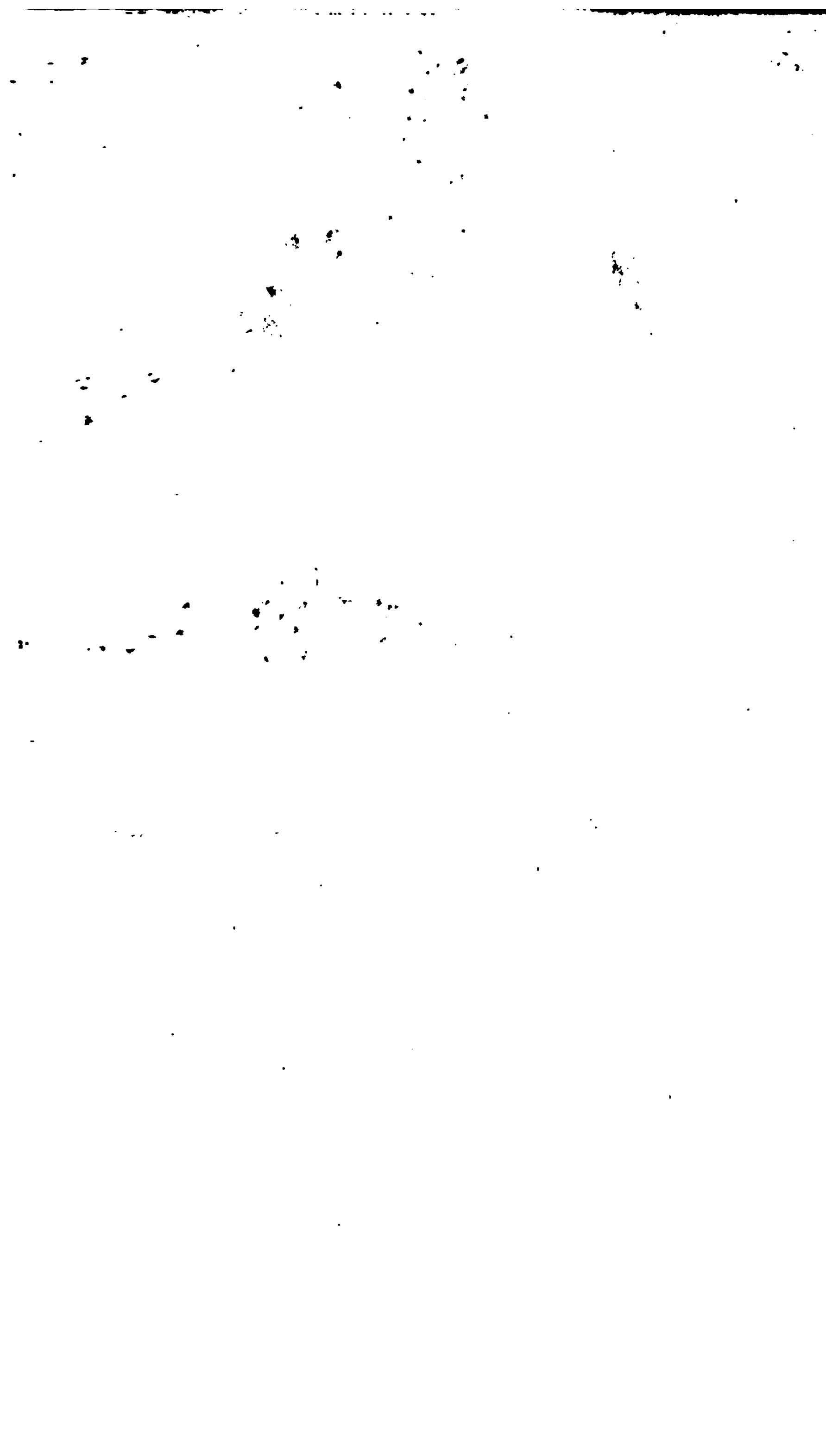

HISTORISK TIDSSKRIFT,

Fjerde Række,

udgivet

af

den danske historiske Forening,

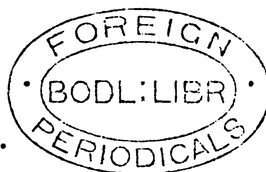
ved dens Bestyrelse.

Redigeret

af

E. Holm,

Foreningens Sekretær.

Sjette Bind.

Kjøbenhavn.

Bianco Lunos Bogtrykkeri.

1877—1878.

Indhold.

Literatur og Kritik:

Kong Frederik den Tredies og Dronning Sophie Amalies Sarkophager i Roskilde Domkirke.

Notitser af

C. L. Løvenskiold.

Den 4de Mai 1670 nedsattes Kong Frederik den Tredies Liig i en af Hvælvingerne under Christian den Fjerdes Kapel i Roskilde Domkirke, hvor man for at vinde Plads til den nytilkommende Kiste havde foretaget Omflytning med en Deel af de i disse Hvælvinger tidligere bisatte fyrstelige Liig. Kong Christian den Femte skriver nemlig under 29de April 1670 til Rigsmarskal Kørbitz: «..... at Du dend anordning giører, at woris Elsch. Kiere Hr. Faders, sl. oc høyloflig Ihukommelse, Liig (som den 4de Maij førstkommendis till Roschild vorder henført) der vdj Domkirken worder nedsatt I dend første Huelving paa dend høyere Haand wed woris Elsch. Kiere Hr. Farfaders (Iligemaade sl. oc høyloflig Ihukommelse Begraffuelse) som sl. oc høyloflig Ihukommelse Hertug Ulrich af Bützauer, Item printz Christian, Hertug Magnus oc Hertug Hans deris Liig er staaendis, oc derimod samme fire Liig at hensette udj dend tredie Huelving paa dend venstre Haand ved høyest bemelte woris Hr. Farfaders Begraffuelse, huor sl. Hertug Vlrich, som blef skudt

udj slesien, sampt woris sl. Broders oc Systers, saawell som tuende andre smaa liig, fra Skanderborg ankomne, nu staaendis ere, huor imod bemelte voris sl. Broders oc Søsters Liig vdj dend første Huelving (som høyst bemelt woris sl. Faders Liig hensettis) kand forflyttes.»[1])

Ved Bisættelsen den 4de Mai 1670 var det formodentlig dog kun den indre Kiste, som indesluttede Kongeliget, thi den egentlige Sarkophag, hvis kunstneriske Udstyrelse man allerede i Februar 1670 havde overdraget til Hofguldsmed Ferdinand Küblich, var endnu ikke bleven færdig fra hans Haand. Fra denne i sin Tid vistnok meget ansete og dygtige Haandværker, der iøvrigt udførte mange betydelige Arbeider for kongelig Regning, foreligger der nemlig i det kongelige Geheimearchiv[2]) et nøiagtigt specificeret Regnskab over de for hans Vedkommende med Sarkophagens Forfærdigelse forbundne Omkostninger. Man erfarer deraf ikke alene, at Sarkophagen var fuldført henimod Midten af August 1670, hvornæst den, efter at være tagen i Øiesyn af Kong Christian den Femte, bragtes til Roskilde den 17de s. M., men man kan tillige deraf danne sig en meget anskuelig Forestilling om dette Pragtstykkes Udseende og Rigdom. Med det deraf dannede Billede for Øie synes det imidlertid forunderligt og kun lidet stemmende med de anvendte Bekostninger, at dette Mindesmærke var bestemt til at skjules i en snever og skummel Gravhvælving, hvor hverken dets Kostbarhed eller Arbeidets kunstneriske Udførelse kunde komme til sin Ret; thi ikke alene var Kobberet, hvoraf Kisten var forfærdiget, forgyldt med en Bekostning af 600 Rdlr., men denne var tillige

[1]) Geheimearchivet: Sjællandske Tegnelser.
[2]) Afregninger F. 20.

prydet med Figurer, Emblemer og Lister af drevet Sølv til en samlet Vægt af 141 ℔ 18 Lod, nemlig:

3 store Engle paa Laaget	veiende	16 ℔	16	Lod,
4 do. do., en paa hvert Hjørne af Kisten	—	32 -	22	—
14 mindre do., anbragte paa forskjellige Steder af Kisten	—	10 -	2½	—
4 kongelige Navnechiffre	—	7 -	5½	—
Frederik den Tredies Brystbillede, omgivet af Armaturer og menneskelige Figurer m. m.	—	17 -	28	—
2 kongelige Vaabenskjolde	—	9 -	8	—
4 kronede Løver som Skjoldholdere .	—	10 -	14	—
1 Kors 1 Krusifix 1 Dødninghoved 3 Nagler Indskriften }	—	17 -	6	—
1 stor Krone over Indskriften	—	3 -	8	—
Dødens Sindbillede	—	7 -	11	—
Forskjellige mindre Zirater	—	3 -	30	—
8 forskjellige Lister	—	5 -	27	—

Den der, ledet af de saaledes bevarede Optegnelser om Ferdinand Küblichs Arbeide, vilde søge dette Kunstværk i Roskilde Domkirke, vilde dog føle sig høiligen skuffet og uden Tvivl forlade Kongegravene med den Overbeviisning, at Kong Frederik den Tredies Liig ikke fandtes iblandt disse. Ved at ty til de foreliggende Beskrivelser af Domkirken vilde han imidlertid ikke alene komme til Kundskab om, at Liget af Danmarks første Enevoldskonge ikkedestomindre havde sit Hvilested under Kirkens Hvælvinger, men tillige erfare, at Kongens Liig

allerede i Aaret 1734 indesluttedes af en Sarkophag, der navnlig med Hensyn til de ydre Prydelser ikke havde nogen Lighed med Ferdinand Küblichs kostbare Ornamentering. I det nævnte Aar beskriver nemlig Magister Hans Buch i «Roeskildia subterranea» Sarkophagen saaledes: «Kongens Kiste, som staaer paa 4 Messing Løvefødder, er af Kobber laxeret med heel herlig derpaa sat Messing Zirat, iblandt hvilket er ovenpaa (en?) Engel holdende en Plade gjort som et aflangt Blad med følgende Inscription: Hic jacet per quem stetit . . . . etc.»[1])

Det fremgaaer altsaa heraf, at Kongens Liig eller vel rettere den indre Kiste, hvori dette i Aaret 1670 nedlagdes, senere er bleven udtaget af den af Küblich saa rigt udstyrede Sarkophag og nedsat i en anden, der saavel i sin Form, som med Hensyn til Prydelsernes Beskaffenhed og Udførelse var meget forskjellig fra hiin. I Realiteten kan det jo vel være ligegyldigt, om den afdøde Konges Liigkiste er prydet med Ornamenter af Sølv eller af Messing, men i historisk Henseende synes det at maatte have Interesse, dersom det kunde oplyses, naar og af hvilken Grund denne Forandring er bleven foretaget.

Til Besvarelse heraf fremstiller der sig da trende Spørgsmaal: 1) hvornaar er denne Omlægning af Liget skeet? 2) hvem har forarbeidet den nye Sarkophag? og 3) hvad er der blevet af den ældre?

Med Hensyn til Besvarelsen af det første Spørgsmaal maa Tanken nærmest fæste sig ved Enkedronning Sophie Amalies Død 1685 og Ligets Bisættelse ved Siden af hendes Ægteherres Kiste, og denne Tanke synes at vinde

---

[1]) Manuscript, hvoraf blandt Andet en Afskrift findes i det antiqvarisk-topographiske Archiv.

yderligere Berettigelse ved den Omstændighed, at begge disse kongelige Personers nuværende Sarkophager nærme sig saameget hinanden i ydre Henseende — og allerede i Aaret 1734 beskrives de saaledes — at de kunne siges at være ligesom af een Støbning. Det ligger da nær i saa Henseende og med Hensyn til, af hvem disse Kister ere forarbeidede, at søge Oplysninger i de fra hiint Tidspunkt opbevarede Regnskabsdocumenter; men de eneste — saavidt vides — hidtil forefundne Optegnelser, der kunne henpege paa Omkostninger ved Forfærdigelsen af Sarkophagerne, ere saa ufuldstændige, at man kun igjennem Gisninger tør sætte dem i Forbindelse med de derhenhørende Arbeider. I Partikulairkassens Regnskaber[1]) findes nemlig anført blandt de maanedlige Udgifter, at der under 24de September 1688 blev betalt

til Ferdinand Guldsmeds Enke Resten af hendes Tilgodehavende for Arbeider paa Liigkisterne[2])	1482 Rdlr.
til Guldsmed Kohlmann for Arbeide ved Liigkisterne	1206 —
og til Guldsmed Mohr i samme Anledning .	970 —

Seer man imidlertid hen til, at der — med Undtagelse af Prinds Christian Vilhelms Død i Aaret 1673, i Anledning af hvilken der den 19de Februar s. A. udbetaltes

---

[1]) Geheimearchivet: Königl. Rechnung de A° 1688 bis A° 1699 Lit. E. Nr. 10.

[2]) Ferdinand Küblich maa være død omtrent 1686, thi ifølge »Oberzahlmester« Oluf Hansens Regnskabsbøger er der endnu i Aaret 1685 bleven betalt ham forskjellige Beløb for præsterede Arbeider, hvorimod det den 22de April 1687 hedder »afgangne Mester Ferdinand Küblich«. (Rentekammerarchivet.)

til Ferdinand Küblich Resten af de ham tilkommende 124 Rdlr. 2 ℔ 4 ß for Sølvbeslag til Prindsens Liigkiste[1]), samt at Christian den Femtes Dronning i Aaret 1682 nedkom med en dødfødt Datter — i Tidsrummet 1670—1688 ikke er indtruffet noget andet Dødsfald i den danske Kongefamilie end Enkedronning Sophie Amalies, da leder jo Udtrykket «Liigkisterne» Opmærksomheden naturligst hen paa de to Pragtstykker, der gjemme Ligene af denne Dronning og hendes tidligere afdøde kongelige Gemal. Og naar dertil kommer, at der i en og samme Mappe i den kgl. Kobberstiksamling opbevares Skizzer[2]) saavel af de nuværende Sarkophager som af en Liigkiste, paa hvilken Figurerne og Ornamenterne samt Farveanlægningen — der antyder hvide Figurer paa forgyldt Bund — aldeles svare til den detaillerede Opgivelse i Ferdinand Küblichs Regnskab, og det altsaa synes at være hævet over al Tvivl, at der her foreligger ikke alene en Gjengivelse af det af Küblich besørgede Arbeide, men tillige Originaludkastene for en Ombytning af Kisterne, bestyrkes derved den ovenfor fremsatte Anskuelse, at Partikulairkassens Udtryk «Liigkisterne» er en Betegnelse af de omhandlede Monumenter.

Tør denne Slutning ansees for berettiget, da ledes man jo derved, idetmindste tildeels, letforklarligt hen paa Besvarelsen af det andet Spørgsmaal: hvem der har forfærdiget disse tvende Mindesmærker. Ifølge en hidtil uimodsagt Tradition tillægges Arbeidets Udførelse vel en nederlandsk

---

[1]) Skatkammerets Indtægter og Udgifter for 1672—1673. (Rentekammerarchivet.)

[2]) Det er Inspecteuren ved ovennævnte Samling, Hr. Justitsraad Strunck, som har gjort mig opmærksom paa disse Skizzer, der hidtil ere blevne betragtede som Projecter eller kun foreløbige Udkast.

Kunstner ved Navn Herklas, der skal have forfærdiget Kisterne i det nu nedrevne «Giethuus» paa Kongens Nytorv, men dette lader sig meget godt bringe i Overeensstemmelse med de foranførte Facta, naar disse nemlig forstaaes saaledes, at Herklas leverede Tegningerne og forestod det samlede Arbeide, medens han samtidig dermed lod Ornamenteringen etc. udføre i de tre ovennævnte Guldsmedes Værksteder.[1])

Med Hensyn til Besvarelsen af det tredie Spørgsmaal: hvad er der blevet af den ældre med Ferdinand Küblichs Arbejder smykkede Sarkophag, synes derimod alle Kilder eller tilforladelige Vink at mangle. Men den Omstændighed, at de foreliggende Regnskaber tie om det største Beløb af Omkostningerne ved Kongeparrets Sarkophager — thi det kan vistnok betragtes som givet, at større Beløb, end de til de tre Guldsmede udbetalte, ere medgaaede til Forfærdigelsen af disse Pragtstykker i deres Heelhed — lader dog i Forbindelse med det ældre Arbeides sporløse Forsvinden[2]) formode, at man — mirabile dictu — ikke har taget i Betænkning at benytte dettes Metalværdi til

[1]) En i Particulairkassens Regnskaber (Geheimearchivet: Königl. Rechnung de A° 1686 bis A° 1688 Lit. E. Nr. 9) under 4de Februar 1687 indført Udgiftspost, ifølge hvilken Hofsnedker Hans Balcke har modtaget Betaling for «Modeller af Ligkister, effter regenschab, som generall Bygmester attesterer», synes derimod, forsaavidt de af Balcke forfærdigede Modeller tør sættes i Forbindelse med Kongens og Dronningens Kister, at pege hen paa, at Lambert v. Haven, som paa den Tid var kgl. Generalbygmester, og hvem Tilsynet med «Kgl. Majestæts Modelkammer», overdroges den 17de Januar 1673, har været Lederen af disse Arbeider.

[2]) Endog den Kobberkiste, hvori Kong Frederik den Tredies Liig nu hviler, er i sin Form afvigende fra den ældre, hvis Sider, Laag og Endestykker vare plane, medens de paa den nuværende ere buede.

dermed at bidrage til Dækningen af Omkostningerne ved de nye Sarkophager.

Til Slutning skal jeg endnu kun bemærke, at jeg ingenlunde anseer de fremsatte Spørgsmaal som ubetinget eller fyldestgjørende besvarede i det Foranførte. Jeg har kun villet bringe Sagen frem og henstiller iøvrigt til velvillige Forskere at yde mulige Bidrag til dens grundigere Oplysning og deraf følgende bedre Forklaring.

Omrids af Kong Frederik den Fjerdes Kamp med Grev Magnus Stenbock og Baron Görtz i Aarene 1712, 13 og 14.

Af

C. Paludan-Müller.[1])

Første Afdeling.

1. — — Kong Frederik var skilt ikke meget tilfreds fra sine Allierede. Han havde i 1711 opgivet sin egen Plan for at føre Krigen efter deres, men havde slet Intet opnaaet for sig, medens Czaren havde trods sin uheldige Tyrkekrig fastholdt sine Erobringer fra Sverrig i Østersølandene, og August befæstet den polske Krone paa sit Hoved ved at beskjæftige den svenske Krigsmagt i Pommern. I det næste Aar vilde Kong Frederik dog ogsaa have sin Del af Byttet. Derfor aftaltes i April Krigsplanen saaledes, at Hovedstyrken af den danske Landmagt skulde kaste sig over Sverrigs vestligste Besiddelser i Tyskland, Hertugdømmet Bremen og Verden, medens den danske Sømagt understøttede Russernes og Sachsernes Angreb paa Pommern, hvori ogsaa de enkelte efterladte danske Regimenter

---

[1]) Denne Afhandling er et Stykke af Forelæsninger, holdte ved Kjøbenhavns Universitet 1875.

skulde tage Del, og et tredie dansk Korps blokere Vismar. For at lette Transporten af det svære Beleirings-Artilleri, paatog Sachsen sig at sende det fornødne Skyts til Stades Beleiring ned ad Elben, til den danske Hær, medens Kong Frederik lod sit Artilleri føre fra Kjøbenhavn over Østersøen til Sachserne og Russerne, der vilde angribe Stralsund og Rygen. — Det drog langt ud paa Sommeren, inden Operationerne ret kom i Gang. Først i Mai begyndte de nye russiske Tropper under Menzikoffs Anførsel at ankomme til Pommern. Det skulde være en Hær paa 40000 Mand, men var vel, selv da Antallet var størst, ikke meget over Halvdelen. Det samme var Tilfældet med Sachserne, som under Grev Flemmings Anførsel forenede sig med Russerne og med dem søgte ved lange Cirkumvallationslinier at indeslutte de to Hovedfæstninger Stralsund og Stettin. Men det gik meget langsomt og søvnigt med dette Angreb, vistnok fordi Czaren, som selv indfandt sig ved sin Hær, efter at han ogsaa i dette Aar havde været i Karlsbad, i Virkeligheden ikke vilde Andet end underholde sine Tropper paa Landets Bekostning og fastholde den svenske Krigsmagt saa langt fra sine Grænser[1]. Nær var det derfor kommet til en Spænding med Kong Frederik, der vilde vide sit Artilleri anvendt efter Aftalen til et alvorligt Angreb paa Stralsund og Rygen, og maaske havde Forbundet allerede her spaltet sig som det gjorde 4 Aar derefter, havde ikke Begivenhederne nødt de Allierede til at holde sammen.

Det var atter Viceadmiral Sehested, der fik den Opgave at føre Artilleriet til de Allierede over Østersøen og at understøtte deres i Felttogsplanen bestemte Angreb paa Rygen. Han ankom den 28. Juli 1712 med en Eskadre

[1] Hermann, Geschichte des russischen Reichs 5 p. 280.

af 8 mest fladbundede Skibe og Pramme udenfor Nydyb; men nu fandt han dette besat af en talrigere fjendtlig Eskadre under den svenske Kommandør Henck. Den bestod af 10 saakaldte stralsundske Fregatter, byggede netop for disse Farvande. Her kom det nu i de første Dage af August 1712 til en interessant Kamp, hvor Sehested ved en omgaaende Bevægelse gjennem det østlige Løb endelig nødte sin Modstander til at trække sig tilbage til Palmerort paa Sydkysten af Rygen. Men heller ikke her lod Sehested ham i Ro. Kampen fornyedes den 17. August 1712 og endte med, at Henck maatte gaa tilbage til Stralsund, saa at de Allierede nu vare Herrer over hele Indrevandet[1]). Desuagtet kom det ikke til noget betydeligere Foretagende. Kun med Møie formaaede Czaren og K. August Kong Frederik til at lade sit Artilleri og sin Eskadre forblive ved Pommerns Kyster[2]).

Imedens Russerne og Sachserne saaledes laa uvirksomme i Pommern uden at udrette Andet end at ødelægge Landet og leve paa de ulykkelige Indbyggeres Bekostning — om det og var en Opdigtelse i de Klageskrifter, der fra svensk Side sendtes ud i Tyskland, at Kalmukerne i den russiske Hær aade Børn — havde Kong Frederik været ifærd med sin Del af den aftalte Plan. I Bremen befalede dengang som svensk General-Guvernør Grev Maurits Wellingk. Denne Mand, nu i en Alder af 61 Aar, havde vel i sin Ungdom været Militær, men har mest været brugt som Diplomat i mange Sendelser; det er som saadan han har vundet Betydning. Han havde Ord for at være en snu og fin, men tillige rænkefuld Diplomat, der

---

[1]) Garde p. 35 ff.
[2]) Vaupell I p. 449.

ikke forglemte sin egen Fordel eller undlod at benytte de Leiligheder, der tilbøde sig til at tilfredsstille sin Hævngjerrighed paa dem, der havde været ham i Vejen. Efter længere Tids Tilsidesættelse havde han efter Ulykken ved Pultawa opnaaet en høi og indflydelsesrig Stilling derved, at han paa egen Haand[1]) havde givet Kong Karl i Tyrkiet en Fremstilling af Forholdene i Sverrig. Vi kjende nu ikke denne; men den var saaledes affattet, at Kongen fik store Tanker om Wellingks Brugbarhed, udnævnte ham til Generalguvernør i Bremen og lagde Ledelsen af Sverrigs udenrigske Anliggender i hans Haand. Kongen var misfornøiet med Raadet i Stokholms Indblanding i disse Sager, og selv kunde han fra sin Leir ved Bender ikke oversee Alt saa hurtigt som fornødent var. Dette gav Wellingk en stor, men ubestemt Myndighed; afgjøre Noget kunde han dog ikke. Efter hans eget Sigende har Kongen endog overdraget ham Overbefalingen over Armeen i Tydskland[2]). Hvorledes det dermed egentlig forholdt sig, veed jeg ikke. Det kan ikke være saaledes at forstaa, at Grev Wellingk skulde kommandere Hæren; dette var overdraget andre Mænd; men vel betragtede han sig, og betragtedes af Andre, som et Slags øverste Leder af alle Sverrigs Krigs- og Statssager i Tydskland under Kong Karls egen Fraværelse. Denne mægtige, men uklare Stilling satte ham istand til at gribe ind, naar og hvor han vilde, og dog at gjøre det paa en saadan Maade, at han kunde unddrage sig Ansvaret for hvad der ikke faldt ud efter hans Ønske. — Nærmest mod denne Mand var det Kong Frederik rettede sit Angreb i August 1712, idet han satte sin Hær fra

[1]) Marts 1710. Carlson, Fredsunderhandlingarne p. 10.

[2]) Biogr. Lexicon, efter M. W.s Autobiografi, trykt i De-la-Gardieske Archivet XIV p. 40.

Holsten over Elben til Hertugdømmet Bremen og gik lige imod Stade, Landets Fæstning og Regeringens Sæde. Grev Wellingk havde kun en ubetydelig Krigsmagt til Hertugdømmets Forsvar; han havde forgjæves søgt at faa et kraftigt Landværn af Befolkningen organiseret. Han flygtede med Regeringspersonalet til Staden Bremen, der som en fri Rigsstad stod udenfor Krigen, og overlod Forsvaret af Fæstningen til Generalmajor Stackelberg. Ogsaa havde Wellingk vendt sig til den nedersachsiske Kreds, hvem det jo paalaa at overholde den indre Rolighed i Kredsen. Preussen og Hannover som Kredsens Direktører sendte nogle Hundrede Mand til Stade og formanede Kong Frederik til Ro. Men denne kjendte altfor vel Preussens og Hannovers egen Begjærlighed efter at faa Del i Byttet fra Sverrig, til at tage nogetsomhelst Hensyn dertil. Og da han gik rask løs paa Stade, trak Preusserne og Hannoveranerne sig tilbage. De havde mere skadet end gavnet Stackelbergs Forsvar. Da Kong Frederik havde modtaget Beleiringsartilleriet fra Sachsen, begyndte han et heftigt Bombardement, der lagde en Del af Byen Stade i Aske. Undsætning fra Sverrig var der ikke at tænke paa. Saaledes blev Stackelberg efter et hæderligt Forsvar tvungen til at kapitulere og overgive sig med Garnisonen som Krigsfanger den 6. September 1712. Dermed kom hele Hertugdømmet i de Danskes Magt.

Denne Erobring af Bremen var vel i og for sig ikke nogen stor Bedrift. Udfaldet kunde under de forhaandenværende Omstændigheder ikke være tvivlsomt, og paa Krigen i det Hele udøvede den i Øieblikket ingen anden Indflydelse end at frigjøre den danske Hær. Men for hele Krigens Gang og for den endelige Fred har Bremens Erobring været af meget stor Betydning og af stor Nytte for Danmark.

Saasnart Bremen var i Kong Frederiks Magt, førte han sin Hær til Omegnen af Hamborg, som han havde flere Grunde til at være fortørnet paa. Som Hertug af Holsten betragtede han Hamborgerne som sine Undersaatter, medens de vilde have deres Stad anseet for en fri Rigsstad. Der havde i flere Aar været Stridigheder af forskjellig Art, som det vilde være altfor vidtløftigt her at gaa ind paa; Hamborg havde ogsaa begunstiget Grev Wellingk paa flere Maader, og Wellingk, fnysende af Vrede over Stades Bombardement og Hertugdømmets Erobring, havde nu fra Bremen taget Ophold i Hamborg, hvorfra han vedblev at modarbeide Danmark, hvor han kunde. Kong Frederik lod derfor sin Hær lægge sig i Kvarter i Vierlandene og beslaglagde hamborgske Skibe i Norge. Hamborgerne opløftede et Ramaskrig, men Ingen hjalp dem, saa at de maatte give gode Ord, stille Kongen tilfreds med 246,000 Rdlr. og sende to Deputerede til Kjøbenhavn for at bede om Naade.

2. At Hjælp ikke kunde komme fra Sverrig til Bremen, var ikke fordi man jo der endnu havde baade Folk og Skibe, men fordi begge Dele havde en anden Bestemmelse. Kong Karl havde fra Bender paabudt nye Rustninger. I en Skrivelse til Raadet i Stockholm af 7. Marts 1712 — den ankom den 20. Maj, saaledes var nu Forretningsgangen under Kongens Fraværelse — paalagdes det Raadet paa det Stærkeste at foranstalte en hastig Expedition til Pommern for at undsætte Gen. Dücker i Stralsund og møde Kongen selv i Polen. Thi endnu havde Kong Karl ikke opgivet Haabet om at faa Tyrkerne til at gjenoptage Krigen mod Rusland. Han havde i det mindste een Mand i Sverrig, hvis prøvede Hengivenhed og Duelighed baade som Administrator og som Feltherre

han kunde lide paa: Grev Magnus Stenbock. Denne Mand havde gjort Krigen i Polen og Sachsen med under Kong Karl selv og var efter Freden i Altranstädt sendt tilbage til Sverrig som General-Guverner i Skaane, hvor han havde indlagt sig store Fortjenester af Konge og Fædreland ved dette Landskabs Bestyrelse, og endnu større ved at føre den Hær, hvormed han den $\frac{10.\ \text{Marts}}{28.\ \text{Februar}}$ 1710 vandt Seiren ved Helsingborg. Magnus Stenbock var derefter bleven Feltmareschal og Medlem af det Kongl. Raad, den øverste Regeringsmyndighed i Hjemmet. Ham var det nu Kong Karl overdrog Udførelsen af det paatænkte eventyrlige Krigstog. I to Skrivelser, af 23. Februar og 7. Marts (svensk Datering)[1], havde han paalagt ham at overtage

[1]) »Svensk Datering«; thi Sverrig havde dengang en ganske særegen Datering, der ikke stemte overens med nogen anden Kalender. Man vilde i Sverrig gjøre Overgangen fra den gamle Datering til den nye paa samme Tid som Danmark og de evangeliske Stænder i det tydske Rige, men ikke paa samme Maade. Medens hine oversprang 11 Kalenderdage i Februar 1700, saa at de umiddelbart efter den 18. Februar skreve den 1. Marts 1700, udelod man i Sverrig kun Skuddagen i dette Aar og vilde dernæst udelade en hel Uge i November 1700, endelig udelade Skuddagene i Aarene 1704, 1708 og 1712, hvorved man i Alt vilde have udeladt 11 Kalenderdage. Om man nu dog har indseet, hvilke Vanskeligheder i Forhold til andre Landes Datering dette maatte foraarsage, eller det svenske Folk og dets Regering har glemt eller forsømt det Vedtagne under de store Begivenheder, som netop i disse tolv Aar drog al Opmærksomhed til sig, kan jeg ikke sige; men vist er det, at kun Skuddagen i Februar 1700 udelodes, saa at den svenske Datering kom een Dag frem foran den julianske Kalender, men blev ti Dage bag efter den gregorianske. Deraf kommer det, at Russerne, efter gammel Stil, sætte Slaget ved Pultawa til den 27. Juni, de Svenske til den 28. Juni, alle de Folk, der bruge den forbedrede Kalender, til den 8. Juli 1709. Følgen blev, at de Svenske i Aaret 1712 maatte gjenindsætte den udeladte Skuddag. Dette Aars Februar fik saaledes 30 Dage og Sverrig gik derved tilbage til den julianske Kalenders Datering, som det beholdt indtil Aaret 1753.

Kommandoen over denne Expedition, men han havde tillige sat ham i et underordnet Forhold til den fordrevne polske Konge Stanislaus Lezinsky, der med Krassau's Hær var efter Pultawa kommen fra Polen til Pommern og derfra gaaet over til Sverrig. «Da H. Majestæt Kongen af Polen» — saaledes skriver Kong Karl til Stenbock — «uden Tvivl vil følge Armeen, har I at bevise ham al tilbørlig Hæder og Høiagtelse, og lydigen at efterkomme hvad han i en eller anden Sag kan have at befale, i Særdeleshed hvad Krigsoperationerne angaaer»[1]). Derved blev jo Stanislaus den egentlige Høistkommanderende, saaledes som Kong Christian den Femte eller Frederik den Fjerde, naar de fulgte med den danske Hær, der kommanderedes af Hert. af Plöen, eller General Arensdorff, eller Scholten. Forholdet kunde blevet vanskeligt nok for Stenbock, havde Kong Stanislaus ikke været en saa medgjørlig Mand. Overhovedet var det Hverv, der nu overdroges Seirherren ved Helsingborg, en af de vanskeligste Opgaver, der kunne gives en Mand. Stenbock har til en vis Grad løst den paa en beundringsværdig Maade; men hans Fortjenester ere ogsaa satte i fuldt Lys af hans Fædrelands Historieskrivere, i forrige Aarhundrede af Loenbom, som i fire Dele har givet os hans Levnetsbeskrivelse[2]), og i den senere Tid af Oscar Fredrik i tre meget lærerige Afhandlinger, oplæste i det svenske Vitterhets og Historie-Akademi.

Hvad der nu især gjorde Stenbocks Opgave saa vanskelig, var den høist besynderlige Stilling, hvori

---

[1]) Oscar Fredrik, Några Bidrag till Sveriges Krigshistoria, åren 1711, 1712 och 1713, andra delen, i Vitterhets, Historie och Antiquitets Akademiens Handlingar XXIV p. 181.

[2]) Kongl. Rådets och Felt-Marskalkens Herr Grefve Magni Stenbocks Lefwerne. D. 1—4. Stockholm 1757—65 — 4.

Sverrigs Regering da befandt sig. Kongen var i Bender; derfra regerede han sit Land og styrede Krigen som absolut Enevoldsherre, hvem Ingen vovede at modsige. Men naar hans Ordrer ankom sommetider to til tre Maaneder efter at de vare udstedte, vare Forholdene som oftest betydeligt forandrede fra hvad han havde forudsat. Det kongelige Raad i Stokholm skulde bringe dem i Udførelse; men mange Gange var det umuligt og næsten aldrig muligt paa den Maade, som Kongen vilde det. Dette laa i Sagens Natur; men hertil kom en indre Svaghed i Raadet, der lammede ethvert Skridt, hvor den største Energi havde været fornøden. Endnu var vel ikke den aabne Partistrid udbrudt; men to Retninger gjorde sig dog gjældende ved Raadets Deliberationer, saa at Tiden gik hen med Fremdragelse og Drøftelse af alle Vanskeligheder og Beslutningerne i de vigtigste Sager ofte bleve Mellembestemmelser, der svækkede al kraftig Handling. Paa Overfladen var Alt i Raadets Forhandlinger Lydighed og Underdanighed imod Kongen; men der gik en Understrøm af Misfornøielse og Vrangvillighed, som holdt tilbage, hvor det gjaldt at komme fremad. I Karlskrona manglede Alt til at faa Flaaden i Søen. Raadet mente ikke at kunne skaffe Midler til mere end 12 Skibes Udrustning. Admiralerne vilde ikke gaa ud med mindre end den hele Flaade, for ikke at falde værgeløst i den danske Flaades Hænder. Der skulde skaffes Krigs- og Mundforraad, Vaaben og Klæder og hundrede andre Ting, og Transportskibe til at overføre Tropperne; men Penge manglede, og Raadsherrerne saa ingen Udvej til at opdrive dem. Hvad de kunde skaffe tilveie af deres private Midler eller ved personlig Kredit forslog naturligvis ikke. Da kom Stenbock op fra Skaane. Han var jo selv Medlem af Raadet, han var Kongen ubetinget hengiven,

han vilde virkelig af hele Sjæl og Sind efterkomme hans Villie, — og han viste sig nu som den overlegne Administrator, der finder Udvei, hvor ingen Anden kan see den, og som den veltalende Folkeleder, der forstaaer at sætte Masserne i Bevægelse ved henrivende Forestillinger om de store Ting, der skulde udrettes. Han tilveiebragte virkelig Midlerne til at samle og forsyne Tropperne og til at udruste baade Krigsflaaden i Karlskrona og Transportflaaden i Karlshamn, rigtignok kun ved at optage Skatterne for næste Aar. Men han fik det dog drevet dertil, at 24 Linieskibe under den gamle General-Admiral Hans Wachtmeister kunde afgaa først i September for at ledsage og beskytte den første Transport af Tropper og Forraad; thi Stenbock og Wachtmeister havde bestemt modsat sig Raadets Mening, at Tropperne skulde overføres paa Krigsskibene, da disse maatte være beredte paa at kæmpe med den danske Flaade.

Gyldenløve havde med en Styrke af 16 Linieskibe i August Maaned været ved Rygen for at understøtte de Allieredes forventede Angreb paa Øen, som dog ikke kom til Udførelse. Ved den Lejlighed var Czar Peter selv ombord paa den danske Flaade. Da der Intet var at udrette ved Rygen, stod Gyldenløve over mod Bornholm for at iagttage den svenske Flaade. Wachtmeisters og Stenbocks Plan gik ud paa, at Orlogsflaaden skulde slaa eller fordrive den danske Flaade, saa at Transportflaaden fik Østersøen fri til sin Fart. Planen lykkedes halvt, men ogsaa kun halvt. Den svenske Orlogsflaade kom med en Østenvind den danske i Sigte den 4. September 1712. Wachtmeister med sine 24 Linieskibe havde ikke alene Vinden, men Overmagten over Gyldenløves 16 Skibe. Gyldenløve vilde derfor ikke optage Kampen. Han veg tilbage til Sundet

og lagde sig ind i Drogden. Wachtmeister fulgte efter, men vovede ikke at angribe ham her; han gik tilbage ud i Østersøen. Imidlertid var den svenske Transportflaade gaaet ud fra Karlshamn og lykkelig naaet til Wittow paa Rygens Nordside den 24. September 1712. Tropperne landsattes og Forraadene begyndte at udskibes. Da viste den danske Flaade sig. Gyldenløve var bleven forstærket med den Eskadre, som hidtil havde været stationeret i Nordsøen imod den svenske Flaadeafdeling i Gothenborg, men som nu kunde undværes der; thi de svenske Skibe i Gothenborg maatte oplægges, for at Mandskabet kunde gjøre Tjeneste paa Storflaaden i Karlskrona. Kun derved var denne sat i Stand til at gaa i Søen. Med 23 Linieskibe, 6 Fregatter og flere mindre Skibe holdt Gyldenløve med en gunstig Nordvest ned imod Wachtmeister. Han var nu dennes Ligemand, om ikke just i Skibenes og Kanonernes Antal, saa ganske vist i Flaadens Dygtighed; og han havde Vinden. Desuagtet kom det ikke til Slag. Flaaderne manøvrerede imod hinanden i 3 Dage. Gyldenløve havde dog sin Konges Befaling til at slaa. Hvad der holdt ham tilbage er ikke ganske klart. Vice-Admiral Barfod, som førte Avantgarden, fik af Søkrigsprokurøren og Gyldenløve selv Skylden for, at det ikke kom til et almindeligt Sammenstød mellem begge Hovedflaader, hvorfor han ogsaa mistede sin Kommando; men naar man overskuer Gyldenløves hele Kommando som General-Admiral, saa kan man ikke give Oscar Fredrik Uret i at dadle hans Tilbageholdenhed som en overdreven Forsigtighed[1]). Den danske Flaade var visselig ikke i fuldkommen god Stand; men dog altid i vel saa god som den svenske. Havde

[1]) Oscar Fredrik II anf. St. p. 120.

Niels Juel kommanderet, kunde vi have regnet paa en herlig Seir. — Dog opnaaede Gyldenløve en Fordel, der blev af stor Betydning for de følgende Begivenheder. Da Vinden den 29. September 1712 om Morgenen gik om til Sydvest, lykkedes det ham at komme imellem den svenske Orlogsflaade og Transportflaaden ved Rügens Kyst. Han afsendte da fire af sine Fregatter — blandt dem Løvendals Galai paa 20 Kanoner, ført af Lieutenant Peter Wessel — tilligemed nogle mindre Fartøier. Disse brugte sig saa vel, at en betydelig Del af Transportflaaden blev tagen eller ødelagt. Hvor mange disse vare, er ikke ganske afgjort. Oscar Fredrik har en Liste grundet paa danske Archivalier[1]), hvorefter 42 dels tomme, dels ladede Skibe ere brændte, 14 tagne. Men han tilføier[2]), at Øienvidner og danske Skibsjournaler angive, at de Svenske mistede henved 80, — «ja ikke langt fra hundrede Skibe». Men Skibene og Søfolkene vare for Krigsførelsen kun af ringere Betydning; Hovedsagen var, at de med saa stor Møie samlede Forraad til Hærens Ophold i alt Væsentligt gik tabt. Begge Hovedflaader gik derefter tilbage, Wachtmeister til Karlskrona for at besørge den anden Transport af Tropper, mest Rytteri, der ikke kunde medtages første Gang, sendt over til Stenbock. Denne anden Transport skulde føres af Admiral Wattrang, da Wachtmeister var bleven syg; men man mærkede snart, at Stenbock ikke selv var nærværende. Vanskeligheder af alle Arter sinkede Transportens Afgang; den forsøgte flere Gange at gaa ud, men kastedes tilbage af Vinden og Søen. I Aarets sidste Dage kom den dog saa vidt, at den fik Tysklands Kyster

---

[1]) Oscar Fredrik anf. St. p. 217.
[2]) Sammesteds p. 123.

i Sigte; men saa blev den overfalden af Uveir og maatte vende om. Denne anden Transport kom aldrig over. Den danske Flaade var da i December oplagt i sin Havn.

Disse Uheld med Transporterne kunne vel i sig selv ikke sammenlignes med Nederlaget ved Pultawa, men vel med Kampen ved Ljesna, der berøvede den svenske Hovedhær i Rusland de Forraad, den havde ventet. Den første Transports Tab, den andens Udeblivelse fik en ligesaa fordærvelig Indflydelse paa den anden svenske Hærs endelige Skjæbne, som Lewenhaupts Uheld paa den førstes.

3. Thi nu stod Stenbock i Begyndelsen af Oktober 1712 i Stralsund med en Hær paa omtrent 17,000 Mand[1]). Den havde han kun Føde til i nogle Dage. Han maatte bryde frem fra Stralsund. Men hvorhen vende sig? Kong Karls Ordre lød paa at gaa til Polen for at møde Kongen selv. Det kunde maaske ladet sig udføre, havde Hæren staaet marchfærdig i Maj eller Juni, i Stedet for i Oktober og November; thi nu var en betydelig Styrke af Russere og Sachsere samlet i Pommern. Alene imod Stralsund stod 20,000 Mand[2]) bag opkastede Forskandsninger. Om Svenskerne havde slaaet dem, saa maatte de endda med Vaaben i Haand have banet sig Veien igjennem Kongen af Preussens Lande. Thi Preussen havde nu nærmet sig de Allierede og erklæret, at det vilde modsætte sig en svensk Hærs Gjennemmarch. Og naar alt dette var lykkedes, vilde Hæren betydelig formindsket være ligesom fortabt i Polens uendelige Sletter, hvor den kun vilde finde en fortvivlet Kamp med de langt overlegne Russere og Sachsere. — Kong Stanislaus, som var fulgt med til Stralsund, gyste

---

[1]) Oscar Fredrik anf. St. III, Vitterh. Ak. H. XXV p. 11.
[2]) Oscar Fredrik anf. St. III p. 9.

tilbage ved Tanken om, at Sverrigs sidste Hær gik den visse Undergang imøde for hans Skyld. Han erklærede Stenbock, at han vilde selv gaa til Bender for at faa Karls Samtykke til Nedlæggelse af den polske Krone og saaledes muliggjøre Fred med August. Stenbock søgte vel at tale den ulykkelige Konge denne Plan af Hovedet; han kunde ikke nære mindste Tvivl om, at Karl aldrig gav sit Samtykke til anden Fred med August, end til Fornyelse af Altranstädter-Freden. Men Stanislaus blev ubevægelig, og han var jo den Høistkommanderende. Da nu Nøden dog tvang den svenske Hær til at bryde ud af Stralsund, besluttedes at gaa imod Vest ind i Meklenborg, som var forholdsviis mindst medtaget af Krigen. Der kunde man saa underhandle om en Vaabenstilstand og tillige i Vismar eller anden Havn modtage den saa længselsfuldt ventede anden Transport.

Den allierede Hær stod i sine befæstede Linier bag Rekenitz Floden fra Tribsees til Ribenitz, hvor Floden udløber. Rekenitz danner Grændsen mellem Pommern og Meklenborg. Ved Damgarten paa Sachsernes yderste venstre Fløi brød den svenske Hær igjennem deres Postering den 2. November, næsten uden at møde Modstand, og kom saa ind i Meklenborg, hvor Rostok snart kom i de Svenskes Magt. Det danske Blokadekorps for Vismar trak sig tilbage til Holsten. Men da man nu begyndte at overveie i det svenske Hovedkvarter, om man skulde vende sig mod Syd for dog ifølge Kong Karls Ordre at naa ind i Polen, modsatte Stanislaus sig bestemt og erklærede, at dette vilde være den visse Undergang. Man burde søge at opnaa en Stilstand paa tre Maaneder, i hvilken Tid han vilde opsøge Kong Karl i Bender og bane Veien til en Fred. Stenbock havde ikke nogen bestemt Plan, og fandt

naturligvis ingen i de hyppige Krigsraad, han holdt. Han gav da efter for Kong Stanislaus. De Allierede under Flemming og Menzikoff vare strax brudte op efter Stenbock og stode nu ikke langt bag ham i Egnen af Güstrow. Her kom det til et Møde, hvor man vel enedes om, at Stanislaus fik fri Haand til at udføre sin Plan, men hvor de Allierede dog kun vilde indrømme en Vaabenstilstand paa fjorten Dage, fra den 1. til den 14. December. Det var uden Tvivl en Feil af Stenbock, at han tog imod saa kort en Stilstand, der ikke kunde forandre hele Situationen, men vel give de Allierede Tid til at samle deres endnu spredte Kræfter og sætte sig i Forbindelse med den danske Hær, som efter Felttoget i Bremen laa i Kantonnementer i Holsten og Slesvig. Men Stenbock haabede, at han imidlertid vilde modtage den anden Transport fra Sverrig, der vilde komplettere hans Hær og sætte ham istand til et Vinterfelttog. Transporten udeblev imidlertid, og den danske Hær samlede sig. Da Vaabenstilstanden var udløben, stod den ved Gadebusch beredt til at spærre Stenbock Veien til Holsten, om han vilde vende sig derhen. Man har ment, at Kong Frederik havde gjort rigtigere i at indtage en Forsvarsstilling i det sydlige Holsten, end at gaa Stenbock imøde. Men uden Tvivl har Kongen ikke stolet paa, at hans Allierede vilde angribe Stenbock, naar den danske Hær blev staaende i sit eget Land. Hvad der hidtil var skeet i Pommern, kunde vistnok vække stærke Tvivl hos ham om, at Russere og Sachsere vilde vove Noget for hans Skyld, naar han ikke ligefrem trak dem ud af deres Uvirksomhed.

Den danske Hær stod altsaa ved Gadebusch, da Vaabenstilstanden udløb. Den var nu allerede i Berøring med de Allierede, og Flemming lovede at komme til Hjælp

i Tilfælde af Angreb. Den danske Hær ved Gadebusch under General Iobst v. Scholten talte henved 12000 Mand.

Den 15. December, efter Stilstandens Udløb, brød Stenbock op imod Vest, lige mod Gadebusch, men gjorde saa en Vending mod Syd som for at omgaa de Danske. Disse brøde derfor Tirsdag Morgenen ganske tidligt den 20. December op fra deres Leir ved Gadebusch og indtoge en ny Stilling i og omkring Landsbyen Wackenstedt omtrent ¾ Mil sydfor Gadebusch, dækket som de mente af Skov og Morads paa Fløiene, og foran af Radegast-Aaen. Denne er dog her i sit øvre Løb endnu kun en svag Hindring imod en fremrykkende Fjende; men Aaen er omgiven af Enge imellem noget høiere Land paa begge Sider. Over disse Enge maatte den svenske Hær passere og saa stige op paa det høiere Land, hvor den danske Hær var opstillet — eller rettere: hvor den var i Færd med at opstille sig. Thi vel havde den betimelig indtaget sin fordelagtige Stilling; men da 30 sachsiske Eskadroner under Flemming ankom tidligt paa Formiddagen[1]), bevirkede hans Kritik af Opstillingen, at denne efter Kongens Befaling, imod Scholtens Mening, ændredes i det sidste Øieblik, og noget tumultuarisk, da Alt maatte ske i Fjendens Paasyn. Dette blev en Hovedaarsag til Slagets Tab; thi da Stenbock bemærkede den urolige Bevægelse hos de Danske, fremskyndede han Angrebet, der begyndte Kl. 11½ om Formiddagen. Den svenske Hær gik frem med stor Ro og Fasthed. Alle Hovedbevægelser vare ordnede i Forveien; enhver af de Befalende kjendte sin Opgave, Stenbock vogtede sig vel for den danske Overkommando's Feil,

[1]) Flemming kom selv Kl. 10 Formd. til Kongen, der holdt paa venstre Fløi. Vitt. Hist. Antiq. Handl. XXV p. 179.

at ændre Opstillingen og Planen i det sidste Øieblik. Det er denne rolige, klare, bevidste Villie, der skaffede ham Seiren over en Modstander, som ikke selv ret vidste hvad han vilde, og hvor Ingen vidste, hvem der egentlig kommanderede: Kongen, Scholten eller Flemming, saa at der allerede af denne Grund manglede Enhed i Slaget[1]. Først kastede Svenskerne sig over den danske venstre Fløi, der snart veg og uagtet navnlig nogle sachsiske Eskadroners tappre Modstand opløste sig i vild Flugt. Haardere var Kampen i Midten, hvor Fodfolket mødtes; og længst holdt den høire Fløi sig, støttet til Skoven. Her blev Angrebet flere Gange kastet tilbage; men da Slaget var tabt paa andre Punkter, maatte ogsaa denne Del af den danske Hær vige. Fjenden fortsatte kun Forfølgelsen en halv Mils Vei. De slagne Korps samledes ved Roggendorff, en Milsvei vestfor Wackenstedt, men Forvirringen var for stor til at der kunde tænkes paa strax at forny Kampen. Tilbagetoget fortsattes gjennem det Lauenborgske ind i Holsten.

Den danske Hærs Tab i Slaget var meget stort. Ifølge den moderateste Angivelse havde den 2500 Døde og Saarede, medens 3000 Fanger faldt i Fjendens Hænder. Der tabtes altsaa i det mindste en Trediedel af den forenede dansk-sachsiske Styrke, som deltog i Kampen. Især var Tabet af Officerer stort. Foruden General-Major Gregers Daa, sidste Mand af denne gamle Adelsslægt, tilsatte 39 Officerer af forskjellige Grader Livet paa Pladsen; 17 saaredes. Tilfange toges General-Major Mørner og 70 andre Officerer, de fleste saarede. Major Glassau, Bataillonskommandør ved Garden, faldt i Enekamp med Oberst-

[1] Scholtens Rapport, Oscar Fredrik III. Vitt. Hist. Ant. Akademiens Handl. XXV p. 185. Danske Samlinger, 2. Række, I, p. 270 ff.

lieutenant Fuchs ved Dal-Regimentet. — Kong Frederik, der i Begyndelsen holdt paa venstre Fløj, og efter dennes Nederlag begav sig til den højre, som holdt længst Stand, viste stor Standhaftighed og gav først efter for sine Omgivelsers indtrængende Forestillinger om at forlade Valpladsen, da Kampens Udfald var afgjort.

Dersom Nogen af mine ærede Tilhørere ønsker at gjøre sig nærmere bekjendt med Enkelthederne af denne Kamp — det sidste Slag i aaben Mark imellem en dansk og en svensk Hær — anbefaler jeg de to yngste Fremstillinger, Oscar Fredriks af 1867 og Oberst Vaupells fra 1872. Der er Afvigelser i Enkelthederne, men i Hovedtrækkene stemme disse Forfattere ret godt overens.

Mærkeligt er det at iagttage begge de Kæmpendes Forhold strax efter Slaget. Den svenske Hær blev staaende paa Valpladsen om Natten, men i Stedet for at forfølge den slagne danske Hær rask, trak Stenbock sig ned mod Vismar og lagde sine Tropper i Kantonnement mellem denne Stad og Lübeck. Den danske Hær fik derved Tid til at besinde sig efter Nederlaget. Da der ikke kunde være Tale om, nu strax at møde Fjenden i aaben Mark, besluttedes at sende 30 Eskadroner af Rytteriet, som endnu var i fuldkommen kampdygtig Stand, tilbage ind i Meklenborg for at forene sig med Sachserne og Russerne og drage dem med sig imod Stenbock. Thi det var ingenlunde saa ganske afgjort, at de vilde gaa angrebsvis frem imod Seirherren ved Gadebusch. Ved den første Efterretning om Slagets Udfald vare Russere vegne tilbagne paa den anden Side af Warnowfloden i Forventning om, at Stenbock nu vilde falde over dem. Men efter at det danske Rytteri ved en dristig March tilbage over Valpladsen var ved Krivitz sydost for Schwerin stødt til Sachserne, bestemte Czaren

sig dog til at gaa fremad, ihvorvel i Begyndelsen med stor Forsigtighed. — Nogle tillægge Geheimeraad Johan Georg Holstein Æren for dette forstandige Raad[1]), Andre Gen. Dewitz[2]); men hvem den saa tilkommer, er det utvivlsomt, at denne Bevægelse viste, at Kongen af Danmark ikke var afvæbnet. Hertil kom, at Kong Frederik ved Dewitz eller Scholten[3]) gav Czaren at forstaa, at om han ikke nu kraftigt understøttede Danmark, vilde dette se sig nødsaget til at slutte en Fred med Sverrig som det kunde faa den, altsaa forlade de nordiske Magters Forbund. Dette bestemte saa Czaren til at gaa fremad. Det danske Fodfolk og Artilleri, der havde lidt mest i Slaget, blev trukket tilbage ind i Hertugdømmerne og høiere op for at rekruteres og sættes i kampdygtig Stand igjen. Tillige kaldtes nogle Regimenter ned fra Norge.

4. Imidlertid havde Stenbock staaet stille i flere Dage efter Slaget. Ligesaa bestemt og klar hans Villie havde været imellem Vaabenstilstandens Ophør og Slaget, ligesaa uvis og tvivlraadig blev han efter Seiren. Trods denne var hans Stilling dog yderst farlig; thi han havde paa sin venstre Flanke en russisk-dansk-sachsisk Hær, som han anslog til over 30,000 Mand, medens han selv efter Slaget ikke vil have havt over 10,000 Mand Kampdygtige under sin Kommando[4]). Som Følge af Hærens store Anstrengelser og Savn i den værste Aarstid, og af en blodig Slagdag, var Vismar opfyldt med hans Syge og Saarede. Og Stenbock

---

[1]) A. Hojer: K. Friedr. IV glorw. Leben. I, 234.

[2]) Vaupell I, 471.

[3]) Danske Samlinger, 2. Række, I, p. 281 ff. — Torm i Suhms Nye Samlinger 2 p. 22.

[4]) Rélation succincte, dat. de Toenningen du 21. Fevrier 1713, i Mémoires concernants le comte Stenbock, Franf. s. l. M. 1745 p. 122.

vovede ikke at tage det hele Ansvar paa sig alene. Han havde Ordre til at overlægge Alt med Grev Wellingk, Lederen af Sverrigs Politik; det hedder udtrykkelig, at Stenbock og Wellingk skulde handle communicatis consiliis[1]), efter fælles Overveielse. Dette var jo ogsaa naturligt, da Wellingk maatte kunne overse hele Situationen bedre end nogen Anden; og Stenbock maatte saa meget mere føle sig opfordret til at høre og følge Wellingks Raad, som denne da endnu nød Kong Karls fulde Tillid og Stenbock unægtelig trængte til at støttes af Nogen, der havde Kongens Øre. Han havde jo lige siden Udmarschen fra Stralsund været nødt til at handle imod Kongens bestemte Befaling om at vende sig til Polen, og var nu i en Stilling, hvor der ikke syntes at kunne være Tale derom. I denne pinefulde Uvished henvendte Stenbock sig derfor til Wellingk, hvem han desuden betragtede som gammel Krigskammerat. Han sendte sin General-Adjutant Oberst Løvenstjerna til Grev Wellingk i Hamborg, fra hvem Obersten kom tilbage til Vismar den 27. December[2]). Løvenstjerna medbragte intet skriftligt Svar; men han gav til Protokollen, at Wellingk havde svaret, at han fandt det raadeligt, at Hæren uden Opsættelse faldt ind i Holsten, snarest muligt opbrændte Altona og derpaa sendte en General-Adjutant til Kongen af Danmark for at lade ham vide, at Altona var bleven brændt til Gjengjæld fordi de Danske havde brændt Stade. Kongen burde derhos opfordres til at rømme Hertugdømmet Bremen; vilde han ikke, skulde alle Stæder i Holsten

[1]) Mémoires concereants M. le comte de Stenbock par Mr. N(emeitz) Frankfurt s. l. Mayn 1745 p. 19 Anm.

[2]) Oscar Fredrik a. St. III, p. 66.

brændes ligesom Altona[1]. I Holsten burde Stenbock indkræve Skatter og Afgifter til Gjengjæld for dem, Kongen havde hævet baade i Pommern og Bremen. Derved kunde den svenske Hær sættes i god Stand. Ligeledes burde Vierlandene og Hamborg brandskattes og tvinges til at erlægge ligesaa Meget, som Staden havde maattet erlægge til de Danske.

Wellingk har efter den svenske Hærs Ulykke fragaaet, at han har givet et saadant Raad; men der kan ikke være Tvivl om, at han virkelig har gjort det, ihvorvel han var forsigtig nok til ikke at give det Sort paa Hvidt. Hans Bevæggrund dertil er udlagt forskjelligt, eftersom Skribenterne ere mere eller mindre gunstigt stemte imod ham eller Stenbock. Den sandsynligste Grund til at drage Stenbock ind i Holsten er den, Andreas Højer angiver[2], at han vilde hævne sig for Tabet af sit General-Guvernement Bremen og for Stades Bombardement, og saa udføre den gamle Plan, at tilintetgjøre Kongen af Danmarks Modstandskraft ved at ødelægge hans bedste Provindser, i det Haab, at Sverrig da kunde faa en god Fred med Danmark ved fransk eller engelsk Mægling. Om Højer har Ret i at tilføie, at Wellingk desuden ved Stenbocks Nærværelse vilde tvinge det Gottorpske Hof til at sætte den gamle Wedderkop paa fri Fod[3], fordi han havde modtaget

---

[1]) Oscar Fredrik III p. 66 efter Arkivalia, danske og svenske. Jfr. Stenbocks Relation af 1716 (Testamentet) i Lønboms Anekdoter, II, 3. Styk. p. 194. Lønbom, Stenbocks Lefwerne IV p. 3.

[2]) Højer an. St. I, 243.

[3]) Magnus Wedderkop var siden 1702 Geheimeraadspræsident og første Minister i Regeringen paa Gottorp. Han og J. L. v. Pincier, adlet som Baron af Königstein, ledede den mod Danmark saa fjendske holsten-gottorpske Politik i Slutningen af det 17. og Begyndelsen af det 18. Aarhundrede under Hertug Frederik IV og

store Penge derfor af Wedderkops Frue, skal jeg lade være usagt. Hvad der siden skete, gjør det ikke utroeligt; men paa den anden Side er det maaske netop dette, der har fremkaldt Rygtet derom.

Stenbock sammenkaldte sine Generaler. De tilraadte at følge Wellingks Mening. Saa brød Stenbock op, slog den 30. December en Bro over Traven ved Herrenfähre, omtrent midtveis imellem Lybek og Travemynde og brød saaledes den 31. December 1712 ind i Holsten. Her indtog han først en Stilling nordfor Traven, der dækkedes af denne Flod og støttede sig til Østersøen. Endnu havde han ikke opgivet Haabet om at modtage Resten af sine Tropper og Forraad fra Sverrig, og saa længe han blev ved Østersøen, kunde han i det mindste modtage den anden Transport. Det var ogsaa i de første Dage hans Hensigt at hævde denne Stilling. I en Samtale med en af sine Generaler udbrød han: «Anseer I mig for et Barn eller

hans Søn Karl Frederik, der i sin Barndom var hos sin Moder, Kong Karl XII's Søster Hedvig Sophie, i Stockholm, medens hans Farbroder Christian August som Administrator førte Regeringen i hans Hertugdømmer Men fra 1700 fik Georg Heinrich Baron von Schlitz genannt von Görtz, af frankisk Adel, Indflydelse hos Administratoren, steg høiere og høiere i hans Gunst, blev Rentekammerpræsident, Overhofmarschal og Medlem af Geheimeraadet. I denne Stilling kom han i heftig Strid med den gamle Wedderkop, der overalt var ham i Veien, navnlig i hans Yndlingsplan, at faa Fællesregeringen i Hertugdømmerne ganske ophævet ved en Deling af det schlesw.-holsteinske Ridderskab imellem Kongen og Hertugen. Görtz arbeidede længe forgjæves paa at styrte Wedderkop og Königstein; endelig lykkedes det ham ved et mærkeligt Rænkespil at faa ham arresteret 1709 i Fæstningen Tönning. Königstein undslap til Danmark. Det var Görtz's Hensigt at faa en Dødsdom over Wedderkop; men fremmede Magters Forestillinger hindrede dog dette, saa at W. blev hensiddende i strengeste Fæstningsarrest, medens hans Formue inddroges eller rettere plyndredes, hvor Administratorens Regering kunde finde den.

en gal Mand, at jeg skulde gaa bort fra Traven»[1]). Desuagtet gjorde han det.

Det er af stor Interesse at see, hvad der bestemte Stenbock til den skjæbnesvangre March imod Altona, der førte ham og den svenske Hær i Undergang, medens den blev saa fordelagtig for Danmark. Jeg skal derfor meddele en Brevvexling mellem Wellingk og Stenbock[2]), der i mere end en Henseende er karakteristisk. — Wellingk, der var altfor snu til at give noget Skriftligt om Altonas og de andre Stæders Brand, skrev ham til den 2. Januar 1713: «Der er al Grund til at tro, at Russerne og Sachserne ville rette sig efter Kongen af Danmark, der lader til hellere at ville gjøre sine Lande til Krigens Skueplads og at drage Eder derhen, end at taale, at I tager Veien til Polen for at gaa vor Konge imøde. I Aaret 1644 havde man i Sverrig faaet Underretning om, at Kong Christian den Fjerde lagde onde Raad op med Sverrigs Fjender i Dronning Christines Mindreaarighed. Rigsraadet befalede da Marskalk Bannér uopholdelig at trænge ind i Holsten og Jylland, hvilket han udførte saa hurtigt, at man i Kjøbenhavn fik Efterretning om hans Indmarsch i Jylland, førend man vidste, at han havde sat sig i Marsch. Saasnart de Keiserlige fik det at vide, gik de til Holsten; de danske Tropper forenede sig med dem; men vor Armee havde indtaget en saadan Stilling, at den holdt sig der i Landet hele Vinteren, skjøndt den var den fjendtlige Hær langt underlegen i Antal. Denne mente at have vor Hær som i en Sæk; men efter at Marskalken havde nydt gode Vinterkvarterer og forsynet sit Rytteri med Heste, fandt han

---

[1]) Memoires du c. de Stenbock, p. 18.
[2]) Loenbom, Stenbocks Lefverne IV p. 272.

tidlig paa Foraaret Midler til, trods Fjendens Aarvaagenhed, at bane sig Vei til Meklenborg mellem Hamborg og Lybek, uden at de kunde hindre det. Det forekommer mig, kjære Greve, at I er i omtrent samme Tilfælde. Troer I, at I kan holde Eder, uden at udsætte Eder for Fare, vil I uden Tvivl sætte vore Fjender i stor Forlegenhed, især H. M. Czaren, der ikke vil kunne tilbringe Vinteren i Holsten, efter at Tyrkerne have erklæret ham Krigen. Men troer I det ikke, mener jeg, at naar de nordiske Allierede trænge ind ad den ene Vei, vil I altid finde Midler til at gaa ud ad en anden og naa Dassau og Schweriner Færge, altsaa vinde to, tre Marcher foran dem, saa at I uden Hindring kan naa Sachsen eller Polen. Kommer I til Polen, vil det blive en slem Forstyrrelse for Rigsdagen i Warschau, hvor Kong August nu er, især efter Sultanens ny Krigserklæring til Czaren og Kong August's Tilhængere. — Dog, bedre end nogen Anden vil I, min kjære Greve, vide at fatte Eders Beslutning under disse Omstændigheder. Jeg haaber, at I ikke tager min Frihed ilde op».

Herpaa svarede Stenbock: «Jeg har modtaget Eders Brev af 3. d. M. (sic). Jeg har nøie overveiet hvad I siger om den sl. Marskal Bannér[1]) fra Aar 1644. Jeg smigrer mig med at kunne gjøre det Samme og efter Eders første Raad at drille og plage Fjenden det bedste jeg formaaer. Da Czaren efter al Anseelse snart maa tænke paa sine egne Stater, faa vi see hvad Tiden vil bringe. Kan jeg ikke holde min defensive Stilling, maa vi slaaes endnu engang; ske saa Guds Villie. Thi at gaa

---

[1]) Mærkeligt, at baade Stenbock og Wellingk ikke kjendte Sverrigs Historie bedre, end at de kunde forvexle Torstenson med Bannér.

gjennem Meklenborg og Brandenborg til Sachsen og Polen, førend Hæren er i Stand og forsynet med de Fornødenheder, den nu mangler, det vilde være at udlevere den i Fjendens Hænder. Gud forlade dem, der have sendt mig herover paa en saadan Maade, at jeg ikke har kunnet benytte en saa herlig Seir med Kraft. Den anden Transport vilde være velkommen i dette Øieblik, men i den Aarstid, vi nu ere, regner jeg den for tabt; og selv om den kom, seer jeg ikke, hvorledes den kunde naa mig.»

5. Men samtidigt med eller kort efter denne Brevvexling havde Stenbock i sin Tvivlraadighed sendt en af sine Officerer (Kapit. Fock) til Wellingk for at høre hans Mening, om han dog ikke hellere burde vove et Slag. Dette fraraadede Wellingk paa det Bestemteste, tillæggende: «Jeg haaber at I vil chikanere Fjenden og bruge Brandfaklen, for at han hverken skal faa Føde eller Fourage. Sætter man os Kniven paa Struben, maa vi bruge de yderste Midler»[1]). Sammenholder man alt dette, seer man hvor listigt Wellingk har baaret sig ad; thi Stenbock kunde ikke forstaa det oplæste Brev som et andet Raad end det, der mundtligt var givet ham, at bryde ind i Holsten, brænde Altona og hærje Landet med Ild og Sværd; men Wellingk har efter det ulykkelige Udfald søgt at fralægge sig al Skyld i en Skrivelse af 19. Mai 1713 til Raadet i Stockholm, idet han med Brevet af 2. Januar vilde bevise, at han netop har fraraadet Stenbock at trænge dybere ind i Holsten. Det Samme vil han indbilde Kong Karl i en Skrivelse af 13. Februar 1713 til hans Hofkantsler Baron von Müllern[2]). Men han taler i disse Skrivelser Intet om

[1]) Oscar Fredrik III p. 68: «Extrema facit cui extrema infliguntur», sagde W.

[2]) Loenbom IV p. 16 Anm.

de grusomme Raad, han mundtlig har givet Stenbock. Vistnok diskulperer Wellingks Medskyld ikke Stenbock. Han bærer selv Ansvaret for sine Gjerninger; men i den Forlegenhed, hvori han befandt sig efter Seiren ved Gadebusch, er det dog nogen Undskyldning for ham, at han lod sig raade af en Mand, det var ham paalagt at tage Raad af, og som han maatte antage kunde oversee alle Forhold bedre end han selv.

Det var saaledes ikke Fjenden, der nødte Stenbock til at opgive sin forholdsvis gode Stilling i det sydøstlige Hjørne af Holsten, hvorfra han havde Veien fri til Vagrien, Kiel og derfra videre Nord paa uden at opgive Forbindelsen med Østersøen, og hvor hans udsendte Partier inddreve Kontributioner, der kom Hæren vel tilpas. Det var for at udføre den Wellingkske Krigsplan han brød op fra Segeberg mod Sydvest. Fra sit nye Hovedkvarter i Pinneberg sendte han Bassevitz og Strømfeld til Altona og gik selv personlig derhen. Der forlangtes 100,000 Rd. Brandskat af Byen. En saadan Sum kunde ikke tilveiebringes; saa underhandledes der med Magistraten, som tilsidst bød 50,000 Rd. Stenbock vaklede; i sin Uro anmodede han Wellingk om en Sammenkomst i Altona. Wellingk undskyldte sig med Upasselighed. Saa opsøgte Stenbock ham i Hamborg. Wellingk var kold og frastødende; han vilde nu ikke indlade sig paa at give Raad om Felttoget, men fastholdt, at Altona burde ødelægges, da derved vilde tilføies Danmark en Skade, det ei kunde forvinde i 30 Aar[1]). Kl. 5 om Eftermiddagen kom Stenbock tilbage, og nu fordrede han atter 100,000 Rd. Forgjæves forestillede Magistraten og den høit ansete Provst Sass ham Umuligheden

[1]) Oscar Fredrik a. St. III p. 69.

af at skaffe en saadan Sum tilveie strax. Paa deres Knæ bade de om Skaansel for Staden; han svarede: «Jeg vasker mine Hænder i denne Sag med Pilatus og lader min Ordre gaa». Provsten foreholdt da de Andre deres Synder og den Guds Straf, de havde fortjent, «men Deres Excellence», vedblev han vendt imod Stenbock, «giver jeg min præstelige Velsignelse», derpaa læste han med brudt Stemme efter Ritualet: Herren velsigne Dig og være Dig naadig osv. — Dette gjorde et Indtryk paa Stenbock, han ikke kunde forglemme. Han blev staaende med nedslagne Blik. Men Dommen over Byen blev ikke forandret. Strømfeld fik Ordre til at sætte Ild paa den Kl. 12 om Natten den 8. Januar 1713. Dette skete, og da Solen gik op, stod den blomstrende By helt i Lue. Indbyggernes Nød og Fortvivlelse i denne skrækkelige Nat behøver ikke at beskrives. Fra Hamborgs Volde skal Wellingk have taget Branden i Øiesyn. Man har beskyldt ham for, at han havde taget mod Bestikkelser af rige Hamborgere. Om det er sandt, veed jeg ikke. Men langtfra at vedgaa sin Del af Brøden, søgte han nu baade i Samtaler og Breve at vaske sig ren og vælte al Skylden over paa Stenbock alene.

Imellem Grev Flemming og General Scholten paa den ene Side, Stenbock og Wellingk paa den anden, førtes der strax efter en mærkelig Brevvexling om Altonas Brand[1]).

[1]) Flemming & Scholten à Stenbock, Hambourg le 8. Janvier 1713;
Stenbock à Fl. & Sch., Elmeshorn le 10. Janv. 1713;
Wellingk à Flem. & Sch., Hambourg le 11. Janv. 1713;
Flem. & Sch. à Stenbock, Hambourg le 12. Janv. 1713;
Les mêmes au même, Hambourg le 13. Janv. 1713.
Stenbock à S. E. Mr. de Wibe, au quartier gener. à Pinneberg le 10. Janv. 1713.
Wibe à Stenb., à Fridericia le 22. Janvier 1713.
Særskilt trykte; findes i Samlingen Hjelmstjerne. Kvart. 2993 i det Store Kl. Bibliothek.

Flemming og Scholten, der befandt sig i Hamborg, forlangte endnu samme Dag at vide Aarsagen til en saa uhørt Voldsdaad. Hvad Stenbock og Wellingk hver for sig har svaret, gaaer i det Væsentlige ud paa, at Altona blev brændt til Gjengjæld for det, Stade maatte lide ved Bombardementet; dernæst, at de Danske havde i Altona samlet et Magasin af Fødevarer for deres Allierede og fordelt det omkring i Staden, saa at de Svenske ikke havde Transportmidler til at bortføre det og ikke kunde tilintetgjøre det paa anden Maade, end ved at tilintetgjøre Staden; endelig, at de Danskes Allierede havde i Pommern og andensteds mishandlet Indbyggerne med et umenneskeligt Barbari. Den første Grund er den svageste: Stade var en Fæstning, som forsvaredes, og som det var af Vigtighed at tvinge til Overgivelse saa hurtigt som muligt; derfor var et Bombardement nødvendigt og tilladt efter Krigsbrug; Altona var en aaben By, uden Krigsmagt, som hverken gjorde Modstand, eller kunde gjøre den. Men dog har denne Grund været den, der bevægede Wellingk til at forlange Altonas Brand. Han var rasende, fordi de Danske havde taget hans Generalguvernement fra ham, og Hævnen kogte i hans Hjerte, fordi hans eget Hus i Stade var bleven ødelagt i Bombardementet. At Altona gjemte store Magasiner, fandt man bagefter paa; i Stenbocks Manifest af 8. Januar fra Hovedkvarteret Pinneberg, hvori det forkyndes, at Altona skal brænde, fremstilles dette alene som Gjengjæld for Stades Brand[1]). Det var ogsaa et ganske grundløst Paaskud. Enhver kan indsee, at den danske Regering ikke havde opdynget sine Forraad i en By, hvor den ikke paa ti Mile nær havde en eneste Mand til at forsvare dem.

[1]) i den anførte Hjelmst. Saml. Nr. 2993, 4to, i det Store Kl. Bibliothek.

— At navnlig Russerne havde faret grumt afsted i svenske Lande kan ikke bestrides; men ikke at tale om, at der, som Flemming og Scholten fremhævede, er i Krigen en betydelig Forskjel paa Voldsomheder begaaede af de Underordnede paa egen Haand, og saadanne Voldsomheder, som den Kommanderende befaler, saa er dette Argument egentlig kun en Anvendelse af det, der hos os hedder «for Smed at rette Bager». Det var en Ytring af den fordømmelige Krigsbrug, vi ogsaa have seet i vore Dage, der hedder at statuere et Exempel og at øve Repressalier, hvilket bestaaer i at mishandle den Uskyldige, fordi man ikke kan naa den Skyldige — at brænde Byen af, fordi man ikke kan faa fat paa den Friskare, der har revet Jernbanen op i dens Nærhed o. desl.

At Wellingk har angret sin Gjerning er der intet Spor til; men skjøndt Stenbock var en hærdet Krigsmand, var dog ikke al menneskelig Følelse udslettet af hans Hjerte. Det gik ham, som det gik den gamle Tilly efter Magdeborgs Ødelæggelse: en mørk Sky lagde sig over hans Sind; han fik ikke nogen glad Dag mere. I den Relation af 1716, han forfattede i sit Fængsel i Kastellet, siger han, idet Scenen i Altona gaaer forbi hans Tanker: «Jeg frygter, at Provstens Velsignelse paadrog mig Guds Vrede; thi foruden at min allernaadigste Konge aldrig har havt den allerringeste Nytte af denne Røg, medens jeg paa den Tid var saa fattig som en Kirkerotte og Armeen led Nød, saa er og mangen uskyldig Enke og mange Faderløse ved denne ulykkelige Brand ikke alene komne af Dage, men Mange have mistet Alt deres og ere bragte til Tiggerstaven. Og jeg, det være Gud klaget, er siden den Dag styrtet i den ene Ulykke efter den anden og har lige siden den Tid aldrig havt en glad eller god Time; thi Gud veed, at jeg

og hver redelig Mand har horreur for saadanne Exekutioner, naar ikke den yderste Nød og selve Krigs-Ræsonen udkræver det». — Man kunde tro, at dette er Ytringer af den sene Anger, et langvarigt Fængsels Ensomhed som oftest fremkalder i et Hjerte, der ikke er aldeles forhærdet. Men allerede den 29. Januar 1713 skriver han fra Oldensworth i Eiderstedt til Kong Karl: «Den usædvanlige Exekution, som sket er i Altona, stiller jeg derhen, og maa jeg bekjende; at for ikke at tale om andre Grunde og Omstændigheder, saa havde Eders Kl. Majestæt været bedre tjent med 50,000 Rd. til Skjorter, Sko og Strømper m. M. til sine arme Soldater end med en Haandfuld Aske og en Brand, der optænder hadefulde Domme om Eders Majestæts Vaaben, — men gjort Gjerning kan ikke gjøres ugjort»[1]).

6. Da Stenbock saaledes havde opgivet det østlige Holsten, var der nu for ham intet Andet at gjøre end at trække sig nordpaa gjennem det Vestlige, i den Hensigt at trænge ind i Jylland og om muligt efter Carl Gustavs Exempel over paa Øerne[2]). Han gik derfor fra Pinneberg igjennem Ditmarsken, overalt udskrivende Kontributioner. Den 17. Januar gik han over den frosne, med Bjælker og Planker belagte Eider til Frederiksstad, hvor han lagde en stærk Besætning, og tog saa sit Hovedkvarter i Husum. Her gav han Hæren nogle Dages Hvile i Kantonnementer, der dækkedes af Trenen, hvorefter han agtede at drage længere nordpaa. Men saa indfaldt Tøveir, saa at Marskveiene bleve ufremkommelige. Den svenske Hær maatte for det første blive staaende i Stillingen mellem Frederiksstad og Husum. — Nu drog den allierede Hær efter ham.

---

[1]) Oscar Fredrik anf. St. III p. 71.

[2]) Brevet af 21. Februar 1713. Memoires p. 177.

Czaren var længe tvivlraadig; men Altonas Brand opbragte ham saaledes, at han svor høit og dyrt paa at hævne Indbyggernes Ulykke. Maaske har det især forbittret ham, at Stenbock i en Skrivelse af 10. Januar til den danske Geheimeraad Wibe opfordrer Kongen af Danmark til at enes med Czaren om større Menneskelighed i Krigsførelsen, og truer med at brænde ligesaa mange Stæder og Landsbyer i Danmark, som Russerne i Pommern. Dette Brev var skrevet paa Forlangende af Wellingk, og efter et Koncept, denne havde sendt Stenbock. Stenbock erkjender selv i sin omtalte Relation, at det var uheldigt og skadeligt baade i Form og Indhold. Dog vilde Czaren ikke tilstede, at hans Hær overskred Alsteren, før han saa Stenbocks Bevægelse mod Nord fuldkommen afgjort. Saa gik den allierede Hær rask frem over Neumünster og Rendsborg til Egnen østfor Trenen, hvor Russerne indtoge Hollingsted og ødelagde Broen over Trenen. Denne Flod adskilte nu de to Hære. Imidlertid havde Kong Frederik med stor Virksomhed benyttet den Maaned, der var forløben siden Slaget ved Gadebusch, til at sætte sine Tropper i kampfærdig Stand og trække nogle Tusinde Mand norske Tropper til sig. Stenbock var saaledes indesluttet bag Trenen. Han havde snart ingen anden Udvei, end enten at bryde med Magt igjennem den langt overlegne Fjende, eller at søge tilbage over Eideren gjennem Ditmarsken. Det første vovede han ikke. Vel tilbød han Fjenden Slag ved Miltsted tæt sydfor Husum, hvor han i flere Dage stod med Hæren i Slagorden[1]); men de Allierede, som nu havde meer end dobbelt Overmagt, vilde Intet sætte paa Spil, og

[1]) Oscar Fredrik anf. St. III p. 86 efter Stenbocks Indberetning til Kong Karl.

Stenbock følte sig for svag til at angribe. I Slutningen af Januar, da han saa de Allierede i Færd med at overskride Trenen ved Hollingsted, Treja og Solbro, opgav han Stillingen ved Husum og trak sin venstre Fløi tilbage til Ülvsbøll, saa at han nu alene tænkte paa at holde sig i Landskabet Eiderstedt saa længe som muligt. Planen om at gaa tilbage over Eideren havde han i det mindste for Øieblikket maattet opgive, fordi Tøveir gjorde Marskveiene ufremkommelige. Den Klæg, hvoraf Digerne ere byggede, er saa seig, at i vaadt Veir kan en let Vogn, forspændt med fire Heste, være flere Timer om en Milsvei. Dengang var ogsaa Hovedveiene ikkechausserede Digeveie.

Anden Afdeling.

1. Det er indlysende, at Administratoren og det Gottorpske Hof maatte komme i en saare vanskelig Stilling ved denne Vending af Sagerne. Den gottorpske Regering ønskede i sit Hjerte de Svenskes Seir; men den turde ikke udtale dette Ønske eller røbe det ved sine Gjerninger og sin Holdning, saalænge den svenske Hærs Modstandere vare saa mægtige og Kampens Udfald uafgjort. Den haabede først at kunne liste sig igjennem med fagre Ord til begge Sider. Saasnart Stenbock efter Slaget ved Gadebusch var gaaet ind i Holsten, tilskrev Administratoren ham et forbindtligt Brev med Lykønskning til den vundne Seir, og tilføiede, at hans ubrødelige Hengivenhed for Sverrig ikke tillod ham at vente med denne Gratulation indtil H. Excel. formelig notificerede ham Seiren[1]). Ogsaa en Pengesum skal han have sendt Stenbock. Men i de samme Dage sendtes Baron Görtz til Kong Frederik i Flensborg

[1]) Høier I, 249.

med de høitideligste Forsikringer om Bevarelsen af den fuldstændigste Neutralitet fra Gottorps Side; og strax efter afgik Grev v. der Nath til Kongen, som nu opholdt sig i Fredericia, med et Kreditiv fra Administratoren af 13. Januar 1713 med mange smukke Ord om den Omhu, hvormed han altid trolig stræbte at gjøre det mellem det Kongelige og Hertugelige Hus saa lykkelig knyttede Enighedsbaand uopløseligt[1]). Grev v. d. Nath sparede ligesaalidt som Görtz paa Løfter og Forsikringer; ja da der ytredes Frygt for, at den gottorpske Regering maaske vilde indrømme Stenbock Tønning, satte v. d. Nath sit Hoved i Pant paa, at naar man fra dansk Side vilde respektere Gottorps Neutralitet, skulde ikke en Mand af den svenske Hær komme ind i Fæstningen[2]). Ogsaa blev det den 10. Januar indskærpet Kommandanten Oberst Zacharias Wolff ved et Møde paa Gottorp, at passe nøie paa, hvorfor han ogsaa den 15. Januar afviste en svensk General-Adjutant, som under Paaskud af en Samtale med en af de hertugelige Officerer forlangte at indlades i Fæstningen[3]).

Men Knuden knyttedes haardere. Den 17. Januar gik Stenbock over Eideren, og nu fulgte den dansk-sachsisk-russiske Hær efter ham. Faren voxede, Udsigterne for Stenbock formørkedes, fagre Ord forslog ikke mere, Noget

[1]) I det Hjelmstjerneske Samlingsbind af hidhørende Aktstykker, 4to, Nr. 2993 i det St. Kgl. Bibl.

[2]) Højer I, p. 250. Gründliche Widerlegung, Bil. A. 26 (Hjelmst. 2993) og i Acta publica Holsatica. Gründliche Widerlegung er et dansk Modskrift til Gjendrivelse af det holsten-gottorpske Stridsskrift »Succinte Deduction dasz I. Kl. Ma[tt] v. Dännemark des hochfürst. Hauses Holstein-Gottorp aggressor seye«. Acta publica Holsatica er et Foliobind i det st. Kl. Bibliothek uden Fællestitelblad, alene med Rygtitel. Det indeholder en Samling af Stridsskrifter imellem den danske og den holsten-gottorpske Regering.

[3]) Wolffs Journal, Hjelmst. 2993.

maatte man vove for Sverrig; blev det ganske overvældet, var jo Holsten-Gottorp i Fremtiden et værgeløst Bytte for Danmark. Med Vaabenmagt kunde man rigtignok ikke staa Stenbock bi, men maaske dog paa anden Maade. Samme Dag som Stenbock ankom til Frederiksstad, den 17. Januar, indfandt sig hos ham de to gottorpske Geheimeraader Baron Banér og Grev Henrik Reventlow — ikke at forvexle med den danske General og Geheimeraad Grev Chr. Ditl. Reventlow. De meddelte ham, at hele den allierede Hær rykkede efter ham i to Kolonner og nærmede sig Rendsborg; de fraraadede ham paa det stærkeste Marschen til Jylland og sluttede med, at Hertug Administratoren Intet ønskede hellere end at kunne være den svenske Hær til nogen Tjeneste under disse Omstændigheder. Da Stenbock nu ikke kunde faa de Kontributioner ind, han havde udskrevet i Holsten, var han i Pengeforlegenhed; han forlangte da 100,000 Rd. af Administratoren. Dette turde Geheimeraaderne ikke indrømme: saamange Penge var der ikke i Kassen; desuden vilde de Danske tage det som et Brud paa Neutraliteten, om de fik at vide, at deres Fjende var understøttet med Penge. Ja saa vidste Stenbock intet Andet at forlange, end at Fæstningen Tønning i Nødsfald maatte staa ham aaben. Til hans Forundring, — som han selv siger — toge de dette ad referendum og vendte tilbage til Gottorp, medens han tog sit Hovedkvarter i Husum, som jeg ovenfor har fortalt. Og nu fabrikerede man paa Gottorp et saa listigt Skjælmstykke, at det søger sin Lige i Historien. Det gjaldt om at føie Stenbock uden at bryde Neutraliteten paa en Maade, der kunde bevises. Den 23. Januar kom de to Geheimeraader tilligemed Kabinets-Sekretær Stambke tilbage til Hovedkvarteret, nu i Husum. De forlangte at tale med

Stenbock i Enrum og erklærede da i Administatorens Navn, at Penge kunde han af de anførte Grunde ikke give; men Tønning kunde stilles til hans Disposition i Nødsfald, dersom han vilde slutte en Traktat derom. Stenbock indvendte først, at han vel havde Fuldmagt til at anføre Hæren, men ikke vidste, om hans Konge vilde bifalde, at han afsluttede nogen Traktat. Dertil svaredes, at da der ikke var Tale om Noget, som kunde være til Skade for Kongens Tjeneste, kunde det aldrig paadrage ham Misbilligelse. Desuden skulde Administratoren nok vide at udtyde Alt til det Bedste hos Kongen. Nu kom de frem med Udkast til forskjellige Aktstykker, skrevne af Stambke, nemlig:

et Brev fra Stenbock til Administratoren med Anmodning om Tønning,

en Traktat imellem Feltmarskalken og det Holsten-Göttorpske Hof,

et opdigtet Brev fra den umyndige Hertug Carl Frederik i Sverrig til Kommandanten i Tønning Oberst Zacharias Wolff,

et Revers fra Kommandanten til Grev Stenbock om at indslippe ham i Fæstningen,

samt et Revers fra Stenbock til Kommandanten om, at denne dog skulde beholde Kommandoen i Fæstningen.

Saasnart Stenbock havde givet sit Samtykke, bleve Koncepterne renskrevne, den unge Hertugs fingerede Brev med en svensk Kommissærs Haand, hans Navn efterskrevet af Grev Reventlow, og Brevet beseglet af Banér med det hertugelige Segl[1]). Dette falske Brev er dateret Slottet

[1]) Stenbocks Relation i Loenboms Anecdoter om namnk. svenska män p. 215.

Karlberg (ved Stockholm) den 23. Juli 1712 (altsaa fra den Tid, da man i Sverrig rustede sig til Toget til Tyskland) og underskrevet Carolus Fridericus. Man lader deri den Umyndige sige til Kommandanten, at det er tilkjendegivet ham, at det vilde være en Tjeneste af største Vigtighed imod Kongen af Sverrig, naar han, Hertugen, vilde tillade Grev Stenbock i Nødsfald at betjene sig af hans Fæstning Tønning til den kongelige Armees Sikkerhed. Da Hertugen nu er Hans svenske Majestæt den største Tak skyldig for al den Kjærlighed og de store Velgjerninger, han har vist ham fra Barndommen af, har han ikke taget i Betænkning at befordre Hans Majestæts Tjeneste saa meget det stod i hans Magt. «Derfor» — hedder det videre — «befale Vi Eder under Straf af Ære og Liv, at dersom Hr. Grev Stenbock af sine Fjender tvinges til, eller til den kongelige Armees Konservation finder det nødvendigt, at søge et sikkert Tilbagetog under Vor Fæstning Tønnings Kanoner, eller endog i Fæstningen selv, at I da samtykker deri, saasnart denne Vor naadigste Ordre bliver Eder forevist, og at I lader det skee, uden at spørge Eder for hos nogen Anden. Dog har I derhos at forbeholde Eder Kommandoen over Fæstningen. Vi forsee Os i Naade til, at I efterkommer dette uvægerlig; men skulde det ske, at I ikke adlyder denne Vor Befaling, skal I for vist vente at lide den anførte Straf».

Hovedexemplaret af dette Brev beholdt Stenbock; en verificeret Afskrift toge de to Geheimeraader med sig.

2. Dette er Stenbocks Beretning, som først mange Aar efter kom for Dagens Lys. I Hovedsagen er den utvivlsomt rigtig og stemmer med selve Aktstykkerne; men jeg vil lade det staa hen, om det er Gottorperne, som have fundet paa Alt dette, eller om ikke Stenbock selv har en

god Del i disse Rænker, navnlig om det ikke er ham selv, der har digtet den unge Hertugs Ordre, som det er ham, der har ladet det skrive med en Haand, Kommandanten ikke kjendte. Men i ethvert Fald have Gottorperne rakt Haanden til Bedrageriet, saa at de alle Tre have været lige gode i Sagen. Det Følgende beroer paa selve Aktstykkerne, der ere tilstrækkelig bekjendte, og paa Kommandantens Oberst Wolffs Journal, holdt fra Dag til Dag under Tønnings Beleiring.

De to Geheimeraader med Sekretæren reiste strax den 23. Januar 1713 fra Husum til Tønning, hvor de lode Kommandanten kalde til sig, og foreviste ham først Ordren af 23. Juli 1712 fra den unge Hertug. Havde Wolff nu ladet sig nøie dermed, var Sagen arrangeret paa det Yndigste og Bedste for Hoffet paa Gottorp; thi saa kunde de i paakommende Tilfælde have fornægtet ham som den, der havde handlet efter den umyndige Hertugs Ordre, hvilken naturligvis var ugyldig uden den regerende Administrators Samtykke, eller som den, der havde ladet sig føre bag Lyset af Stenbock med en falsk Ordre. Men Wolff var dem for klog; han svarede, at han havde underdanigst Respekt for denne naadigste Ordre, men ikke kunde adlyde den uden Hs. Durchl. Hertug Administratorens Befaling. Nu kunde Administratoren ikke længer holdes bag Kulisserne. Geheimeraaderne maatte rykke frem med hvad de havde i Lommen. Først legitimerede de sig med en Ordre fra Administratoren, der bød Kommandanten at efterkomme hvad de to Geheimeraader vilde sige ham og under deres Hænder give til Protokollen, om det ogsaa angik Ting, hvorom Administratoren havde givet ham modsatte Befalinger. Derpaa afgave de følgende Forklaring og Befaling baade mundtlig og skriftlig:

«Da den Kl. Svenske General-Feltmarskalk Grev Stenbock sidst var paa Karlberg, hvor det svenske Hof da opholdt sig, var det kommet under Overveielse, hvorledes han bedst skulde føre sine Krigsoperationer imod Sverrigs forskjellige Fjender. Man havde da forment, og Kong Karl selv havde i sine Ordrer fra Bender ytret sig derhen, at Grev Stenbock først skulde tvinge Danmark til at indgaa en billig Fred. Men da man ogsaa maatte tage under Overveielse, hvorledes Grev Stenbock kunde konservere Armeen og sætte den i Sikkerhed, om den fjendtlige Krigsmagt var den altfor overlegen, saa var man kommen til det Resultat, at om det kom saa vidt, at Grev Stenbock kunde trænge ind i Holsten, vilde Fæstningen Tønning i Nødsfald være den bedste og sikreste Tilflugt for den kongelige Armee. Man havde da henvendt sig til Hs. Durchl. Hertug Carl Frederik, og ved Overtalelser, Enhver let kan tænke sig, havde man formaaet ham til at medgive Grev Stenbock en Ordre til ham, Oberst Wolff, og deri befalet ham, at han i fornødent Fald skulde give Greven og den kongelige Armee Beskyttelse og Sikkerhed under Fæstningen Tønnings Kanoner, eller om nødvendigt var, i selve Fæstningen. Grev Stenbock havde ikke ladet noget forlyde om denne Ordre indtil nu, da hans Fjenders forenede Magt rykkede ham paa Halsen. Først for et Par Dage siden havde han givet Hs. Durchl. Administratoren Efterretning derom, og trængte nu paa Udførelsen. Hs. Durchlauchtighed var derved kommen i stor Forlegenhed, fordi Høistsamme havde anseet Neutralitet for det, der tjente hans Myndlings Lande bedst, saaledes som blandt Andet hans hidtidige Ordrer til Kommandanten udviste. Imidlertid fandt han dog ogsaa, at det fyrstelige Hus havde altfor mange Forpligtelser imod Kronen Sverrig til at det

ikke skulde vise sin Erkjendtlighed ved en saa vigtig Leilighed. Vel kunde Hs. Durchlauchtighed ikke offentlig gaa fra Neutraliteten og erklære sig for Sverrig, saasom han da vilde paadrage sig Danmarks Had med farlige og maaske ødelæggende Følger. Kongen af Danmark vilde vel endog, dersom hans og hans Allieredes Magt beholdt Overhaand, benytte sig af Leiligheden til at bemægtige sig de fyrstelige Lande, hvorved Hs. Durchlauchtighed som en Formynder vilde paadrage sig det største Ansvar. Paa den anden Side maatte tages i Betragtning, at nægtede man Kronen Sverrig den vigtige Tjeneste, den nu forlangte, vilde de fyrstelige Lande blive ruinerede, uden at man turde haabe at faa den ringeste Erstatning derfor. Og overveiede man Sagen nøie fra alle Sider, saa var Hertugen allerede ikke mere bunden til Neutraliteten; thi hvor de danske Tropper havde berørt de fyrstelige Lande, havde de ikke behandlet dem som neutrale, men som fjendtlige; det Samme gjorde nu den allierede Armee, og Kongen af Danmark var ikke i Stand til at hindre det, selv om han vilde. Saaledes bleve de fyrstelige Lande opspiste af begge Parters Hære; og naar det i Fremtiden kom til Fred, vilde ingen af Parterne vide det fyrstelige Hus Tak for, at det havde opoffret sine Lande for Neutraliteten. Desuagtet vilde Hs. Durchl. Administratoren ikke offentlig forlade Neutraliteten, saa at han desaarsag maatte anstille sig for Verden, som om han ikke var tilfreds med den Ordre, Hertug Carl Frederik havde givet. Men i Virkeligheden var Hs. Durchl. Administratoren vel tilfreds dermed og befalede nu ved dem — Geheimeraaderne — at Hr. Kommandanten skulde holde sig bemeldte Ordre efterrettelig; kun skulde han gjøre sig al Umage for at bevare Skinnet, som om Hs. Durchlauchtighed ikke havde samtykt Ordren og dens Exekution.

Det var dette D'Herrer Geheimeraader havde i Kommission at deklarere Hr. Obersten, med det Tillæg, at Hs. Durchlauchtighed haabede, at Hr. Obersten ikke vilde unddrage sig dette, men i Øvrigt efter Ed og Pligt bruge al Diskretion i denne Sag, da den angik de fyrstelige Landes Ve og Vel».

Hvor skulde Nogen, som ikke havde været med at sammenflikke dette Væv af Sandhed og Løgn, have været i Stand til at gjennemskue dets sande Beskaffenhed? Kommandanten svarede derfor ogsaa, at han var ligesaa villig som pligtig til at efterkomme hvad saavel Hs. Durchl. Hertugen som hans Durchlauchtige Hr. Formynder naadigst befalede ham i dette Tilfælde.

3. Men hvad der er Hovedstykket i dette hele Rænkespil, er den Traktat, som den Gottorpske Regering havde sluttet med Stenbock paa Kongen af Sverrigs Vegne under strengeste Tausheds-Løfte. Da denne Traktat har faaet afgjørende Indflydelse paa Danmarks og Gottorps Skjæbne, bør jeg gjøre nærmere Rede for den. Traktaten er affattet i to ligelydende Exemplarer, underskrevne Husum og Gottorp den 21. Januar 1713, det ene af Stenbock, hvilket den hertugelige Regering modtog, det andet af Hertug Administratoren Christian August og med ham af hans Geheimeraader Baron Görtz, Johan Banér og Grev Henrik Reventlow, paraferet af Kabinetssekretæren Stambke. Traktaten bestaaer af to Stykker, Artiklerne og en Separat Artikel, saaledes affattede, at den, der læser Hovedstykket, ikke kan vide Andet, end at dette er det Hele; derfor ere ogsaa begge Stykker underskrevne og beseglede fuldstændigt hver for sig. I Hovedstykket berettes først, at Stenbock indtrængende har forlangt, i fornødent Fald at maatte søge Beskyttelse hos Fæstningen Tønning, hvad Administratoren ikke vil nægte ham formedelst

Hertughusets ubrødelige Hengivenhed for Kronen Sverrig. Han samtykker derfor i, at Stenbock samler sine Magasiner under Fæstningens Kanoner; ligeledes maa hele Armeen søge Beskyttelse under Fæstningen, om den enten trænges haardt af Fjenden eller taber et Slag. Derimod lover Stenbock, at da det let kan forudsees, at Danmark kan ansee dette for et Brud og benytte det til at bemægtige sig Hertugens Lande, saa vil Kongen af Sverrig ikke indgaa nogen Fred med Danmark, uden at det hertugelige Hus bliver ikke alene fuldstændig restitueret, men tillige faaer sin Skade erstattet ved Afstaaelsen af i det mindste Amtet Segeberg og Grevskabet Pinneberg. Stenbock forpligter sig til, at om han betjener sig af Fæstningens Beskyttelse, vil han ikke forlade Landet med sin Armee, førend Fred er sluttet paa de angivne Vilkaar; men benytter han slet ikke Fæstningen, skal han have Frihed til at føre Hæren hvorhen han vil. Og da det let kan hændes, at Hertugens Indkomster beslaglægges, skal Sverrig forsyne saavel den unge Hertug som Administratoren med de fornødne Subsistensmidler, indtil Danmark har sluttet Fred paa de angivne Vilkaar. Stenbock forsikrer paa Tro og Love og ved Alt, hvad der kan forpligte en Mand af Ære i denne Verden, at han aldrig skal lade noget andet Menneske end Kongen af Sverrig see denne Traktat, eller lade Indholdet komme til Nogens Kundskab. —

Dette er det Væsentlige af Hovedtraktaten. Den endnu hemmeligere Separat-Artikel lyder saaledes:

»Skulde det imod Formodning skee, at den kgl. svenske Armee lider et Nederlag af sine Fjender, og Grev Stenbock ikke skulde ansee sig og sine Tropper sikre nok under Tønnings Kanoner, men see sig nødsaget til at salvere sig og sine Folk ind i Fæstningen selv, saa

vil Hs. Durchlauchtighed Administratoren hermed ogsaa samtykke deri; hvisaarsag herhos tilstilles Herr Grev Stenbock en eventuel Ordre til Fæstningens Kommandant. Derimod lover Grev Stenbock,

1) at han alene i Tilfælde af den yderste Nød vil betjene sig af saadan Retraite ind i Fæstningen, nemlig naar der ingen anden Redning er for ham og Hs. Majestæt Kongen af Sverrigs Tropper;
2) at han i saa Fald ikke vil tiltage sig Kommando i Fæstningen, men lade Kommandanten beholde fri Disposition over den;
3) at naar enten Fred sluttes med Danmark, eller Grev Stenbock af andre Grunde forlader disse Lande, vil han lade Fæstningen fuldstændig rømme af de kongelige Tropper og under intet Paaskud vægre sig derved;
4) at han ikke vil blande sig i det fyrstelige Huses private Sager eller i dem, der angaa Administrationen, hverken direkte eller indirekte, og endnu mindre enten ved Intercession eller paa nogen anden Maade antage sig den i Tønning arresterede Wedderkop eller hans Sager».

Det vil erindres, at de gottorpske Geheimeraader ogsaa havde medbragt til Sammenkomsten den 23. Januar i Husum Udkastet til et Brev fra Stenbock til Administratoren. Dette var skeet for i fornødent Fald at sætte Verden og Kong Frederik Blaar i Øinene. Dette Brev fra Stenbock og Hertugens Svar vare nemlig saaledes indrettede, at disse Breve kunde forevises, om Nogen vilde vide, hvad det var, de havde at forhandle med hverandre. Stenbock forlangte i sin Skrivelse, der blev dateret Husum den 24. Januar 1713, at Administratoren skulde overlade ham Tønning; og Administratoren afslog i sit Svar, dateret

Hamborg den 28. Januar, dette Forlangende, gjendrev Stenbocks Argumenter, og forsikrede, at han vilde iagttage den strenge Neutralitet, han havde lovet Kongen af Danmark; mere havde den svenske Regering selv ikke forlangt af ham ved Krigens Begyndelse. Dette var jo et smukt og værdigt Svar, som var godt beregnet paa at komme Alle for Øie, i den Tanke, at bag denne Brevvexling skulde Ingen saa let faa Øie paa de virkelige Forhandlinger[1]).

4. Stenbock havde vel paa det Helligste lovet, ikke at vise noget Menneske (uden K. Karl) det mærkelige Aktstykke; men hvorfor skulde han være ærligere mod Gottorperne, end de vare imod Danmark? Da han den 25. Januar holdt Raad med sine Generaler, hvorved en af de Beslutninger, man kunde vælge imellem, var, at trække sig ind i Eiderstedt og opgive Marschen til Jylland, meddelte han dem under Tausheds Ed — som det hedder: for Livs og Døds Skyld — baade Hertug Karl Frederiks foregivne Ordre af 23. Juli 1712 og Traktaten af 21. Januar 1713, sandsynligvis for at paavirke Generalerne i den Retning, han vilde, og dække sit eget Ansvar, om Alt gik galt og det gottorpske Hus kom i Ulykke over det, der nu skete. Saavidt man kan see, sagde han dem ikke, at den unge Hertugs Ordre var falsk; men han lod Generalerne attestere, at han aldrig før havde prætenderet dette om Tønning, førend de gottorpske Geheimeraader selv havde proponeret det. «Da nu» — tilføie de — «vi Alle og Enhver af os i Betragtning af de nærværende Konjunkturer aldeles ikke have fundet det raadeligt at gaa til Jylland, og Indrømmelsen af Tønning altsaa er os uundgaaelig nødvendig, saa skal denne vidimerede Kopi med Tiden tjene

[1]) A. Fabers Europäische Staats-Canzelei XXI p. 524. 529.

til Retfærdiggjørelse af Hans Excellences herved brugte Konduite og til Forebyggelse af arglistige Rænker»[1]).

Oscar Fredrik siger, at man i de Allieredes Hovedkvarter meget snart fik Nys om disse Underhandlinger angaaende Tønnings Indrømmelse; og han synes at nære nogen Mistanke til Görtz og Banér som dem, der havde røbet Hemmeligheden. Dette er dog lidet troligt, da de derved jo fornemlig vilde have skadet det Gottorpske Hof, imod hvilket deres Troskab, mig vitterligt, ikke har været underkastet Tvivl. Forholder det sig da virkelig saaledes, at «knap vare Underhandlinger i Gang om Tønnings Indrømmelse, førend man i de Allieredes Hovedkvarter vidste derom»[2]), hvad jeg hverken tør modsige eller bekræfte, saa kan Rygtet ligesaa snart have havt sin Oprindelse fra Stenbock og hans Omgivelser som fra Andre. Thi naar han imod sit givne Ord strax meddelte det til ni Mænd af sine Omgivelser, — hvad den svenske Forfatter ikke synes at have bemærket, saa er det tilladt at formode, at de ikke Alle have været lige tause, især da Interessen ved at holde Sagen skjult ikke var paa de Svenskes, men paa Gottorpernes Side. Iøvrigt er det indlysende, at selve Situationen, de Svenskes langsomme Tilbagevigen ind i Eiderstedt, og de Gottorpske Raaders Reiser til Hovedkvarteret og til Tønning, næsten med Nødvendighed maatte fremkalde Formodningen om, at der var Underhandlinger om Fæstningen i Gang. Sagen laa saa nær, at Kong Frederik jo allerede til Görtz i Flensborg og v. d. Nath i Fredericia havde talt derom[3]).

---

[1]) Alt det Ovenstaaende er efter Aktstykkerne i Hjelmst. Nr. 2993.
[2]) Oscar Fredrik anf. St. III p. 89.
[3]) Jfr. Görtz's Brev til General Grev Reventlow d. d. Hamborg 12. Febr. 1713 i Supplementum verschiedener Pieces zu den Nachrichten vom nordischen Kriege, Freystadt 1726 p. 129—143.

Kun for den yderste Nød var der tilsagt Stenbock Adgang til Fæstningen; men denne Nød lod ikke vente længe paa sig. Den 13. Februar 1713 angrebe de Allierede de svenske Posteringer fra Frederiksstad til Ulsbøll og trængte dem med Overmagt overalt tilbage. Frederiksstad blev besat af Russerne, hvor Czar Peter og Menzikof toge deres Hovedkvarter, medens Kong Frederik beholdt sit i Husum. Altsaa maatte Stenbock nu ty til Tønning. Den 14. Februar 1713 indrykkede 4 Regimenter, og snart det øvrige Fodfolk, medens Rytteriet forlagdes i Omegnen af Fæstningen.

Gottorperne synes imidlertid at være blevne forskrækkede over deres egen Gjerning. Administratoren havde efter de Allieredes Indmarsch i Slesvig begivet sig til Hamborg, hvorfra han den 2. Februar 1713 udfærdigede en Ordre til Kommandanten[1]), der under Ære og Liv gjordes ansvarlig for, at ingen Fremmede indlodes i Fæstningen. Denne Ordre sendtes med Sekretæren Stambke; men de Allierede vilde ikke tilstede ham Adgang til Fæstningen, saa at Brevet ikke kom i Kommandantens Haand. Man har betragtet det som et Træk endnu i det hele Gottorpske Rænkespil, nemlig som om Stambke var sendt afsted for at Administratoren kunde være vis paa, at Ordren ikke kom tids nok til Kommandanten, og at det opsnappede Brev da kunde tjene som et Skjærmbrædt, bag hvilket Regeringen kunde krybe i Skjul, om det blev fornødent! — Dette er jo i sig selv troligt nok og svarer godt til alt det Øvrige; men den historiske Retfærdighed byder dog at indrømme Muligheden af en anden Forklaring. Baade de Svenskes og Gottorpernes Adfærd efter Stenbocks Indmarsch

[1]) Fabers Europ. Staats Canzeley XXI p. 534.

i Holsten er ubegribelig under anden Forudsætning, end at de ikke have troet paa Czarens Deltagelse i Kampen mod Stenbock. Og dette var ikke saa forunderligt endda. Czarens aabenbart forsætlige Lunkenhed i Angrebet paa de pommerske Fæstninger, hans Langsomhed med at forfølge Stenbock efter Slaget ved Gadebusch, Tyrkernes Krigserklæring i December 1712, maatte gjøre Haabet om, at han ikke vilde for Alvor indvikle sig i den danske Krig i Hertugdømmerne, meget stærkt hos de Svenske. Wellingk og Stenbock have troet det; Gottorperne aabenbart ogsaa; havde de vidst, at Forudsætningen vilde svigte, var det jo taabeligt at binde sig uden Nødvendighed til Stenbock, hvis Undergang syntes vis, dersom alle tre allierede Hære virkelig holdt sammen imod ham. Men dersom Russerne holdt sig tilbage og Sachserne, som rimeligt var, fulgte dem, saa var der god Udsigt for Stenbock til at kunne ganske overvælde de allerede to Gange slagne Danske: hvilken Fristelse da for Gottorp til at faa Adkomst til Sverrigs Taknemlighed ved at aabne det Fæstningen, som der sandsynligvis ikke vilde blive Brug for!

5. Jeg for min Part troer ogsaa, at indtil over Midten af Januar har Czar Peter virkelig været i det mindste ubestemt, og at det har været Altonas Brand i Forbindelse med de Svenskes høirøstede Paastand om, at den var Gjengjæld ikke alene for Stades Bombardement, men ogsaa for Russernes Barbari, der har opbragt Czaren personlig. Muligt er det jo ogsaa, at der er nogen Sandhed i det Rygte, der vilde vide om Bestikkelser til Fyrst Menzikof ved Grev Christian Ditl. Reventlow, hvem Kong Frederik havde sendt til det russiske Hovedkvarter for at formaa Czaren til at gaa

fremad[1]). — Men da nu Russerne og Sachserne virkelig i Slutningen af Januar 1713 brøde frem imod Stenbock, saa at Wellingks, Stenbocks og Gottorpernes Haab brast som en Sæbeboble, saa kan det nok være, at Angesten har grebet Administratoren og hans Omgivelser, der nu have ønsket at trække sig ud af den Snare, de havde lagt sig selv om Halsen. Thi de vidste altfor vel hvad Følgen vilde blive, om Stenbock laa under for de Allieredes Overmagt, som der nu var al Udsigt til. Gottorperne have selv udtalt deres Dom i Traktaten med Stenbock af 21. Januar 1713, hvor det udtrykkelig siges, at dersom Stenbock søger Beskyttelse under Tønnings Kanoner, «er det let at indsee, at man fra dansk Side vil holde dette for et Fredsbrud og ikke alene behandle de fyrstelige Lande fjendtligt, men endog være betænkt paa at bringe dem under sit Herredømme og rent at berøve Hertug Carl Frederik dem». — Administratorens Forlegenhed og Angest, efter at Stenbock var kommen ind i Tønning, fremlyser ogsaa af hans Brev fra Hamborg af 23. Marts 1713 til Kommandanten[2]), hvori han søger at bevæge denne til at brænde alle Papirerne og hellere at tage Ansvaret paa sig end røbe de hemmelige Ordrer, som vilde have de værste Følger for hans Herre.

Det er da ogsaa virkelig sket, hvad Gottorp frygtede for. Saasnart Tønning havde aabnet sine Porte for den svenske Hær, satte Kong Frederik sig i Besiddelse af de Gottorpske Lande i Hertugdømmerne og lod sin Gesandt Waldersee erklære Rigsdagen i Regensburg den 5. Marts

---

[1]) (P. F. Arpe.) Gesch. des Schlesw.-Holst.-Gottorf. Hofes unter der Regierung Herz. Friedrichs IV etc. p. 24.

[2]) I det Hjelmstjerneske Samlingsbind 2993, Kvart, i det S. Kl. Bibl. Høier I, 252—53.

1713, at han nu seer sig nødsaget til at betragte Administratoren og hans Myndling som sine aabenbare Fjender og behandle de gottorpske Lande som Fjendeland[1]). Det gottorpske Hof opløftede høie Raab herover og foregav, at enten var Kommandanten overrumplet ved en Krigslist, eller bleven ført bag Lyset ved en opdigtet Ordre fra den umyndige Hertug Karl Frederik — hvilket Sidste jo var sandt nok, som Ingen vidste bedre end de gottorpske Ministre, der selv havde fabrikeret denne Ordre. Grev Wellingk udstedte i Hamborg en Deklaration af 20. Februar, hvori det hedder, «at rigtignok var den unge Hertug forledet til at udstede en saadan Ordre, og Kommandanten havde været uforsigtig nok til at adlyde den. Men da Administratoren var uskyldig i Alt dette, saa havde Kong Frederik ingen Aarsag til at hævne sig paa det hertugelige Hus og dets Lande. Gjorde han det dog, vilde Kongen af Sverrig i sin Tid vide at hævne det dobbelt». Men Kong Frederik lod sig ikke skræmme. De af mine ærede Tilhørere, der have fulgt den Udvikling af Holsten-Gottorps Forhold til Danmark og Sverrig, jeg har givet i tidligere Forelæsninger, ville nu ogsaa af disse sidste Rænker, der satte Kronen paa al dets Falskhed og Fjendskab, see med hvor store Farer Gottorps Forbindelse med Sverrig truede vort Fædreland, saa det var ikke for haardt et Ord, da Kong Christian den Femte kaldte det en Slange i Danmarks Barm.

Men hvor meget Slangen nu bugtede og snoede sig, denne Gang slap den ikke ud af det gode og faste Tag, Danmarks Konge havde om dens Hals.

---

[1]) Fabers Europ. Staats Canzeley XXII p. 252 jfr. Kong Frederiks Patent af 13. Marts 1713 til Stænderne i Slesvig og Holsten i Acta publica Holsatica.

6. Stenbock var som anført den 14. Februar 1713 og de følgende Dage indrykket i Fæstningen. Men endnu var det ikke kommet saa vidt med ham, at han tænkte paa at lade sig fuldstændigt indespærre i den. Han havde endnu ikke opgivet enhver Tanke om at udføre hele Felttogets Hensigt, en Marsch til Polen for at møde Kong Karl og Tyrkerne; thi endnu havde han ingen Anelse om hvad der i de samme Dage gik for sig ved Bender. Kunde han slippe over Eideren ind i Holsten med i det mindste nogle Tusinde Mand, der endnu vare ved Helbred og i kampdygtig Stand, saa kunde han maaske atter naa Vismar, og kom da den anden Transport endelig, vilde han have en halv Snes tusind Mand til sin Raadighed. Ligeoverfor Tønning stod i Ditmarsken kun en Postering af nogle hundrede Mand under den danske Oberst Rosenørn. Den 19. og 20. Februar forsøgte Stenbock Overgangen; men da han ikke havde Materialier til at slaa en Bro, maatte Tropperne sættes over i Baade. Hestene maatte svømme over. Men Alt hvad Stenbock foretog sig efter Altonas Brand var ledsaget med et mærkeligt Uheld. Natten imellem den 19. og 20, da nogle af Tropperne vare komne over, blæste det op til en heftig Storm; Floden steg; Overfarten blev umulig. Og inden Veiret lagde sig, saa at der kunde overføres flere Tropper, havde Czaren ført en betydelig Troppemagt fra Frederiksstad over Floden, saa at det blev umuligt at bryde igjennem imod Syd. De allerede overførte Svenske maatte føres tilbage til Fæstningen. Hestene kunde de ikke faa med; de maatte dræbes. Et andet Forsøg paa at bryde igjennem paa Nordsiden af Floden henimod Frederiksstad, maatte strax opgives som uudførligt, fordi Fjendens Overmagt var altfor stor.

Fra nu af formørkedes alle Udsigter for de Svenske. Langsomt, men sikkert trængtes Tropperne udenfor Fæstningen ind imod denne. I April vare de alle indkvarterede der og den allernærmeste Omegn. De Allierede beredte sig nu til umiddelbart Angreb paa Tønning. 20,000 Mand russiske, danske og sachsiske Tropper samledes til et Angrebskorps under General Scholtens Kommando, Løbegravene aabnedes og Alt var beredt til et Bombardement, der nødvendig maatte blive ødelæggende for den Hær, som nu var sammenpakket i den ikke store Fæstning.

Har Stenbock under disse Omstændigheder da ikke gjort et fortvivlet Forsøg paa at bryde igjennem og i det mindste frelse om og kun en mindre Del af Hæren? Nei, det har vel flere Gange været under Overveielse i Krigsraadet; men Overbevisningen om, at det var umuligt, da Sygdom og Dødelighed tog Dag for Dag Overhaand blandt Mandskabet, hos hvem Nøden tillige slappede Disciplinen, lod det ikke komme til Udførelse. Hvad vi saa for faa Aar siden ved Beleiringen af Metz, indtraf ogsaa her: en Fortvivlelsens Energi vil aldrig blive Frugten af en fælles Overveielse; vover den Høistbefalende ikke selv at tage Ansvaret paa sig alene, vil Krigsraadet altid tilsidst bøie sig for Omstændighederne. Stenbock vovede det ligesaa lidt som Bazaine. Og det saa meget mindre, som han skræmmedes ved Tanken om, at lod han det komme til det Yderste, drog han det Gottorpske Hertughus med sig i Undergangen. Thi blev Tønning erobret ved Storm eller tvungen ved et Bombardement til at overgive sig, saa vilde ikke alene Fæstningen komme i Kongen af Danmarks Hænder som Krigsbytte, men den hertugelige Regering var da overvunden i Krig og maatte som saadan finde sig i Alt. Da havde det heddet: væ victis!

Man vil spørge, om der da ikke fra den svenske Regerings Side blev foretaget Noget for at frelse Hæren? eller for at proviantere de Indesluttede? eller for i det mindste at gjennembryde den danske Blokade af Eidermundingen? Nei; — Raadet i Stockholm fandt, at de faa Tropper, der endnu vare tilbage i Sverrig, vare absolut fornødne til Landets eget Forsvar. Vovede man dem paa et uvist Tog til Tønnings Undsætning, stod man aldeles værgeløs, om Russerne fra Finland, de Danske fra Norge og Sjælland faldt over Sverrig. Flaaden kunde ikke udrustes uden Penge, — men Penge manglede, — Alt manglede — fremfor Alt: Villie manglede og en Mand, der som Stenbock i 1712 kunde bryde igjennem alle Men'er. En hemmelig Uvillie herskede hos Mange imod Stenbock, der var Kong Karl altfor hengiven. Grev Wellingk i Hamborg søgte vel at faa Korn og andre Livsfornødenheder opkjøbte i Holland; men nogle Skibe bleve kaprede, de andre vendte om for ikke at faa samme Skjæbne. De svenske Ministre i Paris, i Haag, i London, i Wien gjorde hvad de kunde for at skaffe Hjælp. Men overalt havde man meer end nok at gjøre med sine egne Sager; thi det var netop i den høit spændte Situation, da Freden i Utrecht mellem Frankrig, England og Holland skulde sluttes; Wellingk gav vel i Marts Haab om, at en engelsk og hollandsk Flaade vilde blive sendt til Øresund; men det blev til Intet. Stenbock var og blev sig selv overladt. Selv Wellingk trak sig kold tilbage fra ham. Da Stenbock i sin Nød forlangte hans Raad, om han skulde gjøre et fortvivlet Skridt eller søge Kapitulation, vilde Wellingk — han, der dog havde mest Skyld i, at Stenbock var geraadet i denne haabløse Stilling — Intet svare: det var et pur militært Spørgsmaal, som ikke vedkom ham!

Jeg har allerede bemærket, at hvad der fornemlig havde bevæget Wellingk og Stenbock til Toget ind i Holsten, var det i sig selv ikke ugrundede Haab om, at Tyrkerne atter vilde række Kong Karl Haanden imod Czar Peter, der da snart maatte trække sig ud af Tyskland til sine egne Staters Forsvar. Selv efter at Czaren var brudt ind i Holsten og i et Par Maaneder havde været virksom imod Stenbock, uden at der viste sig noget Tegn til, at han vilde forlade Landet, fastholdt de Svenske Haabet om en almindelig Vending i hele Situationen, bevirket ved Kong Karl og Sultanen. Da kom Tordenbudskabet om Kalabaliken ved Bender. Ethvert Haab om en tyrkisk-russisk Krig forsvandt; Kong Karl selv havde brudt med Sultanen; han havde ikke alene kæmpet som en Rasende med Tyrker og Tatarer d. $\frac{1}{12}$ Februar 1713, men var nu en værgeløs Fange i Tyrkernes Haand. Haabløshed, Modløshed greb de Svenske overalt, ikke mindst den tappre Hær, der var indesluttet i Tønning, da den i Begyndelsen af April modtog Efterretningen om Katastrofen ved Bender. Det er jo ogsaa vist, at Kalabaliken vilde see ud som en Galmands-Gjerning, dersom man ikke tog med under Overveielse, at Kong Karl troede sig forraadt af Tatarkhanen — og maaske ikke uden al Grund. Han troede, at naar han fulgte Sultanens Ordre til at lade sig følge af Khanen gjennem Polen, vilde denne levere ham i Kong Augusts Hænder. Men om der ogsaa lader sig Et og Andet sige, ikke just til Forsvar for, saa dog til Forklaring af Kongens desperate Slagsmaal med Tyrker og Tatarer, saa har Kalabaliken skadet Sverrig, og navnlig Stenbock og hans Hær. Maaske havde dog England og Frankrig gjort et Skridt til Sverrigs Redning fra den truende Undergang; men Kong Karls Stivsind og den Ulykke, hvori han derved havde

styrtet sit Land og sig selv, holdt den engelske Regering tilbage fra virksom Indgriben i de nordiske Anliggender[1]).

7. Men vare de Svenske i Tønning i den yderste Forlegenhed, vare Gottorperne i Hamborg det ikke mindre. Alt havde vendt sig ganske anderledes, end de havde haabet. Den visse Undergang stod for Øie, om Tønning blev tagen med Krigsmagt, og om alle Rænker kom for Dagens Lys. Et Forsøg maatte gjøres, om ikke i det mindste Tønning stod til at redde. I de sidste Dage af Marts 1713 indfandt Baron Görtz sig i Kong Frederiks Hovedkvarter i Husum. Czaren havde nemlig sidst i Februar forladt Hertugdømmerne, men efterladt sin Hær under Menzikof og overdraget Kommandoen til Kong Frederik. At Görtz nu har gjentaget de gamle Forsikringer om Administratorens Uskyldighed osv. kan ikke være tvivlsomt; og han vidste at tale saa vel, saa at Kongen og hans Ministre virkelig hørte efter og bleve uvisse om Administratorens Medskyld. Det vil erindres, at alle de Aktstykker, jeg har benyttet til Fremstilling af Rænkespillet, først senere ere komne for Dagen. Görtz udvirkede da saa meget, at Kong Frederik lod sine Ministre Ditlev Wibe og I. G. v. Holstein give ham en Deklaration af 30. Marts 1713[2]), at naar ved Baron Görtz's Mægling og Virksomhed Fæstningen Tønning igjen bliver befriet fra de Svenske, og naar Stenbock med de svenske Tropper forlader samme paa en saadan Maade, som finder Kongens Bifald, samt overgiver sig til ham, saa

---

[1]) Letters and correspondence of Lord Bolingbroke III p. 479 ff.; p. 508—515; IV p. 53; 62; 63; 123 ff.; især p. 126, 130. Jfr. Carlson, Om Fredsunderhandlingarne Åren 1709—18 p. 43—45.

[2]) Bil. Litr. A. til Succincte Deduction p. 13 (Acta publica Holsatica, Folio.

er Kongen derved bleven eftertrykkelig forsikret om, at det ikke er Administratoren eller hans Ministre, der have foranlediget de Svenske optagne i Fæstningen, eller have bifaldet og samtykt, at det skete; og saa skal alt det ophøre og gaa tilbage, hvad der er fremgaaet af Forudsætningen om deres Samtykke til Indrykningen. Kongen vil da ogsaa lade Administratoren og hans Myndling komme i Besiddelse af de dem fratagne Lande og Rettigheder senest 14 Dage efter at Stenbock og hans Tropper have overgivet sig. Han vil i saa Fald lade al Uvillie imod Administratoren og hans Ministre fare og ikke søge at hævne sig paa dem.

Saasnart Görtz havde denne Deklaration i sin Haand, ilede han til Tønning. Men det lader til, at han først ikke har villet benytte den Adgang til Fæstningen, Deklarationen forskaffede ham, til Andet end til at undersøge med egne Øine hvad Udsigt der var til, at Fæstningen og de Svenske kunde holde ud i nogen Tid. Thi det eneste Spor af denne første Nærværelse er en Fortegnelse af 1. April over de Forraad og det Menneskeantal, der da virkelig var tilstede, med Beregning af den Tid, dette Forraad kunde slaa til[1]). Man hører Intet om, at han da endnu har talt om Kapitulation. Derfra ilede han til Hamborg, hvor han med de andre Gottorpere og med Wellingk maa have overlagt Alt og fundet, at det, som det kom an paa, var at frelse Fæstningen ved at faa Stenbock til at kapitulere med Hæren. Görtz gik tilbage til Tønning, hvor nu ogsaa den nedslaaende Efterretning om Kalabaliken ved Bender og Kong Karls Fangenskab var indtruffen. Og nu begyndte en Række af Krigsraadsmøder, hvor Stenbock overveiede med alle Generaler og Regimentskommandører, om man

[1]) Oscar Fredrik a. St. III, p. 211.

skulde modtage Görtz's Forslag om en Kapitulation. Den svenske Forfatter, der ikke vil betegnes anderledes end som Oscar Fredrik, hvis høist værdifulde og grundige Arbeide over den her behandlede Del af Sverrigs Krigshistorie har givet os saa mange vigtige Oplysninger, har blandt sine andre Fortjenester af Nordens Fælleshistorie ogsaa den, at have offentliggjort Krigsraadsprotokollerne over disse Møder i Tønning fra den 12. April til den 18. Mai 1713[1]), saa at man kan følge Forhandlingerne Skridt for Skridt. Man seer deraf blandt Andet ogsaa, at Kong Frederik under disse Forhandlinger har staaet paa Springet til at tage sit Tilsagn til Görtz tilbage og afbryde Underhandlingerne, fordi et Brev fra Tønning til Sverrig, der var faldet i hans Hænder, skildrede Tilstanden i Fæstningen med saa mørke Farver, at Kongen fik Haab om at kunne tvinge Stenbock til at overgive sig paa Naade og Unaade, — altsaa ogsaa til at overgive ham Fæstningen med det Samme. Dette vilde jo have været den største Fordel for Kongen. Ham var Fæstningen ligesaa vigtig, maaske vel saa vigtig, som den svenske Hær, der dog nu under alle Omstændigheder var gjort uskadelig. Men Görtz fik ham dog ved Flemmings Hjælp til at blive ved den første Aftale[2]). Det maa overhovedet ikke oversees, at Kong Frederik kun til en vis Grad kunde paaregne sine Allieredes Bistand. Russere og Sachsere havde en stor Interesse i at faa Stenbock afvæbnet, men slet ingen i at bringe det Gottorpske Hof under Danmarks Fødder[3]).

---

[1]) Bilag Lit. S til 3. Del af Några Bidrag till Sveriges Krigshistoria Åren 1711, 1712 och 1713, anf. St. p. 213—256.
[2]) Krigsraadsprotokollen af 16. April, Oscar Fredrik anf. St. III, 221.
[3]) Jfr. Højer, Glorw. Leben I, 256. 263.

Der udnævntes nu Underhandlere fra de Svenskes og de Allieredes Side. Men hele April og de første Dage af Mai gik hen, uden at man kunde enes. Tilsidst fattede baade Svenske[1]) og Danske Mistanke om, at Görtz ikke mente det ærligt med Nogen af dem. Det synes ogsaa, som om Görtz har villet bruge sine gamle Rænker, idet han har søgt at sætte Splid imellem Kong Frederik og hans Allierede. Han kom den 2. Mai ud fra Tønning til Oldensworth, hvor Menzikof havde sit Hovedkvarter. Her sagde han til ham og Flemming, at Stenbock vel om Formiddagen havde antaget de ham af de danske Underhandlere stillede sidste Betingelser, men om Eftermiddagen, da han havde faaet nye Efterretninger fra Orienten, havde aldeles forkastet dem. Men i Husum sagde han til de danske Ministre kun, at Grev Stenbock vel endnu gjorde nogle Vanskeligheder, men at Sagen nok skulde komme i Lag[2]). Hans Hensigt med disse forskjellige Beretninger i en saa høivigtig Sag og saa spændt en Situation, har vist ikke været nogen anden, end at gjøre Menzikof og Flemming misfornøiede med de Danskes Fordringer. Men han faldt i sin egen Snare. Thi de to Generaler berettede strax hans Ord til det danske Hof, som overraskedes ved Uoverensstemmelsen. Dog, Kong Frederik og hans Ministre indsaa snart, at de havde god Grund til at være vel tilfredse

---

[1]) Krigsraadsprotokollen for Mødet 6. Mai 1713. Oscar Fredrik anf. St. III p. 244, cfr. Stenbocks Relation af 1716. Lønboms Anekdoter II, 3, p. 237.

[2]) In jure et facto gegründeter Beweis der vielfältigen Treulosigkeiten, so das Kl. Dänische Haus von dem Fürstl. Holstein-Gottorfischen bischer erlitten, LXVI p. 127. Dette er et Stridsskrift fra dansk Side mod det holst.-gottorpske: In facto gegründete Nachricht, wie der Kl. dänisch. Hof etc. Acta publica Holsatica og i Hjelmstjernes Samlingsbind Nr. 2993.

med Görtz's Tvetungethed; thi nu havde de et godt Paaskud til at blive fri for denne farlige Mand og da tillige for det Løfte, der var givet Gottorperne, om Görtz bragte Svenskerne ud af Fæstningen. Kongen paalagde strax sine Ministre at konferere med Görtz om de forskjellige Beretninger, han havde givet i Oldensworth og i Husum. Da Menzikof gjentog sin Relation, vidste Görtz ikke at give anden Forklaring, end at her maatte finde en Misforstaaelse Sted, og at det var bedre at skride til Hovedsagens Afgjørelse, da Stenbock nu var villig til at gaa ind paa de sidst stillede Bestingelser[1]). Men dermed vilde de Danske ikke lade sig nøie; Kongen gjorde Ende paa denne gottorpske Mægling, sendte Görtz Reisepas og henvendte sig nu umiddelbart til Stenbock. Hans General-Adjutant Oberst Poul Levenørn blev sendt til Tønning med Kongens Ultimatum, hvori Kongen erklærede, at eftersom Stenbock ifølge Baron Görtz's Beretning absolut havde nægtet at antage de sidste Betingelser, saa vilde Kongen nu ikke længer tilstaa ham disse[2]), nemlig at de Svenske maatte beholde deres Faner og 12 Mand fuldt rustede til Fanevagt ved hvert Regiment. Stenbock blev hel forundret ved at høre dette. I en Skrivelse til det danske Konseil af 6. Mai forsikrede han, at han aldrig havde absolut forkastet de sidste Forslag, og at de Ændringer, der vare tilføiede fra svensk Side, vare skete ifølge Baron Görtz's egen Forsikring og paa Foranledning af ham[3]).

Dog, Kongen fastholdt sit Ultimatum. Stenbock maatte bøie sig, navnlig ogsaa fordi Wellingk stod paa, at under alle Omstændigheder burde Fæstningen reddes for

[1]) Bil. Litr. E. p. 40 til «In facto».
[2]) «In jure et facto» LXVI p. 128.
[3]) «In jure et facto» l. cit.

Hertugen, hvorledes det saa gik med den svenske Hær. Han skrev til Stenbock, at Tabet af Fæstningen var en meget betydeligere Sag, end om alle de svenske Tropper bleve fuldstændigt massakrerede i Marken[1]) — visselig en paafaldende Erklæring af en svensk General og Minister!

8. Saaledes blev da Kapitulationen sluttet i Oldensworth den 16. Mai 1713.

Denne Kapitulation[2]) bestaaer af 22 Artikler. De vigtigste ere følgende:

»1. Den hele svenske Armee, som under Kommando af Feltmarskalk Grev Stenbock er indrykket i det Eiderstedtske og i Fæstningen Tønning, med sin Chef, sine Generaler, alle Over- og Underofficerer, Volontærer og Menige overgiver sig til Hs. M. Kongen af Danmark. Chefen, Generalerne og alle Overofficerer, som og de Volontærer, der ifølge Kartellets Indhold ere at betragte som saadanne, beholde alle deres Vaaben; ligeledes beholde Samme, saavelsom alle Underofficerer og Menige, deres Bagage med derhos værende Dokumenter og Skrifter, ogsaa Feltkassen og alt hvad dertil hører, af hvad Navn det være vil, uantastet, uvisiteret og uplyndret; Saadant passerer overalt, dog at Alt derved gaaer til de bonne foi, til sikker Embarkering; og rette de sig iøvrigt efter den dem givne Marsch-Route; Underofficerer og Menige beholde alene deres Sidegevær og Mundering; men Kanoner og Overgevær, som og Rytter-Dragoner- og Artilleriheste og Alt hvad der ellers hører til Krigs-Armatur, af hvilket Intet maa forties eller ruineres, lades tilbage og bliver tilligemed

[1]) Krigsraadsprotokollen over Mødet 6. Mai 1713, Oscar Fredrik anf. St. III, 244.

[2]) Trykt flere Steder. Her efter Original-Aftryk fra Flensborg uden Aar, i det Hjelmstjerneske Samlingsbind Nr. 2993.

alle Insignia, Pauker, Standarter, Faner og Trommer afgivne og overleverede i Hoyerswort af de svenske Tropper, eftersom de regimentsvis udmarschere af Tønning. De svenske Troppers Udmarsch begynder tre Dage efter, at denne Konvention er underskreven, og skal være tilendebragt inden 8 Dage fra den første Udmarschdag at regne. Bemeldte Troppers Marsch og Fordelingen af deres Kvarterer reguleres efter Hs. M. Kongen af Danmarks Behag.

2. Samtlige disse svenske Troppers Transport, naar de først enten ere udvexlede imod andre Fanger, eller have løst sig efter Kartellet, skeer intet andet Sted hen end til Sverrig, paa Kongen af Sverrigs Bekostning; og bliver iøvrigt Alt indrettet efter Kartellet. Fra svensk Side skal man være forpligtet til at tilveiebringe Fartøier dertil, hvilke af Kongen af Danmark skulle forsynes med Passer for frit og uhindret at kunne fare til Sverrig.

4. Efter de svenske Troppers Udmarsch af Tønning og det Eiderstedtske skal deres Transport til Sverrig skee paa svensk Bekostning uden Ophold, saasnart Udvexlingen eller Rançoneringen er skeet efter Kartellet.

5. Hvad Underholdningen af Tropperne angaaer, medens Gjennemmarschen og Rastdagene vare, holdes Alt efter Kartellet, og der tilstaaes de svenske Tropper frit Logement og Leirplads. Men Provisionerne paa Søreisen maa leveres fra svensk Side». — Saavidt ordret oversat.

I den 8. Artikel hedder det, at de svenske Officerer have Tilladelse til at sende deres Bagage andenstedshen end til Sverrig og skulle dertil faa danske Passer, naar der gives en Specifikation paa Bestanddelene.

I den 9. og 10. Artikel bestemmes, at Udmarschen skeer brigadevis og saaledes, at Tropperne marschere 3 Dage og holde Rastdag den 4de.

Ifølge den 16. Artikel skal Kongen af Danmark tilstede, at Transporten af de svenske Tropper konvoieres af 2 eller 3 Fregatter. Transporten skeer til Karlskrona, Karlshamn, Cimbrishamn og Ystad. Ifald noget Skib under Transporten af Storm kastes ind paa danske Kyster, skulle Tropperne ikke paany anholdes fra dansk Side[1]).

Den 18. Artikel lyder saaledes: «Endvidere forpligter man sig fra Kgl. svensk Side til at løslade de fra de tre høie nordiske Allierede tagne Fanger, der endnu sidde i de svensktydske Provinser og Fæstninger, førend Transporten skeer, og at sætte dem i Frihed paa Afdrag i de Løsepenge, der skulle betales efter Kartellet. Saa lover ogsaa Grev Stenbock at bestræbe sig efter al Mulighed for, at det Samme skeer med de Fanger fra de høie nordiske Allierede, der ere i Sverrig».

19. «Endelig har Hs. Kgl. Majestæt af Danmark pro ultimo allernaadigst indrømmet, at naar den hele svenske Armee fuldstændig er draget ud af Tønning, vil han i dette Aar ikke bombardere Tønning. Derfor kunne de fra dansk Side anlagte Løbegrave og Batterier raseres og udjævnes af de svenske Tropper ved deres Udmarsch».

20. «Det staaer de svenske Tropper frit at søge Garanti for denne dem tilstaaede Kapitulation hos andre Magter; dog skal dette ingenlunde opholde de svenske Troppers Udmarsch af Tønning, der maa være udført i den fastsatte Frist af 8 Dage».

At gjengive Kapitulationen helt ordret, vilde trætte mine ærede Tilhørere uden Nødvendighed. Er der Nogen, hvem det kan interessere at kjende den Ord til andet, saa

---

[1]) Dette sigter til Skibbruddet paa Bornholm i den skaanske Krig, hvor Forholdene dog vare meget forskjellige fra de nærværende.

er den ikke svær at finde. Navnlig tilraader jeg i saa Fald at søge den i det store Kgl. Bibliothek efter den Tome af Katalogen over Bibliothekets danske Afdeling, der indeholder Literatur til Kong Frederik den Fjerdes Historie. Men da Kapitulationens Udtryk senere gav Anledning til forskjellige Fortolkninger, har jeg dog saa meget mere anseet det fornødent at gjengive de omstridte Artikler ordret, fordi man i Almindelighed kun seer Historikerne meddele et Udtog af Kapitulationen, hvor det er meget langt fra at man kan bedømme, hvilken Fortolkning der er den rette. Jeg fremhæver dette navnlig ogsaa med Hensyn til Oscar Fredriks Fremstilling. Den høie Forfatter har nemlig skaffet sig et Aktstykke fra det danske Geheimearchiv, som han vel netop fordi det kom derfra har anseet for mere paalideligt end andre Optegnelser om denne Kapitulation; men som dog kun giver et Udtog af selve Aktstykket. Følgen heraf har været, at han har ment at burde foretrække det for den tro og fuldstændige svenske Oversættelse — Aktstykket er affattet paa Tysk — der findes i Lønboms Levnetsbeskrivelse over Grev Stenbock[1]). Men da det er et af de Aktstykker, hvori, som Lønbom rigtig bemærker, «Ord gjælde som Penge», saa er det bedre at have selve de omtvistede Ord for sig end nogetsomhelst Udtog.

Kapitulationen henviser flere Steder til Kartellet[2]). Dette Kartel er en Overenskomst, oprettet den 18. Januar 1713 n. st. i Lybek imellem den danske General-Auditør Bornemann og den svenske General-Auditør Sylvin, ratificeret af Kong Frederik i Husum den 10. April 1713, hvorved man enedes om Betingelser for Krigsfangers Udvexling

[1]) Lønbom, Grefve Magni Stenbocks Lefwerne IV p. 138. Jfr. Oscar Fredrik anf. St. III p. 123.

[2]) Findes i det Hjelmstjerneske Samlingsbind Nr. 2993, Kart.

og Behandling. Det er et vidtløftigt Aktstykke, hvis enkelte Bestemmelser ikke kunne interessere Andre end dem, der ville sætte sig ind i hele Detaillen af dette Stenbock'ske Felttog. Kun skal jeg af Hensyn til Kapitulationen anføre, at Kartellet indeholder en Taxt for Krigsfangers Løsepenge saaledes, at en General-Feltmarskalk skal løses for 8000 Rdl., en Feltmarskalk for 6000 Rdl. og saa videre nedad, indtil en menig Soldat for 2½ Rdlr., ordnet efter de forskjellige Vaabenarter og Stillinger. Alle krigsfangne Officerer skulle i Fangenskabet underholde sig paa egen Bekostning; den Gjæld, de gjøre, skal klareres inden Frigivelsen enten kontant eller mod Kaution. Underofficerer og Menige skulle daglig have 1½ Pund Brød og 2 Skilling.

9. Selve Overgivelsen af Stenbocks Hær beskrives i en Extrakt af et Brev fra Husum, dat. den 22. Mai 1713. Den er trykt i Hamborg og maa betragtes som den danske Regerings Meddelelse til Publikum om denne da enestaaende Begivenhed, der trak hele Europas Opmærksomhed til sig. Jeg antager, at den vil interessere mine Tilhørere:

«H. M. Kongen af Danmark, Deres Durchl. Prinds Menzikof og Hertugen af Vürtemberg, Feltmarskalk Grev Flemming samt alle andre Generaler og høie Officerer begave sig den 20. Mai (1713) til Hoyerswort, hvor H. Majestæt steg tilhest og ledsaget af en talrig Svite af de fornemste Herrer, samt en stor Mængde af Tilskuere, menstrede de i skjøn Montur opstillede danske og russiske Armeer. Kort derpaa blev General Stenbock, ledsaget af 4 af sine Officerer og eskorteret af 40 Mand russiske Tropper, ved en dansk General-Adjutant bragt til Kongen. Da han blev Hs. Majestæt vaer, steg han omtrent 15 Skridt fra ham af Hesten, gik Kongen imøde og greb hans Stigbøile for at kysse hans Fod, men Kongen udstrakte sin

Haand til Greven, som denne da kyssede med stor Reverents; og efter at have bukket sig flere Gange, overgav han en Rulle og Specifikation over alle Sunde og Syge i hans Armee, hvilken Kongen modtog meget naadig og sagde til ham, om han ikke vilde sætte sig til Hest igjen. Derpaa steg han efter ny Reverents atter tilhest, red under Tilløb af mange Mennesker bag Kongen og fulgte ham til hans Kvarter. Derefter blev han af Hertugen af Würtemberg indført i Kongens Forgemak til Audients. Som han da atter havde der gjort adskillige dybe Reverentser, udtalte han omtrent Følgende, at han hermed lagde sig og sin overblevne lille Skare under Hs. Majestæts Fødder, og haabede, at Kongen vilde have Naade for dem, og at det, der i Kapitulationen var lovet dem, maatte blive holdt. Paa sin Side vilde han paa sin Ære overholde Alt paa det Helligste hvad han havde forskrevet sig og Armeen til. Derefter spurgte Hs. Majestæt om forskjellige Ting, som Greven gav distinkte Svar paa med god Kontenance. Noget efter kom tre Regimenter af den svenske Armee udmarscherende fra Tønning, nemlig et Regiment Infanteri, et Rytterregiment, der for det Meste havde sine Heste, og et Regiment Dragoner uden Heste, ganske stille, uden Trommeslag og uden at røre Spil, med overtrukne Faner og Standarter. Officererne vare tilfods med Kaarden i Haanden, de Menige med fuldt Gevær; de bleve rangerede paa en dem anvist Plads i een Linie, strax omringede af dertil kommanderede Folk og opraabte ved Navn, hvorpaa de maatte afgive Heste, Karabiner, Musketter, Pistoler og Patrontasker med alt Tilbehør og afmarschere geledvis; men Officererne beholdt deres Heste og Vaaben urørte. Derefter blev der holdt kongeligt Taffel, hvor Grev Stenbock havde Plads imellem Fyrst Menzikof og Hertugen af

Würtemberg. Hans Kontenance og hans Forstand viste sig her i et fordelagtigt Lys, hvorfor han ogsaa af Alle blev meget rost og æstimeret. For de andre Officerer var 5 store Borde dækkede, hvor der blev drukket lystigt paa Kongens Sundhed».

Hvor stort Antallet af de svenske Fanger var, kan jeg ikke angive aldeles nøiagtigt. De trykte Lister stemme ikke ganske overens. Sandheden nærmest kommer det vel, at imellem 10 og 11,000 Personer ere blevne Krigsfanger; men af disse maatte omtrent 3000 Mand efterlades som Syge, hvilke nu fordeltes omkring i det Eiderstedtske udenfor Fæstningen. Efter Kommandantens Journal er omtrent 3000 Mand begravede i og ved Fæstningen efter deres Indmarsch i denne. Den svenske Armees Styrke ved Indmarschen i det Eiderstedte kan saaledes beregnes til henved 14,000 Mand; altsaa maa den ved Begyndelsen af Slaget ved Gadebusch have været ca. 16,000, medens den danske Hær da var henved 12,000 Mand og det sachsiske Rytteri under Flemming omtrent 3000 Mand. Der kan i Slaget ikke have været nogen Forskjel af Betydenhed paa de kæmpende Hæres Størrelse.

De tre Regimenter, der afvæbnedes den første Dag, den 20. Mai 1713, sendtes til Horsens; den 21. afgik atter et Regiment til Horsens, et til Aarøsund, et til Kolding; den 22. forskjellige Afdelinger til Horsens, Veile, Fyen, Haderslev og Aabenraa; den 23. til Fredericia, Fyen og Eckernførde; den 5. Dag til Haderslev. Armeen adskiltes altsaa; men saa længe Marschen varede, oploestes ikke de enkelte Afdelinger, idet Officerer og Underofficerer bleve ved Regimenterne i Forventning af den snarlige Transport til Sverrig.

10. Denne Transport har dog aldrig fundet Sted. Enkeltvis ere Mange komne tilbage til Sverrig, men intet Korps. Kapitulationen er ikke kommen til Udførelse. Om Danmark eller Sverrig bærer Skylden derfor, drøftedes i meget skarpe Stridsskrifter; og det kan siges, at endnu den Dag i Dag er det et historisk Stridsemne. For to Aar siden udkom en Undersøgelse af en tydsk Forfatter, som behandler Gjenstanden fuldkommen upartisk og lidenskabsløst. Han kommer til det Resultat, at Skylden er paa svensk Side, saa at de Svenske maa tilskrive sig selv, at Stenbock og hans Hær aldrig kom tilbage til Sverrig[1]). Oscar Fredrik har ikke behandlet denne Sag. Hans Undersøgelser standse ved Hærens Overgivelse. Fryxell vil kaste Skylden over paa de Danske. Jeg skal nu tillade mig at fremstille, hvorledes Sagen staaer for mine Øine, efter at jeg har gjennemgaaet Datidens Stridsskrifter og Aktstykker, for ikke at tale om Historieskriverne, hvis Fremstillinger ikke ere fri for at være nationalt farvede.

For at forstaa den Strid, der reiste sig om Oldensworther-Kapitulationen, bør det vel betænkes, at Kong Frederik ikke havde nogen Interesse i at fremskynde den fangne Hærs Udløsning. Tværtimod, Meget maatte tilraade ham at holde den tilbage saalænge som muligt, altsaa saa længe, indtil alle de vedtagne Betingelser vare fuldstændigt og nøiagtigt opfyldte. Han havde ved at indrømme Kapitulationen opgivet en betydelig Fordel, som han havde i sin Magt under Beleiringen; thi

---

[1]) Reinh. Koser, Die Katastrophe der Schweden in Schleswig-Holstein im Jahre 1713; i Zeitschrift für preussische Geschichte und Landeskunde unter Mitwirkung von Droysen, Duncker, Ledebur und L. v. Ranke, herausgg. von Constantin Röszler. 12. Jahrg. September-October Heft (Nr. 9 und 10). Berlin 1875 p. 529—608.

endnu langt fordelagtigere end at tvinge Stenbock til at kapitulere havde det været, at nægte al Underhandling og tvinge ham og Fæstningen til Overgivelse paa Naade og Unaade. Dette havde været militært muligt; hverken Svenske eller Gottorpere kunde hindre det. Det var politiske Hensyn, og Grunde, der ikke vedkom Stenbock, som havde bestemt Kongens Handlemaade, navnlig, som anført, Hensynet til de Allierede Russerne og Sachserne. Kongens Stilling efter Hærens Overgivelse var altsaa naturligen den, at drage al den Fordel af det kostbare Pant, han havde i sin Haand, der lod sig forene med Kapitulationens Ordlyd. Kongen kunde for sin og sit Folks Skyld ikke føle nogen Fristelse til at behandle Sagen ridderligt eller vise Ædelmodighed ved Udløsningen; han vidste jo, at de Krigsfanger, han slap løs, vilde komme igjen imod ham og hans Hær, eller imod hans Allierede, som paany væbnede Fjender. Han maatte stille sig paa den strenge Rets Standpunkt. Nu midt i brændende Krig at give det Allermindste efter af den, vilde have været Uforstand. Og Kongen havde al Grund til at lade de Svenske komme til sig med det, der var betinget for Udløsningen. Han kunde vente, — om ikke ganske uden Uleilighed, saa dog uden at være tvungen til at fremskynde Sagens Afgjørelse. Derimod er det indlysende, at de Svenske, især Stenbock personlig, havde den allerstørste Interesse i at se den fangne Hærs Udløsning og Transport til Sverrig udført snarest muligt. Nu havde vistnok baade Kong Frederik og Stenbock afsluttet Kapitulationen hver med sine Tanker om Meningen af de Udtryk og Vendinger, der kunde forstaaes paa mere end een Maade. Da saa Spørgsmaalene reiste sig, tørnede Fortolkningerne imod hinanden og igjennem dem den indre Forskjel af begge Standpunkter. Fra

Kongens Side betragtede man Kapitulationen som en Naadesakt, hvor det i Tilfælde af Meningsforskjel ikke tilkom den Benaadede, men Velgjøreren at afgive en Forklaring af Ordene; medens Stenbock betragtede Kapitulationen som en Kontrakt, der gav ham ligesaa god en Ret, som den gav Kongen. Men han, eller rettere Wellingk, eller det svenske Raad, der jo burde have staaet ham bi af yderste Evne, havde forsømt at benytte den Ret, Kapitulationens 20. Artikel gav ham til at søge en fremmed Magts Garanti; derfor manglede der en Dommer imellem de Stridende, saa at Stenbock med sine Paastande snart stod værgeløs ligeoverfor en Modstander, der havde al Magten paa sin Side, ja som kunde unddrage sig endog Debatten med ham ved slet ikke at svare paa hans mangfoldige Forestillinger, indtil han og hans Patroner, den svenske Regering, kom med Likvidation, Fanger og Penge. Men dette skete aldrig; Stenbocks Stilling blev Dag for Dag pinligere.

Havde Sverrig og dets Venner sørget for, uden at spilde en eneste Dag med unyttigt Rabulisteri om hvem der skulde gjøre det første Skridt, at alt det Fornødne til den krigsfangne Hærs Udløsning strax var ved Haanden, saa kunde dens Transport fra Danmark til Sverrig være foregaaet uden Ophold, saasnart Regningen var opgjort, altsaa vel engang i Juni eller Juli 1713. Sverrig havde da havt til sin Tjeneste en tapper, krigsvant, vel organiseret Hær paa en 8—10,000 Mand. Den skulde vel atter forsynes med Vaaben, Heste, Fornødenheder af alle Slags; men hvilken udmærket Kjærne, hvorom Statens og Folkets hele Modstandskraft kunde samles! Dette var ogsaa Stenbocks første Forventning, og der er ingen Grund til at betvivle, at Danmark jo vilde have udført Kapitulationen —

vistnok efter en skarp Prøvelse af den hele Likvidation. Det, der udkrævedes, var:

1. at alle danske, russiske og sachsiske Fanger i Vismar, Stralsund, Stettin — overhovedet i det svenske Tydskland stilledes til Udvexling imod de svenske Fanger i Danmark, først de, der vare tagne og endnu ikke udvexlede paa begge Sider førend Stenbocks Indmarsch i det Eiderstedtske, fra svensk Side altsaa fornemlig Fangerne fra Gadebusch, fra dansk Fangerne fra Udfaldet ved Vismar den 5. December 1711 og fra Bremens Erobring 1712. Det overskydende Antal paa svensk Side skulde saa være bragt i Regning ved Opgjørelsen om Tønninghæren.
2. at alle Regninger, som Likvidationen udkrævede, havde været klart opgjorte og tilstede.
3. at de fornødne Kontanter til Løsning efter Kartellets Taxt af de Kapitulationsfanger, der ikke kunde udvexles imod andre Fanger, havde været prompte tilstede i Mønt eller ulastelige Vexler, samt Betalingen af Danmarks Udlæg til Troppernes Underhold fra Overgivelsens Dag indtil Indskibningens.
4. at Transportskibene med fornøden Proviant havde været tilstede i de danske Havne, hvor Indskibningen skulde finde Sted.
5. at den svenske Regering uden Nølen var gaaet ind paa Udvexlingen ogsaa af de Fanger fra de Allierede, den havde i Sverrig selv; thi vel havde Stenbock ikke kunnet forpligte sig videre i Kapitulationens 18de Artikel end til at virke derfor efter Mulighed; men Kong Frederik betragtede dog dette som en conditio sine qua non, til hvis Opfyldelse han ikke kunde tvinge Stenbock, men vel nøde den svenske

Regering, der ikke fik sine Tropper tilbage paa anden Betingelse.

Dette Sidste betragtede man fra svensk Side som et vilkaarligt Tillæg til Kapitulationen, men fra dansk Side som den rette Fortolkning af dens 2. Artikel, hvor Udtrykket «andre Gefangene» ikke betydede andre danske Fanger alene, men Fanger fra de tre Allierede, altsaa ogsaa fangne Russer. Der kunde unægtelig herom være forskjellige Meninger; havde der været en Dommer, er det ikke afgjort, hvilken Part han vilde have givet Ret i dette Punkt. Men da der nu ved de Svenskes egen Forsømmelse ikke var nogen Dommer, saa at Striden faktisk maatte afgjøres af Magthaveren, den danske Konge, saa kan der kun siges, at hans Fortolkning ikke havde Kapitulationens Ordlyd imod sig.

11. Det er vel at mærke, at alle fem Betingelser maatte være opfyldte førend Transporten fandt Sted, og at det var Hæren som Helhed, der skulde løses efter en almindelig kartelmæssig Opgjørelse, ikke de Enkelte, der kunde løse sig, naar de havde Leilighed dertil.

Men af disse Betingelser ere kun den 1ste, de tydske Fangers Frigivelse, og den 4de, Transportskibenes betimelige Ankomst, virkelig bleven udført. Likvidationen kom aldrig istand ved de Svenskes egen Sendrægtighed. De havde aldrig deres Regninger i Orden og aldrig Løsepengene tilstede. Vel have de i Sommerens Løb gjort to Forsøg paa at frigjøre sig fra Gjælden uden at lægge Kontanter og gode Vexler paa Bordet. Først mindede Stenbock Baron Görtz om hans mange gode Løfter under Forhandlingerne i Tønning. Görtz formaaede ogsaa Administratoren til at laane Stenbock de Obligationer for 150,000 Rdl., som Kong Frederik havde udstedt for det

Forskud paa Plovskatten, hvorom jeg har talt i en foregaaende Forelæsning. Men Kong Frederik nægtede at modtage sine egne Obligationer som god Betaling: han havde Ret til Kontanter, og han vilde ikke erkjende sig forpligtet til at betale denne Gjæld nu, ja bestred overhovedet Fordringens Gyldighed, saa længe han var i Krigsforhold til Holsten-Gottorp. — Saa producerede de Svenske en Seddel fra en Kjøbmand Faber i Hamborg[1]), dateret 4. Juli 1713, hvorved denne vidnede, at den svenske Regering havde nedsat nogle og 70,000 Rdlr. hos ham til at udbetale Løsepengene efter den svenske General-Auditørs Anvisning. Men ligesaa lidt som dette var Kontanter, var det en Vexel. Den forudsatte derhos Regningens Opgjørelse, og Summen, om den nogensinde virkelig har været fuldt tilstede, svandt hurtigt ind, da Wellingk disponerede over en Del til Fornødenheder for den svenske Garnison i Vismar. Hvor stor den i Hamborg deponerede Sum har været, er ikke klart. I Stridsskrifterne tales om 100,000 Rdl. I en Skrivelse til Stenbock af 26. August 1713 angiver Wellingk den til 84,650 Rdl. Banco[2]). Faber siger meget fiot og ukjøbmandsmæssigt i den anførte Seddel: «eine Summa von etliche Siebenzig Tausend Reichs-Thaler Hamburger Courant». — Man kan ikke undre sig over, at der fra dansk Side spurgtes: er der virkelig en eneste Skilling svenske Penge hos Faber? er Sedlen ikke et aftalt Spil med Wellingk? og endelig: er den Sum, der staaer til Wellingks Disposition, stor nok til at likvidere kontant? Der kom ikke en Skilling deraf til Danmark; thi Wellingk nægtede endog haardnakket at overlade Stenbock 20,000 Rdl.

[1]) Unrechtfertigkeiten, Bilag A. p. 27. Om dette Skrift se nedenfor
[2]) Aufgedeckte Schande, p. 146, jfr. Høјer, Glorw. Leben I, 259.

til Krigsfangernes Fornødenheder. Endelig vilde den svenske Regering ikke gaa ind paa Kapitulationens 18. Artikel. Kong Karl har vel i Skrivelse af 17. August 1713 til Stenbock billiget Kapitulationen i det Hele, det siger i det mindste Stenbock selv; og det svenske Raad i Stockholm har frigivet danske og tydske Fanger i Sverrig, har ogsaa sendt 150 russiske Fanger ned til Skaane for at overføres til Helsingør, medens den holdt andre Russere parate i andre svenske Provinser; men da der reistes Spørgsmaal fra dansk Side om disse Fangers Modtagelse, — man vilde vel helst, at de Svenske skulde have afgivet Fangerne til Russerne — indtraadte en Standsning; og nu trak den svenske Regering Foden tilbage: den vilde ikke give de russiske Fanger i Sverrig fri. Da nu Czaren trængte paa Kong Frederik, at han ikke maatte slippe en Mand af Kapitulationshæren, førend alle russiske Fanger vare i Frihed[1]), saa gik den hele Udvexling i Staa.

Altsaa for at fastholde en Haandfuld Russere lod man Stenbock og hans Hær hensmægte i dansk Fangenskab! Ikke er det at undre over, at han troede sig og Sine forraadte af sine Fjender i Sverrig, — af Wellingk og af det Kong Karl og hans Tilhængere fjendske Parti, der ikke gjerne saa en afgjort Kongeven som Stenbock vende tilbage til Sverrig. Regeringen i Sverrig havde aldeles Intet forsøgt for at frelse Hæren i det Eiderstedtske, og nu lod den hele Befrielsesværket standse foran en ubetydelig Anstødssten, som det stod i dens Magt at rydde af Veien hvad Øieblik den selv vilde. Man fristes virkelig til at tro, at

---

[1]) Kong Frederiks Erklæring af 6. Januar 1714, Bil. N. til det svenske Stridsskrift Unrechtfertigkeiten osv. p. 33, i »Acta publica Holsatica«.

den sande Grund maa have været den, Stenbock antog; og saa tillige den, de Danske formodede: at man i Sverrig ikke kunde tilveiebringe Løsepengene, saa at man hellere vilde søge et Paaskud i Russernes Fangenskab end vedgaa sin Fattigdom og Mangel paa Kredit!

Stenbock havde Ret til at harmes over sine Landsmænds Ligegyldighed; men han havde ikke Ret til at anklage den danske Regering for Kontraktsbrud; thi Forholdet var i Virkeligheden dette, at han fortolkede Kapitulationen anderledes end Kong Frederik. Det var navnlig to Punkter, hvori Stenbock troede sig og Hæren forurettede: Kvartererne og Forpleiningen. Da Kapitulationen ikke udtrykkelig bestemte, at Korpserne skulde forblive i deres Organisation, men vel, at Kongen alene skulde anvise Kvartererne, saa havde Kongen opløst Hæren ikke alene ved at sende de forskjellige Regimenter til vidt spredte Kvarterer, men ogsaa ved at skille Officererne fra Mandskabet i Kvartererne. Han vilde overhovedet ikke indrømme de svenske Generaler og Officerer Kommando over Tropperne, og umuliggjorde den paa den angivne Maade. Dette, paastod Stenbock, var imod Kapitulationens Mening. Han uddrog ved Sammenstilling af forskjellige Udtryk den Slutning, at Regimenterne skulde blive i deres Organisation. Men man kan ikke fortænke Kong Frederik i, at han ikke vilde lade saa farlige Gjæster forblive samlede, saa at han maatte anvende sin hele eller halve Armee til deres Bevogtning, og at han derfor benyttede Kapitulationens Taushed om dette Punkt saaledes, som det var ham tjenligst. Hertil kom nu Strid om Fangernes Forpleining. Kapitulationens 5. Artikel tilsagde dem kartelmæssig Brød og Dagpenge paa Gjennemmarschen og Rast-

dagene[1]). Dette blev ogsaa holdt dem efter Ordlyden; men da Tropperne vare ankomne til de dem anviste Internerings-Kvarterer og Udløsningen standsede, fandt Kong Frederik sig ikke forpligtet til at vedblive med denne kostbarere Forpleining i en ubestemmelig Tid, indtil det behagede de Svenske at likvidere. Den daglige Forsyning nedsattes; men Følgen blev, at de af Fangerne, der vare blottede for alle egne Midler, kom i stor Nød, saa at de solgte Undergevær og Mundering for Føden, eller lode sig hverve til dansk Krigstjeneste, hvad den danske Regering ikke havde noget imod[2]); eller de søgte Arbeide som Dagleiere eller paa anden Maade i By og Land. De Svenske paastode ogsaa i deres Stridsskrifter, at Mange bleve tvungne ved grusom Behandling til at tage dansk Krigstjeneste. De Danske nægte det. Bevist er det ikke. Men jeg vil nok tro, at Hververe ikke have været samvittighedsfulde i Valget af de Midler, hvorved de droge mangen Karl over til sig. Jeg har i en tidligere Forelæsning fremhævet Kong Frederiks Vrede over Officerers og Underofficerers underfundige Vold ved Hverving af Landets egne Børn[3]); hvor skulde det da have været Andet, end at Sligt ogsaa er forekommet ved Forlokkelse af Fangerne? Dette maa afgjort misbilliges; men det falder ikke den danske Regering til Last, førend det bevises, at den har trykket Øiet til for slige Misbrug eller nægtet at undersøge og afhjælpe grundede

[1]) «In währendem Durchzuge und denen Rasttagen, was den Unterhalt der Trouppen betrifft, wird alles nach dem Cartel gehalten, wird denen und schwedischen Trouppen frey Logement und Lager städt accordiret; die Provisones zur See aber müssen Schwedischer Seiten furniret werden».

[2]) Jfr. Historisk Tidsskrift 4. R. III, 655, Anm. 2.

[3]) Se Forordningen af 7. August 1705.

Klager. Thi at deserterede Fanger og hidsige Stridsskrifter paastaa det, siger naturligvis Intet.

En Del af Krigsfangerne forsvandt ogsaa ved Flugt, især Officerer, da de ingen Ende saa paa Elendigheden; andre, der fik Hjemlov paa Tid imod Æresord, brøde deres Ord og vendte ikke tilbage.

Alt dette var den uudeblivelige Følge af den svenske Regerings egen Vrangvillighed — eller maaske dens Vanmagt i den fortvivlede Stilling, hvori Sverrig befandt sig. Stenbock saa den dygtige Hær, han med saa stor Møie havde saa at sige fravristet Sverrigs nølende og vrangvillige Senat, og som han to Gange havde ført til Seir, — den saa han for sine Øine opløse sig og smelte som Sne for Vaarsolen, uden at han kunde hindre det. Ti Maaneder efter Kapitulationen siger Stenbock i en Skrivelse af 24. Februar 1714 til Prindsesse Ulrika Eleonora[1]), at endnu kunde 5000 Mand frelses for Sverrig, om Udløsningen skete uden Ophold. Halvdelen af Mandskabet var altsaa forsvunden, inden et Aar efter Kapitulationen var omme; og selvfølgelig gik det lige saa rask, eller endnu raskere, med Resten, da det først var bleven indlysende for Alle, at *en* Udløsning slet ikke vilde finde Sted. Snart var ikke Flere end Feltmarskalken selv og nogle faa Officerer tilbage, som ikke kunde komme bort, da den danske Regering fastholdt Paastanden om Løsning af Armeen i det Hele, under Et, og som ikke vilde flygte, eller ikke fandt Leilighed *til* Flugt. At Stenbocks Utaalmodighed, Sorg og Harme voxede Dag for Dag, var kun altfor naturligt. Fortvivlelsen greb ham. Snart saa han sig selv som det sidste Offer for Landsmænds Ligegyldighed eller Partihad og for Fjenders

[1]) Anzeige p. 137.

Haardhed. Da har han ladet sig henrive til Ord og Handlinger, der gik ud over de Grændser, en Mand af Ære aldrig tør overskride, og som førte ham i Undergang. Men hvo tør kaste den første Sten paa den ulykkelige Mand?

12. Striden om Kapitulationens Fortolkning var jo bitter nok imellem Ordførerne fra begge Sider, Stenbock og begge General-Auditørerne Sylvin og Bornemann; men den fik et Efterspil, der drev Lidenskaben til det Høieste. Da saa mange svenske Officerer flygtede eller brøde deres Æresord, indstævnede den danske General-Auditør Bornemann dem under Straf af Æreløshed, men med Tilsagn om eventuel Pardon, samt Trusel om haardeste Straf, dersom de uden at være udvexlede eller udløste lode sig bruge i Krigstjeneste imod Kongen af Danmark. Dette foranledigede et blodigt Stridsskrift fra svensk Side[1]), der «til de Danskes Beskæmmelse» lagde disses formente Synder for Verdens Øine, navnlig hvor troløst de, efter de Svenskes Mening naturligvis, havde brudt Oldenworther-Kapitulationen. Der truedes med de skarpeste Repressalier, dersom man i Danmark virkelig gik videre imod de undvegne Officerer. Skriftet udkom anonymt i Stralsund i August 1714; men det angiver sig selv som udarbeidet paa den svenske Regerings Foranstaltning. Det giver ikke alene en i høieste Grad ensidig Fremstilling af hele Sagen, men lægger ogsaa et mageløst Nationalhad for Dagen og en Forbittrelse, der søger sin Lige[2]). Det er forfattet af,

[1]) Unrechtfertigkeit des an Seiten des Königl.-Dänischen Hofes gebrauchten Verfahrens in Eludir- und Nichterfüllung der . . . . am 16. Mai 1713 zu Oldenworth geschlossenen Capitulation; i Acta publ. Holsatica.

[2]) Man kunde maaskee ønske at se Prøver af Tonen i dette Skrift; men der hører større Øvelse og Taalmodighed, end jeg tør forudsætte hos Læserne, til at hugge sig igjennem den fortvivlede tydske

eller efter Foranstaltning af, Grev Wellingk[1]) og giver en afskrækkende Forestilling om det glødende Had til Danmark, der brændte i denne Mands Hjerte. Vi kunne prise vort Fædreland lykkeligt, at han ikke har havt Magt som Villie, og at alle hans Hævnplaner ere blevne til Dunst. Med Undtagelse af Altonas Brand har han ikke faaet sit Had tilfredsstillet paa noget Punkt. Han har ikke udrettet Andet end at lægge sin vanmægtige Hævntørst for Dagen. Hvad navnlig dette Stridsskrift angaaer, har vistnok hverken Wellingk eller den svenske Regering tænkt paa, at man i Danmark var kommen i Besiddelse af alle Stenbocks Papirer og derved sat i Stand til at gjendrive Modstanderens Beskyldninger Skridt for Skridt, ja af Brevvexlingen imellem de Svenske indbyrdes bevise, at Skylden for Kapitulationens Ikke-Udførelse var de Svenskes egen. At lægge dette for Verdens Øine har den danske Regering da heller ikke forsømt; den har ladet udarbeide et udførligt Modskrift[2]), der i grundig Bevisførelse staaer betydeligt over det svenske Skrift og vel er i Formen bidende og skarpt, men dog ikke naaer Modstanderens rasende Lidenskab. Dermed var dog ikke Sagen mod Officererne sluttet. Thi da man havde forestillet Kong Karl hele Sagen, naturligvis

Kancellistil fra 1714; og skulde den omskrives i taaleligt Dansk, vilde den Arrigskab, der møisommeligt skaffer sig Luft gjennem Parykstilens uendelige Pedanteri, udtværes og tabe meget af sin Virkning. Sligt maa læses i Originalsproget selv, om man kan udholde Bryderiet dermed.

[1]) Se Stenbocks Skrivelse d. d. Kopenhagen 15. Januar 1714 (Anzeige p. 107).

[2]) Aufgedeckte Schande der unsinnigen Schwedischen Proceduren . . . Ihrer im vorigen Jahre zu Stralsund gedruckten, also rubricirten »Unrechtfertigkeit« . . . und auch . . . Repressalien, auf allergnäd. Befehl entgegengesetzt. Kopenhagen 1715. Dette Skrift findes i det Hjelmstjerneske Samlingsbind Nr. 2993. Kvart.

i svensk Belysning, udstedte han i Sommeren 1714 fra Tyrkiet[1]) en Deklaration «som disse Officerers ene retmæssige Suveræn», hvori han siger «at saasom Fjenden havde brudt Kapitulationen, havde deres Fangenskab ophørt at være retmæssigt, hvisaarsag Enhver, i Erindring om sin Pligt, havde paa alle Maader at unddrage sig saadant forment Fangenskab og igjen at indfinde sig paa sin Post til Tjeneste». Og ikke nok dermed: som Modstykke til den danske Indstævning lod man under 28. November 1714 i Stralsund udgaa Citation til et Antal danske Officerer om at møde for svensk Krigsret og hænde Dom i Kraft af Gjengjældelsesretten. Dette var i sig selv en Absurditet, disse danske Officerer stode rent udenfor Sagen, da de ikke havde været undvegne eller paa Tid hjemforlovede svenske Fanger. Der manglede saaledes det nødvendige Grundlag for en Dom, saa at Modskriftet fra dansk Side med fuld Føie fremhæver, at Stævning og Dom var en Latterlighed: vilde den svenske Regering endelig øve Repressalier, maatte den da hellere have erklæret de indstævnte Officerer for æreløse ved et kongeligt Dekret i Henhold til Gjengjældelsesretten; men den hele Fremgangsmaade var en himmelraabende Misbrug af den formente Repressalieret[2]). Selvfølgelig gjorde dette intet Indtryk paa Kong Karl eller hans Raadgivere; da derfor den danske Overkrigsret i Rendsborg den 14. December 1714 fældede Dom over de udeblevne svenske Officerer, der erklæredes at have forbrudt deres Ære, hvorfor deres Navne skulde opslaaes paa Galgen, og som truedes med Forræderes haardeste Straffe, hvis de atter grebes med Vaaben i Haand mod Danmark, saa gik

[1]) Se Anzeige, p. 118.
[2]) Se § 63—74 i det anf. Skrift: Aufged. Schande p. 188—219.

der den 12. Februar 1715 en lignende Dom for Krigsretten i Stralsund over de indstævnte danske Officerer, hvis Navne derefter ligeledes opsloges paa Galgen som infame[1]). Denne Dom er ikke alene mærkelig som en aabenbar Taabelighed i retlig Henseende, men ogsaa ved sin Motivering, nemlig som Repressalie, fordi de undvegne svenske Officerer vare dømte, saasom disse, hedder det, ikke vare forpligtede til at holde deres Ord, da den væsentlige Betingelse i Kapitulationen, nemlig den ufortøvede Udvexling og Overførelse til Sverrig, ikke var bleven holdt[2]). Ja, saaledes vilde man i Sverrig nok læse Kapitulationen, men uheldigvis lyde Ordene ikke saaledes.

Denne Sag drev nu Lidenskaben paa begge Sider til den største Høide. Stenbock har personlig faaet det at fornemme.

13. Efter Overgivelsen var der anvist Stenbock Kvarter i Flensborg[3]); men der indrømmedes ham megen Frihed og vistes ham megen Opmærksomhed fra Hoffets Side.

---

[1]) Ved Rygens og Stralsunds Erobring 1715 faldt flere af de undvegne og nu atter fangne svenske Officerer i Kong Frederiks Haand, men Rendsborgerdommens Trusel med blodige Straffe kom dog ikke til Udførelse; Fangerne pardoneredes med kongelig Høimodighed. Ved Indmarschen i Stralsund nøiedes de Allierede med at nedhugge fra Galgen den svenske Krigsrets ærerørige Opslag mod de danske Officerer. Se Højer, Glorw. Leben I, 261, samt den Journal, der er trykt i Droysens Geschichte der preuss. Politik 4—4—327 ff.

[2]) Aufg. Schande p. 196.

[3]) Det Følgende efter Lønbom, Stenbocks Lefverne IV, samt efter «En kort dock sannfärdig Relation» etc., trykt i Lønboms Anekdoter om namnkunniga och märkwärdiga Svenska Män II, Stokholm 1773, 3die Stykke, p. 141—322, i Forbindelse med den danske Regerings Skrift: Anzeige der Ursachen, welche Ihro Kl. Maj. zu Dänemark — genöthigt — wider Graf Magnus Stenbock . . . zu verfahren. Kopenhagen 1716, i det anførte Samlingsbind Hjelmst. Nr. 2993.

Han opholdt sig i Juni og Juli 1713 snart i Husum, snart i Slesvig og paa Gottorp for at paadrive Udvexlingen. Dertil havde han fri Korrespondance, saavel som om sine private Anliggender — dog uden Tvivl kun i aabne Breve. Men efterhaanden som Knuderne knyttede sig og Debatten blev skarpere, ændredes Forholdet. Man fattede fra dansk Side Mistanke om, at han ved Siden af den tilladte Brevvexling førte en hemmelig af betænkelig Art. Formodenlig for at have ham bedre under Øinene anvistes der ham i Efteraaret 1713 Ophold i Kjøbenhavn, hvor han iøvrigt havde sin personlige Frihed og deltog i Selskabslivet med Mænd af hans Stand og Stilling. Men Haabet om at gjennemdrive Udløsningen svandt mere, især efter at han havde modtaget den kongelige Resolution af 6. Januar 1714 som Svar paa mange Forestillinger. Han saa deraf, at Kong Frederik var fast bestemt paa at gjøre Udløsningen af de russiske Fanger i Sverrig til Betingelse for Kapitulationens Udførelse; men han havde intet Haab om, at den svenske Regering vilde gaa ind herpaa. Stenbock trak sig efterhaanden tibage fra Selskabslivet; han fortsatte sin hemmelige Korrespondance tildels i chiffrerede Breve og til opdigtede Adresser. Brevene gik gjennem en Jøde Aaron Goldzier i Kjøbenhavn til Forskjellige i Hamborg; dette var tildels en Omvei, da den vigtigste Korrespondent og Mellemmand var den svenske General-Krigskommissær Malmberg, der havde tjent under Stenbock i dette Felttog og nu opholdt sig i Lybeck vel netop for at vedligeholde Forbindelsen med Stenbock. Desuden kunde denne ogsaa fra Kjøbenhavn skrive til Sverrig om Udløsningen, og erholdt i Efteraaret 1713 midlertidigt Hjemlov paa Æresord for General-Major Patkul og Oberst Schlippenbach til Stockholm for at drive paa Sagen. Saaledes

indtil Juli 1714. Jeg vilde ikke lægge Fangen denne dobbelte Brevvexling til Last, dersom den hemmelige Korrespondance ikke havde været af et meget betænkeligt Indhold, idet Stenbock meddelte Alt, hvad han kunde faa at vide om den danske Regerings Planer, ledsaget med Raad til at forstyrre dem. Og dertil vare hans hemmelige Breve fulde af Vredesudbrud og Fornærmelser mod de Danske, endog Kong Frederik selv. Hans Nationalhad, skærpet ved hans Mening om at være forurettet af den danske Regering, gav ikke Grev Wellingks synderligt efter. Stenbocks Lidenskab bragte ham til at tilsidesætte Klogskaben i en paafaldende Grad; han skrev som om det ikke faldt ham ind, at hans Breve kunde komme i de urette Hænder. Og dog skete netop dette. Han blev iagttaget paa det Skarpeste; man fulgte hans Brevvexling i Sporet, — afbrød den ikke, men beholdt Traaden i sin Haand. Det skal have været Postmester Christian Erlund, der lod sig bruge til saa at sige at liste sig paa Hosesokker efter Stenbock paa hans hemmelige Veie, forvende hans opsnappede Breve og efterskrive hans Navn[1]). Der kan neppe være Tvivl om, at man allerede i den første Halvdel af 1714 har havt i det mindste Hovedtraaden i den hemmelige Korrespondance i sin Haand uden at afbryde den, og uden at Stenbock eller Malmberg anede det.

Saaledes indtil den 5. August 1714. Da blev Stenbock Arrestant i sin Bolig i Kjøbenhavn. Man var kommen efter en imellem ham og Malmberg aftalt Plan til hans Flugt. En Skipper fra Pommern var af Malmberg leiet til at føre en Ladning Brænde til Kjøbenhavn, sætte sig i Forbindelse med Stenbocks Sekretær Wingreen, og

[1]) Gesch. des Herz. Schlesw.-Holst. Gottorf. Hofes (Arpe) p. 30.

saa føre Stenbock over til Skaane. Skipperen blev anholdt, og nu begyndte en Undersøgelse, som snart satte den danske Regering i Besiddelse af alle Stenbocks Hemmeligheder, især da man i et Brev fra Stenbock til Malmberg (falsk Navn: Bonou) af 28. Juli 1714[1]) var bleven opmærksom paa Stenbocks Ængstelse for, at en Kuffert, han havde staaende hos en ubenævnt Mand[2]), skulde komme i de urette Hænder. Hans Opfordring til at lade den forblive hvor den var, indtil hans videre Ordre, maatte nødvendig gjøre det høist ønskeligt for den danske Regering at komme i Besiddelse deraf; og det lykkedes. Den 1. Oktober 1714 lod Vice-Admiral Sehested og Overauditør Neumann ifølge kongeligt Kommissorium i Wingreens Overværelse aabne fire forseglede Kufferter, der tilhørte Stenbock, og de deri værende Brevpakker inventere. Hvorledes disse Kufferter ere komne til Lybek fra Tønning — thi Papirer fra Felttoget i Eiderstedt vare iblandt Indholdet — veed jeg ikke med Vished, men formoder, at Stenbock har benyttet den Bestemmelse i Kapitulationens 8. Artikel, der tillod svenske Officerer at sende deres Bagage andenstedshen end til Sverrig. — Nu laa Stenbocks hele Brevvexling og alle Gottorpske Rænker aabne for den danske Regerings Blik. Stenbock blev den 17. November 1714 ført i Arrest til Kastellet som det eneste Sted, hvor han kunde sikkert bevares. Den 25. Januar 1715 holdt en kongelig Kommission Forhør over hans Folk i Kastellet i hans Overværelse og lod dem gjentage hvad de tidligere havde udsagt. Ham selv foreholdt Kommissionen som Grund til den strenge Behandling, at han havde ført hemmelig Korrespon-

[1]) Anzeige p. 115.
[2]) Efter (Arpe's) Geschichte des Herz. Schlesw.-Holst. Gottorf. Hofes p. 30 var det hos Dunt i Hamborg.

dance, da dog en ærlig aaben Brevvexling ikke havde været ham forment, at han havde tilladt sig et farligt Spioneri ved at tilskrive den svenske Regering, hvad han kunde opdage om den danske Regerings Planer, at han havde brugt saa fornærmelige Udtryk om den danske Konge og den danske Nation, at det maatte kaldes Majestætsforbrydelse.

14. Alt dette er vist nok og fuldt bevisligt. Men det, der fornemlig har skadet Stenbock hos den danske Regering og bevæget den til en ubøielig Strenghed imod ham, er hans næsten utrolige Upaalidelighed, ja Falskhed. Saalænge han endnu stod i den Mening, at hans Papirer vare i Sikkerhed, nægtede han Alt med haard Pande og paastod sin Uskyldighed med de høieste Eder. Efter at han havde faaet Husarrest, da Flugtforsøget var opdaget, skrev han til Kongen den 31. August 1714 blandt Andet: «Jeg forsikrer for Gud, Eders Kl. Majestæt og den hele Verden min store Uskyldighed, og at jeg ikke kan tænke mig, hvorved jeg har paadraget mig en saa svær kriminel Arrest, især da jeg ved min Sjæl og Salighed og under Tab af den Allerhøieste Guds timelige og evige Velsignelse over mig og mit hele Hus sværger paa, at jeg aldrig har havt den ringeste Tanke imod Eders Kl. Majestæts høie Person, Høistsammes kongelige Hus eller Planer, der ere mig ikke bekjendte, endnu mindre har skrevet eller ladet skrive et Bogstav» — osv.

I samme Toneart skrev han den 24. September: «Jeg sætter min Salighed til Pant paa, at jeg i mit Fangenskab, skjøndt dette har været mig haardt og imod al Formodning draget sig længere ud, end Kapitulationen formelder, dog hverken til Hs. Majestæt min Allernaadigste Konge eller

Hendes Kl. Høihed» (Prindsesse Ulr. Eleon.) «eller det kl. Senat, eller Nogensomhelst Anden, enten direkte eller indirekte har raadet til, eller givet Anledning til det allerringeste Fjendtlige».

Hvad maatte den danske Regering tænke om en Mand, der talte saaledes til dem, for hvis Øine der laa hans egne Papirer, som vidnede netop om det Modsatte? f. Ex. Skrivelsen af 15. Oktober 1713, eller til Prindsessen af 20. December 1713, eller 14. og 26. Februar 1714 til Samme osv. osv., som netop meddeler Alt, hvad Stenbock har erfaret om de Danskes Planer. Ja, da Stenbock var ført til Kastellet og endelig kunde mærke, at den danske Regering var i Besiddelse af alle hans Papirer, skrev han den 20. November 1714 en Forestilling til Kong Frederik, hvori han nu ikke længer nægter at have ført en hemmelig Korrespondance, men søger at undskylde sig, saa godt han kan, og at vinde Kongens Naade ved de helligste Løfter for at opnaa sin forrige Frihed. «Jeg vil», vedbliver han, «om dette kan forundes mig, ved min Saligheds Tab forpligte mig til, ikke at undvige, ved mit Livs Tab ikke at skrive eller modtage et Bogstav, som jeg ikke ærlig vil forevise, som og hverken i Tanker, Ord eller Gjerninger begaa det Allerringeste imod Eders Kongel. Majestæts naadigste Villie». Men selv samme Dag, den 20. November, skrev han hemmeligt et Brev til Kong Karl og et til Prindsessen fuldt af Klager over sin Behandling. Disse Breve stak han til en af sine Tjenere, der med Kommandantens Tilladelse sendtes til Byen efter Medicin. Men Kommandanten sendte en Lieutenant med, der greb Brevene i det Øieblik, Tjeneren vilde praktisere dem til Stenbocks Hushovmester til videre Befordring. Hvor var det muligt, at den danske Regering kunde tro det Allermindste af en saadan Mands Eder og Løfter, naar

den fik en saa haandgribelig Kommentar til den ydmyge Anmodning! — Kort Tid efter faldt et andet Brev til Prindsessen, af 15. Januar 1715, i dens Hænder, hvor Stenbock ligefrem vedkjender sig, at han ikke agter at holde det Ord, han giver den danske Regering. Han søger deri gjennem Prindsessen og Senatet i Stockholm at udvirke sig Tilladelse til en Badereise og til at maatte udstede en pro forma Revers til den danske Regering om, at han ikke vil tjene mere, saalænge denne Krig varer. «Thi kommer jeg først ud af disse falske Hænder og af dette daglige Helvede, hvori jeg nu befinder mig, saa veed jeg vel hvad jeg vil, kan og maa gjøre. Da en Konge har brudt sit Ord saa uforskammet, saa kan det ogsaa gaa an for en Stenbock at hazardere Alt med god Samvittighed, naar min Øvrighed vil tillade mig saadant».

Naar man nu betænker det Had og den Hævntørst, de Svenske lagde for Dagen netop samtidig med alt dette — naar man seer, at det nu skulde være Krig paa Kniven og med Brandfaklen, saa at der ingen Fred var at opnaa, førend Danmark laa knust under Sverrigs Fod, — kan man da fortænke Kong Frederik i, at han ikke vilde give den Fordel, han havde i sin Haand, fra sig uden den punktligste Opfyldelse af Kapitulationens Ordlyd, saaledes som han fortolkede den, og navnlig at han holdt fast paa den farligste Mand af Alle, Sverrigs bedste Feltherre og bedste Administrator, den Mand, der to Gange havde reist Sverrig op fra Jorden, og som han nu med al Ret havde i sin Magt? Men vilde han holde paa ham, havde han intet andet sikkert Opbevaringssted end Kastellet.

Her maatte altsaa Stenbock forblive. Han kunde ikke overvinde sig selv til nu at forholde sig stille; og da han dog beholdt Tjenere til sin Opvartning, var det umuligt at

afskjære ham enhver Forbindelse med Omverdenen. Han fandt Leilighed til i al Hemmelighed at forfatte sit Testament eller som det almindelig kaldes Relationen, hvori han giver en udførlig Beretning efter Hukommelsen, og i sin Belysning, af sine Gjerninger og sin Skjæbne fra hans General-Guvernement i Skaane indtil den 17. Marts 1716. Det er et interessant og lærerigt Skrift; men som Kilde til Kundskab om Begivenhederne kan det selvfølgelig kun betragtes som en ulykkelig Fanges Indlæg i hans egen Sag.

Efter hans egen og hans svenske Landsmænds Fremstilling havde man givet ham en utilbørlig slet og usund Arrest i Kastellet, der snart undergravede hans Helbred. Familiesorg slog sig til. Han fik at vide, at hans ældste Datter, der, medens Faderen sad arresteret, havde Bryllup med Grev Carl Hans Wachtmeister, General-Admiralens Søn, Schoutbynacht i den svenske Marine, døde i første Barselseng den 21. Januar 1715, og kort efter, at Svigersønnen havde været saa ulykkelig i Søslaget ved Femern den 24. April s. A. og nu sad som en fangen Mand paa Korsør. Ikke længe bar Magnus Stenbock sin Ulykke; han udaandede sit sidste Suk i sit Fængsel den 23. Februar 1717. Hans Lig bisattes i Garnisonskirken, men førtes efter Freden til Sverrig, hvor det nedsattes i den Oxenstjerneske Grav i Upsala Domkirke.

Det var i Holbergs Dage, at disse store og rystende Begivenheder indtraf. Man hører ofte, at i Holbergs Tid var Livet i Danmark fortabt i Smaalighed, saa at Filisteriet ret florerede og fremkaldte den Holbergske Muses Satire. Seer man alene hen til visse borgerlige Kredse, er der nogen Sandhed deri, dog ikke mere end der vilde været til enhver Tid; ogsaa vore Dage have deres Filisteri, som trænger til Satirens Svøbe. Det er snarere Holbergs Natur,

hans Blik for de Medlevendes Svagheder, der har gjort ham til komisk Digter, end Manglen paa Alvor i hans Tid. Der er i de Gjerninger og Skjæbner, her ere tegnede i Omrids, et tragisk Stof, som ikke staaer tilbage for noget af dem, store Digtere have fremstillet i deres Sørgespil. Her brydes stærke Lidenskaber imod hinanden, her er Kamp om Seir eller Undergang, her fødes Gjengjældelsen af Brøden; thi af Altonas Luer steg Nemesis frem og fulgte hvert af Seirherrens Skridt, indtil hun havde sønderbrudt den sidste Rest af hans Lykke og ført ham selv til det Fængsel, han ikke skulde levende forlade.

Tredie Afdeling.

Efter at have fulgt Stenbock og hans Hær til deres Undergang, maa vi vende os tilbage til Tønning i Mai 1713 for at see, hvorledes Kong Frederik benyttede de Fordele, Lykken havde undt ham.

1. Kapitulationen i Oldensworth den 16. Mai 1713 bragte den svenske Hær, ikke Tønning i Kong Frederiks Magt; men det var ikke Kongens Tanke at lade enten Fæstningen eller Gottorp slippe sig af Hænderne. Ham var det derfor nu vel tilpas, at Menzikof og Flemming i Juni Maaned droge ud af Hertugdømmerne med de russiske og sachsiske Tropper. De gik langsomt tilbage til Pommern; Russerne udpressede paa Veien af Hamborg og Lybek betydelige Pengesummer, der vel mest ere gaaede i Generalens egne Lommer, medens Flemming ingenlunde vægrede sig ved at modtage en anseelig Present af Hamborg[1]). Kong Frederik kunde nu vistnok uden stor Anstrengelse have taget Tønning, dersom han ikke af Hensyn til sine Allierede, for at

[1]) Højer, Gl. L. I, 263.

fremskynde den svenske Hærs Afvæbning, der alene laa dem paa Hjerte, havde i Kapitulationen forpligtet sig til at lade sine Beleiringsværker demolere og ikke at bombardere Tønning i dette Aar. Hans Hær var nu bleven forstærket med de prægtige Regimenter, der under Hertug Carl Adolph af Würtemberg havde tjent i den engelske Hær i Nederlandene. Kongen indskrænkede sig derfor til at lade nogle Regimenter blokere Tønning fra den Eiderstedtske Side, stille en stærk Postering ligeoverfor Fæstningen i Ditmarsken og spærre Eiderens Munding ved nogle Skibe. Fæstningen maatte saaledes falde, uden at Kongen behøvede at løsne et Kanonskud paa den, dersom han blot kunde afholde fremmede Magter fra at indblande sig i hans Strid med Gottorp. Det var et Taalmodigheds-Arbeide og et Kabinets-Arbeide, han havde for sig i Resten af 1713; men han havde her med en snild og bøielig Modstander at gjøre, der forstod sig paa alle diplomatiske Kunster og alle Hofrænker. Til Lykke kjendte Kongen og hans Ministre, navnlig Geheimeraaderne Wibe, Holstein og Sehested, Baron Görtz altfor vel til lettelig at lade sig føre bag Lyset af hans politiske Taskenspillerkunster.

At det fra først af har været Kong Frederiks Hensigt at beholde alle de Gottorpske Lande i Holsten og Slesvig, som han havde i sin Magt siden Marts 1713, selv om han skulde opgive alt Andet, det kan ikke være tvivlsomt. I en Samtale imellem den engelske Udenrigsminister Lord Bolingbroke og den danske Minister i London Etatsraad Rosenkrands[1]), lod Englænderen forstaa, at Dronning Anna nu efter de Svenskes Kapitulation ventede Eftergivenhed mod Gottorp fra dansk Side. Rosenkrands forsikrede om

[1]) Letters of Lord Bolingbroke IV p. 130.

sin Konges Villighed til at underhandle, men bad, at Dronningen vilde lede Sagerne saaledes, at Danmark beholdt det hertugelige Slesvig og Holsten, idet hun saa igjennem Fingre med, at Kongen blev i Besiddelse af det, han nu havde; og han lod forstaa, at i saa Fald vilde Kongen ikke alene underhandle efter Englands Ønske om Fred, men modtage en saadan Fred, som Dronningen fandt for godt, uden at bekymre sig meget om Udfaldet af Underhandlingerne med hans Allierede; med andre Ord: vilde man lade Kong Frederik beholde de gottorpske Lande, var han ikke utilbøielig til at skille sig fra Rusland og Polen-Sachsen og slutte Fred med Sverrig uden Tab for dette. Men et saadant Løfte vilde Lord Bolingbroke ikke give.

Upaatvivlelig kunde Kong Frederik i 1713 og 1714 have angrebet Skaane paany med al Udsigt til Held. Sverrig havde ingen Hær og ingen Magnus Stenbock mere. Men han undlod det af Hensyn til Sømagterne, der, som tidligere er viist, betragtede det som en Hovedsætning i deres Politik, at Forholdene i Øresund skulde blive som de vare ordnede ved Kjøbenhavnerfreden af 1660. Overhovedet var den politiske Situation vanskelig og farlig for Danmark i Aarene 1713 og 1714, saa at der krævedes stor Forsigtighed af Kabinettet i Kjøbenhavn. Thi naar paa den ene Side Kalabaliken i Bender og Kapitulationen i Oldensworth styrtede Sverrig i den dybeste Nød, saa var det netop ved samme Tid, at der rørte sig Tilbøielighed hos flere mægtige Hoffer til at indblande sig i den nordiske Krig for at forebygge Sverrigs fuldstændige Ruin. — Toryministeriet i England, ledet af Lorderne Oxford og Bolingbroke, havde knyttet Fredsunderhandlinger med Frankrig for at faa Ende paa den spanske Successionskrig. England havde frataget Marlborough Kommandoen og skilt sin Hær

fra Hollændernes, der ikke ønskede Fred nu; Hollænderne fortsatte Krigen i Forbindelse med de Keiserlige og de tydske Tropper under Prinds Eugenius's Kommando, indtil Marechal Villars's Seir ved Denain den 27. Juli 1712 dæmpede deres Krigsiver, og Stenbocks Seir ved Gadebusch vakte deres Frygt — om ikke just for en svensk Diversion til Frankrigs Fordel, saa dog for en heftig og vidtomgribende Krig i Norden, der vilde lægge Beslag paa det halve Tydsklands Kræfter og derved svække Keiserens og hans Allieredes Magt til at modstaa Franskmændene. Ogsaa Holland bestemte sig til at træde ud af Successionskrigen. Saaledes kom Uetrechterfreden i Stand den 11. April 1713; og nu rørte der sig, som omtalt, Tilbøielighed hos de forsonede Modstandere England og Frankrig til at tage sig af Sverrig. Havde England kunnet faa Holland til at gaa med, da havde der i Sommeren 1713 sikkert viist sig en engelsk-hollandsk Flaade i Øresund. Men Hollænderne vilde ikke, og de vilde ikke erkjende, at hvad der nu var forefaldet mellem Danmark og Holsten-Gottorp vedkom dem som Garanter for Travendalerfreden. Derpaa, og nok ogsaa paa Handelsjalousi imellem England og Holland i Anledning af Farten paa Østersøen, strandede Vestmagternes Indblanding 1713[1]); thi det nu saa stærkt svækkede Frankrig kunde og vilde Intet vove uden Sømagterne — til største Fordel for Kong Frederik; men Enhver kan indsee, at han da ogsaa havde den stærkeste Opfordring til ikke at røre ved Skaane, for ikke at bringe Hollænderne og Englænderne ud af deres Uvirksomhed.

[1]) Letters of Lord Bolingbroke, anf. Brev af 29. Mai 1713 til Ambassadøren Hert. af Shrewsbury, navnlig p. 125, 127 ff. — Højer, Glorw. Leben I, 263. Lamberty, mémoires VIII, p. 880.

2. Imidlertid vare Gottorperne i levende Bevægelse for at agitere Europa til Fordel for deres Hof. Grev v. d. Nath virkede i England, Baron Banér i Haag, Grev Henrik Reventlow i Wien. Men især var Baron Görtz i fuld Virksomhed i Nordtydskland. Det var fornemlig Preussen, han spekulerede paa at drage over paa Sverrigs og Gottorps Side; thi nu omfattede hans politiske Kombinationer baade Sverrigs og Gottorps Sager, og maatte det jo, da Gottorp ikke kunde frelses, dersom Sverrig gik under. Den preussiske Konge Frederik den Første var død den 25. Februar 1713. Hans Søn Frederik Wilhelm den Første nærede ganske sine Formænds Lyst til det svenske Pommern. Spørgsmaalet for ham var nærmest dette, om der var mest Udsigt til at profitere ved at række Sverrig eller dets Fjender Haanden. Sverrig vilde naturligvis heller end gjerne drage en saadan Allieret til sig. Der arbeidedes baade af Kong Karl i Demotika og af Grev Wellingk i Hamborg til dette Maal. Men Kong Karls Stivsind og Uforstand forhindrede det til hans Fjenders største Fordel — som det da overhovedet er vist nok, at Karl XII ikke har havt nogen værre Fjende end sig selv. For at give mine Tilhørere en Forestilling om Beskaffenheden af de Planer, han udklækkede, medens han selv var en Fange i Tyrkiet i de samme Dage, da den svenske Hær maatte strække Vaaben ved Hojersworth, skal jeg meddele et Forslag til et Forbund med Preussen, som under 15. Mai 1713[1]) sendtes fra Kongen til Wellingk som Grundlag for Underhandlinger. Det gik ud paa, at Preussen skulde indgaa Forbund med Sverrig for at sætte Stanislaus paa Polens Throne igjen, formaa Danmark til Fred og bidrage til de svenske Pro-

[1]) Carlson, Fredsunderhandlingarne p. 46 ff.

vindsers Gjenerobring fra Rusland. Dertil skulde Preussen opstille en Armee af 25—30,000 Mand, med hvilken skulde forenes en svensk Hær af lige Styrke, saaledes at 10,000 Mand skulde overføres fra Sverrig, 4000 tages fra Besætningerne i Stralsund og Vismar, 10,000 erholdes hos tydske Fyrster ved Forbund, som, vel at mærke, først skulde sluttes med dem. Disse forenede Hære burde først befri Sverrigs tydske Lande og drive Russerne ud af Tydskland; derefter tvinge Danmark til Fred. Saa burde de forenede Hære indbryde i Polen og sætte Stanislaus paa Thronen, som let kunde ske, da hans Tilhængere havde vundet betydeligt i Styrke og desuden en tyrkisk Krigshær var beredt til at staa ham bi. Derefter skulde Stanislaus, naar han havde gjenvundet sin Magt, forene alle polske og lithauiske Tropper med Sverrigs og Preussens, hvorpaa Alle skulde gaa løs paa Rusland. Ved et saadant Anfald skulde Czaren tvinges til ei alene at tilbagegive de Lande, han havde erobret, men til selv at aftræde saa meget af sit eget Land, som kunde blive en tjenlig Barrière for Sverrig. Til Gjengjæld for sin Del af Arbeidet skulde Preussen erholde Biskopsstiftet Ermeland (— fra Polen —) og besidde det under svensk Garanti; og Polen skulde til Erstatning have Smolensk, som skulde erobres fra Rusland ved Sverrigs og Preussens Bistand. Fandt Preussen ikke Ermeland tilstrækkeligt, vilde Sverrig afstaa Halvdelen af den kontante Erstatningssum, Rusland vilde have at udbetale; desuden formaa Polen til at afstaa Elbing og give Preussen Ret til en Militærvei imellem dets Besiddelser». — Man har svært ved at tro, at Kong Karl kunde henfalde til at bygge slige Kasteller i Luften. Planen er høist karakteristisk for hans mentale Tilstand. Det seer jo ud, som om han forsættelig lukkede Øinene for de virkelige Forhold,

for at hans Stolthed og Stivsind ikke skulde nødes til at vige et Skridt tilbage for disse. Wellingk kjendte Virkeligheden altfor vel til ikke at betænke sig paa at forelægge Preusserkongen denne fantastiske Plan. Da han endelig maatte lade sin Ven Görtz under dennes Ophold i Berlin give Kongen en let Antydning af den, lo Frederik Vilhelm og svarede: «Saa enfoldig er jeg ikke, at jeg vil gjøre saa mange og store Opofrelser for at vinde Fordele, som jeg dog skulde erobre med min egen Hær» [1]).

3. Görtz og Wellingk saa bedre end Kong Karl, at der maatte bydes Preussen ganske anderledes solide Fordele, om Sverrig skulde tænke paa at drage denne Magt til sig. De indsaa tillige, at Noget maatte offres, om Sverrig og Gottorp skulde kunne reise sig af deres fortvivlede Stilling. De fabrikerede derfor i Hamborg en Traktat af 10. Juni 1713 [2]) imellem Kongen af Sverrig og Administratoren af Holsten-Gottorp om at Administratoren i Forbindelse med «en neutral Magt» (der menes Preussen) skulde tage Vismar og Stettin i midlertidig Forvaring og opretholde en fuldkommen Neutralitet for Stralsund og den øvrige Del af svensk Pommern. Med denne Traktat ilede Görtz til Berlin og sluttede paa Grundlag af den en Overenskomst af 22. Juni 1713 imellem Administratoren og den nye Konge af Preussen af samme Indhold, hvorhos Preussen forpligtedes til at skaffe det gottorpske Hus Opreisning og Erstatning [3]).

---

[1]) Carlson, Fredsunderh. 50.

[2]) Trykt i Supplementum zu den Nachrichten von dem nordischen Kriege p. 163.

[3]) Dumont, Corps diplomatique VIII p. 392 ff. Om Preussens Indblanding see I. G. Droysen, Geschichte der Preussischen Politik, 4. Theil, 2. Abth. (Friedr. Wilh. I, König von Preussen, I) p. 43 ff. 4. Abth. p. 218 ff.

Preussen gik ind derpaa for at faa en Haand med i Stettin, der blev den Pris, Wellingk og Görtz betalte for Preussens Bistand; men Planen lod sig dog ikke strax udføre, fordi den svenske General-Guvernør i Stettin, General Meyerfeld, ikke vilde følge Wellingks Ordre til at optage fremmede Tropper i sin Fæstning. Dog, aldrig var Görtz forlegen for Udveie. Han henvendte sig til Grev Flemming og Fyrst Menzikof, som han vidste vare ret gunstig stemte imod Gottorp. Imellem Görtz og Flemming sluttedes en Overenskomst, ifølge hvilken Russere og Sachsere paatoge sig at udføre Planen med Vaabenmagt saaledes, at Kong August traadte i Preussens Sted. Med Wellingks Samtykke, ja efter hans Opfordring, tvang saa Menzikof General Meyerfeld ved et Bombardement til at underkaste sig Planen, saa at han med en Del af Stettins Besætning gik til Stralsund, medens to Batailloner af Besætningen toges i Ed til Holsten-Gottorp, indtil dettes egne Tropper ankom fra Nederlandene, hvor de havde tjent i de keiserlige Allieredes Hære imod Franskmændene. Det var den holstenske Landraad Bassewitz, en Meklenborger af Herkomst, Görtz's Ven og Redskab, der besørgede denne Transaktion. Nu skulde to andre Batailloner rykke ind, — men hvilke? Efter Overenskomsten mellem Görtz og Flemming maatte man ventet sachsiske Tropper; men denne Overenskomst havde kun været en øieblikkelig Nødhjælp, da Preussen uventet holdt sig tilbage. Nu da Russerne virkelig havde betvunget Stettin, havde Preussen nok Lyst til at faa sin Del af Byttet; det traadte atter frem og fik sine Batailloner ind i Fæstningen, dog ikke ligefrem ifølge Traktaten af 22. Juni med Gottorp, men ved en Traktat, som Menzikof sluttede i Schwedt d. 6. Oktober 1713 i de nordiske

Allieredes Navn[1]). Da de nordiske Allierede, hedder det i denne Traktat, have seet sig nødtvungne til at bemægtige sig den svenske Krones Lande i Tydskland, men Czaren ikke agter at beholde hvad han har taget, saa er Stettin med dets «Dependentier» overdraget Kongen af Preussen «til Possession og Sekvestration» indtil Freden med Sverrig; det Samme skal skee med Vismar og Stralsund, naar de enten frivillig rømmes eller indtages med Magt. Derefter vilde de Allierede føre deres Tropper bort fra Pommern, hvorimod Preussen forpligter sig til at afholde Svenskerne fra at foretage Noget imod de Allieredes Lande fra Pommern af; i Øvrigt forbliver Preussen neutral i denne Krig. I Separatartikler forklares Udtrykket Stettins «Dependentier» ved Landet indtil Penefloden, Damm, Anclam og Wolgast; desuden paatog Preussen sig at betale de Allieredes Udgifter i Anledning af Stettins Beleiring med 400,000 Rdl., som Sverrig skulde erstatte det, naar den sekvesterede Stad og Land tilbagegaves ved den endelige Fred.

Man forbauses over at see Wellingk, Kong Karls høitbetroede Mand, i den Grad afhængig af Görtz og Gottorperne, at han medvirkede til det russiske Bombardement paa Stettin for at tvinge den tro svenske General og Besætning til at vige for fremmede Herrers Tropper. Men heller ikke denne Gang hjalp deres snilde Plan Gottorp ud af Nøden. Thi vel mente de, at Traktaten i Schwedt, som egentlig baseret paa den preussisk-gottorpske Traktat af 22. Juni 1713, hvis Grundlag atter var den Görtz-Wel-

---

[1]) Trykt i Supplementum zu den Nachrichten von dem Nordischen Kriege p. 172. Udtog hos Reedtz og hos Droysen, Gesch. der Preussischen Politik, 4. Theil, 2. Abtheil. p. 47. 58. Jfr. Czar Peters Dagbog i Bacmeisters Beiträge zur Gesch. Peters d. Groszen I, p. 462. — A. Højer, Glorw. Leben I, p. 264.

lingkske Hamborger-Traktat af 10. Juni, nu skulde paalægge Preussen den Pligt, at skaffe Gottorp Opreisning og Erstatning, navnlig frelse Tønning. Men Schwedter-Traktaten selv blev aldrig til mere end et Udkast. Kong Frederik den Fjerde, som godt begreb dens Betydning for hans Strid med Gottorp, vilde ikke anerkjende den som bindende for de nordiske Allierede, i hvis Navn den var sluttet; og hans Forestillinger hos Czaren bleve ikke frugtesløse. Denne nægtede at ratificere Traktaten, med mindre den ændredes saaledes, at Alt udelukkedes hvad der kunde være til Danmarks Skade, hvilket under disse Omstændigheder var ensbetydende med: hvad der kunde være til Gottorps Fordel. Men en Omdannelse af Traktaten vilde Preusserkongen ikke indlade sig paa. Følgen blev, at Traktaten ikke ratificeredes af de nordiske Allierede, i hvis Navn den var sluttet[1]). For Preussen var dette i Grunden ret bekvemt. Kong Frederik Vilhelm havde jo opnaaet hvad han for det Første vilde, Medbesætning i Stettin; han havde opnaaet det ikke ved Görtz's Bistand, men ad anden Vei, ved en Traktat, der som ikke ratificeret heller ikke var forpligtende for ham, altsaa ikke paalagde ham, enten middelbart eller umiddelbart, at hjælpe Gottorp imod Danmark: hvad han i denne Sag vilde gjøre, beroede ganske paa hans eget Skjøn. Alt hvad Görtz og Wellingk havde udrettet var altsaa, at bringe Preussen i en Stilling, som kunde forudsees at maatte føre til Fjendskab mod Sverrig, tidligere eller senere, for at beholde som Krigsbytte hvad der var kommet i preussisk Besiddelse under Navn af Sekvester. Dette par nobile fratrum havde altsaa meget imod deres Villie netop gaaet Danmarks Ærinde, men

[1]) Czar Peters Dagbog hos Bacmeister I, p. 480.

skadet Sverrig og Gottorp omtrent ligesaa meget, som da de fik Stenbock ind i Tønning.

4. Preussen fandt det imidlertid bedst stemmende med sin Fordel, endnu i Sommeren 1713 at indtage en tvetydig Stilling til Danmark, som om det i Forbindelse med flere Fyrster i Nordtydskland virkelig vilde frelse Tønning fra at falde i Kong Frederiks Haand[1]). Det tilveiebragte en Samling hos Kong Frederik paa Gottorp Slot af en preussisk, hannoveransk og wolfenbüttelsk Diplomat. Görtz selv turde ikke indfinde sig, førend han havde faaet sikkert Leide af den danske Regering. Kong Frederik erklærede i dette Møde, at de gottorpske Lande i Holsten, der jo hørte til det tydske Rige og udgjorde et Ledemod af den nedersachsiske Kreds, vilde han give tilbage, saasnart Tønning havde faaet en Besætning af upartiske Krigsfolk; han havde ogsaa allerede i Begyndelsen af Juni tilbagegivet Administratoren hans Fyrstendømme Lybek, hvilket han i Marts havde okkuperet tilligemed de gottorpske Lande. Men da nu Kongen foreslog, at den nye Besætning i Tønning skulde bestaa af engelske og hollandske Tropper, vilde Görtz ikke gaa ind herpaa, medmindre Holsten-Gottorp fik Ret til at besætte Fæstningen halvt med sine Tropper. Han frygtede nemlig for, at kom Englænderne ind i Tønning, vilde de sætte hans Dødsfjende, den gamle Wedderkop, i Frihed. Dette maatte forebygges. Wedderkops Død var allerede besluttet. Görtz fik Administratorens Underskrift paa hans Dødsdom, Rygtet sagde: paa en saadan Maade, at Administratoren selv ikke vidste det[2]), nemlig saaledes, at Görtz i Berlin benyttede

---

[1]) Lamberty, Mémoires IX p. 315.
[2]) Arpe, p. 37.

en Blanket med Hertugens Underskrift til derpaa at skrive Henrettelsesordren til Kommandanten i Tønning. Men i et stort Selskab i Berlin lod han Ord falde om, at han denne Morgen havde givet Ordre til at slaa Hovedet af den Gamle. Den engelske Gesandt Lord Raby hørte det og underrettede strax den engelske Resident i Hamborg Mr. Wich derom. Wichs Søn[1]) var forlovet med Wedderkops Datter. Han henvendte sig gjennem sin Svoger Kammerjunker Wedderkop til Kong Frederik, som sendte en Trompeter til Kommandanten i Tønning den 19. Juli, og atter den 18. August 1713, med Advarsel om, at Kongen gjorde ham personlig ansvarlig for, at intet Ondt tilføiedes Wedderkop, da Kommandanten i modsat Fald skulde undgjælde det[2]). Görtz har senere villet udgive Truselen imod den Gamle for en Krigslist, hvorved han vilde understøtte Wellingk i Underhandlinger med Wedderkops Familie og gjøre de Danske varsomme i Angrebet paa Fæstningen[3]). Man har imidlertid virkelig Administratorens Ordre til Kommandanten af 23. Juni 1713, hvori det udtrykkelig paalægges ham, dersom han nødes til at overgive Fæstningen, saa først at lade Hovedet hugge af Wedderkop, eller, om han ikke har nogen Skarpretter, at lade ham hænge paa den første Bastion[4]). Og det siges, at denne Ordre bragtes til Kommandanten den 14. Juli 1713 af en Forstskriver

---

[1]) Arpe p. 35.
[2]) Wolffs Journal, upagineret, i det Hjelmst. Samlingsbind Nr. 2993. De paaberaabte Steder maa opsøges i Journalen efter de angivne Dage.
[3]) Arpe p. 37.
[4]) Supplem. zu den historischen Nachrichten vom nordischen Kriege p. 149.

Ipsen. Nu viser Kommandantens Dagbog, at Ipsen virkelig paa den Dag er kommen ind i Fæstningen og har bragt ham Brevskaber fra Administratoren. Men General Wolff taler ikke om disse Brevskabers Indhold. Og i andre Skrivelser fra Görtz af 28. November og fra Administratoren af 3. December 1713 paalægges det Kommandanten, at lade Wedderkop i Tilfælde af Fæstningens Overgivelse føre sikkert til Helgoland[1]). Dette gjør den ældre Ordre tvivlsom; det synes ogsaa mere end paafaldende, om Görtz skulde have været saa betagen af Taffelets Glæder, at han snakkede over sig i Gjæsternes Paahør om en saadan Bloddom, dersom det ikke netop har været for at det skulde høres og løbe videre, saa at det unægtelig seer ud, som om han snarere har havt en eller anden Hensigt med at faa Efterretningen udbredt, end at det har været hans Alvor at lade Hovedet slaa af Fangen. Da Görtz imidlertid jo var en aldeles uberegnelig Person og havde Magt nok over Administratoren til at turde vove at udfylde en Blanket med hans Underskrift paa en saadan Maade, vil jeg dog ikke drive min Tvivlesyge videre end til at lade Historien om Bloddommen staa ved sit Værd. Vist er det imidlertid, at ikke alene Residenten Wich, men ogsaa den engelske Regering interesserede sig for den gamle Wedderkop. Lord Bolingbroke selv talte flere Gange til Grev v. d. Nath om ham[2]).

5. Det var altsaa intet Under, at Görtz nu ved Konferentsen paa Gottorp blev urolig over Udsigten til at faa

[1]) Supplem. zu den histor. Nachrichten vom nordischen Kriege p. 187, 192.

[2]) Brev fra Lord Bolingbroke til Mr. Wich af 26. Mai 1713. Letters of L. Bolingbroke IV p. 101.

engelsk Besætning i Tønning, og at han i det mindste vilde have lige Magt i Fæstningen med de Fremmede. Men da Kong Frederik mødte denne Fordring med den Modfordring, at skulde gottorpske Tropper ind i Fæstningen, vilde han have ligesaa mange af sine Tropper derind, saa vilde Görtz paa ingen Maade indrømme dette[1]). Stemningen hos de andre Diplomater fandt han imidlertid saadan, at han ikke vidste, hvorledes han skulde kunne hindre Antagelsen af Kongens Forslag. Hertil kom, at Opholdet paa Gottorp ogsaa af andre Grunde blev ham ængstende og ubehageligt. Han mødte her ved det danske Hof Grev Stenbock, som troede sig forraadt af ham og var fuld af Vrede over, at Görtz ikke havde holdt sine Løfter om Penge til den fangne svenske Hærs Udløsning. Stenbock vilde ikke see Görtz og tog meget ilde imod hans Sekretær Stambke, som kom for at underrette ham om Baronens Nærværelse. Stenbock skal endog have betegnet ham som en stor Forbryder og yttret, at vilde han sige, hvad han vidste, vilde Kongen lægge Görtz's Hoved for hans Fødder inden Aften. Stenbock maatte Dagen efter afgaa til Flensborg, men en af Kong Frederiks Omgivelser kom strax efter og opfordrede ham til at forklare sine Ord nærmere. Dette afslog Stenbock dog for ikke at opægge Kongens Vrede endnu mere imod en gottorpsk Minister til Skade for det gottorpske Hus, der ikke havde Del i Sagen[2]). Det er ikke usandsynligt, at Görtz har faaet Nys om disse Stenbocks Ord; det fortælles i det mindste, at Nogen

---

[1]) Jfr. Stykket: Das in Schweden abgesprochene Laudum betreffend p. 304 ff. i Suppl. zu den Nachrichten vom nordischen Kriege p. 332 ff.

[2]) Lamberty, mémoires X p. 60.

hviskede Görtz i Øret en Advarsel om at tage sig i Agt, da Kong Frederik tænkte paa at lade ham arrestere. Han blev bange; under Paaskud af et Jagtparti forlod han Gottorp den 4. Oktober og ilede til Berlin, — hans Fjender sagde: for at hente en Snes Tusind Preussere, som nok skulde bringe de gottorpske Sager paa Fode[1]). Men her fandt han Alt forandret, da det just var i de samme Dage, at Preusserkongen sluttede Traktaten i Schwedt med Fyrst Menzikof og opnaaede hvad han vilde med Hensyn til Stettin uden at trænge til videre Hjælp af Görtz.

Dennes Flugt kom Kong Frederik ganske vel tilpas; der blev en almindelig Indignation over den Ringeagt, Mødets vigtigste Medlem havde vist det ved at gaa bort uden Afsked midt under Forhandlingerne og saaledes gjøre disse unyttige. Følgen blev, at Konferentsen opløste sig uden nogen Beslutning: det Heldigste, der kunde ske for Kong Frederik, som imidlertid havde fortsat Blokaden af Tønning, endskjøndt han medens Underhandlingerne varede havde, for at vise sin Forsonlighed, selv provianteret Fæstningen for otte Dage engang i September Maaned[2]).

6. Endnu var det dog ikke afgjort, om Tydskland, navnlig Preussen, vilde lade Kong Frederik tage Tønning og dermed faa Gottorp helt under sin Fod. Paa Gottorper-Kongressen havde Kongen erklæret, at han med de Tilstedeværende vel vilde handle om Holsten, men hvad Slesvig angik, skulde Sagen afgjøres paa en Kongres i Brunsvig, hvor Keiseren vilde optræde som Mægler for at tilveiebringe

[1]) Jfr. den anonyme Anklageskrivelse imod de gottorpske Ministre d. d. 1. Mai 1714 i Supplem. zu den Nachrichten vom nord. Kriege p. 195 ff. — Arpe 36.

[2]) Wolffs Journal.

en almindelig Fred i Norden. Det var ganske vist Keiser Karl VI meget om at gjøre at faa Ende paa Urolighederne i Nordtydskland. Han og det tydske Rige, eller rettere de Fyrster i Tydskland, der holdt sig til ham, havde ikke sluttet Fred med Frankrig i Utrecht, Keiseren heller ikke med Spanien. De fortsatte Krigen alene; men Frankrig, befriet fra sine andre Fjender, var dem for stærk, dersom Keiseren ikke kunde samle Tydsklands Kræfter til sig[1]). Her var den nordiske Krig ham i Veien; derfor skulde nu en Kongres i Brunsvig see at bringe en Fred i Stand. Kong Frederik var ikke alene villig til at møde; men da Preussen trak Tropper sammen ved Lentzen[2]), hvis Bestemmelse man ikke kjendte, ansaa Kongen det for raadeligst at udsætte Afgjørelsen af Tønnings Skjæbne. Han samtykte i Gottorps Fordring[3]) at proviantere Fæstningen fra 14 Dage til 14 Dage, hvilket ogsaa er sket to Gange, den 29. December 1713 og den 19. Januar 1714[4]). Men det var rigtignok Sultføde, der kun forlængede den ved Desertion og Sygdom stærkt sammensmeltede Garnisons Dødskamp nogle Uger. Thi imidlertid passede Blokadekorpset under Brigadeer Kneyl nøie paa, at ingen Levnetsmidler kom ind i Fæstningen ad anden Vei. Han lod blandt Andet Sømærkerne i Eidermundingen borttage, saa at nogle Fartøier, Grev v. d. Nath havde fragtet i England for at bringe Proviant til Tønning, dels løb paa Grund, dels faldt i Kneyls Hænder. Og Kongressen i Brunsvig

---

1) Leop. v. Ranke, Franz. Geschichte IV, Gesammelte Werke 11. Bind p. 216.
2) Droysen, Gesch. der Preuss. Politik, 4. Th., 2. Abth. p. 70.
3) Suppl. zu den Nachrichten vom nord. Kriege p. 184.
4) Wolffs Journal ved disse Dage.

kunde ikke komme i Virksomhed, fordi Kong Karl XII haardnakket vægrede sig ved at sende nogen svensk Gesandt derhen. Han vilde i Grunden ikke vide af fremmede Magters Indblanding, han vilde alene see at adskille de Forbundne ved Separatunderhandlinger, saaledes som Ludvig den Fjortende i Nimvegen; men han vilde ikke afstaa en Fodsbred Land, eller opgive en eneste af sine Paastande for at opnaa nogen særskilt Fredsslutning. Al hans Hu stod til at vinde Tid og endnu engang at vende Lykken til sin Side med Vaabenmagt, og han gjorde saa mange Vanskeligheder med Hensyn til Mødestedet, at heller ikke Keiserens Mellemkomst kunde komme tidsnok til at frelse Tønning. Kong Frederik havde været Villigheden selv til at høre paa de andre Magters Forestillinger, han havde været forekommende nok til selv at proviantere Tønning blot for ikke at lægge Hindringer i Veien for Underhandlinger, som de, ikke han ønskede at aabne; men han havde ikke trukket sin faste Haand tilbage fra Tønning.

Gottorp blev sig selv lig til det Sidste. Da Tønning laa paa sit Yderste, sendte Administratoren til Kommandanten en Recept paa de Løgne, han skulde see at faa Kongen af Danmark til at tage imod. Han skulde sige, at der ikke havde været nogen Ordre fra Hertug Karl Frederik eller Administratoren, men at en saadan kun var forevist Garnisonens Officerer for at de ikke skulde opponere imod de Svenskes Optagelse. De Svenske havde heller ikke forlangt Fæstningen indrømmet; men da de vare komne udenfor Fæstningen paa Eiderdiget, havde de anmodet om at maatte marschere igjennem den til Garding og Omegn. Da havde Baron Banér ment, at dette ikke kunde afslaaes dem, og at Kommandanten vilde paadrage sig et stort An-

svar ved at nægte det. Det svenske Rytteri var saa ogsaa draget helt igjennem; men da Fodfolket kom ind, havde Grev Stenbock besluttet at gaa over Eideren og forlangt at blive i Fæstningen, indtil dette var udført. Da denne Entreprise imidlertid mislykkedes, bestemte han sig til at blive i Tønning, hvorover der reiste sig en heftig Strid med Baron Banér. Kommandanten havde saa ikke kunnet gjøre videre ved Sagen. Forlangte de Danske, at Kommandanten skulde gjøre Ed paa denne Forklaring, saa skulde han undskylde sig med, at han var en Krigsfange, hvis Ed som tvungen ingen Betydning kunde have.

Endelig saa Kong Frederik Frugten af sin sindige og kloge Udholdenhed. I Begyndelsen af Februar havde Garnisonen i Tønning opspist Alt og maatte aabne Fæstningens Porte den 7. Februar 1714.

7. Nu slog endelig den gamle Wedderkops Frihedstime, trods Görtz's i fire Aar uafbrudt fortsatte Forfølgelse. Wedderkop havde i sit Fængsel været holdt saa strengt afsondret fra Verden[1]), at han Intet vidste om de store Ting, der vare foregaaede i Fæstningen, saa at han ved Synet af de danske Uniformer kom ud af Humør og ikke kunde skjule sin Misfornøielse over, at hans 40 Aars Arbeide for det hertugelige Hus havde været frugtesløst[2]).

Jeg finder intet Spor til, at General-Major Wolff har forsøgt at anbringe den ham sendte Løgnehistorie, ligesaa lidt som han efterkom Opfordringen til at brænde alle Papirerne. Han forsvarede sin Fæstning saalænge han kunde, men vilde ikke give sin Ære eller sit Liv til Pris for at

[1]) Arpe p. 47.
[2]) Arpe p. 37.

dække Görtz's og de andre Geheimeraaders Rænkespil. Kongen fandt da ogsaa i Tønning alle Papirerne, der godtgjorde den virkelige Sammenhæng med Stenbocks Optagelse i Fæstningen. Da nu nogle Maaneder derefter ogsaa de Stenbockske Papirer kom i danske Hænder, blandt hvilke fandtes Original-Traktaten af 21. Januar 1713, var den danske Regering forsynet med uigjendrivelige Beviser for Rigtigheden af Alt, hvad den havde paastaaet, Gottorp haardnakket havde nægtet. Den forsømte da heller ikke at lægge Sagens sande Sammenhæng frem for Europas Øine, saa at Gottorperne nu ligesom Stenbock ikke længer kunde fragaa deres Ord og Gjerninger, hvad der imidlertid ikke afholdt dem fra at forsvare sig med allehaande Skingrunde, hentede fra Historien og Folkeretten, saaledes som de vilde have begge forstaaede. Derom førtes en heftig Pennefeide, ikke mindre skarp end den med Wellingk og hans Skrivere. Kong Frederik fik da netop i sin Tjeneste en Mand, der baade ved sin Kundskab og sin Lidenskab var allerbedst skikket til at føre disse literære Feider. Christoph Heinrich Amthor, en Thyringer af Fødsel, havde været i Holsten-Gottorpsk Tjeneste og var i Aaret 1713 Professor i Lovkyndighed og Statsvidenskab ved det gottorpske Universitet i Kiel; men da han ikke vilde lade sig bruge af Baron Görtz til Forfølgelsen imod den gamle Wedderkop, havde man grebet et usselt Paaskud til at give ham Afsked. Det opdagedes nemlig, at han i 1712 havde for Klosteret Preetz skrevet en Lykønsknings-Kantate til Kong Frederik. Dette var Forbrydelse nok i Gottorpernes Øine til at jage Manden bort. Men heller ikke her vidste de hvad de gjorde; thi Amthor gik til Kjøbenhavn og bød Kong Frederik sin Pen, sine Kundskaber og sin Vrede.

Han var velkommen; Kongen satte ham strax til at udarbeide Stridsskrifter imod Sverrig og Gottorp, og han svigtede ikke de Forventninger, man nærede om hans Duelighed. Thi den Dygtighed og Skarphed, hvormed han i utrolig kort Tid sendte det ene voluminøse Stridsskrift ud i Verden efter det andet, er overraskende. Ogsaa her havde Kong Frederiks Fjender tjent ham allerbedst. Thi det er vist, at Ingen har tjent Kongen bedre end den hævnfnysende Wellingk, den snedige Görtz og den ubøielige Karl den Tolvte. Det er dem, der i deres Lidenskab have imod deres egen Villie vendt Nederlaget ved Gadebusch og Altonas Brand saaledes, at hvad der syntes at maatte knuse Danmark blev til Held og Seir for dets Konge.

Saasnart Kong Frederik var i Besiddelse af Tønning, lod han Fæstningsværkerne demolere. Det var anden Gang Danmark havde trukket sig denne Torn ud af Foden; det skulde vise sig, om det blev sidste Gang, og om det overhovedet denne Gang vilde lykkes at faa varig Overhaand over det fjendske Gottorp; thi hvad der hidtil var sket, var jo kun en Vending i Striden, hvis Varighed beroede paa det endelige Udfald af den nordiske Krig.

8. Disse to Aar 1712 og 1713 kunne derimod siges at have været afgjørende for Kong Frederiks personlige Væsen som Regent. Den haarde Prøvelse, han maatte gjennemgaa, udviklede hans naturlige Dygtighed, der først da kom til Gjennembrud. Ved sin Arbeidsomhed havde han nu vundet klar Indsigt i Statens Kræfter og Fornødenheder, han havde lært at forstaa baade Politik og Krigsførelse; det er som saa man hans Personlighed voxe i disse Aar. Unægtelig var der noget Fusentasteri ved

Krigens uforberedte Begyndelse 1709, noget holdningsløst og famlende i den danske Regerings Adfærd efter Nederlaget ved Helsingborg, nogen Underordning under Ruslands og Polen-Sachsens Planer i Aarene 1710—1712. Men i 1713 have Rusland og Sachsen tjent Kong Frederik, og han træder fra nu af mere frem i Forgrunden som en Hovedmagt i den nordiske Krig og Politik.

Af Fyrst Stanislaus Radziwills Memoirer.

Meddelt af

Xaver Liske[1]).

Fyrst Albrecht Stanislaus Radziwill fødtes i Aaret 1595 i Olyka i Lithauen. Efter at have mistet sine Forældre i sin Barndom besøgte han først Jesuiterskolen i Wilna og nød derpaa en højere Undervisning i Udlandet, i Tyskland, Belgien, Holland, England og Italien. Da han for en kort Tid var vendt tilbage til sit Fædreland, begav han sig i Aaret 1613 til Frankrig, hvor han fandt en meget naadig Modtagelse ved Hoffet paa Grund af en særdeles varm Anbefaling fra Sigismund den tredje. Efter fire Aars Fraværelse vendte han tilbage til Polen og forstod i kort Tid at vinde Kongens Yndest i den Grad, at denne i Aaret 1618 betroede ham den høje Stilling som Underkantsler i Storfyrstendømmet Lithauen og fire Aar senere endog ophøjede ham til Storkantsler og Starost i Wilna. Da Prins Wladislaw, den senere Kong Wladislaw den fjerde, foretog en større Rejse til Tyskland, Belgien, Schweitz, Italien og Østrig, ledsagede ogsaa Radziwill ham som Hofmester og vendte tilbage med ham 1625.

---

[1]) Denne Artikel er tilsendt Bestyrelsen fra den polske Historiker Professor Dr. Xaver Liske i Lemberg. Da der i den latinske Text, saaledes som den forelaa, fandtes flere Steder, som forekom Meddeleren uforstaaelige, have et Par af Bestyrelsens Medlemmer stræbt at udfinde, hvad der maatte antages at være den rimelige Læsemaade paa slige Steder. Cand. philol. A. Bruun har ydet en væsenlig Hjælp hertil. Noterne under Texten ere tilføjede af Bestyrelsen.

I sin høje Stilling som Lithauens Storkantsler, hvilken han beklædte lige til sin Død, tog han Del i Polens vigtigste Statsanliggender og var indviet i den polske Politiks dybeste Hemmeligheder. Som Elev af Jesuiterne drev han sin Iver for den katholske Tro til dens yderste Konsekvenser og optraadte bestandig som en afgjort Modstander af anderledes Troende. Med ikke ringere Iver hævdede han ogsaa Lithauens Privilegier lige over for Polens Krone og taalte intet Overgreb af den kongelige Magt. Han døde i Aaret 1656 i et for Polen yderst vigtigt og farligt Øjeblik.

I den Tid, han havde tilovers fra Statsforretninger, syslede han ogsaa med literære Arbejder af religiøst og historisk Indhold. Som en Følge af sin Trosiver satte han de første meget højere end de sidste og offentliggjorde derfor en lang Række af saadanne Skrifter, som i Grunden ere aldeles værdiløse. Men sine historiske Arbejder, som ere af særdeles stor Betydning for den polske Historie, efterlod han ved sin Død i Manuskript. En Del af disse er først bleven offentliggjort i dette Aarhundrede. De vigtigste ere hans Memoirer, som begynde med Aaret 1632 og gaa til Aaret 1655. De ere udgivne 1839 i to Bind af Grev Eduard Raczynski, dog ikke i Originalsproget, men i en polsk Omarbejdelse, som en Sønnesøn af Radziwill, Fyrst Hieronymus Radziwill bragte i Stand i det 18de Aarh. Radziwills originale Memoirer vare skrevne i det latinske Sprog, Sønnesønnen har ikke oversat dem ordret, men kun leveret et Uddrag og derved udeladt hele Partier, navnlig næsten to hele Aar imod Slutningen. Vi kunne altsaa sige, at disse Memoirer hidtil ikke ere udgivne.

Det ossolinskiske Instituts Bibliothek i Lemberg ejer et Foliohaandskrift i to Bind, som indeholder Fyrstens Memoirer i den oprindelige Text. Desværre har ogsaa

dette Haandskrift talrige Huller og er tilmed skrevet saa skødesløst og meningsløst, at vi tidt trods usigelig Møje ikke kunne faa nogen Mening i Texten. Fyrstens latinske Udtryk ere iøvrigt i og for sig aldeles ukorrekte, og hans Periodebygning kun altfor ofte saa dunkel, at vi undertiden vel kun med Vanskelighed vilde kunne forstaa ham, selv om vi havde en med større Forstaaelse afskreven Text for os. Der bliver altsaa intet andet tilovers for os end at forlade os paa Lemberger Haandskriftet, selv om det ogsaa vrimler af Fejl.

Disse Memoirer ere uden Tvivl en af de interessanteste Kilder, som den polske Literatur besidder for denne Tid af sin Historie. De ere affattede i Dagbogsform, og det er ingen Tvivl underkastet, at de ere nedskrevne samtidig med Begivenhederne. De indeholde en utrolig Mængde Efterretninger, Skildringer og Charakteristiker, som ere yderst vigtige for den polske Historie. At Fyrsten ogsaa her optræder som Jesuiternes Discipel, forstaar sig af sig selv.

For Danmarks Historie indeholde de ikke meget. Det lidet, som findes i Haandskriftets tvende Foliobind, bringer jeg paa de følgende Sider i det Haab, at det dog indeholder enkelte værdifulde Ting. Uagtet jeg har gjort mig den største Umage, har det dog ikke været mig muligt at gjengive Texten aldeles korrekt. Den velvillige Læser tilgive mig dette.

1637.

9. Septembris. Rex incolumis rediit (Varsaviam). Eodem die legatus Regis Daniae Todt venerat, pro nuptiis Regiis missus. Introduxerat eum jussu Regis Marsalcus Magni Ducatus Lithuaniae Radzivilus, frater meus, Varsaviam cum Gosiewio, notario Magni Ducatus Lithuaniae.

10. Septembris. Admissus ad audientiam legatus Daniae germanice perorabat, complexione helluonem fidelissime referebat[1]). Absoluto legationis termino reversus ad hospitium, cui commissarius Arcissevius, notus Regi Daniae illique militaverat, additus. Gedanensis castellanus ad palatium regium eum duxerat et reduxerat.

13. Septembris. Putabatur hora undecima dari initium coronationis Reginae, sic designatum fuerat Regia voluntate; vix secunda templo inclusi fuimus, mane sumpto prandiolo tempestive in arcem convenimus, statim Danici legati obstinatio Regi denunciata est. Duo ille prætenderat: primo cum non invitatus die hesterna absentia propria defuerit sponsalitiis, jam ipsius assistentia Regem non indigere; inutilem ergo legatum domum reverti consultius; deinde si prandio Regali adesse voluerit, ubinam loci assidere permittetur; Regem suum Daniæ legato Regio castellano Vendensi Corffio filium primogenitum obviam misisse, jam Regem designatum, in convivio ante eundem collocasse; aequum, ut reciproca humanitate tractetur illius legatus. Pontificio declarative affirmarat, se non cessurum. Caesaris solum, qui erat Casimirus Princeps, Carolo Principi nullatenus concessurum, ut sessio prior permittatur. Multis horis missi ad illum eandem referebant cantilenam, nec plurium erat alia opinio, qui benignitatem Regiam mutuo reddendam Dano cupiebant; tardarat exitum ad actum coronationis reputatio legati. Rex taedio affectus ablegat Witepscensem palatinum Lithuaniae Rakovium, velit rationibus persuadere legato eumque allicere ad comitivam Regiam. Certatum varie, vix composita re in hunc modum: hesternam diem fuisse ceremonialem solum neque assistentiam nisi voluntariam potuisse afferre. De loco conventum, ut Danus ad latus Casimiri Principis sedeat, Carolus Infantis sinistram teneat; in ecclesia prohibitus est Princeps Carolus adesse; acquietato legato Dano expectandum, antequam

---

[1]) Meningen af dette besynderlige Udtryk maa være: Han saa fuldstændig ud som en Drukkenbolt.

se veste nuptiali induisset, depositis itinerariis caligis; neque vestis responderat existimationi satis vulgariter comptus. Prima hora a meridie subirato crine barbae apparuit[1]).

December mensis. Cum in Prussia alacriter Spiringius, præpositus a Rege, in mari telonia exigeret Rexque continuum stabilemque progressum expectaret, nihil a Regibus maritimis metuendo, insperate non indicta procella. Rex Daniae octo navibus missis noctu circa decimam noctis aggressus Spiringianas quatuor ipso absente duas cepit, duae fuga elapsae. Cochius nomine erat ductor navium Danarum; omnes alias naves, quae numerum quadragenarium attigerant, variis mercibus plenas, in portum liberata solucione telonii introduxit Mindam, ubi a civitate humaniter tractatus suspicionem re . . peiartae[2]) Regi et aliis injecit, imo fama propalavit, missos fuisse legatos Gedanenses ad regem Daniae, ejus auxilia persuasoriis muneribus non verbis tantum desiderasse; ipseque Rex Danus nostro Regi idem perscripserat, se tentatum mille Hungaris sexigaque variegata equorum ab illis fuisse[3]). Levitas postea secuta Dani ebrietati juncta mutavit erga Regem nostrum affectum. Scripserat Regi nostro Cochius ineptas literas, quibus de illata injuria a Spiringio et oblocutione Regis sui querebatur, vindicta non illi competebat, Regis delata offensa nostri arbitrio extra poenam non fuisset. Rex nuntio accepto aequo et Regio tulit animo, vindicta difficilis; hastaæ Poloniae mari inhabiles, classe destitutum Regnum, sola dissimulatione concoquere assuetum, si inhumanum quid a vicinis principibus affertur: Uti et Rex Angliae barbaro facto Reio legato nostro in conspectum non admisso redire coegit, repudium Palatini filiae ex sorore neptis Angli voluntatis Regiae ultionem in legatum

---

[1]) Texten har crinae, som ikke giver Mening. Overhovedet kan der være Tvivl om Læsemaaden af den hele Sætning; men Meningen er tydelig den, at han viste sig med et uredt Skjæg.

[2]) Det synes rimeligt, at her bør læses: «rei pejeratæ = perjurii.

[3]) «Den danske Konge havde skrevet til vor Konge, at han var bleven fristet af hine ved tusind ungarske Gylden og et broget Sexspand».

evomuit. Certe multorum trutinato judicio comprobatum, principes debere maturo consilio deliberationis effectum examinare, nam praepropera executio vel penitentia facti corrigitur, vel incursu ipso aliquando cum diminutione dignitatis Regiae relinqui cogitur. Telonium maritimum ad exactionem perductum, non tota consentiente Republica nec coacto consilio senatorum, qualis exitus secutus, dolendum et condolendum Regno et Regi benigno; a Rege Angliae accepta epistola plena puncturis quis sperasset cautum legato et benevolum affectum demonstrandum. Apage Consiliariorum talium turbam, qui vel questus proprii gratia vel praesumptionis de Majestate Polonica concepta arrogantia, talia persuadere facile Principi imponereque non deleto dedecore audent.

1638.

31. Martii. Iterum reassumptum consilium lectæque literae Regis Daniae ratione ablatarum navium Regiarum in portu Gedanensi.

1643.

21. Martii. Rex vocato me dixit, se habiturum die sequenti secretum consilium, paucos fore senatores, et hi ingredientur et egredientur per varias portas et diverso tempore; oportet, ut ego incognito aliud agendo sub tempore, uti die dominica, sacri me sistam. Promisi me mandatum Regium expleturum.

22. Martii. Mane varie convenimus et diversis ostiis senatores numero tredecim hi: archiepiscopus Gnesnensis, Cracoviensis, Posnaniensis, Premisliensis episcopi, castellanus Cracoviensis, palatini quatuor Vilnensis, Sendomiriensis, Siradiensis, Russiae, duo cancellarii, duo Regni marsalci. Rex enim privatim sententiam exquisivit officialium Magni Ducatus Lithuaniae, et ne aegre ferrent admonuit. Propositio talis erat: Regem Daniae scripsisse ad Baudusium (qui licet camerarius esset Regis nostri, notus Regi Daniae, cui et in belli servitiis gratiam demeruerit) desiderare, se frui posse colloquio et notitia Regis

Poloniae; tantum tempus et locum designet literasque securitatis subscriptas Regis et senatorum præcipuorum manu mittat: quid ergo videretur nobis, Regia Majestas per cancellarium, ut sententias nostras diceremus, optat. Una voce conclusimus rem quidem, ad populum et nobilitatem delatam, fore mirabilibus conceptibus subjectam neque variis interpretationibus carituram et forte posse aliquos commoveri, ut suspicione conventus tantorum Regum multorum animi non desinant, Suecos simiilter multa nominaturos, Dantiscanos varia trutinaturos, omnes vicinorum cogitationes ut suspenso haesitaturas; verum non rejicienda ideo affectatio Danica, quae et gloriam Regno parare poterit cum post abductas ignominiose naves Regias quasi deprecaturus culpam, post biennium veniret et quis scit, an non talia consilia utrinque emergere volebunt(!), quae faciliorem methodum retinendi in officio hereditarii hostis Regii repræsentabunt; et similia his accidere necesse est, cum utrinque salutaria consilia utrique Regno proponentur. Locus ergo delectus Olivense monasterium, mensis Julius. Patentes literae missae a senatu subscriptae, nos etiam omnes præsentes admonebamur, ut Regi assistere velimus in hoc itinere Ruthenico, quod et promisimus et hic infractuose separati sumus, ut ex audientia egredi nostrum quemlibet putarent.

Junius mensis. Dum apud Generalem morarer, venerunt literae, in quibus de Danico congressu cum Rege nostro dissipatum esse consilium afferebatur et nos liberos esse ab itinere Borussico, Rex admoneri curavit hac de causa, quod Rex Daniae toto anno classem armaverat, quo autem collimaret nulli revelatum, jam prorupit eventu versus Hamburgensem civitatem eamque opinato obsedit. Ipse Rex præsens excusatione missa ad Regem nostrum hieme se promissum impleturum asseruit.

8. Decembris. Princeps Voldemarus, Daniae Regis filius a multo tempore procurante Rege ejus patre tractaverat de contrahendo matrimonio cum filia Eudoxia Magni Ducis Moschoviæ; tandem utrinque conventum, ut pro dote sexcenta millia imperialium et duo ducatus Susdalensis et Jaroslaviensis assig-

nati. Hic ergo princeps petiit, ut et Danus, quatenus liber transitus per Poloniam et Lithuaniam eidem concederetur; quod facile (pro amicitia, quae intercedebat cum Rege nostro) obtinuit. Ergo accinctus itineri, 9. hujus Vilnam pervenit, subministrante Regio sumptu a confinio usque ad limites Moschoviae, et Caunae in mea absentia tractabatur.

10. Decembris. Ergo circa undecimam antemeridianam adfuit in arce Cancellarius Regni officio Marsalci functus usque ad gradum Regio nomine obviam venit, Rex ipse ad limen camerae, et sinistra data ad locum simul cum Rege porrexit, tum Germanice sat diu et competenter Regem allocutus. Responsum eodem idiomate a Rege tulit, postea duo legati successere Regis Daniae, qui Regem oratione non longa salutarunt, deinde varii discursus stantes omnes per horam ferme detinuerunt, postea eo ordine, quo venerat, ad palatium a Rege assignatum deducentibus eisdem curribus et commissario Meidelio rediit; pulchrae staturae et venustae juvenis in verbis linguam Gallicam et Italicam ita callebat, ut vix audiverim melius et suaviori accentu Germanum loquentem. Apud Reginam eo die non fuit, cum in lecto iacere ob minus constantem valetudinem cognovisset[1]). Ceremonia privatim secuta et cum principe Carolo, qui ei dextra cessit, cum idem a principe coronato, Regis Daniae primogenito, legato Regis nostro factum fuisset, expediebat id ipsum simili reddere humanitate. Qualis autem hic filius Regis Daniæ fuerit brevibus implicare licuit. Rex Daniae senex fertilitate filiorum beatus, septuaginta fere lumbis suis progenuerat, ex Regina coronata tres, mortua illa aliam comitissam duxerat rite desponsatam. At uti Regis[2]) fert, ex qua successio generatur, dextra utrinque jungitur in sacramento matrimonii, ubi excluditur successio, sinistra copula perficitur; sic huic cum matre Voldemari principis factum. Legitimus ergo filius absque spe regnandi, interim unice a patre ob virtutes dignas Regio sanguine adamabatur. Filius Regis jam corona insignitus eum oderat, quod videns pater ne ab ejus morte aliquid hic pateretur, procul separare intendit, attribuendo illi certas insulas et proventus inde provenientes. Origo ergo matrimonii Moschovitici talis fuit, ut potius divelli ab eo maluit, quam a morte sua indignationis executioni successori filio Regi relinquere.

12. Decembris. Rex cum principe Daniae prope Veskos venatum ursos abiit, et unus instrumentis ligneis captus, publico sequenti exhibitus fuit spectaculo. Ibi principi Carolo

---

[1]) I den polske Omsættelse staar her 11 December.

[2]) Efter den polske Omsættelse skulde her have staaet tilføjet «Consuetudo».

casus accidit; dum ursus a venatoribus huc illuc jactaretur, discurrens ille obvium principem praetereundo a tergo pedem equi dentibus stringit, equus saltu nititur se liberare et calces attollit; ignarus princeps miratur ferociam equi, tandem canis insolitus ante urso accedere a latere Regis proripit se et ursum a tergo aggreditur, sicque principem absolvit a bestia, tum et alii accurrunt et vivum in tumbam includunt ligneam.

15. Decembris. Ego mecumque Thesaurarius Magni Ducatus Lithuaniae et Marsalcus Curiae Magni Ducatus Lithuaniae comitatu splendido visitavimus principem Waldemarum, a quo benigne suscepti sumus. Inter confabulationem ego Regis nostri triumphos contra Moschos obtentos exaggero Gallice et extollo, respondet Waldemarus, causam fuisse victoriae inordinationem exercitus Moschovitici, quod si ordo debitus accessisset, non eo modo superatus Moschus abscessisset. Cum in discursum haec vertissemus, tamen mirabamur audaciam juvenis, qui forte sibi id attribuere praesumpsisset, ut videlicet ordini praefuisset. Retuli hoc Regi, qui risu excipiendo, gloriolam quandam inesse animo ejus, non abs re judicabat. Interim Rex tacite nos monuit, ut vellemus hospitem principem circulari honestare convivio et quidem, ut et choreae et saltus eo praesente fierent.

16. Decembris. Ergo Succamerarius Magni Ducatus Lithuaniae eum tractat privatim et servata auctoritate, adhibitis mensae, qui se inferiores accumberent; diu potatum et jurgiis certatum inter tribunos peditum Regiorum: Holowczynium et Gyzam. Qui ab altero alapa vertitur duello reddere parabat; de Regis consensu agebatur; quo obtento cum Gyza reddere colaphum alteri meditatur, Holowczynius pusilla statura at excelsiori animo eum declinat et militari more arma offert, tum Gyza subridere vultu incipit et evocationem duelli pedum velocitate contaminat ac contemptum sui honoris fuga propalat, ad aliquod tempus oculis hominum se subducendo.

17. Decembris. Princeps Waldemarus et praecipui ex aula senatores officialesque a me invitati; gyneceum quoque Reginae et matronae primariae adfuere. Gallico more absoluto prandio hospes saltavit et alii ei comites ad multam noctem.

18. Decembris. Idem apud Marsalcum Curiae Magni Ducatus Lithuaniae factum, diutiusque potus prolongatus, nec choreae ..... in adventu defuere[1]).

---

[1]) Efter en Bemærkning af Professor Liske om, hvad der staar i den polske Oversættelse, bør her læses: »nec choreæ licet Veneris die et in adventu (»ved Adventstid«) defuere«.

22. Decembris. Princeps Waldemarus accepta a Regia aula licentia, iter versus Moschoviam est prosecutus.

1644.

29. Aprilis. Marsalci duo Dani a Volmaro, de quo superiori anno scripsimus, profecti ad nuptias Moschoviam, redierant Varsaviam retulerantque nihil fore ex nuptiis eorum domini; nam Sueci odorati, Danum cum Moscho his nuptiis in pacto transiturum, impedivere, per legatos missos asserentes Daniam Suecos hoc anno occupaturos, invitantes Moschos, ut et ipsi Poloniam ingrederentur, Racocium Cracoviam versus exercitum immissurum ac absoluto Dano Suecos Poloniam Majorem et Pomeraniam in Prussia ingressuros. Inter cetera referebant, quomodo custodia triplex illis in Moschovia adhibita: 300 ad familiam, 300 ad supellectilem et 400 ad Woldemari principis personam. Et de convivio, quo dux magnus principem tractaverat, media in mensa assedisse ducem, a dextris Woldemarum principem, a sinistris filiam Moschi, quadringentos adfuisse dapiferos mensae holiferica veste indutos qui clara voce tumultu ita implebant (ne dicam foetore) salam, ut vocant, convivii, quatenus loqui nisi ad aurem non potuerant. Ferculo gustato dux magnus pugno manus, eodem pugno pleno in orbem argenteam principi imposuit, asserendo esse bonum cibum, illi enim soli non solent uti orbibus ad mensam nec cultro. In patinis[1]) manu dispensant et dividunt orique imponunt; mirabatur et detestabatur illorum relatione princeps palatiam talem et divis conjugium suum devovebat. Isti ergo marsalci petierunt a Rege, ut propere internuncium mitteret in Mosehoviam, qui principem e potestate eorum eliberaret ac per Smolenciam iter accommodaret et reditum securum. Rex me vocato, licet Zembrowski missus Sabbatho sancto nondum rediret, conclusit, ut alter expediretur, nominato Ilski, famulo meo; ego ergo misi eum in Moschoviam, ut velociter eo pergeret, Marsalci vero Dani abierunt Dantiscum.

---

[1]) Texten har «uti orbibus ad mensam nec ultro in patinis manu dispensant». Rettelsen skyldes Arkivsekretær Plesner. Meningen af Stedet er: «De ere det eneste Folk, der ikke ved deres Maaltid bruge Tallerkener eller Kniv. Med Haanden lægge de Maden paa Fadene og fordele den, og med Haanden putte de den i Munden».

Dansk Jern.

Af

C. Nyrop.

I Vinteren 1847—1848 holdt J. G. Forchhammer nogle Foredrag i Kjøbenhavns Industriforening om Danmarks teknisk vigtige Mineralprodukter, og i dem meddelte han bl. A., at der forekommer Jern i fire forskjellige Formationer her i Landet. I den bornholmske Granitgneus findes Korn og smaa Krystaller af Magnetjernsten, den rigeste Jernmalm, man kjender; i den bornholmske Kulformation forekommer Kuljernsten, en letsmeltelig, men forholdsvis fattig Malm; i Brunkulformationen findes Jernmalm udskilt i nyreformige Stykker, saaledes som t. Ex. paa Refsnæs i Sjælland, i den vestlige Del af Fyn, i den sydøstlige Del af Jylland o. s. v., og endelig findes der navnlig i Jyllands vestlige Halvdel Myremalm. Om Magnetjernstenen paa Bornholm hedder det, at den aldrig er funden saa tæt samlet eller i saadan Mængde, at den kan betragtes som praktisk brugbar, og med Hensyn til Jernet i Brunkulformationen siger Forchhammer væsenligt det Samme. Men noget anderledes lyder Dommen om den bornholmske Kuljernsten og den jyske Myremalm. Om den første hedder det, at man kjender betydelige Lag af den, der kunde vindes let og billigt, samt at den giver et ganske fortrinligt

Støbejern, men endnu over den sættes Myremalmen, der kaldes «den vigtigste af alle vore Malme». Den faar et godt Skudsmaal saavel med Hensyn til Jernholdighed som med Hensyn til hyppig Forekomst, ja det udtales, at Danmark i den har en tilstrækkelig Mængde Malm til at forsyne en eller flere Jernhytter med det fornødne Materiale[1]). Naar der med Danmark i dets nuværende Skikkelse for Øje tales om Jerntilvirkning, er det altsaa navnlig Jylland, man henvises til.

Midt i Heden, siger Kaptajn E. Dalgas i sine «Geografiske Billeder fra Heden» (1867), ses der ofte Græspletter; det er side og fugtige Steder, hvor der findes Jernahl. Den dannes ved Afsætning af Vandet, der ofte indeholder Jernforbindelser, og forekommer derfor hyppigst paa Steder, hvor der strømmer meget Vand til og hvor dette kan faa tilstrækkelig Ro til at afsætte sine Stoffer. Jernahlen bestaar af en overvejende Mængde Jerntveilte og har omtrent Udseende af sorte eller brune Jernslagger. Et almindeligt bekjendt Navn for den er Myremalm, og det oldnordiske mýrr betyder da ogsaa Mose.

Allerede i Oldtiden have Nordens Beboere utvivlsomt kjendt til at udvinde Jern af Myremalm (rauði); om Landnamsmanden Skallagrim, der betegnes som en stor Jernsmed, hedder det saaledes, at han havde rauðablástr mikinn, og det fortælles jævnt hen, saa at man vistnok heraf tør slutte, at Udsmeltning af Myremalm den Gang var noget almindeligt bekjendt her i Norden[2]). Hvad særlig

---

[1]) Forchhammers Foredrag ere trykte i Kvartalsberetn. fra Industriforeningen for 1848 og 1849 samt i den Samling af hans «Afhandlinger og Foredrag», som F. Johnstrup har udgivet (1869).

[2]) Sagan af Agli Skallagrímssyni, Kap. 30, jfr. Speculum regale, udg. af Halfdan Einersen, 1768, S. 162—163; P. A. Munch: Det norske

Danmark angaar, da er her meget Lidt at slutte fra. De i oldnordisk Museum opbevarede Fund af Smederedskaber fra Thiele i Jylland og Snoldeløv paa Sjælland vise kun, at her har været Smede, men et Bevis for, at man her i en fjærn Tid har udnyttet Myremalm, ligger muligvis i de paa en af Vejrupgaardsmarker i Marslev Sogn strax Øst for Odense fundne Jernmalmklumper. De fandtes i en Kobberkjedel sammen med en Del Gjenstande fra den ældre Jernalder, og man har, vistnok med Rette, i Forekomsten af dette metalliske Jern i kjendelig uforarbejdet Tilstand troet at se en Antydning af, at man i Jernalderen har forstaaet at udsmelte Jern her i Landet[1]).

Vende vi os nu til den historiske Tid, træffe vi, naar vi tage Danmarks tabte Provinser Øst for Sundet med, ikke et, men flere Beviser for, at man her i Landet har forstaaet at udsmelte Jernmalm. Absalon skjenkede saaledes Sorøkloster en By i Halland, Toaker kaldet, en Mil eller saa sydøst for Varberg, hvortil hørte et Jernværk (molendinum ubi fabricatur ferrum), og hvor Jernet, man benyttede, var af indenlandsk Oprindelse eller med andre Ord vistnok Myremalm; der tales om «de terra ferrum extrahere»[2]). At Myremalm fandtes i Halland, ses med Bestemthed deraf, at Borgermester Hans Pedersen i Laholm 1637 faar Privilegium paa et Jernværk i Torup Sogn ved den svenske Grænse, til hvilket han, som det hedder, havde

Folks Hist., 2. Afd., I, S. 353—354; A. M. Strinnholm: Sveriges Hist. i Sammendrag, I, S. 255.

[1]) Aarbøger f. nord. Oldk., 1868, S. 342 flg.

[2]) Script. rer. Dan. IV, 1776, S. 471, jfr. Vidsk. Selsk. Skr. VII, 1758, S. 401—403. I det 13de Aarhundrede forekommer der Myremalmindustri (ferrifodinæ) i Meklenburg, s. Jahrb. des Vereins f. meklenb. Gesch. u. Alterthumsk. VII, Schwerin, 1842, S. 54.

ladet opsøge god Jernerts og Malm i Søer og ellers udi Jorden paa adskillige Steder i Laholms Len[1]).

Gaa vi fra Halland til Skaane, blive Oplysningerne endnu talrigere.

I Kong Hans' Tid var der Tale om en Kronen tilhørende Jernhytte i Skaane, hvorfra bl. A. en Oluf Smed i Kjøbenhavn 1510 fik 18 Skpd. Jern til at smede Ankere af. Den Gang var det ærlig og velbyrdig Mand Aage Andersen Thott, der sad inde med den. Senere gik den over til en Mester Hans, og fra ham til hans Søn Hans Hansen (1559); derefter kommer en Mester Anders, saa Kasper Dumbler von Schwartzburg (1579), Hans Hatting (1581) og endelig Mathias Fiedler (1632), under hvem Hytten synes at være ophørt som Jernværk. Ti medens der tidligere altid i Vedkommendes Bestallingsbrev fastsættes Forskjelligt om det Jernarbejde, han skulde udføre for Kongen, hedder det 1632 simpelthen, at «Mathis Fiedler og hans Arvinger en efter anden maa for fri Bondeejendom nyde, bruge og besidde vor og Kronens Mølle udi vort Land Skaane udi Helsingborg Len liggende kaldet Jernhytten». Allerede tidligere er der imidlertid en ikke uvigtig Forandring at bemærke i de forskjellige Bestallingsbreve. Da Hans Hansen 1559 faar Jernhytten med to til den liggende Gaarde i Uglerup, bestemmes det ikke alene, hvad han skal have for de Jernkloder, han smeder eller støber til Kongens Falkonetter, Slanger og Kartover, hvad han skal have for hvert Fad Jern, han «udrækker udi Skinner til Kartover, Hjul eller Lader», o. s. v., men det fastsættes ogsaa, hvorledes han maa hugge i de omliggende Skove, idet det tillige hedder: «Sammeledes skal han maa opgrave

[1]) Sk. Reg. V, Fol. 192—193.

Jernmalm paa vort og Kronens», Udtryk, der gjentages i 1570, idet det udtales, at han maa «opgrave Jernmalm udi vore og Kronens Fællesmarker», men i Brevene til Kasper Dumbler og Hans Hatting nævnes der Intet hverken om Skovhugst eller Malmopgravning[1]).

Det synes altsaa, som om Jernhytten i sin sidste Tid væsenligt har været en stor Smedie i Forbindelse med Jernstøberi, men selv om saa er, synes det ikke desmindre afgjort, at den i alt Fald en Tid ogsaa har udsmeltet Malm, og af hvad Art denne Malm har været, kan muligvis ses af de Efterretninger, vi have om nogle andre Jernværker i Skaane. 1653 faar Karen Lykke, Gabriel Kruses Efterleverske, Bevilling til at opsætte en Mølle ved sin Gaard Snellerød og til i den at støbe Osmund af den Jernerts, hun maatte finde udi nogle sure Kjær og Moser paa Kronens Grund udi Herrisvads Klosters Len, foruden af den Jernerts, hun fandt paa sin egen Gaard[2]). 1646 faar Borger og Indvaaner i Kjøbenhavn Jakob Petz Privilegium til at opsætte en Hammermølle ved Ørkellynge i Nørre Aasbo Herred, Helsingborgs Len, til at slaa Jern med udaf det Osmund, som deromkring findes, et Privilegium, der tre Aar efter udvidedes til, at han maa lade «opsætte og bruge behørige Masovne og derudi tillige med Osmund lade smelte hvis Malm og Erts, som han deromkring finder», og 1650 faar Jakob Petz og Medparticipanter Privilegium paa «at lade søge og optage Jernmalm og Materie i alle omliggende

[1]) Se om Jernhytten i Vidsk. Selsk. Skr. VII, 1758, S. 408 flg; Dsk. Mag. 3. R., VI, 1860, S. 181, 190, 280 jfr. 77; Reg. o. a. L. VI, 532, VII, 406, X, 473; Tegn. o. a. L. VI, 474; Sk. Reg. I, 287, 381, 595, V, 50; Sk. Tegn. V, 446, 469. — Mester Hans paa Jernhytten svarer 1547 Jordskyld i Kbhvn. s. Kbhvns Diplomat. I, 410, 420.

[2]) Sk. Reg. VI, 303 jfr. Vidsk. Selsk. Skr. VII, 434.

Søer, Moradsør og Bjerge, hvor det paa vores og Kronens findes kan i bemeldte vort Land Skaane»[1]). Malmen fra de sure Kjær, Moser og Moradser har utvivlsomt spillet den største Rolle, noget egenligt Bjergværk har her ikke været Tale om, men at man ogsaa forsøgte sig i denne Retning, kan ses af, at der 1562 forskrives Berggeseller fra Sachsen til et Bjergværk, som en Del Adelsmænd efter Bevilling af 1561 vilde anlægge et Sted i Skaane, Halland eller Blekingen, hvor de kunde finde Guld, Sølv, Kobber, Tin, Bly, Jern eller lign.; noget før i samme Aar havde Jørgen Langenow fra Danzig faaet Bevilling til at anlægge et Bjergværk i Kullen[2]). Ogsaa til Jernhytten i Skaane tales der i 1583 om at sende tyske Arbejdere, som skulde fornye Jernudsmeltningen der. I det nævnte Aar paalægges det nemlig Kristoffer Valkendorf at forhandle med to Jernsmeltere fra Sachsen om at drage til Jernhytten «forordnende, at sammesteds en Jernovn til at smelte udi bliver færdiggjort, at det kan forsøges og forfares, om sammesteds med Jernsmelteri os til nogen Fordel kunde anrettes». Men af Betydning maa dette ikke være blevet, Jernhyttens Virksomhed paa denne Tid maa have været rent ubetydelig. 1591 begjærer en Kasper Kopmand, der «paa nogen Aars Tid haver haft den Jernhytte udi Helsingborg Len og der sammesteds holdt den ved Hævd og lige», at maatte gaa til Akerhus Len, «efterat der nu intet Arbejd skal falde udi samme Jernhytte», og Aaret efter skriver Kristian IV til Kristoffer Valkendorf, at eftersom han erfarer, at der

[1]) Se om Ørkellynge og Fadingholts Jernværk i Vidsk. Selsk. Skr. VII, 429—432; Sk. Reg. V, 466, VI, 88, 178; Sk. Tegn. VIII, 66, 67, 134, 148, 208, 210, 285, 342, 498; Sj. Tegn. XXXI, 472, XXXII, 113, XXXIII, 605 og en Jordebog over Ø. og F. Jernværk 1661 (i Geh. Ark.).

[2]) Vidsk. Selsk. Skr. VII, 406—407, 417—425.

udi Helsingborg Len skal ligge en Jernhytte, paalægger han ham, at han «forfarer al Lejlighed, om fornævnte Jernhytte er ved Magt eller ikke, og siden forordner, at samme Hytte ved Magt at maa holdes, eftersom den tilforn ved Magt er holden»[1]).

Hvad endelig Blekingen angaar, da tillader Kristian IV 1616, at Elias Slichting ved Siden af sit Sølvværk i denne Provins maa lade anrette et Hammerværk, «da der omkring findes temmelig god Materie til at gjøre Jern af»; men ganske heldigt maa dette Foretagende ikke have været, ti 1646 ligge Værkerne øde, og det befales Participanterne inden Aar og Dag paany at sætte dem i Gang, hvis de ville bevare deres Privilegier. At der imidlertid meget tidligere har været produceret Jern i Blekingen, fremgaar formentlig af Bestemmelsen i Flensborg Stadsret (1284), hvorefter der skal gives 6 Penning i Told «for Hundrede Klimpjern eller Blekingsjern eller Kalmarsjern»[2]).

Det tør efter det Ovenstaaende antages for sikkert, at man i de danske Provinser Øst for Sundet allerede temmelig tidligt har forstaaet at smelte Jern af Myremalm. Før vi gaa til dem Vest for Sundet, skulle vi imidlertid lidt nærmere undersøge et Par af de ovenfor brugte Udtryk nemlig Osmund og Klimpjern, der formentlig begge angaa Myrejern.

Hvad det første Udtryk angaar, da se vi, at Karen Lykke støber Osmund af Jernerts. Hun har fundet, hedder det i Privilegiet, «Jernerts, hvoraf god Osmund Jern kan gjøres, til hvilken Ende hun haver ladet opsætte en Mølle

---

[1]) Sj. Tegn. XV, 240; Norske Rigsregistranter, III, 1865, S. 184; Sk. Tegn. II, 176.

[2]) Sk. Reg. IV, 24, 70, V, 467; Sk. Tegn. IV, 295; P. G. Thorsen: De med jyske Lov beslægtede Stadsretter, 1855, S. 96.

til Osmund at støbe». Osmund er altsaa et umiddelbart Produkt af Malmen, og naar det hedder i det Privilegium, som Jakob Petz faar 1649, at han i sine Masovne maa «tilligemed Osmund lade smelte hvis Malm og Erts, som han . . . finder», kan vistnok heraf sluttes videre, at Osmund er et slaggeblandet, urent Jern, der for at blive brugeligt trænger til paany at undergaa en Behandling. Hermed staar det formentlig i Overensstemmelse, naar det tre Aar tidligere Privilegium giver Jakob Petz Tilladelse til paa en af ham oprettet Hammermølle at «slaa Jern ud af det Osmund, der omkring findes», skjønt Ordene «der omkring findes» gjøre det noget tvivlsomt. Turde man ved det her nævnte Osmund tænke paa jernholdige Slagger fra tidligere Tiders primitive Jernudsmeltning, hvorom senere, vare alle Vanskeligheder overvundne.

Ved Siden af at Osmund herefter maa have betegnet Myrejern af en vis Beskaffenhed, ja undertiden maaske Jern i Almindelighed, f. Ex. naar det 1401 hedder, at Hansestædernes Skibe fare med «osemunt», Tin, Bly, Kobber o. s. v., synes det — i alt Fald efter Analogier fra hvad der var Tilfældet i Sverige — desuden særlig at have været brugt om Jern (vistnok det ovenfor nævnte Myrejern) hugget i firkantede Stykker og hvert med en vis omtrentlig Vægt. Der tales i Sverige om at hugge Jern «i osmund», og der gik 24 Osmunder paa 1 L℔. I denne Betydning forekommer det utvivlsomt i de kjøbenhavnske Smedes Skraa af 1512, naar det hedder, at en Grovsmeds Mesterstykke kunde bestaa i at smede «en Hestesko af tre Osmunder». Naar Jørgen Brahe til Hvedholm ved Kalmars Belejring 1611 blev truffen af «et forfløjen Osmund», har Ordet utvivlsomt en lignende Betydning. Man brugte nemlig at hugge Osmundjern itu til Skraa som Ladning til

Datidens Kanoner. Udtrykket forekommer i Oldnordisk (åsmundr)[1].

Vende vi os nu til Udtrykket Klimpjern, da bruges det ikke alene i Flensborg Stadsret, men ogsaa i Haderslev Stadsret, der kun forlanger 3 Penning i Told for Hundrede Klimpjern, og mange andre Steder. Hvad der skal forstaas derved, er utvivlsomt Jern i Klumper (jfr. Jordklimp lig Jordklump), og det maa ikke, som en Forfatter har gjort[2]), forvexles med Klinkjern, hvorved der forstaas de Jernbolte, som bruges til at sammenføje Plankerne i klinkbyggede Fartøjer. I Regnskabet for Silkeborg Len i Aaret 1599—1600 forekomme 400 for 1⅓ Daler hos Niels Skriver i Aarhus kjøbte Klinkjern, som brugtes «til den nye Baad, som blev bygget paa Slottet».

Gaa vi over Sundet til Danmarks nuværende Provinser, er Formodningen ubetinget for, at man ogsaa i dem har vidst at benytte Myremalm. Forstod man det Øst for

---

[1]) Vidsk. Selsk. Skr. VII, 469 jfr. 468; A. M. Strinnholm: Sveriges Hist. i Sammendrag, II, S. 554—5, III, S. 410; Norske Saml. I, S. 197; Kbhvns Diplom. II, 194; V. Simonsen: Jørgen Brahe, Odense, 1845, S. 12; Tidsskr. f. Krigsv., ny Række X, S. 282; O. Blom: Kristian IV's Artilleri, 1877, S. 124—5, 283—4. — I Hans Hansens Brev paa Jernhytten i Skaane af 29. September 1559 (Reg. o. a. L. VII, 406) fastsættes der en vis Betaling (2 Daler) for hvert Fad «Flijsser eller Osmund», han udrækker til Skinner. Hvad forstaaes der ved Flijser? Betegnes derved Jern i flade kantede Stykker (Fliser) i Modsætning til det maaske i Klumper fremstillede Osmundjern eller er Flijser en særlig Art Jern? Naar ved Fremstillingen af Rujern Temperaturen falder og Kullenes Mængde er utilstrækkelig, fremkommer et daarligt Jern, der kaldes «gekrausten Flossen» (Muspratts Chemie, bearb. von Bruno Kerl u. F. Stohmann, 3te Aufl. II, Braunschweig, 1875, S. 478—479).

[2]) I en tysk Oversættelse af Stadsretten er Klimpjern gjengivet ved «eiserne Nägel, womit die Schiffe befestiget werden», s. Rosenvinges dske Gaards- og Stadsretter S. 472 jfr. S. XXXXIX.

Sundet, har man ikke kunnet været uvidende herom Vest for det, og der foreligger da ogsaa endog for Sjællands Vedkommende et Indicium for, at det virkelig forholdt sig saaledes. 1601 beskikkes Povl Smelter til «i den nye Smeltemølle, som vi ved vort Slot Kronborg have ladet bygge... med Flid og uden Forsømmelse at skulle smelte og forarbejde den Jernerts og Malm, som nu der sammesteds udi Lenet er funden»[1]).

Skjønt der omtrent samtidig skrives til Norge efter Jernsten til Hytten ved Kronborg[2]), tør det altsaa med Sikkerhed antages, at man, om end kun for kort Tid, har udsmeltet sjællandsk Jernmalm, altsaa Malm fra en Provins, hvor der ellers ikke forekommer saa overmaade meget Jern, ti fra Bynavnene, der ere sammensatte med Jern (Jernløse, Jernet o. s. v.) tør Intet sluttes; til Grund for dem antages det oldnordiske hjarn i Betydning af haard Skorpe at ligge[3]). Men nu Jylland? Ja med Hensyn til denne paa Jernmalm rigeste af Danmarks nuværende Provinser er der den Mærkelighed, at der formentlig ikke foreligger en eneste Meddelelse om Udsmeltning af Jern paa bestemt Tid og Sted af en bestemt Person. Men desuagtet tør det betragtes som sikkert, at der er bleven udsmeltet Jern i Jylland.

Da der midt i forrige Aarhundrede blev gjort Forsøg med at kolonisere Hederne, var det som et nyt Land, der blev opdaget. At man tidligere havde udsmeltet Jern der, vidste utvivlsomt Ingen af, og en af Landets Opdagere, Apoteker v. Steuben i Aarhus, skriver i et Brev af 27. Februar 1758 til Langebek: «Herr Cancelli-Raad Hofman

---

1) Sj. Reg. XIV, 345.
2) Norske Registranter III, 1865, S. 644.
3) An. f. nord. Oldk., 1863, S. 291.

og jeg blev i næstafvigte Aar beordret at eftersee og undersøge de øde Heder der i Landet og kom paa samme tour til Vrads-Sogn, og i Vrads By, som ligger i Hede-Egnen, hvor vi holdte os lidet op, blev jeg ved et Bondehus et stort Stykke Jern-Ertz var, som kunde ongefær veje en 10 Lispund, det saae ud som en Slakke paa den ene Side men paa den anden jevnt og compact. Vi spurte Bønderne, hvor det var kommet fra, blev os af dem fortalt, at der paa deres Mark henimod en Sø laae en stor Mængde af saadanne Slakker, smaa og store, hvor og dette Stykke var kommet fra, og deres Gamle havde fortalt, at der i forrige Tider skal have været en Smelte-Ovn, og de endnu kan see Stedet, hvor den har staaet. Den jernagtige Materie, hvoraf de i den Tid har betient sig, findes der overalt nok af, den ligger ongefær 1 à 2 Alen somme Steder mindre og mere dybt i Jorden ligesom en Skorpe 1 Qvarter til ½ Alen tyk. Af denne Materie fandt vi adskillige Steder, hvor vi kom»[1]. Her er altsaa et paalideligt Vidnesbyrd om en Smelteovn ved Vrads, men det var saa langt fra, at den almindelige Opmærksomhed vaktes for Sagen, at det utvivlsomt kun er disse Steubens Meddelelser, der gaa igjen i f. Ex. Danske Atlas (IV, 1768, S. 24) og og J. N. Wilses Rejseiagttagelser (V, 1798, S. 116). Først i J. C. Halds Beskrivelse af Ringkjøbing Amt (1833) fremkommer der nye Efterretninger om jyske Smeltehytter. Man ved med Vished, hedder det, «at der har existeret Smeltehytter i Hammerum Herreds søndre Sogne saavelsom i Vrads Herred i Nærheden af Tem og Salten Skove. Ifølge Traditioner skal Ertsen være ført derhen fra Hodsager og Simmelkjær, ja Vejene derimellem kalde Bønderne endnu

[1] Vidsk. Selsk. Skr. VII, S. 455.

Malmveje», og disse Efterretninger stadfæstes i Ringkjøbing Amtstidende for 1843 Nr. 3 af Justitsraad S. A. Fjelstrup, der ejede Sindinggaard der i Amtet. Han taler om Smeltehytter «især ved Skarrild og Arnborg» og tilføjer, at Malmen førtes til dem «endog i flere Miles Afstand f. Ex. fra Tjørring og Sunds Sogne, hvor Kjærene, i hvilke den opgroves og endnu findes, kaldes Malm-Kjærene og Vejene om ved Ildskov i Sunds Sogn endnu kaldes Malmvejene». Ved Tovsvig i Arnborg Sogn, meddeles det endelig andensteds, var den sidste Smeltehytte for Myremalm[1]).

Der kan herefter ikke være Tvivl om, at den jyske Jernudsmeltning er noget Andet og Mere end et Sagn, der ikke kan staa mod Kritikens Prøve, men de her fremdragne Oplysninger trænge til at suppleres. Det kan ikke af dem ses, hvilken lokal Udstrækning Jernudsmeltningen havde, saa lidt som hvor betydelig eller ubetydelig den var, eller paa hvilken Tid den blev udøvet. Til disse Spørgsmaals Besvarelse findes der nogle Antydninger i Langebeks ovenfor allerede flere Gange citerede Afhandling om de norske Bergværker i 7de Bind af Videnskabernes Selskabs Skrifters ældste Række, og hvad der oplyses, skulle vi nu undersøge.

Langebek meddeler en Gjældsforskrivning af 1503 fra Biskop Niels Fris i Viborg, hvorefter han «for Afgift og Landgilde af Gods i Lysgaard Herred» bl. A. er 24 Kloder Jern skyldig. Til Hald Slot, oplyser han videre, svaredes paa Kristian II's eller Frederik I's Tid aarlig af dets Bøndergods bl. A. 85 Kloder Jern. I et Mageskifte mellem

[1]) Denne Meddelelse findes i Traps statist.-topogr. Beskr. af Danmark (2den Udg., VI, S. 372) og skyldes muligvis den ovenfor nævnte Justitsraad Fjelstrup († 1859), der, som det sst. S. 362 ses, i 1857 har givet Meddelelser til dette Værk om Malmforholdene i disse Egne. — Hvoraf vides det, at Smeltehytten i Tovsvig var den sidste?

Kristian III og Kristiern Stygge til Randrup nævnes dernæst (1544) en Gaard i Hinge Sogn og By, som aarlig foruden Andet svarede 20 Kloder Jern, og i et andet Mageskifte af 1558 nævnes endelig et Kronens Boel i Sjørslev, som aarligt skylder bl. A. 10 Kloder Jern. Hertil kan endnu føjes, at det i Kansler Klavs Giordsens Optegnelser om danske og norske Len paa Frederik I's Tid meddeles, at der af Ginding Herred svaredes 100 Jernkloder i aarlig Afgift, af Lysgaard Herred 53 Kloder og af Hids Herred 42 Kloder[1]), ligesom at der f. Ex. i et Mageskifte af 1579 om Vinderslevgaard og Skovsgaard nævnes en Gaard i Hids Herred, Serup Sogn og By, som aarlig ydede 2 Kloder Jern[2]).

Samle vi nu de ovenfor anførte Stedsnavne, vil det ses, at det væsenligt har været i Ginding og Hammerum Herreder (Ringkjøbing Amt), Lysgaard og Hids Herreder (Viborg Amt) samt i Vrads Herred (Aarhus Amt), at Jerntilvirkningen har været kjendt og øvet[3]). Men man kunde ønske nøjagtigere Oplysninger om Udstrækningen i lokal Henseende af Landgildens Ydelse i Jernkloder, og den eneste Kilde i saa Henseende ere da de gamle Jordebøger og Regnskaber i Rentekammer-Arkivet, og de af disse, der nærmest blive at undersøge, ere da de for Hald Slots Len, Skanderborg Len og Silkeborg Len. I de tilsvarende Dokumenter for Aarhus-Gaard, Lundenæs Len, Bøvling Len og Koldinghus Len har jeg paa en enkelt Undtagelse nær Intet kunnet finde om nogen Afgift i Jern.

---

[1]) Nyt dsk. Mag., VI, 1836, S. 296, 301, 302.

[2]) Jyske Reg. II, 577 flg. (meddelt mig af Stipendiat i Gehejmearkivet Jessen).

[3]) Sinding, Arnborg, Skarrild, Tjørring, Sunds og Hodsager Sogne samt Simmelkjær i Ørre Sogn ligge i Hammerum Herred; Hinge og Sjørslev i Lysgaard Herred; Vrads, Tem og Salten i Vrads Herred.

For Tiden fra 1541 til 1546 foreligger der 4 Regnskaber over Hald Slots Oppebørsler, og efter disse skulde der af Torning og Hinge Sogne, begge i Lysgaard Herred, svares i Alt 97 Kloder Jern, nemlig 74 af det første (med de særlig nævnte Byer Knudstrup og Skræ) og 23 af det sidste, men det største Antal, der blev ydet, var 92, og for Aaret 15⁴⁵/₄₆ synker det endog til 32, idet der af de 10 opførte Jernafgiftsydere kun sker Indbetaling fra 3. Skanderborg Lens Jordebog for 1581 viser dernæst, at den Del af Vrads Herred, som hørte herunder, skulde svare 23 Kloder, fordelte paa Salten med 9, Kragelund med 12 og Børringhoved med 2, og hvad endelig Silkeborg Len angaar, da oplyser Jordebogen for 1586 om, at der skulde ydes ikke mindre end 410 Kloder fordelte paa

Vrads Herred:	Paarup (med 1 Yder) .	5	Kloder.
Hids Herred:	Bording (1)	2	—
	Vesterbording (1) . . .	3	—
	Mavsing (2)	18	—
	Lemming (3)	6	—
	Serup (5)	9	—
	Sejling (8)	11	—
	Ebstrup (2)	3	—
	Kejlstrup (1)	12	—
	Øster Kejlstrup (1) .	2	—
	Funder (3)	21	—
	Sejl (1)	12	—
	Svostrupdal (2)	3	—
	Overgaarde (1)	4	—
	Sinding (1)	2	—
	Resdal (1)	2	—
		115	Kloder.

	Overført	115	Kloder.
Hids Herred:	Nisset (3)	6	—
	Kragelund (1)	2	—
Lysgaard Herred:	Have (2)	24	—
	Vor (1)	6	—
	Torning (5)	40	—
	Skræ (1)	6	—
	Knudstrup (2)	24	—
	Kjellerup (3)	12	—
	Almtoft (1)	4	—
	Hinge (10)	148	—
	Revl (2)	12	—
Tvilum Birk:	Voel (11)	11	—
	Tilsammen . . .	410	Kloder.

Som man heraf ser, er Silkeborg Len, som endogsaa har slugt Torning og Hinge Sogne, der tidligere hørte under Hald Slot, af ikke ringe Betydning, naar der er Tale om at oplyse Malmudsmeltningen i Jylland, og det er derfor meget nyttigt, at der fra dette Len findes ikke et enkelt men en Række Regnskaber. Nu da vi, i alt Fald delvis, have set, hvor der i Jylland efter vedkommende Jordebøger produceredes Jern (ti en Afgift i Jern kan ikke godt tænkes, uden hvor der produceres Jern), samt at Produktionen maa have været temmelig anselig — en Klode Jern gjaldt efter Klavs Giordsen 8 Sk., hvad der ogsaa var Prisen paa en Tønde Korn — skulle vi nemlig rette vor Opmærksombed særlig paa Spørgsmaalet om, naar denne Industri maa siges at være ophørt.

Gaa vi frem i Tiden stadig undersøgende Silkeborg Lens Regnskaber og Jordebøger, ses det, at den aarlige Afgift i Jern snart efter stiger fra 410 til 417 Kloder, et

Tal, som derpaa stadigt gaar igjen, og som da ogsaa er det, der regnes med i Regnskabet for Aaret $16^{11}/_{12}$. Under Rubriken «Annammet den aarlige og visse Landgilde og Indkomst efter Slottets Jordebog» staar der opført 152 Jernkloder og under Rubriken «Annammet efter Vinderslevgaards Jordebog» (ɔ: fra Lysgaard Herred) 265 Kloder, hvilket tilsammen er 417, men heri fragaar igjen ved «Omdragelse med Ridefogeder, Delefogeder og Skovfogeder og Andre»[1]) 2 Jernkloder og ved «Afkortning paa Ødegods» 3 Kloder, tilsammen 5 Kloder, saaledes at Indtægten kun bliver 412 Kloder, om hvilke det under Rubriken «Pendinge annammet for Klimpjern» hedder saaledes: «Annammet efter Slottets Jordebog af Kgl. Majestæts Tjenere her i Lenet for 412 Kloder Jern, efterdi her nu intet Jern gjøres, for hver Klode 12 ß, er $66^1/_2$ Dr. 1 ℳ $4^1/_2$ ß». Her have vi altsaa en bestemt Tidsangivelse, udover hvilken der næppe kan være Tale om Jernudsmeltning i Jylland, men Spørgsmaalet maa nu blive, om Udsmeltningen virkelig er bleven fortsat lige til 1611, eller om den ikke er ophørt i alt Fald som almindelig Industri allerede en rum Tid før, og at det Sidste er Tilfældet, synes at fremgaa af Regnskaberne.

Sammenligne vi nemlig det ovenfor nævnte Regnskab for $16^{11}/_{12}$ med nogle senere Regnskaber, ses det, at Ordene «efterdi her nu intet Jern gjøres» ere indkomne rent tilfældigt, de senere Regnskaber bære ikke Mærke af dem, de ere affattede som de tidligere, fuldstændigt som om Jern-

---

[1]) Den tilsvarende Rubrik i Regnskabet for 1599—1600 er fyldigere overskrevet: «Omdraget med Fogeder og Bønder udi Lenet for deres Umage efter kgl. Majestæts naadigste Bevilling». Efter Meddelelse af Hr. Arkivchef J. Grundtvig betyder omdrage i denne Forbindelse det Samme som afdrage, og Omdragelse er altsaa Afkortning i Regnskabets Indtægt, i dette Tilfælde til Løn til forskjellige Fogeder.

afgiften virkeligt blev svaret. I en Extrakt af Lenets Regnskab for $16^{12}/_{13}$ staar paa Indtægtssiden de sædvanlige 417 Kloder og paa Udgiftssiden som tabt paa Ødegods 27 Kloder, som afgaaet i «Omdragelse» 2 Kloder og endelig under Rubriken «adskillige Varer, som er solgt for Pendinge» 388 Kloder Klömp (sic) Jern. I Regnskabet for $16^{15}/_{16}$ bestaar Udgiftssiden for Jernets Vedkommende af følgende Poster: Omdragelse 12 Kloder, Afkortelse for øde og afbrændte Gaarde 3 Kloder, afkortet Bønder, som ere indskrevne til Soldater, $74^{1}/_{2}$ Klode og endelig «Annammet for Klømp (sic) Jern. Annammet af Bønderne udi Lenet $327^{1}/_{2}$ Klode Jern, hver Klode Jern 12 ß, er 53 Daler 8 ß». Havde man altsaa ikke Regnskabet for $16^{11}/_{12}$, vilde man overfor Regnskaberne for $16^{12}/_{13}$ og $16^{15}/_{16}$ ikke være sikker paa, hvorledes Forholdet skulde opfattes, men da der nu er vundet Vished for, at Jernkloder vedblive at figurere i Regnskaberne, efter at de ere forsvundne fra det virkelige Liv, tør man ikke tro Regnskaberne før 1611 bedre end efter 1611. I Regnskabet for $16^{10}/_{11}$ hedder det «annammit af Bønderne i Lenet for 409 Kloder, som de findes for i Jordebogen, for hver Klode 12 ß ...»; i Regnskabet for $16^{08}/_{09}$ staar der: «annammet for Klimpjern af Bønderne i Lenet for 412 Kloder Klimpjern, for de findes i Jordebogen for hver ved deres Navn, for hver Klode 12 ß ...». Heller ikke i disse Aar er der altsaa leveret Jern in natura, og gaa vi længere tilbage f. Ex. til det første Aar, for hvilket der i Rentekammer-Arkivet foreligger et Regnskab, nemlig Regnskabsaaret $15^{96}/_{97}$, findes der stadigt «solgt» et ikke ubetydeligt Kvantum Jern til Lenets Bønder, i det nævnte Aar 220 Kloder, hver Klode til 12 ß, og efter det Ovenstaaende tør det nok antages, at dette Kvantum Jern aldrig har været til, men at Afgiften, skjønt stadigt figurerende i

Jordebogen, er bleven omsat til en Pengeafgift. I Regnskabet for 15$^{98}/_{99}$ anvendes endog en Sum til at kjøbe Osmund for. Det hedder: «Giffuid per Nielsen i Aarhusz for xviij lispund osszmundt Jern for huer letpund(!) [er 24 ℔] xx ß'er [regnit huer lisz℔ for 28 ℔] vj d. ij ℔ iiij ß»[1]). Er dette Osmund Jern mon jysk Jern? Sikkert er det imidlertid, at der for Aarene 1596—7, 1599—1600 og 1601—2 foreligger Oplysning om, at der i dem — skjønt vistnok som en Undtagelse — virkelig er bleven produceret Jern. I de to førstnævnte Aar er der nemlig under Overskriften «Forsendt til Kjøbenhavn» opført Jern, og det samme er for det sidste Aars Vedkommende Tilfældet med Hensyn til Overskriften «Forsendt til Kjøbenhavn og leveret til Kjøbmænd».

For de to første Aars Vedkommende foreligger der ved Siden af Meddelelsen i Regnskaberne endnu de originale Kvitteringer for Jernets Modtagelse saalydende:

Thend 30. Aprilis Aar 1597 haffuer iegh Annammitt her paa Bremmer Holmen Er hundre Och Thre Kloder Simmelkierdtz Jernn[2]), Som Erlig welbyrdig Mand Frandtz Raudtzow Kon. Maietz. Lensmand paa Silckeborgs slott wdj Jullandt Haffuer Ladett hid skicke Och Leuerit Vedt Niels Lesøø, Borger wdi Aarhws.

Actum die et anno vt supra.

Anders Hanssenn
Med egenn Hanndt.

(Silkeborg Lens Regnskab 1596—1597, Bilag Nr. 12.)

Aar 1599 thendt 20. Maij haffuer Jeg Annammitt her paa Bremmer Holmen ij$^{ct.}$ xxxvij Kloder Simmelkiers Jern[2]), Regnindes Fem sneese vdj Hundre och Fire stöcker vdj huer Klode: Som Erlig welbyrdig Frands Randtzou Kon. Maietts Lensmand paa Silckeborg haffuer hid Skickett och Ladett Leuere wed Willads Samsing, Borger vdj Aarhws. Actum Anno die et loco vt supra.

Anders Hanssenn.
Medt egenn Haandt.

(Silkeborg Lens Regnsk. 1599—1600, Bilag Nr. 27.)

---

[1]) Det Indklammede er tilskrevet med en senere Haand.

[2]) Simmelkjærene, der nu høre under Ringkjøbing Amt (Hammerum

I Aaret 1601—1602 er der endelig under Overskriften »Forsendt til Kjøbenhavn og leveret til Kjøbmænd« opført 112 Kloder Klimpjern.

Det er herefter uimodsigeligt, at der saa sent som i Slutningen af det 16de og Begyndelsen af det 17de Aarhundrede er tilvirket Jern i Jylland, men de nævnte Sendelser have utvivlsomt kun været en sidste Rest af en tidligere betydelig Industri, og Allen har næppe Uret, naar han udtaler[1], at Jernudsmeltningen i Jylland allerede i Midten af det 16de Aarhundrede var paa Hældingen.

De ovenfor nævnte Herreder, i hvilke Jerntilvirkningen navnlig synes at være øvet, strække sig gjennem Jyllands skarpeste Hedeegne. Men staar dette først klart, er der et Spørgsmaal, som kræver Besvarelse, det nemlig: men hvorfra fik Jernhytterne det til Udsmeltningen nødvendige Brændsel? Hederne ere bare, og Stenkul have de aldrig frembragt. Sagen er imidlertid, at ere Hederne bare nu, saa have de ikke altid været det, og kunde man bestemme, naar Jyllands store Skove ere forsvundne, havde man formentlig et fast Tidspunkt for, naar den jyske Jerntilvirkning er ophørt. At Jyllands Heder virkelig have baaret Skove, fremgaar af flere Omstændigheder, og fremhæves skal det, at der paa Fladerne omkring Karup Aa, ved Søbysø og Skjærnaa, hvor der nu ikke findes et eneste Krat end sige en Skov, er bevaret henved 40 Navne, som indeholde Ord

Herred, Ørre Sogn), hørte den Gang under Lundenæs Len (jfr. Ældste danske Arkivregistraturer III, S. 250), og det er derfor nok saa forunderligt, at Jernet sendes af Lensmanden paa Silkeborg, som at formentlig kun Lundenæs Jordebog for 1598 (i Geh. Ark., Nr. 76 [1])) indeholder Følgende: »Ginding Herred j^ct^ Jern Kloder, Kloden viij ß« (Meddelt mig af Hr. Registrator Plesner). Om Bremerholms og nogle andre Smedier haaber jeg i en senere Afhandling at kunne give nogle Oplysninger.

[1]) C. F. Allen: De tre nord. Rigers Hist. 1497—1536, IV, 1, 1870, S. 81.

som Lund, Skov og Eg[1]), jfr. det ovenfor nævnte Ildskov. Dernæst ere Moserne fulde af gamle Egestammer og Rødder, ja da Justitsraad Fjelstrup til Sindinggaard i Aarene 1812 og 1813 lod grave i Simmelkjærene, kunde der kun med Besværlighed graves, «da man formedelst gamle Stubbe næppe kunde trænge i Jorden»[2]). Der er tilstrækkeligt Vidnesbyrd for tidligere Skove heri, og overfor en Forundring over, at de saa fuldstændigt have kunnet forsvinde, skal Opmærksomheden henledes paa, at det samme er sket i en meget sen Tid paa Anholt, Beboerne mishandlede Øens Skove for at kunne drive Tjæresyderi, og Vestenvinden fik da Bugt med dem. Som Skjælaar mellem den skovrige og skovløse Periode sættes 1643[3]).

Som det gik Skovene paa Anholt, er det gaaet Skovene i Jylland, man har forhugget dem til Gavntømmer og Kulbrænding, og den barske Vind har forvandlet Skovene til Krat og derpaa ladet ogsaa Krattet forsvinde. 1498 beklager Kong Hans sig over, at de kongelige Skove i Vendsyssel vare svarlig forhuggede; i sin Lov for Landet giver Kristiern II meget strenge Bestemmelser mod Skovenes Forhugning, den Bonde, der forhuggede Skoven til Upligt, kunde sættes fra Gaarden, men snart efter høre vi om en saadan Ødelæggelse af nogle Skove, som Bispen i Viborg, Jørgen Fris, og Mariagerkloster begge paastod at have Ret til: Bispen lod Træerne fælde, et Arbejde, hvortil han hver Dag i nogen Tid havde Brug for 150 Vogne[4]). Allerede i det 15de Aarhundrede have utvivlsomt Jyllands Skove begyndt

[1]) E. Dalgas: Geografiske Billeder fra Heden, 1867, S. 32.
[2]) J. C. Hald: Ringkjøbing Amt, 1833, S. 213—214.
[3]) Orion, IV, 1841, S. 260—261, jfr. om Læssøs Skove i Botan. Tidsskr. 2. R., I, 1872, S. 169—176.
[4]) C. F. Allen: De tre nord. Rigers Hist. 1497—1536, IV, I, 1870, S. 63, 66.

at tage Skade, og det 16de Aarhundredes Forsøg paa at raade Bod derpaa, have været magtesløse. 1554 indskærpes det alle Lensmændene i Nørrejylland «paa det at Skovene kunne blive ved Magt», at Bønderne ikke maa bygge Huse af Fjælletømmer eller med Bulvægge, de skulde kline deres Hytter af Ler eller bygge dem af Sten, og 1577 udkommer et lignende Forbud særligt rettet mod Bønderne i Koldinghus og Skodborg Len[1]). I Kristian III's koldingske Reces af 1558 hedder det endelig, at Kongen har erfaret, «at vore Undersaatter paa Landsbyerne have stor Brøst for Bygningstømmer til deres Huse og anden deres Gaards Behov desligeste for Brændeved», og derfor faa de Tilladelse til at kjøbe Tømmer og Ved «af dem, som det med Skib indføre for Kjøbstederne og udi andre smaa Havne». De jyske Skove maa, som det synes, have været endogsaa meget ødelagte.

I denne Forbindelse kan det endnu erindres, at der i nogle af de ovenfor nævnte Bevillinger vedrørende Jernværkerne i Skaane og Halland findes Bestemmelser om Skovhugst. I Hans Hansens Bestalling paa Jernhytten i Skaane (1559) hedder det: «Og skal han Intet lade hugge udi de Skove, der tilligger, uden aleneste hvis han skjelligen behøver til Bygningsbehov til forskrevne Jernhytte og de to Gaarde; dog skal han maa bruge El, Birk og Vindfælder og intet Andet til Kul og Ildebrand paa de Skove, der hos ligger, efter gammel Sædvane». I hans Kontinuationsbestalling af 1570 hedder det: «Sammeledes maa han nyde fri Ved paa vore og Kronens Skove af Vindfælder, El, Birk

---

1) O. Nielsen: Malt Herred, 1870, S. 171 jfr. Danske Saml., V, 1869—70, S. 376. — Efterretn. om forsvundne Skove i Vendsyssel findes i Saml. til jysk Historie og Topografi VI, 1876—7, S. 107—121.

og Avnbøg til at brænde Kul af til samme Arbejde, dog det hannem af vore Skovfogeder skal forvises paa de Steder, som mindst er til Skovskade», og endelig udtales det 1637, at Borgermester Hans Petersen til sine Jernhytter i Halland maa lade brænde Kul af sur, ufrugtbar Skov, som er Birk, El og andet deslige, saa vidt uden Skade ske kan.

Medens der altsaa midt i det 16de Aarhundrede i Provinserne Øst for Sundet findes Udtalelser om Hugning i Skovene til baade Kulbrænding og Bygningsbrug, synes der i Jylland kun at være Tale om at forbyde Hugning til Bygningsbrug, men et saadant Forbud kan ikke tænkes uden i Forbindelse med et Forbud imod ogsaa at hugge til Kulbrænding, ti denne sidste Brug af Skovene medtog dem langt mere end den første Brug, medmindre Hugning til Kulbrænding den Gang var et allerede tilbagelagt Stadium, og det fristes man til at antage, i alt Fald som Regel, og dermed ogsaa den regelmæssige Udsmeltning af Jern. Mærkeligt er det i ethvert Tilfælde at høre, at Hans Tavsens Fader efter Sagnet skal være bleven slaaet ihjel, fordi han «smeltede Jern af Tørvejord»; Bønderne troede, at han kun kunde gjøre det med den Ondes Hjælp[1]). Men af dette Sagn følger — dets Rigtighed forudsat — at i alt Fald de fynske Bønder allerede før Midten af det 16de Aarhundrede vare fuldstændigt uvidende om, at der var Noget til, som hed Myremalm. Vi gaa ud fra, at Hans Tavsens Fader har levet og virket i Birkende, hvor Sønnen fødtes 1494. — Som et Træf kan det erindres, at Birkende er Nabosogn til Marslev, hvor de ovenfor omtalte metalliske Jernklumper, der henføres til Jernalderen, ere fundne.

---

[1]) Vedel Simonsen: Bidr. t. Odense Bys Hist., III, 1844, S. 73.

Imod det Resultat, som altsaa synes at kunne antages, at Jernudsmeltningen er i Aftagende allerede i den første Halvdel af det 16de Aarhundrede, kan det ikke gjøres gjældende, at der langt senere nævnes «dansk» Jern, ti dette Jern er slet ikke fra Danmark. I Aarhus-Gaards Regnskab for 1603—4 er der opført 5 Dl. 1 ß som Betaling for 10½ Bismerpund «Danscher» Stangjern; i Rigens Udgift for 1607 er der opført «dantzker och suensk Stangiernn»[1]; i Februar 1608 kjøber Eske Brok et Skippund «dansker» Jern for 8 Daler[2], o. s. v. Hvad der herved menes, er klart, naar man hører, at der til Opførelsen af f. Ex. Kronborg Slot brugtes baade Danziger og svensk Jern[3], og at Danzig kaldtes «Dannsken». I Frederik I's Privilegium af 1525 til Fuggernes store Handelshus i Augsburg hedder det, at det skulde unde ham «saa meget Kobber, vi behov have til vort Skyts .... for sligt Kjøb, som der paa er udi Dannsken»[4]. — Heller ikke kan der bygges nogen begrundet Indvending paa de Landgildetaxter fra det 17de Aarhundrede, som vedblivende nævne Jern som en Landgildepost. Vi have jo ovenfor set, at vedkommende Lensregnskaber og Jordebøger ingen Forandring undergaa, fordi de oprindelige Afgifter ikke mere kunne svares, og en Taxt, der omsatte de forskjellige Afgifter til Korn eller Penge, var derfor en Nødvendighed. Af to saadanne, der findes i Rentekammerarkivet[5], skulle vi her meddele, hvad der vedrører Jern. Den første, der er dateret den 26. Maj

[1] Meddelelser fra Rentekammerarkivet 1872, S. 95.
[2] Vedel Simonsen: Eske Brok, I, 1842, S. 49.
[3] Danske Saml. V, 1869—70, S. 152.
[4] Vidsk. Selsk. Skr. VII, 1758, S. 472.
[5] Diverse Dokumenter VII a Nr. 23 og II b Nr. 19. Det er Hr. Arkivfuldmægtig A. D. Jørgensen, som har henledet min Opmærksomhed paa dem.

1647, «haver Danmarks Riges Raad udstædt af Raadstuen til Rentekammerets Efterretning», at Jordebøgerne, som det hedder, efter den «kan agtes og anslaas, enhver in Summa, hvor mange Tønder Hartkorn de kan beløbe»; i den opføres

6 Pund urent Jern	lig	1 Tønde Hartkorn.
6 Aarbiller[1])	-	½ — —
1 Jernklode	-	2 ß
1 Skive Jern	-	1 Skjeppe Korn.

Den anden, der er dateret Skatkammeret d. 10. Februar 1661, har følgende Indledning: «Eftersom Renteri Taxt(en) haver hidindtil været meget confus, saa at fornemmelig ingen Lighed haver været observerit imellem den ene Provins og den anden, da er for raadsomt befunden at opsætte Maaden, hvordan nu eragtes i hver Provins burde være», og den slutter med en kgl. Resolution, ogsaa af 10. Februar 1661, der lyder saaledes: «Efter denne beskrevne Forandrings Taxt vil Vi, at alle Vores Lens Jordebøger og derudi benævnte Species herefter skal beregnes og anslaas». Dens Bestemmelser vedrørende Jern ere følgende:

	Gl. Renteri Taxt	Ny Renteri Taxt		
	in Genere.	i Sjælland.	i Fyn, Laaland og Falster.	i Jylland.
Jern, udrakt, 1 ℔ .	1 ℳ	32 ß	32 ß	32 ß
En Jernklode	⅛ ort	1 ort	1 ort	1 ort
Osmund Jern, 1 L℔	1 ort	32 ß	32 ß	32 ß
Osmund, 1 Stykke .	3 ß	4 ß	4 ß	4 ß

---

[1]) «Aarbiller er udi Skaane en Landgilds Post, og er det brede Jern, som bruges i Stedet for Plovjern paa de smaa der brugelige Plove, kaldes Aarer» (Arent Berntsen: Danmarks og Norges frugtb. Herlighed, 1656, 2den Bog, S. 103).

Som Noget, der formentlig heller ikke kan tjene til Bevis for Tilværelsen af en dansk Jerntilvirkning i Midten af det 17de Aarhundrede, skal endnu nævnes en Position i Toldrullen af 13. Avgust 1651, «huor efter Tolden ofver ald Vort Rige Danmark skal Oppebergis», det hedder heri: «Ouszmund maa icke udføris; föris noget ind, være gandske Toldfrj». Bestemmelsen om, at Osmund ikke maa udføres, behøver ikke med Nødvendighed at forudsætte en indenlandsk Jernindustri.

Til Sammenligning med de ovenfor nævnte Taxter kunne de hos Arent Berntsen og Hans Hansen Skonning meddelte Taxter[1]) tjene. Stort Udbytte faar man imidlertid ikke heraf, ti den Konfusion, Renteritaxten af 1661 skulde afværge, vedbliver, som det synes, uforandret; hos Hans Hansen Skonning hedder det i alt Fald 6 Aar efter særlig om Jernkloders Taxering: «Der findes adskillige Taxter paa disse Jernkloder, nemlig en Part taxerer en Jernklode for 1 Skjeppe Hartkorn, saasom i Adelens Rostjeneste, Somme for 3 Skjepper, ja endogsaa for 4 Skjepper dog saare sjælden 4 Skjepper, Somme have den regnet for 3 ß». Afgjort synes det imidlertid, at en Klode Jern langtfra sættes til den Værdi i det 17de Aarhundrede, som den havde i det 16de. Medens Klavs Giordsen i sine Optegnelser sætter en Klode Jern til 8 ß[2]), en Værdiansættelse, der senere stiger til 12 ß, vurderes den nu til 3 ja endog kun til 2 ß. Stor Oplysning ligger dog heller ikke heri, ti midt i det 17de Aarhundrede er en Klode Jern utvivl-

[1]) Arent Berntsen: Danmarks og Norges frugtbare Herlighed, 1656, S. 161, 199, 258—260, 391, 459, 649; H. H. Skonning: Taxtebog, 1667, S. 117—122; jfr. C. Thestrup: Danmarks og Norges Krigsarmatur, 1756, S. 265; Vidsk. Selsk. Skr., ny Saml. V, 1799, S. 13—14.

[2]) Nyt dsk. Mag. VI, 1836, S. 296.

somt bleven en fra al Virkelighed løsreven Regnskabsstørrelse, og i sin Tid, da den var Noget, man kunde tage og føle paa, var en «Klode» muligvis ikke en aldeles bestemt Størrelse, nogle Kloder vare utvivlsomt store, andre smaa, og Anders Hansen regnede 1599, se vi, «fire Stykker udi hver Klode». Hverken «Stykke» eller «Klode» synes at være et afgrænset, efter Vægt bestemt Kvantum.

I en anden Retning synes det derimod muligt at bestemme Noget om en Klode Jern, nemlig med Hensyn til Jernets Beskaffenhed. Imellem de forskjellige Arter af Jern og Gjenstande af Jern, Landgilden har været leveret i, Skiver Jern, vredet Jern, Aarbiller o. s. v., forekommer ogsaa urent Jern, og dette, der, som det tør antages, staar i Modsætning til alle de andre Arter Jern, staar altsaa ogsaa i Modsætning til Klodejernet, og medens det urene Jern muligvis kan paralleliseres med det tidligere omtalte Osmund, bliver altsaa Klode- eller Klimpjernet en Art omhyggeligere bearbejdet Jern. Her er utvivlsomt den samme Modsætning, som mellem blástrjarn og fellujarn paa Island, der dog næppe, som V. Finsen vil, kan oversættes ved henholdsvis Støbejern og Stangjern[1]).

Endnu skal her med Hensyn til Maaden, hvorpaa Jern kjøbtes og solgtes i det 15de Aarhundrede, naar det gjaldt større Partier, nævnes, at Dronning Margrete 1402 betaler 200 Læster Jern i Stokholm «sæt, fadet og vejet», og at der i en mellem islandske og engelske Mænd i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede vedtaget Prisliste over forskjellige Varer nævnes et Fad Jern paa 400 Stykker. I Sverige regnedes et Fad til 5 (store) Hundreder Stykker eller Os-

---

[1]) Grágás: Um fiárlag mana (V. Finsens Udgave § 246); Jonsbok: Kaupabalkr § 5.

munder, og 12 Fade udgjorde en Læst[1]. -- Paa Island regnedes baade blástrjarn og fellujarn efter Vætt d. e. en Vægt af 80 Pd.

Som vi ovenfor have set, vaagnede Bevidstheden om, at der fandtes Jern i Jylland, efter lang Tids Søvn paany midt i forrige Aarhundrede, da Regeringen i andet Øjemed lod de jyske Heder undersøge. Man lód sig imidlertid fuldstændigt nøje med denne Bevidsthed, og det er først langt inde i dette Aarhundrede, at der opstaar Spørgsmaal om det jyske Jerns Brugbarhed og Betydning.

1826 berejste Frederik VI Jylland, og han dvælede bl. A. ved Kalkgruberne i Daugbjerg, som han synes at have interesseret sig for. Paa hans Foranstaltning sendte i alt Fald det kgl. Landhusholdningsselskab Aaret efter Lektor J. H. Bredsdorff og Kontrollør ved Segeberg Gibsværk John Sunne til Gruberne for at undersøge dem. Det gjorde de, men Bredsdorff gjorde noget Mere, han rejste ogsaa til Sindinggaard for at se nogle af de Lag af Jernerts — saaledes udtrykker han sig — som fandtes i den Egn. Han saa dem, og i hans Indberetning hedder det: «Det er højst sandsynligt, at denne Erts ved Kul af de Tørv, som i Overflødighed findes i Egnen, med Fordel kan udsmeltes, og jeg har Haab om, at Hr. Justitsraad Fjelstrup (Sindinggaards allerede tidligere nævnte Ejer) vil sætte dette i Værk»[2]. Saa vidt vides, skete dette ikke, men allerede i 1825 havde Fjelstrup i to Gange tilsendt Landhusholdningsselskabet nogle Fjerdinger Myremalm for at faa at vide, hvad den duede til, og i sin tidligere nævnte Artikel i Ringkjøbing Amtstidende (1843, Nr. 3) fortæller han, at

---

[1] Vidsk. Selsk. Skr. VII, S. 331; Nord. Tidskr. f. Oldk. II, 1833, S. 146, 147, 159 flg.; Norske Saml. I, Kra., 1852, S. 197.

[2] Tidsskr. f. Naturvidenskaberne V, 1828, S. 336—352.

Selskabet lod Malmen udsmelte, det første sendte paa Vesterbro, det sidste ved Frederiksværk, og Dommen skal have været, at Malmen var let smeltelig og gav godt Jern til Støbegods, men desværre synes Selskabets Arkiv Intet at indeholde herom.

Det her nævnte Forsøg førte til Intet. Myremalmen laa hen som tidligere, i det Højeste brugt til Vejmateriale eller Bygningsmateriale, i Skjærn Sogn var saaledes en Smedie opført af store Stykker Jernerts[1]). Men samtidig var Opmærksomheden ogsaa andensteds henvendt paa Myremalmen. Kjøbmand Marcus Hartvig Holler i Rendsborg ansøgte i Sommeren 1825 om Privilegium paa at smelte «Sumpf-, Wiesen- und Rasensteinerz», og ved kgl. Resolution af 6. September 1826 opnaaede han ikke alene en tyveaarig udelukkende Bevilling til i Hertugdømmerne Slesvig og Holsten at maatte smelte saadan Erts foruden forskjellige Toldbegunstigelser med Hensyn til det deraf forfærdigede Støbegods, men ogsaa at der lagdes en høj Udførselstold paa alt «Sumpf-, Wiesen- und Rasensteinerz» ligesom paa «altes gegossenes Eisen»[2]), det skulde Alt anvendes ved hans Jernværk, som nu opstod, og som efter Landgreven blev kaldet Carlshütte.

Værket kunde glæde sig ved at staa i allerhøjeste Gunst, baade i 1827 og 1829 besøgte Frederik VI det[3]),

---

[1]) E. Dalgas: Geogr. Billeder fra Heden, 1867, S. 35; J. C. Hald: Ringkjøbing Amt, 1833, S. 26.

[2]) Gen. Toldk. og Kommerce Koll.'s Deutsche Vorstellungen und Resolutionen für 1826, Nr. 113, jfr. Nr. 25 og 152. — Smlgn. Pl. 26. Septbr. 1826 for Slesv. og Holsten angaaende Udførselstold paa Mose- og Engbundjernerts m. m.

[3]) Nyeste Skilderi af Kbhvn. 1829, S. 1162; Handels- og Industri-Tidenden 1829, S. 278—280. — Holler stod sig godt ved Hove, han blev baade Agent og Ridder af Danebrog, men i Oprøret 1848 og de senere Krigsaar maa hans Stilling ikke have været som den

men desuagtet blev det ikke, hvad det egenlig skulde være, et indenlandsk Jernværk. Den 23. Januar 1828 skete den første Smeltning i Kupolovn, men en Masovn til Smeltning af Malm fik Værket ikke i Gang før flere Aar efter, saaledes som vi nedenfor skulle se. Og først med Masovnen kan der være Tale om Udsmeltning af Myremalm.

Under 3. September 1837 sendte daværende Inspektør ved Silkeborg Gods, Justitsraad J. H. Bindesbøll, et Stykke Myremalm, der var fundet et Kvarter under Jorden, til det kgl. Rentekammer med Forespørgsel, om det mon ikke kunde bruges til Jernudsmeltning[1]). J. G. Forchhammer fik Malmen til Undersøgelse, og han fandt, at Stykket indeholdt 46½ pCt. Jern. Det var betydeligt, og Forchhammer udtalte sig med Varme for, at her maatte der kunne gjøres Noget. Naar «den store Skat af Jernmalm, der findes i alle Danmarks Provinser, og som er tilstrækkelig til i mange Aarhundreder at forsyne Landet med Jern», henligger ubenyttet, siger han, maa det tilskrives «den almindelige Mistillid til alle egenlige Fabrikanlæg[2]) og Mangelen paa et passende Brændemateriel». Efter hans Mening vilde et med Tørvekul drevet Jernværk ved Silkeborg være af stor Betydning for Landet.

Forchhammer blev herefter af Regeringen sendt til Silkeborg, og i 1839 afgiver han nu en længere Betænkning over Sagen, hvori han bl. A. udtaler, at kunde man foranledige en Jernproduktion med Tørv og Myremalm, vilde Landet ikke alene kunne producere over 10 Millioner

---

burde være, ti han, der først dør d. 1. Juli 1858, findes sidste Gang nævnt som R. af D. i Statskalenderen for 1852.

[1]) Den efterfølgende Fremstilling grunder sig paa officielle Aktstykker i Rentekammerarkivet ad Kongerigets Domænejurnal 1861, Nr. 969.

[2]) jfr. C. Nyrop: Meddelelser fra Industriens Omraade, 1876, S. 204.

Pund Jern om Aaret, men en Mængde andre Erhvervskilder vilde derved kunne fremkaldes. Han anbefaler at udsætte Smaapræmier for Paavisning af Myremalmslag og at lade en Polytekniker rejse til Udlandet for at sætte sig ind i Jernværksdrift.

Begge disse Forslag gik Regeringen ind paa, og daværende polyteknisk Kandidat (nu Professor ved Landbohøjskolen) B. S. Jørgensen blev den, der udsendtes. Han gik til Harzen, til Sverige og Norge og studerede baade Tørveforkulning og Jernværksdrift. I 1840 kom han tilbage, og nu blev han strax sendt til Silkeborg, hvorfra han i Marts 1841 indgav en Beretning, der ikke ser Alt i det samme glimrende Lys som Forchhammer, men dennes Entusiasme lod sig derfor ikke forknytte. Jørgensen, udtaler han, ser Forholdene ugunstigere end de ere, og han opfordrer indstændigt Regeringen til at gaa videre. «Alle teoretiske Undersøgelser», siger han, «føre til, at Sagen kan udføres, og jeg nærer den faste Overbevisning, at Regeringen har den Forpligtelse mod Nationen at give disse teoretiske Resultater en praktisk Betydning». Han fremhæver endvidere, at Silkeborg er som af Naturen bestemt til et dansk Jernværksanlæg, ti der er «Træ, Tørv, Malm, en hidtil ubenyttet Vandkraft og en sejlbar Flod».

Hvad der nu skulde gjøres, var imidlertid ikke Smaaforsøg, der kun kostede ubetydeligt. Det kom an paa større Summer; man betænkte sig, og under 11. Avgust 1841 faldt der en kgl. Resolution, hvorefter Rentekammeret, forinden man skred til Opførelsen af en Masovn ved Silkeborg, skulde forskaffe sig Underretning om den senest ved Carlshütte foretagne Jernudsmeltning af Myremalm.

Det kunde synes forunderligt, at Regeringen, der tidligere havde været saa velvillig, nu fik Betænkeligheder,

men det maa erindres, at Jørgensens ovennævnte Indberetning ikke var aldeles gunstig for Sagen. Han var overbevist om, at der i Nærheden af Silkeborg var Malm nok for et længere Tidsrum, han troede ogsaa, at der kunde uddrages brugbart Jern af den, men han udtalte sig noget tvivlende om, hvorvidt det vilde være muligt at producere det til en saadan Pris, at det kunde konkurrere med det udenlandske.

Hvad Carlshütte angaar, da synes den først at have faaet en Masovn til at smelte Myremalm i færdig i 1839. Smeltningen begyndte strax, men Ovnen viste sig ikke ildfast, hvorfor man stansede. Ovnen blev gjort om, men det Samme gjentog sig i 1840, og først den 1. Juli 1841 begyndte en heldig Smeltning, ved hvilken Ovnen var i Gang til midt i December s. A. I November rejste Etatsraad Garlieb derover, og hans Indberetning om denne Carlshüttes første Kampagne skildrer den ikke som ganske heldig. Myremalm havde Værket nok af, Agent Holler havde indkjøbt saa store Kvantiteter, at han havde Forraad for omtr. 4 Aar eller c. 1400 Kubikfavne. I Juli havde Smeltningen givet c. 30 pCt. Jern, i Oktober noget over 33 pCt. og i November endog 35 pCt., men det herved frembragte indenlandske Rujern kostede 90 Sk. Kurant Centneret, medens engelsk Rujern kunde haves frit leveret paa Værket for 66 Sk. Garlieb slutter imidlertid med, at Kampagnen har været for kort, til at man kan drage afgjørende Slutninger fra den, og Resultatet blev en kgl. Resolution af 9. Marts 1842, hvorefter der ved Carlshütte skulde foretages Udsmeltningsforsøg med jysk Myremalm og jyske Tørvekul. Der bevilgedes 5000 Rd. hertil. Holler havde stillet sin Masovn og de nødvendige Arbejdskræfter m. v. til Disposition, imod at han erholdt det udsmeltede

Jern. Det blev overdraget Jørgensen at forberede og overvære Forsøgene.

Nu udviklede der sig et ikke ringe Liv i Silkeborg. Der indtraf store Transporter Myremalm, som betaltes med fra 2½ til 3 Sk. for Lispundet, og Jørgensen udtaler sin Forundring over den Mængde Malm, der kom for Dagen. Han nævner særlig et Malmlag paa 12 til 18 Tommers Mægtighed ved Kjærsgaard, et over ½ Td. Land udstrakt Lag ved Gaarden Espelund i Tem Sogn, der efter hans Mening vilde være tilstrækkeligt til at forsyne et Jernværk i et Aar; et tredie større Lag paa Tømmerby Mark leverede paa kun 117 Kvadratalen over 3000 Lpd. Myremalm, det havde en Mægtighed af fra 1 til 1½ Alen; et fjerde Lag af lignende Beskaffenhed fandtes paa Saltenmark, og paa Temmark i en Dal mellem Hummelsøbjerg og Storevissetsbjerg traf man endelig det største sammenhængende Lag, der endnu var fundet, det strakte sig over 3 til 4 Tdr. Land og havde en Tykkelse af fra 8 til 12 Tommer.

I Avgust 1842 var Alt i Stand. Der var samlet omtr. 12,200 Lpd. Myremalm og indkjøbt 2030 Tdr. Tørvekul, som nu Alt tilsammen prammedes nedad Gudenaaen til Randers, og derfra besørgedes videre til Rendsborg, hvor man strax begyndte at prøve Tørvekullene, som desværre havde lidt meget ved Transporten. De vare smuldrede, og en foretagen Harpning lod dem svinde betydeligt.

Den 16. September blev Masovnen, der var fyldt med Trækul — det Brændsel, der som Regel brugtes ved Carlshütte — antændt. Den første (ikke jyske) Malm paasattes den 18., og den 21. blev Blæsemaskinen sat i Bevægelse, og da Ovnens Gang var god, tilsattes den 26de om Morgenen en halv Tønde Tørvekul. Den 28de var man naaet til lige Dele Trækul og Tørvekul. Malmsatsen var 450 Pd.,

og Ovnen gik fortrinligt. Man naaede op til ²/₃ Tørvekul mod ¹/₃ Trækul, men da indtraadte Raagang i Ovnen. Malmsatsen maatte formindskes, og Tørvekullenes Mængde nedsættes. Det varede nogle Dage, inden Ovnen igjen kunde komme til fuld Sats, og da det naaedes, vare Tørvekullene slupne op, Forsøget var med andre Ord mislykket. Ovnen gik ypperligt, da der anvendtes halvt af hver Slags Kul[1]), Jernet var godt, Slaggen lys og flydende og Arbejdet i Stellet let, men man fik Intet at vide om, hvorvidt Tørvekullene kunde bruges som Brændsel alene, og endnu mindre vare de blevne prøvede sammen med den jyske Malm, som man havde udsat at prøve, til Ovnen fik sin højeste Sats.

Prøven med den jyske Malm stod altsaa tilbage, og den 14. November begyndte man da med ¹/₃ holstensk og ²/₃ jysk Myremalm, idet man stadigt lod den sidstes Mængde stige, saa at man snart arbejdede alene med jysk Malm. Ovnen gik stadigt godt, og den jyske Malm gav 26½ pCt. Jern.

Dette Resultat var ikke uheldigt, men videre naaede man ikke. De af Regeringen bekostede Forsøg stansede hermed og ere ingensinde senere optagne igjen. Et dansk Jernværks Fremtid, havde Forchhammer udtalt, var knyttet til Silkeborg, og Silkeborg blev Sæde for en helt anden Industri. Brødrene Christian og Mikael Drewsen fik under 16. Juni 1845 Arvefæsteskjøde paa et Grundstykke paa østre Side af Gudenaaen med de derpaa staaende Bygninger, og her rejste sig en af Danmarks største Papirfabriker. I Skjødet reserveredes der nok 20 Hestes Vandkraft til Anlæg

[1]) Jvfr. B. S. Jørgensen: Om Tørveforkullingen med spec. Hensyn t. Danmark. (Vidsk. Selsk. Skr., Naturvidskbl. Afhdlr. XII, 1846, S. 32.)

af et Jernværk eller et andet Fabrikanlæg, men denne Reservation var noksaameget et Minde, helliget Fortidens Foretâgender, som et Løfte for Fremtiden. Allerede i Sommeren 1844 havde Kandidat Jørgensen med offenlig Understøttelse berejst de danske Provinser for at faa Kjendskab til Agerdyrkningen og de landøkonomiske Forhold i Landets forskjellige Egne, og paa dette Omraade fandt han sin fremtidige Virksomhed.

Vi have nu set, hvorledes man i Nutiden udsmelter Jern, nemlig i en Masovn, en rørformet Ovn af store Dimensioner, i hvis øvre Ende Raamaterialerne stadigt tilsættes, d. v. s. Malmen, som skal smeltes, Brændematerialet og endelig et slaggedannende Tilslag, i Almindelighed Kalk. Ved den nedre Ende indblæses Luft, som i Forvejen er opvarmet til en meget høj Temperatur. Saadanne Ovne, ved hvilke der kan tales om en kontinuerlig Udsmeltning, idet Slaggen og det smeltede Jern stadig kunne finde Afløb forneden, skrive sig imidlertid først fra den sidste Halvdel af det 16de Aarhundrede, og medens derfor de ovenfor omtrent 1650 i Skaane nævnte Masovne godt kunne være kontinuerlige Højovne, tør det ikke antages, at den jyske Jernudsmeltning nogensinde er gaaet for sig i saadanne Ovne. Man er der utvivlsomt gaaet tilværks paa en mere primitiv Maade.

Den oprindeligste Maade at udsmelte Jern paa har vel været, at en temmelig lille Ovn, der ofte vel kun var en Fordybning i en Bakke eller lign., fyldtes med Ved eller Trækul samt Malm; ved den derpaa stedfindende Forbrænding udskiltes en Del Jern af Malmen, og naar Ovnen var udbrændt, fandtes det som en Klump blandet med Slagge, som skaffedes bort ved flere Gange at gjøre Jernklumpen gloende under Hammeren eller ved paany at

underkaste den en Smeltning. De saaledes skildrede aldeles primitive Ovne voxede efterhaanden ikke ubetydeligt, de lagdes paa særlig for Vinden udsatte Steder og samtidigt anvendte man Haand- eller Trædebælge til fra neden at frembringe Træk i dem. Det næste Skridt var utvivlsomt at flytte Ovnene fra Bakketoppene ned i Dalene, hvor der var Vandkraft, som kunde drive Bælgene[1]). Herved komme vi, synes det, til de oftere ovenfor omtalte Jern møller.

Om saadanne Møller have existeret i Jylland, vides imidlertid ikke, og det kan altsaa være, at man der kun har benyttet en af de ovenfor nævnte primitive Fremgangsmaader. Den mest primitive bruges endnu enkelte Steder i Sverige og kaldes der «Hedninga-smide». Som sikkert tør det i alt Fald antages, at det ikke i de Ovne, man den Gang brugte, har været muligt at udvikle en lignende Varmegrad, som i Nutidens Masovne, hvoraf Følgen har været, at kun et Minimum af den i Ovnen anbragte Malm blev udsmeltet, ligesom at Jernet ikke kom i nogen synderlig inderlig Forbindelse med Brændmaterialet. Det udsmeltede Jern blev derfor kun et kulfattigt Jern, som Regel Smedejern eller, naar det kom højt, Staal (aldrig Støbejern), og man har næppe forud kunnet bestemme Udsmeltningens Resultat som Smedejern eller Staal. Men havde denne Fremgangsmaade altsaa store Mangler, havde den imidlertid den store Fordel, at den tillod at producere rent og godt Jern selv af mindre gode Malme, kun disses lettest smeltelige Dele bleve udnyttede[2]).

---

1) Jfr. F. Münichsdorfer: Geschichtl. Entwicklung der Roheisen-Produktion in Kärnten (i Special-Katalog der Collectiv-Ausstellung der kärntnerischen Montan-Industriellen an der Wiener Welt-Ausstellung 1873).

2) O. Blom: Nogle Iagttagelser ang. Materialet i den ældre Jernalders Vaaben (Aarb. f. nord. Oldk. 1868) jfr. L. F. Rääf: Saml. till en

Hvor denne Fremgangsmaade har været brugt, maa de efterladte Slaggehobe altsaa indeholde store Mængder Jern, og at dette er Tilfældet i Jylland fremgaar af Forchhammers Betænkning til Rentekammeret af 16. Maj 1839. «Myremalmen», skriver han, «er i Almindelighed af en dobbelt Natur. Den første Art deraf er allerede et Kunstprodukt nemlig Slagger fra ældre Jernudsmeltninger. Disse ere de rigeste, og hvor de forekomme, ere de for det Meste samlede i store Dynger, saaledes at man ikke behøver at regne mange Omkostninger ved deres Brydning . . . . Deres Anvendelse til Jernudsmeltning er dog ikkun indskrænket, da man trods deres Rigdom ikke kan benytte dem uden en meget stærk Tilsætning af anden Malm, fordi de give meget slet Jern. Den anden Malm er den oprindelige Myremalm . . . .» Heri ligger utvivlsomt et Vidnesbyrd for, at den i Jylland brugte Udsmeltningsmetode har været som ovenfor antaget.

Som et Tillæg, der forresten ikke betyder meget, til de ovenfor givne Meddelelser om en forsvunden Jernindustri i Jylland, skal her endnu føjes den Oplysning, at der i dette Aarhundrede to Gange har været tænkt paa at anlægge et Jernværk paa Bornholm; som det vil erindres, findes her Jern baade i Granitgneusen og Kulformationen. 1820 indbød en Englænder David Coulthard i Henhold til Privilegium af 24. Februar 1819 til Dannelsen af et Aktieselskab «det bornholmske Stenkuls- og Jernværks-Interessentskab», hvis Støbegods og Stangjern skulde

---

beskrifn. öfver Ydre härad i Östergöthland, 1, Linköping, 1856, S. 12; Swen Rinman: Järnets historia, I, Stokholm, 1782, S. 372 flg.; Ole Evenstad: Afhandl. om Jern-Malm, som findes i Myrer og Moradser i Norge (Ldhusholdn's Selsk. Skr. III, 1790, S. 387—450).

stemples med Ordet «Bornholm». H. C. Ørsted og Justitsraad L. Esmarch anbefalede Foretagendet[1]). De mente, at den bornholmske Jernsten indeholdt 50 pCt. Jern og fremhævede det som en stor Fordel, at Jernet havde «sit Smeltemiddel ved Siden af sig», nemlig de bornholmske Kul; de havde selv overbevist sig om, at man ved dem kunde udsmelte Jernet. Forresten var Forchhammer ogsaa virksom her, ti det hedder: «Til dette føje vi endnu, at Dr. Forchhammer, som har været Deltager i alle vore heromtalte Undersøgelser og senere har beset Englands fornemste Kul- og Jernbjergværker, finder endnu som før Haabet om et heldigt Udfald af det herombandlede Foretagende vel grundet». Udfaldet svarede imidlertid lige saa lidt her til Forventningerne som i Jylland. Coulthards Aktieselskab, hvortil han krævede 300 Aktier à 300 Specier eller 360,000 Kr., kom aldrig i Stand[2]).

I Begyndelsen af Fyrrene havde Hof-Guldsmed J. B. Dalhoff endelig Tanken henvendt paa Anlæget af et Jernværk paa Bornholm. Han havde udfundet en Metode at udvinde Gas af Tørv, Kul og andet Brændsel paa, og denne Opfindelse vilde han have anvendt i Industriens Tjeneste, og da navnlig ved Driften af et Jernværk paa Bornholm, hvis Kul han paa denne Maade vilde udnytte. Sagen kom imidlertid aldrig fra Papiret over i Virkeligheden. Det er muligvis en lignende Opfindelse, som godt og vel 10 Aar før beskjæftigede Forchhammer. Ved kgl. Resolution af 2. Marts 1831 blev der tilstaaet ham 100 Rbd. Sedler til at gjøre Forsøg med en fransk Opfindelse, der gik ud paa ved

[1]) Tillæg til Statstidenden 1821 Nr. 38; jfr. Ørsted og Esmarch: Beretning om en Undersøgelse over Bornholms Mineralrige, 1819, S. 68 flg.; do., 1820, S. 22 flg.

[2]) C. Nyrop: Meddelelser fra Industriens Omraade, 1876, S. 202.

Hjælp af Gas at udskille Jernet af dets Malm uden at udsmelte det; ved en Temperatur, der ikke oversteg Rødglødhede skulde det umiddelbart blive forvandlet til Smedejern. Allerede den Gang havde Forchhammer sin Opmærksomhed henvendt paa den «store» Rigdom af Malm, der fandtes «i Egnen om Ringkjøbing, Flensborg og Vestkysten af Bornholm»[1]). Forchhammers Interesse for det danske Jern havde, som man ser, dybe Rødder.

[1]) Gen. Toldkam. Forestillinger for 1831 Nr. 39.

Wulfgang von Utenhof,
Kongerne Frederik den 1stes og Kristian den 3dies tyske Kansler.

Af

A. Heise.

»..... mehr teutscher Leut ins Reich schieben«.
Utenhof til Kristian 3.

Tyske Statsmænd i nordiske Kongers Tjeneste var meget almindeligt i det 16de Aarhundrede. Grunden hertil var ikke blot de oldenborgske Kongers Forkjærlighed for Tysk, men endnu mere, at saadanne Mænd under Kongemagtens Strid med det gejstlige og verdslige Aristokrati vare en Støtte for Kongerne. De vare ikke ved Familiebaand knyttede til det herskende Aristokrati; de Ejendomme eller Forleninger, de fik, havde de i Reglen kun Kongernes Gunst at takke for; de bleve derved paa en helt anden Maade end de indfødte Stormænd knyttede til Kongernes og deres Æts personlige Interesser og kom derved til at arbejde for Kongemagten i Modsætning til Adelsvælden eller Bispevælden, til at arbejde for Dynastiernes Arvelighed i Modsætning til »det frie Kaar«, hvori Adelsvælden saa en Tryghed for Friheden. I Reglen ere disse Mænd derfor heller ikke Holstenere; thi ogsaa overfor det holstenske Aristokrati trængte man til en lignende Modvægt. Det er

fremmede, uden Rod i Landene selv, som kun have deres egen Dygtighed eller Fyrstegunst at takke for de høje Stillinger, de kom til at indtage. Dertil kom, at dygtige Diplomater, der vare vel inde i de tyske Fyrstehuses indviklede Forhold, og som kunde ofre hele deres Tid og Kraft paa Regeringsanliggenderne, vare blevne en Nødvendighed ved de nordiske Hoffer. De nordiske Riger vare, navnlig fra Kristiern d. 2dens Tid, paa Grund af Forholdenes Udvikling, blevne hvirvlede med ind i de almindelige evropæiske Tildragelsers Malstrøm. Virkningerne af Pavia-Slaget føltes i hine Tider lige saa meget som i vore Dage Sedan, Tyrkernes Fremtrængen i Ungarn og for Wien fik Indflydelse paa Begivenhederne i Norden; det orientalske Spørgsmaal havde ogsaa den Gang sin Betydning for disse fjerne Egne. Forbund maatte søges og knyttes, og der udfordredes hertil en Smidighed, en Behændighed og en Snuhed, som ikke ret laa for det nordiske Aristokrati; der var ofte ligesom noget tungt, noget ubehjælpsomt ved de nordiske Stormænd, deres andre gode Egenskaber ufortalte; det var, ligesom de endnu ikke ret kunde finde sig til Rette under de nye politiske Forhold i Evropa. Det er heller ikke blot de saakaldte «tysksindede» Konger, som Frederik den 1ste og Kristian den 3die, der tage deres Tilflugt til fremmede Statstjenere. Hvilken Række af fremmede Eventyrere bruger ikke Kristiern den 2den for at fremme sine Planer: Mor Sigbrit, Didrik Slagheck, Johan Veze, Cornelius Scepper, foruden en Række andre! Og det er ikke blot under Kampen med Stormandsvælden, at han bruger disse Folk; ogsaa under Landflygtigheden giver han helst de diplomatiske Forhandlingers Ledelse i Johan Veze's og Cornelius Sceppers eller andre fremmede Lykkesøgeres Hænder; hans danske Raadgivere og Udlændighedsfæller

klage ofte bittert derover. Men ogsaa én anden nordisk Konge, som ingen vil falde paa at anklage for «Tyskhed», Sverigs Befrier Gustav Vasa, kan ikke undvære tyske Statstjenere. I en længere Aarrække havde han en tysk Sekretær, Wulf Gieler, som netop ofte brugtes til diplomatiske Sendelser til Gottorp eller tyske Fyrster; men da Wulf Gieler «blev gift og endda var en svag Karl», saa at han ikke mere kunde bruges saa meget i Sendelser, og da Kong Kristiern samtidig landede i Norge, gjorde Kongen sig megen Umage for gjennem sin Svigerfader, Hertug Magnus af Sachsen, at faa en tysk «Kansler», der kan bruges til diplomatiske Forhandlinger, thi han har ingen, han kan bruge dertil, eller i Mangel deraf en tysk «Sekretær» [1]).

Stærkest mærkes denne Efterspørgsel efter brugelige tyske Sekretærer og Statsmænd under Frederik d. 1ste og Kristian d. 3die, og der findes en ret anselig Række af dem: Peter Svave (Pommeraner), Frants Trebau (Meklenborger?), Henrik Schulte, Thomas Köppen (Hamborger), Benedikt Klock o. fl. Vigtigst af disse Mænd er dog Mester Wulfgang von Utenhof, der i sin 24aarige Tjeneste ved det gottorpske Hof med Kraft og Dygtighed, med diplomatisk Snuhed og Behændighed maaske mere end nogen anden arbejdede i det gottorpske Dynastis Interesse paa at grundfæste det gottorpske Huses Magt baade i Hertugdømmerne og i Danmark og Norge, og som var den Mand, der, ofte kuet af legemlig Svaghed, men med usvækket Aandskraft, kom til i Raadslagninger og diplomatiske Sendelser at føre Hovedkampen mod Kong Kristiern og

---

[1]) Herom findes en Række Breve i det svenske Rigsarkiv. Endnu 1534 havde man ikke fundet en passende Kansler, hvilket blev saa meget føleligere, som Wulf Gieler forræderisk gik over til Grev Kristoffer af Oldenborg (Aktstykker til Grevefejden I, 147).

hans Slægt, lige til Pennen saa at sige falder ud af hans Haand, og der som en ivrig luthersk Statstjener lige til det sidste kæmper baade mod det danske og det holstenske Aristokrati for at sikre det gottorpske Dynasti saa vidt som muligt en arvelig Magt i et dansk-norsk-holstensk Fællesrige.

Wulfgang von Utenhof var af adelig Byrd og fra Amtet Weida, som nu hører til Sachsen-Weimar, men den Gang hørte til det saakaldte Vogtland (terra advocatorum), fra hvis i Gera residerende Fogeder de reussiske Fyrster nedstamme. Fra Gera kom han i Aaret 1513 til det nylig oprettede Universitet i Wittenberg, hvor han i flere Aar, som det synes lige til 1518, med Iver lagde sig baade efter Romerretten og den gejstlige Ret; i den førstnævnte Videnskab meddeltes ham af det juridiske Fakultet Mestergraden. Hans Ophold ved Wittenberg falder saaledes i den mest bevægede Tid, da Tezels frække Færd og Luthers djærve og indtrængende Ord satte Sindene i Bevægelse; efter al Rimelighed har han saaledes været Øjenvidne til Begivenhederne hin 31. Oktober 1517, der snart bragte hele Tyskland i Røre. Saa meget er vist, at han fra Wittenberg medbragte et Had til Pavemagten og Katholicismen, som aldrig forlod ham, en dyb Foragt for Præstevælden, som spores lige til hans sidste Stund[1]).

[1]) Seckendorff, Commentarius de Lutheranismo III, § 73, pag. 270. Ny Kirkehist. Saml. I, 461. — Hr. Arkivsekretær Matthiessen i Gehejmearkivet, hvis private Samlinger Forf. skylder flere værdifulde Meddelelser til Utenhofs Historie, har gjort Forf. opmærksom paa, at i Jæchers Lexikon (Kvartudgaven) nævnes tre Lærde af Navnet Utenhov, som alle levede i Flandern i første Halvdel af 16. Aarhundrede. — Til denne flanderske Slægt hørte formodentlig ogsaa den Karl Utenhov, som 1553 kom her til Landet med Johan a Lasco, men atter udvistes; dog har denne Familie neppe noget med Kansler Utenhof at gjøre.

I Aaret 1518 søgte Hertug Frederik af Holsten en Tugtemester for sin den Gang 15aarige Søn Hertug Kristian. Valget faldt paa Utenhof, der i den Anledning havde faaet et glimrende Vidnesbyrd og en varm Anbefaling fra Universitetet i Wittenberg for hele sin sædelige Vandel, sin Flid og Dygtighed, navnlig i de juridiske Fag[1]). Det var Begyndelsen til Utenhofs betydningsfulde Stilling ved det gottorpske Hof. Efter al Rimelighed den Gang endnu kun nogle og tyve Aar gammel, med stor Begavelse, med et ærgjerrigt og fremadstræbende Sind, med en flydende Tunge og en flydende Pen, der paa en ejendommelig djærv, næsten burschikos Maade forstaar at give Tanken Udtryk og fængsle Tilhøreren eller Læseren, vandt Utenhof hurtig den aldrende Hertug Frederik, — men ikke Sønnen; Forholdet mellem dem blev, som vi skulle se, aldrig rigtig godt; i sin Ungdom var Hertug Kristian den heftige, hensynsløse Utenhof for blød og for veg, og han var den unge sorgløse og letsindige Hertug for hovmestrerende og bydende; han kom aldrig til at se andet i sin Lærling end et viljeløst Barn, selv efter at Grevefejdens Kampe havde modnet Kong Kristian til Mand. Ret længe kan Utenhof heller ikke have beholdt sin Stilling som Hertugens Tugtemester; allerede i Begyndelsen af 1520 nævnes han blandt Hertug Frederiks Raader, og paa den Rejse, som den unge Hertug Kristian kort efter foretog under Johan Rantzovs Ledelse, var han neppe med.

Som hertugelig Raad blev Utenhof strax kastet ind i den Strid, som skulde blive hans Livs Hovedmaal: Kampen

---

[1]) Det gott. Fællesarkiv 39, 1; Original med Universitetets Segl. I Brevet kaldes han »der universitet alhy zu W. glidmas«; saa han maa antages at have været i Wittenberg endnu 1518.

mod Kong Kristiern. Han deltog saaledes som hertugelig Raad i den for Kristiern d. 2den ugunstige Mægling mellem Kongen og Lübek, som Hertug Frederik bragte i Stand i Segeberg i Maj 1520[1]), og da den her mæglede etaarige Vaabenstilstand senere gik over til fornyet Strid, sendtes Utenhof i Juni 1522 af Rigsregimentet i Nürnberg til Lybæk, i Anledning af, at Kong Kristiern havde ansøgt om retslig Afgjørelse af Striden. Det ser noget overraskende ud, at Utenhof saaledes bruges som Rigsregimentets Afsending, da det kunde synes at stride mod hans Stilling i gottorpsk Tjeneste. Vi antage dog, at hans Stilling i Gottorp ikke har været afbrudt, men at Rigsregimentet kun har brugt ham til dette Hverv, fordi han muligvis i sin Herres Tjeneste har været sendt til Nürnberg. Slige Tilfælde stride ikke mod Tidens Skik og Brug. Han medbragte Bud til Lybæk om at stanse Fjendtlighederne paa Grund af, at Sagen skulde gjøres til Gjenstand for retslig Undersøgelse ved Rigsregimentet; men samtidig underrettede Rigsregimentet Kong Kristiern gjennem Utenhof om, at han maatte falde til Føje og vise Eftergivenhed, da Rigsregimentet maatte beskytte Lybæk som Medlem af Riget. Naar man betænker den fjendtlige Holdning, hvori Kong Kristiern samtidig i det Øjeblik var kommen baade til Kejseren og til Hertug Frederik, er det endnu mindre usandsynligt, at Rigsregimentet har brugt Hertug Frederiks Raad til denne Sendelse. Forøvrigt udrettede Utenhof intet i Lybæk; man svarede med Udflugter, — og andet Svar skulde Utenhof vist heller ikke have. Man ønskede neppe længere i Gottorp en fredelig Afgjørelse[2]).

---

[1]) Geh. Ark. Dipl. 13. Maj 1520; jvfr. Allen III, 1, 260 ff.

[2]) Quellensaml. d. schl.-holst.-lauenb. Gesellsch. II, 1, 77; 78; Allen III, 2, 308; 468 og fl. Steder.

Hvorvidt Utenhof har deltaget i de følgende Forhandlinger, i det bordesholmske Forlig og hvad dermed staar i Forbindelse, kunne vi ikke med Vished afgjøre, skjøndt det er rimeligst; men saa meget er vist, at fra Slutningen af 1522 eller Begyndelsen af 1523 er han Hertug Frederiks Kansler og havde som saadan afløst Dr. Ditlev Reventlov, Provst i Reinbeck, en katholsk-sindet Prælat, der imidlertid vedblev at være en af Hertug Frederiks meget betroede Raadgivere. Fra nu af udfolder Utenhof en forbavsende Virksomhed. Aldrig er han ledig; hans Tid er uafbrudt optagen, snart af diplomatiske Sendelser til Nordtyskland, snart i Følge med Kongen; alle vigtigere Statsakter gaa igjennem hans Haand eller forfattes af ham; alle mundtlige Forhandlinger med Ridderskabet og Landdagen ledes af ham. Vi kunne ikke i det følgende ledsage ham paa alle hans Veje — det vilde være at skrive Kong Frederiks udenrigske Historie; han blev i Virkeligheden hans Udenrigsminister, — men vi ville søge at paavise Sporene af hans Virksomhed i de vigtigere Begivenheder og derigjennem søge at komme til en Indsigt i, hvad der var hans Politik som Statsmand.

Efter Utenhofs Mening havde Hertug Frederik og hans Slægt Arveret til Hertugdømmerne fremfor Kong Hans og hans Efterfølgere. Han grunder dette Standpunkt dels paa Ribeprivilegierne af 1460, idet han giver dem den Udtydning, at der heri var givet Stænderne i Hertugdømmerne Ret til at tage hvilken af Kong Kristiern den førstes Sønner de vilde, til Landsherre, hvorpaa Hertugdømmerne da vilde blive arvelige i denne Søns Slægt, Arving efter Arving, dels og navnlig derpaa, at Stænderne allerede i Kristiern den førstes Levetid havde opfordret ham til at sende sin yngste Søn Frederik til Hertugdømmerne for at opdrages

der som Landenes tilkommende Herre[1]). «Dette er Hovedgrundlaget for Hertug Frederiks Ret mod Kong Hans og hans Børn», har han selv paategnet et Dokument herom, tilvisse et svagt Grundlag, da der aldrig blev truffet nogen varig Afgjørelse herom; det kommer selvfølgelig her ikke an paa Ridderskabets Ønsker, men hvorvidt dette Ønske er blevet gjennemført, og det skete som bekjendt ikke, idet Hertugdømmerne bleve delte mellem Brødrene[2]).

Det var Hertug Frederiks Opfattelse, som Utenhof havde sluttet sig til; med disse Tanker arbejdede han som Hertugens Kansler under Forhandlingerne med Lybæk. Han deltog i det Møde, hvortil Hertugen havde stævnet sine fortroligste Raader for at raadslaa om Fremgangsmaaden mod Kong Kristiern[3]), ligesom det ogsaa var ham, der affattede de Forslag, som Hertug Frederik 28. Februar lod forelægge Kong Kristierns Udsendinge i Flensborg:

---

1) Dsk. Mag. 3. R. III. 7. At dette Statsskrift er forfattet af Utenhof, skal senere blive nærmere godtgjort. Dog refererer Utenhof her mere Hertug Frederiks Standpunkt end bestemt angiver sit eget. Han udtrykker sig paa en mærkelig ubestemt Maade om de tidligere Privilegier (sol gegeben haben), som om han ikke selv havde set Privilegierne. Disses Original fandtes forøvrigt ikke i det gottorpske Arkiv, men i Ridderskabets «Lade».

2) Paa en udateret Original-Concept (Gott. Fællesarkiv XXVI, 9) med Overskrift: «Dyt sint de werue, de desse Lande Sleszwyck vnd Holsten to weruende hebben to vnserem gnedigsten hern konige», staar med Utenhofs Haand: «Hijr findestu, das dij herschafft vnd landschafft jn Holsten herzog Friderichen zw ihrem herrn aus Dennemarck gefordert haben. Et hoc est fundamentum pro jure et justicia Friderici ducis contra regem Johannem et eius liberos». Jvfr. forøvrigt Allens Værk I, 105 og 630—31 (hvor Instruktionen er aftrykt), 633.

3) Dsk. Mag. 3. R. VII, 21. — Forhandlingerne med Lybæk Februar —April 1523 ere alle førte af Utenhof eller gaaede gjennem hans Hænder (Gott. Fællesark. XIII, 38; Ziffertavle paa Pergament; paa Ryggen staar skrevet: «Ziffer szo mit den von Lübeck gemacht dorch mich Wolffen von VtenLoff Canzler in zeit der vhede ...»)

Afstaaelsen af begge Hertugdømmerne og som Erstatning for «Arveretten» til Norge, hele Jylland[1]). Dog skulde disse holsten-gottorpske Fordringer, der paa èn Gang minde om Grev Gerts og Görtzes Tider, ved Begivenhedernes Magt blive langt overtrufne. Jyderne havde allerede den Gang sluttet sig til Hertugen — vi have Utenhofs Ord for, at det var fra Gottorp, at den første Begyndelse gjordes til en Tilslutning til de misfornøjede jyske Stormænd, med Mogens Munk til Mellemmand, hvis Datter var (eller blev?) gift med Hertug Frederiks Raad Wulf Pogvisk den yngre. Kort efter tiltraadte Hertugen sin Hyldingsrejse til Viborg, ledsaget af Utenhof, der blev Vidne til og selv har skildret den Jubel, hvormed den nye Konge hilsedes af Jyderne. Hele Danmark laa snart for Kong Frederiks Fod. Det var mere, end Kong Frederik selv eller Utenhof havde ventet sig. Han betragtede det som «en Guds Tilskikkelse». «Gud almægtig være Lov og Tak for sin guddommelige Naade og Barmhjertighed, af hvem alle Ting upaatvivlelig ere blevne saaledes styrede»; saaledes ender han et Brev til Lybæk fra denne Tid. «Gud har udvalgt Kong Frederik til en saadan stor Værdighed, han har ogsaa opholdt ham derved», skriver han mange Aar senere, efter at have skildret, hvorledes Kongen blev hyldet paa Viborg Ting og antog Titlen «udvalgt Konge til Danmark og Norge», — «hvilket», føjer han til, «mange have villet regne ham til en stor Daarskab»[2]). Men nu kom det an paa at bevare, hvad der saaledes var sket ved en Guds Tilskikkelse: Kong Frederiks Slægts Eneberettigelse til Hertugdømmerne, hvor en Slags Arvehylding kort efter fandt Sted, og — til Dan-

[1]) Allen III, 2, 375 med Note 34. Instruktionen er undertegnet: Utenhof.

[2]) Dsk. Mag. 3. R. VII, 23—24. Jvfr. Allen III, 2, 397 med Note 51.

marks og Norges Troner, at bevare det samlet, at det ikke atter splittedes.

Det var en stor, men vanskelig og brydsom Opgave, med store, maaske uovervindelige Hindringer. Først var der Kong Kristiern og hans virkelige eller forstilte Venner i Udlandet, den mægtige Kejser og de større nordtyske Fyrster, medens Kong Frederik endnu saa godt som intet Parti havde iblandt disse. Saa var der det danske gejstlige og verdslige Aristokrati, som man ikke kunde støde fra sig, da det var dem, der havde sat Hertug Frederik paa Tronen; de holdt fast ved deres «frie Kaar» og havde gjennem Haandfæstningen sikret sig en næsten jævnbyrdig Stilling med Kongen, som ikke en Gang i levende Live maatte lade sin Efterfølger kaare; rigtignok fik man Rigsraadet til at afgive et skriftligt Løfte om efter Kongens Død at tage en af hans Sønner til Efterfølger; noget var herved vundet; men man var ikke sikret imod, at Rigsraadet tog den yngste — det lod endogsaa til at være Meningen — medens den ældste da beholdt Hertugdømmerne, eller maaske endog blot en Del deraf; da var det gottorpske Huses Magt splittet. At bryde denne Modstand var ikke den mindst vanskelige Del af Opgaven, især da Kong Frederiks holstenske Raader ingen officiel Indflydelse havde paa Kongerigets Sager. Men ogsaa i Hertugdømmerne var der megen Modstand at overvinde. Der var her et stort Parti, der maaske ikke strax, men desto mere senere, da alle Vanskelighederne optaarnede sig, ansaa Kong Frederiks Higen efter de nordiske Kroner — for en Daarskab; de frygtede for saa vidt for en Forbindelse med de nordiske Riger og foretrak et Slesvig-Holsten, sikkert og trygt, saaledes at hele Slesvigs Forbindelse med Kongeriget indskrænkedes til det løse og under forskjellige Herskere næsten betydningsløse

Lensbaand, indtil ogsaa dette brast. Der var baade i Kongerigerne og i Holsten et Parti af «Storhanser» — for at bruge et af Utenhofs egne Udtryk — hvis Modstand, hvor forskjellige de end vare, maatte brydes, om fornødent ved «de smaa Hansers» Hjælp; der maatte dannes et tysk-dansk Regjeringsparti, ved Nationernes Blanding, som Utenhof senere udtrykker det. Foreløbig maatte man dog i denne Henseende gaa forsigtig til Værks. Vi skulle nu se, hvilken Del Utenhof tog i disse Opgavers Udvikling og Løsning.

Fra Kongehyldingsrejsen vendte Utenhof tilbage med Kongen til Hertugdømmerne; kort efter (Juni) blev han sendt til Nürnberg, hvor Kristiern 2den havde indstævnet Sagen med «Hertug» Frederik for Rigskammerretten. Han brugte imidlertid Lejligheden til at modarbejde Kong Kristierns Rustninger i Nordtyskland; han var tilstede allevegne, udspredte allehaande Rygter om Kong Kristierns Færd og fik hans «Legende», ɔ: Stridsskrifterne mod Kong Kristiern, udspredt i Tyskland; han knyttede Forbindelser med forskjellige Smaafyrster, hvis Raader han kjendte i Forvejen. Selv om det af Mangel paa Pengemidler denne Gang ikke lykkedes ham at drage mange af de tyske Smaafyrster og Condottierer bort fra Kong Kristiern og saaledes hindre hans forestaaende Tog mod Holsten, havde denne Rejse dog ikke været uden Betydning; en Begyndelse var gjort til at danne et fjendtligt Parti mod Kong Kristiern i Nordtyskland. Endnu større Betydning i denne Henseende havde dog Utenhofs senere Rejse (i Begyndelsen af Aaret 1524) til Rigsdagen i Nürnberg, hvor Kong Kristierns «Legender» havde stor Virkning[1]). I dette Aar er Utenhof

[1]) Jvfr. nærmere hos Allen IV, 2, 142—44; 464—65.

i uafbrudt Virksomhed. Han var nu velkjendt i hele Nordtyskland; man frygtede endog for Efterstræbelser mod hans Liv[1]). Paa Rejsen til Nürnberg deltager han, om end kun for en kort Tid, i det Møde i Mølln, som flere af Kong Kristierns Venner havde bragt i Stand, men som blev resultatløst; kort derefter (10. April) giver han Møde i Hamborg til det store Fredsmøde, som under kejserlig Ledelse holdtes her, og som senere forlagdes først til Lybæk og senere til Kjøbenhavn og derpaa atter det følgende Aar fortsattes i Lybæk. Det er tydeligt, at Utenhof under disse langvarige og bitre Underhandlinger er Hovedmanden blandt de dansk-holstenske Sendebud. Der var under disse Underhandlinger Øjeblikke, da det saa ud til, at Kong Frederik og Utenhof maatte opgive deres Maal og finde sig i, at Kong Kristierns Søn fik Kongerigerne, medens Hertug Frederiks Æt nøjedes med Hertugdømmerne. Det var det holstenske Aristokrati, som, understøttet af Lybækkerne, arbejdede for denne Plan; Hertugdømmerne laa nærmest udsatte for et fjendtligt Angreb Syd fra, og det Tryk, som der fra denne Side øvedes paa Kong Frederik, var saa stærkt, at han for et Øjeblik maatte gaa ind paa denne Plan. Selv hans ældste Søn, Hertug Kristian, var vunden herfor og udtalte sig for en fredelig Afgjørelse med dette Grundlag til Udgangspunkt. Utenhofs Stilling til denne Plan er ikke ganske klar. Det var ved hans Mellemkomst lykkedes at hindre, at Underhandlingerne med Kejserens Udsendinge, efter at Mødet var forlagt til Kjøbenhavn, bleve helt afbrudte paa Grund af den Strid om Kong Frederiks Titel, som var udbrudt; de kejserlige

[1]) Lybæk til Fred. 1., 3. Februar (Blasii Dag) 1524: advarer mod at sende Utenhof til det bevidste Sted (Mölln), da de frygtede for Fare for hans Person (Gott. Fællesark. III, 47, m).

Sendebud vilde ikke bruge anden Titel end «Hertug af Holsten». Dette tyder paa en forsonligere Holdning hos Utenhof i det Øjeblik; han var desuden ikke den Mand, der vilde stille alt paa Spidsen; for saa vidt kan det forklares, at han i dette Øjeblik lod sig nøje med et Slesvig-Holsten, naar han ikke kunde opnaa mere; men hans senere Holdning viser tydelig nok, at han i ethvert Fald kun meget nødig var gaaet ind paa en saadan Plan. Da Mødet derfor atter aabnedes i Lybæk i Begyndelsen af Juni Maaned 1525, viste de dansk-holstenske Sendebud, hvoriblandt Utenhof var, sig ogsaa meget lunkne overfor dette Forslag, uagtet deres Instruktion gik ud paa at virke i denne Retning, og det hele førte ikke til noget Resultat. Dertil kom, at Kong Frederiks Stilling imidlertid havde bedret sig; Søren Norbys Bondeopstand i Skaane var dæmpet (28. Juni); Faren var ikke længer umiddelbart truende. Den Skrivelse, hvori Kongen (30. Juni) underretter Lybæk om sit Tilbagetog, er skrevet med en Snuhed og en Finhed, en saa betegnende Tilsløring af de svage Punkter, at man gjenkjender Wulfgang von Utenhofs Pen heri. «Den kunde gjøre Nutidens fineste Diplomat Ære», udbryder C. F. Allen[1]).

Hansestæderne vare blevne meget vrede over dette Udfald af Mødet; man skulde altsaa fortsætte uden at kunne se Ende paa den urolige og usikre Stilling. Men netop under sit Ophold i Lybæk havde Utenhof haft Lejlighed til at gjennemskue og røbe hele deres underfundige Politik, som gik ud paa at tilliste sig Gulland bag Kong Frederiks Ryg. Fra nu af var Utenhof Lybæks svorne

[1]) Om alle disse Forhandlinger henvises til Allen IV, 2, 473—520; vidtløftig Angivelse af Brevet af 30. Juni 1525 smst. 517 ff. — Allens ovenfor anførte Ytring findes som en Randnote i hans Samlinger.

Fjende; med Haan ser han i sit adelige Hovmod ned paa «die bauernstoltzen Lybecker», som han senere kalder dem, og ofte omtaler han deres underfundige Politik i Kong Frederiks Tid. Følgerne heraf viste sig senere. Nu blev det hans Fortjeneste at redde Gulland. Neppe en Dag havde Utenhof nemlig været i Lybæk, før han kom under Vejr med, at Lybæk ikke blot havde sat sig i Besiddelse af Visby og belejrede Visborg, som endnu holdtes af Søren Norbys Folk, men at de havde ladet sig hylde af Bønderne og vilde beholde Øen i deres eget Navn, medens de ved Breve til Kong Frederik havde søgt at formaa denne til at sende sin Flaade til Skagen og Norge, under Paaskud af at passe paa Kong Kristierns Udliggere, for at de imidlertid selv kunde uforstyrret fuldende Gullands Erobring. Med stor Kløgt raader han Kongen til at bruge Søren Norby, der den Gang endnu var indesluttet i Landskrone, og Lybækkerne mod hinanden, for om mulig at narre dem begge. «Efter min Mening», skriver han fra Lybæk til Kongen (3. Juni), «vilde det ikke være ubekvemt at meddele Søren Norby denne Tidende og lægge ham paa Sinde, at han ved sin forbryderske Fremfærd spillede Gulland ud af Danmarks Krones Hænder[1]); saaledes kunde man komme til Underhandling med ham og saa true Lybæk med, at man maatte slutte Forlig med Hr. Søren, men hvis de vilde hjælpe til med at erobre Gulland til Kongens Bedste, saa skulde Hr. Søren blive straffet». — At Kong Frederik i det hele fulgte Utenhofs Raad, at han ikke nu lod sig narre af Lybækkerne til at sende sine Skibe til Skagen eller Norge, at han indlod sig i Underhandlinger med Søren Norby — skjønt Johan Rantzov vilde tage Landskrone med

[1]) . . . das Er durch sein freuenlich furnhemen Gotland der kronen zw Dennemarck abhendig machte.

Storm —, og at Lybæk ikke ligefrem kom i Besiddelse af Gulland, det er bekjendt[1]).

Ogsaa i dette Aar (1525) havde Utenhof været i uafbrudt Virksomhed. I Januar og Februar havde han været til et Møde i Stettin, hvor de meklenborgske Hertuger og Kurfyrsten af Sachsen søgte at mægle mellem de stridige Konger, selvfølgelig uden Resultat, da man fra begge Sider holdt paa sine Fordringer; navnlig vilde Kong Kristiern ikke høre Tale om andet end Gjenindsættelse i sine Riger og Lande, hvorfor Mødet hævedes, især da det større Møde i Lybæk forestod. Dog fortsattes Kurfyrsten af Sachsens og Hertug Henrik af Meklenborgs Stræben for at gjenoptage Forhandlingerne ogsaa i de følgende Aar, men de strandede stadig paa Fordringen om Gjenindsættelsen. — I Slutningen af Maj, kort før Underhandlingerne i Lybæk skulde aabnes, havde Utenhof derpaa i sin Egenskab af Kansler for Hertugdømmerne ført Forhandlingerne paa Regeringens Vegne med Landdagen i Rendsborg. Allerede nu begyndte det at gaa temlig heftig til paa disse Landdage; Spliden mellem Gejstligheden og en Del af Adlen begyndte at antage en foruroligende Karaktér; det blev derfor Regjeringens Opgave at søge at mildne Modsætningerne, og fra nu af træder Kong Frederiks Politik i denne Henseende tydeligere frem. Allerede nu paalægger derfor Kansleren paa Kronens Vegne Prælaterne at sørge for, at det hellige Evangelium i deres Kirker bliver ret tydet og ingen Fabler prædiket, medens det til Gjengjæld forbydes i Prædikenerne at spotte Gud og Helgene eller Gejstligheden; men Sakramenterne maa ikke sælges for Penge, mod at Tiendens fulde Ydelse til Gjengjæld

[1]) Jvfr. Allen V, 79 ff.

sikres Gejstligheden. Paa den Maade lykkedes det Utenhof og de kgl. Raader at faa Adel og Gejstlighed til at punge ud med en betydelig Pengehjælp, endogsaa mere, end de Aaret før af Kong Frederik stadfæstede Privilegier hjemlede, — uden at der dog var lagt Evangeliets Prædiken nogen Hindring i Vejen. Det var i det væsentlige den samme Politik, som Kong Frederik i de følgende Aar fulgte ogsaa i Danmark[1]).

Samtidig med disse forskjellige Forretninger gik imidlertid en Underhandling, der ikke skulde blive uden Betydning for Fremtiden. Allerede medens Utenhof i Aaret 1524 opholdt sig ved Rigsdagen i Nürnberg, havde den tyske Ordens Stormester, Markgrev Albrecht af det brandenburg-hohenzollernske Hus henvendt sig til ham med Forslag om en nærmere Tilslutning og Udsoning med Kong Frederik og med Lybæk. Stormesteren var den Gang i stor Forlegenhed. Halvt forjaget fra sine Lande, i Krigstilstand med Polen, i stor Pengeforlegenhed, som var bleven endnu større ved de Rustninger, han havde foretaget til Bedste for Kristiern d. 2den i Haab om paa den Maade at kunne bringe sine egne Sager paa Fode igjen, men nu ude af Stand til at faa sin Gjæld dækket af denne, var det nødvendigt for ham at slaa ind paa en helt anden Politik. Dertil kom, at skjønt Stormesteren var gejstlig Fyrste, synes Luthers Fremtræden tidlig at have gjort Indtryk paa ham. I al Fald blev Stormesterens Ophold i Tyskland tillige med Luthers og andres personlige Indflydelse paa ham afgjørende for hans Stilling. Allerede paa Rigsdagen i Nürnberg erklærede han saaledes, at hvis der foretoges noget mod Luthers Beskytter, Kurfyrst Frederik den vise af Sachsen, vilde han vove

---

[1]) Archiv für Staats- und Kirchengesch. IV, 453 ff.

Liv og Blod for ham, og at han ikke vilde samtykke i en Fornyelse af Wormser-Ediktet mod Luther[1]). — Om Utenhof allerede tidligere har staaet i Forhold til Markgrev Albrecht, er ukjendt; utænkeligt er det ikke; de vare omtrent jævnaldrende; ogsaa Stormesteren omgav sig med Raader fra Sachsen og Franken for at sætte sine Planer igjennem; det fremkaldte Vrede i hans Lande. Nok er det, at der fra nu af indtræder et nærmere Forhold mellem Stormesteren og Utenhof, et Forhold, der lidt efter lidt antager en saa fortrolig Karaktèr, at man forbavses derover.

Utenhof gav strax et velvilligt Svar paa Stormesterens Forespørgsel og lovede at forebringe Sagen for sin Konge og for Lybæk. Dette havde til Følge, at Stormesteren endnu samme Efteraar sendte en af sine mest betroede Raader, Sachseren Johan Pein, en Mand, der senere skulde faa en vis Indflydelse i Danmark, til Utenhof og afæskede ham et Svar. Dette lød paa, at Utenhof havde forebragt Sagen, og at man var villig til en nærmere Forbindelse med Stormesteren, dog selvfølgelig paa det udtrykkelige Vilkaar, at han afbrød al Forbindelse med Kristiern 2den. Nogen ret Fremgang fik disse Underhåndlinger dog ikke, før Stormesteren i April næste Aar havde opkastet sig til verdslig Hertug af Preussen og antaget Lutherdommen. Efter at Johan Pein flere Gange havde været sendt til Gottorp i denne Anledning, enedes man endelig om, at Hertug Albrecht skulde ægte Kong Frederiks Datter Dorothea. Først da træde disse hemmelige Forhandlinger, der hidtil ikke havde været ført officielt med Kong Frederik, men med Utenhof, offentlig frem, idet Hertugen først nu (26.

---

[1]) Förstemann: Neues Urkundenbuch I, 173; 182. Jvfr. Stenzel, Geschichte Preussens I, 290.

Dcbr. 1525) gav Johan Pein og flere Raader Fuldmagt til aabenlyst at bejle til Prinsessen, hvorpaa Ægteskabskontrakten undertegnedes i Flensborg d. 12. Februar. Om der end ikke endnu var sluttet noget officielt politisk Forbund mellem de to Fyrster, vare de væsentligste Aftaler dog alt trufne; hidtil havde nemlig Hertugen haft Frygt for ligefrem at indgaa et Forbund, hvori Kejseren nævnedes; men faktisk vare de to Fyrstehuse nu baade ved fælles Interesser og Familiebaand nøje knyttede til hinanden. Det var den første nøjere og betydeligere Forbindelse med en af Nordevropas Fyrster, som det var lykkedes Utenhof at bringe i Stand[1]).

Det preussiske Giftermaal mødte megen Modstand ikke blot i Danmark, hvor Katholikerne vare meget utilfredse med denne Forbindelse med den «kjætterske» Hertug, den første gejstlige Fyrste, der havde givet det forargelige Exempel at glemme Tro og Love, opkaste sig til verdslig Herre og gifte sig, men ogsaa i Hertugdømmerne, hvor en stor Del af Adlen endnu holdt sig til den gamle Tro. Det var det tydeligste og utvetydigste Bevis paa Kong Frederiks og hans Raadgiveres religiøse Stemning, et Fingerpeg om, hvad man kunde vente sig i Fremtiden. Det var derfor naturligt, at dette Skridt maatte vække ligefrem Forargelse hos Katholikkerne, og at en god Del af Forbitrelsen maatte vende sig mod den Mand, som ansaas for Ophavsmanden dertil. Netop som de preussiske Sendebud ventedes til Hertugdømmerne for at afslutte Ægteskabstraktaten, holdtes en Landdag i Kiel (2—5 Februar). Atter forlangte Kongen en betydelig Pengehjælp af Adlen og Gejstligheden, og det kom i den Anledning til de heftigste Forhandlinger. De

[1]) Jvfr. nærmere Allen V, 298 ff og de der anførte Kilder.

katholsksindede blandt Kongens Raader med Wulf Pogvisk i Spidsen foreholdt Prælaterne, hvor stor Møje det havde kostet dem at faa Kongens og Hertug Kristians Tilsagn om, at de vilde overholde Prælaternes gamle Rettigheder og Privilegier, og at de vilde ophøre med at tage Lutheranerne i Beskyttelse, indtil et almindeligt Concilium havde ordnet Kirkesagen; de opfordre til at indgaa et nyt Forbund mellem Adlen og Gejstligheden, som skulde medbesegles af Kongen og Hertugen[1]); det var den eneste Maade til at afværge den kommende Fordærvelse, men Gejstligheden maatte gaa ind paa Kongens Forlangende om en Pengehjælp, og alt maatte ordnes, inden de preussiske Sendebud ankom; ellers var alt Haab ude: «wor id dep is, kan en klen regen id vort vorduperi». Det lykkedes saaledes at faa Prælaterne til at betale en meget betydelig Sum, men — Løftet om Tienden og Privilegierne blev holdt i en meget svævende Form, idet Utenhof ved Landdagens Slutning blot mundtlig erklærede paa Kongens Vegne: «Kgl. Majestæt vil ogsaa beflitte sig paa, at hver maa blive ved gamle Privilegier og Rettigheder». Mere opnaaede man ikke; noget skriftligt Tilsagn blev ikke givet, og om Lutheranerne sagdes ikke et eneste Ord.

Endnu en anden Episode fra denne Landdag knytter sig til Utenhofs Navn. Under Forhandlingerne beraabte Prælaterne sig paa de Privilegier, som Kong Frederik efter Kristiern d. 2dens Fordrivelse havde udstedt for Hertugdømmerne, og hvorved Adlen (og Gejstligheden) havde sikret sig ikke ubetydelige Fordele. Man forlangte, at de

---

[1]) .... cum confoederatione inter prælatos, nobiles, oppidanos, ita quod nullus ab alio separari possit ac debeat, sed mutuo sibi corpore ac rebus subveniant, contra quod foedus ac pacta nec rex pater nec dux filius contravenire non possent.

skulde efterses; men — disse Privilegier vare endnu ikke i Ridderskabets Værge, de gjemtes endnu ikke i deres «Lade» i Kiel sammen med Ridderskabets og Prælaternes tidligere givne «bebriefte Rechte». De vare endnu i Utenhofs Værge, og som Kansler forlangte han 100 rhinske Gylden for sin Umage, før han vilde udlevere dem eller meddele Afskrift deraf. Wulf Pogvisk maatte da lade dem hente fra Kansleren, hvorpaa de efter Oplæsningen atter bleve bragte tilbage til ham «for ved Lejlighed atter at omskrives og forsegles», tilføjer Beretningen[1]). Det er et Spørgsmaal, om dette blot er Paaholdenhed og Gjerrighed fra Utenhofs Side, eller om der ikke herunder ogsaa skjuler sig et politisk Motiv. I hele Kong Frederiks Tid forblev de i hans Værge; først efter Kongens Død, da de med nogle Forandringer fornyedes af Hertug Kristian, indløstes de; men endnu tilfredsstillede de ikke Utenhof[2]).

Det er tydeligt nok, at Utenhof (og maaske ogsaa Johan Rantzov, hvis Navn ikke nævnés under disse Forhandlinger) staar bag ved alle disse Begivenheder, og man sporer allerede under Landdagens Forhandlinger en Uenighed mellem Kongens Raader, navnlig i Anledning af det preussiske Giftermaal. Thi hvor stærkt Wulf Pogvisk og de øvrige katholske Raader end toge fat paa Prælaterne for at faa dem til at betale, og hvor meget Ridderskabet ved saadanne Lejligheder end ønskede at plukke den rige Gejstlighed, saa lyde disse Raaders Ytringer om den preus-

---

[1]) . . . by etlijcken gebrecke wedderumme to schryuende vnd vorsegelen.

[2]) Om Landdagen i Kiel henvises til Beretningerne i Archiv f. Staats- u. Kirchengesch. IV, 464—80; Waitz, Geschichte Schl.-Holstein II, 163 ff.

siske Sendefærd og om Kongens og den unge Hertugs Stemning dog højst mærkelig. Ja en af de Raader, som havde deltaget i Forhandlingerne, Provsten i Reinbeck Dr. Ditlev Reventlov, udbrød endog i en fortrolig Samtale med en af Prælaterne: «Gid min Moder havde druknet mig, hellere end at gjøre mig til Prælat! Jeg ser ingen Ende paa alt dette; fra Aar til Aar ville de udplyndre os, indtil de tilsidst have taget alt». — «Det faar ingen Ende», mener en anden Prælat, «om kort Tid vil man afkræve os ny Skat til Brudestyr; naar de have narret os alting fra, ville de nedrive Klostrene og selv bemægtige sig Godserne igjen; det er vor uundgaaelige Skæbne, hvis Gud ikke føler Medlidenhed med os og kommer os til Hjælp» [1]). — «Man vil gjøre her som i Preussen», det er altsaa den Tanke, der ligger bag ved, og det ikke uden Grund; det var en voldsom Udpresning, man paa Landdagen i Kiel lod blive Kirken til Del; Halvdelen af al Indkomst, altsaa en Indtægtsskat paa 50 pCt., blev forkastet af de kgl. Raader som aldeles uantagelig.

Det glæder ham, skriver Utenhof næste Foraar (25. April 1527) til Hertug Albrecht, at denne lever i god Fred, Enighed og Sundhed med sin Hustru; han ser ogsaa af Hertugindens Skrivelse til ham, at hun er godt fornøjet med Hertugen og Landet; han forstaar ikke andet, end at han har fortjent Tak af dem begge; det er ham en ikke ringe Glæde; han maa ogsaa takke Gud derfor, thi var det gaaet anderledes, vilde han her ikke have fundet Plads hos adskillige Folk, ja de vilde ikke have undet ham at sidde ved deres Side; men han takker Gud

[1]) Archiv f. St. u. K.-Gesch. IV, 480.

og haaber, at de ville leve et Liv i kristelig Enighed med hinanden. «Det glæder mig inderlig», fortsætter han, «at Kjolen er bleven eders fyrstelige Naades Gemal for snæver»; hvis Hertugen i den Anledning vil bede ham til Fadder, «skulde det ikke være mig besværligt, skulde jeg ogsaa ride hundrede Mil i den Anledning»[1]).

I Hertugdømmerne, og som det synes endogsaa blandt Kong Frederiks nærmere Omgivelser, havde Utenhof saaledes faaet et Parti imod sig[2]). Men ogsaa mellem ham og Hertug Kristian kom det kort efter til et ligefremt Brud. Tiden (1526) var meget urolig; det saa mørkt og truende ud; dét lod atter til, at den Statsbygning, som Utenhof arbejdede paa, skulde styrte sammen. Medens Utenhof med Kongen opholdt sig i Danmark, havde denne efterladt sin Søn som Statholder i Hertugdømmerne; Kristiern d. 2dens Rustninger bleve saa truende, at den unge

---

[1]) Königsbergske Afskrifter i Geh. Ark.: «und ich verstehe nicht anders, dann dass ich bei beiden euren fürstlichen Gnaden Gnad und Danck verdient hab, welches mir dann nicht ein geringe Freude ist, bin auch derhalben Gott zu danken schuldig, dann wo es anders gerathen wäre, würde ich alhier bei viel Leuten nicht Platz gehabt haben, würden mir auch nicht gegünnet haben Stat bei ihnen zu sitzen; aber ich danck Gott und hoff, er werde e. f. Gnaden beide Gnade und Einigkeit verleihen, dasz sie einander christlichen, ehelichen und freuntlichen lieben werden und dadurch das ewige Leben verdienen. — Ich bin hochlich erfreut, dass e. f. Gnaden Gemahl der Roch zu enge worden ist».

[2]) Det var ogsaa paa denne Tid, at en ivrig luthersk Sværmer i Slesvig By ved Navn Frederik offentlig beskyldte Utenhof for at være Løgner; de nærmere Omstændigheder ved denne Sag kjendes ikke. Da Broder Frederik imidlertid lader til fra Prædikestolen at have brugt stærke Skjældsord mod Katholicismen og de katholske Præster, og dette stred mod Landdagsbeslutningerne i Rendsborg 1525, forklares Regjeringens og Utenhofs Indgriben herved. (Pont. Ann. II, 791, ved Aar 1526, efter Cypræus; jvf. Waitz Gesch. Schl.-Holstein II, 168.)

Hertug end ikke kunde møde ved Bryllupsfærden i Königsberg; Søren Norby og Skipper Klement vare atter paa Færde. Denne Fare blev dog overstaaet ved Søren Norbys Overvældelse og Opløsningen af Kong Kristierns Hær i Nordtyskland. Værre var den indre Splid i Kongeriget og det herskende katholske Partis Forbitrelse paa Hertug Kristian paa Grund af hans udpræget lutherske Sindelag. Den unge Hertug traadte udfordrende og tirrende op mod det katholske Parti i Danmark; han blandede sig i de gejstlige Forhold i den Del af Nordslesvig, som i kirkelig Henseende hørte under Ribe Stift, og traadte saaledes i aabenlys Modstrid mod det Parti, der havde sat hans Fader paa Tronen; han lod sig endogsaa forlyde med, at disse Mænd vare aabenbare Forrædere mod deres «Arveherre» Kong Kristiern; han lod sig forlyde med, at han ikke en Gang vilde være Konge i Danmark, men, hvis hans Fader døde, slutte Forlig med Kong Kristiern. Ogsaa Lybækkerne begyndte at slaa paa de samme Strænge, kjede af den uafbrudte Fejdetilstand. Som man ser, er det det samme Raad, Hertug Kristian allerede tidligere havde givet Faderen, den Gang med et stort Parti i Hertugdømmerne i Ryggen, og det samme var maaske ogsaa Tilfældet nu. Spliden mellem dansk og tysk blev saaledes større og større; det danske Rigsraad forlangte kort efter, at den yngre Søn Hertug Hans skulde opdrages i Danmark. Alt truede saaledes med atter at sprænges; man havde Udsigt til et Slesvig-Holsten under Hertug Kristian og et Danmark, mulig i Forening med Norge, under Kong Hans. Men dette stemmede aldeles ikke med Utenhofs Planer. Striden mellem dansk og tysk maatte ikke blive saa stor, at alt sprængtes; tilvisse skulde de tyske Gottorpere herske i Danmark, men man maatte gaa lempelig frem. Nationerne skulle blandes; det er hans

senere Theori; igjennem en tysk Indblanding i Kongerigerne skal Vejen banes for Hertug Kristian, og det lader virkelig til, at man nu vilde begynde. Johan Rantzov sad inde med Krogen Slot, Melchior Rantzov fik Gulland (Decbr. 1526), dog foreløbig som lybsk Lensmand, og Utenhof selv forlenedes nu (Decbr. 1526) med Hindsgavl. Netop som Værket var begyndt, truede Hertug Kristians Uvilje med at omstyrte det hele. Man kan tænke sig Utenhofs Forbitrelse over dette hjælpeløse, letsindige Barn — anderledes betragtede han ham ikke — den myndige, hovmestrerende Tone, hvori den tidligere Tugtemester har søgt at indvirke paa sin fordums Lærling, hvis blødere Karaktèr var saa forskjellig fra hans egen. Heftige Optrin maa der have fundet Sted, og ene og forladt som den unge Hertug var i det Øjeblik, med en kun 16aarig uerfaren Hustru ved sin Side, i et spændt Forhold til sin kolde, klogt beregnende Fader og til den myndige Kansler, som havde Faderens hele Fortrolighed, hvad var da naturligere, end at han søgte Raad og Trøst hos sin 13 Aar ældre Svoger og sin jævnaldrende Søster? Dette skete ogsaa i et Brev, som desværre er gaaet tabt, men hvori Hertug Kristian maa have udøst hele sit Hjerte for Svogeren og meget bittert beklaget sig over Utenhofs Adfærd, siden baade Hertug Albrecht og hans Hustru heraf tog Anledning til at opfordre Utenhof til at forandre sin Adfærd mod Hertug Kristian og vide at ramme hans Bedste i den vigtige Sag, hvori han var ham imod. Dette gav Anledning til et langt og fortroligt Brev fra Utenhof til Hertug Albrecht (25. April 1527), en Retfærdiggjørelsesskrivelse, om man ellers kan bruge dette Udtryk om et Brev, der handler om mange forskjellige Ting, om Hertugens ægteskabelige Forhold og Utenhofs Fortjenester heraf, om Hertugindens forestaaende Nedkomst, om Læge-

midler[1]), om frisiske Følhopper, som han skulde skaffe Hertugen, om gullandsk Kalk osv. osv., kort sagt netop vidner om Utenhofs fortrolige Forhold til det hertugelig-königsbergske Hus. I denne indholdsrige Skrivelse kalder Utenhof Himlen til Vidne paa, at han mente det saa godt som nogen med den unge Hertug, men alt, hvad han sagde, blev af denne udlagt til det værste, og han fik ikke andet end Vrede og Utak for sin gode Vilje, og Hertugen blev haardnakket ved sin gamle forudfattede Mening; han ytrer stærkt sin Misfornøjelse med, at Hertug Kristian ved saa mange Lejligheder stødte de danske fra sig, uagtet Kansleren har godtgjort, hvorfor Danmarks Rige har saa stor Vigtighed for Hertug Kristian[2]), ja han frygter («besorge») endogsaa for, at hvis Hertug Kristian ikke vil, saa vil en af hans yngre Brødre, Hans eller Adolf, gjerne, og han mærker, at Hertug Kristian endogsaa gjerne under dem det[3]). — Om sit personlige Forhold til den unge Hertug ytrer han derpaa bl. a.: «Jeg er ellers uden min Skyld (verdienst) ikke i synderlig Naade; men jeg trøster mig med, at jeg ikke har handlet anderledes, end at det skal tjene hans fyrstelige Naade selv til Bedste, og jeg haaber, at naar hans fyrstelige Naade kommer til en højere Alder, skal han selv være mig desto mere taknemmelig og naadig derfor».

I den Grad er det altsaa Utenhof om at gjøre, at alt holdes samlet, og da Hertug Kristian ikke havde ytret

---

[1]) ... «des wassers halben, so zu den francosen tuglich, schicke ich alhier euer fürstl. Gnaden ein Recept, wie man dasselbige zurichten soll»; det maa dog kun bruges til udvendigt Brug, «sonst stirbt man davon!»

[2]) «wes seiner fürstl. Gnaden am Reich zu Dänemarchen gelegen».

[3]) Jvfr. Allen V, 261—62 med Note 100, hvor Uddrag af noget af Brevet gives.

Ulyst til at blive Hertug i Slesvig og Holsten, synes Vigtigheden for ham i at blive dansk Konge, efter Utenhofs Opfattelse, nærmest at maatte bestaa i, at derved hans Stilling som holstensk Hertug blev mere sikret og tryg, om man vil, mere uafhængig af det holstenske Aristokrati. Man fristes i al Fald til denne Opfattelse af Utenhofs Ord ved dennes senere Færd.

Hertug Albrecht var saaledes kommen i en ejendommelig Stilling: han var bleven Mellemmand mellem Hertug Kristian og Kansleren; de bruge ham begge som deres fortrolige, og nu begynder Utenhofs mærkelige Brevvexling med Hertug Albrecht. Det er fra Utenhofs Side meget fortrolige Breve; det er ikke den Tone, hvori en Hofmand skriver til en fremmed Fyrste, til sin Herres Svigersøn, men livligt skrevne, ofte løst henkastede Ytringer, hvoraf fremgaar Billedet af en handlekraftig, ofte hensynsløs og lidenskabelig, maaske ogsaa ved Sygelighed pirrelig Personlighed; der er ikke Tale om, at han vil skjule noget for Hertugen, og naar han af og til ikke tør betro noget til Papiret, men indskrænker sig til Antydninger, faar man Indtrykket af, at dette mest skyldes Hensynet til Tidens almindelige Vej- og Brevusikkerhed. Saa godt som intet af Vigtighed foregaar, uden at Hertug Albrechts Raad indhentes; men ikke saa sjældent faar man det Indtryk, at de Kugler, der udskydes fra Königsberg, i Forvejen ere støbte i Gottorp af Utenhof. Dette mærkes dog mindre i Kong Frederiks Levetid, men desto mere senere; thi i Kong Frederiks Gunst vedblev Utenhof at sidde fast.

Der vedbliver for os at være noget uklart i Forholdet mellem Faderen og Sønnen, netop fordi Utenhof ikke tør betro alt til Papiret og fordi vi mangle væsentlige Led til Forstaaelsen. Det synes saaledes at fremgaa af Utenhofs Brev, at ogsaa

Hertug Kristian har fremkommet med Begjæringer, som Utenhof og Faderen ikke have villet tilstaa ham, hvad enten det er, fordi Utenhof har anset ham for uskikket dertil, eller af andre Grunde. Om Hertugen, der blev knapt holdt af sin Fader og maatte nøjes med Indtægterne af Haderslev og Tørning Len, har gjort Skridt for at beholde den midlertidige Stilling som Statholder i Hertugdømmerne, som han beklædte i nogen Tid i Aaret 1526, og man har nægtet ham dette, men har givet ham Anvisning paa en lignende Stilling i Danmark, hvortil han tidligere var udset, men hvori han havde fundet en bestemt Modstand fra dansk Side, det kunne vi nu ikke afgjøre. Mærkeligt er det imidlertid, at Svogeren og Søsteren et Aarstid senere (1528) søge at faa ham til Statholder i Norge; de klage over, at han holdes for knapt; de ere bekymrede over, at den aldrende Konge selv vil rejse til Norge, og give Anvisning paa Sønnen, der derved ogsaa kan opnaa en standsmæssig Stilling og fyrsteligt Underhold, og det er betegnende, at de ikke blot skrive til Kongen om forøgede Indtægter for Hertug Kristian, men ogsaa til Utenhof; de havde en Følelse af, at det netop fremfor alt gjaldt om at indvirke paa ham. At dette Ønske er udgaaet fra Hertug Kristian selv, tør vel anses for rimeligt. Virkelig blev han ogsaa det næste Aar (1529) sendt til Norge paa Faderens Vegne, vel ikke som blivende Statholder og omgiven af danske og norske Raader, men dog med en temlig udstrakt Fuldmagt. Men ogsaa paa denne Rejse kommer der en Modsætning mellem Hertug Kristian og hans danske Raadgivere til Syne, en gjensidig Mistillid. Han kom til Norge under de vanskeligste Forhold, under den indre Splid og Fejde mellem Hr. Vincens Lunge og hans Svigermoder Fru Ingerd paa den ene Side og Ærkebiskop Olaf paa den

anden Side. Hertugen havde et klart Syn paa det farlige i denne Splid og fik et højst uheldigt Indtryk af Forholdene i Norge. Medens den luthersksindede Hr. Vincens og hans Svigermoder indtraf i Oslo, udeblev Ærkebispen, og det er klart nok af Hertugens Breve fra denne Tid til hans Fader, at han er bleven stærkt paavirket af Hr. Vincens, skjønt han ganske vist ikke er blind for dennes overmodige og trodsige Færd. Men allerede herved kom han i Modsætning til sin vigtigste Raadgiver, Hr. Henrik Krummedige, der var en personlig og hadsk Fjende af Hr. Vincens, og som allerede af den Grund og tillige som Katholik af den gamle Skole var tilbøjelig til at se Ærkebispens Færd i et mildere Lys. Under disse Forhold androg Hertugen i et mærkeligt Brev til sin Fader om Befaling til at blive Vintren over i Norge, især da det vilde blive nødvendigt at gaa angrebsvis frem mod Ærkebispen; thi, tilføjer han, man maa i høj Grad frygte for, at Ærkebispen har onde og listige Planer for og hemmelig faar Opmuntring fra Kong Kristiern[1]). Indtrængende raader han derfor Kongen til at gribe dette Onde an i Tide; ellers stod han i Fare for at miste hele Norges Rige. Da hans danske Raader ikke ville overvintre, udbeder han sig andre tilsendte i deres Sted, men fremfor alt en tysk Raadgiver, der i et og alt maa være tro og paalidelig[2]), Provsten af Reinbeck Ditlev Reventlov eller en anden, som er tro og forsigtig, «thi her ere slemme Ting i Gjære!» — Blandt andre Raad, han giver Kongen, er ogsaa at forstærke de kgl. Slotte ved at lægge nogle af de gejstliges

[1]) hoch zu besorgen ist, dasz der Erzbischoff ein bös listich Stück im Willen hat und von unsern Feinden (ɔ: Kristiern 2.) heimlich Vertrostung weisz.

[2]) der in allem unverdächtlich sein mocht.

Godser dertil. — Paa disse Forestillinger fik Hertug Kristian et mærkeligt Svar fra sin Fader: denne gaar ind paa, at han overvintrer i Norge, ja anser det under visse Vilkaar ogsaa for det raadeligste, men han henviser ham med Hensyn hertil til hans danske og norske Raadgiveres Raad; nye danske Raader kan han ikke sende ham, men har tilskrevet Hr. Henrik Krummedige om, Kongen til Behag, at blive hos ham Vintren over; nogen tysk Raadgiver kan han heller ikke sende, da han ingen andre tyske Raader har hos sig end Johan Rantzov, og ham kan han ikke tilraade at sende. Dette er en mærkelig Ytring, men den forklares tildels ved det følgende. Istedetfor at gaa ind paa Hertugens krigerske Planer giver Kongen sin Søn den Formaning ikke blot i denne, men ogsaa i alle andre Sager at vise sig venlig og naadig mod vedkommende, søge at drage dem til sig og ikke overile sig; thi derved vilde han indlægge sig selv godt Lov og Kongen beholde villige og tro Undersaatter, som ellers kunde tænke paa Frafald og blive gjenstridige; han maa fremfor alt gjøre sig Flid for, at Spliden mellem Undersaatterne kan bilægges, navnlig hvad Ærkebispen angaar[1]. Stadig fremhæver Kongen i det følgende, at Hertugen skal handle efter sine Raaders Raad og omgaas Folkene med det gode, at Kongen kan beholde villigt Folk; han skal derfor, selv om

[1]) Wir wollen aber Deine Liebe getreulich gerathen haben, sie wollen nicht allein in dieser sondern auch in allen andern Sachen sich gegen die Leute gutlich, glimpflich und gnädig schicken, dieselben mit dem besten an sich halten, nicht übereilen lassen, denn darmit werden D. L. ein gut Lob einlegen, und wir behalten auch gutwillige, gehorsam Volck und Unterthanen, dar sie uns sonst konnten entfallen und wiederwärtig sein, und darin allen Fleisz vorwenden, dasz die Zweispaltung unter den Unterthanen mugen aufgehoben, beigelegt und vordragen werden, und sonderlich mit dem Ertzbischoff und andern mehr.

Ærkebispen og Bispen af Hamar have brugt fornærmelige Ytringer om Kongens Person, nok hemmelig søge at udspejde det, men ikke lade sig mærke dermed i det ydre; Kongen kan derfor «af visse Grunde» heller ikke gaa ind paa hans Forslag om Inddragelse af gejstlige Godser under Akershus Slot; hvis derimod Len og Godser, som egentlig tilhøre Kronen, med Urette ere komne derfra, skal Hertugen, «dog med Læmpe og med det gode», søge at faa dem tilbage under Kronen, og hvad Kirkeklenodierne angaar, skulle de, der høre til Kirkerne, blive ved Kirkerne, dog saaledes, at der haves flittigt Opsyn med, at ikke noget under fromt Paaskud forrykkes deraf, og dette skal da igjen skaffes tilbage.

Naar man sammenligner disse Ytringer fra 1529 med Utenhofs Ytringer fra 1527 i Brevet til Hertug Albrecht, ser man heri udtalt den samme Frygt for den unge Hertugs ubesindige og ukloge Adfærd. Man har Mistillid til, at han skal buse for rask paa, og det maaske næppe uden Grund. Vistnok endnu inden Hertugen havde modtaget Faderens Skrivelse (af 5. Avgust), i ethvert Tilfælde inden d. 18. Avgust, havde han uden Hr. Henrik Krummediges og hans Medfølgeres Raad og Samtykke, om end ikke uden i Forvejen at have forelagt dem Sagen, ved Nattetid ladet sine Drabanter borttage Kirkeklenodierne fra Mariekirken i Oslo[1]). Naar man tænker paa dette Skridt og mindes, hvorledes Hertug Kristian endnu strax efter Faderens Død erklærer (i et Brev til Landgreven af Hessen), at han hellere vil gaa barfodet som en Tigger bort fra sine Riger end lade sig aftvinge den mindste Indrømmelse mod Lutherdommen, saa mærker man, at man her har med en

[1]) A. Heise, Herredagen i Kbhvn. 1533, Hist. Tidsskr. 4. R. III, 474.

ung Mand at gjøre, der har en Overbevisning, men som endnu ikke er tilstrækkelig modnet i Modgangens Skole, som i ungdommelig Ilsindethed ikke ænser de Hindringer, der stille sig i Vejen, men rask vil handle efter sin Indskydelse, og som, hvis Hindringerne blive for store, hellere opgiver alt end gaar med Læmpe. Det er Frygten for denne ubesindige Fremstormen hos den unge, halvt sværmeriske, godmodige Idealist, der ingenlunde faldt i Utenhofs og hans Faders Smag. Derfor tør de heller ikke sende Joh. Rantzov til Norge; de frygte ved denne Lejlighed for dennes hensynsløse, energiske Fremfærd; han vilde ikke have været bange for, med Hertug Kristian ved sin Side, at slaa et Slag mod de katholske Bisper i Norge. Derfor bliver Hertug Kristian heller ikke Statholder i Norge; naar man ser — som senere skal blive omtalt —, at Utenhof endnu 1535 ikke tør lægge Regeringens Tøjler i hans »svage« Hænder, men hemmelig arbejder paa at faa en helt anden Fyrste til at tage til Danmark for som en Slags Formynder at styre Land og Rige for ham i nogle Aar, — saa forstaar man Utenhofs mærkelige Ytringer til Hertug Albrecht. Skulde Hertug Kristian indtage en betydelig Stilling i Norge, maatte det i al Fald være under Henrik Krummediges Vejledning; i dennes Haand var det lagt, om Hertugen skulde overvintre eller ikke; men Henrik Krummedige vilde ikke; han trodsede i dette Øjeblik baade Kongens og den unge Hertugs Ønske; hans private Breve fra denne Tid vise, at personlige og egenkjærlige Grunde her spillede en stor Rolle: han frygtede for, at hans Svigersøn Eske Bilde skulde faa den store Udgift, som Hertugens Vinterophold paa Bergenhus vilde medføre; thi Bergen var af alle Raaderne, med Undtagelse af Henrik Krummedige selv, udset til Vinterophold. Hertugen maatte saaledes drage hjem; det kaster

et ejendommeligt Lys over disse Forhold, at han af sine danske og norske Raader derpaa lod sig udstede et formeligt Skudsmaal om, at han i Norge havde opført sig skikkelig og fulgt deres Raad![1])

Ogsaa i Danmark indtog Utenhof nu en fremragende Stilling. Som Kongens betroede Minister, der saa godt som altid var om hans Person, søgte man gjerne at staa sig godt med ham. Dertil kom, at han havde skaffet sig fast Fod i Landet og nu kunde optræde ogsaa som dansk Undersaat. Selv kjøbte han sig Vamdrupgaard nær ved den slesvigske Grænse, ligesom han ogsaa i flere slesvigske Byer efterhaanden ejede Hus og Hjem. Allerede 1523 var han bleven forlenet med Gangtofte Provsti i Fyn tilligemed

[1]) Koncepterne til Hertug Kristians Breve til Faderen findes i Dske. Kong. Hist. 8. Kong Frederiks Svar af 5. Avg. er trykt i Dipl. Norv. VIII, Nr. 601. Jvfr. Allen V, 258—60, der dog ikke synes at have kjendt Kong Frederiks Svar af 5. Avg., der synes at have undgaaet hans Opmærksomhed ved sin Rejse fra Geh.-Ark. til det norske Rigsarkiv, hvor det nu findes. Ellers vilde han neppe have kunnet skrive, at Kong Frederik tilkjendegav sin Søn med tørre Ord, at der ikke kunde blive noget af et Vinterophold i Norge, men at han skulde følge hjem paa samme Tid som de danske Herrer og i Følgeskab med dem. Af Henrik Krummediges Breve fremgaar forøvrigt, at det hele Tiden var forudsat, at Hertugen kunde komme til at tilbringe Vintren i Norge. 26. Juli skriver han: jeg skal blive hos ham, hvor han bliver i Vinter; beder E. Bilde om Tilsendelse af Ting, »som gjøres Behov her i Vinter«; 4. Avg.: Om Hertugen bliver her i Vinter, véd han ikke; thi her (i Oslo) er ganske svar Tid og intet at faa »til Fads«; Hertugens Bud er nu nede hos hans Fader at erfare hans Vilje. 16. Septbr.: Vi fik ingen Tidende fra Ærkebispen siden og saa rejste Hertugen; ellers havde jeg fulgt Sofie (E. Bildes Hustru) op i Norge; nu tør jeg vel tro, jeg slipper ham ikke, før han kommer til Gottorp igjen til Faderen . . . Hertugen havde gjerne agtet sig til Bergen, »dog blev det afvendt« (Adelsbreve 36).

Øen Thorø, hvis hidtilværende Indehaver, Provst Hans Hansen, nød en kummerfuld Tilværelse i Udlandet som Kong Kristierns tro Mand; men denne indbringende gejstlige Forlening afstod han nogen Tid efter (1525) til en anden, Hans Hansens Søstersøn M. Peder Berilsen, rimeligvis mod en Godtgjørelse i Penge[1]). Den 25. Nvbr. 1526 blev han derpaa, medens han med Kongen opholdt sig i Odense i Anledning af den Herredag, som da skulde holdes, forlenet paa Livstid med Hindsgavl Slot med alle dets tilliggende Godser, med al Fiskeret og Marsvinsfangst og med Middelfart By med al kongelig Ret og Rettighed, alt afgiftsfrit[2]). Det var en vigtig og indbringende Forlening, men dens største Betydning laa dog deri, at Utenhof som dansk Undersaat kunde færdes paa alle Herredage og saaledes fik en mere umiddelbar Anledning til at tage Del i Rigets Styrelse, uafhængig af hans Riget mere uvedkommende Stilling som tysk Kansler. Forøvrigt udgjorde hans aarlige faste Løn som Kansler 100 Gylden, men selv dette lader til at have vakt Anstød, thi hverken Kanslerne eller de kgl. Sekretærer nød den Gang i Reglen fast Pengeløn. De lønnedes ved Sportler og Gaver, og derved blev Utenhofs Stilling som Kongens betroede Minister meget indbringende. Enhver, der vilde opnaa nogen Gunst eller Forfremmelse, maatte «fornøje» den mægtige Kansler. Vi anføre ikke dette for at sætte en Plet paa Utenhofs Karaktèr. Det hørte Tiden til, alle gjorde lige saa og fandt det

---

[1]) Samlinger til Fyns Hist. og Topografi I, 235—37. — Dsk. Atlas V, 1012. — Geh. Ark. Aarsberetninger II, 59 (forlenes 1534 med Provsteresidensen i Haderslev); hans Ejendomme i Husum og Flensborg omtales tilfældig; at han var Lensmand i Flensborg, som angives i Kirkeh. Saml. I, 370, er en Forvexling med Wulf Pogvisk.

[2]) Reg. o. a. L. III, 125.

ganske naturligt. At være ens Talsmand hos Kongen ansaas for en personlig Gunst, man viste vedkommende, og som det derfor ansaas for rimeligt at gjengjælde. At Sportlerne ikke vare ubetydelige, have vi alt set et Exempel paa med Privilegierne for Hertugdømmerne; da Aage Sparre skulde være Ærkebisp i Lund, gav han Kongens danske Kansler 20 rhinske Gylden for de Breve, han skrev for ham til Rom, — det var Sportler; men med det samme gav han den tyske Kansler 100 rhinske Gylden og Hr. Mogens Gøje 400 rhinske Gylden; det var Gaverne til de mægtige Mænd, der skulde »fornøjes«, fordi de havde udvirket Kongens Indvilligelse, og denne kjøbtes med 3000 Gylden for det Brev, »han fik af hans Naade, lydende, at (den af Paven konfirmerede) Mester Jørgen Skodborg eller hvosomhelst anden skulde ingen Magt have at indtrænge sig udi Lunde Stift»[1]).

Den Vigtighed, det kunde have at staa sig godt med Utenhof, kommer undertiden til Syne i den Tids Breve paa en ret naiv Maade. Utenhofs Foged paa Hindsgavl var saaledes kommen i Strid med Erik Krummedige om et Marsvin; Utenhof lod da sin Efterfølger i Tofte Provsti, M. Peder Berilsen, bede Eske Bilde, som da netop var i Færd med at ombytte Hagenskov Len med Bergenhus, om at udjævne Sagen. I den Anledning skriver Provsten til E. Bilde: Mig tykkes, det skulde være meget godt, at Erik

---

1) Aage Sparres Regnskab i Danske Saml. i Geh. Ark. — Foruden de 3000 Gylden, han gav Kongen, istedetfor Paven, for Konfirmationen, »laante jeg hans Naade udi Roskilde (Septbr. 1526) 1000 Mark danske, hvilke jeg siden gav hans Naade«; det var altsaa den mere personlige Gave til Kongen. I det hele udgav Aage Sparre, dels 1523, dels 1526, i denne Anledning 12873 rh. Gylden, hver Gylden regnet til 3 Mark Dansk; dette svarer i det mindste til en Værdi af 40—50,000 Tdr. Rug.

Krummedige ikke udkastede et godt Venskab for en liden Sags Skyld»[1]. — Med Eske Bilde stod Utenhof sig meget godt. «Abraham med det graa Skjæg», skriver den gemytlige Johan Fris d. 3. Januar 1527 fra Gottorp til Eske Bilde, «lader sige eder mange gode Nætter og takker for de to Klepperter, han fik, den ene ifjor, den anden i det Aar, som nu kommer! Dersom I tager en Ulveskindskjortel med eder, da vil jeg ogsaa fly eder Kvittance derpaa. Sig Erik Gyldenstjerne, at naar han faar redet 24 Dimmeluger til Jerusalem og ført Abraham sin Skat mellem Jul og Kyndelmisse, Stjernen skal vel miste sit Skin. Beder ham følge eder hid til Markedet at forfare Lejligheden; her er godt Kjøb paa Penge, hundrede Gylden gjælder kun syv». Om man just skal tænke paa Utenhof ved «Abraham med det graa Skjæg», eller den ældre danske Kansler Klavs Gjordsen, eller, hvad der maaske er rimeligere, paa Kong Frederik selv, det faar staa hen; men man faar af Brevet et Indtryk af, at det ikke kunde nytte at komme tomhændet til Gottorp[2]. — Da Eske Bildes Svigerfader Henrik Krummedige i Aaret 1529, samtidig med, at Svigersønnen fik Bergenhus i Forlening, søgte at faa sine tidligere norske Len tilbage, beder han Svigersønnen om at skrive derom til den tyske Kansler, «thi jeg kan ikke skrive ham til, thi jeg haver intet godt forskyldt af ham; hvad I har tilsagt den danske Kansler, det vil jeg gjerne holde»; ogsaa til Mogens Gøje har han

[1]) Fynske Saml. I, 237—8.

[2]) Adelsbreve Fasc. 14, kgl. Bibl. — Erik Hack, der nylig havde antaget Navnet Gyldenstjerne, var kort før bleven Lensmand; E. Bilde havde allerede været det i en længere Aarrække; han kjendte Lensmændenes Fart til Gottorp. Joh. Fris opnaaede selv kort efter en Begunstigelse gjennem Utenhof, Forleningsbrev og Kaldsret til Hesselager Kirke (Aktst., udg. af F. St. litt. Selsk. II, 149).

skrevet[1]). I det hele synes Utenhof at have haft stor Indflydelse paa Eske Bildes Udnævnelse til Lensmand paa Bergenhus. Uden gjensidige «Tjenester» gik det neppe af. Eske Bilde skaffede Utenhof, der netop nu begyndte at lide af en skorbutisk Sygdom, Losseskind til Kjøbs — først flere Aar senere afgjøres Mellemværendet, idet Eske Bilde beder Kansleren om for Pengene at skaffe hans Svigermoder en Kvittering for en Sum Penge, som hun skulde betale Kongen, et Mellemværende, der maa have givet Anledning til Omtale, thi endnu flere Aar senere (1534) klager Utenhof over, at hans «Uvenner» i den Anledning havde bagtalt ham, idet de beskyldte ham for af egen Drift og uden Eske Bildes Begjæring at have erholdt denne Kvittering. Eske Bilde sendte ham Fisk fra Bergen og lignende Sager, ligesom han ogsaa er Mellemmand mellem Utenhof og Ridder Niels Lykke og modtager Penge, som denne tilsendte Kansleren, formodenlig for Lensbreve eller andre Begunstigelser, som Kansleren havde udvirket[2]).

Paa denne Maade fik Utenhof ogsaa nogen Indflydelse paa norske Sager; ogsaa i Norge havde man gjort et Forsøg paa at faa tyske Lensmænd anbragte, dog uden at opnaa sin Hensigt, men Færøerne vare forlenede til Tyskere, og man har Vidnesbyrd om, hvor forhadte «Holstenerne» ved disse Forsøg havde gjort sig hos det nationale norske Parti[3]). Forhandlingerne om Apostelkirkens Nedrivelse i Bergen gik saaledes gjennem hans Haand; hans Navn staar under de derom udfærdigede Kongebreve, og af et samtidigt privat Brev fra ham til E. Bilde fremgaar det, at Eske Bilde i Forvejen havde skrevet til Utenhof om Sagen; denne takker

[1]) Adelsbreve Fasc. 7.
[2]) Geh.-Ark., d. Kong. Hist. Fasc. 12 og 15.
[3]) Kirkehist. Saml. 3. R. I, 503—23.

ham for den «woldacht», som han har vist ham, og han vil beflitte sig for at være ham til Tjeneste igjen; hvad han har opnaaet hos Kongen, vil han se af de medfølgende Kongebreve, og hvad Stenene fra Apostelkirken angaar, maa han beholde «hvad der behøves til et stort Hus til Vindusposter og Døre»; mere har han ikke kunnet opnaa af Kongen; han skal nedsende til Kongen saa mange af Stenene, som behøves til et stort Hus; de øvrige skulle sælges til Bergenhuses Behov[1]). — Dette venskabelige Forhold til E. Bilde vedvarede stadig.

Med det danske Aristokrati stod Utenhof saaledes endnu i det mindste tilsyneladende paa en venskabelig Fod; selv Biskop Lage Urne betænkte ham, efter Tidens Skik, i sit Testamente med to Ungerske Gylden[2]). Men det var et Venskab, der neppe kunde vedblive i Længden. Hvilken Indflydelse Utenhof har haft paa Begivenhedernes Udvikling i Danmark, og navnlig paa de store Herredages Forhandlinger, hvor han stadig var i Kongens Nærhed, kan ikke afgjøres i det enkelte. Men den Politik, som Kong Frederik her fulgte, stemmer dog i det væsentlige overens med hans Politik i Hertugdømmerne, hvorfor Utenhof var Talsmand. Det er de samme Forsøg paa at afpresse Kirken store Summer, uden dog at lade sig afpresse nogen Forfølgelse mod den lutherske Religions Talsmænd og med en hemmelig Understøttelse af disse; det er derfor ligesom en Afværgen af Utenhofs og hans Venners tyske Indflydelse, naar Prælaterne paa Herredagen 1530 forlange «det danske Maal» brugt i Kongens Forhandlinger med Herredagen,

[1]) Utenhof til E. Bilde, Gottorp Fredag efter Judica (8. April) 1530; Orig. med Segl i Norske Rigsarkiv; jvfr. Kongebrevene af s. Dag i Dansk Mag. VI, 342.

[2]) Dsk. Mag. 3. R. III, 217.

saaledes som det fra Arilds Tid havde været Skik[1]), ligesom det selvfølgelig ingenlunde har været efter Utenhofs Hoved, at Hertug Hans indsendtes til Danmark for at opdrages i dansk Aand; det var jo dette, som han allerede tidlig havde frygtet. Endnu var det danske Aristokratis Stilling saa stærk, at Utenhofs hemmelige eller aabenbare Fortyskningsplaner maatte mislykkes i det hele og store. Med Undtagelse af Utenhof selv, Johan Rantzov og Landsknægtobersten Heidersdorf, der fik Hagenskov i Forlening efter sin Svigermoder Sofie Gyldenstjerne, Ridder Wulf Pogvisk, der af sin danske Hustrus Morfader Iver Munk blev forlenet med Ribe Bispestols Herregaard Trøjborg, samt et Par mindre betydelige Klosterforleninger var det neppe lykkedes at faa tyskfødte Mænd indtrængte i danske Len; men disse Mænd, og da navnlig Johan Rantzov og Utenhof, havde i flere Henseender indlagt sig saa store Fortjenester i Kampen mod Kong Kristiern og hans Tilhængere, at Rigsraadet af den Grund ikke har kunnet modsætte sig deres Forleninger. Mindre tilfreds var man med, at en Holstener, Jørgen v. d. Wisch, blev forlenet med Nykjøbing, der hørte til Dronningens Enkegods, hvorfor man ogsaa senere, efter Kongens Død, gjorde Forestillinger derimod. Indtil da havde den fælles Kamp mod Kong Kristiern saa godt som helt holdt den ulmende Misfornøjelse tilbage. Først da viste sig ogsaa Misfornøjelsen med Kong Frederiks nøje Forbund med de tyske protestantiske Fyrster.

Ogsaa iblandt Kong Frederiks Venner og Forbundsfæller havde Utenhof vundet sig et Navn. Da Landgrev Filip af Hessen saaledes i Aaret 1528 vilde indlede Forbindelse med Kong Frans den første, opfordrede han Kong

[1]) Ny dske. Mag. V, 315.

Frederik til at sende Utenhof til Frankrig i en politisk Sendelse; men Kongen svarede, at han ikke kunde undvære sin Kanslers daglige Raad, og sendte Peter Svave isteden[1]). Senere, da Kejseren i Aaret 1531 havde fastsat et Møde med Hansestæderne i Anledning af Kristiern d. 2den, bad Raadet i Lybek Kong Frederik om at overlade dem sin Kansler Utenhof til at føre Ordet for Hansestæderne, da de ingen havde, som kjendte Sagen saa godt[2]). Heller ikke dette Ønske blev dog opfyldt; derimod var Utenhof atter i travl Virksomhed; om Efteraaret sendtes han til Landgrev Filip for ved hans Hjælp at skaffe Landsknægte og Hjælp mod Kong Kristiern, som havde samlet sin Hær i Nederlandene og kort efter landede i Norge. Han fik de tidligere Forbund (1528 og 30) med Landgreven fornyede, hvorpaa Kong Frederik kort efter (Januar 1532) indtraadte i det schmalkaldiske Forbund[3]). Derpaa fulgte (Januar 1532) Forhandlinger i Neumynster med Hansestæderne om Kong Kristiern og Hollænderne, derpaa de store Møder i Maj og Juli i Kjøbenhavn, de heftige og lidenskabelige Forhandlinger med Lybækkerne om Sundspærringen og med Hollænderne. I disse Underhandlinger havde Utenhof væsentlig Del og var som oftest Ordfører. Det var et vanskeligt Hverv paa èn Gang at undgaa at kaste sig i Lybæks Arme og gjøre sig til et blindt Redskab for dets Politik og at undgaa et Brud med Holland.

Det kom under disse Forhandlinger til heftige Scener mellem Utenhof og de lybske Afsendinge; det var som For-

---

[1]) Geh. Ark. Aarsberetn. III, 137.
[2]) Gottorpske Fællesarkiv, XXIX Nr. 12 (8. Marts 1531).
[3]) Landgrev Filip af Hessens Svar til Kong Frederiks Kansler, dat. Zapffenburgck Donnerstag nach Leonardj (9. Novbr.), gott. Fællesarkiv IX, 16 a.

løbere for, hvad Fremtiden vilde bringe; men Faren fra Holland blev afværget, og fra nu af begynder tydelig nok Vægtskaalen at synke til Fordel for Hollænderne. Der var ingen, der bedre kjendte Lybæks Færd og som bedre gjennemskuede deres Planer end Utenhof. «Naar Eders fyrstelige Højhed vidste», skriver han et Aarstid senere til Hertug Albrecht af Preussen, «hvad Kong Frederik, salig Ihukommelse, har maattet døje af Lybækkerne, saa vilde Eders Højhed forbavses derover; men nu vil man ikke længere finde sig deri» [1]). — Samtidig hermed havde Utenhof imidlertid faaet en Alliancetraktat afsluttet med Preussen (Juli 1532); thi at dette Forbund, der senere kom Kong Frederiks Søn til god Nytte, er Utenhofs Værk, er udenfor al Tvivl; i et fortroligt Brev til Hertugen af 1. Maj 1532 opfordrer han gjentagne Gange denne til, hvis han vil slutte et Forbund med Danmark, da at sende Fuldmægtige til det store Møde, som ved Midsommerstid skal holdes i Kjøbenhavn, og lover af al Magt at fremme Sagen [2]).

I dette Brev, som er sluttet samme Dag, som de dansk-hanseatiske Kommissærer afsejlede med den store Flaade, der nogle Maaneder senere skulde føre Kong Kristiern tilbage med sig som Fange, udtaler Utenhof sig med stor Sikkerhed om det forventede heldige Udfald af dette Tog. «Biskopperne i Norge», siger han saaledes, «ere alle blevne troløse mod min Herre; men det har intet paa sig, de ere ikke af Adel eller have stort Tilhæng; med Biskopperne og Adlen i Danmark har det ingen Nød». Med Glæde saa han derfor Udfaldet af denne sørgelige Episode

---

[1]) Utenhof til Hertug Albrecht 7. Oktbr. 1533, königsb. Afskrifter i Geh. Ark. — Jvfr. forøvrigt Waitz, Wullenwever I, 314; 332 ff.; 340.

[2]) Königsb. Afskr. i Geh. Ark.; jvfr. Waitz I, 349.

i Nordens Historie. «Kong Kristiern», skriver han kort efter (29. Avgust) fra Gottorp til Eske Bilde, «er paa Sønderborg og giver sig vel tilfreds, stiller sin Sag til Gud, ønsker ogsaa at komme kgl. Majestæt, min allernaadigste Herre, til Orde, men jeg stoler paa, at det ikke vil blive ham til Del; jeg kan ikke mærke, at kgl. Majestæt er tilbøjelig dertil»; man har netop nu faaet Underretning om, at Kong Kristierns Søn er død; hvis det er sandt, vil det være Kongens Riger og Lande «til evig Lykke». — «Kong Kristiern bliver siddende i Hullet», skriver han senere (7. Oktober 1533) til Hertug Albrecht af Preussen, Hertugen kan være ganske rolig for, at han ikke kommer løs; om ogsaa nogen i Danmark ønskede det, kommer det an paa Holstenerne, hos hvem han gjemmes: «er sitzt zu faste!»

Hvilken Del Utenhof personlig har haft i Kong Kristierns ulykkelige Skjæbne, kan ikke med Sikkerhed afgjøres; hans Navn forekommer ikke udtrykkelig under de Forhandlinger, som førtes i Kjøbenhavn i Juli 1532 herom, uagtet han dog havde taget saa væsentlig Del i de foregaaende Dages politiske Forhandlinger med Lybækkerne og Hollænderne; senere tilfældige Ytringer i et Brev til Hertug Albrecht lade formode, at Utenhof paa denne Tid har lidt af sin Sygdom; men derved udelukkes ikke hans hemmelige Indvirkning paa Kong Frederik, og naar man ser, med hvilken snedig Kløgt den Plan var lagt, man fulgte overfor Kong Kristiern, den jesuitiske Snuhed, der lægger sig for Dagen i de Fremstillinger, som man senere gav de tyske Fyrster, og som efter en bestemt Overlevering skyldtes Utenhofs Pen, den dristige Blanding af bevidste Fortielser og fordrejet Sandhed, som findes heri og som stemmer saa godt overens med de mundtlige Fremstillinger, Utenhof ved senere politiske Forhandlinger gav, den Be-

hændighed, hvormed han i Øjeblikket griber, hvad der kan gjøre mest Indtryk, uden at tage det saa nøje med Sandheden eller lade sig anfægte af de Modsigelser, der herved fremkomme i de mange mundtlige og skriftlige Fremstillinger, indtil han endelig efter den dristige Paastand, at man i Forvejen havde meddelt Kong Kristiern selv, at Knud Gyldenstjernes frie Fuldmagt var tilbagekaldt, med cynisk Raahed udslynger sit: Discat cautius mercari! Kong Kristierns egen Dumhed er Skyld i det hele —, naar man tager alt dette i Betænkning, saa tager man neppe Fejl i at tillægge Utenhof et meget betydeligt Ansvar for, at man brød Kong Kristierns Lejde. Men at det ikke var nogen let Sag at forsvare denne Adfærd, det fik ingen mere at føle end Utenhof selv. Her slog «Fals sin egen Herre paa Hals».

«Ved Guds Tilskikkelse» var Kong Kristierns egen Søn, hans eneste Mandsarving, død i de samme Dage; det syntes, som om man nærmede sig Maalet: den gottorpske Stammes sikre Besiddelse af de nordiske Kroner; Norge var bragt til Lydighed; et fælles dansk-norsk Herremøde skulde ordne de indviklede Forhold; Tronfølgerspørgsmaalet skulde her afgjøres; endnu var der en, om end svag, Mulighed for at faa Hertug Kristian anerkjendt som Faderens Efterfølger i Rigerne. Men selv om dette ikke skulde lykkes, saa vilde det i al Fald blive den yngre Broder, Hertug Hans; Kong Frederik havde da faaet sine to ældste Sønner forsørgede, og gjennem Slesvigs Lensforhold og Hertugdømmernes Deling efter gottorpsk Skik var der dog endnu et Bindemiddel, hvorved Riget og Hertugdømmerne kunde knyttes til hinanden under den samme Stamme. Da indtraf for tidlig Kong Frederiks ikke uforudsete Død paa Gottorp Slot den 10. April 1533. Alle hans Riger og Lande laa nu adsplittede hver for sig. Hermed

begynder et nyt, men ingenlunde det mindst vigtige Afsnit af Utenhofs Liv.

Utenhof har selv givet en interessant Skildring af Kong Frederiks Personlighed. Han ansaas af sine Naboer, siger han, for en enfoldig, ligefrem Mand, der havde tilbragt sin Ungdom i ørkesløs Fred, men i Virkeligheden var han en forstandig, indesluttet, tavs og taalmodig Mand, som ved Taalmod og Tavshed har sat meget igjennem; han kunde anstille sig, som om han ingen Forstand havde paa Sagerne, hvilke han dog udførte med Visdom og Dygtighed (Tapferkeit); han satte al sin Lid til Gud; tidlig paa Dagen plejede han Raad med sine Raadgivere og ordnede og afgjorde da alle Ting, men efter Middag hengav han sig alene til Kortvil og Selskabelighed, thi han var en godmodig, mild og mod de fattige barmhjertig Fyrste[1]. — Denne Skildring af Kong Frederik stemmer ret godt overens med Lybækkernes Paastand om, at Kong Frederik var en svag og uselvstændig Fyrste, der lod sig lede og styre af sine Raadgivere; Johan Rantzov, sagde de, var den virkelige Konge. Saaledes fremstillede det sig overfor fremmede; alligevel havde Kongen vistnok sin egen Mening og sin egen Vilje; men ligesom Johan Rantzovs Energi af og til var nødvendig til at fremkalde et kraftigt Initiativ fra Kongens Side, saaledes tør man vel tilskrive Utenhofs diplomatiske Snuhed væsentlig Del i, at Kong Frederiks Regering saa ofte fik Udseendet af snedig og lidet hæderlig Dobbelthed. Det viser sig baade i den Maade, hvorpaa han opnaar Danmarks Krone, og i den Maade, hvorpaa han styrede; han tilkjøber sig Kronen ved at binde sig edelig til at modvirke den lutherske Lære, og da det kommer til Stykket, er hans

---

[1] Dansk Mag. 3. R. III, 20; 24.

Færd en tavs Omgaaen af Haandfæstningens Bestemmelser; han begynder med en listig Færd mod sin Brodersøn og ender med ved jesuitisk Kløgt at føre ham i Fængsel. Betragtet i det hele og store kan denne Regering, set fra Moralens Domstol, ikke dømmes strængt nok; men vi indrømme, at det var en klog Regering, forsaavidt ikke Falskheden og Troløsheden tilsidst hævner sig selv, og vi indrømme tillige, at naar den ses med den Tids Moralitet som Baggrund, viser den sig i et mildere Lys; thi Troløshed og Mangel paa Ærlighed, dækket af Religionens Skin, hørte Tiden til. — Meget er blevet aftalt i de tidlige Morgentimer paa Gottorp Slot, i hvilke Kongen ikke kunde undvære sin Kanslers daglige Raad. Der er en saa nøje Overensstemmelse mellem mange af Utenhofs Ytringer i private Breve eller i hans Statsskrifter og Kong Frederiks Regeringshandlinger, at man ikke kan miskjende det fortrolige Forhold, der maa have været mellem disse Mænd. Naar Utenhof saaledes roser Kong Frederik som en mild Fyrste mod de fattige og lave, da findes tilsvarende Ytringer i Utenhofs private Breve; ogsaa han havde en vis Interesse for den simple Mand — senere opfordrer han, som vi skulle se, Kong Kristian til Mildhed mod den simple Mand; ja selv mange af Kristiern den 2dens Love kan han ikke nægte sin Beundring[1]) —, men det fremtræder hos Utenhof som politisk Klogskab i Modsætning til «de store Hanser». Man kommer da til at tænke paa den Stræben efter at vinde Bondestanden og Borgerstanden, som tydelig viser sig under Kong Frederiks Regering, men som tildels mødte en stærk og for Bondestandens Vedkommende saa godt som uovervindelig Modstand hos de højere Stænder[2]). Men hvor

[1]) Dansk Mag. 3. R. III, 12.

[2]) Jvfr. nærmere mine Bemærkninger herom i Hist. Tidsskr. 4. R. V, 272 ff.; 308.

fortroligt Forholdet mellem disse Mænd end har været, vilde man dog uden Tvivl gaa for vidt, hvis man vilde anse Kong Frederik for et viljeløst Redskab i Utenhofs Haand. Der er en umiskjendelig Forskjel i deres Karaktèr. Den tavse Indesluttethed, som Utenhof omtaler hos Kongen, den forsigtige Hensyntagen, som viser sig i mange af hans Regeringshandlinger, den tilhører neppe Utenhof. Der er i hans Karaktèr en Heftighed, som af og til kommer til Syne allerede i Kong Frederiks Tid, saaledes i Forholdet til Hertug Kristian eller i Forhandlinger med Hertugdømmernes Stænder eller med Lybækkerne, men som bliver stærkere og mere tydelig fremtrædende i den følgende Tid. Meget har hertil bidraget de følgende Tiders Begivenheder og maaske ogsaa Utenhofs egen tiltagende Sygelighed, men man mærker tillige tydelig nok, at den rolige og forsigtige Konge ikke længere staar i Baggrunden.

Et af de sidste Hverv, Kong Frederik havde overdraget Utenhof, var at samle og ordne alle Hertugdømmerne Slesvig og Holsten vedrørende Brevskaber, formodentlig for at kunne have dem til Rede under de Forhandlinger, der vare begyndte om Kong Kristierns Fængsling og som truede med at kunne antage store Dimensioner, hvorved hele Stridsspørgsmaalet lige fra Begyndelsen af kunde blive inddraget under Forhandlingerne. Utenhof udførte dette Hverv og lod optage en Registrant over disse vigtige, hidtil i stor Uorden liggende Brevskaber. Med egen Haand har han tilføjet nogle ret karakteristiske Randgloser, hvori han giver sit beklemte Hjerte Luft; de ere nedskrevne noget senere, vistnok under Grevefejden, og danne saaledes af sig selv Overgangen til et nyt Afsnit i Utenhofs Liv. I Anledning af et Brev fra Biskop og Kapitel i Lybæk (af Lætare 1527) kommer saaledes følgende Udraab til Holstenerne: «O I ædle,

frie Holstenere! Mærker den gode Vilje, som Lybæk har til eder, hvorledes de gjerne ville have eder til Undersaatter. Mærker ogsaa og tænker paa, hvorledes I pleje at beskytte dem mod de danske. Nu give de eder eders rette Løn!« — Holstener var Utenhof tilvisse ikke[1]).

Endnu i de sidste Aar af Kong Frederiks Regeringstid var Forholdet mellem Utenhof og Hertug Kristian ingenlunde godt. Man ser det af forblommede og dunkle Ytringer i Breve fra Hertug Albrecht til Utenhof (Februar

[1]) O ihr edelen freyen Holstein! Merket an den guten Willen, so Lübeck zu euch trägt, welcher gestalt sie euch für Untersassen zu haben vormeinen. Merck auch und gedenckt, wie ihr sie gegen die Dänischen pflegt zu schutzen, nun geben sie euch euren rechten Lohn! — Registranten har følgende egenhændige Paaskrift af Utenhof: Anno domini Tausent fünff hundert vnd drey vnd dreissig, aus beuehl des grosmechtichsten . . . hernn Friderichen, Königs zu Dennemarch (osv.), habe ich Wulff vonn Vtenhoff, die zeit ihrer Kon. gnaden Cantzler vnd Ambtmann zu Hinzegagell, alle vnd jegliche jnstrumente, vrkunden, briue vnd segell, die fürstenthumb Schleswig vnd Holstein betreffen, so zum teill durch könig Christiernn den andernn demselbigenn abhendigk gemacht vnd voruntraueth wordenn, jnn dem gewolb ladenn vnnd allenthalben, so dorch alter vnnd vorgenglicheit der zeit in ein grosser vnordnung vnd schir zu verterbenn kommenn, besichticht vnnd widderomb in ein ordnung vnd geschick, wie hirnach nolgen, gestellt. — Andre Randgloser ere følgende. Til »Copey königs Hansenn brieff an denn Babst, das er keinen bürger von Lübeck zu einem bischoue zu Schleszwig habenn will«, tilføjes: »Nota: Jn dem brieue wirdesttu finden, wes gehorsam die Bebst über die könige gehabt«. — I Anledning af Erik af Pommerns Proces (om Slesvig) bemærker han angaaende Appellationen til Paven: »Da der process am besten was, wolt der Babst nicht weiter procedieren lassen. O Römische Schalckeit! O Heintzegagell! O Farmholm«. (Hindsgavl var i de greveliges Magt og forlenedes af Grev Kristoffer til Mogens Gyldenstjerne.)

1531)[1]. Utenhof selv følte det mislige i sin Stilling, og dels paa Grund heraf, dels paa Grund af sit svækkede Helbred trak han sig efter Kongens Død i nogen Tid tilbage fra sin umiddelbare Hofstilling. Han kom derfor ikke til at lede Landdagsforhandlingerne i Kiel i de første Dage af Juni, hvor Hertug Kristian lod sig hylde i sit eget og sine umyndige Brødres Navn efter først, med nogle mindre »Forbedringer» for den holstenske Adel, at have bekræftet og beseglet de af Faderen tidligere givne Privilegier, som endnu vare i Utenhofs Værge og først nu ved Johan Rantzovs Mellemkomst bleve indløste mod Betalingen af de 100 Gylden[2]. Dog var Utenhof vistnok tilstede i Kiel under Forhandlingerne og sendte herfra et Brev til en dansk Rigsraad, hvori han, ligesom Johan Rantzov, indtrængende opfordrede Danmark til at bryde med Lybæk og ikke overilet slutte sig til denne Stad mod Hollænderne, og hvori han med beregnende Kløgt tilføjer: Naar denne Stad er dæmpet, kan I desto lettere atter bringe Sverig under eder![3]) — Som Privatmand, som Lensmand paa Hindsgavl, ikke som Hertug Kristians Udsending, ilede Utenhof derpaa til Kjøbenhavn, hvor han i Forening med de holstenske Udsendinge virkede ivrig for Hertug Kristians Sag og for Forbindelsen med ham og Holland mod Lybæk. Det bedste Bevis herfor er, at Utenhof af det danske Rigsraad sendes til Nederlandene som dansk Gesandt i Forening med Otte Krumpen, medens paa Hertugdømmernes Vegne Melchior Rantzov afsendes! Og Utenhof var sig sin Triumf

---

[1]) Waitz, Wullenwever I, 376.

[2]) Archiv f. Staats- und Kirchengesch. IV, 489—97.

[3]) Jvfr. Herredagen 1533, S. 49 (Hist. Tidsskr. 3. R. III). — I Brevet, som mangler Stedsangivelse, undertegner han sig »Amtmann zu Hintzegagel», ikke Kansler.

bevidst, det fremgaar af et Brev til Hertug Albrecht, medens han ikke var meget tilfreds med den saakaldte Union med Hertugdømmerne, hvorved disse stilledes som en Enhed i Forbund med Danmark; dens Bestemmelser stred for meget mod hans egen «Blandingstheori», hvorfor han ogsaa senere raadede Kong Kristian den tredie til at faa de Artikler forbedrede, som vare mindre gunstige for Kongen, den danske og den holstenske Adel.

I Königsberg maa man imidlertid være bleven meget foruroliget ved Tanken om det spændte Forhold mellem Hertug Kristian og Utenhof under de daværende vanskelige Forhold. Under 3. Avgust skrev Hertuginde Dorothea et Brev til Utenhof, hvori hun varmt opfordrede ham til nu, da Kong Frederik var død, ikke at slaa Haanden af hendes Broder, men se paa hans Bedste, idet hun samtidig, for at vise ham sin Bevaagenhed, sendte ham noget Rav til Gave, og tre Dage efter (6. Avgust) skrev Hertug Albrecht selv et lignende Brev til Utenhof, medens Hertuginden samtidig skrev til sin Broder og anbefalede ham ikke at støde sin Faders Raadgivere fra sig. Herpaa gav Hertug Kristian d. 4. Septbr. fra Sønderborg et Svar, der vidner om hans personlige Elskværdighed og hæderlige Karaktèr. «Naar I», skriver han saaledes, «formaner mig til at forliges vel og fredelig med mine Raader og ikke at lønne dem, som tidligere ikke have undt mig meget godt, med Vrede, da kan I være forvisset om, at jeg skal lægge mig denne Formaning paa Hjerte og ikke glemme den, men skikke mig saaledes mod samme mine Raader, at I skal være tilfreds dermed» [1]. Men af et Brev af samme Dag

[1]) Wie mich eure Liebe ermahnen, dass ich mich mit meinen Räthen friedlich und wohl vertragen und denjenigen, die mich vorher nicht viel gutes gegönnet, mit Arge nicht belohnen und

til Hertug Albrecht ser man dog, at Hertug Kristian har følt sig meget trykket under de daværende Forhold: han er omringet af Farer fra alle Kanter; han tør end ikke betro til Pennen, hvor farlig man handler med hans egen Person, ja beder endogsaa Hertugen om personlig at komme til ham eller sende en paalidelig Raad. Atter dunkle Antydninger, som vi ikke kunne helt gjennemskue[1]).

Hertug Albrechts Brev af 6. Avgust traf først Utenhof efter hans Tilbagekomst fra den nederlandske Rejse d. 1. Oktober. I sit Svar (dat. Slesvig d. 7. Oktober) kommer han nærmere ind paa Forholdet til Hertug Kristian. «Jeg vil ikke dølge for Eders fyrstelige Højhed», skriver han, «at Hans fyrstelige Naade (ɔ: Hertug Kristian) helt naadig har ladet ansøge hos mig om, at jeg vilde blive i hans Tjeneste, ogsaa personlig har talt til mig derom og desuden har ladet al Uvilje falde, om der har været nogen imellem os». Hertugen har ogsaa givet ham et hæderligt Vidnesbyrd for den Maade, hvorpaa han har tjent den afdøde Konge; han er derfor højst tilbøjelig til at tjene Hertugen, men hans Helbred er saadant, at han ikke kan tjene som tidligere: «thi jeg er hjemsøgt af saa store Syg-

---

gedenken soll, bitt ich eure Liebe darauf freuntlich zu wissen, dass ich dieselbige Ermahnung so in meinem Herzen bilden, daraus nichts vergessen und gegen dieselbigen meine Räthe so schicken und halten will, dass eure Liebe ein Wohlgefallen daran haben sollen (Königsb. Afskr. i Geh.-Ark. pag. 3409—10; jvfr. 3907).

[1]) Waitz I, 376; jvfr. Hertug Kristians Brev til Landgrev Filip af 9. Maj 1533 (smst. S. 378 ff.), hvor han ogsaa klager over sin forladte Stilling, endogsaa beder Landgreven om at sende sig to Breve, et officielt, som han kan vise sine Raader, et hemmeligt, som kun maa gives til ham personlig (S. 380). — I Forbindelse med disse Forhold staa følgende Brevregistraturer i Geh.-Ark.: «Hernn Wolffen von Vttenhouen Geleidt, Schutz vnnd Beschermungs Brieff 1533». — «Wolffenn Vttenhoffen Cantzler Abschiedt. Anno 1533». Brevene selv kjendes ikke.

domme, at det ikke vil være mig tjenligt daglig at være ved Hove . . . Det var blevet noget bedre med mig for et Aarstid siden, men nu er jeg paa ny bleven angreben af samme Sygdom, og man har næsten halv dødssyg bragt mig herop fra Køln af og ladet mig komme i Land med stor Svaghed». Han har derfor svaret Hertug Kristian, at han gjerne vil tjene ham ved at fremme hans Bedste, hvor han kan, men ikke som hans daglige Hoftjener, med mindre hans Helbred bliver bedre; nu vil han rejse til Meissen (Sachsen), hvor han for et Aar siden gjenvandt sit Helbred. Han tror ogsaa, at han ved sin sidste Sendefærd til Nederlandene i Forening med Otte Krumpen og Melchior Rantzov har vist Hertug Kristian og hans Brødre en stor Tjeneste, thi al Strid med Kejseren er bilagt. — Idet Utenhof derpaa giver en Udsigt over Indholdet af Gentertraktaten af 9. Septbr.[1]), lader han tydelig nok forstaa, at han tilskriver sig en stor Del af Æren for det heldige Udfald, skjønt man ellers er tilbøjelig til at tilskrive Melchior Rantzov Fortjenesten herfor, da det var ham, der havde tilvejebragt den foreløbige Brüsseler-Traktat af 10. Maj 1533, hvori Hovedvilkaarene allerede vare fastslaaede. Det er muligt, at Utenhof her tilegner sig for megen Fortjeneste — han kan ikke frikjendes for undertiden at tage Munden vel fuld —; men der kan dog ingen Tvivl være om, at det Omslag i den holstenske Politik, der spores i Slutningen af Kong Frederiks Levedage, medens Kongen ligger dødssyg paa sit Leje, Brudet med Lybæk og Tilnærmelsen til Nederlandene, lige saa fuldt skyldes Wulfgang von Utenhofs som Melchior Rantzovs Had til Lybækkerne[2]). — Det er i dette Brev, at Utenhof derpaa udbryder: «König Kristiern bleibt

[1]) Meddelt i Aktstykker til Grevens Fejde I, 10—21.
[2]) Jvfr. «Herredagen 1533», S. 8.

im Loch sitzen, niemand hat seiner zum besten gedacht» (nemlig i Nederlandene!). Efter derpaa at have trøstet Hertug Albrecht med, at Holstenerne nok ville passe paa den fangne Konge, selv om en og anden i Danmark ønskede ham fri, tilføjer han: «Lybækkerne ere helt ilde tilfreds med, at vi have været i Brabant; men det skader ikke; naar Eders fyrstelige Naade blot vidste alt, hvad Kong Frederik har maattet døje af dem, Eders fyrstelige Højhed vilde da korse sig. Nu vil man ikke længere finde sig deri. Jeg kan nu ikke skrive mere derom. Kunde de skaffe Kong Kristiern fri, det gjorde de gjerne; men han sidder for fast!» — Den skarpsynede Diplomat, der var vant til at afsløre Lybækkernes træske Politik, er vistnok den første danske eller holstenske Statsmand, der har gjennemskuet Wullenwevers hemmelige Planer[1]).

En Udsoning mellem Hertug Kristian og hans Faders Kansler havde altsaa fundet Sted, og dette skaffede denne en varm Taksigelsesskrivelse fra Hertuginde Dorothea (20. Novbr.), hvori hun højlig beklager hans Svagelighed, men sætter hele sin Lid til ham. Men Fortjenesten for denne Udsoning ligger ikke hos Utenhof, men hos Hertug Kristian, der tilvisse nu saa vel som ofte i den følgende Tid havde Lejlighed nok til at tænke paa de gode Raad, Kansleren i sin Tid havde givet ham. Efter Tilbagekomsten fra Hjemlandene, Sachsen og Thüringen (Vogtland), hvortil Utenhof i den følgende Tid næsten hvert Aar rejser for sin Sundheds Skyld, tiltraadte han atter Kanslerembedet[2]), og kort efter forlenedes han med Provste-

---

[1]) Jvfr. «Herredagen 1533», S. 214*. Kön. Afskr. pag. 2693—2701; jvfr. pag. 3917—19.

[2]) Han kaldes saaledes Kansler 16. Avg. 34 (Dsk. Mag. 4. R. III, 105) og i den følgende Tid, men i Gentertraktaten kun Lensmand paa Hindsgavl.

residensen i Haderslev, maaske som en Slags Erstatning for, at Hindsgavl var kommet i andre Hænder. I de følgende urolige Aar var han vistnok i Almindelighed om Hertugens Person, naar ikke særlige Hverv kaldte ham andensteds hen. Saaledes sendtes han strax efter Grevefejdens Udbrud gjentagne Gange i diplomatiske Sendelser til Kurfyrsten af Sachsen, ligesom han ogsaa i Nordtyskland søgte at skaffe Hertugen Landsknægte; i Mellemtiden træffes han ved Belejringen af Travemynde og deltog derpaa i de Underhandlinger, der førte til Stockelsdorferfreden mellem Lybæk og Hertugdømmerne (18. Novbr. 1534)[1]. Men Forholdet mellem ham og Hertugen blev dog aldrig rigtig godt. Medens han selv er optændt af Harme over Grevefejden, ikke blot over Lybækkerne, hvis hemmelige Planer han længe havde gjennemskuet, men ogsaa over de danske Bisper og «Stor-Hanser», som han dog havde troet, det ingen Nød havde med, men som nu for en stor Del vare faldne fra og gaaede over til Grev Kristoffer, og som ved deres Holdning paa Herredagen 1533 havde været Skyld i, at Hertug Kristian ikke i Ro og Mag var bleven Danmarks Konge, — medens han saaledes maatte se ti Aars møjsommelig opførte Bygning atter splittes, maatte begynde hele det møjsommelige Arbejde forfra, under langt ugunstigere Forhold end tidligere, ja nu endogsaa saa største Delen af Jylland i fuldt «Oprør» mod den Konge, som Adlen dog kort før havde hyldet i Ry Kirke, — under alt dette er Hertug Kristian ham stadig for svag, for eftergivende, et hjælpeløst Barn, der kun lytter til andres Raad, eller, som Wullenwever skildrer ham, en Person, der ingen Mening selv har, men ganske lader sig lede af sine Raad-

[1]) Waitz II, 256; 308; 426—29; Dsk. Mag. oven anf. St.

givere, om end Utenhof nu har faaet større Respekt for hans hæderlige Karaktèr. Mærkeligt er i denne Henseende et fortroligt Brev til Hertug Albrecht af Preussen, skrevet i Lejren ved Lybæk 19. Novbr. 1534, netop som Freden var sluttet og Hertug-Kongen stod i Begreb med at skulle kue «Oprøret» i Jylland, — et Brev af en saa fortrolig Art og i den Grad vidnende om de ringe Tanker, Kansleren nærede om sin fordums Lærlings Evner, at man meget godt forstaar det: «Kast det i Ilden, naar det er læst», hvormed det slutter.

Beskaffenheden af den sluttede Fred, skriver Utenhof, vil Hertugen kunne se af det Brev, som Hertug Kristian har sendt ham, og af medfølgende Afskrift af Traktaten[1]). Da baade Hertug Kristian og Lybækkerne ile med Krigsfolket til Danmark, haaber han, at Hertug Kristian med Guds Hjælp med Tiden vil komme til Riget. Men han vil i al Fortrolighed og i Hemmelighed ikke skjule for Hertug Albrecht, at Riget dog er kommet i en saadan Tvedragt og Uorden, at det ikke er muligt igjen at bringe det til et godt og varigt Regimente; det skulde da være ved Hjælp af meget duelige, forstandige og vise Mænd, som nød en ganske særegen Anseelse. Nu er Hertug Kristian vel en from, godmodig og mild Fyrste, der ogsaa gjerne saa et godt Udfald paa alle Sager og som ogsaa viser sig langt bedre i sine Sager, end man en Tidlang havde turdet vente af ham; men man maa dog frygte for, at Hertug Kristian skal være altfor from til saa vanskelige og brydsomme Forhold, navnlig til atter bringe Sikkerhed og Orden i Riget, at han ikke skal vedblive at

[1]) Kristian 3dies Brev af 18. Novbr. 1534 — samme Dag som Fredsslutningen — findes ogsaa i de königsbergske Afskrifter; han vil imorgen bryde op med hele sin Styrke til Jylland.

være en saadan stakkels Tiggerkonge, som hans Fader og Forfædre have været[1]). Kommer Hertug Kristian allerede nu til Riget, vil han ikke kunne blive derved, med mindre det bliver bragt i en saadan Ordning som tidligere; men det kan kun ske ved duelige Folk; men han har slet ingen, ved hvem han kan udrette noget, uden alene fire eller fem Personer, som ogsaa hidtil have holdt ham ved Land og Folk[2]).

Disse fire eller fem Personer (ɔ: Johan og Melchior Rantzov, Wulf Pogwisch, Dr. Ditlev Reventlov og — Mester Wulfgang von Utenhof selv) vil det dog i Længden falde for svært at have med saa ulystelige, træske og indviklede Sager at gjøre, som findes i Riget. — Endelig rykker han ud med Sproget: Derfor vèd han ingen, der formaar at hjælpe og raade hans Herre under disse svære Forhold uden Hertug Albrecht i egen høje Person; thi «vi andre» nære nogen Sky for at raade saaledes i Danmark, som Hertug Kristians Tarv vel fordrede, ikke fordi sligt vilde være uærligt eller ubilligt, men

---

1) ... das Reich ist in solche Zurückung und Zwispalt, auch Unordnung und Ungeschicklichkeit kommen, dass doch nicht möglich dasselbige wiederum in ein gut beständig Regiment zu bringen, es sey dann, das es durch gar geschickte, vorständige und weyse Leute, die auch eins sunderlichen Ansehen wären, geschehe. Nun ist mein gnädiger Herr gar ein frommer, gunstiger und milder Fürst, der auch alle Sachen gern gut sehe, sich auch in seinen Sachen viel besser und gütiger, dann ein Zeitlang an ihm zu hoffen gewest, erzeigt. Ich besorge aber, gnädiger Herr! dass s. f. G. diessen grossen, geschwinden, treffentlichen Handlungen viel zu from sei, in Sonderheit das Reich zu bekräftigen und in Ordnung zu stellen, dass s. f. G. mochte so ein armer, muss es nennen Bettelkönig bleiben, als sein Vater und Vorfaren gewesen.

2) Nun haben s. f. G. gar niemands, durch welchen sie etwas ausrichten mochten, dann allein durch vier oder fünf Personen, die auch bisher s. f. G. bei Landen und Leuten erhalten haben

man vil nødig paadrage sig nogen Ugunst eller Unaade![1]). – Han raader da Hertug Albrecht i al Fortrolighed til om muligt at begive sig personlig til Hertug Kristian og ordne sine Sager saaledes, at han kan blive hos ham et Aarstid; naar man da med Tiden kom til Fred, kunde Hertug Albrecht lade sin Gemalinde hente til sig og da blive hos sin Svoger et Aar eller to, indtil alt var bragt til et bestandigt og godt Regimente; thi sker det ikke, indser han ikke, hvorledes Hertug Kristian skal kunne blive ved Danmarks Rige. Men da vil han ogsaa kunne blive en mægtig Konge, har ogsaa Aarsag nok dertil. Men der maa reformeres meget, som med Guds Hjælp ogsaa snart vil være sket, thi de jyske Bønder og nogle af Adlen ere blevne Skjælmer ligesom de andre[2]). — Kan Hertug Albrecht ikke komme med saa kort Varsel og dog gjerne vil vide, hvorledes Hertug Kristian kan hjælpes, saa vilde det være tjenligt, om han sendte en fortrolig Raad til ham (Utenhof); for denne vil han saa nærmere angive, hvor Skoen trykker; han haaber nok, at alt vilde komme til en god Ende, vare blot gode Raad forhaanden[3]). — Efter at have bedt Hertugen om at holde alt hemmeligt og

---

[1]) Derhalb ich niemandes weisz, der m. g. Herrn so wohl in diesen schweren Sachen helfen und rathen mocht dann euer fürstl. Gnad mit ihrer selbst Personen, denn wir andern tragen etwas Scheu in Dänemark also zu rathen, als es s. f. Gnaden Nothdurft wohl erforderte, nichten dass man suchte, dass do unehrlich oder unbillig wäre, sondern dass man etzlicher Ungunst oder Ungnade nicht gerne auf sich laden wolt.

[2]) Es muss aber sehr reformirt werden, als auch mit Gottes Hülfe kurz geschehen hat, denn die jütischen Bauern und etzlich von Adel sind Schelmen wie die andern worden.

[3]) So kan ich wohl leiden(!), dass eure f. G. ein Vertrauten zu mir schicketen; dem will ich wohl anzeigen, wo es genagelt und woran es mangelt. Ich hoff, alle Ding sollten wohl gut werden, war allein guter Rath vorhanden.

kaste Brevet i Ilden, opfordrer han i en Efterskrift Hertug Albrecht til fremfor alt at skaffe Svenskerne Ryttere og Knægte, thi saa har det ingen Nød med Danmark, og ender: «Jeg vilde gjerne skrive Eders fyrstelige Naade meget mere til, men som ikke lader sig betro til Pennen»[1]).

«Saa ringe Tanker om Kristian 3dies Evner!», har C. F. Allen skrevet i Randen af sin Afskrift af dette Brev. Ja saa ringe Tanker, at han anser det for nødvendigt, at Hertug Albrecht, der dog ellers havde nok at tage Vare i sit eget Land, opslog sin Bolig i Danmark i en 2—3 Aar! Rigtignok havde Hertug Kristian tidligere opfordret sin Svoger til at komme til sig under de vanskelige Forhold eller sende en fortrolig Raadgiver, ja han havde senere paa ny opfordret Hertugen til at komme til sig, men kun som Fredsmægler mellem ham og Lybækkerne[2]). At han skulde styre Landet for ham i flere Aar, det har han dog neppe tænkt paa, om end Tanken om Ophold her i længere Tid atter senere fremkommer. Og naar man saa betænker, hvilken godmodig, svag Personlighed Hertug Albrecht selv var, saa at han i den Henseende neppe stod højere end Hertug Kristian, ja snarere langt under ham, noget, den skarpsynede Utenhof ikke kunde være ukjendt med, saa fristes man til at se den sande Grund til Forslaget deri, at Utenhof var sig bevidst, at det

---

1) Original i Kön. Ark.; god Afskrift, besørget af Styffe, i Allens Saml. Nr. 52, kgl. Bibl. — Ogsaa G. Waitz har kjendt Brevet, s. «Wullenwever» I, 376. Ogsaa i et Brev af 24. Septbr. skal Utenhof tale om Hertug Kristians «Nachlässigkeit und Verwahrlosung».

2) Kr. 3. til Hertug Albr., in unser Lager vor Lübeck, Sonabend nach Michaelis (3. Oktbr.); d. 29. Septbr. havde han bedt Hertug Albrecht om at være sin Sekretær Frants Trebau behjælpelig med at hverve 200 Ryttere, 2000 Knægte og 400 Baadsfolk, hvilke skulde over til et bekvemt Sted i Sverig. Det er hertil, at Utenhof sigter i Slutningen af sit Brev (Kön. Afskr. i Geh.-Ark. pag. 3388; jvfr. ovenfor S. 211).

da blev hans Raad, der kom til at gjælde, og at han selv vilde blive den egentlige Styrer, der kunde sætte sine Planer igjennem. Hvad er det da for store Planer, der foresvæve den lutherske Fyrstetjener? Ser han allerede i Aanden, hvorledes Bispernes Vælde er knækket og Danmarks Rige ligger som et værgeløst Bytte for hans tyske Landsmænd? Det vide vi ikke; thi Planerne selv har han ikke turdet betro til Papiret; men naar vi se, hvorledes han ikke har en eneste Tanke tilovers for de danske Stormænd, der vovede Liv og Gods for Hertug Kristians Sag, og hvem denne kunde takke for, at han i al Fald kunde bevare Lovlighedens Skin ved at optræde som Tronprætendent, — at han kun tænker paa fire, fem holstensk-tyske Raader, og at disse nødig ville raade Hertugen i Danmark, saaledes som det er ham gavnligt, for ikke at paadrage sig altfor stort Had, men ville skyde Hertug Albrecht op som Skjærmbrædt for sig, — at der ellers er Fare for, at Hertug Kristian kun bliver «en stakkels Tiggerkonge» i Danmark ligesom hans Fader og Forfædre, og man saa tænker paa, at Utenhof i en senere Betænkning, som vi allerede gjentagne Gange have maattet hentyde til, men ikke kunne meddele før i dens rette Sammenhæng, opstiller sin ejendommelige «Nationernes Blanding» og tilraader «desto mehr teutscher Leut ins Reich schieben», — saa faar man et tydeligt Indtryk af, at det er det danske Aristokrati, baade det gejstlige og det verdslige, som er i Vejen, og at det, langt mere end Borger og Bonde, skal kues, for at Kronen kan sidde sikker og tryg paa det gottorpske Fyrstehuses Hoved, støttet til «mehr teutscher Leut». Og er det først naaet, er der grundlagt en kraftig tysk-dynastisk Regering i Danmark, saa ve eder, «I frie, I ædle Holstenere!» Saa kan Turen komme til eder; saa

skal det vise sig, hvilken Vigtighed Danmarks Krone kan faa for Hertug Kristian; da er «Stor-Hansernes» Tid forbi.

Men hvilke Planer der end paa denne Tid have gjæret i Utenhofs heftige Sind, saa meget er vist, at var han bleven Danmarks Styrer som Hertug Albrechts Raadgiver, saa var det ikke blevet noget helt mildt Regimente. Det viser hans næste Brev til Hertug Albrecht, skrevet i Haderslev d. 9. Februar 1535, netop som Hertug-Kongen skulde drage Nord paa for at modtage Kongehyldingen paa Viborg Landsting: Af Hertugens Skrivelser ser han, at Hertugens Ankomst (til Danmark) maa opsættes, til Kong Kristian er kommen til at sidde fast paa den kongelige Stol; da maa man finde Raad for alle Sager; derved vil han nu ogsaa lade det blive; men det vilde da være godt, om Hertug Albrecht i en lille Skrivelse «an den Mann», uden at nævne Utenhof, lod ham forstaa, at han, naar han kom til Danmark, burde vise Kraft og Bestemthed ved Siden af Mildhed navnlig mod den menige Mand, som Johan Pein nok vèd; «jeg kan ikke skrive mere»[1]. Forøvrigt, fortsætter han, vèd Hertugen nok, hvorledes det gaar til i Jylland og Skaane; nu mangler man kun Skibe; hermed og med Penge maa Hertugen hjælpe Kong Kristian, da skal der med Guds Hjælp nok findes gode Raad, og de gode Folk (die Leut) nok blive saaledes straffede, at Hertug Albrecht og enhver from Fyrste ikke skal behøve at frygte for lignende Tilfælde; Kortene ere saaledes blandede, at naar man først faar Bugt med Kong Kristian, saa gaar man løs paa Hertug Albrecht.

---

[1]) wo Er so in Dänemarck kommen würde, sich tapfer und ernstlich neben der Gütigkeit in Sonderheit gegen gemeinen Leuten etc., wie Johan Pein wohl weisz, erzeigete; ich kann nicht mehr schreiben! (Kön. Afskr. pag. 2708.)

Et preussisk Gesandtskab hos Hertug Kristian i Slutningen af Dcbr. 1534 omtales ogsaa andensteds[1]), og man ser, at Johan Pein, der allerede tidligere havde haft vigtige Ærinder i Danmark og som snart efter blev udnævnt til preussisk Admiral over de Skibe, som Hertug Albrecht sendte til Hjælp, altsaa allerede i Januar eller Februar Maaned har plejet Raad med Utenhof. Er denne sachsiske Adelsmand i preussisk Tjeneste, som ogsaa senere kom til at tage stor Del i Kong Kristians Raadslagninger om Rigets Ordning, er han den fortrolige Raadgiver, som Utenhof havde opfordret Hertug Albrecht til at sende til sig? Det lader saa, og vi maa da atter opkaste det Spørgsmaal, om den Strenghed, som den ellers godmodige Hertug-Konge viste mod «de jyske Skjælmer» efter Klemensfejdens Ophør, ogsaa skulde skyldes disse Mænd i Forening med Johan Rantzovs barske Krigerstrænghed? Det er muligt; men naar man ser, hvorledes Utenhof opfordrer til, at Kong Kristian ved Siden af en alvorlig og fast Optræden tillige skal vise Godhed, navnlig mod den menige Mand, da synes det snarere, at han har frygtet for, at Kongen af den sejrende jyske Adel skulde lade sig henrive til uoverlagte Handlinger, og at det navnlig er overfor dem, at han har ønsket en fast Optræden af den nye Konge. Og virkelig lykkedes det Kongen ved en mild og retfærdig Optræden ligeoverfor den enkelte at vinde Borgeren og Bonden for sig. Det var længe siden, at en Konge havde siddet Retterting; alt var i den største Forvirring, megen Lejlighed til privat Hævn var der; under disse Forhold føltes en Konges Arm som et Værn. En danzigsk Gesandt, som fulgte Kongen paa hans jyske Rejse, har givet en inter-

[1]) Dsk. Mag. 4. R. III, 156.

essant Skildring af denne Virkning af den nye Konges Optræden. — »Kongen«, skriver han hjem til sin Regering, »har paa fire Steder i Jylland nogle Dage ad Gangen siddet Retterting med sine danske Raader, hørt enhvers Klage naadig og hjulpet dem til Lov og Ret uden Personsanseelse. Derved har Kongen i den Grad vundet Borgernes og Bøndernes Sind for sig, at de fra nu af vilde vove Liv og Blod for ham, før de atter skulde falde fra ham. Thi hvad de have søgt hos den gamle fangne Kong Kristiern, et Værn og en Beskyttelse mod Bispernes og Adlens Overgreb, det have de atter fundet hos denne Fyrste, saa at Hans Majestæt ikke i den Grad vilde kunne have sikret sig Landet ved adskillige tusind Mands Hjælp, som han nu har gjort ved disse Retterting« [1]). Det er en smuk Skildring af den nye Konges Optræden i Jylland, som disse Ord indeholde, og virkelig vidne de Fortegnelser over de i denne Tid udstedte Kongebreve og Retsstævninger, vi endnu have, i høj Grad om Kongens Stræben efter at skaffe alle Lov og Ret uden Personsanseelse, efter at mildne Oprørets Rædsler lige over for den enkelte — ikke overfor Bondestanden i det hele; her vistes som bekjendt stor Strænghed, eller rettere sagt var vist før Kongens Ankomst — og efter at hindre Vilkaarlighed og Uretfærdighed [2]). — Forsaavidt gik Utenhofs Ønske i Opfyldelse.

Om Utenhof forøvrigt har ledsaget sin Herre paa Hyldingsrejsen til Viborg, er uvist, skjønt rimeligst; han maa da være vendt tilbage til Hertugdømmerne med Kongen, der den 26. Marts kom tilbage til Haderslev og derpaa forblev i Hertugdømmerne, indtil han omtrent den 1.

---

[1]) Anført hos Waitz, Wullenwever II, 405.
[2]) Tegnelserne i Danske Mag. 3. R. 4. B.

Juli drog til Fyn for at hyldes[1]). Men denne Mellemtid var en betydningsfuld og for Utenhof byrdefuld, af mange Forretninger stærkt optagen Tid. Af Kongen sendtes han, vistnok efter Tilbagekomsten fra Jylland, i diplomatiske Sendelser til Hofferne i Brandenburg og Mainz, maaske ogsaa for at styrke sit Helbred. Ved samme Lejlighed besøgte Utenhof nemlig sin Fødeegn; i Gera traf han sammen med Mester Johan Fris til Hesselagergaard, der efter at have unddraget sig Grev Kristoffers Fangenskab opholdt sig nogen Tid i Leipzig og Wittenberg, men nu vendte tilbage med Utenhof til Hertugdømmerne og atter traadte i Kong Kristians Tjeneste som hans danske Kansler, en Stilling, han allerede faktisk havde beklædt i de sidste Maaneder af Frederik d. 1stes Levetid og som han nu skulde beholde til sin Dødsdag. Det var en gammel Bekjendt, som Utenhof her traf — vi have allerede tidligere set, med hvilken Humor Johan Fris, der allerede som kgl. Sekretær var en indflydelsesrig Mand, skildrer Valfarterne i Kong Frederiks Tid til den graaskjægede Abraham i Gottorp. Det skulde lykkes Johan Fris at bringe det kongelige Kanslerembede, der hidtil havde staaet i Skygge for Værdigheden som «Rigens Kansler», op til en tidligere ukjendt Højde, at skaffe Kansleren i Embedsmedfør Plads i Rigsraadet og derved stille ham friere lige over for Kongen. Kong Kristians danske og tyske Kansler vare saaledes to vigtige Personligheder, der selvfølgelig i de følgende Aar fik mange Berøringspunkter med hinanden, maaske ikke altid helt venskabeligt, i al Fald antage vi, at Johan Fris neppe har

[1]) Det tyske Kancelli var med paa Rejsen (Dsk. Mag. 3. R. IV, 187); af de tyske Raader forekomme i «Tegnelserne» paa denne Tid ellers kun Joh. Rantzov og Dr. Ditlev Reventlov. — Jvfr. Itinerariet hos Waitz II og III.

kunnet gaa ind paa sin jævnaldrende tyske Embedsbroders senere Politik, skjønt han havde faaet sin politiske Opdragelse i Gottorp under Kong Frederiks og Wulfgang von Utenhofs Tilsyn. — Nu fulgtes de kort efter Hjemkomsten med hinanden til Fredsmødet i Hamborg (3. Juni), hvor det gik heftig til saa vel som paa Mødet i Reinfeld (18. Juni), hvortil Forhandlingerne vare blevne henlagte. Ingen af Parterne var endnu ydmyget nok til at falde tilføje; hver stod endnu stift paa sin Ret; da kom Efterretningen om Peder Skrams Søsejr over den lybske Flaade og om Johan Rantzovs Sejr ved Øxnebjerg; da begyndte Lybækkerne at nedstemme Modet; dog stode de endnu fast paa, at den fangne Konge skulde løsgives, men fik af Utenhof det Svar: Levende faar man ham aldrig; thi i Sønderborg er det ordnet saaledes, at selv om hele Besætningen falder paa èn Mand nær, da vil denne gjennembore Kong Kristierns Hjerte![1]. — Uden Resultat skiltes man ad. Utenhof har selv fra Rendsborg af (22. Juni) givet Hertug Albrecht af Preussen en Skildring af Udfaldet: Han takker Gud for de vundne Sejre og ytrer sin Glæde over, »at man er kommen saa vidt, at man i det mindste kan faa disse bondestolte Folk fra Lybæk i Tale«; han haaber nok, at man med Tiden kan komme til Underhandling med dem; de hænge nu med Næbet; men Kjøbenhavn og Malmø have nu større Magt end de; Udsendingene derfra vilde ikke en Gang give Møde i Hamborg; de havde intet andet Hverv end at tale med Kong Kristiern selv, »men Døren er for fast lukket,

[1]) Om Utenhofs og Joh. Frises Møde i Gera se dennes Beretning herom i Rørdams Hist. Kildeskrifter II, 184; jvfr. Rørdam, Universitetshist. I, 396—97. — Jvfr. Waitz II, 399—400. — Allerede 12. Maj ere de begge i Segeberg, Waitz III, 371; 23. — Paludan-Müller II, 103.

saa han ikke kunde høre det»[1]); intet hjælper uden «die harte Hand»; men naar Kong Kristian (3.) nu faar sine Folk over til Sjælland, saa vil det nok give sig. «Lybækkerne», slutter han, «kunne slet ikke lide, at man siger, at de have tabt Slaget og Skibene. Alle, som sige sligt i Staden om deres Folk, blive satte i Taarnet. Jeg mærker deraf, at de ere bange for et Opløb»[2]).

Samme Dag er fra Rendsborg udstedt Kong Kristians Skrivelse til Hansestæderne om hans Forhold til Lybæk[3]). Med Skarphed skildres Lybæks Forhold som urolig Fredsforstyrrer, som Oprører mod guddommelige og menneskelige Love; med Udførlighed skildres Sammenhængen med Kong Kristierns Tilfangetagelse; med Forbigaaelse af alle svage Punkter skydes hele Skylden over paa Befalingsmændene i Norge og paa Lybækkerne selv. Rimeligvis er dette Forsvarsindlæg forfattet af Utenhof ligesom det trykte Stridsskrift, som kort efter udkom (3. Avgust), og hvori det samme med endnu større Skarphed og Udførlighed udvikles, beregnet paa at gjøre Indtryk paa den almindelige Hansedag, som netop da (Juli og Avgust) var samlet, først i Lüneburg og derpaa i Lybæk. Hele Tonen i disse Skrifter tyder paa Utenhofs Pen; uden Virkning paa Hansedagen bleve de ikke[4]).

Imidlertid var Utenhof rejst med Kongen til Hyldingen i Odense d. 3. Juli[5]); Hindsgavl kom nu atter i hans Besiddelse. Længe blev Utenhof ikke denne Gang i Kongens

[1]) aber die Thür ist zu fest zugemacht, dass er es nicht hören konnte.
[2]) Kön. Afskr. — Waitz III, 376.
[3]) Trykt hos Waitz III, 384—87.
[4]) Om Kong Kristians trykte Stridsskrift og dets Fremstilling af Kong Kristierns Fængsling henvises til mit Skrift: Kristiern d. 2den i Norge og hans Fængsling, S. 175 fl.
[5]) Dsk. Mag. 4. R. III, 161.

Nærhed; medens denne (12. Juli) satte over til Sjælland for at drage mod Kjøbenhavn, vendte Utenhof tilbage til Hertugdømmerne, hvor Kongen under sin langvarige Fraværelse i Kongeriget havde indsat en Statholder-Regering med Dr. Ditlev Reventlov i Spidsen, en Mand, som Kong Kristian stadig synes at have skjænket høj Gunst, — han havde allerede 1529 udbedt sig ham til Raadgiver under det paatænkte Vinterophold i Norge og nu kort før faaet ham udvalgt til Biskop af Lybæk. Som Medlem af denne Regering er Utenhof formodentlig bleven anset for nødvendig, især nu, da den store Hansedag i Lüneburg var bleven aabnet (16. Juli); thi det havde allerede ved de tidligere Møder vist sig, at Lybæk ikke længere havde de øvrige Stæder med sig, og at man her vilde forsøge nye Mæglinger. Dette skete ogsaa paa Møder i Oldeslo og Reinfeld (25. Juli og 1. Avgust samt følgende Dage), hvor der underhandledes med de holstenske Raader, for hvilke Utenhof atter førte Ordet, heftig og skarpt, saa at Underhandlingerne atter opsattes[1]). Under disse Omstændigheder opløstes den store Hansedag, der imidlertid var bleven forlagt til Lybæk, uden Resultat. Paa et fornyet Møde med Utenhof i Segeberg (25. Avgust) var det dog lykkedes at faa Udsigt til et nyt Fredsmødes Afholdelse i Hamborg senere paa Aaret. Dette kom ogsaa i Stand i Hamborg d. 6. Novbr. og følgende Dage, under tyske Fyrsters Mægling; Utenhof var atter her tilstede, men Underhandlingerne afbrødes atter, da Utenhof og de øvrige holstenske Raader ikke vilde oppebie Ankomsten af Udsendingene fra de belejrede i Kjøbenhavn; kun med Nød og neppe fik man dem til at gaa ind

[1]) Jvfr. nærmere Paludan-Müller II, 106 ff.; Waitz III, 38 ff. med tilhørende Anmærkninger. I disse Møder deltog ogsaa Mogens Munk.

paa et nyt Møde i Hamborg i Begyndelsen af det følgende Aar. Imidlertid deltog Utenhof sammen med Kongen i et Møde i Rendsborg i Decbr. med den holstenske Landdag[1]).

Endelig skulde det lykkes Utenhof ikke blot at komme «til Samtale», men ogsaa «til Underhandling» med de tidligere saa «bondestolte» Lybækkere. Meget bidrog hertil, at Jørgen Wullenwever var bleven styrtet. I Biskoppen af Bremens Fængsel sad den ulykkelige Mand, underkastet alle Pinebænkens Rædsler, for at Utenhof kunde have desto vægtigere Beviser i Hænde. «Jørgen Wullenwever, den ærlige Mand», skriver Utenhof d. 9. Januar, Dagen før sit Opbrud til Hamborg, fra Slesvig af til sin Ven Eske Bilde, som nylig var kommen ud af sit lybske Fangenskab, og hvis ældste Søn Peder Bilde, tidligere katholsk opdragen i Sorø Klosterskole, nu af Utenhof bragtes til Hamborg for at overgives til den protestantiske Landgreve af Hessens Hof for der efter Tidens Skik at lære høviske Sæder og verdslig Dannelse — «den ærlige Mand er Nyaarsdag om Natten i Hertug Henrik af Brunsvigs Nærværelse bleven skarpt forhørt og pint ved Bødlen fra Bremen; han har bekjendt mange slemme Streger; man siger, at han har villet forraade alle tre Kongeriger og det halve Tyskland; han vil med Guds Hjælp nok faa sin Løn»[2]). I de samme Dage (31. Januar) skrev Wullenwever fra sit ensomme Fængsel, efter nye, rædsomme Pinsler, med Døden for Øje, sit mærkelige Retfærdiggjørelsesbrev til Hertug Henrik af Brunsvig, hvori han skyder hele Skylden for Brudet mellem Danmark-Holsten og Lybæk over paa Utenhof og de holstenske Raader og lader forstaa, at den nøje Tilslutning til Nederlandene, som medførte Brudet, skyldes dem og

[1]) Dsk. Mag. 4. R. III, pag. 165, Nr. 179, jvfr. Indl. S. XXXI.
[2]) Geh.-Ark. Dske. Kong. Hist. 17.

ikke Hertug Kristian personlig, der endogsaa skulde have været uvidende om deres Forehavende og bittert beklaget sig over deres Adfærd mod ham. Han omtaler, hvorledes Hertugens egen holstenske Adel tidligere havde været ham meget ugunstig; med Spil og Drik omgikkes de ham, at han kunde blive uduelig til Regeringen, saa kunde hans Raadgivere og den holstenske Adel blive ved Regimentet. «Derfor», slutter han, «har man baade i Riget og i Stæderne modsat sig Hertug Kristian, fordi man ikke vilde have Hr. Johan Rantzov, Melchior Rantzov, Wulf Pogvisk og Utenhof til Konger; Hertug Kristian undte man det lige saa godt som gamle Kong Kristiern»[1]. — Det er disse 4 eller 5 Mænd, der have udrettet det hele; derom ere Utenhof og Wullenwever enige. Nu skulde Afgjørelsen komme i Hamborg.

Den store Hamborgerforsamling, hvor under de tyske Fyrsters Mægling de stridende Parter skulde udfægte deres Mellemværende, var det betydningsfuldeste Møde, hvori Utenhof hidtil havde deltaget. Skjønt Utenhof under Mødet blev angreben af sin Sygdom — Stensmerter kaldes den her — og ikke personlig kunde tage Del i alle Forhandlingerne, mærker man tydelig nok, at han var Hovedmanden blandt de kongelige Raader — de øvriges Navne kjender man ikke engang —, og at han var desto virksommere med Pennen. Fredsmæglerne havde nemlig, af Frygt for, at Forhandlingerne skulde blive altfor lidenskabelige, truffet den Foranstaltning, at de stridende Parter ikke i samme Møder og i hinandens Nærværelse maatte komme med deres gjensidige Klager eller Forsvar; først efter Møderne bleve Indlægene skriftlig tilstillede Modparten til Besvarelse i et nyt Møde med Mæglerne. Utenhofs Indlæg ere

---

[1]) Waitz III, 502.

skrevne med stor Dygtighed og Skarphed; med sin sædvanlige Behændighed vèd han at fremhæve Modpartens svage Sider og at dække sine egne, ofte ved dristige Paastande. Men han havde i den lybske Syndikus, Dr. Johan Oldendorf, en baade veltalende og flygtig Modstander, vel kjendt med Wullenwevers Politik. Et af de væsentligste Stridspunkter var Spørgsmaalet om Kristiern den andens Skæbne. De tilstedeværende Sendebud fra Grev Kristoffer, Hertug Albrecht og de øvrige belejrede i Kjøbenhavn og Malmø stode fast paa Kongens Restitution, medens Lybækkerne i ethvert Tilfælde længe stode paa hans Frigivelse. Saaledes blev dette kildne Spørgsmaal bragt frem for Fredsmæglerne og gav Anledning til de voldsomste Beskyldninger. Det var et Spørgsmaal, hvor ingen af Parterne havde rene Hænder. Lybækkerne beraabte sig paa Knud Gyldenstjernes frie Fuldmagt og paa Lejdebrevet af 1. Juli, hvilke de fremlagde Transsumpter af. Det var det svageste Punkt for Utenhof; i sit første Gjensvar var han derfor gaaet saa let som muligt hen over denne Sag, idet han væsentlig beraabte sig paa, at Knud Gyldenstjernes Fuldmagt ikke havde været fri, at de Transsumpter, som Modparten havde fremlagt, ikke vare til at stole paa(!), at der i hvert Tilfælde itide var givet en bestemt Kontraordre, som havde tilbagekaldt den frie Fuldmagt, og at Lybækkerne selv havde fordret Kong Kristierns Fængsling; men med desto større Styrke kastede han sig derpaa over Lybækkernes og Grev Kristoffers Adfærd i Grevefejden. Han sagde tilvisse her Lybækkerne adskillige Sandheder, ligesom ogsaa Lybækkernes egen Holdning paa Mødet i Kjøbenhavn 1532 angaaende Kong Kristierns Fængsling var et meget kildent Spørgsmaal. Det synes ogsaa, at Utenhofs Indlæg har bragt Dr. Oldendorf i nogen Forlegenhed. Saaledes opfattedes det i

al Fald af de øvrige tilstedeværende kongelige Raader. »Gud har gjort det Mirakel«, skrive de til Kristian d. 3., »at vor syge Mand (ɔ: Utenhof) har gjort en sund, nemlig Dr. Oldendorf, saa stum, at han ikke mere kan tale og svare for Lybækkerne«; disse havde derfor, efter at have taget sig to Dages Betænkningstid, ladet deres skriftlig opsatte Svar forelæse af Grev Kristoffers Sendebud Wulf Gieler; ja den lybske Borgmester Brömse (Hovedmanden for det ældre Parti, som ved Wullenwevers Fald atter var kommet til Magten) havde sagt til Dr. Oldendorf og hans Medhjælper Stolpe, at siden de havde hjulpet med til at bringe Lybæk under Trykket, saa maatte de nu ogsaa sørge for at bringe Lybæk ud deraf ved et sandfærdigt og ordentligt Svar. Dette kom, efter de to Dages Betænkningstid, og hvad Grunde Dr. Oldendorf end har haft til ikke at træde persönlig op, saa er det Svar, som Wulf Gieler oplæste, skrevet med stor Dygtighed. I Forsvaret for Lybæks og Grev Kristoffers Færd under Grevefejden er det tilvisse svagest; her staar Paastand mod Paastand, Udflugter mod Udflugter, thi i Virkeligheden stode her forskjellige Synspunkter over for hinanden, Magtspørgsmaal mod Magtspørgsmaal, og om nogen juridisk Ret kunde her i Virkeligheden ikke være Tale. Men desto stærkere kaster man sig da over Kong Kristierns Fængsling; her var et juridisk Spørgsmaal, om man havde Ret til at holde Kong Kristiern i Fængsel, og naar man nu efter halvfjerde Aarhundreders Forløb, med de Oplysninger, der nu staa til vor Raadighed, gjenoptager Spørgsmaalet, kan det ikke nægtes, at Utenhof i dette Spørgsmaal led — og maatte lide — et diplomatisk Nederlag. Medens han ikke havde haft andet end ubeviste Paastande at støtte sig til, ikke havde fremlagt et eneste Aktstykke, fremlagde Modparten

alle de Aktstykker, hvorpaa det kom an, tilsidst endogsaa det Brev, hvori Kong Frederik og hans Søn forpligte sig, ikke over for Lybæk, men over for de holstenske og danske Raader, til at holde Kong Kristiern i livsvarigt Fængsel, — inden noget endeligt Svar var kommet fra Lybæk. Lige over for disse Beviser stod kun Utenhofs Paastand om en Tilbagekaldelse af Knud Gyldenstjernes Fuldmagt; men han kunde ikke fremlægge Ordren, — bl. a. af den Grund, at denne Ordre aldrig synes at være givet i en saa bestemt Form, at den kunde bruges som juridisk Bevis; ja han maatte høre, at det var Lybækkernes Sendebud, som paa Kjøbenhavns-Mødet havde hindret, at — Kong Kristiern ikke var bleven dræbt strax i sit Fængsel!

Paa Fredsmæglerne, Hertug Ernst af Brunsvig-Lüneburg samt Kurfyrst Johan Frederik af Sachsens og Landgrev Filip af Hessens Raader, kan denne lybske Fremstilling neppe have undladt at gjøre Indtryk. De vare selv i Forvejen uenige om dette Punkt. Kurfyrsten af Sachsen havde allerede i Kong Frederiks Tid udtalt, at Kong Frederik ikke med Ære kunde holde Kong Kristiern fangen, og havde tilbudt Mægling, hvilket var blevet afslaaet, og Landgrev Filip og hans Raader havde vel udtalt sig for at holde Kong Kristiern fangen, men de havde kun gjort det i Tillid til Kong Frederiks Fremstilling, uden at kjende vedkommende Aktstykker, som ikke vare blevne dem meddelte. Nu fik de en helt ny, paa Aktstykker grundet Fremstilling. Dette virkede saa meget, at Fredsmæglerne, istedetfor, efter den oprindelige Bestemmelse, at meddele deres egne Mæglingsforslag, naar de forskjellige Parter hver to Gange havde haft Lejlighed til at ytre sig, — paa ny gjorde Spørgsmaalet om Kong Kristierns Frigivelse til Gjenstand

for Forhandling. Utenhof og de kgl. Raader maatte saaledes tredie Gang i Ilden; de udtalte deres store Forbavselse over, at man atter kom tilbage til Kong Kristierns Frigivelse; Mødet var ansat for at ende Krigen og slutte Fred, men dette kunde kun ske paa det Vilkaar, at Kristian d. 3. kom til Riget, »hvortil han var født og kaaren«. Atter forsvarede man Kong Kristierns Behandling og henviste til Lybækkernes egen Holdning tidligere; Kong Kristiern var bleven holdt kongelig og vel paa Sønderborg, indtil han selv havde brudt, hvad han havde lovet, og gjennem en Klejnsmed i Hamborg sat sig i Forbindelse med Kong Frederiks Fjender. — Saaledes søgte man at vende Brudet paa Oslo-Kontrakten over paa den fangne Kong Kristiern selv! Ja, fortsætter Utenhof, Kongen (Kristian d. 3.) havde haft Grund til at holde sig til Kong Kristierns Liv, men havde ikke villet gjøre det og lod ham underholde som tidligere! — Man erindre hans tidligere Ytringer om, at Kong Kristiern ikke levende vilde komme ud af Sønderborg, den sidste tilbageblevne Soldat vilde gjennembore hans Hjerte! Var det Svaret paa Lybækkernes Beskyldning om, at man strax havde villet myrde den fangne Konge?

Utenhofs og de kgl. Raaders Fasthed hindrede enhver videre Tale om Kong Kristierns Restitution eller Frigivelse, medens Sendebudene fra de belejrede lige saa lidt vilde høre om Fred uden Kong Kristierns Restitution. Disse forlode derfor Mødet; men med Lybæk kom det til Fred; det opgav Kong Kristierns Sag; men dog kunde Utenhof ikke hindre, at Fredstraktaten efter Fredsmæglernes Forslag kom til at indeholde den Bestemmelse, at om Kong Kristierns Frigivelse skulde senere underhandles med de mæglende Fyrster og Stæder. Det var første Gang, at man fra holstensk Side havde maattet indrømme Udsigten til en Under-

handling om dette Spørgsmaal, — et frugtbart Æmne for kommende Tider[1]).

Lybækkerfreden af 14. Februar 1536 bragte Kong Kristian store Fordele; med udelt Kraft kunde han nu vende sig mod de belejrede Stæder, Malmø og Kjøbenhavn, og dette var saa meget vigtigere, som en ny Fare truende viste sig i Baggrunden: Kejser Karl d. 5te og Kristiern d. 2dens nye Svigersøn, Pfalzgrev Frederik. Et kejserligt Gesandtskab ventedes i den Anledning, og medens Kongen, der paa Grund af Underhandlingerne i Hamborg i længere Tid havde opholdt sig i Hertugdømmerne, atter i Midten af Marts vendte tilbage til Sjælland, forblev Utenhof derfor blandt Regeringsmedlemmerne i Hertugdømmerne. Det var paatænkt, at han skulde have rejst til Bremen og Brunsvig for at overvære den Retshandling mod Wullenwever, som Hertug Henrik af Brunsvig den Gang indbød til; Instruktionen for ham og hans Ledsagere, Wulfgang Pogvisk og Iven Reventlov, er udstedt i Haderslev d. 10. Marts. Hvor Utenhof her vilde kunne have tilfredsstillet sit Had til Wullenwever og det lybske «Oprørsparti»! Men den hele Retshandling blev opsat indtil videre[2]). Derimod blev det overdraget ham tilligemed de øvrige tilbageblevne holstenske Raader at forhandle med de kejserlige Sendebud, der fordrede Kong Kristierns Datter anerkjendt som arveberettiget til den danske Krone. Paa det skriftlige, skarpe og bestemte, paa Latin affattede Svar — den tysk-romerske

[1]) Om Hamborger-Mødet henvises til Paludan-Müller, Grevens Fejde II, 219 ff. og Waitz, Wullenwever III, 151 ff., men navnlig til Anmærkningerne S. 463 ff. og Aktstykker til Grevefejden II, 212 ff. Jvfr. Forf.'s Skrift om Kong Kristierns Fængsling S. 197 ff., hvor Utenhofs Fremstilling af Kong Kristierns Fængsling er søgt nærmere prøvet.

[2]) Paludan-Müller, Grevens Fejde II, 235; Waitz III, 505.

Kejser kunde man ikke skrive Tysk til, hvis man vilde sikre sig, at Kejseren selv læste eller forstod Brevet! — staar Utenhofs Navn øverst. Selvfølgelig har han haft Del i Affattelsen, om end den flydende latinske Stil tyder paa Peder Svaves Pen. Det var saa skarpt affattet, at de kejserlige Sendebud nægtede at modtage det, de vovede ikke at forelægge det for deres Herre[1]).

Endnu i April og Maj var Utenhof saaledes i Hertugdømmerne som Medlem af den hertugelige Regering. Afgjørelsen stundede imidlertid til. Malmø overgav sig; i Kjøbenhavn begyndte Hungersnøden at rase; fra Nederlandene var endnu ingen Undsætning kommen. Jo mere Afgjørelsen nærmer sig, desto ivrigere bliver man for at faa Hertug Albrecht til Danmark. Gjennem hans Sendebud Jørgen Klingenbeck opfordrede Kristian den 3die ham til at komme til Danmark for at hjælpe sig med Raad og Daad, ligesom han havde opfordret andre Fyrster dertil. Kongen har dog vist neppe denne Gang ment andet, end at Svogeren, ligesom de øvrige tyske Fyrster, der senere vare tilstede ved Kjøbenhavns Overgivelse, skulde optræde som Mægler. Hertugen undslog sig imidlertid (27. Marts) i en officiel Skrivelse, hvori han giver mange Raad med Hensyn til Behandlingen af Norge og andre Forhold; men i et hemmeligt, egenhændig skrevet Brev (28. Marts) benytter han Lejligheden til — aldeles overensstemmende med Utenhofs tidligere Opfordring — at holde en hel Bodsprædiken for sin Svoger. Han paalægger ham med modent Overlæg at sørge for, at alle Fæstninger i Danmark og i Kongens Arvelande forsynes med paalidelige Folk, hvorved meget ondt kan afværges, og hvorved ogsaa de tro Under-

[1]) Krag, p. 128 ff.; jvfr. Waitz, III, 537 ff.; Paludan-Müller II, 311.

saatter, som gjerne ville leve i Fred, kunne finde Beskyttelse. Kongen maa ogsaa, naar Gud har skaffet ham Fred, ligesom ogsaa inden den Tid, være meget forsigtig med at give nogen sit Ja-Ord, nøje overveje, hvem det gives og hvad der bliver tilsagt i samme, holde stræng kongelig og kristelig Orden og først efter moden Overvejelse give noget Løfte eller nogen Tilgivelse. «Efterdi den Almægtige», hedder det derpaa, «i sin Naade har sat Kronen paa eders kongelige Værdigheds Hoved og hidtil naadig bevaret den for eder til Trods for mange Menneskers Anslag og Tanker og saaledes givet eder Kongemagtens Sværd i Haanden, for at fuldføre den guddommelig paalagte Befaling paa kristelig Vis, haaber jeg fuldkomment, at eders kong. Værdighed ikke vil føle sig besværet ved de saaledes paalagte Byrder, i Erindring om, hvad det kongelige og fyrstelige Embede fordrer, ja at eders kong. Værdighed nu selv, med modent Overlæg, uden at lade eder afskrække af Møjen, vil tage dette Embede i eders Haand, thi hvor Hovedet ved saadanne vigtige Guds Gaver viser sig efterladende, vil det næst den guddommelige Vrede volde Lemmerne ikke ringe Besvær. Derfor tvivler jeg ikke om, ligesom jeg og i al kristelig Troskab og Venskab beder derom, at eders kgl. Værdighed vil løve overensstemmende med eders Kald og ubesværet af Arbejdet og Bekymringerne tage Byrderne paa eder, saaledes som eders kgl. Værdighed tænker at forsvare det overfor Gud og Verden, at eders kgl. Værdighed ikke anden Gang skal hjemfalde til Guds Vrede, men vil holde eder for Øje, at dersom eders kgl. Værdighed havde fulgt betimelige Raad og ikke saaledes nølet med Valget og Antagelsen af den kongelige Værdighed, da kunde maaske megen Blodsudgydelse, ogsaa den store Skade, som eders kgl. Værdighed derved har paadraget eders Brødre, Lande

og Folk, have været forekommet. Atter beder jeg om, at eders kgl. Værdighed jo vil optage denne min trohjertige Skrivelse venskabelig og i den bedste Mening; thi jeg kalder Gud til Vidne paa, at jeg mener eders kgl. Værdighed det saaledes, som jeg anbefaler Gud min Sjæl»[1]).

[1]) .... weil dij welt itzund mit vberflüssiger geswindigkeit vmbgewen, das e. k. w. mit gutem bedacht vnd reiffem rat nach gelegenheit vermogens vnd anders etzliche befestigung vnd ins erste so muglich im reich Denmarck vnd donewen in e. k. w. erblanden auff geswinde zufel an gelegenen orten in den getheilten vnd beflossenen lendern vntterschidlich aufrichten vnd dij selben mit getrewen leuten, sunderlich mit gepürlicher zugehoricher notdorfft besetzen vnd versehen thette, wardurch meins verhoffens fiel vnrats verhüt werden mocht, auch sunderlich zu dem gut sein, das e. k. w. in fellen der notdorfft furderlich leut daraus zum zusatz zubekommen, vnd wo hienewen e. k. w. schiffleut in ordenlicher versehung, würde sollichs den widerwertigen negst gotlichem schutz ires furnemens abhaltung vnd den getrewen vntterdanen, welche gern pey friden regirt vnd geschutzet weren, trostung gewen. Zweifel gar nicht, e. k. w. haben dis alles, wij ichs auch gantz getrewlichen rat, vorhin pej sich entschlossen etc.

Zumb andern pitte ich freuntlich, e. k. w. wollen sich, so der almechtig fridliche regirung, wij ich hoffe vnd got vertraw, verleijhen würt, auch mitlerzeit, so fiel muglich, in zusagung vnd verschreibungen wol vorsehen vor dem jawort, ire gelegenheit vnd wemb zugewen wol ermessen, vnd was zugesagt in dem selben, wij mir anedas nit zweifelt, gestracke kunigliche vnd cristliche ordnung halten, vnd ehe das jawort erlangt, sich zuuor wol bedencken vnd mit reiffem rat zusagung ader vergewung thun etc.

Zum tritten, nachdem der almechtig e. k. w. dij kron gnediglich auffgesetzt vnd dijselben vber filer menschen anschleg vnd gedancken anher gnediglichen darpej erhalten vnd darumb das schwert der kuniglichen regirung in dij hant gewen, götlichen auferlegten befelich christlich zugelewen, hoff ich gentzlich, e. k. w. wirt sich der zugefügten purden, in erinerung, wes kuniglichen vnd furstlichen amptes, nit beswert fülen, ia ier thun mit reiffem rat vnbeswerter mühe selbst mit angreiffen, den wo das haubt in sollichen wichtigen gottes gaben lessig, wil es den glidern negst götlichen zorn nicht wenig beswerung einfüren. Derhalben zweifel ich nit, wil ich auch gantz cristlich, getrewlich vnd freuntlich pitte, e. k. w. werde iren beruff gemes zulewen dij

Vedlagt er en Skrivelse fra Søsteren, Hertuginde Dorothea, om med Flid at læse Skrivelsen og lægge sig den paa Hjerte, thi de mene ham det begge godt. — Utenhofs Skildring af Kong Kristian havde aabenbart virket. At det nemlig er Utenhof, der atter staar bag ved, fremgaar af et Brev fra Hertuginde Dorothea til ham af samme Dag, hvori hun højlig takker ham for hans Velvilje mod Broderen; man ser ogsaa af Brevet, at hun stadig sender ham Gaver, saaledes denne Gang indsyltede (eingemachte) Kramsfugle.

Har Utenhof i hele denne Tid været i Hertugdømmerne, eller staar han ved sin Konges Side, nu da Maalet er ved at fuldbyrdes; hører han til hans fortrolige, daglige Raadgivere? Det vide vi ikke; kun se vi ham pludselig tillige med hans Ven, Preusseren Johan Pein, ved Kong Kristians Side hin 29. Juli 1536, da det ydmyge Tog med Grev Kristoffer og Hertug Albrecht af Meklenborg i Spidsen drog ud af Kjøbenhavns Porte for at bede om Naade. Da hedder det om Utenhof, at det var ham, der paa Kongens Vegne afkrævede Grev Kristoffer den Ed, han

purden der arweit vnd sorgfeldigkeit vnbeswert auff sich nemen der gestalt, wij e. k. w. solches kegen got vnd der welt zu ferantworten gedencken, damit e. k. w. nit abermals in götlichen zoren einfallen, vnd vor augen sein lassen, wo e. k. w. phileicht zeitlich rats geuolgett vnd mit der wal vnd annemung des kuniglichen standes nit also geussert, das fileicht fiel plutvergissens, auch der mercklich schad, so e. k. w. iren prüdern, landen vnd leuten daraus eruolget, vorkummen wer worden, abermals pittend, e. k. w. wollen ie dis mein trewhertzig schreiben freuntlichen vnd im aller pesten von mir annemen, den ichs mit got bezeugen wil, das ich e. k. w. der gestalt meine, wij ich got mein sele befele. — Egenhændig Original i Saml. Brandenburg, Geh.-Ark. — Det øvrige af Brevet angaar Forhøret over Wullenwever og andre Forhold. — Hertuginde Dorotheas Brev af 28. Marts til Utenhof findes i Kön. Afskr. pag. 3923; Utenhofs heri omtalte Brev, dat. Søndag efter Trium Regum, haves ikke.

maatte sværge om ikke mere at forurolige Kongens Riger og Lande, og, tilføjer et tysk Øjenvidne i et fortroligt Brev: «Ihr könnet gedenken, dass er nicht viel vergessen wolte!»[1]).

Maalet var altsaa atter naaet. Den 6. Avgust holdt Kong Kristian sit Indtog i den af Krigens Rædsler stærkt medtagne Stad. Kong Frederiks Blod sad atter paa Danmarks Trone, al Modstand indenfor Danmarks Riges Grænser var nedslaaet; det gjaldt nu om at sikre sig de vundne Fordele, saa at man med større Tryghed kunde se Fremtiden i Møde. Thi mørke Skyer truede endnu. Norge var endnu ikke i Kong Kristians Magt; Kejseren og Pfalzgreven vare endnu ikke overvundne; Fangen paa Sønderborg var endnu stadig et Æmne, som enhver af det gottorpske Huses Fjender kunde bruge som et Paaskud for fjendske Planer. Men alt kom an paa den faste og sikre Besiddelse af Danmarks Trone. Skulde man ikke frygte for nye Uroligheder, maatte der skaffes det gottorpske Hus en ganske anderledes rodfæstet Magt i Danmark, end det tidligere havde haft. Det gejstlige og verdslige Rigsraads-Oligarki, som havde trodset Kongemagten og som i sin stærke Hævden af det «fri Kaar» havde fremkaldt en anarkisk Tilstand, — det maatte knækkes. Nu var Tiden kommen, da der skulde «reformeres» i Danmark.

---

[1]) En unævnt, der ytrer, at han strax efter Overgivelsen atter søgte Orlov af Kongen og rejste tilbage igjen til Holsten, til en «erbar und fester besunders gunstiger Herr und Freundt», Dsk. Kong. Hist. Fasc. 17; jvfr. L. Daae i (Norsk) Historisk Tidsskrift III, 470, og Johan Peins Indberetning til Hertug Albrecht af 30. Juli 1536: «. . . . vffs statlichst vorgestabet durch den cantzler (Kbhvns. Dipl. I, 390—91).

Den 11. Avgust om Aftenen kaldtes Johan Pein op til Kongen. Han forefandt en Forsamling, som bestod af de tyske Landsknægtoberster og højere Officerer samt de to holstenske Raader Johan og Melchior Rantzov. Det blev her besluttet «at tage Biskopperne ved Hovedet», hvilket ogsaa skete den følgende Morgen Kl. 4 (12. Avgust), da de tre i Kjøbenhavn tilstedeværende Biskopper sattes fast, medens samtidig Kjøbenhavn ved Vagter baade til Lands og Vands blev afspærret, hvilket varede i tre Dage, og Krigsfolk udsendtes for at fængsle de ikke tilstedeværende Bisper og sætte sig i Besiddelse af deres Slotte. Kl. 8 samme Morgen kaldtes de tilstedeværende verdslige Raader samt Biskop Ove Bilde op paa Slottet; Biskoppen, som ikke godvillig vilde afstaa sine kirkelige Ejendomme, blev sat fast, om end under en mild Form, de 12 tilstedeværende verdslige Rigsraader maatte udstede en Forpligtelse til ikke at modvirke Kongens Foranstaltninger og finde sig i den verdslige Bispemagts Afskaffelse. «De (Rigsraader), der nu samstemme med Kongen og Krigsraaderne, med dem har det ingen Nød», skriver Johan Pein til sin Herre, «men hvem der ikke vil gjøre det, han vil ogsaa blive taget ved Hovedet; men jeg tænker nok, at de krybe til Korset» [1]). Det er mærkelige Ord, og de faa en ejendommelig Belysning ved Kong Kristians egen Beretning af samme Dag til hans tyske Venner om det forefaldne, hvori han skriver, at han ogsaa havde haft til Hensigt at fængsle samtlige verdslige Rigsraader, men at dette af mange Grunde var blevet stærkt fraraadet af nogle af hans danske og tyske Raader, hos hvilke han altid havde fundet Troskab; disse havde da lagt sig mellem Kongen og

[1]) Johan Peins Brev af 12. Avg. i Rørdams Monumenta I, 212; Paludan-Müller, de oldenborgske Konger, S. 621.

de verdslige Rigsraader, saaledes at disse gave den ovennævnte Forskrivning fra sig. «Endskjønt vi», fortsætter Kongen, «for mange Aarsagers Skyld have taget mod en saadan Forskrivning, saa ville vi dog ligefuldt have et flittigt Tilsyn med disse Sager, at vi ikke skulle udsætte os for noget af dem» [1]).

Virkelig have ogsaa af de 12 Rigsraader, som udstedte Forskrivningen af 12. Avgust, de syv desuden samme Dag maattet udstede hver en særlig Forpligtelse, hvorimod saadanne særlige Forpligtelser savnes for fem Rigsraader, nemlig Rigshofmesteren Mogens Gøje, Ove Lunge til Tirsbæk, Oluf Rosenkrans til Vallø, Erik Krummedige og Johan Fris, alle Mænd, som Kongen kunde stole paa, saa at vi her utvivlsomt have Navnene paa de danske Raader, som have lagt sig imellem og hindret hele Rigsraadets Sprængning [2]). Hvem de tyske Raader have været, som Kongen sigter til, vides ikke; kun Johan og Melchior Rantzov nævnes i Johan Peins Brev. Men hvem har sat i Kristian den tredie at sprænge hele Rigsraadet og saaledes tilføje hele det danske Aristokrati et føleligt Knæk? Thi herpaa gik Planen aabenbart ud. Man vilde neppe nøjes med en kortvarig Arrest; man tænkte paa at styrte hele Rigsraadsaristokratiet og — lad os sige det helt ud — sætte Tyskere isteden. Kong Kristian havde allerede skrevet til Landgrev Filip af Hessen om at skaffe sig en tysk Marsk, og man havde begyndt at overdrage de vigtigste Len, deriblandt Hovedslottene, til Tyskere. Denne Fortyskning af Lenene var saa aabenbar og iøjnefaldende, at den vakte Samtidens Opmærksomhed i høj Grad. Den samtidige lybske Krønike-

[1]) L. Daaes Meddelelser i norsk hist. Tidsskr. III, 477.

[2]) Rørdams Monumenta I, 208—11; jvfr. Paludan-Müller, a. Skr. S. 624.

samler Reimar Kock siger saaledes, efter at have omtalt, at de biskoppelige Slotte ere indtagne: «Rigsraadet har heller ikke faaet sin Vilje; mange ere blevne afsatte og Holstenere igjen indsatte paa deres Borge og Slotte».

Denne Indtrængen af tyske Lensmænd begynder strax efter Johan Rantzovs Sejre, og til stor Hjælp var det i den Henseende, at adskillige af de mest udprægede katholske Bispevenner og Bispefrænder den Gang vare i meklenborgsk Fangenskab og ifølge Overenskomsten ved Kjøbenhavns Overgivelse skulde gives i Kong Kristians Haand, med andre Ord, ombytte meklenborgsk med holstensk Varetægt, inden de frigaves. De betydeligste af disse Mænd, saasom Johan Urne, Otte Krumpen, Hans og Anders Bilde, bleve først frigivne i December Maaned efter at have maattet afstaa alle deres Forleninger, og mistede deres Sæde i Rigsraadet[1]). Men deres Forleninger havde den Gang allerede i længere Tid været i andres Hænder. Johan Urnes Hustru havde saaledes allerede 1535 maattet overgive Rugaard i Fyn til Kristoffer Quitzov, som det synes en Adelsmand af meklenborgsk Æt, og Hans Bildes Forlening Skjoldenæs i Sjælland var overgivet til Melchior Rantzov[2]). — Schack Rantzov nævnes allerede paa denne Tid (1535) som Lensmand paa Nykjøbing paa Falster (der hørte til Enkedronningens Enkegods), og Johan Rantzov var foruden med Krogen allerede inden Kjøbenhavns Overgivelse forlenet med Ribe Len, Kaj Rantzov med Kolding Len, Henrik Rantzov med Fjends Herred og Mors, som havde været bortforlenet til Biskop Jørgen Fris; kort efter blev han ogsaa Lensmand paa Hald og Stiftsbefalingsmand over Viborg Stift, saa at

---

[1]) Jvfr. Paludan-Müller i Annaler for nord. Oldkyndighed og Hist. 1853, S. 117.

[2]) Dsk. Mag. 3. R. V, 82 (jvfr. 4. R. III, 134); 146.

de to af Jyllands Stiftslensmænd i længere Tid vare Holstenere; Johan Rantzov fik desuden senere Aalholm Slot i Forlening, saa at han var meget godt forsørget paa den Tid, om han end noget efter afstod Krogen Slot til andre[1]).

Hertil kom de biskoppelige Forleninger og Klostrene. Navnlig her kunde tyske Adelsmænd indtrænges, især i Begyndelsen, og her havde Kronen desuden et Middel til at tilfredsstille mange tyske Adelsmænd, til hvem Kristian d. 3. i Fejdens Tid var kommen i Gjældsforhold og som tildels fik saadanne Len som Pantelen. Det var desuden for en Del Tyskere, hvem det blev overdraget at fængsle Biskopperne og indtage deres Slotte og som foreløbig fik disse i deres Hænder[2]). Naar saa hertil kommer, at en Del tyske Hofsinder og tyske Landsknægte lagdes i Borgeleje rundt om i Klostre og Kjøbstæder, kan det ikke nægtes, at man allerede inden Samlingen af den Rigsdag, hvor Sagerne endelig skulde ordnes, var godt paa Gled[3]).

---

[1]) Dsk. Mag. 3. R. V, 107; 278; VI, 34.

[2]) Dsk. Mag. 3. R. VI, 28—31.

[3]) Til bedre Oplysning af dette vigtige Punkt og til bedre Forstaaelse af det følgende hidsættes her en Fortegnelse over tyske Lensmænd i Danmark i de første Aar efter Grevefejden, en Fortegnelse, der dog ingenlunde gjør Fordring paa at være fuldtallig: 1) Kristoffer Quitzov, Rugaard 1535, havde det endnu 1536, og maaske senere (se ovenfor). — 2) Schack Rantzov, Nykjøbing paa Falster 1535 (endnu 1540), se ovenfor. — 3) Melchior Rantzov, Skjoldenæs Len 1535 (s. ovenfor), endnu 1539. — 4) Johan Rantzov, Krogen (afstod det senere til Peder Godske), Aalholm, Riberhus (efter Predbjørn Podebusk, der fik Tranekjær, Otte Krumpens tidligere Forlening, Dsk. Mag. 3. R. VI, 222—28, Kinch, Ribe, 492). — 5) Kaj Rantzov, Kolding Len, inden Marts 1536, istedenfor Mogens Bilde (Dsk. Mag. 3. R. V, 321 og fl. St.); 1544 Iver Krabbe. — 6) Henrik Rantzov, 1536, inden Marts, Mors, Fjends Herred m. m. (Dsk. Mag. 3. R. V, 278. Dcbr. 1535 endnu Biskop Jørgen Fris, Dipl. Viberg. S. 195); Lensmand paa Hald og Stiftslensmand over Viborg Stift 1536—41; derpaa Stiftslensmand paa Riberhus (Dsk. Mag. 3. R. VI, 313; Dipl. Viberg. m. m.). —

Opkaste vi nu atter det Spørgsmaal, hvem der har tilraadet Kongen ikke blot at sikre sig Bisperne, men ogsaa de verdslige Rigsraader, saa henledes Opmærksomheden ved

7) Utenhof, Hindsgavl til 1542. — 8) Heidersdorff, Hagenskov paa Livstid. — 9) Brun Buck, fik 1536 Ordre til med fl. at drage mod Dragsholm, hvor han foreløbig synes at have været Lensmand (a. St. VI, 28 ff.); dog forlenedes Dragsholm 1536—37 til 10) Woyslaf Wobiszer, en pommersk Adelsmand, som derpaa 1539—42 var Lensmand paa Gulland, 1548—59 paa Tryggevælde; havde 1558 Trøjborg, 1565 Møen i Pant (Dsk. Mag. 3. R. VI, 28 ff.; 4. R. III, Reg.) — 11) Johan Stacke til Vargaard i Hejls Sogn, Slesvig, var blandt Anførerne mod de biskoppelige Slotte i Fyn (a. St. IV, 28 ff.), fik 1537 Brejning Gaard i Vendelbo Stift i Pant (4. R. III, 48). — 12) Movritz Rantzov sendtes ligeledes 1536 i samme Ærinde til Fyn, havde 1538 Faxe Herred, 1540—46 Tryggevælde (VI, 159; 357; 4. R. III, Reg.) — 13) Sivert Swyn fik 1536 lignende Befaling angaaende Biskopperne i Viborg og Vendsyssel, fik derpaa Segelstrup i Vendsyssel i Forlening, som han havde endnu 1541, senere andre Forleninger (Kirkeh. Saml. 3. R. I, 511; 517—18). — 14) Hans von Melen, 1536 ff. Lundegaard paa Fyn (Dsk. Mag. 3. R. VI, 42). — 15) Jesper Rantzov, Skodborghus som Pant paa Livstid 1. Novbr. 1536 og Hundsbæk 1538 (Dsk. Mag. 4. R. III, 30; IV, 192 ff.). — 16) Klavs Sehested var 15. Novbr. 1531 bleven forlenet med St. Hans Kloster (Korsbrødregaard) i Ribe (om denne mærkelige Forlening se Kinch, Ribe, 482—83), forlenedes 1542 med Riberhus efter Henrik Rantzov (Dsk. Mag. 3. R. VI, 358—59), havde endnu 1544 Riberhus med tilliggende Herreder, Sem Gaard, Munksgaard, vor Frue Kloster for Ribe (4. R. IV, 192 ff.). — 17) Povl Alefeld, Oregaard i Fyn (Bispegods) 1535(?)—39, da han kjøbte Gaarden af Kongen (4. R. III, 29). — 18) Wulf Pogvisk beholdt Trøjborg paa Livstid som kgl. Len. — 19) Kaspar Fuchs, kgl. Sekretær, fik Tofte (Gamtofte) Provsti i Fyn ved Pinsetid 1536 eller 1537 (Saml. t. Fyns Hist. og Top. I, 213; Dsk. Mag. 4. R. IV, 235). — 20) Peder Svave, Gjordslev 1537. — 21) Ditlev Brockdorff, den bekjendte Befalingsmand paa Sønderborg, forlenedes 1537 med Bispegaarden paa Falster (Dsk. Mag. 4. R. III, 10). — 22) Mester Morten Bussert, kgl. Bygmester, havde 1538 Slangerup Kloster i Forlening (vistnok allerede i Slutningen af Frederik d. 1stes Tid, da »Mester Morten« omtales i Slangerup). — 23) Movritz von Harling, af østfrisisk Slægt, Østrup Gaard i Aarhus Stift 1538 (Dsk. Mag. 3. R. VI), endnu 1547 (4. R. IV,

de overleverede Hentydninger først paa Malmøs tyske Borgmester Jørgen Kock. Allerede Hvitfeld (S. 1428) og efter ham Krag (S. 123—24) omtale, at denne snilde Mand,

---

224). — 24) Klavs Rantzov, Gulland 1538—39 (4. R. III, 65). — 25) Thymme Schrandi, Harridslevgaard paa Fyn 1536 ff. (3. R. VI; 4. R. III, 46). — 26) Klement von der Wisch, Holme Kloster (Brahetrolleborg) som Pant 1538—40 (4. R. III, 42). — 27) Thomas Sture til Helvitsgaard, (tysk) Slesviger, Sørup og Østofte Birk i Fyn 1538 ff. (3. R. VI). — 28) Otte Ratlov, Halsted Kloster (Juellinge) som Pantelen 1538—49, derpaa Sørupgaard paa Falster (4. R. III, 89). — 29) Hans von Bochwold (Buchwald), Højstrup i Stevns Herred som Pant paa Livstid 1538—46 (4. R. III, 340). — 30) Jakob Rantzov nævnes 1538 og følg. Aar som Lensmand paa Aalholm (3. R. VI, 228), kan dog kun have styret Lenet paa Johan Rantzovs Vegne. — 31) Jørgen Klingenbeck var 1539 Statholder i Kjøbenhavn tillige med Knud Rud, Oluf Rosenkrans, Eske Bilde (3. R. VI, 213; 216); kaldes tidligere »kgl. Mts. tyske Hofsinde« (se nedenfor). Paa samme Maade sendtes 32) Hans von Arnhem (Arnim) sammen med Jørgen Urne til Malmøhus (smsts. 216; jvfr. 4. R. III, 168); om de skulde have Del i Befalingen, er dog ikke ganske klart; ligeledes indsattes Henrik Rantzov og Klavs Sehested til Statholdere i Jylland sammen med fire danske Adelsmænd (smsts. 217). — 33) Johan Höcken (Høyken) 1539, 1547 Alling Kloster i Pant (smsts. S. 221; 4. R. IV, 223). — 34) Borchardt von Bommelborch (Boineburg), hessisk Adelsmand, Lensmand paa Solt (Saltø) i Sjælland 1539—52 (4. R. III, 5; 3. R. VI, 357). — 35) Klavs von der Marwitz (Pommeraner), Foged paa Bessestad Gaard paa Island 1539—42 (4. R. III, 250). — 36) Heinrich Blome, Lensmand paa Hald og Stiftslensmand i Viborg Stift 1541 efter Henrik Rantzov (3. R. VI, 305 ff.; jvfr. Dipl. Viberg. Reg.). — 37) Fru Dorothea Sehested forlenes 1541 med Ellinge Gaard, Tudse Herred, Sjælland (3. R. VI, 293). — 38) Jørgen Rantzov, kgl. Køgemester, 1541 Lønborggaard som Pantelen (4. R. III, 47). — 39) Hans Pogwisch, 1541 Tisted Gaard og Gods (4. R. IV, 217). — 40) Aswin von dem Werder, fra Anhalt, 1541—45 Enkedronningens Lensmand paa Nykjøbing Slot (4. R. III, 101). — 41) Jørgen Svave og Hustru Kathrine von Buchwald 1542 Livsbrev paa Harridslevgaard i Fyn (efter Thymme Schrandi), dog at de skulle bo her i Riget (4. R. IV, 230). — 42) Henrik Schulte, kgl. Rentemester, 1542 Livsbrev paa Holgaard i Ribe Stift, alter overstreget (4. R. IV, 201); havde i disse Aar styret

der i Kong Frederiks Tid, saaledes som adskillige af hans Breve endnu vise, havde staaet sig meget godt med Stormændene, har vidst at mele sin Kage ved at tilraade Kongen at fange Bisperne og lægge Bispegodset under Kronen. Men Reimar Kock har her en mærkelig Fortælling, der gaar endnu videre, og som, om end Enkeltheder deri kunne være urigtige, dog i hele sin Tone bærer Sandsynlighedens Præg og bestyrkes ved andre Omstændigheder. Efter Reimar Kock skal Rigsraadet nemlig have været meget forbitret over, at Kongen viste Jørgen Kock Naade, og have forlangt, at han skulde straffes paa Liv og Gods som Fejdens Aarsag, hvorpaa Kongen skal have svaret: «Kjære Herrer, I klage meget over denne Mand og sige, at han er Aarsag i denne Jammer og denne Krig; men han siger, at I ere den rette Aarsag til al denne Jammer, og han tilbyder sig at godtgjøre sligt med Brev og Segl; det vilde da være tilbørligt, at der ikke blot blev holdt Ret over Jørgen Kock, men ogsaa over dem, som han vilde anklage; hos hvem Skylden da fandtes, der vilde da ogsaa Straffen kunne falde». — «Da nu Rigsraadet mærkede», tilføjer Reimar Kock, «at de ogsaa skulde staa til Rette, fandt de sig i, at Kongen tog ham til Naade, men begjærede, at

Hindsgavl for Utenhof (se nedenfor). — 43) Andreas von Barby forlenes Nvbr. 1543 med Provstiet i Roskilde og Bispen af Viborgs Gaard paa Kjøbmagergade i Kbhvn. (Kbhvns. Dipl. II, Nr. 310), senere, som tysk Kansler, med Provstiet i Viborg (Dsk. Mag. 4. R. IV). — 44) Busk Skienck forlenes 1544 med noget Gods i Fyn (4. R. IV, 235; om denne hessiske Adelsslægt se 4. R. III, 88). — 45) Dr. Luder Reventlov 1545—47 Hvidøre Kongsgaard ved Kbhvn.; derpaa 46) Dr. Peter Capiteyn, kgl. Maj.'s Livlæge (4. R. IV, 249 ff.). — 47) Hans Barnekov (fra Rygen), Højstrup 1547 efter Hans von Bochwold. — 48) Ditlev Alefeld havde Møgeltønder, der regnedes med til Ribe Stift. — [49) Thomas Köppen fik 1535 fornyet Lensbrev paa Færøerne, Dsk. Mag. 3. R. IV, 31—32.]

Kongen vilde paalægge ham, at han skulde forlade Riget, at de ikke skulde se ham for deres Øjne. Derfor har Jørgen Kock maattet rejse med Kongen til Haderslev og er bleven holdt i Ære paa Slottet hos Kongen; men saaledes vilde den kjære Gud have det, paa det han desto bedre kunde aabenbare Kongen Biskoppernes og Rigsraadets Skjelmsstykker, hvilket nu skete.»

Om det end selvfølgelig er overdrevent, naar Reimar Kock derpaa udtaler, at Biskopperne neppe vare blevne fængslede og afsatte, hvis Rigsraadet havde tilladt, at Jørgen Kock atter vendte tilbage til Malmø, saa kan det dog ikke nægtes, at Malmøboernes heftige Stridsskrifter mod Rigsraadet og Adelen, saa vel som Jørgen Kocks hele Adfærd i disse Aar vise et saa demokratisk Had til de højere Stænder, og at baade Klageskriftet mod Bisperne og andre lignende Statsskrifter paa den Tid tyde stærkt paa, at hans og i det hele Malmøboernes Beretninger ere faldne i god Jord, og der forekommer heri saa betegnende Ytringer ogsaa mod de verdslige Rigsraader, navnlig Rigsmarsken Tyge Krabbe, at hans Indflydelse er tydelig nok[1]).

---

[1]) Se navnlig den af mig i Hist. Tidsskr. 4. R. IV meddelte Beretning. At Tyge Krabbe skal have ytret, at Kong Kristian d. 3die vilde blive en værre Tyran end Kristiern d. 2den, omtales ogsaa af Reimar Kock. — 1. Oktbr. 1539 udsteder Jørgen Kock, «genant Müntzmeister, wonhafftig in der Stadt zum Ellenpogen», i Stadei Lund en højtidelig Erklæring om, at da der i forrige Fejde er udbrudt Fjendskab mellem ham og Rigsraadet og den menige Adel, og han har ladet udgaa nogle Skjældsord imod dem, skulle disse Skjældsord ikke geraade dem til Vanære, da han kun har brugt dem af Fjendskab, og ellers ikke véd noget ærerørigt om dem; han har da anraabt Kongen om at gaa i Forbøn for sig hos Rigsraadet og Adlen, hvilket denne ogsaa har gjort, hvorpaa de have tilgivet ham; han forpligter sig da paa Ære og Tro, siden han nu er udsonet med Kongen, hans Søn Hertug Frederik og Danmarks Rige, hele sit Liv igjennem at være lydig og tro mod Kongen, hans Søn, Rigsraadet osv. og intet at foretage sig mod

Paa Haderslev Slot traf Jørgen Kock derpaa sammen med Utenhof, og her komme vi til det andet Navn, vi kunne tænke paa ved denne Lejlighed. Baade Utenhofs tidligere heftige Udfald mod de danske «Forrædere», hans haanlige Ytringer om Storhanserne og mange Antydninger i det følgende kunde tyde paa, at netop han kunde ønske ogsaa at tilføje det verdslige Rigsraad et føleligt Knæk. Dog tør vi her intet afgjøre; thi om han i og for sig kunde ønske, at det holstenske Aristokrati skulde blive eneraadende i Danmark, er et andet Spørgsmaal. Hans Navn savnes desuden helt ved denne Lejlighed; han omtales ikke i hint mærkelige Møde om Aftenen den 11. Avgust; vi kunne ikke en Gang med Vished paavise, at han under disse Forhandlinger har været i Kongens umiddelbare Nærhed. Vi træffe ham først atter den 12te Septbr. — i Haderslev, hvor han netop underhandler med Kongen om de herhen hørende Sager og optræder som Talsmand for Biskop Ove Bilde. Han underretter samme Dag Eske Bilde derom i et ret mærkeligt Brev. Han har modtaget Eske Bildes Skrivelse, hedder det heri; han takker ham herfor og for al bevist Velgjerning og vil gjerne være ham behjælpelig hos Kongen, naarsomhelst han begjærer det; den Tønde Fisk, som Eske Bilde skriver om, har han ikke modtaget; derimod har Eske Bildes Broder, Bispen af Aarhus, sendt ham en Tønde Hvalspæk. «Forandringen med Bisperne i Danmark er eder vel bekjendt; kunde jeg i den Henseende udrette noget gavnligt for eders Broder, vilde jeg anvende al min Flid derpaa; jeg har endnu i dette Øjeblik talt med Kongen derom og har atter fundet Kongen velsindet mod eders Broder, saa at jeg fuldkomment stoler paa, at Kongen

dem, aabenbart eller hemmeligt, i Gjerning, Ord eller Skrift. (Langebeks Dipl.)

naadig vil lade eders Broder blive ved sit Stift; saadant vil jeg af Venskab ikke fordølge eder»[1]).

Denne forsonlige Stemning mod Ove Bilde stemmede overens med Kongens egne Følelser og har, som bekjendt, ogsaa fundet sit Udtryk i Klageskriftet mod Bisperne[2]). Men naar Eske Bilde og hans Broder Bispen i denne Sag søgte at indvirke paa Utenhof ved Gaver — thi det er vel Betydningen af de tilsendte Fisk —, saa have de ved denne Lejlighed neppe henvendt sig til den rette. I al Fald lægger en af Eske Bildes meget betroede Fogeder, som var sendt til Danmark ogsaa i Anledning af denne Sag, kort efter sin Herre paa Sinde, at han endelig maa betænke Melchior Rantzov med en Tønde Fisk eller noget andet, «at han kunde faa et bedre Sind paa eders Side, thi det er gjort og ladet, hvad han gjør, som I selv bedre kunne forstaa, end jeg skrive kan, thi de Holster ville raade»; ja Brevskriveren havde end ikke kunnet faa noget Svar af Kongen selv, der kun havde henvist ham til Melchior Rantzov[3]). — Der aabnes ogsaa herved en Indsigt i de hemmelige Forhold paa den Tid. Vi skulle senere se, hvor misfornøjet Utenhof ikke længe efter er over, at «andre Folk» have fortrængt ham af Kongens Gunst.

---

[1]) Kundte ich derhalben vonn ewresz brudersz meines gn. hern wegen wasz fruchtparsz handelenn, darann wolte ich ann meinem fleisz mit nichts erwinden lassenn, vnd habe dise stunde noch mit meinem gnedigsten hern k. Mt. geredet, vnd seine k. Mt. nochmalsz desz gnedigenn gemuts gegen ewren bruder befunden, dasz ich mich gentzlich versehe, seine k. Mt. werde ewern bruder bei seinem stifft gnediglichenn lassenn, vnnd wolte euch solchs hinwider freuntlich nicht verhalten (Dsk. Kong. Hist. 17; her efter Allens Exc. 53 g. 7 pag. 935).

[2]) Jvfr. ogsaa de samtidige Breve herom i Rørdams Monumenta hist. I, 245 ff.

[3]) Niels Berildsen til Eske Bilde, 18. Februar 1537, anf. Skr. I. 734—35.

Nogle Begunstigelser for sig selv opnaaede Utenhof samtidig (12. Septbr.) i Haderslev af Kongen, ret mærkelige, fordi ogsaa de sætte os ind i Situationen. Nogen stakket Tid forleden, hedder det i Kongebrevet herom, var en Handel imellem Hr. Oluf Munk, Electus til Ribe, og Wulf Utenhof, vor tyske Kansler, om nogle Gaarde og Gods i Andst Herred, nemlig to Gaarde i Bønstrup, en i Jerdrup (Hjarup), en i Egholt og en i Lerholt (o: Lejrskov), som fornævnte vor Kansler vilde kjøbe af fornævnte Electus, og samme Handel derom tog nogen fuldkommelig Ende; og efterdi vore elskelige Danmarks Riges Raad og Adel, som nu var sidst hos os i Kjøbenhavn, har med os samtykket og fuldbyrdet, at her efter ingen Biskop skal være i Danmarks Rige, og det Gods, som tilforn har været under dem, herefter skal være under Kronen, da have vi for mangfoldig tro Tjeneste, som fornævnte Wulf Utenhof vor Kansler vor Herr Fader, os og Kronen gjort har, solgt, skjødet og afhændet til fornævnte Wulf Utenhof og hans Arvinger det ovennævnte Gods. — Desuden fik han for sig og sine Arvinger Ejendomsbrev paa to Gaarde i Vestervamdrup, som tilforn laa til Frue Kloster udenfor Ribe; dog vil Kongen igjen udlægge derfor til Klosteret to andre lige saa gode Gaarde[1]).

Denne Sag afgjorde man altsaa, inden Rigsdagen havde givet sit Samtykke til Regeringsforandringen og Bispegodsets Inddragning under Kronen. Dog synes det, at man ikke har anset dette Brev for tilstrækkelig bindende; thi i Begyndelsen af November (Tirsdag efter Alle Helgens Dag) blev paa Kjøbenhavns Slot udfærdiget et nyt Skjødebrev, hvori Kongen med Hr. Mogens Gøjes, Hr. Tyge Krabbes,

---

[1]) Reg. o. a. L. IV, 559—60.

Hr. Predbjørn Podebuskes, Hr. Erik Banners, Hr. Ove Lunges, Hr. Axel Brahes, Hr. Oluf Rosenkranses, Hr. Knud Ruds og de andre Danmarks Riges Raaders «Vilje og Samtykke» sælger og skjøder til Wulfgang Utenhof det ovennævnte Gods, som hidtil har ligget til Ribe Biskopsstift og nu med Danmarks Riges Raads og menige Adels Bevilling er lagt under Kronen; desuden tilskjødes ham tre af Kronens Gaarde i Vestervamdrup, Østervamdrup og Nakkebøl, samt alt Fiskeriet i Bønstrup Sø, som Lensmanden paa Koldinghus plejer at bruge, og nogle Jordstykker i Skandrup og Bønstrup Mark. Brevet var beseglet af Kongen og Rigsraaderne[1]).

Utenhof havde saaledes faaet Vamdrupgaards tilliggende Gods betydelig udvidet; samtidig udvistes ham Egetømmer af de kgl. Skove, formodentlig ogsaa til Brug for Vamdrupgaard, der saaledes var i Færd med at blive et betydeligere Gods; kort efter fik han Birkeret[2]). Dog skulde denne Herlighed ikke vare længe. Forholdene udviklede sig saaledes, at Utenhof snart blev kjed baade af Hoffet og Danmark og tilsidst (1539) solgte Gaarden.

Den hensynsløse Adfærd, man havde vist ved Statskupet i Avgust 1536, fremkaldte overalt den største Forbavselse. Baade Luther og Landgrev Filip af Hessen udtalte deres Misbilligelse af Kongens Færd[3]). Hertug Albrecht udtaler sig (31. Avg.) mindre bestemt; han kunde, efter alt hvad der var foregaaet, heller ikke andet end billige

[1]) Reg. o. a. L. IV, 563. At Kongen før Rigsdagssamlingen ansaa sig for beføjet til at bortgive Kirketiender, ses af Dsk. Mag. 3. R. VI, 35.

[2]) Dsk. Mag. 3. R. VI, 97; 98. — Dsk. Atlas V, 960; 1012.

[3]) Rørdams Monumenta hist. Dan. I, 136—37 (Smlgn. dog Krag, Dsk. Oversætt. I, 160). — Landgrev Filips Svar af 2. Septbr. er meddelt af L. Daae i Norsk hist. Tidsskr. III, 476.

dette Skridt. Han var endogsaa af Kongen bleven opfordret til personlig at tage Del i Rigsdagsforhandlingerne, men undskyldte sig med sit eget Lands Tarv, derimod sendte han sine bekjendte Raader Johan Pein og Jørgen Klingenbeck[1]). Hvad Stemningen i Danmark selv angaar, ytrer Johan Pein vel i sit Brev af 12. Avgust, at den yngre Adel, Borgerne i Kjøbenhavn og de andre Stæder og ligeledes Bondestanden vare vel tilfredse med Kongens Handling. Det er vel rimeligt nok, at den menige Adel og de lavere Stænder strax have hilset Efterretningen om Bispernes Fængsling med Glæde; men denne Stemning lader til hurtig at have ændret sig, navnlig for den menige Adels Vedkommende. Den hensynsløse Maade, hvorpaa det hele var sat i Værk, den stærke Indflydelse, som Kongens tyske Lejesvende og Holstenerne udøvede, fremkaldte Rygter om, at Kongen tænkte paa at indføre arvelig Regering, at han vilde fortrænge den danske Adel og «besætte Riget med fremmede Folk». Hvor stærke disse Rygter vare, der jo heller ikke vare helt ugrundede, fremgaar bedst deraf, at Kongen baade i Breve til formaaende Adelsmænd (som Eske Bilde) og i det Forsvarsindlæg, han lod oplæse for den samlede Rigsdag i Kjøbenhavn, søger at gjendrive disse Rygter og med Styrke fremhæver, at han ingenlunde vil fortrænge den danske Adel; hvad der er sket, er netop gjort den menige Adel til Bedste[2]).

Under denne Stemning sammentraadte den store Rigsdag i Kjøbenhavn i Slutningen af Oktober Maaned, under

---

[1]) Saml. Brandenb. i Geh.-Ark. — Allerede 1532 havde Hertug Albrecht raadet Frederik d. 1. til at gjøre en af dennes Sønner til Ærkebisp eller Superintendent i Trondhjem (Smsts. Pakken 1537).

[2]) Rørdams Monumenta I, 146; 147; 155 (Klageskriftet mod Bisperne); 247; 249—50 (Breve til E. Bilde af 1. Septbr. og 30. Novbr.).

en Følelse fra Adlens Side af, at der stod store Interesser paa Spil, og nu viste sig Betydningen af, at det verdslige Rigsraad var vedbleven at bestaa. Det er her ikke Stedet til at skildre de store Resultater, hvortil denne Rigsdag førte; vi kunne i saa Henseende henvise til Prof. Paludan-Müllers Udvikling heraf, der klart sammenfatter Resultatet i følgende Ord: Den gamle Kirkes Fald, Biskopsmagtens Afskaffelse, al Magt i Stat og Kirke lagt i Kongens og et verdsligt Rigsraads Haand, Kongemagten styrket, Kronens Arvelighed halvt indført, Rigsraadets Magt lige over for Kongen indskrænket, Norge indlemmet i Danmarks Rige[1]).

Det var et stort Skridt fremad mod det Maal, som Utenhof havde sat sig, og af ikke mindst Betydning var det maaske, at dette Resultat naaedes ikke blot i en Haandfæstning, kun gjældende for en enkelt Konges Levetid, men ogsaa ved en af hele Rigsdagen vedtagen «Rigens Konstitution», der skulde gjælde «til evig Tid» og som i flere Henseender dannede Grundlaget for den følgende Tids statsretslige Stilling lige indtil 1660. Men alt, hvad man havde tilsigtet, var dog ikke naaet. Selv det, at der udstedtes en Haandfæstning, var jo en Indskrænkning i Kongens Magt, og i denne Haandfæstning gjenfandtes den Bestemmelse, at Kongen ingen udenlandske Mænd maatte optage i Danmarks Riges Raad eller forlene dem med Kronens Slotte og Len, uden det skete med Rigsraadets Samtykke.

Det var under de daværende Forhold en vigtig Bestemmelse, et Værn mod Fortyskningen, som alt var begyndt, og af ikke mindre Betydning var det, at der, ikke i Haandfæstningen, men i Rigskonstitutionen, fastsloges, at

---

[1]) Paludan-Müller, de oldenborgske Konger S. 628.

Kongen altid skulde have en Rigens Hofmester, en Kansler og en Marskalk (Marsk), «som ere fødte danske Mænd, hvilke skulle være ham og andre Rigens Raad behjælpelige udi Rigens Ærinder og Sager»[1]. Dette var nemlig ikke efter Kongens Ønske. Han havde opfordret Landgrev Filip til at skaffe sig en tysk Marsk, og Landgreven havde allerede givet ham Anvisning paa en saadan; men nu (7. Novbr.) maatte Kongen sende Afbud ved et Brev, hvori han takker ham for hans Ulejlighed med at skaffe ham en Marskalk og en Kjøkkenskriver, men der er gaaet for lang Tid hen med Svaret, saa det nu er for silde; nu er Rigsdagen kommen, og her have Rigsraaderne drevet paa, at han skulde gjøre en Hofordning, og forlangt, at han skulde besætte Hofembederne som Hofmester, Marskalk og Kansler og andre med danske Mænd overensstemmende med deres gamle nedarvede Friheder og Privilegier, og denne Begjæring kunde han ikke undslaa sig ved at opfylde, hvorfor han havde udnævnt en dansk Marsk ved Navn Knud (Pedersen) Gyldenstjerne; Kjøkkenskriveren beder han ham derimod sende sig snarest, da han vil bruge ham enten som Kjøkkenskriver eller som Rentemester[2]. Virkelig har Knud Gyldenstjerne, der netop da var udløst af det meklenborgske Fangenskab, i et Brev

[1] Kristian d. 3dies Haandf. Art. 5 (Geh.-Ark. Aarsberetn. II, 84); Rosenvinge, Gl. dsk. Love IV, 166—67. I Frederik d. 1stes Haandfæstning Art. 32 findes begge Bestemmelser under èt saaledes: Item skulle vi ingen udlændske annamme udi Rigens Raad eller antvorde dennem Slot eller Len eller Land, men styre, raade og regere Danmark med Rigens Ædlinge, gode Mænd, som fødte ere af Riddere og Svende (osv.). (Geh.-Ark. Aarsb. II, 74.)

[2] Dske. Kong. Hist. Fasc. 4 (Allens Exc. 53 g. 8, S. 1077—80). Den afbestilte Marskalk hed Wolf Drösch von Butlier, Broder til Henrik Drösch eller «der lange Hesz»; Kjøkkenskriveren hed Widdekindt Stenckerat; jeg har ellers ikke truffet disse Navne i dansk Tjeneste.

kort efter (2. Decbr.) undertegnet sig «Danmarks Riges Marsk». Men alligevel kaldes Tyge Krabbe, som Kongen var saa forbitret paa, baade før og senere Marsk, saa at der er noget dunkelt i dette Forhold, som vi ikke fuldt kunne opklare. Paa en eller anden Maade maa Tyge Krabbes Venner formodentlig have forsonet de vrede Guder[1]).

Ikke mindre dunkelt er Tronfølgervalget. Kongen foreslog først sin Broder Hans; om det blot var paa Grund af hans bekjendte Frygt for at have Udseende af at staa sine Brødre i Vejen, eller fordi han vidste, at en Del af Aristokratiet allerede i Faderens Levetid havde ønsket ham til dennes Efterfølger, eller om hans egen tidligere Ulyst til at have med Danmark at gjøre atter, paa Grund af den Modstand, hans tyske Raadgiveres Planer fandt hos den danske Adel, er vaagnet, — det kunne vi ikke afgjøre. Nogle enkelte af Aristokratiet, som følte sig bundne overfor Hertug Hans, skulle have sluttet sig til denne Tanke; men da Modparten hævdede, at Kong Kristians egen Søn, den 2aarige Frederik, burde vælges, frafaldt de snart deres Mening. Forøvrigt er det mærkeligt, at Kongen netop paa denne Tid ved Brev af 30. Avgust (Tirsdag efter Bartholomei) til sin Søster, som det synes temlig pludselig, uden foregaaende Underhandlinger herom, havde sendt sin Broder Hans til Königsberg for at opdrages. — Større blev Uenigheden, da man skulde overveje Formen for en eventuel Formynderregering for det unge Barn, hvis Faderen døde. Nogle vilde, at Moderen i saa Tilfælde skulde have Del i Formynderregeringen tillige med nogle Rigsraader, men herom opnaaedes ikke Enighed[2]). Haandfæstningen kom

[1]) Rørdams Monumenta I, 251.
[2]) Kragii Annales 155—56; jvfr. den mærkelige Arkivoptegnelse i Rørdams Monumenta I, 138 Anm. 2. — Kön. Afskr. pag. 3941—43 (Hertuginde Dorothea til Kristian d. 3., 9. Septbr. 1536).

da kun til at indeholde den Bestemmelse, at ved Kongens Død skulle Slotslovene holdes til hans Søns Haand, og hvis han dør, inden denne bliver myndig, skulle de holdes til deres Haand, som af Kongen og Rigsraadet bestemmes til Regenter og Formyndere, og dør Sønnen, skulle de holdes til en anden af Kongens Sønners Haand, hvis han faar flere; efterlader Kongen sig ingen Søn, skulle de holdes til dens Haand, som Kongen og Rigsraadet enes om at tage til Tronfølger, og hvis Kongen skulde dø, inden en saadan Overenskomst er tagen, da skulle Slotslovene holdes til Rigsraadets Haand; forøvrigt skal Danmarks Rige være og blive et frit Kaarrige som af Arilds Tid, dog disse Bestemmelser uforkrænkede[1]). — Bestemtere endnu er dette udtrykt i Rigskonstitutionen. Rigsraadet erklærer heri, at det, for at Riget ikke mere skal hjemfalde til saadanne Borgerkrige som hidtil, allerede nu har kejst og kaaret Hertug Frederik til Herre og Konge efter hans Faders Død; han skal kaldes Prins af Danmark, saa længe Faderen lever, og efter hans Død udvalgt Konge, indtil han bliver kronet; dør han, og Kongen har en anden Søn, forpligter Rigsraadet sig til at vælge denne; dør ogsaa denne, og Kongen ingen flere Sønner har, saa forpligter Raadet sig til med Kongens Samtykke strax igjen at udvælge en Efterfølger, og den, som saaledes vælges, skal altid hedde Prins af Danmark, saa længe Kongen lever; men den, der skal være Konge, skal være forpligtet til at udstede en Haandfæstning, ligesom Kongen nu har gjort; og denne Udvælgelse og dette Kaar har menige Ridderskab og Adel nu tillige med Rigens Raad bevilget, fuldbyrdet og samtykt[2]).

---

[1]) Haandfæstn. Art. 49.

[2]) Rosenvinge, Gl. dsk. Love IV, 168—69.

Saaledes var Hertug Frederik kaaret til Tronfølger, men meget stod endnu tilbage at opnaa. Man mærker nok i disse Bestemmelser to modstridende Synspunkter, som kæmpe mod hinanden: Arvelighedens Princip og det frie Kaar, hvis Betydning nu omtrent var indskrænket dertil, at der skulde udstedes en Haandfæstning, dette Værn mod Kongemagtens Eneraadighed og for den danske Nationalitets Bevaring, men ogsaa for Adelsvældens Overgreb. Men Kaaret, der foretoges af Rigsraadet og som her havde faaet den menige Adels Samtykke, var kun det første Skridt. Retmæssig Konge var ingen, der ikke var hyldet af det menige Folk rundt om paa Tinge; vel var dette paa Grund af Aristokratiets Udvikling nu kun blevet til en Sanktion af Rigsraadets og Adelens Kaar; men uden al Betydning var denne Handling ikke i statsretslig Henseende. Og alt beroede saa ogsaa paa dette Barns Liv; Kong Kristian havde endnu ikke flere Sønner, og i Hertugdømmerne havde heller ikke endnu fundet nogen Hyldning Sted. Døde Kong Kristian pludselig, var ingen Bestemmelse tagen om Regeringens Førelse. Da vilde Spørgsmaalet om Hertugdømmerne atter fremtræde. Hvem sikrede saa for, at den store Modsætning mellem Dansk og Tysk ikke blev saa stor, at den gottorpske Slægts med saa stor Møje opførte Statsbygning atter splittedes? Her var endnu meget at virke for, og ikke saa underligt var det, at Utenhof kun med stor Bekymring saa Fremtiden imøde. Det er i saa Henseende ogsaa betegnende, at de Rigsraader og Bisper, som have udstedt Reverser til Kongen efter Haandfæstningens Vedtagelse, ikke blot have maattet forpligte sig til Troskab mod Kongen, men ogsaa mod Kongens Arvinger[1]).

---

[1]) Jvfr. Reverserne hos Rørdam, a. St. S. 218 ff.

Man er saa tilbøjelig til at betragte Kong Kristian d. tredies Regeringsaar som en rolig Tid, i det mindste i det indre. Kongen og den lutherske Adel havde i Forening, mener man, vundet en stor Sejr baade over den katholske, for Staten ofte saa farlige Gejstlighed og over de lavere Stænder; den indgribende Religionsforandring gik let og rolig for sig, uden Voldsomhed; alt var i Virkeligheden afgjort i Forvejen ved de lutherske Præsters Virksomhed. Denne Virksomheds store Betydning skulle vi tilvisse ikke regne ringe; men dog hviler denne Opfatning vistnok paa et urigtigt Syn paa Forholdene. En Del af Borgerstanden og den lavere Adel var tilvisse vunden ved Prædikanternes Prædiken, mange af religiøse, endnu flere utvivlsomt af sociale eller politiske Bevæggrunde; ogsaa Bondestanden havde vist Lyst til at blive fri for Tiende og Afgifter til Kirken, men hertil synes dens Deltagelse for det nye at have indskrænket sig, i al Fald de fleste Steder. Der er ingen Tvivl om, og Antydninger nok af, selv længe efter Reformationens Indførelse, at Landbefolkningen med Sejghed hang ved de nedarvede Skikke og Sædvaner. En Religionsforandring var i de Tider af langt mere indgribende Betydning end et politisk Systemskifte. Dens Virkninger føltes i hver en Vraa; meget af hvad Folket havde kjært, hvad det ansaa for fromt og helligt, fremstilledes nu pludselig som Djævlens Værk. Paa den Maade omændres et helt Folks Livsanskuelse ikke i en Haandevending, selv om enkelte nok saa begavede, nok saa ivrige Mænds Virksomhed i nogle Aar er gaaet forud. Den sociale Omvæltning gik lettest, ved et Magtsprog fra oven, og det er ogsaa den Side af Sagen, der er mest fremtrædende ved Begivenhederne 1536, lige fra Forhandlingerne i det natlige Møde d. 11. Avgust, hvor man paaberaabte sig Bispernes Vægren ved at understøtte Kongen

med Pengemidler til Lejesvendenes Lønning som Grund til deres Fængsling og Bispegodsets Inddragning, indtil Bursproget fra Gammeltorv, hvor ligeledes deres ustyrlige Trods, deres Ulyst til at deltage i Rigets Byrder og Udsigten til Lettelser i Skatter og Afgifter for de øvrige Stænder, naar Bispegodset kommer i Kronens Haand, langt mere end den religiøse Side af Sagen fremstilles for Mængden. Det er, som om Kongens Omgivelser have benyttet hans egen utvivlsomme religiøse Overbevisning til at fremkalde et stort politisk Omslag. Det ser ogsaa mærkeligt ud, at man ikke lod sig nøje med den Troskabsed, som Kjøbstædernes befuldmægtigede havde svoret Kongen paa Rigsdagen 1536, men Aaret efter (Avg. 1537), samtidig med Kongens Kroning, lod enhver enkelt Borger i Kjøbstæderne aflægge Troskabsed, som skulde indskrives i «Byens Bog»; vægrede nogen sig ved at aflægge Eden, skulde han uvægerlig forvises Riget[1]). Om en lignende Ed er afkrævet Bondebefolkningen, vides ikke; men det tyder paa en Mistillid, hvorom ogsaa Utenhofs Breve bære stærkt Vidnesbyrd.

Men hvorledes dette nu end forholder sig, saa er det utvivlsomt, at man hidtil har overset, eller i al Fald ikke tilstrækkelig har haft Øje for den nationale Side ved Sagen, den store Gjæring mellem Dansk og Tysk, som herskede i de første Aar efter 1536, og som, navnlig fra tysk Side, fremstilles i et saadant Lys, at man maa indrømme, at det danske Rige maaske aldrig før har været i den Grad udsat for en national Krisis, hvis Udfald kunde være blevet meget faretruende, hvis der ikke havde været en saa livskraftig national dansk Adel, der ikke lod sig skubbe til Side, og hvis ubestridelige Fortjeneste det er

---

[1]) Rosenvinge, Gl. dske. Love IV, 174 (kbhvnske Recces 1537 § 1).

at have reddet det danske Riges Selvstændighed og Nationalitet. I den Henseende give Utenhofs Brevvexlinger og Betænkninger interessante Vink, skjønt meget endnu er uoplyst og formodentlig først vil kunne klares ved fremtidige Arkivfund.

Hvor stor personlig Del Utenhof har havt i Forhandlingerne før og under Rigsdagen, kunne vi ikke afgjøre. Han var ligesom de øvrige Lensmænd stævnet til Kjøbenhavn, men hans Navn findes ikke under Rigsdagsbeslutningen, medens de øvrige tyske Lensmænd staa opførte blandt Adlen[1]). Rimeligvis har hans øvrige Forretninger holdt ham tilbage i Hertugdømmerne. I Oktober Maaned foregik her Underhandlinger med de schmalkaldiske Fyrsters Udsendinge, hvilket førte til et fornyet sexaarigt Forbund med disse Fyrster[2]), og i samme Anledning var Utenhof derpaa om Vinteren og Foraaret i Schmalkalden og i Sachsen. Paa denne Tid (15. Maj) underrettede han saaledes Eske Bilde om, at han havde truffet to af dennes Sønner i Lejpzig, hvor han havde taget sig af dem og anvist dem et bedre Kvartèr[3]). — Da det samtidig (3. Maj) lykkedes Melchior Rantzov og Kaspar Fuchs i Bryssel at faa afsluttet en treaarig Stilstand mellem Kristian den 3die og Nederlandene, vare herved de ydre Vanskeligheder foreløbig fjernede, men ingenlunde Bekymringerne; thi Pfalzgreven var ikke medoptagen i Stilstanden; Forholdene i det indre turde man ikke stole paa, hverken i Danmark eller i Norge, hvor Ærkebiskop Olaf vel kort efter maatte forlade

---

1) Dansk Mag. 3. R. V, 321; Rosenvinge Gl. dske. Love IV, 159.
2) Krag, dsk. Overs., II, 560.
3) Geh.-Ark. Dske. Kong. Hist. Fasc. 18. — Aktstykket om Forbundet: Waitz, Wullenwever, III.

Landet, men han tog sin Tilflugt til Nederlandene; og til Gustav Vasa nærede man stadig den største Mistillid.

Med Hensyn til disse Forhold indeholde de fortrolige Brevvexlinger med Preussen de mest forbavsende Oplysninger; men desværre er det vanskeligt at trænge til Bunds i Sagerne, da en Del af disse Sager ikke turde betroes til Papiret, men afhandledes mundtlig af betroede preussiske Sendebud eller indklædtes i Cifferdepechernes dunkle Form, ligesom ogsaa adskillige af de vexlede Breve og Instruktioner nu ere gaaede tabt. Vi kjende saaledes ikke de Instruktioner, som Johan Pein og Jørgen Klingenbeck medbragte fra Hertugen til Rigsdagen i Kjøbenhavn i Oktober 1536, heller ikke de Svar, som de bragte tilbage fra Kristian den 3die. Derimod haves en mærkelig Instruktion om de Hverv., som den preussiske Afsending Klavs von Gadendorff i Begyndelsen af Aaret 1537 skulde forebringe Kristian den 3die.

Man ser af denne Instruktion, at Hertug Albrecht er meget misfornøjet med de Efterretninger, han gjennem Johan Pein og Klingenbeck har modtaget om Udfaldet af Rigsdagen. Han gjør saaledes opmærksom paa, at den paa Adlens Forlangende indsatte Bestemmelse om, at Norge herefter ikke skulde være et eget Rige, men kun et Ledemod af Danmarks Rige, var skadelig for det holstenske Hus; dettes Arveret og Titel som Arving til Norge var derved forspildt, — en Synsmaade, der maaske har bidraget sit til, at denne Bestemmelse ingenlunde blev gjennemført i hele sin Strænghed, og at Norge i den følgende Tid vedblev at betragtes som et eget Rige.

Ikke mindre misfornøjet er Hertugen med Afgjørelsen af Tronfølgerspørgsmaalet; thi han anser det for en stor Uret mod det holstenske Hus, at Valget, hvis Kongen ikke

skulde efterlade sig nogen mandlig Arving, er frit, saa at man kan gaa udenfor det holstenske Hus; hvad denne Bestemmelse skal til, kan han ikke forstaa og udbeder sig nærmere Underretning om Grundene saa vel hertil som til Bestemmelsen om Norge[1]).

[1]) .... Was aber die zwen puncten, nemlich das ire kö. Mt. auf der reichsstenden ansuchung vnd anhalten zu bewilligen zugesagt haben, das hirfüran das reich Norwegen (dieweil es so gar an macht vnd vermugenheit verringert, das die eynwoner desselben eynnen hern vnd könig nicht vermugen zu unterhalten) zu ewigen zeitten keyn erbreich, sunder nur ein gliedmass vnter dem reich Dennemarck genant werden, auch bei demselben sein vnd bleiben soll, daraus wolt s. fürstl. gnaden erachten nach volgen, das ire kö. Mts. brüder vnd das lobliche haus zu Holstein sich ire gerechtickeit mit dem titul vnd erbschafft Erbnahme zu Norwegen enteussern vnd nicht geprauchen sollten —, zum andern, das die berurtte reichsstende jrer kö Mt. zugesagt, wann jre kö. Mt. vorstürbe, solt jrer kö. Mt. eldester szon oder welcher vnter denselben menlichen erben dartzu thuchtig, zu einem konig in Dennemarcken erwelt werdenn, wo aber jre kö. Mt. keynen sohn oder menlichen erben nach sich erlassenn wurde, das alsdann mit jrer kö. Mt. gutten willen eyner nicht allein aus dem stamme zu Holstein etc., sunder auch von fremden, der irer kö. Mt. gefiele, nach jren totlichen abgang zum könig inn Dennemarcken gewelet werden soll etc., anlangt, kunnten seynne f. g. jn jren hochsten nachdencken keynnes weges bey ir finden, wartzu vnnd warinn solchs jrer kö. Mt., der Cron zu Dennmarckenn vnnd desselben jrer kö. Mt. erblanden (dieweil es furstl. durchl. besorgenn, vielen gar vordriesslich sein vnd kunftiger zeitt weytter nachdencken geporen würd) zu nutz vnnd frommen gereichen möcht, vnnd warumb des hochloblichen hauses Holstein menliche vnd tugliche herschafften nit billichen vor anderer frembden herschafft jn ansehung des altenn hergebrachten gebrauchs vnnd gerechtickeit zum königreich Dennemarckenn eynnen zutrit habenn soltenn, vnd gleichwol furstl. durchl. bej sich ermessen, das es von jrer kö. Mt. sampt jren hochloblichenn vorstendigen rethen nicht ane sunder vorbedencken besthehenn, deswegen s. f. g. jre kö. Mt. freuntlichs vleis bitten, dieselb wolten jr, wie vnnd aus was vrsachen doch kunfftig jrer kö. Mt. vnnd derselbenn erblannden durch diese beide stücke rhumb, gedei, aufwachs vnnd ander frommen erpriessen kan vnd mag, vertraulich zu erkennen gebenn.

Man ser ogsaa af denne Instruktion, at Hertug Albrecht havde raadet Kongen til at lade det Forsvarsskrift, han havde ladet forfatte i Anledning af Biskoppernes Fængsling, udgaa offentlig; men efter at dette Skrift, det saakaldte Klageskrift, som blev oplæst paa Rigsdagen for den forsamlede Mængde, var blevet tilstillet Hertugen til nærmere Overvejelse, var han bleven i allerhøjeste Grad betænkelig ved at lade Skriftet offentliggjøre i sin oprindelige Form. Løst og fast, ytrer han, et her blandet mellem hinanden, uden Bevis; hver enkelt Biskops Handlinger ere opregnede, men deraf kan man se, at deres Skyld er meget forskjellig, hvorfor ogsaa Straffene burde være forskjellige. I sin nuværende Form kan dette Skrift kun gjøre Kongen Skade; det maa derfor omarbejdes; enhver Biskops Skyld maa klart godtgjøres; alle de paaberaabte mundtlige Vidnesbyrd eller Breve maa aftrykkes som Beviser; ellers kan det blive Kongen til den største Skade; men Kongen maa endelig ikke overile sig, men overveje Sagen nøje og i Forvejen sende Hertugen det nye Skrift til Gjennemsyn, hvis han beslutter sig til at lade et saadant udgaa[1]).

[1]) . . . . dan wiewohl s. f. g. (ɔ: Hertug Albrecht) bej sich erachten konten, das ire kö. Mt. das ausschreibenn (ɔ: Klageskriftet) jnn vberschickter form nit one sundere vorbedenckenn, als die aller sachenn vnd hendel wissent vnd zum grunde bericht, het stellen lassen, so weren doch zweifelliche vrsachen vnter andern jn das schreiben eingeleibt, zu dem das eynes itzlichen bischoffs handlung sonderlich vormeldet vnd angezeigt, daraus zu sehen, das eynner mehr auch weniger dan der ander gethan, darumb die straffen billich auch vnterschiedlig sein soltenn, aus welchem allem s. f. g. jnn bedencken gewachsenn, das es sich wol vorzusehen sein solte, damit der feindt vnd die bösshertzigen aus diesem nicht mehr vbel zugedencken vnnd die bösen thaten der bijschoffen zu uorlegenn vnnd zu entschuldigen vrsach vnd grunt bekommen möchten. Demnach gesthehe s. f. g. wol zu gefallenn, jn eyner andern

Hertugens Instruktion ender med et indtrængende Raad til nøje at lægge sig de Ord paa Sinde, som Kong Hans paa sit Dødsleje havde indskærpet alle sine Efterkommere, altid samvittighedsfuldt at overholde de givne Privilegier.

Da Hertugen tillige havde forlangt Afregning over de Udlæg, han i Grevefejden havde haft for Kongens Skyld, undskylder denne sig i sit Svar (dat. Viborg d. 4. Maj 1537, Fredag efter Cantate), med de store Udgifter, han stadig har; da han nylig har sendt en Orlogsflaade til Norge og ingenlunde er sikker paa Fred, har han endnu maattet beholde Besætninger i de fleste Fæstninger i sine Riger, hvilket han dog beder Hertugen bevare som en stor Hemmelighed. «Desuden», hedder det derpaa, «er Hans kgl. Majestæt, for at man for Fremtiden ikke saa let skal behøve at frygte for Forræderi og Mytteri, Oprør og Blodsudgydelse, ja Kongers Fordrivelse, i Færd med at anlægge Befæstninger i Malmø, Ribe og andre Steder og forsyne dem med paalidelige og tro Folk». Forøvrigt skal han til sin Tid sende behørig Underretning til Hertugen om Norge og hans Søns Valg som Tronfølger, ligesom han ogsaa takker ham for de givne Vink med Hensyn til Klage-

---

form das mergedachte schreiben ausgehen zu lassenn, welchs auch besser sein solte, aber s. f. g. musten jn diessem fall herwiderumb gedenckenn, das zur vnbillickeit allen vnnd itzlichenn bischoffen sunderliche thate vnnd miszhandlung, der sie nicht schuldig, zugemessen vnnd zugelegt werdenn. Vber das verstunden s. f. g., das sich die schriften auf etliche briue vnnd lebendige vrkunden zcögenn vnnd referirten, welche doch nit, wes lauts sie weren, ausgedruckt. So hett s. f. g. diese (vielleicht vnnötige) beysorg, das, wiewol dies alles also jnn grundt, die vbelmeinenden gleichwoll darann nit gesettiget sein möchten, begerende die briue vnd vrkunden zu sehenn, ja auch zum teil eynner anderer meynung anhangenden (o. s. v.). — Saml. Brandenburg, Geh.-Ark. (indlagt i Pakken 1540—42).

skriftet og lover ogsaa for Fremtiden at indhente Hertugens Raad i denne Sag[1]).

Det er øjensynligt, at Hertugens uforbeholdne Udtalelser om Klageskriftets Indhold have berørt Kongen pinlig. Virkelig findes der ogsaa i de königsbergske Papirer[2]) et nyt Forsøg, skrevet i Aaret 1537, paa at forsvare Kongens Adfærd baade mod Biskopperne og en Del af de verdslige Rigsraader. Navnlig gaar det stærkt ud over Bisperne af Sjælland og Vendsyssel, Joachim Rønnov og Styge Krumpen, samt over Rigsmarsken Tyge Krabbe, der netop paa denne Tid mistede sin Forlening Helsingborg, dog under en læmpelig Form, idet han efterfulgtes af sin Svigersøn Peder Skram. I det hele spiller Frygten for Følgerne af Bispernes Fængsling en ikke ringe Rolle i Hertug Albrechts Breve. Saaledes beder han (d. 15. Juni) Kongen betænke den Fare, den landflygtige Ærkebisp af Trondhjem kunde bringe; det kunde gaa ligesom i Sverig, hvor de landflygtige svenske Biskopper havde bragt en Del Uro; man maatte frygte for Uroligheder, snart i Norge, snart ogsaa i Danmark, hvor Bisperne jo ligeledes vare kastede i Fængsel, og hvor, om ikke de store Hoveder, saa dog Undersaatterne, ligesom i Sverig, kunde bringes til det ene Oprør efter det andet, saa Kongen aldrig kunde komme til fast Regimente; man maatte derfor arbejde paa at faa den treaarige Stilstand med Nederlandene til snarest muligt at gaa over til en varig Fred[3]).

Kort efter kom Hertug Albrecht tillige med sin Gemalinde til Danmark, hvor han i Anledning af sin Svogers Kroning opholdt sig i Avgust og September Maaned 1537.

---

1) Saml.-Brandenburg, Pakken 1537.
2) Meddelt af Forf. i Hist. Tidsskr. 4. R. II.
3) Saml. Brandenburg i Geh.-Ark.

Det var dette Ophold, som baade Kongen og navnlig Utenhof saa ivrig havde ønsket. Selvfølgelig førtes der i den Anledning mange fortrolige Underhandlinger om alle de tidligere berørte Sager, ikke blot med Kongen, men ogsaa med Utenhof. Allerede Krag fremhæver den Mildhed, som Kongen paa denne Tid viste ved at frigive flere af de fangne Bisper (Oluf Munk allerede 7. Maj, Torben Bilde og Knud Gyldenstjerne i Avgust). Derimod blev Jørgen Fris, der havde haanet den afdøde Konge, og Styge Krumpen og Joachim Rønnov, der lige som Tyge Krabbe havde haanet den nuværende Konge, endnu ikke frigivne. Efter hvad der er gaaet forud, tør man maaske i flere af disse Handlinger se en Følge af Hertug Albrechts Raad.

Men ogsaa mellem Kongen og Utenhof maatte Hertugen mægle; thi Utenhof vilde trække sig tilbage; kun paa Hertugens indtrængende Opfordring lod han sig afpresse et Løfte om at vedblive at tjene Kongen; dog gik denne Sag ikke af uden store Stridigheder og heftige Scener. Vi erfare det af Utenhofs senere Breve til Hertugen. Den 28. December ytrer han allerede, at han ikke har kunnet skrive til Hertugen, siden denne forlod Kjøbenhavn; thi samme Dag faldt han i en haard Sygdom, og siden har han ikke kunnet forlade sit Hus, før han nu er rejst til Slesvig (hvorfra Brevet er skrevet); han vil næste Dag prøve paa at lade sig føre til Lejpzig, at han kan gjenvinde sit Helbred; thi han tæres helt hen og frygter for, at det er Svindsot. Med Hensyn til Hertugens Opfordring til ham om ikke at forlade Kongens Tjeneste siger han her: »Jeg er selv uskikket til at tjene, gjør ellers gjerne, hvad jeg kan«[1]).

[1]) Königsb. Afskr. pag. 2710—12.

Utenhof har saaledes, paa Grund af sin Sygdom, neppe været paa Vamdrupgaard, da Kongen paa sin Tilbagerejse til Hertugdømmerne opholdt sig her fra den 3. til den 4. November[1]). Men senere (2. Marts) stævnede Kongen ham personlig til sig, navnlig for at høre hans Betænkning om den unge Prinses Sag. Striden mellem Dansk og Tysk var nemlig paa denne Tid paa det højeste; man kunde ikke blive enig om Regeringens Ordning for det Tilfælde, at Kongen skulde dø; fra dansk Side frygtede man for Indskrænkninger i det frie Kaar, fra tysk-holstensk Side frygtede man for at tabe sin Indflydelse i Danmark. «Jeg vilde gjerne give Eders Naade til Kjende, hvorledes det staar sig med den unge Prinses Sag», skriver Utenhof til Hertug Albrecht i Brevet af 28. December; «der kan dog ikke skrives derom; det er indviklede, sælsomme Sager; kan Kongen leve længe, det er ham (Prinsen) det bedste». I en fortrolig, egenhændig Skrivelse (27. Febr.) raader Hertugen derfor sin Svoger til at besætte alle de bedste og fasteste Slotte med paalidelige Mænd, der ere hans Søn hengivne, selv om Kongen af den Grund i andre Henseender skulde gjøre dem større Indrømmelser; det vilde ogsaa være gavnligt, om Kongen kunde træffe Overenskomst med en Nabofyrste om at være Sønnens Formynder, naar Kongen døde[2]). — Navnlig er Hertugen meget bekymret

[1]) Kristian d. 3dies tyske Registrant i Geh.-Ark.

[2]) Vnd nach dem e. k. w. mit mir allerlej von versehung e. l. d. jungen suns, so derselb nach dem willen gottes e. k. d. thot erlewen würde, geredet vnd gehandelt etc., denckt nit vngeraten sein, das newen andern, wj auch wol vor daruon geredet, e. k. d. alle der pesten vnd festesten ort [vnd] heuser mit denen leuten besetzten vnd versorgten, dij e. k. d. irem sun getrew vnd holt sein wuste, ob ynen gleich e. k. d. darumb ein merhes den sunst thetten, vnd das e. k. d. danewen sich mit etzlichen benachparten fursten also verglichen, das der einer mit als vormund eingesetzt wird.

for **Gulland**, denne for Besiddelsen af Østersøen saa vigtige Ø, hvis. Lensmand (Henrik Rosenkrans) han hører er død. Kongen maa være meget varsom med, hvem han betror den til. Til Bedste for Kongen og hans Søn vil han gjerne selv tage den i Pant for en anseligere Sum Penge! — Dette var en gammel Tanke hos Hertug Albrecht; allerede i Kong Frederiks Tid, strax da Brylluppet aftaltes (1525), havde han søgt at faa Gulland i Pant for en Del af Medgiften, men havde faaet Afslag. Nu havde han atter Pengefordringer til gode hos Kong Kristian og vilde have Sagen ordnet paa denne Maade. Ja han lader endogsaa samtidig (26. Februar) sin Hustru skrive et Brev til hendes Broder, hvori hun meget indtrængende opfordrer ham til at opfylde hendes Ægtefælles Ønsker; det vil være til største Gavn for Kongen og hans Søn, «thi derved faar Eders kgl. Maj. ogsaa ofte Aarsag til at kræve min kjære Ægtefælles og min personlige Nærværelse; min kjære Ægtefælle kan da ogsaa saa meget mindre afslaa det, og hans Undersaatter faa da saa meget mindre Grund til at forarges, naar Hans Højhed begiver sig til Eders kgl. Majestæt; Hans Højhed kunde derved ogsaa bevæges til at opholde sig, naar det var nødvendigt, et halvt Aars Tid eller saa længe det gjøres Behov, hos Eders kgl. Majestæt, og jeg ogsaa» [1]).

Det er en snild Anvendelse af Utenhofs og Kongens egne Ønsker om Hertugens personlige Nærværelse, som Hertuginden her gjør. Men Raabene fra Kjøbenhavn løde jo ogsaa stadig saa højt, at disse Folk ogsaa virkelig

---

[1]) I Saml. Brandenb. i Geh.-Ark. findes et officielt, mere almindeligt Brev fra Hertugen til Kongen af 26. Februar og et fortroligt egenhændigt, der ligesaa vel som Hertugindens af 26. Februar har Paaskrift om, kun at leveres i Kongens egen Haand.

maatte tro, at Kongens Ve og Vel afhang af deres personlige Nærværelse eller i al Fald af paalidelige. Tjenere, som de skaffede ham. Kongen søgte nemlig paa denne Tid, da han var bleven uenig med Utenhof, gjennem Hertug Albrecht baade en Vicekansler, en Marskalk, en Livlæge og en Køgemester fra Tyskland. Man stod i Underhandlinger med «en Doktor i Wittenberg» om Vicekanslerposten, med Dr. Leonard Fuchs fra Tybingen om Livlægepladsen, med en Hans, Herre til Heideck, der havde staaet i fransk Tjeneste og var godt lidt af Krigsfolket, om Posten som Marskalk, og med Jørgen Klingenbeck, Høvedsmand i Memel, der i en længere Aarrække havde været brugt i Sendelser til Danmark, om at træde i dansk Tjeneste, dels for at bruges til fortrolige Sendelser mellem Hofferne, dels for at staa Kongen bi med Raad og Daad. Dette sidste var allerede aftalt under Hertugens Ophold i Kjøbenhavn, men Klingenbeck, der efter sit eget Udsagn var gammel og skrøbelig og svækket paa Hukommelsen, lod sig først noget senere (1. April), da Kongen endogsaa havde sendt sin Sekretær Frans Trebau til Preussen i Anledning af disse Sager, ved Hertugindens indtrængende Opfordringer bevæge til at træde i Kongens Tjeneste, dog uden derved at løsnes fra sit Troskabsforhold til Hertugen; dog indtraf han først i Danmark senere hen paa Efteraaret[1]).

Hvor frygtsom Kongen var paa denne Tid, fremgaar ogsaa af et Brev, han i Februar Maaned sendte til sin Svoger om at tage Bisperne af Roskilde og Vendsyssel, Joachim Rønnov og Styge Krumpen, i preussisk Varetægt, indtil Kongen kunde faa sin Regering, sine Slotte og Fæstninger i saadan Stand, at man kunde betro saadanne

[1]) Breve i Saml. Brandenburg. Om Dr. Leonard Fuchs smlgn. Rørdams Universit. Hist. I, 54; 82.

Fanger til dem[1]), — et Forslag, der satte Hertug Albrecht i den største Forlégenhed. Han foreholder Kongen, hvor ubehageligt det vilde være for ham, der paa Grund af sin Fremfærd i Preussen stod i saa ilde Ry hos Kejseren og de katholske Magter, at tage andres fangne Biskopper i Fængsel; der vilde hæve sig et sandt Skrig derover; da Kongen desuden har skrevet ham til, at han har opdaget adskillige hemmelige Anslag mod sine Efterkommere, sine Riger og Lande for de fangne Biskoppers Skyld, saa gjør han Kongen opmærksom paa, at selv om han vilde tage imod dem, som han hverken vil eller kan, saa vilde en saadan Handling være til den største Skade for Kongen; det vilde fremkalde den største Forbitrelse hos alle Biskoppernes Slægtninge og Venner, naar man nægtede dem at komme fri imod tilstrækkelig Borgen og endelig, til Haan og Spot for dem selv og deres Slægtninge, ja for hele Nationen, lod dem komme til et fremmed Land, for, som man vilde sige, «at føre dem til Slagterbænken»; desuden kunde en saadan Handling ikke holdes hemmelig; hans egen katholske Lensherre, Kongen af Polen, vilde faa det at vide og maaske tvinge ham med Magt til at frigive dem uden videre, hvilket vilde være til den aller største Skade for Kongen; langt hellere maa denne derfor selv frigive dem, dog mod stærk Borgen og saaledes, at de forvises til et bestemt Sted, hvor de skulle opholde sig uden at maatte træde i Forbindelse med nogensomhelst fremmed, eller ogsaa maa Kongen paa anden Maade sikre sig mod dem[2]).

---

[1]) .... bis solang dieselb (ɔ: Kongen) ire regierung, schlosser vnd vhestung, darauf solche leuthe verwaren, besser, dann sie itzo gestellt, versorgt werden möchten.

[2]) Hertug Albrecht til Kristian d. 3die, 30. Marts 1538, Samlingen Brandenburg.

Under disse indre og ydre Vanskeligheder og den store Frygt, man med eller uden Grund baade i Kjøbenhavn og i Königsberg nærede for Forholdenes Udvikling, var man i Königsberg stadig bekymret ved Tanken om det spændte Forhold, som atter var indtraadt mellem Kongen og Utenhof. I Brevet af 26. Februar beder Hertugen saaledes Kongen at betænke, hvor vanskeligt det er at skaffe paalidelige Folk; Kongen maa endelig ikke lade sine tro Tjenere, som han hidtil har haft hos sig og med hvem Hertugen ogsaa har haft Samtaler paa Kongens Vegne og til hans Bedste, komme fra sig, men sørge for, at de trufne Aftaler blive iværksatte, saa at de blive hos Kongen[1]). — «Jeg tvivler ikke om», skriver Hertugen atter til Kongen d. 18. April, «at Eders kgl. Maj. nu har iværksat de Aftaler i Anledning af Utenhof, som skete med mig i Kjøbenhavn; thi jeg har i Sandhed fundet ham helt tro og paalidelig mod Eders kgl. Majestæt, og det er mit fortrolige Raad, at Eders Maj. ikke lader den Mand komme fra eder; thi i Sandhed tro og paalidelige Folk ere i vore Dage vanskelige at overkomme».

Hvad er der da i Vejen med Utenhof? Et fortroligt Brev fra denne til Hertugen, af 17. Marts, giver nogen Oplysning. Det er skrevet i Anledning af den Betænkning om den unge Prinses Sag, som Kongen havde afæsket Utenhof, men som denne længe havde vægret sig ved at give, lige som Kongen skulde rejse til Brunsvig til et stort

[1]) Saml. Brandenb. — I Hertugindens Brev af samme Dag forekomme følgende Ord, som vistnok ogsaa sigte til Utenhofs Sag: «Auch pyt ich e. k. d. wol mych wissen lassen, ob sich yene sach, wy e. k. d. myth mir geret, auch gepessert oder verendert hab, oder noch also sey; den ych ye nyt gern anderst wolt, den das alles nach e. k. w. person gefallen gynck, wi ich auch got darumb pytten thu.»

Fyrstemøde i Anledning af Forholdet til Kejseren og Frankrig, paa en Tid, da man nærede de aller største Bekymringer baade over Forholdene udadtil og indadtil. Det viser sig da af Brevet, at der er mere i Vejen end Kongens personlige Forhold til Utenhof, og at dennes Planer have stødt paa saa stærk Modstand fra «andre Folks» Side, at han ikke tror at kunne udrette noget.

Først takker Utenhof Hertugen, fordi denne har anført hans svagelige Helbred som Undskyldning hos Kongen i Anledning af, at han havde nægtet at give sin skriftlige Betænkning om den unge Prinses Sag; han har heller ikke været en eneste Time rask, siden Hertugen forlod Kjøbenhavn. Men, bemærker han, siden Hertugen har undskyldt ham, maa der have været Klage over ham. Han vil derfor forklare Sagens Sammenhæng, i Fald Kongen maaske skulde have skrevet til Hertugen, at Utenhof af Trods havde nægtet at give sin Betænkning. Da Hertugen sidst var i Kjøbenhavn, lod Utenhof sig ved hans Forestillinger bevæge til at ville vedblive at tjene Kongen mod tilbørlig Sold, og Hertugen sagde ham fra Kongen, at han skulde faa, hvad han begjærede, og lade Kongen det vide ved Kaspar Fuchs. Efter Hertugens Afrejse sagde Utenhof da til Kaspar Fuchs, at han begjærede samme Sold, som han havde haft under Frederik d. 1ste. Men Kongen har ikke villet eller ikke türdet give ham det, men har raadført sig med andre. Disse have givet ham mange spydige og haanlige Ord, som om han vilde aftvinge Kongen, hvad hans var, og havde tinget som en Kræmmer[1]). Hertil svarede han, at naar det ikke var Kongens Lejlighed, havde man jo ikke behøvet at underhandle med ham; han forlangte hverken

[1]) .... als wollte ich dem Könige das Sein abdringen, und man muste mich aus dem Seyderkram erkauffen.

Sold eller Tjeneste af Kongen. — Kongen har til sidst gjort ham en personlig Undskyldning og sagt, at det beroede ikke paa Kongen. Herpaa svarede Utenhof, at naar Kongen ikke havde saa megen Magt, at han kunde give ham en Løn, som han dog kunde opsige ham igjen hver Dag, saa var det heller ikke hans Lejlighed at tjene Kongen, hvorpaa han red bort. En senere Underhandling førte til samme Resultat. Da han senere blev opfordret til at give sin Betænkning om den unge Prinses Sag, svarede han Kongen selv, at naar denne ikke havde saa megen Magt, at han kunde give ham en Aarssold, uden det behagede andre Folk, hvorledes kunde han da blande sig i denne Sag, som han vidste var de samme Folk imod; han havde set, hvorledes det var gaaet andre, og han vilde dog ingen Støtte finde (hos Kongen). Kongen tiltalte ham da med fast unaadige Ord, men underhandlede dog siden igjen med ham gjennem Kaspar Fuchs. Til sidst lod han sig dog bevæge til at opfylde Kongens Ønske og gav den skriftlige Betænkning, men han venter sig kun Utak derfor. «Du kjære Gud», udbryder han derpaa, «hvad skal jeg gjøre? Siden jeg ser, at Kongen handler med saa liden Kraft, at heller ikke andet maa ske, end som andre Folk ville det, saa maa jeg lade det blive derved. Gud give, det tog en lykkelig Ende. Man mumler om, at der atter er et nyt Forræderi for Haanden i Danmark. Kongen vil under denne Rejse til Brunsvig træffe Foranstaltninger med Kjøbenhavns Slot med dette for Øje. Jeg saa gjerne, at man ordnede alle Sager anderledes og skikkede sig saaledes, at man ved et godt Regimente kunde bevare det, som man har erobret med saa store Omkostninger og med saa stor Blodsudgydelse. Her (i Slesvig) have vi hidtil ligget stille siden Mortensdag og lidet eller

slet intet handlet; før Pinse komme vi ikke ind i Riget igjen, til Mortens- eller Mikkelsdag igjen ud deraf. Derover kunde Bruden (med Tugt at melde) vel for anden Gang blive til en Hore»[1]). Imorgen rejser Kongen til Brunsvig; fra Brunsvig agter Utenhof at rejse til Gera; dog vil han ikke opholde sig her ret længe, men atter være i Holsten, inden Kongen fra Holsten kommer til Danmark.

Den 15. Marts havde Kongen allerede sendt Utenhofs Betænkning til Hertug Albrecht for ogsaa at høre hans Mening. Om Utenhof ytrer Kongen, at han har underhandlet meget med ham, men denne blev ved sin Beslutning; dog har han ladet sig bevæge til at give sine Raad.

I Betænkningen, der er et af de interessanteste Statsskrifter fra Utenhofs Haand, og som gaar ud paa, hvorledes der skulde forholdes med Regeringen i Danmark, hvis Kongen døde, medens Prinsen endnu var ung og umyndig, for at Uroligheder i Rigerne og Fyrstendømmerne kunde forebygges, raader han først Kongen til at sørge for, at sand kristelig Tro fik fast Fodfæste baade i Rigerne og i Fystendømmerne, saa at Sæderne kunde forbedres og de

---

[1]) Lieber Gott, was soll ich thun; dieweil ich sehe, dasz der König so hinlässig handelt, auch nicht anders geschehen musz, dann wie es ander Leut bestellen, so behagt es mir auch alles wohl. Gott gebe, es nehme ein glückseliges Ende. Man munkelt, es sey abermals eine neue Vorrätherei in Dänemark vorhanden. Der König wird Kopenhagen das Schlosz gegen diesen Zug nach Brunswig derhalb bestellen. Ich sehe noch gerne, dasz man alle Sachen anders ordnete und sich also schickete, dasz man dasjenige, so mit groszen Unkosten und Blutvergieszen erobert, durch ein gut Regiment erhalten mochte. Alhier haben wir von Martini an bisher gelegen und wenig oder gar nichts gehandelt, vor Pfingsten kommen wir ins Reich nicht, auf Martini wieder daraus: darüber könnte die Braut (mit Zuchten) wohl zum andern Mal zu einer Hure werden. (Königsb. Afskr. pag. 2712—16.)

forfærdelige Synder og Laster, Mened, Mord og Banden, som i en forfærdelig Grad findes i disse Lande, maatte aflægges og Indbyggerne saaledes vænnes til Orden og Tugt. Dernæst maa Kongen nøje vaage over Orden i sine Indtægter og Udgifter; desuden skulde han jævnlig rejse omkring i sine Riger for at se, at alt gik ordentlig til og ingen forurettedes; navnlig skulde han derved drage Omsorg for, at den fattige Mand, især i Kjøbstæderne, igjen kunde hjælpes til Næring og Haandtering; derfor maatte han ogsaa rejse med ringe Følge og ikke falde Indbyggerne til Byrde ved overflødigt Tjenerskab og Følge, som kun plager den fattige Mand; paa den Maade vilde Kongen vinde sine Undersaatters Kjærlighed og saaledes ogsaa vinde dem for sin Søn.

Efter disse kloge Raad, der baade stemme med Utenhofs i Brevet til Hertugen udtalte Frygt for, at Kongen skulde forsømme sin Regentpligt og opholde sig for længe i Hertugdømmerne, og med Ytringer i tidligere Breve om at vise Mildhed mod den menige Mand, fortsætter han derpaa:

«I Særdeleshed vil det ogsaa være nødvendigt, at Kongen anvender sin højeste Flid og Arbejde paa og paa enhver Maade tragter efter, at det dybt rodfæstede, skjulte, gamle og næsten nedarvede Nid og Had mellem de to Folk, de Danske og Holstenerne, maatte udryddes, at Rigerne og Fyrstendømmerne, naar Kongen døde, maatte blive sammen i Enighed under den unge Prins, for saa vidt den ham tilkommende Andel i Fyrstendømmerne angaar[1]). Til at opnaa dette synes mig, at der ikke findes

[1]) .... dasz der heimliche verborgene, alte vnd schier angeerbter neid und hasz, so zwischen den beiden nationen, Denen und Holsteiner, sich erheldet, mochte auszgereuttet werden, auf das

noget nærmere liggende Raad, end at Kongen anvendte sin Flid paa ved Ægteskabsforbindelser og Svogerskab at gjøre Slægterne i Rigerne og Fyrstendømmerne venskabelig sindede og beslægtede med hinanden — vil paa begge Sider den store Hans ikke, saa vil den lille gjerne —, for at Prinsen altid kan beholde Tilhængere i Fyrstendømmerne»[1]).

Da dette Middel skal anvendes for at skaffe den unge Prins et Parti i Fyrstendømmerne, synes Utenhof ved Stor-Hanserne nærmest at have tænkt paa det holstenske Aristokrati. Derpaa tyder ogsaa det følgende Raad, at Kongen skal se ved Fornyelsen af Forbundet mellem Fyrstendømmerne og Danmark at faa saadanne Artikler forbedrede, som kunde være mindre gunstige for Kongen eller for den danske eller den holstenske Adel. Ved Unionen af 1533 mellem Danmark og Fyrstendømmerne vare disse sidste nemlig stillede uafhængige som en selvstændig Stat lige over for Danmark; enhver dansk Indflydelse paa Hertugdømmerne var afskaaren, ligesom den holstenske Adels Indflydelse paa Danmark derved vanskeliggjordes. At dette synes at være Utenhofs Tanke, fremgaar af de umiddelbart derefter følgende Ord:

«Da Hovedgrunden til det indgroede Had og Nid, som alle vèd, dog for største Delen beror derpaa, at Hertugdømmet Slesvig er kommet fra Kronen, og at der er indrømmet Holstenerne de største Fæstninger, ogsaa gode Forleninger, i Riget, medens de Danske ere blevne helt fjernede fra saadanne i Fyrsten-

---

die reiche und fürstenthümer auf den todtlichen fall des königs bei einander einig bei dem jungen prinzen, soviel ihme zu seinem antheil an den fürstenthümer gebürt, bleiben mugen.

[1]) . . . . auf das der Prinz alwegen einen Anhang in den Fürstenthümern erhalte.

dømmerne, uagtet de i Kong Hanses og Kong Kristierns Tid have haft en lille Andel deri, i det mindste en eller to Forleninger, saa vilde det ikke være utilraadeligt (dog som en midlertidig Foranstaltning) at give de Danske en eller to ringe ubefæstede Forleninger, dog som Embedslen, i Fyrstendømmerne, paa det at de ikke skulde have Grund til at klage over, at man gav Holstenere og Tyskere alle danske Fæstninger og de fleste Forleninger i Hænde, men at de selv blev ganske foragtede, forsmaaede og forglemte saa vel i deres eget Fædreland som udenfor, og derved kunde Lejligheden til at pønse paa ondt og praktisere og handle ilde blive dem betagen[1]); de vilde derved ogsaa lettere glemme Hertugdømmet og paa den anden Side dog herved ikke faa nogen Ret dertil; det vilde ogsaa give Kongen Udsigt til at holde begge Nationer i Lydighed; man vilde derved ogsaa kunne mærke Kongens Upartiskhed, at han elskede paa èn Gang begge Nationer som sine Undersaatter, som Gud havde befalet ham at herske over, og navnlig kunde man da med desto større Føje og uden grundet Modsigelse fra dansk Side indskyde desto flere Tyskere i Riget, indtil Kongens Brødre vare blevne voxne; naar der da foretoges en Deling af Landene (Fyrstendømmerne), saa maatte Kongen alene betro Holstenerne sin Andel af Fyrstendømmerne, paa det at han kunde drage denne Nation til sig og den unge Prins; saa kunde man da med Føje afvise de Danske med, at Kongen ved saadan Deling kun havde opnaaet faa Slotte, og at han til sammes Bevarelse maatte sætte Holstenere derpaa, ogsaa for at han, som

[1]) .... und könnte ihnen dadurch die Occasion und Bequemlichkeit übels zu denken, zu praktisiren und zu thun benommen werden.

ovenfor ytret, kunde beholde denne Nation i sine Hænder»[1]).

Kongen burde træffe den Foranstaltning, fortsætter Utenhof derpaa, at hans Enke blev udnævnt til øverste Regentinde for sin Søn og Landene tillige med nogle Raader, hvis Kongen døde, inden Sønnen var myndig; dog maatte hun forpligte sig til ikke at indgaa noget nyt Ægteskab; der bør tilforordnes hende de «bevidste» sex eller otte Raader, som bleve navngivne i Kjøbenhavn; disse maa dog ved stærke Eder være forpligtede til Troskab mod Prinsen og beedige visse bestemte Artikler, som de ikke maa overtræde, for at man saaledes kan forekomme alle tænkelige Tilfælde. Prinsen bør have en dansk Hofmester, men tillige en paalidelig Mand, som ingen Dranker eller liderlig Karl er, af det holstenske Ridderskab til Kammermester og som stadig skulde være om Prinsens Person. Prinsen burde lære Latin, Tysk, Dansk, Fransk og andre Sprog, og naar han blev noget ældre, lære at fægte og andre ridderlige Øvelser og have ti til femten unge Mennesker («Jungen») til Deltagere baade i sine Studeringer og i sine ridderlige Øvelser; thi frem for alt maa han opdrages til at blive en Mand, ikke som en Munk i sin Celle. — Kongen burde ogsaa underhandle med Preussen og Hessen om at tage sig af den unge Prins og om i fornødent Tilfælde at sende vise Raader til Enkedronningen og Regerings-

---

[1]) .... wurde dann eine Theilung der Lande gescheen, so musste der König seine Anpart der Fürstenthümer allein den Holstein einthun, auf das er dieselbigen Nation bei sich und dem jungen Prinzen erhielt, so konnte man alsdann die Dänen mit Fugen und Reden abweisen, dasz der König wenig Häusser durch solche Theilung erlangt, und dasz er zu Erhaltung derselbigen die Holstein darauff setzen musste, auch dasz er dieselbigen Nation wie gemelt in seinen Händen erhielt.

raaderne for at hjælpe dem med Raad og Daad; dog maatte saadanne Raader alene være Prinsen, og ingen andre, edelig forpligtede, og de maatte allerede nærmere betegnes og udnævnes i Kongens Levetid. Naar Prinsen naaede det 6te eller 7de Aar, burde man lade ham hylde paa alle Landsting i Danmark og lige saa lade ham modtage Arvehylding i Fyrstendømmerne af Prælater og Adel; gjøres der nogen Indvending, kan man svare, at Kongens Brødre, Hertugerne Hans, Adolf og Frederik, hvilke for en Del neppe vare tre Aar gamle, modtoge Arvehylding ligesom Kongen selv efter Kong Frederiks Død. Naar Prinsen saaledes var hyldet, stod Hovedspørgsmaalet tilbage, nemlig at sikre ham alle Slotte og Len i Riget og Fyrstendømmerne; Kongen skal derfor ikke give disse til èn Nation, men til paalidelige Folk blandt Holstenere, Danske og Udlændinge; thi saa kunde der ikke saa let danne sig et fjendtligt Parti, som naar alle vare af èn Nation, og ved Forleningerne skulde Kongen forpligte dem til at holde Slottene til Prinsens Haand alene og ingen andens efter Kongens Død, og disse Slotte burde allerede i Kongens Levetid forsynes med alt Slags Skyts, Proviant og Folk; lige saa burde alle Skibe stadig holdes i Beredskab.

For det Tilfælde, at Prinsen selv døde strax efter Kongen, da var der ingen nærmere til Tronen end Kong Frederiks Sønner, altsaa en af Kongens Brødre, hvilket formentlig heller ikke vilde have nogen Vanskelighed, naar man fulgte den ovenanførte Politik, at blande Nationerne, navnlig ved Ægteskaber, hvortil man især skulde søge at bevæge de Danske[1]).

[1]) Königsb. Afskrifter i Geh.-Ark., pag. 3203—3217.

Deri bestaar altsaa «Nationernes Blanding»! Riget skal fortyskes for at blive paalideligt for det gottorpske Dynasti, og de Danske skulle smøres om Munden med et Par ubetydelige slesvigske Forleninger, og det skal endda kun vare saa længe, indtil en Deling af Hertugdømmerne indtræder. Ogsaa denne er et Led i Utenhofs Politik, et Middel til at holde det hele sammen, for at den Mulighed, at Hertugdømmerne skulde komme under èn Hersker, Kongeriget under en anden, ikke saa let skal indtræde. — At denne Plan ikke kunde finde nogen Sympathi hos det danske Rigsraad, er tydeligt nok. Der er en saa bestemt Stræben efter at sikre det arvelige Regimente, navnlig ved den meget betydelige Udvidelse af Haandfæstningens Bestemmelser, at Slotslovene ved Kongens Død ubetinget skulde holdes til den unge Prinses Haand og til ingen andens, — Haandfæstningen fastsatte, at naar Prinsen var umyndig ved Faderens Død, skulde Slottene holdes til Formyndernes Haand. Derfor er det saa vigtigt, at Nationerne blandes, og at saa mange Tyskere som muligt, ikke blot Holstenere, indsmugles i Lenene, og kaste vi et Blik paa den tidligere meddelte Liste over de tyske Lensmænd, vil det ses, at netop i Aaret 1538 og følgende Aar ikke faa, navnlig ikke-holstenske, tyske Lensmænd ere komne i Besiddelse af Len, saa at man i denne Henseende synes at have villet virkeliggjøre Utenhofs Tanke.

Det er derfor klart nok, at disse Planer maatte finde Modstand fra dansk Side; men dog synes det, at den Modstand, som Utenhof i Øjeblikket mest frygtede og mest følte, netop kom fra holstensk Side. Optrinene med Kongen synes nærmest at være foregaaede i Hertugdømmerne, og den Aarssold, som man vilde nægte ham, men som han alligevel — uvist naar — atter kom i Besiddelse

af[1]), vedkommer dog nærmest hans Stilling, ikke som dansk, men som holstensk Embedsmand. Og den Utak, han venter sig af Betænkningen, kan dog vel neppe tænkes at komme fra dansk Side; det danske Rigsraad har man dog vist aldrig kunnet finde paa at meddele denne Betænkning! Det synes derfor, at disse »andre Folk«, der ere komne mellem ham og Kongen, nok saa meget have været Kongens tyske som hans danske Raadgivere; thi, som det senere viste sig, de største Vanskeligheder for Prinsens Hylding kom netop fra Hertugdømmerne; om nogen Arvehylding her i Faderens Livstid vilde man slet ikke høre.

Foreløbig maatte Utenhof saaledes lade disse Planer fare; Kongen rejste til Brunsvig, ledsaget af et stort Følge af danske og holstenske Raader, og her sluttedes (26. Marts) et nøjere Forbund med de schmalkaldiske Fyrster, ikke blot for Religionens Skyld, men ogsaa for det Tilfælde, at Kongen blev angreben for den fangne Kong Kristierns Skyld. Fra Brunsvig rejste Utenhof derpaa til Lejpzig og sin Fødeby Gera. Fra sidstnævnte By underretter han nemlig atter (25. April) sin Ven Eske Bilde, der nu indtog en betydelig Stilling i Danmark og fra Brunsvig af var dragen i Sendefærd tillige med Peder Svave til Kong Frans af Frankrig, at han »paa sin Hjemrejse« er redet til Lejpzig, hvor Eske Bildes Sønner have opsøgt ham, lige som deres Vært, der ikke længer vil beholde dem, »thi de begynde at blive store og Senerne at voxe paa dem; de lade sig derfor ikke mere bøje, thi I vèd nok, hvilke Tilbøjeligheder Ungdommen har«; han raader ham derfor til at skaffe dem en god og stræng Præceptor, der kan passe paa dem, eller at tage dem hjem; ellers maá man frygte for, at de med

[1]) Dsk. Mag. 4. R. III, 105—6.

Tiden komme paa gale Veje, saaledes som det sammesteds er gaaet med Anders Bildes Søn. — Brevet er skrevet i en meget venskabelig Tone; han slutter med Ønsket om en lykkelig Rejse for Bilde og Forsikring om sin Villighed til altid at tjene ham. Men Eske Bilde var ogsaa en paalidelig Mand, man trygt kunde stole paa[1]).

Efter Kongens Tilbagekomst fra Brunsvig fortsattes Underhandlingerne om Prinsens Hylding. Tiderne vare mørke. Mellem Kejseren og Frankrig var der sluttet Stilstand i Nizza; Pfalzgrevens Udsigter bleve derved lysere; han begyndte at samle Landsknægte i Tyskland; Grev Kristoffer og Hertug Albrecht af Meklenborg begyndte ogsaa at lade høre fra sig. Under disse Forhold var der en livlig Forhandling mellem Kjøbenhavn og Königsberg; thi ogsaa Hertugen af Preussens Stilling var udsat; man talte ogsaa om kejserlige Rustninger mod ham. Naar man læser Brevene fra Königsberg, skulde man tro, at Kong Kristian den 3die stod paa Afgrundens Rand; i den Grad frygter Hertugen for Pfalzgreven, for Sverig, for indre og ydre Fjender. Gjentagne Gange (29. Juni og 14. Avgust) opfordrer han Kongen til at sende Utenhof til sig til en personlig Samtale om Prinsens Sag; først naar han paa den Maade er sat ind i Sagen og har afvejet de forskjellige Betænkninger, kan han give et endeligt Raad; indtil da maa Kongen nøjes med de mundtlige Raad, som Hertugen har medgivet deres fælles Tjener Jørgen Klingenbeck, som netop paa denne Tid begav sig til Danmark[2]). Men Utenhof, som omtrent paa samme Tid vendte tilbage til Hertugdømmerne,

---

[1]) Wolf von Vtenhof, amptman zu Hintsegagel, til E. Bilde, Ritter etc., meinem besundern hernn vnd freundt, dat. Gera Dornstag in Ostern. Egenhændig Original i Saml. Kr. 2. Nr. 69, Geh.-Ark.

[2]) Saml. Bandenburg.

afslog bestemt at rejse til Preussen (28. Septbr.), en Efterretning, som Hertugen blev meget misfornøjet over; han raader (22. Oktober) dog atter Kongen at holde sig til Utenhof og Klingenbeck i Anledning af Prinsens Sag[1]). Samtidig (17. Oktbr.) havde imidlertid Kongen søgt at formaa Utenhof til at rejse til Sachsen for at søge at faa en af Kurfyrstens Bjergmestere, Hans Glaser, til at drage til Norge, hvor Kongen paa den Tid var i Færd med at ophjælpe Bjergværksdriften; da Kongen dog ikke vèd, om det er Utenhofs Lejlighed selv at rejse derhen, har han i saa Fald givet Kaspar Fuchs Ordrer til at rejse, men beder dog Utenhof om ogsaa i dette Tilfælde at sørge for Sagens Fremme gjennem sine indflydelsesrige Venner i Sachsen; thi Kongen sætter hele sin Lid til Utenhof[2]).

Hvor vidt Utenhof denne Gang er rejst til Sachsen, eller hvor længe han har været fraværende, kunne vi ikke afgjøre; men imidlertid fortsattes Underhandlingerne angaaende Prinsens Regering og de dermed i Forbindelse staaende Sager. En Herredag holdtes i December i Kjøbenhavn, hvor Sagerne vare til Forhandling. Johan Pein havde kort før paa sin Herres Vegne været i Kjøbenhavn; han og Klingenbeck plejede Raad med Kongen om alle disse Sager i al Hemmelighed, og Johan Pein bragte hjem med sig en højst mærkelig Instruktion, som, foruden at han atter skulde søge at bevæge Hertugen til at komme til Kjøbenhavn, hvilket dog mislykkedes, navnlig angik fire Punkter, hvorom Hertugens Raad udbades: om Besættelsen af Malmø Slot, om den Advarsel, som Skaaningerne havde givet Kongen om, at Kongen af Sverig lod

[1]) Kristian den 3dies tyske Registrant 1537—38, fol. 180. — Saml. Brandenb.

[2]) Kristian d. 3. tyske Reg. 1537—38.

Vejene til Skaane gjøre passable, om Besiddelsen af Gulland og om Prinsens Regering. I den Anledning skrev Hertugen (10. December 1538) et meget fortroligt Brev til Klingenbeck om mundtlig at forebringe Kongen disse Sager, thi til Kancelliet tør ikke alt betroes, især saaledes, som dette er indrettet i Danmark. (I et senere Brev omtales, at Kongen selv har advaret mod at bruge noget dansk Bud til disse Brev-Sendelser, ligesom et nyt Ciffersystem indrettedes, for at de Danske ikke skulde komme efter Indholdet af Brevene.) Hertugen anser det for overordentlig farligt, at nogen dansk Mand faar Malmøhus i sin Haand, lige saa vel som Gulland; han har ogsaa tidligere meddelt Kongen, hvilke Planer Sverig har paa begge disse Steder; visse Personer (Pfalzgreven?) rose sig af, at de have den danske Adel, og det selv Personer, der ikke ere mindst betroede af Kongen, ganske i deres Haand; Pfalzgreven skal have flere af den danske Adel i sin Sold; hvilke Personer han herved sigter til, kan Budet give Klingenbeck nærmere fortrolig Meddelelse om. Af disse Grunde vil det være aldeles utilstedeligt at betro Gulland i de Danskes Hænder; af denne Ø have jo desuden de Danske aldrig givet Kongen noget; at Holstenerne skulde have Øen i Pant, som de gjøre Fordring paa, vilde heller ikke være til Kongens Tarv; men paa Grund af Hertugens Fortjenester af Danmark bør Øen overlades ham for hans Omkostninger nu og i Fremtiden; Holstenerne maa da stilles tilfreds med Malmøhus, hvor man med Læmpe kunde indskyde dem under en Pantsætnings Form[1]).

Gulland havde Hertug Albrecht altsaa endnu ikke opgivet; i de foregaaende Breve var han oftere kommen til-

[1]) Königsb. Afskr. pag. 3573 ff.

bage hertil; Kongen selv havde ytret sig temlig ubestemt om Projektet, Utenhof lader til at have interesseret sig mere for Planen, om end hans Ytringer ogsaa ere meget ubestemte; man henviste til Rigsraadets Afgjørelse, hvilket Hertugen i Begyndelsen var misfornøjet med, da han ansaa sit Brev af 26. Februar for at være af en saa fortrolig Art, at Indholdet ikke burde betroes til andre, men havde dog senere slaaet sig til Taals ved den Tanke, at hans Omkostninger og Fortjenester af Danmark vare saa store, at man ikke kunde nægte ham dette Ønske, der i hans Øjne var en billig Maade at slippe for Gjælden til ham paa. Heri bedrog han sig selvfølgelig fuldstændig. Paa Herredagen tænkte ingen paa Hertug Albrecht, hverken de Danske eller Holstenerne, men begge Parter stredes om Øen som et fedt Bytte. Kong Kristian maatte da (19. December) give sin Svoger et høfligt Afslag; thi, skriver han, vel har han og hans afdøde Fader kun haft meget ringe Nytte af Gulland; men de Danske ere bestemt derimod; de sige: Gulland og Danmark høre sammen som Flæsk og Kaal; ogsaa Holstenerne ere derimod, thi de ville have Øen som Underpant paa laante Penge[1]). — Overensstemmende med Utenhofs Blandingstheori blev denne saa vigtige Ø derpaa givet i Forlening til en Holstener (Klavs Rantzov) og en dansk Mand (Kristoffer Rosenkrans) i Forening, for kort efter at gaa over til èn Mand, Pommeraneren Woyslaf Wobizer, ligesom Jørgen Klingenbeck selv kort efter (i Marts 1539) i Forening med Eske Bilde blev indsat til Statholder i Kjøbenhavn og en Tysker, Hans von Arnheim, ogsaa synes at have faaet Del i Befalingen over Malmøhus, medens Henrik Rantzov og Klavs Sehested

---

[1]) Königsb. Afskr. pag. 3221.

tillige med nogle danske Mænd indsattes til Statholdere i Jylland[1]).

Blandingstheorien var altsaa ved at gaa igjennem. Mindre heldig gik det i Spørgsmaalet om Prinsens Hylding og Formynderregeringen. Om denne Sag ytrer Hertug Albrecht i sit Brev af 10. December til Klingenbeck, at siden de Danske trænge saa haardt paa med Prinsens Regimente, var det raadeligst, at Kongen hørte deres Betænkning og Raad om, hvorledes denne Regering kunde ordnes paa en betryggende Maade, men forøvrigt, siden Sagen var af saa stor Vigtighed, udsatte dens Afgjørelse, til han havde indhentet sine Venners Raad; men hvis de Danskes Mening var en saadan, at man ikke behøvede andres Raad, vilde det være til stor Fordel for Kongen[2]).

Saa nemt gik det dog ikke. Kongen underretter selv (19. Dcbr.) sin Svoger om Udfaldet af Sagen: «Om Prinsens Regering er tidligere blevet talt frem og tilbage; de sidste Forslag ere tildels blevne billigede, men paa Fuldbyrdelsen har det manglet. Nu trænge de Danske paa

[1]) Se ovenfor S. 243—44. 11. Marts 1539 skriver Kongen fra Kjøge til Eske Bilde om at komme til Kjøbenhavn og blive der, indtil Kongen kommer tilbage, og tillige med Jørgen Klingenbeck, der skal give ham nærmere Underretning, vide og ramme Kongens Bedste (Dsk. K. Hist. 17). I et Brev af 8. April 1539 (Langebeks Dipl.) kaldes Klingenbeck og E. Bilde «vore tro Mænd, Raad og efterladte Statholdere i Kjøbenhavn». — Om Gulland se ogsaa Krag, S. 192 (Dansk Oversætt. I, 186).

[2]) Nachdem auch die Thenen mit dem regiment des jungen printzen also hatt dringen thetten, sehen wir für gerathen an, das k. w. von denselben zuvorn ir bedencken vnd rath, wie solchs ordentlich vnd stadthafftigk zu setzen, anhorett, volgents, dieweil es ein wigtiger grosser handel, hetten seyne k. w. die sachen bis auf weitter derselben hern vnd freund berathschlagen aufzutzeihen, wurd aber villeicht ein solch meinung bey den Thenen getroffen, darob die hern vnnd freund rathschlege nicht behuf, thet es seiner k. w. vmb so uil zu weiterm erprisslichen vortheil gereichen.

med Hyldingen, men glemme Regeringens Ordning og hvad der angaar den samt Successionen. De Danske ville ikke regeres af Holstenerne, hellere dø; de ville have deres Kaar (Valg) frit. Holstenerne ville have og vide deres Herrer usondrede af Riget og ere ogsaa stødte derover (ɔ: over de Danskes Fordring paa frit Kaar); om Kaaret end har været tilladt, ere de dog hidtil blevne ved Stammens Blod, det skal endnu ske»[1]).

Endnu var saaledes intet at gjøre; begge Parter stode endnu stift overfor hinanden. Sagens Afgjørelse maatte udsættes indtil videre. Saa meget var dog opnaaet, at det danske Rigsraad ønskede en Hylding allerede i Faderens Livstid, en højtidelig Sanktion af hele Folket paa det trufne Valg; men netop dette søger man at hindre fra holstensk Side, fordi man gjennem en eventuel Formynderregering vil sikre sig Indflydelse paa Regeringen i Danmark, og fordi man ikke vil have noget særligt dansk Valg, hvorved man følte sine egne Hænder bundne; man vil ogsaa fra holstensk Side have Hænderne fuldstændig frie; derfor vil man heller ikke finde sig i en allerede nu i Faderens Levetid foretagen Arvehylding i Hertugdømmerne. Her er netop Utenhofs Stridspunkt med Holstenerne. For ham er det dynastiske Spørgsmaal det overvejende; for ham er det

[1]) Ordene lyde: «Belangend des Prinzen Regierung ist vorhin allerlei geredt, letzlich sich gethane Vorschlage zum Theil gefallen lassen, allein an dem Vollziehen gemangelt. Jetzt dringen die Denschen auf die Huldigung, vergessen der Regierung und was der sampt der Succession anhengig. Die Denschen wollen von den Holsteinschen nicht regiert sein, ehe darüber sterben, ihre Chur frei haben. — Die Holsteinischen wollen ihre Herren vom Reich ungesondert haben und wissen, auch darüber wehe thun, ob wohl die Chur zugelassen, dannoch von alder alweg bei dem Geblut des Stammes geblieben, das soll noch geschehen». (Königsb. Afskr., Allens Exc. 53 o, S. 169—71.)

danske frie Kaar en væsentlig Hindring i hans Planers Iværksættelse, men han vil paa den anden Side heller ikke give Holstenerne frie Hænder; alt skal ordnes sikkert og trygt inden Kongens Død. Derfor skal der under den stærke Spænding mellem Dansk og Tysk, saa stærk, at den efter Utenhofs Opfattelse truer med at sprænge det hele, ved «Nationernes Blanding» dannes et stærkt dynastisk Parti, ikke blot af Holstenere og Danske, men ogsaa af Fremmede, af Mænd som Utenhof selv, Pommeranerne Peder Svave og Woislaf Wobizer og andre, der skulle holde det hele sammen; paa den Maade skal Danmark gjøres, ikke til et særligt holstensk, men til et tysk Land. Men dette behagede slet ikke Holstenerne, og derfor er det ikke uden Betydning at se stærke Stemmer faa Aar efter (1544), da Utenhof allerede var gaaet i Graven, paa den holstenske Landdag hæve sig mod fremmede Raader, Lensmænd og Fogeder og forlange «Raader, som ere fødte i disse Lande af Adel»[1]).

---

[1]) Supplement til den danske Oversættelse af Krag S. 62, 66, 75. — Krag udtrykker sig (S. 192) om Forhandlingerne 1538 paa følgende Maade (den danske Oversættelse I, 195—96 er her vildledende): Comitia regni serius hoc anno habita, quibus gravissimarum rerum instituta est deliberatio. Contendebat Senatus a Rege, ut Friderici designationem totus populus solenni sacramento præstito ratam haberet et confirmaret. De modo gubernationis, si ipse ante legitimam filii Principis ætatem diem novissimum impleret, res in suspenso per silentium relicta. At proceres Slisvigiæ et Holsatiæ contranitebantur, ut gubernatio constitueretur, in cujus partem se admitti petiere. Nolle enim Ducem a regno alienum, nec denominationem istarum provinciarum extra eas collocari, utut jus electionis regno integrum salvumqve maneat. Acta res utrinqve pari ambitione, etsi jure dispari. Sed qvia Dani abdicatam a regno voluere omnem Holsatorum potestatem, nihil statui hic poterat. Res autem in aliud tempus prolata, si fortean interim in mentem veniret, qvo utrisqve satisfieret. — Derpaa gaar Krag over til de gullandske Forhold, ligesom i Kong Kristians ovenanførte Brev,

I de sidst nævnte Forhandlinger om Prinsens Regering synes Utenhof ikke at have taget personlig Del; han indtager aabenbart endnu siden de ejendommelige Optrin med Kongen og Betænkningens Afgiven en meget tilbagetrukken Stilling. Derimod var han paa denne Tid beskjæftiget med et interessant Hverv: en historisk Fremstilling af Forholdenes Udvikling siden Kristiern d. 1stes Dage. Han skriver selv herom til Kongen d. 31. Marts 1539: «Krøniken fra eders Majestæts Bedstefaders Tider af har jeg begyndt og gjort en god Del deraf færdig indtil Kong Frederiks Krig»[1]). — Der kan ikke være Tvivl om, at det er den samme Krønike, som nu er meddelt i Danske Mag. 3. R. III, 1—26 og som netop ender med Kristiern d. 2dens Fordrivelse. Vel har afdøde C. F. Allen ytret Tvivl herom, idet han mener, at Haandskriften ikke med Sikkerhed kan afgjøres at være Utenhofs, og at Fremstillingen af Begivenhederne 1522 og 23 lider af saadanne Mangler i nogle Enkeltheder, at den ikke kan antages at være af en samtidig Deltager i Begivenhederne som Utenhof[2]). Men fornyede Undersøgelser af Haandskriften have dog ført til det Resultat, at man ikke kan paavise nogen anden Forfatter end Utenhof, og Fejltagelserne i Enkeltheder ere ikke større, end at de kunne forklares ved, at der er hengaaet et Tidsrum af 16—17 Aar mellem Tildragelserne og Affattelsen. Dertil kommer, at en Mængde indre Kriterier netop henvise til Utenhof. Skriftet er ikke blot skrevet efter Frederik d. 1stes Død (S. 20), men ogsaa efter Grevefejden (S. 3, S. 7 og

---

der vel turde være Krags Hovedkilde (jvfr. saaledes Udtrykket: ducem a regno alienum, og flere lignende).

[1]) Rørdam, Historieskrivn. efter Reformationen, S. 21.

[2]) Allen III, 2, 459 og 474 samt en Randnote i hans Exc. 53 g. 1, pag. 37 (Originalen findes i Dske. Kongers Hist. 9).

S. 20); ja der findes endogsaa (S. 3 øverst) en Hentydning til Pfalzgrev Frederik, som netop passer paa hans Planer i disse Aar (1538 og 39). Hvad vi nu have, er et ikke fuldendt Udkast, hvor Forfatteren, navnlig ved Krigsbegivenheder eller lignende Tilfælde, hvor han ikke selv har været tilstede, i Randen antyder, at han vil søge nærmere Oplysninger hos de Mænd, som udførte de forskjellige Hverv, saasom Johan Rantzov, Wulf Pogwisch o. a.; men aldrig nævnes Utenhof selv blandt de Mænd, der skulle udspørges, — et temmelig tydeligt Bevis paa, at han selv er Forfatteren. — Ved flere Ytringer gjenkjender man Utenhofs Tanker. Forfatteren er saaledes aabenbart ingen Holstener. I Anledning af Ditmarskertoget 1500 udbryder han saaledes (S. 9): «Dette er det tredie Hovedslag, som Holstenerne af Hoffærdighed og Foragt for deres Fjender have tabt i Ditmarsken. . . . . Hos dette Folk (Holstenerne) er endnu aldrig det gamle Ordsprog blevet taget med i Betragtning, at Foragt for Fjenden er det første Skridt til Nederlag; . . . naar man vil vinde et Land, maa man ikke anstille Sagen saaledes, som om alt kunde udrettes paa èn Dag, og holde alle Sager for vundne, fordi man har mange Klæder, stor Pragt og Bram at fremvise.» — Disse Ytringer stemme godt med Utenhofs Stemning i disse Aar. Ja selv den tidligere (S. 205) anførte Lovtale over Frederik d. 1stes Karaktèr og hele kloge Adfærd faar først sin rette Belysning, naar man erindrer hans Misfornøjelse med det nuværende Regimentes Udueligbed, med denne Barnekonge, som «ikke kan hjælpe sig selv», og som af sin fromme Godmodighed lader sig forlede til at lade alt skjøtte sig selv, som foragter gode Raad og — kun lønner sine troeste Tjenere som Wulfgang von Utenhof med Utak og lader «andre Folk» raade. Da var Kong Frederik den 1ste en

anderledes klog Mand. — Ligesaa betegnende ere Ytringerne om Mor Sigbrit (S. 11): havde hun blot indskrænket sig til at være Gadefejerske, havde hun været en nyttig Kvinde, thi man trænger endnu til en saadan i Stæderne i Danmark, — en Bemærkning, som var meget sand for de Tider, da Svin og Fæ sølede sig i Dyndet i de ubrolagte Gader, medens Aadsler og Kirkegaarde medførte ulidelig Stank og pestagtige Sygdomme. Det er derfor ret interessant at se, at Kristian d. 3die allerede i den kjøbenhavnske Reces af 1537 havde maattet gjenoptage flere af Kristiern d. 2dens Bestemmelser om Renlighed i Kjøbstæderne[1]). Om Kong Kristierns Love maa Utenhof her ved Omtalen af Sigbrit og hendes Parti selv indrømme, at de i mange Stykker vare gode: han vilde reformere Landet; der fandtes i dem mange nyttige og for det almene Bedste gavnlige Artikler, saa at det endnu vilde være godt at overholde mange af dem, — mærkelige Ord, naar man tænker paa Utenhofs Stilling, navnlig paa denne Tid, til en Del af Aristokratiet. Det er ikke saa sjældent, at man ved Utenhofs Ytringer kommer til at tænke paa Kong Kristiern. Midt i Forskjellen er der undertiden beslægtede Strenge, som anslaas.

Med stærke Farver udmales (S. 11—12) Danmarks Frugtbarhed, dets fiskerige Vande, dets Hesteavl, dets store med Vildt opfyldte Skove. Disse Herligheder havde Utenhof som Lensmand paa Hindsgavl jo ogsaa haft rig Lejlighed til at lære at kjende. Han udkaster en Skildring deraf, som om han vilde sige: det er et Land, som det nok er værd at eje og som man nødig vil opgive, naar man først har faaet

---

[1]) Jvfr. Frederik d. 1stes Brev af 29. Decbr. 1528 (ɔ: 27) til Viborg i Hofmans Fundat. III, 296—97. — Rosenvinges gl. dsk. Love IV, 183—84; 185.

Fodfæste deri. Ved en Guds Tilskikkelse er efter hans Opfattelse det gottorpske Hus kommen paa Tronen, nu kommer det an paa at bevare Besiddelsen. Det hele Skrift gaar ud paa at bevise Kong Frederiks og hans Sønners Arveret til Fyrstendømmerne (S. 7). Han gaar derfor tilbage lige til Kristoffer af Bajerns Dage og giver derpaa en Skildring af, hvorledes Kristiern d. 1ste har faaet Slesvig og Holsten i sin Magt og hvorledes hans Slægt strax ved Ribeforliget 1460 har faaet en arvelig Ret til disse Lande, en Ret, som han derpaa mener er gaaet over til den yngre Søn Frederik d. 1ste. Hvor ensidig hans Fremstilling her er, have vi allerede tidligere omtalt (S. 169); men den stærke Fremhæven af det gottorpske Huses Arveret havde netop Betydning i det Øjeblik, Skriftet fremkom, baade overfor Pfalzgrevens Paastande og overfor Holstenernes Ulyst til en Arvehylding i Hertugdømmerne. Fastsloges det gottorpske Huses Arveret til Hertugdømmerne, saa var med det samme Pfalzgrevens Udsigter afslaaede, ikke blot til Hertugdømmerne, men ogsaa til Kongeriget. Alene Hensynet til Slesvig gjorde det da nødvendigt ogsaa at beholde det gottorpske Hus paa Danmarks Trone. Dette Stridsæble vil ingen af Parterne opgive, hverken Danske eller Tyske.

Set i Belysning af de Forhold, hvorunder den fremkom, danner Utenhofs «Krønike» et betydningsfuldt Led i hele hans Virksomhed. Kort efter maatte han i Forening med Kaspar Fuchs i Kongens Ærinde rejse til Hofferne i Hessen og Sachsen og senere til Frankfurt, hvor der da holdtes et Møde, — dette er maaske Grunden til, at Krøniken aldrig blev fuldendt. Kongen af England havde nemlig begyndt Underhandlinger med Danmark og tyske Fyrster om et Forbund, og i Frankfurt underhandledes om

en Religionsfred, hvori det var Kongen af Vigtighed at blive optagen tillige med sin Svoger, Hertugen af Preussen. Disse Forhandlinger førte dog ikke til noget Udbytte[1]).

I Danmark nærede man imidlertid, som sædvanlig, mange Bekymringer baade over de indre og ydre Forhold, Pfalzgrevens truende Holdning, det stadig usikre Forhold til Kong Gustav i Sverig og Frygten for, at Krigen med Kejseren og Nederlandene atter skulde udbryde, naar den treaarige Stilstand næste Aar udløb. Kongen drog forøvrigt i dette Aar meget om i sit Rige, overensstemmende med Utenhofs Raad, medens Jørgen Klingenbeck skulde styre Sagerne i Kjøbenhavn. Dette løb imidlertid meget uheldig af. Denne Mand synes ogsaa at have faaet hele Hofholdningens Styrelse i sin Haand for at bringe Orden i de forvirrede Pengeforhold. Allerede 1536 havde Kongen fra sin Svoger faaet en egenhændig skrevet Betænkning om Hofordningen. Ogsaa fra Sachsen havde man skaffet sig Afskrift af Kurfyrstens Hofordning. Efter disse Mønstre var en Hofordning bleven indrettet den Gang. Den synes dog at have været temlig kostbar; i al Fald klages der i de königsbergske Papirer jævnlig over Uorden i Kongens Sager; ogsaa Utenhof lader en Gang i et Brev til Hertugen falde Ytringer om, at man sagtens kunde skaffe Hertugen hans Tilgodehavende, naar der blot var Orden i Kongens Pengesager. Hertugen var saaledes personlig interesseret i, at der kom større Orden i Kongens Sager. Hofholdningen blev derfor i 1538 «forkortet og forandret». Denne Hofordning haves endnu; der findes heri strænge Advarsler mod Kongens danske og tyske Hofsinders gjensidige Stridig-

[1]) Krag S. 195 (dsk. Oversættelse I, 199—200). — Koncepten til Kansler Utenhofs og Kaspar Fuchs' Hverv, dat. Haderslev Tirsdag efter Exaudi 1539, findes i Geh.-Ark. (Sachsen 1).

heder og Klammeri[1]). Jørgen Klingenbeck skulde nu bringe Orden tilveje; men han klager over, at han hos de danske Hofembedsmænd fandt en saa stærk Modstand herimod, at han intet kunde udrette. Den Maade, hvorpaa han blev brugt i al Hemmelighed, hans Indflydelse paa Kongen, der dog ikke altid vilde følge hans Raad og Anvisninger, hans Indsmuglen i Statholderpladsen i Kjøbenhavn, alt dette fremkaldte saa mange Vanskeligheder for den gamle svagelige Mand, at han, neppe et Aar efter sin Ankomst, fandt det rigtigst at fortrække. Rigtignok havde han efter sin Ankomst lovet Kongen at tjene paa Livstid, dog med Forbehold af Helbredshensyn; thi Kongen havde ytret, at Rigsraaderne vilde fatte Mistanke, naar Klingenbeck gav Raad uden at være i fast Tjeneste. Mærkelig nok begav han sig, skjønt han endnu var i Hertug Albrechts Tjeneste, ikke til denne, men til Sachsen (Meissen). Hertugen blev meget misfornøjet med dette Udfald af Klingenbecks Mission og over, at han saa pludselig havde taget Afsked, hvorfor han (18. September) raadede Kongen til at søge at skaffe sig duelige Folk, især da Melchior Rantzov nu ogsaa var død.

Kort efter (16. Novbr.) gav Klingenbeck Hertugen en forfærdelig Skildring af Forholdene i Danmark: der er her den største Uorden i alle Forhold; han nærer personlig den største Medlidenhed med Kongen, der ogsaa har bedt ham

---

[1]) Hofholdningen af 1538 findes i Geh.-Ark., sammen med Hertug Albrechts Forslag og den sachsiske Hofordning. Der gives heri en Fortegnelse over Kongens tyske Kancelli, der bestod af en Sekretær (K. Fuchs) og 4 Skrivere (Kitschern, Baltasar, Georg — det fjerde Navn er ikke udfyldt). Nogen Kansler nævnes mærkelig nok ikke, formodentlig fordi den er affattet paa den Tid, da Utenhof havde Strid med Kongen om Aarssold og havde nægtet atter at træde i hans Tjeneste.

om at blive i sin Tjenste; Hadet mellem Dansk og Tysk har naaet en forfærdelig Højde; de Danske ville slet ikke finde sig i Tyskerne, saaledes som ogsaa offentlig Tale vidner om, og de ville helst være dem kvit; man er ligegyldig overfor de ydre Farer og træffer ingen Forberedelser til Krig; man har saaledes ikke villet følge hans Raad og sætte Krogen i ordentlig Forsvarsstand; om Prinsens Regering tales meget frem og tilbage, men der er ingen Orden i det hele; Summa Summarum: enhver kan se, hvor uordentlig det gaar til i alle Kroge, saa at en Dannismand ikke kan andet end se og høre det med den største Bedrøvelse; hvis Gud ikke griber naadig ind, er der for Øjeblikket ikke meget godt at haabe; Kongen selv er svag og uselvstændig; Frans Trebau havde saaledes i sin Tid bildt Klingenbeck ind, at Kongen gjerne vilde holde god Orden, de Danske kunde ogsaa nok bringes dertil, naar der kun var Folk tilstede, som vilde holde Kongen dertil; men det viste sig ganske anderledes; saaledes kan et preussisk Regimente ikke trives i Danmark[1]); navnlig er de Danskes Sorgløshed overfor et fjendtligt Angreb overordentlig stor; der gjøres intet derimod; adskillige Danske ere ikke bange for at skifte Konge hvert Øjeblik, kun ere de bange for at faa en, der har nogen Magt; Summa Summarum: de ville ikke have en, der regerer, men en, der lader sig regere; hvad vilde følge, naar der blot var en forhaanden, som vilde straffe og plage Holstenerne, indlemme Slesvig i Riget og atter gjenindsætte Biskopperne![2]).

[1]) Also muszt das preusch regiment weder stat noch platz haben.

[2]) In Summa: nicht einer regirenden, sondern der sich regiren lest, vnd konnen sich etzliche allerley gedancken nit erwerhen, wann einer vorhanden, der dij Holstein plaget oder straffet, item das herzogthum Schleswigh dem reich einleybte vnd dij bischoff widerumb restituiret, was volgen würde etc. (Königsb. Afskr. pag.

Saaledes fortsætter Klingenbeck Side op og Side ned; men han har dog i sit ejendommelige barokke Sprog faaet Stridspunkterne mellem Danskerne og Tyskerne ret klart frem.

Da Utenhof vendte tilbage fra «Oberlandene», fandt han derfor omtrent alt uforandret. «Jeg havde haabet en Forandring», skriver han 16. Avgust fra Kjøbenhavn til Hertug Albrecht, «men Sagerne ere fast i samme Orden som før, hvorved jeg vel ogsaa vil lade det blive»; Klingenbeck har vel nok underrettet Hertugen herom, ligesom Hertugen vel nok vèd, hvorledes det er gaaet med ham. «Jeg har nu solgt min Gaard Vamdrup» (til en Rantzov), fortsætter han; «nu ligger den stakkels taalmodige, fromme Konge, der ikke kan hjælpe sig selv, mig saa stærkt paa Sinde, at jeg ogsaa vil lade min Kone hente og blive hos ham en Tidlang; jeg kan dog kun lidt eller slet ikke være ham til Gavn» [1]). Han har dog, føjer han til, af Kongen ladet sig bevæge til at indfinde sig paa den Rigsdag, som til Mortensdag skal holdes i Odense, for at hjælpe til, at hans Søn bliver hyldet i Riget og i Fyrstendømmerne; i Riget er det vist, men i Arvelandene «lauft es noch weit vor den Hunden!» Han vil altsaa igjen komme til Kjøbenhavn til Mortensdag, tage sin Kone med

---

3224—38). — I et Tingsvidne fra Stevns Herred 1550 hedder det, at Niels Olsen af Lille Hedinge sagde til Gödike von der Osten, Foged paa Højstrup, at han ikke vilde have Tyskere til Husbonde, men Tyskerne skulde faa tusind Djævle af Danmark; «hvi maa jeg ikke sige det? Hr. Anders Bilde og Lave Brok have det sagt». (Geh.-Ark. Dske. Saml. 589.)

[1]) ... Nun liegt mir der arm geduldig from König, der sich selbst nicht helfen kann, so hoch in Ohren, dass ich auch mein Weib holen wolt lassen und ein Zeitlang bei ihm verharren; ich kann ihm aber wenig und gar nicht nutz werden (Königsb. Afskr. pag. 2716—18).

og tilbringe Vinteren der, at man kan se hans gode Vilje, «naar bare de gode Folk vilde være tilfredse med mig».

Som Hundene, der fare efter Vildtet, men endnu have langt tilbage, inden de naa det, stræber Utenhof efter sit Maal. Dog naaede han det aldrig helt. Ordningen af Formynderregeringen kunde han ikke sætte igjennem; han maa da lade dette fare; de Danskes Modstand, deres Frygt for at blive regerede af Holstenerne havde han ikke kunnet overvinde. Med desto større Glæde griber han da Hyldingen i Danmark, det værste Træk, han under dette fine Spil kan gjøre mod Holstenerne; thi nu blive disse dog nødte til, tidligere eller senere, at tage den unge Herre, siden de ikke vilde give Slip paa Forbindelsen med Danmark, uden at dette dog ligger som et værgeløst Bytte for deres Hænder.

Dog blev neppe endnu noget fastslaaet paa Herredagen i Odense, ligesom Hertug Albrecht stadig vedblev at gjøre de Danske mistænkelige i sin Svogers Øjne. Saaledes opfordrer han ham atter d. 21. November til under de nuværende vanskelige Forhold at sætte paalidelige og trofaste Folk paa Kjøbenhavns Slot og alle andre Fæstninger. Senere (14. Januar og 24. Februar 1540) opfordrer han ham til at passe godt paa Skaaningerne og lægge stærke Besætninger i Landskrone og Malmø; Hertugen har endogsaa fra nogle af sine Venner faaet Vink om, at Rigsstænderne i Danmark skulle have indgaaet nogle nye Forskrivninger og gjensidige Forpligtelser. Og da Kongen i nogen Tid ikke havde svaret ham herpaa, lod han senere (18. April) sit Sendebud Gadendorff udtale sin Misbilligelse heraf og Frygt for, at Kongen ikke mere vilde vise ham samme Fortrolighed som tidligere, thi Hertugen mærkede nok, «at han ved sine trohjertede og velmenende Raad ikke opnaaede

lige stor Tak hos alle». Fra Kongen fik han dog kun det Svar, at Kongen ikke kjendte noget til denne Sag; han bad derfor Hertugen snarest muligt om at skaffe ham Underretning om, af hvem et saadant Forbund skulde være indgaaet, af de skaanske, jyske, fynske eller sjællandske Raader eller overhovedet af hvem[1]).

I den følgende Tid var Utenhof meget svag og synes i længere Tid at have holdt sig borte fra Forretningerne. Dog maatte Kongen snart atter ty til hans Hjælp. Han havde sendt Gesandter til Bryssel for at søge at opnaa Forlig med Kejseren og Pfalzgreven, inden den treaarige Stilstand med Nederlandene udløb. De første Underhandlinger førte dog ikke til noget Resultat; Vilkaarene vare ikke antagelige for Kongen, navnlig den bestemte Fordring, at han skulde opgive sin Forbindelse med de evangeliske Fyrster i Tyskland. Han sendte derfor (19. Februar 1540) Aktstykkerne til Utenhof, da han vilde høre hans og sine andre Raaders Mening, at han kunde gjøre saadan Forandring i Vilkaarene, som hans Land og Folk havde billigt Krav paa; han beder ham derfor om hans skriftlige Betænkning, uagtet han vèd, at han endnu kun er svag[2]).

Den 26. Februar sendte Utenhof fra Haderslev, hvor han paa denne Tid i Reglen synes at have opholdt sig, Kongen sin skriftlige Betænkning: Endskjønt han endnu er svag og uskikket til at raade i saa vigtige Sager, saa vil han dog som den lydige Tjener gjerne give Kongen sin

[1]) Saml. Brandenburg i Geh.-Ark., samt Kön.-Afskr. pag. 3667.

[2]) ... Wollen demnach an Euch mit allen Gnaden begehrt haben (wiewohl wir wissen, Ihr etwas noch mit Schwachheit beladen), Ihr wollet unbeschwert sein und uns nach Vorlesung dieser Handlung Euern Rath, Gutmeinunge und Bedenken . . . schriftlich zufertigen. Datum Husum am Donnerstag nach Invocavit anno 40. (Gottorpske Fællesarkiv XVI, Nr. 13.)

enfoldige Mening til Kjende, dog ikke som et endeligt Raad, som Kongen skal følge; tvertimod bør denne følge sine forstandige Raaders gode Mening og tro Raad, thi Sagen er af største Vigtighed[1]). — Idet han derpaa ved flere Punkter ytrer, at han er ukjendt med Forholdene, hvorfor han henviser til Kongens Raader, ytrer han blandt andet, at der neppe er nogen synderlig Fare for en virkelig Krig med Kejseren for Øjeblikket paa Grund af hele den politiske Stilling, navnlig Forholdet til Tyskerne; han raader derfor bl. a. til at sende Peder Svave, maaske med flere Raader, til det kejserlige Hof for at søge at faa Stilstanden forlænget en tre—fire Maaneder, under Paaskud af, at Kongen først maatte forelægge Sagerne for Rigsraadet, saa kunde man imidlertid efterspore Kejserens Hensigter; og hvad Kejserens Forlangende om Opgivelsen af Forbundet med de tyske evangeliske Fyrster angik, burde der gives en Fremstilling af hele Forholdet efter Frederik den 1stes Død og Grevefejden; man skulde da beraabe sig paa, at Kongen selv den Gang havde søgt og opnaaet Forbund med Kejseren; men da denne i den følgende Fejde ikke havde hjulpet Kongen, havde denne efter sine Stænders Raad været nødt til at søge Hjælp hos andre; forøvrigt vilde det være heldigt, om Kongens Raader en Gang kunde komme til en personlig Underhandling med Kejseren.

I en Efterskrift paa en løs Seddel har Utenhof derpaa skrevet: »Naadigste Konge! Hvis eders kgl. Majestæt i den

---

[1]) . . . wijwol ich nhun etwas vbast swach vnd in sulchen hochen handelen zw rathen vngeschickt, jedoch so wil ich Ewer Mt. mein torheit vnd einfalt als der gehorszam gerne zu erkennen geben, jedoch vff mennigkliche vorbesserung, auch nicht dergestalt, dasz Ewre Mt. meiner torheit vnd einfalt volgen sol, sonder Irer hochverstendigen rethe getrawe wolmeinung vnd rath annehmen vnd volgen, denn der handel ist wichtig vnd grosz.

bevidste Sag angaaende eders Søster vil gjøre Kurfyrsten et Tilbud[1]), og Eders Majestæt er tilbøjelig til at raadslaa herom med eders Raader, beder jeg tjenstlig om, at saadant maa ske med det hurtigste, thi jeg tænker paa med det første at bryde op. Jeg frygter for, at Skjørbugen vil komme igjen henimod Maj. Jeg beder, at Eders Majestæt naadigst vil huske paa mig med Vognen. — Jeg er endnu meget svag. Dog haaber jeg, Gud vil hjælpe mig, at jeg kan komme ud (af Landet), om det vilde blive bedre i en anden Luft, som da alle Læger trøste mig med og raade mig flittig til»[2]).

Naar Utenhof er kommen afsted, vide vi ikke; dog blev dette Ophold i Sachsen af langt større Varighed end de tidligere; Utenhof kom aldrig mere til at se Danmark eller Hertugdømmerne; men det blev tillige en Rejse af stor politisk Betydning. Samtidig med at Kongen efter Utenhofs Raad sendte Peder Svave tillige med Eske Bilde og Kaspar Fuchs til Kejseren i Nederlandene, hvor der endelig den 3die Maj i Bryssel opnaaedes en ètaarig Forlængelse af den bestaaende treaarige Stilstand, deltog Utenhof nemlig i de vigtige Underhandlinger i Schmalkalden i April 1540. Allerede ved Brev af 2. Marts havde Landgrev Filip af Hessen tilbudt i Forening med Kurfyrsten af Sachsen at optræde som Mægler mellem Kongen og Pfalzgreven og havde indtrængende opfordret Kongen til at søge et Forlig med Pfalzgreven selv. Denne mæglende Rolle stemmede overens med de to Fyrsters, navnlig Kurfyrstens, tidligere Stilling til Sagen; ved Fredsslutningen i Hamborg 1536 havde disse Fyrster ligeledes tilbudt deres Mægling.

---

[1]) ... jn der bewusten sache jre schwester belangend dem Churfürsten entbiten wolten ...

[2]) Gott. Fællesarkiv XVI, 13.

Man havde udtrykkelig opfordret Kongen til at sende Utenhof til Mødet, og allerede den 14. Marts underretter Kongen sin Svoger om, at han vil afsende denne[1]). Utenhof indtraf ogsaa ved Mødet tillige med Brejde Rantzov; men noget Udbytte fik man dog ikke af dette Møde, da ingen af de stridende Parter følte sig tilfredsstillet ved Mæglingsforslagene, der væsentlig gik ud paa, at den fangne Kong Kristiern skulde frigives, mod at han paa egne og sine Børns Vegne højtidelig frasagde sig alle Fordringer paa sine tidligere Lande og skulde nyde en aarlig Pension. Man enedes da blot om et senere Møde i Hamborg, som den fangne Konge selv skulde have Lov til at overvære[2]).

Heller ikke dette Møde kom i Stand, lige saa lidt som et Møde i Køln, der var ansat til Bartholomæi Dag (24. Avgust) s. A. — Utenhof havde imidlertid opslaaet sin Bolig i Werdau i Sachsen, hvor han af Kurfyrsten var bleven indsat til Amtmand. Fabrikstaden Werdau ligger i Regeringsdistriktet Zwickau, som tidligere regnedes til Vogtland, men nu i længere Tid havde hørt til Kurfyrsten af Sachsens Lande. Utenhof var saaledes kommen i Nærheden af sin Fødeegn. Han var altsaa traadt i sachsisk Tjeneste uden dog derfor at løsrives fra sin Forbindelse med Danmark. Han vedblev saaledes at være Lensmand paa Hindsgavl, som den kgl. Rentemester Henrik Schulte paa hans Vegne havde Opsyn med, og han kaldes Kansler og kgl. Raad lige til sin Død. Derfor var der stadig en meget livlig Forbindelse mellem Kongen og ham. Mange vigtige Sager bleve endnu sendte ham til Betænkning, lige som han paa sin Side stadig underrettede Kongen om alt, hvad der

---

1) Saml. Brandenburg.

2) Jvfr. nærmere Behrmanns Fængselshist. S. XVII og S. 33 ff. (efter Breve i Dske. Kong. Hist. 4), samt Krag.

kunde være af Interesse for denne. Kongen benyttede ham til mange forskjellige Formaal. Snart skal han skaffe Kongen en «Kuglesmed» eller «Kuglegyder» fra Sachsen, snart hensyltede Sager og kostbare Vine, Reinfeld eller Muskateller, tjenlige til Banketter, fra Dr. Auerbach, hvis til Faustsagnet knyttede Vinkjælder jo den Dag i Dag er et bekjendt Sted i Lejpzig, snart Klæde til Kongens Hofbetjente og andre lignende Sager. Snart er det tyske Sekretærer, han skal skaffe, thi ogsaa Kaspar Fuchs tænkte paa at trække sig tilbage, hvilket dog blev afvendt, snart en duelig Mand, der vil bosætte sig i Riget og blive hos Kongen, — med andre Ord, en Slags Afløser af Utenhof; thi Kongen kunde slet ikke undvære dennes Hjælp og maatte stadig ty til hans Tjeneste ved ethvert vigtigere diplomatisk Hverv.

Allerede den 4. Avgust, da den til Mødet i Köln berammede Tid nærmede sig, og det endnu var uvist, om dette Møde kom i Stand eller ikke, opfordrede Kongen ham saaledes til at gjøre sig rede til at rejse til Köln. «Hvor gjerne», skriver Kongen, «vi end nu saa eder som en syg og svagelig Mand, der ogsaa nødig vil skilles fra sin unge Kone, forskaanet herfor, saa maa I dog huske paa, hvor magtpaaliggende denne Underhandling er for os, og at der heller ingen er, der kjender saa godt til de nederlandske Sager, som I». Kongen havde derfor skrevet til Kurfyrsten af Sachsen om at give ham Orlov en Tidlang; skulde Utenhof være for svag, kunde han tage Dr. Melchior Klinger, der var i Kurfyrstens Tjeneste, med sig, lige som Kongen ogsaa havde skrevet til den lyneburgske Kansler Johan Forster om at møde paa Kongens Vegne[1]). — I den

[1]) Kristian d. 3dies udenlandske Registrant 1540 fol. 115, hvor ligeledes den øvrige Brevvexling med Utenhof i disse Aar findes;

Grad var Kongen paa denne Tid i Forlegenhed for Diplomater.

Den svagelige Mand har altsaa giftet sig med en ung Kone; desværre vèd man ikke, hvem det har været, om hun er forskjellig fra den Hustru, som Utenhof lejlighedsvis omtaler i et tidligere Brev, eller den samme. Den syge Mand rejste ogsaa virkelig til Köln tillige med Dr. Klinger, men — her fandt de intet Møde; den endelige Underretning om Mødets Udsættelse havde ikke truffet dem i rette Tid; men da Kejseren havde udsat Sagernes Afgjørelse til den Rigsdag, han næste Aar agtede at afholde i Regensburg, søgte Kongen ved jævnlige Skrivelser at formaa Utenhof til at møde som hans Ordfører; skulde han være for svag hertil, vilde Kongen se at formaa Forster dertil. Dette mislykkedes, hvorfor Utenhof selv maatte paatage sig Hvervet. — Den kejserlige Rigsdags Fastsættelse drog imidlertid i Langdrag. Utenhof kom da imidlertid til at deltage i et Møde i Naumburg, som de evangeliske Fyrster holdt i December Maaned angaaende de religiøse Forhold og de schmalkaldiske Fyrsters Forbund med Frankrig. Kongen havde tænkt paa at lade sig repræsentere ved et anseligere Gesandtskab, men netop som Kongen i Begyndelsen af December vilde begive sig fra Kjøbenhavn tilbage til Holsten, blev han og hans Følge overfaldet i Beltet af en orkanagtig Storm; nogle af hans Raader landede i Sjælland, andre slap over; derved hindredes enhver Forhandling om Sagen; Kongen maatte da indskrænke sig til at give Utenhof en meget vid Fuldmagt og lade sig repræsentere af ham alene.

---

desværre begynde disse for Kristian d. 3dies Historie vigtige Registranter først med Aaret 1540.

Neppe hjemkommen fra Naumburg fik Utenhof derpaa (6. Januar) Ordre til at begive sig til Rigsdagen i Regensburg, hvor han skulde træffe de kgl. Sendebud, Anders Bilde, Peter Svave og Kaspar Fuchs. Først i Maj og Juni kom de danske Sager for. Det blev en af de haardeste Dyster, Utenhof endnu havde haft at bestaa som Ordfører for en Sendefærd. Vel lykkedes det ham her at faa personlig Adgang til den mægtige Kejser, vistnok baade første og sidste Gang, han har staaet Ansigt til Ansigt med denne Mand. Men Stillingen blev endnu vanskeligere derved, at Landgrev Filip af Hessen, hvem det af politiske Grunde var meget magtpaaliggende, at denne Splid endtes, indtog en meget tvetydig Holdning og søgte at arbejde paa den fangne Kong Kristierns Frigivelse, selv paa det Vilkaar, at Pfalzgreven fik Norge eller en anden dansk Provins. Det kom i den Anledning endog til de heftigste Scener ikke blot med de pfalziske og kejserlige Raader, men ogsaa med Landgreven selv, der endogsaa i en Samtale meget spydig lod Utenhof høre, hvad man havde gjort ved de katholske Biskopper i Danmark, hvortil Utenhof med stor Ro erklærede, at dette Skridt havde været nødvendigt for Rigets og Kongens Sikkerhed; havde man ikke gjort det før, havde man maattet gjøre det nu. Det var ogsaa under disse Forhandlinger, at Utenhof, da hele Forholdet mellem Kong Kristiern og Kong Frederik atter kom paa Tale, tilsidst, trykket af Stillingen, udslyngede den Paastand, at Peder Skram og hans Medfølger havde haft Brev med til Norge fra Kong Frederik til Kong Kristiern personlig og saaledes i Forvejen havde advaret ham imod at indgaa noget Forlig med Biskop Knud Gyldenstjerne, og derfor med cynisk Frækhed udbryder: Lad ham lære at se sig for; discat cautius mercari; hans egen Dumhed er Skyld i

det hele; hvorfor har han stolet paa «en løs Præst»; denne maa han holde sig til; denne vil Kong Kristian (den 3die) ogsaa lade staa til Ansvar, naar og hvor man ønsker det![1]).

Ved ingen anden Lejlighed havde maaske baade Utenhofs glimrende Egenskaber som Diplomat og Skyggesiderne vist sig tydeligere end her i Regensburg. Ingensteds har han i den Grad maattet tage sin Tilflugt til stærke Paastande, uden at lade sig anfægte af, at han tidligere havde sagt det modsatte; men ingensteds har han maaske med større Dygtighed og Styrke, trods sit svagelige Helbred, imødegaaet sine Modstandere. Han havde et saa skarpt Blik for og var saa vel inde i hele den evropæiske politiske Stilling, at han meget godt saa, at den Fare, der truede fra Kejseren og Pfalzgreven, ingenlunde var saa stor, som den syntes. Han kunde derfor med Ro og med Styrke modsætte sig alle Pfalzgrevens Fordringer om Arveret for Spindesiden, idet han viste det ugrundede i slige Fordringer i et Valgrige; «det frie Kaar» kom ham saaledes her til god Hjælp, hvor meget han end ellers ønskede det indskrænket; og med lige saa stor Styrke kunde han modsætte sig enhver Landafstaaelse. Noget endeligt Forlig kunde der under disse Forhold ikke være Tale om; det eneste, man kunde opnaa, var en Forlængelse af Stilstanden med Nederlandene indtil November Maaned, hvilket ogsaa (11. Avgust) fik Kong Kristians Stadfæstelse.

Forhandlingerne i Regensburg vare den sidste betydeligere Statshandling i dansk Tjeneste, som Utenhof kom til at udføre. Han vedblev at staa i uafbrudt Brevvexling

---

[1]) Jvfr. nærmere mit Skrift: Kristiern den 2den i Norge og hans Fængsling, S. 200—204, og om Underhandlingerne i det hele, Krags Fremstilling (efter Aktstykker i Geh.-Ark.), dsk. Oversætt. I, 225—233.

med Kongen. Det sidste Brev fra Kongen til ham er fra November 1541 og angaar forskjellige Sager, han skulde skaffe Kongen fra Zwickau. Han maa rimeligvis allerede den Gang have været saa svag, at han ikke har kunnet paatage sig flere diplomatiske Hverv; thi da Kurfyrsten af Sachsen paa denne Tid havde ansat et Møde i Hamborg for at mægle mellem Kongen og Hertugerne af Pommern angaaende Stridigheder om Rygen, maatte Kongen af sin Svigerfader, Hertug Magnus af Sachsen-Lauenburg, laane dennes Kansler Andreas von Barby til at føre Forhandlingerne sammen med Johan Rantzov[1]. — Endnu 12. Januar 1542 levede Utenhof[2], men den 11. Februar skriver Kongen til to af hans Slægtninge, Loser og Georg von Utenhof, at han har hørt, at Kansler Utenhof skal være død, hvilket han dog endnu ikke vil sætte fuldkommen Lid til; men hvis det skulde være Tilfældet, maa de tage de mange vigtige Papirer, som Utenhof havde hos sig, i god Forvaring i Nærværelse af Kongens Kammersekretær Hans von Kitscher og sende ham dem med Budet eller ogsaa med Kitscher[3]. — Denne Hans von Kitscher synes altsaa at have været hos Utenhof; han var en sachsisk Adelsmand og Fætter til Utenhof, der derfor havde taget sig af ham og hans Søskende, tre Brødre og en Søster, af hvilke han havde skaffet den ene Broder, Günter, Ansættelse ved Hertuginde Dorotheas Hof, medens Hans von Kitscher var bleven Sekretær i det tyske Kancelli og kort efter blev forlenet med noget Gods paa Als[4]. — Den 26de Juni blev derpaa Hindsgavl givet som Pantelen til den kgl. Sekretær Frans

---

[1]) Kristian d. 3dies udenlandske Registrant 1540—46 fol. 105 ff.
[2]) Dske. Mag. 4. R. III, 106.
[3]) Kristian d. 3dies udenlandske Registrant.
[4]) Breve i de königsb. Samlinger og Dsk. Mag. 4. R. III, 103.

Brockenhus med samme Rettigheder som Hr. Wulfgang von Utenhof havde haft det før ham[1]). — Til øverste Testamentarius havde Utenhof indsat Kurfyrsten af Sachsen samt de ovenfor nævnte Fætre Utenhof. Disse sendte ved Paasketid 1543 ifølge deres afdøde Fætters Bestemmelse ved deres Afsending Günter von Kitscher til Kongen af Danmark en Guldring samt Lensbrevet paa Hindsgavl[2]). — Utenhof synes saaledes ikke at have efterladt sig Livsarvinger. Han har neppe naaet en Alder af halvhundrede Aar. — Hans Efterfølger som tysk Kansler blev Andreas von Barby, som Kongen d. 8. Novbr. 1543, »da han havde tilsagt i sin Livstid at ville blive boende i Danmark og lade sig bruge i Kancelliet«, forlenede med Provstiet i Roskilde; senere fik han ogsaa Provstiet i Viborg og flere andre Forleninger. Titel af Kansler synes han dog først at have faaet i Slutningen af det følgende Aar[3]).

Utenhof oplevede saaledes ikke at se Enden paa de Kampe, han havde taget saa ivrig Del i, hverken Freden i Speyer 1544 eller Hertugdømmernes Deling samme Aar, ja ikke en Gang det, han saa ivrig havde kæmpet for, den unge Prinses Hylding. Denne Sag var nemlig atter bleven bragt paa Bane i Begyndelsen af Aaret 1542, og det lykkedes nu at faa den unge Prins hyldet, først paa Viborg Landsting d. 4. Juni og derpaa i de øvrige Landskaber, og tillige at faa fastslaaet, at Dronningen, hvis Kongen døde, inden Prinsen var bleven myndig, tillige med flere Re-

[1]) Reg. o. a. L. IV, fol. 78; jfr. Vedel-Simonsen, Borgruiner II, 125.
[2]) Adelsbreve, Fasc. 59, kgl. Bibl.
[3]) Jvfr. ovenfor S. 245, Krag, dsk. Oversætt. I, 247 og Kjøbenhavns Dipl. II, fl. Steder.

geringsraader skulde overtage Regeringen i hans Mindreaarighed. Højtidelige Forskrivninger blev i den unge Prinses Navn udstedt af Forældrene, at han, naar han blev myndig, vilde bekræfte Rigets Privilegier, med andre Ord, at han vilde udstede en Haandfæstning, et Løfte, som den unge Prins, da han var bleven myndig, selv maatte gjentage i et højtideligt Dokument (1557, 1. Juni)[1]. — Ved Kongehyldingen paa Viborg Landsting var man saaledes kommet et stort Skridt videre. Hele Folket havde nu, personlig eller ved udsendte, svoret Barnet Huldskab og Troskab. Selv i det ydre tilkjendegives Fremskridtet, idet den unge Prins fra nu af ikke blot fører Titlen «Prins af Danmark», men ogsaa «udvalgt Konge». I Danmark havde man saaledes tildels naaet det af Utenhof tilsigtede Maal, om der end ikke var opnaaet en fælles Formynderregering for Danmark og Hertugdømmerne, thi i Hertugdømmerne «løb Vildtet endnu langt foran Hundene»; her opnaaedes intet.

At det danske Rigsraad netop nu gik ind paa en Hylding af den unge Prins og Bestemmelsen om en eventuel Formynderregering, stod maaske ogsaa i Forbindelse med de ydre Forhold. Jo stærkere Pfalzgreven fremhævede sin Hustrus formentlige Arvefordringer, desto vigtigere blev det at have denne Sag paa det rene i Landet selv. Af Frygt for Pfalzgrevens og Kejserens Holdning skal der endogsaa have rejst sig Stemmer i Rigsraadet for at frigive den gamle Kong Kristiern og give ham en nødtørftig Under-

[1]) Geh.-Ark. Aarsberetn. II, 90—91; 92—94; jvfr. Krag 249—50 (dsk. Oversætt. I, 256); Hvitfeld II, 1526 (Hvitfeld lader til at have forledet Krag til den Mening, at Rigsraadsbeslutningen om Prinsens Hylding udstedtes i Kjøbenhavn paa samme Herredag, hvor der af Adlen bevilligedes en stor Skat; dette er urigtigt; en saadan Herredag i Kjøbenhavn holdtes først i Dcbr. 1542, jvfr. Reg. Dipl.).

holdning i Riget selv[1]). Dette Forslag faldt dog igjennem; men desto nødvendigere var det under disse Forhold at faa Klarhed i, hvad der var foregaaet i sin Tid i Norge og i Kjøbenhavn, da Knud Gyldenstjerne førte ham til hans Farbroder. Det var nødvendigt, naar man vilde holde Kong Kristiern i Fængsel, at faa den Fremstilling, Utenhof havde givet heraf i Regensburg, slaaet fast, at man kunde staa ren i den Sag. Det er derfor et betydningsfuldt Led i det hele, at Knud Gyldenstjerne netop stævnes til Viborg under Kongehyldingen og dèr bliver underkastet et Forhør. Hvorledes dette Forhør faldt ud, hvorledes det blev til et Dementi af Utenhofs Paastande, men hvorledes man dog fik det givet et saadant Udseende, at den officielle Fremstilling sloges fast, det hører ikke herhen[2]). Men saa meget kunne vi sige, at Kongehyldingen i Viborg i flere Henseender havde Præg af en Forsoningsscene mellem Kongehuset og en Del af Aristokratiet. Selv Knud Gyldenstjerne, som man af politiske Grunde havde vist en vis Unaade, maaske ogsaa, fordi de tyske Fyrster havde maattet indprente den dansk-holstenske Regering, at det var nødvendigt, — selv han synes ved den »Erklæring«, han tilsidst satte sit Navn og Segl under, og ved et betydeligt Laan til Kongen at have tilkjøbt sig Tilgivelse. Han forlenedes nu med Ørum Kloster som Pantelen og nævnes senere som Rigsraad. Paa samme Tid fik Styge Krumpen, den af de katholske Biskopper, som Kongen, næst Joachim Rønnov, havde været mest forbitret paa, nu sin Frihed mod (24. Juni) at udstede en streng Forpligtelse til Kongen »og hans Arvinger«[3]), og hans Broder Otte Krumpen toges

---

[1]) Den danske Oversætt. af Krag S. 256 Anm.
[2]) Jvfr. »Kristian d. 2. i Norge og hans Fængsling« S. 204—209.
[3]) Rørdams Monumenta I, 237.

ligeledes omtrent paa denne Tid til Naade, optoges atter i Rigsraadet og forlenedes kort efter med Hald Slot som Stiftslensmand i Viborg Stift. Selv de tyske Lensmænd Tal synes nu at tage af[1]). Er det en Følge af, at Utenhof ikke længere sidder i Kongens Raad? — Selv Forholdet til Hertug Albrecht af Preussen bliver i den følgende Tid noget køligere. Kongen blev tilsidst kjed af de evindelige Paamindelser fra Königsberg; det kom en Gang til et heftigt Optrin overfor nogle preussiske Sendebud. Hertuginde Dorothea tog sig selvfølgelig dette meget nær, ligesom ogsaa Hertug Albrecht følte sig pinlig berørt af Kongens heftige Ord; vel kom det til en Slags Udsoning, men den nærgaaende preussiske Indblanding hørte lidt efter lidt op[2]).

Vi have nu fulgt Utenhof gjennem hans 22aarige Virksomhed i gottorpsk Tjeneste. Vi nægte ham ikke, at han var en betydelig Mand, en skarp, snu og snedig Diplomat, der havde sat sig et stort Maal og som med stor Ufortrødenhed stræbte at naa det. Vi nægte ikke, at han har ydet den Fyrsteæt, hvis Tjener han var, store Tjenester, saa at han ikke uden Grund vandt sig et vist Navn baade i Indlandet og i Udlandet; men vi kunne ikke andet end glæde os over, at det ikke lykkedes ham at gjennemføre sine Germaniseringstheorier, og at han her fandt en saa bestemt Modstand hos det danske Aristokrati, at Forsøget i alt væsentligt, hvor stærkt det end tegnede til at lykkes, ikke blev gjennemført. Stor Ros tilkommer i den Henseende

[1]) Se ovenfor Side 244—45.

[2]) Egenhændigt Brev fra Hertug Albrecht til Kristian d. 3., 9. Dcbr. 1543, Saml. Brandenb.

ogsaa Kong Kristian den tredie, hvis rolige Besindighed og retskafne Tænkemaade vistnok har bidraget meget til, at Sagen ikke blev sat paa Spidsen. Et Held for Udviklingen i Danmark var det vistnok ogsaa, at Utenhof, uagtet sin store Begavelse og Statsmandsdygtighed, dog savnede den overlegne Ro og Besindighed, der er nødvendig for, at en Statsmand, om end med megen Møje, med Lempe og lidt efter lidt, kan føre sit Maal igjennem, denne udholdende Ro og Klarhed, der lidt efter lidt sejrer over enhver Modstand. Der er tvertimod ofte, navnlig i Utenhofs sidste Leveaar, en pirrelig Uro, en sygelig Utilfredshed over ham, som ikke kan have undladt at virke skadelig for hans Planers Fremme. I den Henseende kommer han til at staa i Skygge for sin store samtidige, Holsteneren Johan Rantzov.

Det vilde være interessant at kjende det nærmere Forhold mellem det Firkløver, som efter alles Vidnesbyrd udgjorde Sjælen baade i hele Kong Frederiks Regeringstid og i Kristian den tredies første Regeringsaar, de Mænd, der have bidraget saa meget baade til at skaffe den gottorpske Fyrsteæt Herredømmet i Danmark og til at bevare det, men hvoraf nu kun et Par vare tilbage. Men desværre er det, i det mindste efter de Kilder, der hidtil ere fremdragne af Arkivernes Støv, endnu umuligt at komme til fuld Klarhed heri. Kun saa meget tør vi vel sige, at Utenhof ikke var den mindst betydelige af disse Mænd, men at han synes at have indtaget en noget særegen Stilling i dette Firkløver, navnlig fordi de øvrige vare fuldblods Holstenere, men han en fremmed Tysker, som ikke saa udelukkende lod sig lede af holstenske Hensyn som de.

Navnlig vilde det i den Henseende være af Interesse at kjende Utenhofs personlige Forhold til Johan Rantzov. Vel

har man enkelte Breve fra en tidligere Tid, vexlede imellem dem; de ere skrevne i en meget venskabelig Form; men de angaa kun øjeblikkelige Regeringssager; noget Indblik i de to Mænds politiske Standpunkt, deres Planer og Maal yde de ikke. Dog er der et vigtigt Spørgsmaal, hvori disse to Mænd vare uenige: Hertugdømmernes Deling. Vi have allerede set, at Utenhof i sin Betænkning til Kristian d. 3die gaar ud fra, at Hertugdømmerne skulle deles, idet han i det hele fremtræder som en tysk Helstatsmand, der ingenlunde havde store Sympathier for et udpræget Slesvig-Holsten, der i sig bar Spiren til en Sprængning af den med saa store Opofrelser dannede gottorpske Statsforbindelse. Johan Rantzov derimod var en langt mere udpræget Slesvig-Holstener og derfor Modstander af Delingen. Men da Johan Rantzovs Adfærd i Anledning af Hertugdømmernes Deling endnu er et temlig dunkelt Punkt, hvorom man har haft meget forskjellige Meninger, hidsættes som et Tillæg nogle Oplysninger om denne Sag, der staar i saa nøje Forbindelse med det foregaaende.

Tillæg.

Johan Rantzov og Hertugdømmernes Deling 1544.

Desværre har man ikke nogen skriftlig Betænkning fra Rantzovs Haand om Hertugdømmernes Deling, hvoraf man kan faa et klart Indtryk af, hvad han egentlig har tilraadet eller fraraadet. Alt, hvad man hidtil har kjendt til hans personlige Stilling til denne Sag, indskrænker sig til eller

kan føres tilbage til følgende Ytringer af Sønnen Henrik Rantzov:

«Da du var vendt tilbage fra Fredsslutningen (i Speyer 1544), fandt du dine Fyrster i Færd med at dele de Fyrstendømmer, som havde tilhørt deres Fader og Bedstefader. Dette mishagede dig i høj Grad af de vægtigste Grunde; thi du indsaa, at paa denne Maade formindskedes Betydningen af den fælles Regeringsmagt, og du frygtede for, at der let kunde opstaa Stridigheder mellem Fyrsterne, som kunde medføre den største Fordærvelse for dem selv og deres Fædreland. Du frasagde dig da frivillig alle dine Embeder og de Befalingsmandsposter, du var hædret med, og besluttede for Fremtiden at leve i hæderlig Ro med din Familie, i det du kun beholdt Indtægterne af de Forleninger, du havde Livsbrev paa og som vare givne dig paa Grund af dine Fortjenester. At du saaledes trak dig tilbage, omstyrtede fuldstændig Kong Kristians gamle Velvilje mod dig og vakte den Mistanke i hans Sjæl, at det var af andre Grunde, at du trak dig tilbage fra hans Forretninger, i det hemmelige Uvenner hjalp meget til (thi Misundelse følger Dygtigheden) og navnlig stræbte efter ved opdigtede og underfundige Grunde at finde en Vej, ad hvilken de kunde gjøre den ellers saa herlige Konge utaknemmelig mod dig og lade ham gjengjælde dine store Fortjenester med en eller anden aabenbar Uretfærdighed. Thi der fandtes ingen, som aabenlyst var din Fjende, uagtet Kongen den Gang var bleven dig ugunstig»[1]).

[1]) . . . qua pace facta domum reversus Principes tuos occupatos esse in diuidendis principatibus auitis et paternis cernens, quod tibi maxime ex grauissimis causis displicebat (diminui enim hac ratione potentiam coniunctam videbas, ac facile oriri posse inter principes simultates timebas, quæ ipsis et patriæ extremam allaturæ essent perniciem), te omni magistratu et præfecturis, quibus

Dette er den ældste Efterretning, vi hidtil have kjendt om Johan Rantzovs Modstand mod Hertugdømmernes Deling. Fra Coroneus gik Stykket over til de forskjellige Udgaver af Henrik Rantzovs Elogia til Faderens Ære saa vel som til Chytræus, saa at alt kan henføres til disse Sønnens Ytringer. Hos disse Forfattere fandt Gram Efterretningen og aftrykte den i Fortalen til sin Udgave af Krag (S. 70), og fra ham har den atter forplantet sig nyere danske eller tyske Historikere[1]). Allerede Gram forstod Ordene om «den fælles Magt» (potentia conjuncta) saaledes, som om Joh. Rantzov herved havde sigtet til Hertugdømmernes Forbindelse med Danmark, og som om han af Interesse for Kongen og Kongemagten havde tilraadet for evige Tider at knytte begge Hertugdømmerne til Riget; ja man har i nyere Tider endogsaa forstaaet Johan Rantzovs vise Raad, som om han havde tilraadet Kongen at inddrage Slesvig under Kronen og overlade Brødrene Holsten til Deling[2]).

eras insignitus, volens abdicasti, et cum tuis in posterum honorifice viuere decreuisti, retentis solum modo illis, quæ erant vsqve ad mortem tibi litteris scriptis confirmatæ et merito datæ. Ille recessus Christiani pristinam erga te beneuolentiam plane euertit ac tali suspitione animum eius pupugit, quasi aliis ex causis te ab eius negotiis subduceres, adiuuantibus clandestinis plurimum inimicis (nam virtutem inuidia sequitur) et nitentibus præsertim iis, vt fictis et futilibus rationibus viam invenirent, qua alioqvin præclarum regem erga te ingratum efficerent, et vt is ingentis tui beneficii merita insigni aliqua injuria persolueret. Nam qui apertus tibi inimicus esset, rege tum alienato, nemo inuentus est (Coroneus, Vita . . . Joannis Rantzouiæ, Wittenberg 1567, fol. C. — Den virkelige Forfatter er Henrik Rantzov).

1) Jvfr. navnlig Waitz, Gesch. Schleswig-Holsteins II, 294; Barfods Fortællinger 3. Udg. II, 29; Paludan-Müller i Dansk Tidsskrift, udg. af Henr. Scharling, Kbhvn. 1870, I, 264 f. og Sammes de oldenborgske Kong. Hist. 467.

2) Grams Ord lyde: . . . tam graviter ex eo affectus est, quod prævideret, ex neglecta tunc temporis occasione utrumque ducatum integrum et indivisum perpetuo Daniæ adjungendi, certam viam

Og naar man tænker paa al den Splid og Tvedragt, som Hertugdømmernes Deling i Tidernes Løb fremkaldte, kan det jo ikke nægtes, at Johan Rantzov her har vist sig fremsynet. Men dog er denne Opfatning af Rantzov som den tro, næsten dansksindede Kongetjener, der af Interesse for Kongeslægten frimodig ytrer sin Mening og stolt og krænket, som den misforstaaede og miskjendte Tjener, trækker sig tilbage, da han ikke kan sætte sin Mening igjennem, — denne Opfatning er, sige vi, fuldstændig falsk. Der er i hans saa fremtrædende 22aarige Virksomhed i Kong Frederiks og Kong Kristians Tjeneste intet, der tyder paa andet, end at hans Maal netop har været et Slesvig-Holsten og derigjennem Holstenernes Herredømme i Danmark. Saa snart Kong Frederik var bleven Eneherre i Hertugdømmerne, skilte han dem saa meget som muligt fra Kongeriget; neppe havde han lukket sine Øjne, før man i Hertugdømmerne hyldede alle hans Sønner i Fællesskab og derved stillede Hertugdømmerne som en Enhed for sig over for Kongeriget og fik dette fastslaaet i en «Union» med Kongeriget. Vi tvivle ingenlunde om, at Johan Rantzov og hans Hjælpere i hint Øjeblik helst havde taget den ældste Søn alene til Hertug i Fyrstendømmerne; men den Gang (1533) var Danmarks Krone ved at slippe dem ud af Hænderne; det gjaldt den Gang om at handle hurtig for at komme det danske Rigsraad i Forkjøbet, og allerede den Gang har Johan Rantzov maaske ikke kunnet overvinde Hertug Kristians Frygt for at træde sine Brødre i Vejen og hans personlige Ulyst til at blive Danmarks Konge. Man hyldede da alle Brødrene i Fællesskab og kunde saa meget tryggere gjøre det, som Hertug Kristian da alene

multis dissidiis multisque calamitatibus apperiri. — Barfods Fortællinger 3. Udg. II, 29.

var myndig, de øvrige endnu vare Børn. Thi man bevarede endnu Fællesskabet i Hertugdømmernes Regering. Statsretslig vare Hertugerne Hans og Adolf derved lige saa fuldt Hertugdømmernes Herrer som Hertug Kristian; alle Hertugdømmernes Raader og Lensmænd vare dem alle i lige Grad Lydighed underkastede. Fyrstendømmernes Raader, skriver Kong Kristian nogen Tid efter Delingen til sin Søster i Preussen, vare paa den Tid (da Delingen skete) edelig forpligtede baade til ham og hans Brødre i Forening, han havde den Gang ikke mere Magt over dem, end hans Brødre havde[1]). Lensbreve, som udstedtes før Delingen, efter at Brødrene vare blevne myndige, ere ogsaa udstedte baade i Kongens og Hertugernes Navn[2]).

Det er dette Fællesskab i Hertugdømmernes Regering, som Johan Rantzov kæmper for og som han frygter for skal svækkes ved Delingen; det er det, der i Beretningen forstaaes ved «potentia conjuncta». Og i denne Henseende stod Rantzov ikke ene; tvertimod havde han her største Delen af det holstenske Aristokrati paa sin Side, saa at han langt mere kommer til at vise sig for os som Talsmand for et udpræget politisk Standpunkt end som Fyrstetjeneren, der har Fyrsteslægtens Interesser for Øje. Det viser sig ved de Forhandlinger, som gik forud for Delingen paa Landdagen i Rensborg i Avgust 1544. Kun nødig gik det holstenske Aristokrati her ind paa Delingen, og man kan her netop finde udtalt alle de Grunde herimod, som Henrik Rantzov tillægger sin Fader: Frygten for Splid mellem Brødrene og Fordringen om «Fællesskabets» Be-

---

[1]) Königsb. Afskr. S. 3797—99.

[2]) 1544, Torsdag efter Margrethe (17. eller 24. Juli) forlener saaledes Kongen og Hertugerne Hans og Adolf i Forening Otto Ratlov med et Gods Norfeld (Voss. Exc. i Geh. Ark.).

varing saa vidt muligt. For at sikre sig saa meget som muligt mod Ophævelsen af Fællesskabet, foreslog Landdagen, at Raaderne skulde vedblive at være fælles for alle Brødrene og aflægge Ed til dem alle i Fællesskab, hvortil blev svaret, at dette vilde have sine Vanskeligheder, siden enhver Fyrste skulde have sin særlige Del af Landene[1]).

Herom var det i Virkeligheden, at Striden drejede sig ogsaa med Johan Rantzov. Det er nemlig urigtigt, naar man, vildledet af Sønnens Beretning, har troet, at Rantzov strax 1544 før eller samtidig med selve Delingshandlingen i Rendsborg nedlagde sine Værdigheder og trak sig tilbage. Han vedblev at være Hofmester for Hertugdømmerne endnu i nogen Tid. Paa Landdagen i Rendsborg var Spørgsmaalet om Raadernes Stilling til de tre Brødre nemlig endnu ikke blevet endelig afgjort; indtil videre vedbleve de at være samtlige Herrer forpligtede. Men allerede d. 23. Oktober opfordrede Kongen Johan Rantzov og 3 andre Raader til at begive sig til ham for at aflægge særlig Ed til ham, i det han motiverede dette med Statstjenestens Tarv[2]).

---

[1]) Supplement til Krag S. 74—75.

[2]) Brevet, som nu kun findes i Vosses Excerpter (B v b. fol. 1—2) i i Geh.-Ark., efter Registranter, som nu desværre ikke længere ere til, er udstedt fra Nyborg d. 23. Oktbr. (Donnerstag nach Luca) 1544 til Hr. Johan Rantzov, Hr. Juen Reuentlov, Riddere, Breide Rantzov og Otte Sehested og lyder: Christian etc. . . . Ir habt euch, wie wir zweiffels ann, zu erinnern, das wir . . . . negst, da die furstenthumbe getheilt wordenn, vnnser holsteinische Rethe inn den gesamptenn pflichtenn bisz vff vnnser weitter bescheidt zu haftenn vnnd zu bleibenn vorlassenn etc. Nachdem aber nu vnns allerley auslendisch und andere sachen furfallenn, derwegen die nodturfft erfurdert, das wir in den furstenthumbern Rethe habenn zu furderso vff vnnsernn Amptenn, die vns sonderlich vorwandt vnnd jnn vnnsern sachen zu gebrauchen etc., so begerenn wir demnach, Ir wollett euer gelegenheitt darnach achten, das Ir vff vnnser weiter erfurdernn euch ann vnns, wenn wir vff

Det er først fra denne Tid af, at man mærker til Modstrid fra Johan Rantzovs Side; thi endnu den 2. Juli (Torsdag efter Petri og Pauli) 1545 maatte Kongen minde ham om Edsaflæggelse og kræve hans endelige Svar, især da flere andre af hans Raader allerede havde aflagt Eden[1]). Denne Opfordring vilde Rantzov, der endnu var Hofmester for Hertugdømmerne, imidlertid lige saa lidt følge som Iven Reventlov, der efter Melchior Rantzovs Død var bleven Landmarskalk. I November Maaned 1545, ved Mortensdags Tid, holdtes en Landdag i Slesvig, hvor Hertugdømmernes Regering først blev endelig ordnet. Her nedlagde Johan Rantzov og Iven Reventlov deres Embeder som Hofmester og Marskalk; men de nøjedes ikke hermed; de opsagde ogsaa Kongen deres Ed som Raader og trak sig altsaa helt tilbage. Hver af Fyrsterne tog derpaa deres særlige Raader, og Kongen udnævnte Melchior Rantzovs Broder Breide Rantzov til Statholder i sin Del af Landene, med Fuldmagt til sammen med de andre særlige Raader ogsaa at repræsentere Kongen paa de fælles Landdage[2]).

---

die naheidt ann den furstenthumben gelangen, wie wir dann geneigt, ann vnns zuuorfugenn vnnd vnns wie geburlich mit eidenn vnd pflichtenn als unser Reth vnnd Amptman vorwandt machen das wir euch der gelegenheit nach nicht zuuorhaltenn, vnnd seint euch mit gnaden vnnd allem guthenn geneigt.

[1]) Vosses Excerpter B v b fol. 8.

[2]) Ordene lyde saaledes hos Voss (Exc. B. 1 fol. 1 b): Montags nach Martini ward zu Schleszwig ein Landtag gehalten, deren Acta in dem Register Nr. 13 fol. 169 angeführet werden. Da heiszt es unter andern Fol. 127: Es haben daselbst Hr. Johan Rantzow vnd Hr. Iuen Reuentlow ir Marschalk vnd Hofmeisterambt abdankt, auch den Ratseid aufgesagt, und hat jeder Herr sein eigen Redt beworben. Von kön. Maj. ist Breide Rantzov zum Stathalter angezeigt (osv.). — Jvfr. Waitz, Gesch. Schleswig-Holsteins II, 299—301, hvor dog de i Supplementet til Krag S. 62—75 aftrykte Forhandlinger fra Landdagen i Rendsborg 1544 synes henførte til Landdagen i Slesvig 1545.

Det var dette Skridt af de to Mænd, som skal have fremkaldt Kongens Vrede. Forøvrigt lader Johan Rantzov til at have anført Sundhedshensyn som Grund til, at han trak sig tilbage. Han taler selv om sit svækkede Helbred i et Brev fra 1546, som senere skal blive meddelt, og hermed stemmer en Efterretning fra Sønnen, Henrik Rantzov. I Aaret 1595 fik denne nemlig af den daværende Regering Befaling til at indsende Afskrifter af de Lensbreve m. m., der vare givne ham og hans Fader paa Amtet Steinburg. Han skriver da bl. a. til den unge Kristian den fjerde: «Dette er Afskrifterne af de Breve, som min salig Fader allerede èn Gang har overgivet til Eders kgl. Majestæts Bedstefader. Da nemlig min salig Fader paa Grund af sin Alder, og fordi han derfor ønskede at leve i Ro, havde taget sin Afsked[1]), er Kongen bleven ham unaadig og har givet Amtet Steinburg til Diderik Blome, med hvem min Fader levede i stort Fjendskab, og har ladet ham afkræve alle Segl og Breve, saavel dem, som angik Amtet, som ogsaa dem, der angik hans Lensgodser (seine verlehnte Güter); derpaa har han (Kongen) med al Flid inqvireret og gjennemsøgt, om noget urigtigt kunde opdages».

Som man ser, stemme disse Ytringer af Sønnen ikke ganske overens med hans tidligere anførte Beretning. Aldershensynet kan jo heller ikke have været overvejende, siden Johan Rantzov endnu ikke var ældre end 53 Aar, og Kongen kan neppe heri have set andet end en Skingrund.

---

1) . . . Alters u. dahero begehrten Ruhe halben abgedancket. (Voss, Exc. L xxxxiii a, fol. 8). Allerede 1545 siger Joh. Rantzov i et Brev til Kristian d. 3., at det i Kiel i Nærværelse af Rigets og Fyrstendømmernes Raader blev udtalt, at han fra den Tid ikke vilde have noget at gjøre med Antagelse af Ryttere eller Knægte, og man skulde dertil bruge Marskalken, Sekretæren eller andre (Smsts. xxiii a fol. 6—7).

Den virkelige Grund var tydelig nok, hvad enten den nu er bleven bestemt udtalt — som er det rimeligste at antage — eller ikke. At Kongen derpaa tog Forleningerne baade fra Rantzov og Reventlov, var nødvendigt, da de selv havde opsagt deres Ed. Dette skete i Januar Maaned (Søndag efter Hellig tre Konger) 1546 i Kolding, da Reventlovs tidligere Forlening, Flensborg, blev givet til Jesper Rantzov, en Broder til Breide og Melchior, og Steinburg til Wulf Pogwisch, medens der samtidig (4. Januar) udgik Brev til Joh. Rantzov om at overantvorde »den tro Haand» og Inventariet til Steinburg og Krempe til Pogwisch, da denne var udnævnt til Amtmand. Denne Wulf Pogwisch (til Dobersdorf) var gift med Johan Rantzovs afdøde Broder Povls Datter og maa ikke forvexles med den mere bekjendte Ridder og Raad Wulf Pogwisch til Bukhavn, Lensmanden paa Trøjborg, med hvem Kongen for øvrigt paa denne Tid (1545) havde stor Strid i Anledning af hans Udpresninger af Bønderne paa Trøjborg, og som endogsaa havde opsagt Kongen sin Tjeneste som Raad, hvilket Kongen tog ham meget unaadig op. Hvorvidt dette skulde staa i Forbindelse med Forholdene i Hertugdømmerne, maa vi dog lade henstaa uafgjort[2]). — Da imidlertid Wulf Pogwisch til Dobersdorf

[1]) Voss Exc. B i fol. 9 ff., B v b. fol. 11, hvor Lensbrevene anføres. Naar Grundtvig (Dsk. Mag. 4. R. III, 20) anfører Jesper Rantzov som Lensmand paa Flensborg allerede 1540, stemmer dette ikke med Voss. Exc. Saa meget er vist, at Jven Reventlov 1543 kaldes Amtmand i Flensborg (Voss Exc. B i fol. 14 f.) og ligesaa 1544 (Dsk. Mag. IV, 79).

[2]) 1545, 21. Marts (Lørdag efter Lætare) skriver Kristian d. 3. fra Kolding til ham om Sagen med Trøjborg. Derpaa hedder det: »das dw aber vnter andernn mit angehaften erbietten meldet, das du aus sonderlichem Bewegen vnd Ursachen vns dein Pflicht u. Dinst, damit dw vns Radtweise verwanth gewesen, aufgesacht, das wir mussen geschehen lassenn, da hast dw dich zu erinnern, das wir zw solchem nicht Vrsache gegebenn, sondernn haben vns

allerede døde kort Tid efter sin Forlening med Steinburg, blev Slottet givet i Forlening til Iven Reventlovs Broder Sivert (15. Marts 1546), og kort efter (5. April) blev der udstedt Brev til Rentemesteren Henrik Schulte om ufortøvet at forføje sig til Kongen med Listen over det Inventarium, som Johan Rantzov havde modtaget med Amtet Steinburg efter sin afdøde Broder Povl[1]).

Der synes saaledes allerede nu at være indtraadt et køligere Forhold. At Johan Rantzov maatte opgive Steinburg, der havde været i hans Faders og Broders Værge og saaldes i en lang Aarrække havde været i Familiens Besiddelse, var et føleligt Tab. Dog vare de to første Lensmænd vel neppe hans Fjender. Sivert Reventlov skal have beholdt Lenet til 1548; først da overdroges det til Diderik Blome[2]). Denne skildres som en raa og ustyrlig Mand, der begik den ene Voldsdaad efter den anden og derfor laa i stadig Strid med sine holstenske Frænder og Ligemænd. Det er først fra Aaret 1545 af, at han kommer til at spille en betydeligere Rolle som kgl. Raad og bruges til kgl. Sendelser. Det er tydeligt nok, at han nu er i Færd med at stige, medens Johan Rantzov havde trukket sig tilbage. Der kan derfor neppe være nogen Tvivl om, at vi her have den vigtigste af de hemmelige Fjender, der efter Henrik Rantzovs første Beretning modarbejdede Faderen. Og der turde være adskilligt, der tydede paa, at Kongens Forbitrelse

jeder zeit, vngeachtet wes von dir dajegenn vormuthet, mit allenn gnadenn gegenn dir erzeigt vnnd befinden lassen (Voss Exc. Bvb. pag. 7).

[1]) Voss Exc. Bvb. fol. 12 og Kallske Saml. 4. Nr. 576, Bl. XIX (hvoraf det fremgaar, at Wulf Pogwisch til Dobersdorf da var død paa Steinburg, hvorefter Angivelsen i Dansk Mag. 4. R. III, 69, at han endnu levede 1547, maa rettes).

[2]) Dansk Mag. 4. R. III, 234—35 (hvor 1543—48 altsaa efter Voss. Exc. anf. St. maa rettes til 1546—48); 244—45.

mod Johan Rantzov først ret er vakt noget senere, og at Blomes Udnævnelse til Amtmand paa Steinburg netop er et Tegn herpaa. Endnu i disse Aar stod Johan Rantzov nemlig tilsyneladende i en meget venskabelig Brevvexling baade med Kongen og Hertugerne, i al Fald Hertug Hans. Han udfører forskjellige Hverv for dem, underretter dem om, hvad han har erfaret om Troppesamlinger i Tyskland og lignende Forhold. Dertil kom, at Johan Rantzov vedblev at være en af den fangne Kong Kristierns Tilsynsmænd paa den holstenske Adels Vegne, en Stilling, som Kongen ikke en Gang kunde berøve ham, om han end nok saa gjerne havde villet. Endnu fra Slutningen af November 1546 og Begyndelsen af Januar 1547 har man Breve fra Johan Rantzov til Kongen om Kong Kristierns Fængsel[1]). Men samtidig med alt dette gik der endnu stadig Underhandlinger mellem Kongen og Johan Rantzov om dennes Edsaflæggelse til Kongen, hvilke førtes dels personlig af Kongen, dels paa dennes Vegne af den danske Kansler Johan Fris. Vi erfare det af et Brev af 16. Dcbr. 1546 fra Kongen til Johan Rantzov selv, hvori han ytrer, at skjønt Rantzov paa Landdagen i Slesvig havde nedlagt og opsagt Kongen sit Hofmesterembede og sine Raads- og Edspligter, hvormed han var Kongen og hans Brødre i Fællesskab forpligtet, saa havde Kongen dog ikke ment, at han vilde unddrage sig den Ed og den Pligt, hvormed han var Kongen personlig (særlig) forpligtet, især da han ogsaa havde Forleninger i Kongeriget. Kongen begjærede derfor hans Erklæring om, hvorvidt han endnu vilde lade sig bruge i Kongens Tjeneste i eller udenfor Landet, naar Lej-

---

1) Johan Rantzovs Breve i Geh.-Ark. Jvfr. de i Dsk. Mag. IV, 75—89 fra Aarene 1544—46 meddelte Breve.

ligheden fordrede det. — Rantzov svarede hertil d. 23. samme Maaned, at han henholdt sig til sine tidligere Ytringer dels til Kongen selv personlig i Karnappen paa Flensborg Slot, dels til Johan Fris, da denne i den Anledning var sendt til ham i Itzeho; derved vil han lade det blive ogsaa denne Gang, indtil han faar Kongen selv i Tale; da vil han give Kongen sin Lejlighed og sin Svagelighed til Kjende; for øvrigt skal Kongen, hvor Nødtørft fordrer det, i ham spore og finde en tro Undersaat, der efter Evne vil gjøre, hvad han er sin Herre og Konge skyldig [1]).

[1]) Baade Kongens Brev af 16. Decbr. og Rantzovs Svar af 23. Decbr. findes i Geh.-Ark. (Johan Rantzovs Breve). Da Kongens Skrivelse, mutatis mutandis, er ordret indført i Svaret, meddeles her kun dette: Durchleuchtigster groszmechtiger kuningh (osv.). — Gnedigster kunungh vnd herr, E. ko. Matt. schreiben des datum Koldingen den xviten Decembris, belangend, das ich negest vff dem landtage zu Schleszwigh das hoffmeister ampt vnd radts vnd Eides pflichten, damidt E. ko. Matt. vnd derselbigen gelipten Brudern, meinen gnedigen herrn, ich samptlich vorwandt geweszen, abgedancket vnd vffgesagt, szo haben E. ko. Matt. doch nicht eracht, das ich auch der Eide vnd pflicht, damidt E. ko. Matt. jch sonderlich verhafft, mich entleddigen wollen, aber alsze dennoch E. ko. Matt. hendel jch daher entladen, vnd die gelegenheit erfurderter E. ko. Matt. sachen in auffachtunge zu haben, vnd das E. ko. Matt. ander ihrer Matt. rethe vnd vorwandten vnd mich daneben der maszenn gnedigst wissen, das zu E. ko. Matt. hendeln sie vnd ich, wie solchs die nottorfft erfurdertt, gewilliget, szo begern E. ko. Mtt. gnedigst, jch wolte E. ko. Matt. nach dem denselbigenn E. ko. Mtt. ich radtsweise vnd als ein belehnter vorpflichtt, derwegen jn E. ko. Matt. reichen Dennemargken ich auch midt belehninge vorsehn vnd begnadet, vnbeschwerdt vornemen lassen, ob. E. k. Matt. dermasszen meins Radts vnd dinstpflicht jn E. ko. Matt. sachen vnd hendeln als E. ko. Matt. jnnen vnd ausserhalb landes, wie solchs die gelegenheit geben mochte, zuuorlaszen etc., wie den solchs E. ko. Mtt. schreiben ferner gelautt, — habe jch vntherdenigst entfangenn vnd vormerckt, Vnd kan E. ko. Matt. jch darauff jn andtwerdt vff vntherdenigste hinwyder nicht vorhalten,

Hvad Rantzov har svaret Kong Kristian i Karnappen paa Flensborg Slot, det vide vi ikke, heller ikke, om det er kommet til en ny Samtale med Kongen. Men vi kunne ikke betragte dette Brev fra Johan Rantzov som andet end som et høfligt Afslag. Han erklærer ikke lige ud, at han atter vil træde i Kongens Tjeneste som hans særlige Raad, men henholder sig til tidligere Svar og til Helbredshensyn; kun den almindelige Tjeneste, som en Undersaat og Lensmand er sin Konge skyldig, vil han efter Evne yde. Vi antage derfor, at det er dette nye Afslag, som Kongen har taget unaadig op, om vi end tro, at Henrik Rantzov har skildret Kongens Unaade med for stærke Farver. I de nærmest følgende Aar finde vi kun faa Breve vexlede mellem Kongen og Johan Rantzov, eller mellem denne og Hertugerne. Vel findes der et Par Breve, et om Kong

---

das die szelbe E. ko. Matt. jnn gnedigsten gedenckende, wes E. ko. Matt. jch zw Flensborch vorrückter zeidt jm karnappe vnd dem Ernuesten vnnd erbarnn hernn Johan Freszen, E. ko. Matt. vnd der Reichenn Cantzlernn, der vonwegen E. ko. Mtt. dabeuornn mit mir zw Itzeho handelen solte, angezeigt, bey deme ich es auch diszmals beruhen lasse, bis ich ann E. ko. Matt. gelange, alszdenn werde E. ko. Mtt. ich meine gelegenheit vnd schwacheit ferner vormelden, vnd sollen E. ko. Matt., woe es die nottorfft fordert, das ich derselbigen E. ko. Matt. wie ein frum vntherdan meines vormugendes, wie jch E. ko. Matt. alsze meinen gnedigsten kunige furstenn vnd herrnn zw thunde schuldich, erspören vnd befinden, vnd thu E. ko. Matt. jch mich hirmit vffs vntherdenigste beuelen, mit angehaffeder vntherdenigster bitte, E. ko. Matt. wolle dis mein schreiben gnedigst zu heithen furen. Der almechtige wolle E. ko. Matt. jnn geluckszeligem regemente vnd langkwerender gesuntheit gnedich erhalten. Datum Bredenbergk Donnersdages nach Tome Anno etc. xlvj.

E. ko. Matt.

vntherdeniger vnd williger

Johan Rantzow,

Ritter.

Kristierns Fængsel og et om en privat Sag, fra Johan Rantzov til Kongen fra Januar Maaned 1547, men de ere Svar paa Breve, skrevne af Kongen, inden denne havde faaet Johan Rantzovs Afslag af 23. December. Derpaa erindre vi ikke at have set noget Brev om betydeligere Sager fra Rantzov til Kongen før 24. Avgust 1548. Hertug Adolf havde nemlig opfordret ham til at ledsage sig til Augsburg; men han havde givet Afslag af Hensyn til sin egen legemlige Svaghed og Lejlighed, endskjønt han gjerne ved enhver Lejlighed som en tro Undersaat vilde fremme Kongens og alle sine Landsfyrsters Vel og ikke var utilbøjelig til at tjene dem i al underdanig Troskab[1]); da Hertugen imidlertid havde fastholdt sin Begjæring, havde han ytret, at han trods sin Svagelighed vilde ledsage ham, hvis Kongen vilde indvillige deri, og da han nu havde erfaret, at det ikke var Kongen imod, havde han indvilliget. — Kort efter findes der et Brev fra ham til Kongen om Provsten i Itzeho og Forholdene der i Klostret. Næste Aar (Avgust 1549) klager han over, at Otte Ratlov, som han laa i Strid med, i hans Fraværelse har søgt at opvække Kongens Uvilje mod ham, og fremstiller i den Anledning Sagens Sammenhæng for Kongen. — I Aaret 1550 spurgte Kongen ham dog til Raads om det Ægteskab, der paatænktes mellem hans Søster Elisabeth og Hertug Ulrich af Meklenburg, — det eneste Exempel, man kan anføre paa, at Kongen i disse Aar i en saadan Anledning har henvendt sig til Rantzov. I Aaret 1551 derimod maatte

---

[1]) ... ob ich nun woll E. kö. Mt. vnd alle meiner landfürsten hoheit vnd aller wolfarth ider zeit wie billich alse ein getrewer gantz vnderthenichlichen nicht allein gerne gesehen vnd auch gefurdert vnd inn allem erheblichen vnderthenig zu dienen nicht vngeneigt.

han (18. Septbr.) forsvare sig mod Beskyldningen for at have ladet Aalholm Len og Slot paa det skammeligste forfalde. Han skyder i den Anledning hele Skylden paa sin Foged, da han selv i lang Tid ikke havde været der, lover at udbedre Skaden og beder om Kongens Naade som hidtil. Kort efter maatte han imidlertid efter Kongens Befaling indlevere fuldstændig Register over det Gods, hvormed han paa Livstid var forlenet i Itzeho Sogn, saa her formodentlig ogsaa har været noget i Vejen. — I de følgende Aar (1554) træder Rantzov i nærmere Forbindelse med Hertugerne Hans og Adolf, som oftere æske hans Raad og Nærværelse, men i Reglen faa Afslag af private Grunde. Hvor vidt han, som det hedder sig, i senere Aar atter har opnaaet Kongens Gunst, skulle vi ikke kunne afgjøre; det Kongebrev fra 1557, som er meddelt i Dansk Mag. IV, 127, er just ikke skrevet i den venskabeligste Tone[1]).

Man har, som ovenfor antydet, talt og skrevet meget om Johan Rantzovs vise Raad i Anledning af Hertugdømmernes Deling, og nu, efter Aarhundreders Kampe, fremkaldte ved disse uheldige Forhold, er det nemt nok at give Johan Rantzov Ret. Men inden man fælder en altfor haard Dom over Kong Kristian, fordi han, som man mener, alt for meget tog Hensyn til sine Brødres Tarv og alt for lidt til sine Landes, og over det danske Rigsraad, fordi man mener, at det har vist stor Ligegyldighed og national Sløvhed i dette Spørgsmaal, er det dog nødvendigt først at tilbagekalde i Erindringen, hvorledes Stillingen var. Efter hvad der var sket 1533, var der i Virkeligheden

---

[1]) Efter Johan Rantzovs originale Breve i Geh.-Ark., jvfr. Dsk. Mag. IV, 89 ff.

intet Valg. Allerede den Gang havde det danske Rigsraad forlangt Hertug Hans medindbefattet i Hyldingen i Hertugdømmerne. Det var i det Øjeblik den eneste Maade, hvorpaa man kunde sikre sig Del i Slesvig, især da man den Gang nærmest havde i Sinde at tage Hertug Hans til Konge i Danmark[1]). Det er et Træk af Betydning, ogsaa til Forstaaelsen af Begivenhederne 1544. Hver af Kong Kristians Brødre havde, i det Øjeblik de bleve myndige, lige saa stor Ret til Del i Hertugdømmernes Regering, som han havde. Spørgsmaalet bliver da, om Farerne for Stridigheder mellem Brødrene bleve mindre, naar man indrettede en Fællesregering uden Deling eller endogsaa rent berøvede dem deres Ret. Derom kunde der da i al Fald være delte Meninger. De slesvig-holstenske Herrer have øjensynlig holdt paa en Fællesregering uden Deling, og det er i den Henseende betegnende, at der netop nu indtræder et spændt Forhold mellem Kongen og hans Faders og hans egne troeste og mest fremtrædende holstenske Raader, netop de Mænd, der mest havde bidraget til at sikre ham Herredømmet: Johan Rantzov, Wulf Pogwisch og Iven Reventlov, medens man slet ikke hører noget om Strid mellem Kongen og hans danske Raader i denne Anledning. Dette kan ikke være, fordi det danske Rigsraad ingen Følelse havde for Slesvigs Bevaring for Kongeriget. Denne Afhandling turde indeholde Vidnesbyrd nok om, hvor meget man i Danmark frygtede for et holstensk Regimente, og vi have baade Utenhofs og Klingenbecks Ord for, at man hellere end gjerne vilde have ind-

---

[1]) Se min Afhandling om Herredagen 1533, dette Tidsskrifts 4. R. III, 258—59.

draget Slesvig i Riget, om man havde kunnet. Skulde det da ikke være Tilfældet, at Frygten for et helt adskilt Slesvig-Holsten har været den væsentligste Grund til, at man nu som i Kong Hanses Tid foretrak en Deling, hvorved dog en Forbindelse mellem Danmark og Slesvig sikredes i en fælles Konges Person, der baade havde Del i Hertugdømmernes Fællesregering og havde sin særlige Andel? Og det kan vel neppe betvivles, at Kongens Indflydelse paa Hertugdømmernes Regering netop blev størst, naar han havde sin særlige Statholder, der vel at mærke ikke blot repræsenterede ham i hans særlige Del, men ogsaa i Fællesregeringen[1]), og sine særlige Raader, fremfor at Raadskollegiet, efter Holstenernes og Johan Rantzovs Mening, skulde være en fælles Institution. Var det sket, var ganske vist dette Kollegium blevet Hertugdømmernes egentlige Regering, men Fyrstemagten betydelig indskrænket, og paa den Maade havde Johan Rantzov som Hofmester for begge Fyrstendømmer kunnet vedblive at være Sjælen i Hertugdømmernes Styrelse.

Men, vil man maaske indvende, Førstefødselstanken var nok trængt igjennem, og da havde, naar Delingen ikke havde fundet Sted, Hertugdømmerne ganske anderledes gjennem èn Fyrstes Person været knyttede til Danmark. Men dertil maa svares, at Førstefødselstanken kæmpede man endnu imod paa den Tid; uden en sikker Arvefølge havde man ikke kunnet sikre sig Forbindelsen med Hertugdømmerne, og selv ad den Vej var man maaske ikke kommet videre end til et Slesvig-Holsten i Personalunion med Riget. Og hvem borger saa for,

[1]) Herpaa gik Breide Rantzovs Fuldmagt ud (Voss Exc. B. 1 fol. 1—2).

at Spændingen mellem Dansk og Tysk, da der ingen fast Arvefølge var, ikke var bleven saa stor, at Slesvig i et uheldigt Øjeblik var blevet helt løsrevet fra Riget? Ingen kan med Sikkerhed sige, om Delingen 1544 ikke netop har været et Middel til, at Slesvig atter kom tilbage til Danmark, om end efter haarde Kampe, megen Strid og Møje. Ellers var det maaske aldrig sket.

Af Ulrich v. Werdums Rejsebeskrivelse (1673).

Meddelt af

Xaver Liske[1]).

Ulrich v. Werdum er født den 1ste Januar 1632 i Werdum i Østfriesland; Landsbyen, i hvilken han saa Lyset, tilhørte hans Forældre. Til sit trettende Aar blev han sammen med sin yngre Broder Alexander undervist i Hjemmet af Huslærere, derpaa besøgte han Skolen i Jever, senere Universitetet i Francker i Vestfriesland og endelig det i Hejdelberg. Efter at han i Aaret 1662 havde mistet sin Fader og i 1667 sin Moder, og Sødskendene havde delt den efterladte Formue mellem sig, begav han sig i Aaret 1670 med sin Broder Alexander «for at se sig om i Verden» først til Hamborg, derpaa til Lybek. Her besluttede de, at Alexander skulde gaa til Sverige, Ulrich til Polen. Alexander udførte sit Forsæt d. 17. Maj 1670, Ulrich sit ti Dage senere. Paa Skibet, som førte ham over fra Travemünde til Danzig, gjorde han Bekjendtskab med en Franskmand, som han først kjendte under Navnet Monsieur Beauval, men senere lærte at kjende som Jean de Courthonne, abbé de Paulmiers et Harchagrat(s). Denne var

1) Ikke blot Professor Liskes Bemærkninger om Ulrich v. Werdum, men ogsaa dennes Rejsebeskrivelse gjengives her i Oversættelse fra Tysk.

hemmelig diplomatisk Agent for den franske Regering, hvem den havde afsendt til Polen, for at han skulde conspirere med de polske Stormænd af det franske Parti mod den daværende Konge Michael Wisnioviechi, styrte denne fra Thronen og gjøre Hertugen af Longueville til Konge i hans Sted.

Ulrich v. Werdum traadte i Tjeneste hos denne Agent og gjennemgik med ham i Løbet af to Aar de farligste og interessanteste Aeventyr. Den franske Agent førte sin Sag saa dygtigt, at Michaels Fald allerede var besluttet, da pludselig d. 10. Juli 1672 den skjæbnesvangre Efterretning kom til Warschau, at Hertugen af Longueville var falden ved Rhinovergangen ved Tollhuys. Agenten og hans Ledsager flygtede strax, først til Danzig, derpaa tilbage til Paris. — Den 12. August naae de begge til Paris. Her bliver han til d. 16. Marts 1673 og begiver sig saa til England; den 22. Marts er han i London, men forlader allerede d. 4. April denne Stad og strax efter England og begiver sig over Dover, Calais, Dünkirchen, Brügge, Gent, Brüssel, Antwerpen, Rotterdam, Haag, Haarlem, Amsterdam, Groeningen, Emden, Hamborg og Holsten til Danmark og derfra tilsøs til Sverige. Den 24. Maj 1673 ankommer han til Stokholm. Her træffer han atter sammen med sin Broder Alexander og træder i Tjeneste hos Grev Bengt Oxenstierna som Hovmester. Denne svenske Diplomat ledsager han i Aaret 1674 som Hovmester paa hans Ambassade til Wien, vender tilbage med ham til Wismar og tager her Afsked med ham. Oxenstierna gaar til Sverig, Ulrich hjem: til Werdum og Petkum. Senere træffer han atter sammen med Greven i Nimwegen paa Congressen her, men modtager ingen Tjeneste hos ham. Stillingen som Hovmester ved Ambassaden hos Grev Oxenstierna modtager

nu hans Broder Alexander. Fra Nimwegen vender Ulrich atter tilbage til Petkum og Werdum og ankommer hertil d. 11. April 1677. Dermed ophøre mine Efterretninger om denne Person; hvad der videre hændte ham, er mig ikke bekjendt. — Han har efterladt sig en udførlig Beskrivelse af sine Hændelser i Manuskript. Dette Manuskript, et stærkt Foliobind paa 508 Sider, findes i det kongelige Bibliothek i Berlin (Ms. germ. fol. 68) og bærer Titlen:

»Journal der Reisen, die ich durch die Königreiche Polen, Frankreich, Engelland, Dennemarck und Schweden auch durch Ober- und Nieder-Teutschland samt andern hier und dort angräntzenden Ländern gethan in den Jahren 1670—1677. U. von Werdum«.

Den interessanteste Del af dette Skrift danner Beskrivelsen af hans Ophold i Polen; det er en Kilde af første Rang for Bedømmelsen af de daværende indre polske Forhold og de franske Intriguer. Mindre vigtige ere de andre Dele, men ogsaa de indeholde, saa vidt jeg kan skjønne, meget Interessant. I Danmark har han ikke opholdt sig ret længe; han har kun lært Landet overfladisk at kjende paa sin Gjennemrejse i Aaret 1673: derfor indtager ogsaa Beskrivelsen af hans danske Rejse intet stort Rum. Naar jeg her meddeler den fra Flensborg af, saa troer jeg, at man dog hist og her vil finde mangt et interessant Datum, saa meget mere som Werdum overhovedet i sin hele Journal, hvad topografisk Nøjagtighed angaaer, virkelig yder noget beundringsværdigt.

Denne Beskrivelse af hans danske Rejse skal altsaa her medfølge paa de følgende Sider.

Den 28. April (1673) til Flensburg. Denne Kjøbstad er i sin hele Længde lukket ved Omkredsen af sine Huse, og ligger mellem Højder og en Bugt af Østersøen, som skyder sig vel fire Mil ind i Landet og her danner en meget smuk, dyb og sikker Havn. Ud i denne Bugt løber en stor Bæk, der kommer saa langt inde fra Holsten, at den der berører Eyder, og saaledes ligesom samme Flod strækker sig tvers gjennem Holsten fra Nord- til Østersøen. Slottet i Flensburg ligger i Flækkens nordvestlige Del og er ikke ilde bygget, behersker ogsaa Staden, men er i og for sig ikke fast, fordi der ligeoverfor ligger et højt Bjerg, imod hvilket ingen kan dække sig paa Slottet. Dette beskyder iøvrigt ogsaa Havnen.

Derfra over sandet og stenet Mark en halv Mil til Bow, en lille Kirkeby og videre til Krippele[1]) to Mil. Denne sidste ligger en Smule til højre, og til venstre ser man her ligeoverfor Kirkebyen Woldersleben[2]) med et højt Spir. Derfra gjennem sumpigt Land ad en stenlagt Vej til Tollstede, en Landsby uden Kirke, en Mil.

Kirken i Landsbyen Yørnkars[3]) ligger nær herved og begge høre til det fyrstelige Holsten. Yørnkars paa Dansk betyder: Eisenkreutz.

Derfra gjennem middelmaadigt Land til Ryk[4]), en Mil. Dette er en net Kirkeby med en Herregaard, der tilhører en Adelsmand af Slægten Broockdorff.

Derfra over stenet Sandmark til Lünne[5]), en Mil. Dette er en lille Kirkeby med firkantet Taarn. Derfra over Jordbund af samme Slags til Ammerbadt[6]), halvanden Mil. Dette er et Herberge ved en Bæk, over hvilken man endnu engang kommer ind i det kongelige Holsten. Alle disse Marker ere fulde af opkastede Gravhøje.

---

[1]) Kliplev.
[2]) Bolderslev.
[3]) Hjortkjær.
[4]) Maa være Ris.
[5]) Kan ikke være nogen anden By end Øster Løgum.
[6]) Immervad.

Derfra gjennem bakket Land med Smaaskov, hvorimellem der dog ligger god Agerjord, til Hadersleben, halvanden Mil. Dette er en lille By med en god Beliggenhed, men næsten brøstfældig. Paa den ene Side har den en Arm af Østersøen, paa den anden en Indsø med frisk Vand og rundt omkring frugtbare Jorder. Kirken er stor, men meget brøstfældig, Torvet kun lille og Husene slette.

Den 29. April derfra over sandet Mark til Starrup, som er en Kirke, beliggende ved den Arm af Østersøen, som gaar ind til Hadersleben, en Mil. Derfra over god Klægjord til Kirkebyen Assboy[1]), hvorfra man strax kommer til Færgen til Assens, en Mil. Dette er det Sted, hvor man fra Holsten færges over til Fyen over lille Belt, som er to Mil bredt.

Paa Fyen ankommer man til Assens, en lille Stad med en ringe Kirke, helt igjennem meget brøstfældig. Den ligger ved Enden af en Bugt, som Østersøen her gjør ind i Øen.

Derfra over frugtbar høj Sandmark, som dog er noget stenet og ikke meget gejl (?), til Snyholm[2]), to Mil. Det er et Hus, som tilhører en Adelsmand, Monsr. Schinckel. Det ligger meget yndigt med en Sø mod Sydsiden og mod Nordsiden dækket af en lille Skov. Landet her bliver for største Delen pløjet, dog gik der ogsaa Faar derpaa, som var temmelig store; det øvrige Kvæg var kun smaat.

Derfra over Høje og Dale af samme Slags Jord til Oddensee, Hovedstaden paa Fyen, to Mil. Den er temmelig stor og har fire Kirker, af hvilke den fornemste er stor og vel bygget med forskjellige Epitaphier og Grave. Her og i Holsten og i hele Danmark lade de Kisterne, som er pynteligt overtrukne og beslagne, staa over Jorden i mange Aar paa Begravelsesstedet i Chorene og Kirkerne. Byen er aaben og ligger i en smuk Egn ved en Bæk, der var forsynet med en Del Redouter og Traverser. De fleste Kirker i hele Danmark, i Landsbyerne saavel som i Stæderne, ere byggede i Korsform.

---

[1]) Østby.
[2]) Søholm.

Den 30. April. Derfra over frugtbare Græsgange til Ülsen[1]), tre Mil. Dette er en lille By, dog er Kirken tækket med Bly.

Derfra over samme Slags Jordbund til Neyburg, hvor Færgen er fra Fyen til Sjælland over store Belt, to Mil. Denne Stad er ikke stor; den ligger ved Kysten af store Belt. Den er befæstet med temmelig brede Grave, flere svære Jordvolde, Bastioner og Platfonder, men ganske uordentlig. Kirken er temmelig stor, og inden i den stode helt forgyldte Kister, for at prange over Jorden.

Derfra over store Belt til Korsør, fire Mil. Man har paa højre Haand den danske Ø Langeland, paa hvilken der ligger et Slot og flere Herregaarde. — Paa venstre Haand har man Spröö, som er en Sandbakke med to grønne Høje og et Hus. Korsør er en aaben Stad med en lille Kirke. Slottet ligger tæt ved Nord derfor og er befæstet med temmelig svære Volde og fire irregulære Bolværker (Zwinger); Bygningen, som staar deri, duer ikke meget.

Derfra gjennem Klægland, som dog just ikke var det fedeste, ved et stort Nor, som fra Beltet her gaar ind i Sjælland, til Slagels, to Mil. Dette er en lille By med daarlige Huse, ved hvilken mod Syd Slottet Anderschou ligger, som er stort og bygget meget smukt paa en stor Høj.

Derfra gjennem sandet Land med Smaaskov til Soor, to Mil. Dette er en Flække, som ligger meget yndigt mellem smukke Agre og Smaaskove og tæt ved en Sø. Den har kun en Gade, og i Udkanten ligger enkelte Huse rundt omkring i Haver. Her har forhen været et Akademi med allehaande Øvelser.

Den 1ste May derfra gjennem en yndig Bøgeskov, hvori forskjellige store Søer med frisk Vand ligge, og derpaa over stenet Mark med Smaaskov til Staden Ringstede, som kun er lukket ved Omkredsen af sine Huse, og slet bygget. Den er temmelig stort anlagt med et rummeligt Torv og en stærkt bygget Kirke, men altsammen næsten øde; — to Mil fra Soor.

---

[1]) Ullerslev.

Derfra gjennem Smaaskove og sandet Land til Oosteede[1]), to Mil. Dette er en ringe Kirkeby paa sandet Jordbund.

Derfra over noget frugtbart Land, som ikke er saa fuldt af Stene, til Röskild, to Mil. Dette er en aaben men iøvrigt velbygget Stad. Den ligger ved en Bugt af Østersøen, som her gaar vel syv Mil ind i Landet. Den store Kirke er meget smuk med to høje Taarne paa den vestre Side og et mindre bagved paa Korskirken. Taget er helt over af Kobber; her ligge Danmarks Konger begravede. Frederik d. 2dens og Christian d. 4des Gravkapeller paa Sydsiden af Kirken ere overordentlig prægtigt byggede; Frederik d. 3die ligger paa Nordsiden og Castrum doloris stod endnu paa hans Grav. I denne Kirke er der ogsaa et smukt Orgel og Kongens Stol er meget pynteligt forarbejdet. Iøvrigt laa der ogsaa mange gamle Ligstene over Konger overalt derinde.

Derfra gjennem smukt Land, dels med Klægjord, dels sandigt og helt over bestrøet med smukke Kirker og Landsbyer; blandt andre to Mil fra Röskild til højre Side Kirkebyen Hartrup[2]), og en halv Mil fra Kjøbenhavn ogsaa en stor Landsby Moorbuy (?) uden Kirke. Fra Röskild til Kjøbenhavn er fire Mil.

Dette er Hovedstaden i Kongeriget Danmark og Kongernes sædvanlige Residens. Den er temmelig stor og vel bygget, ogsaa paany stærkt befæstet med svære Volde og Bastioner, og paa dens Nordside ligger desuden et fast Citadel ved Søen, som er forsynet med alt nødvendigt. I disse sidste Aar er Staden bleven meget udvidet mod Nord, og i denne nye Stad har Kongens Fru Moder anlagt et prægtigt Hus med en pyntelig Have, ligesom ogsaa Kongens Lystslot, kaldet Rosenhaven, ligger i den. I den gamle Stad ligger Kongens Slot, bestaaende af mange Bygninger, men meget uformeligt og med en meget uanselig Port. Tæt derved ligger Bibliotheket, Tøjhuset, Proviantgaarden, Børsen og flere andre Bygninger. Paa Holmen er Skibsbyggeriet samt en smuk Kirke, og Havnen er udmærket

---

[1]) Osted.

[2]) Maaske fejl skrevet eller læst for Høje Taastrup.

god, saa at de allerstørste Skibe med hele Ladninger for fulde Sejl sejle hen til Skibsbroen og iforvejen udenfor næsten overalt have en god Red. Bagved Bryghuset er der efter det svenske Angreb lagt smukke, svære Bolværker, medens Byen tidligere her næsten laa aaben; ogsaa Christianshavn er overordentligt stærkt befæstet som en lille Stad à part, hvortil en smuk Bro fører over fra den gamle Stad; overfor Broen har Admiral Adler bygget et herligt Palatium. Af Kirkerne er den fornemste St. Maria Kirke; paa den ene Side af dens Kirkegaard har Corfitz Ulefelds Hus staaet, som nu er nedrevet, og paa hvis Plads der er oprejst en stor Skamstøtte med følgende Indskrift: Forræderen Corfitz Ulefeldt til evig Skam og Styggelse. Ellers ere de betydeligste Kirker i Kjøbenhavn endnu St. Nicolaus, St. Peter, Helligaands Kirke og Trefoldigheds Kirke, paa hvilken er et saa tykt Taarn, at man kan komme op eller ned ad dets Vindelgang med Hest og Vogn. Der er anlagt tre eller fire store Torvepladser i Byen, og Grev Gülden-Løw har ladet opføre et meget smukt Hus ved det ene nye Torv, ved hvilket — ligesom ogsaa ved den gamle Dronnings Hus — der er ført to smukke, brede Kanaler fra Stranden ind i Byen, i hvilke de allerstørste Skibe godt ville kunne losse og lade; — en lignende Kanal findes ogsaa allerede nu mellem Ammunitions- og Proviantbuset.

Den 3. May derfra over sandet Mark til Jägersburg, en halv Mil. Dette er Kongens Jagtslot; ganske tæt ved ligger Kirkebyen Jentoff og ligeoverfor tilhøjre Grev Gülden-Löws Dyrehave, Kukucksholm. Gjennem hele Danmark har Kongen foruden de almindelige Landeveje en særlig Vej for sig selv fra et Sted til et andet, som er bred og jævn, desuden aflukket og ellers ikke afbenyttelig for Nogen.

Derfra videre over sandet og ikke videre frugtbar Mark til Papirmøllen, en Mil. Den er vel bygget og ligger ved Bredden af Østersøen.

Derfra langs med Kongens Dyrehave, som hører til det omtalte Jagtslot og kun har en Kjørevej mellem sig og Øster-

søen til Rümsterharbörge[1]), en Mil. Dette er en Kro, som ligger ganske tæt ved Østersøen.

Derfra bestandig ved Østersøens Bred eller med Udsigt til den gjennem sandet Land, Krat og Skov til Elsenør, halvtredie Mil. Dette er en aaben Stad beliggende ved en Snevring af Østersøen, som kaldes Sundet, hvor Sjælland og Skaane nærme sig til hinanden paa trekvart Mils Afstand; paa den skaanske Side ligger Staden og Slottet Halschenburg[2]), men paa Sjælland Slottet Kronenburg med den omtalte Stad Elsenør. Denne er mod Sydsiden noget lukket ved Søen og en Mur; det øvrige er aabent og den har kun Slagbomme som Porte. Før har den været bygget helt op til Kronenburg, men Svenskerne have i den sidste danske Krig sløjfet saa meget derimellem, at der nu paa de to Sider omkring Slottet er gjort en stor place d'armes, ligesaa rummelig som den i Antwerpen, ligesom da dette Slot er meget stærkt befæstet med regulære Bastioner, som tilligemed Voldene indtil Brystværnet ere fodrede med Teglsten og indvendig forsynede med en statelig Bygning. Denne har mange Taarne og deriblandt et, som er fladt og saa tykt, at der staar Feldtstykker derpaa som paa et Batteri. Sundets Dyb gaar langs under Kronenburg, saa at dette Slot bekvemt beskyder alle forbisejlende Skibe. I Elsenør er der en tysk og en dansk Kirke samt et Hospital.

Den 7. May derfra i Skibet St. Jakob fra Maestrandt, paa hvilket Chrøsten Rasmus var Skipper, tilsøs tilbage igjen til udfor Kjøbenhavn, er fem Mil Man har først tilvenstre Helschenborg og Skaane, derpaa Øen Hüen, paa hvilken der ligger en Kirkeby og det Hus, i hvilket Tyko Brahe gjorde sine astronomiske Observationer; derpaa ser man til venstre paa en anden Pynt af Skaane Fæstningen Landskroon og Staden Malmøe. Til højre ser man paa Sjælland den Egn, som jeg var kommen igjennem, og som i Forvejen er beskreven.

---

[1]) Rungstedherberge.

[2]) Helsingborg.

Den 8. May derfra til udfor Draakoort[1]), to Mil. Til højre har man Øen Amager, som ligger lige ved Christianshaven og er beboet af Hollændere, som her have deres Kirke og Landsbyer. Til venstre ligger udfor Skaane Øen Saltholm og længere mod Øst ser man Valsterbon[2]), som er det sydvestlige Pynt af Skaane med et Castel, By og et Fyrtaarn (Brandaris). Vandet mdllem Valsterbon og Draakoort er kun tre Mil bredt, og det sidste er den østlige Spids af Amager.

Den 9. May derfra til Øen Bornholm, fjorten Mil. Til højre ser man kun Havet og Øen Moen, som er dansk og skinner meget hvid herover; der ligger en By og et Slot paa den. Til venstre ser man paa Skaane og Blecking Stæderne Trölberg[3]) og Üstede[4]) og Pynterne Sandhammer og Sommerhaven samt mange hvide Kirker inde i Landet, som for største Delen ligge en Mil fra hinanden. Bornholm er syv Mil lang og ligger godt fjorten Mil fra den pommerske og fire Mil fra den nærmeste skaanske Kyst, som ved Bugten ved Christian-Stadt her trækker sig noget tilbage mod Nord. Paa Bornholm ligger fire Byer, af hvilke Rünne er den betydeligste, som dog kun har en Kirke og er aaben og slet bygget. Den bedste af de øvrige er Svanike. Slottet, fra hvilket Øen bliver styret og behersket, hedder Hammershus og ligger paa en Klippe ved Øens nordlige Kyst. Det er lille, men skjøndt uformeligt dog fast nok bygget med stærke Mure og tykke Taarne, naar kun ikke alle de omkringliggende Bakker vare højere end Fæstningen. Iøvrigt ligger der endnu ogsaa en Del smukke Landsbyer og Huse paa denne Ø, hvis Jord er frugtbar saavel til Græsning som til Agerbrug, fornemlig paa Sydsiden. Den er dansk.

Den 10. May derfra mellem Erdtholmene, som er nogle Høje, der rage op over Søen, beliggende tre Mil fra Bornholm;

---

[1]) Dragør.
[2]) Falsterbo.
[3]) Trelleborg.
[4]) Ystad.

og derfra videre til vi fik de Klipper i Sigte, som ligge i den skaanske Sø og hedde Uytleggers[1]), elleve Mil fra Erdtholm, tilsammen fjorten Mil. Man ser ogsaa her Hamme, en Klippe i Blekingk; denne og den følgende Dag var det ganske stille. Coursen gik mod Sydost, uden at vi saae andet Land end de omtalte Klipper.

Den 12. May rejste der sig en stormende Modvind, dog laverede Søfolkene den hele Dag med lidt Fordel, dog kun saa at vi mod Aften fik Suyderoorden i Sigte, den sydlige Pynt af Oelandt, som er en Mil fra Uytleggers.

Den 12. May ved Midnat blev Vinden saa voldsom, at den nødte Sømændene til at vende om igjen, saa at vi da i kort Tid med en stærk Nordostvind tilbagelagde Vejen og endnu tidligt paa Morgenen kom til Ankers under Bornholm, et Kanonskud fra Rünne, hvilket igjen tilbage fra Suyderoorden var 15 Mil. Reden langs med hele Bornholm har skarpe stenede Grunde og er meget frygtet af Skipperne, da mange Skibe forgaae paa den. Modvinden, som ofte voxede til en Storm, opholdt os her sex Dage.

Den 19. May var den anden Dag i Pindsen; vi lettede Anker og sejlede den Dag saa langt, at vi om Aftenen Kl. 5 tabte Bornholm af Syne. Her, mer end sex Mil ude paa Søen fløj Svalerne omkring.

Den 20. May blæste det stærkt om Natten, og Coursen gik mod Nordost. Om Dagen blev det ganske stille, og vi drev om uden at se Land. Sælerne gjorde denne Dag stor Støj, og der fløj bestandig en stor Mængde Traner over Skibet.

Den 21. Maj om Morgenen Kl. ti fik vi Øeland i Sigte, hvis hvide Kirker, byggede i en Mils Afstand fra hinanden, skinne langt ud over Søen. Denne Ø ligger tre Mil fra Fastlandet foran Kalmar-Sund henimod Blekingen og Smaaland og sexten Mil fra Bornholm. Vi sejlede videre langs med Øeland, der har en Kirke paa hver Mil, som man tydeligt kan se langt

---

[1]) Vistnok de Klipper, hvor Utklippans Fyrtaarn nu ligger.

ude paa Søen, og denne Dag naaede vi til denne Øs Kastel, kaldet Borckholm, som langvejs fra har et smukt Udseende og ligger paa en Høj, der er omgivet af en bred Dal, som i en vid Strækning omringes af smukke Bjerge og Skove. Det er anlagt temmelig storartet og har tre tykke, høje Taarne. Fra Suyderoorden er det femten Mil.

Den 22. May ved Solopgang var vi komne henimod den nordlige Ende af Øeland, som hedder Norderudden og er fem Mil fra Borckholm. Herfra gik Coursen mod Nordvest uden at vi saa noget Land, fordi til venstre Kysten eller Stranden indtil Westerwyck, Grev Königsmarcks Grevskab, og indtil Süderköping, Nordköping og Nüköping i Südermanland og Upland trækker sig saa langt tilbage, at man ikke kan se noget deraf, og til højre i Søen Øen Gothland, der er næsten ligesaa lang og meget bredere end Øeland, ogsaa ligger ude af Syne. — Hovedstaden paa Gothland er Wisburg.

Den 23. May Kl. sex om Morgenen saae vi Landsoort, den sydlige Spids eller Hjørne af Sverig, foran hvilken der ligger en Række Klipper langt ude i Søen, som kaldes Skjær; mellem dem sejlede vi ind ved Middagstid. Landsoort ligger tyve Mil fra Øeland.

Hertug Hans den ældre i Haderslev.

Af

K. Hansen.

Hertug Fredrik i Slesvig og Holsteen, siden Konge i Danmark som Fredrik I, var to Gange gift, sidste Gang med Sophie, en Datter af Hertug Bugislaus i Pommern. Deres ældste Søn Johannes eller Hans blev født den 29 Juni 1521. Han blev opdraget hos sine Forældre paa Gottorp, hvor Fredrik for det Meste holdt Hof, ogsaa efter at han 1523 var bleven Konge i Danmark. Til Kongesønnens (Hertugens) Lærer havde Kongen valgt en pommersk Magister Peter Svave, der havde studeret i Wittenberg og var ivrig Lutheraner; men da han snart i denne opdagede en Mand, der kunde bruges til andre Hverv, f. Ex. som Ombud til fremmede Fyrster (saaledes var han 1528 sendt til Frankrige)[1], saa antoges til at udfylde hans Plads, naar han var fraværende, en anden tydsk Magister Hermann Bonne, der ogsaa var en Ven af Reformationen. Dette synes imidlertid ikke at have været bekjendt i Danmark; thi da Fredrik I begunstigede Reformationen, og hans Søn af første Ægteskab, Christian, havde viist sig som en

[1] Geh. Arch. Aarsberetn. III, 136 følg.

erklæret Tilhænger af denne, og desuden var tydsk, saa søgte de danske Biskopper og det catholske Parti i Rigsraadet at forhindre, at Christian skulde blive Faderens Efterfølger, men meente at Hans, der endnu var saa ung, kunde uddannes til en Regent efter deres Ønsker, som dansk og catholsk. De androge derfor i en Skrivelse af 13 Januar 1529 hos Kongen, at Hertug Hans maatte sendes til Danmark og opdrages der, for at Danmarks Rige engang kunde blive ham til Deel[1]). Fredrik gik ind derpaa, tog endnu samme Aar Hertugen med herind i Riget, og indvilligede i at han fik stadigt Ophold i Danmark. Hertugen fik Nyborg Lehn anviist til sin Forsørgelse, og hans Opholdssted blev Nyborg Slot, hvor Hr. Oluf Rosenkrands til Vallø, der var af det catholske Parti, blev beskikket til hans Hofmester, vistnok ved Biskoppernes Medvirkning. Og i Forventning om, at Hans skulde vorde Catholikerne gunstig, søgte Biskopperne at bevæge Rigsraadet til at vælge ham til Faderens Eftermand. Det fandt dog ikke almindeligt Bifald i Raadet og der skeete intet Valg. Imidlertid synes det, at det catholske Parti har udbredt, at han af Rigsraadet var samtykt til Konge; Rygtet derom var kommen til Christiern II paa Sønderborg, ja var endog naaet til England. Men Christian III lod 1538 et Skrift udgaae, som viste det Ugrundede i denne Beretning[2]).

Da Fredrik I var død den 10 April 1533, overtog hans ældste Søn Christian Regeringen over Hertugdømmerne paa egne og sine mindreaarige Brødres, Hans', Adolphs og Fredriks Vegne; thi den Anskuelse var nu eengang slaaet fast

---

[1]) Hvitf. 1317. Hist. Tidskr. 3 Række, IV, 640.

[2]) Hvitf. 1401. Hist. Tidskr. l. c.

i den oldenburgske Familie, at Slesvig saavelsom Holsteen vare Privatejendom for Kongehuset, og uagtet Hertugdømmernes Adel, da Christiern I var Konge i Danmark, havde gjort stort Væsen af deres Valgret, saa var der dog nu aldeles ikke Tale om Valg, men kun om Arveret. I Danmark derimod skulde der foregaae Kongevalg. Hertil meldte sig nu ikke alene Christian, men ogsaa Hans, vistnok paa det catholske Partis Tilskyndelse, hvilket ogsaa ivrigt virkede for at faae ham valgt, fremhævede, at han, som opdragen i Danmark og fortrolig med dansk Tænkemaade og Sæder, vilde under en forstandig Vejledning vorde en god og dansk Konge, hvorimod Christian var tydsk og fremmed for Danmark. Men da det protestantiske Parti paa ingen Maade vilde gaae ind herpaa og stemte for Christian, saa fik Biskopperne og det catholske Parti Kongevalget aldeles udsat, under Paaskud af at oppebie de norske Rigsraader, som ikke vare komne tilstede. De synes endog en kort Tid at have havt Overvægten; men Reformationen lod sig ikke standse, den udbredte sig mere og mere. Alligevel opgave Biskopperne ikke deres Planer; endnu i Foraaret 1534 tilskrev Biskop Ove Bille i Aarhuus Hertugen saaledes: Vi bede Eders Naade kjærligen, og ydmygeligen raade, at E. N. skikker sig mod den alsommægtigste Gud, den hellige Kirke og Danmarks Raad som en christelig Fyrste. Det skal ikke blive til E. N. Skade[1]).

Den i Riget, deels ved Opsættelse af Kongevalget, deels ved Religionsstridighederne, opstaaede Forvirring, der endnu foregedes ved Borgerstandens og Almuens Misfornøjelse med Adelens Overgreb, vilde Lybekkerne benytte til Udvidelse af deres Magt over Danmark, og for at faae en antagelig

[1]) N. Kirkehist. Saml. IV, 480, nota 5.

Grund hertil, foregave de at ville befrie den paa Sønderborg fangne Christiern II, der ogsaa havde meldt sig som Thronfølger. De sendte under Grev Christopher af Oldenburg i Juni 1534 en Flaade til Sundet, hvor Greven blev modtaget med aabne Arme af. Borgemesterne Jørgen Mynter i Malmø og Ambrosius Bogbinder i Kjøbenhavn, hvilke to vigtigste Stæder i Riget strax overgave sig til Greven, der derpaa i kort Tid underkastede sig Sjelland og Skaane. Ved Efterretningen herom opblussede Oprøret ogsaa i Fyen, ansporet af nogle Udsendinge fra Greven. Almuen rejste sig mod Adel og Gejstlighed. En Skrædder fra Odense med en Sværm Pøbel stormede og indtog Dalum Kloster, en Bonde, i Spidsen for en sammenløben Flok, indtog Hagenskov Slot og allevegne udbredte Bevægelsen sig. Dette nødte Hertug Hans' Hofmester, Hr. Oluf Rosenkrands, til at være betænkt paa hans Sikkerhed, da han formodentligt paa Nyborg ikke har havt tilstrækkelig Besætning til Forsvar. Han forklædte sig og Hertugen tillige med Svave og nogle Ledsagere i Bondeklæder, og flygtede til Sønderborg, hvor Befalingsmanden Ditlef Brokdorf havde tilstrækkelig Besætning i Anledning af Kong Christierns Ophold der, og ham overgaves Hertugen til Bevogtning[1]).

Medens nu Hans opholdt sig her, brugte Christian, der den 4 Juli 1534 af de jydske Rigsraader var valgt til Konge, hans Lærer Peter Svave fra Februar til Juli 1535 til en diplomatisk Sendelse til Belgien, England og Skotland. Underhandlingerne med Kong Henrik VIII i England gik ud paa at faae Hjelp mod Lybekkerne, hvortil Henrik dog ikke var tilbøjelig, men derimod søgte at bringe Christian til at slutte Fred med Lybek, og forlangte, at

[1]) Hvitf. 1422.

Svave skulde opsætte de Vilkaar, paa hvilke dette kunde skee. Svave indgav da den 15 Marts en Række Artikler, hvilke han dog erklærede ikke at være bemyndiget til, men kun vilde have betragtet som sine personlige Forslag, fordi de engelske Underhandlere saa indtrængende havde forlangt at vide hans Mening. Hine Artikler angaae dog ikke blot Fredsvilkaarene, men gjøre opmærksom paa de Fordele, som England kunde have af at hjælpe Danmark. Blandt disse anfører han, »at Kongen af England havde en voxen Datter, og vi Hertug Hans af Holsteen, der nu er 14 Aar gammel. Hvad om der mellem eders Datter og vores Søn stiftedes et Ægteskab? Kongen i England vilde da i Holsteen have en vel ikke mægtig Svigersøn, men af den ædleste Stamme, baade paa fæderne og møderne Side. Kongens Datter vilde faae en trofast Ægtefælle, der er vel opdragen, som en Kongesøn bør opdrages og oplæres«. — I et Brev, som Svave, formodentligt ikke længe efter, fra London skrev til Melchior Ranzaus Broder, forekommer: Jeg beder Eder, at I vil undskylde mig hos min naadige Fyrste og Herre Hertug Johan, at jeg bliver saa længe borte fra Hs. Naade og derhos ved dette Sendebud ikke skriver. Gud veed jeg gjør det ugjerne, men alligevel kan jeg ikke bedre det[1].

Det fremlyser heraf, at Svave endnu var Hertugens Lærer, og var omhyggelig for at bringe ham i en Forbindelse, der kunde være hæderlig og nyttig for ham, men hvortil der dog ikke synes at være taget videre Hensyn.

Da Kjøbenhavn havde maattet overgive sig til Christian III, holdt han i October 1536 en Rigsdag i Kjøbenhavn for at ordne Rigets Anliggender, og deriblandt Thronfølgen, idet det ved Fredrik den førstes Død havde viist

[1]) Geh.-Archivets Aarsberetn. III, 253, 251.

sig, hvor store Ulykker der kunde opstaae af, at der intet var bestemt derom. Da dette Spørgsmaal kom paa Bane i Rigsraadet, foreslog Kongen, uagtet han selv havde en Søn, som dengang kun var et Par Aar gammel, at hans Broder Hans skulde designeres til Thronfølger, og nogle faa af Raadet, som havde gjort Hans deres Eed, siger Krag[1], gave dette Forslag deres Bifald og fremhævede, at Hertugen nærmede sig Manddomsalderen og gav Haab om at vorde en roesværdig Konge. Men Fleerparten af Raadet stemte dog for at vælge Kongens Søn, hvilket da ogsaa vedtoges.

Hertug Hans opholdt sig formodentligt i de første Aar efter at Broderen var kommen i rolig Besiddelse af Riget, atter paa sit Lehn Nyborg. At Svave ogsaa efter den Tid, da han ikke mere var Hertugens Lærer, vedblev at interessere sig for ham og indvirke paa ham, viser et latinsk Brev, som han fra Viborg tilskrev Hertugen den 1ste Maj 1537. Han tilbyder sin Tjeneste, om der var noget, som Hertugen ønskede af ham. Han glædede sig over at Hertugen havde faaet en Hofmester, ved hvis flittige Paamindelse han kunde lære at danne sit Væsen til Anstand og Værdighed, og han beder ham at lyde denne som en Fader, naar han foreskriver, hvad der er til Hertugens Gavn. Omgangslivet bestaaer i visse vedtagne Regler, og de, som i denne Høfligheds Skole ikke ere retteligen oplærte, de ansees for uskikkede til alle Forretninger. Især pryder det en Fyrste at kunne samtale med hvemsomhelst, fordi han er ligesom fremstillet paa en Skueplads, for at betragtes af Alle med Beundring. Det, som gjør Forskjel paa Folk, at Nogle ansees for simple, Andre for dannede, det bestaaer i, at man i sin Opførsel iagttager ikke at overskride det

[1]) Christ. III Hist. I, 459.

Sømmeliges Grændser. Det er Beviis paa stor Forstand og forskaffer Stormænd den største Berømmelse. Thi da Fleerparten af Menneskene ikke kunne skjønne paa Aandens Fortrin, saa beundre de blot det Ydre, som falder i Øjnene. Hertugen maa ikke forsømme sine Studier; thi Svave formener, at han har en Lærer, som kan bibringe ham Videnskaber. Det er en stor Roes, at han af Alle kaldes en retskaffen Fyrste, men endnu større at kaldes lærd. Naar han skal forhandle med Udlændinge, som ikke forstaae Tydsk, hvor vil det da ikke hjelpe at kunne forstaae dem og kunne svare dem; og denne Fordeel yder det latinske Sprog, hvorfor Svave nu, som tilforn, opmuntrer Hertugen til at anvende Flid derpaa. Han maa imidlertid ikke troe, at Svave, efter at have forladt ham, vil udøve nogen Myndighed over ham, men det skeer kun for at bede og paaminde om det, som kan være til Hertugens Gavn[1]).

I Aaret 1538 fulgte Hertug Hans med Kongen til Brunsvig, hvor de protestantiske Fyrster og Stæder sluttede et Forbund til gjensidig Beskyttelse; men efter den Tid synes han at have opholdt sig hos Markgreve Albrecht af Brandenburg, der var gift med hans Søster Dorothea og stod i nøje Venskabsforhold til Christian III[2]). I de Stridigheder, der oftere vare mellem Christian III og Gustav Vasa i Sverrige, bebrejdede denne 1540 Christian, at Hertug Hans i Preussen kaldtes «den unge Konge i Sverrige», og

---

[1]) Noodts Beyträge, I, 33 følg.

[2]) Heise anfører ovenfor S. 254 efter et Brev fra Kongen, at Hertug Hans allerede 1536 blev sendt til Kønigsberg. Men da det nyeligt anførte Brev fra Svave ingen Hentydning har til at Hertugen var udenlands og det udtrykkeligt anføres (Krag, I, 185, Anmærkn.), at Hertugen 1538 fulgte med Kongen til Brunsvig, saa synes det, at Sendelsen til Kønigsberg er bleven foreløbigt opsat 1536.

at Markgreven var fjendsk mod dette Rige, hvilket foranledigede Christian til at bede Markgreven at modarbejde dette Rygte[1]). — I Aaret 1542 undskyldte Markgreven sig for at sende Ombud til et foreslaaet Møde, fordi han var ivrigt beskjæftiget med Forberedelser til et Krigstog mod Tyrkerne, som han vilde foretage i Forening med Hertug Hans af Danmark[2]). Der er neppe bleven noget af denne Plan; thi i Begyndelsen af det følgende Aar 1543[3]) vendte Hertugen tilbage til Fædrelandet og blev ansat som Statholder i Hertugdømmerne[4]). Kongens meget betroede Mand, Hr. Johan Ranzau, beklædte denne Post; men da han jevnligt af Kongen brugtes i diplomatiske Sendelser, kan dette have foranlediget, at Christian ansatte sin Broder som Statholder. Hr. Johan Ranzau meddeelte ham som saadan Resultatet af sine Underhandlinger, som han i Udlandet havde foretaget, gav ham Raad angaaende de Foranstaltninger, som burde iværksættes, for at beskytte Hertugdømmerne for de Farer, der truede fra Christian den andens Svigersønner og fra Nederlandene; anviste ham hvorledes Tropperne i Hertugdømmerne burde fordeles; anbefalede ham at have Penge i Beredskab til at lønne Tropperne med; at tage de unge holstenske Adelsmænd i Tjeneste, og saadant mere[5]). Dette viser, at den erfarne Krigsmand

---

1) Krag, I, 220.
2) l. c. 259.
3) Den 24 April d. A. underretter en Hans Erhard v. Schweding fra Kønigsberg Hertugen om, hvor hans efterladte Heste vare opstaldede, og at han havde afsendt Hertugens Rustning, som denne havde efterladt i Kønigsberg, og nogle Klæder med en flensborger Skipper. (Diplom. Flensb. II, 961.)
4) Christiani, Hertugd. Hist., VI, 120; den danske Oversættelse.
5) Danske Magazin, IV, 51—75.

følte sig forpligtet til at vejlede den unge Fyrste i det ham anbetroede Hverv.

I det følgende Aar (1544) fattede Kongen, efter at han ved Traktaten i Speyer i Begyndelsen af Aaret var bleven befriet for de Farer, der havde truet fra Tydskland, den Beslutning at dele Hertugdømmerne med sine Brødre, efter den forhen nævnte Anskuelse, at disse vare den oldenburgske Stammes Privatejendom. Dette havde ingenlunde den gamle Hr. Johan Ranzaus Bifald. Han forestillede Kongen, hvorledes herved den kongelige Magt vilde blive svækket, og forudsaae, at der i Tiden vilde opstaae Splid og Tvedragt af en saadan Deling, hvorfor han paa det Ivrigste fraraadede dette, men vilde, at Landene skulde blive under Fyrsternes fælleds Bestyrelse[1]. Kongen vilde imidlertid ikke høre noget herom. Det var hans Brødres naturlige Arveret, og den vilde han ikke berøve dem. Arvedelingen gik altsaa for sig, men Hr. Johan Ranzau var saa misfornøjet hermed, at han et Aarstid senere forlangte sin Afskeed af Kongens Tjeneste, hvilket denne optog meget unaadigt[2].

Af Kongens Brødre var Hans dengang 23 Aar, Adolph 18 Aar og Fredrik 15 Aar gammel. Denne sidste blev, som mindreaarig, udelukket fra Delingen, fordi det var bestemt, at han skulde forsørges med gejstlige Præbender, og han blev siden Biskop i Slesvig og Hildesheim. Hertugdømmerne bleve ved udvalgte Commissairer blandt Adelen deelte, ikke i sammenhængende Landstrækninger, men hver af Fyrsterne fik sine Districter i hvert af Hertugdømmerne, og ikke engang der sammenhængende. Om der laae nogen

---

[1]) Jvfr. ovenfor S. 316.
[2]) Jvfr. ovenfor S. 317.

politisk Tanke til Grund herfor, som Schlegel[1]) mener, for at knytte Besidderne til den fælles Interesse, eller det var for at, ligesom senere ved Udskiftningen, hver skulde have noget af det Bedre og noget af det Ringere, er intetsteds antydet, men alle tre Fyrster fik deres Part med lige Rettigheder. Delingen foregik i Rendsborg den 9 August 1544. Den skeete kongeligt, fyrstligt, broderligt, troligt og venligt ved deres Alles Raader, som de havde bevæget til at paatage sig Arbejdet, hvorfor Fyrsterne naadigst takkede. Kongen overlod til Adolph at vælge først, og han valgte da den efter Hovedslottet kaldte gottorpske Deel. Derpaa opfordrede han Hans til at vælge, men denne vilde ikke gaae foran den ældre Broder og bad Kongen at vælge først, der da tog den sønderborgske Deel. Saaledes tilfaldt den tredie Deel, den haderslevske, Hertug Hans[2]). Det synes ikke, at han har været ganske tilfreds med sin Part; thi i en Skrivelse af 1564 udlader han sig med, at Kongen vel erindrede, at han (Hertugen) ved den afholdte broderlige Deling overtog den Deel, som ellers Ingen vilde have, hvilket imidlertid var hans egen Skyld, da han afslog Kongens Tilbud.

Den haderslevske Deel bestod i Slesvig af Slottene Haderslevhuus og Tørning med tilliggende Amt og dertilhørende Østerherred paa Føhr, Lygumkloster, Øerne Nordstrand og Fehmern; i Holsteen af Rendsborg med tilliggende Amt og tre Landsbyer i det Slesvigske, samt Klosteret Bordesholm. Indtægten af disse Districter ansloges til omtrent 21,600 Mark aarligt. Disse Slotte og Landskaber fik Hertugen ingenlunde frit; der hvilede betydelige Gjeldsposter paa dem, saavelsom paa de Landsdele, der til-

[1]) Geschichte d. Königr. Dänem., I, 209.
[2]) Diplom. Flensb., II, 349 følg.

faldt hans Brødre. Hans Part af Gjelden bestemtes til 50,000 Mark. Af disse stode for Haderslevhuus hos Jesper Ranzau 3,000 Mark, med aarlig Rente 180 Mark; for Fehmern hos Schak Ranzau 10,000 Mark med Rente 600 Mark. Han skulde desuden aarligt have 300 Mark til Løn og Underhold; for Tønder Slot hos Claus v. der Wisch 12,000 Mark med Rente 840 Mark, dertil aarligt 800 Mark til Underhold og 200 Mark for at holde Teglgaarden i Drift; for Rendsborg hos Kaj Ranzau 12,000 Mark med Rente 720 Mark. Tilsammen Hovedstol 37,000 Mark. Desuden skulde Hertug Hans af Pengegjelden forrente 13,000 Mark, nemlig hos Gottsche Ranzau 7,000 Mark, hos Hieronymus Ranzau 4,000 Mark, hos Henning Wonsflethen 2,000 Mark. Øster Herred paa Føhr var pantsat til Hr. Iven Reventlau for 4,000 Mark med 240 Mark Rente. Dette Land skal Kongen være forpligtet til at løse, og skal aarligt forrente Hertugen de 240 Mark, indtil han har fyldestgjort Hr. Iven Reventlau[1]).

Staden Hamborg, samt Tolden i Gottorp og Rendsborg, de adelige Klostere og Adelen skulde være alle tre Herrers fælleds Højhed undergivne.

Løverdagen efter Laurentii (16 August) vare Fyrsterne samlede paa Gottorp og udstædte der et aabent Brev, at de samme Dag havde adskilt alle gyldene Klenodier, Ædelstene og andre Smykker, som de havde arvet efter deres Fader, i tre lige Dele, og ved Lodkastning deelt dem broderligt og venligt, og hver taget sin Deel til sig, hvormed de vilde og skulde være tilfredse; kun den store blaa Saphir havde de beholdt udeelt og anbetroet Hr. Iven Reventlau

---

[1]) l. c. og et løst Blad i Geheime-Archivet: Herzog Johansens Theil an den Fürstenth. Sl. u. Holst.

den, indtil de til belejlig Tid vilde enes om den. Men hvad der var af Sølvtøj med alle Senge, Tapezerier, Dyner, Puder, Linned, Meubler, Kister, Kasser og alt Huusgeraad og Forraad, det havde Kongen af broderlig Tilbøjelighed skjænket Brødrene og de taget til sig. Helgoland var ikke taget med i Delingen, men det vilde de nok senere komme overeens om[1]).

Hertug Hans har strax overtaget Regeringen i sine Districter; thi allerede den 18 August tilskriver Hr. Johan Ranzau ham angaaende den vedvarende Urolighed i det nordlige Tydskland, der endnu stedse truede Hertugdømmerne med Farer. Raadet i Bremen havde afskediget to «Fæhnlein»-Knægte, som nu laae der i Nærheden og pensede paa, hvorhen de skulde vende sig, og til hvilke en Deel af de i Danmark og Hertugdømmerne værende Knægte deserterede, saa at de dagligt styrkedes, og det kunde befrygtes, at de kunde vende sig mod Hertugdømmerne, hvorfor Ranzau havde skrevet til Kongen om af sin Part af Hertugdømmerne at udruste 500 Mand og nu anseer det for raadeligt, at Hertugen ligeledes vilde forordne 500 velrustede Mænd i samme Hensigt og at han vilde udfærdige Landbreve til Adelen i sin Deel, der, om Nøden udkrævede det, kunde udsendes, og man saaledes kunde faae Adelen rustet til Modværge[2]).

Der foreligger ogsaa andre Vidnesbyrd før, at Hertugen strax har tiltraadt Regeringen over sine Amter. Den 31 August henvendte Dronning Dorothea sig til ham med Bøn om, at han vil forunde en Anders Nielsen i Haderslev, der havde begjært Dronningens Forbøn, at han sin Livstid

---

[1]) Michelssen Nordfriesland im Mittelalter, 282.
[2]) D. Mag., IV, 75 følg.

maa beholde det lille Huus, hvori han hidtil havde boet. Og paa samme Tid skriver Hertugen til Kongen angaaende Tienderne i Hvidding, Kalslund og Frøs Herreder, som havde ligget til Tørning Slot, men af Kongen vare bestemte at svares til Ribe Stift, at han gjerne vilde lade dem komme dertil, om de hørte derhen, men at han som «ein jünger Hauswirth» havde Mangel paa Korn til sin Huusholdning, og derfor beder at maatte beholde dem, indtil han fik talt med Kongen[1]).

Og hermed begyndte allerede den bestandige Stræben hos Hertugen og hans Embedsmænd efter at indskrænke den danske Indflydelse i Hertugdømmet, og Kongen lod sig let overtale. Saaledes klagede allerede den 20 Marts 1545 Erkedegnen Jens Viborg i Ribe, at Henrik Ranzau havde frataget ham Tienden af Brøns Sogn, der var lagt til hans Embede, «og dog haver Hertug Hans og en stor Part af Holster Raad, som var nu her forsamlet, intet paa at stande, andet end de lede min Herre (Kongen), til hvilken Side de ville». Dronning Dorothea beskylder og Hertugen for, at han strax i Begyndelsen af sin Regering havde draget Fehmern fra Fyens Stift[2]).

Hertug Hans fik imidlertid snart andet at tænke paa. I Anledning af de vedvarende Uroligheder i Nabolandene havde Kongen allerede den 17 Marts 1545 indgaaet en Forening med sine Brødre om, hvor stort et Antal Krigsfolk hver af dem skulde stille til Landenes Beskyttelse i Tilfælde af et pludseligt Overfald. Der skulde stilles 1500 Mand til Fods og 200 Ryttere. Deraf skulde Hertug Hans stille: Fodfolk af Nordstrand 120 Mand, af Fehmern 100

---

[1]) N. Kirkeh. Saml. III, 292.
[2]) N. Kirkeh. Saml. VI, 519. Geh.-Archiv. Aarsberetn. III, 28.

Mand, af Tønder Amt 150 Mand, af Haderslev 40 Mand, af Tønder 40 Mand, af Rendsborg 50 Mand, tilsammen 500 Mand. Ryttere: af Haderslev 12 Mand, af Tønder 8 Mand, af Nordstrand 6 Mand, af Rendsborg 6 Mand, af Fehmern 6 Mand, tilsammen 38 Mand til Hest[1]). Og der blev snart Brug for dette Mandskab, da Hertugdømmerne virkeligt truedes af Fjender. En meklenburgsk Adelsmand, Martin v. Waldenfels, der havde tjent Christian III og gjorde Fordring paa større Sold, end Kongen erkjendte for gyldig, vilde for dette Afslag hævne sig, og for at nøde Kongen til at betale, overfaldt han Biskoppen af Lybek, Balthasar Ranzau, der var Kong Christians Raad, og førte ham fangen bort, og hverken Kongen eller Biskoppens Slægtninge formaaede at skaffe ham Friheden[2]). Da Waldenfels understøttedes af Hertug Albrecht af Meklenburg, der ikke kunde glemme, at han ved Kjøbenhavns Overgivelse havde maattet ydmyge sig for Christian III, saa blev han saa dristig, at han aabent forkyndte Kong Christian Fejde baade til Lands og Vands. Ved Opbringelsen af en meklenborgsk Kaper blev Sagen aabenbar. Kong Christian udvirkede et kejserligt Forbud til Albrecht mod at understøtte Waldenfels, men denne agtede det ikke. Han sendte en Høvedsmand, Christopher Wrisberg, ind i det Lauenborgske, hvor denne paa det Grueligste hærjede og truede med Indfald i Holsteen. Under disse Omstændigheder gjaldt det at være aarvaagen. Hertug Hans havde ved Heinrich v. der Lenken tilsendt Kongen en Beretning om, hvad Hr. Johan Ranzau og Breyde Ranzau havde tilskrevet ham, at han hurtigst muligt maatte samle Adelen

---

[1]) Diplom. Flensb. II, 360.
[2]) Christiani VI, 138 følg.

og de 1500 Mand, hvorom han havde forlangt Kongens Beskeed. Men det begjærte Svar var ikke kommen, hvorfor han fjerde Tirsdag efter Paaske fra Haderslev melder, at han, da Udskrivningens Forsømmelse maaskee kunde tilskrives ham, i Guds Navn havde ladet Landbreve udgaae, og om to Dage, vil Gud, vilde forføje sig til Folkene. De 1500 Mand havde han beordret at møde i Neumünster, hvorhen Kongen vel og havde forordnet Sine at komme[1].

Kort derpaa kom imidlertid Hans Barnekov, afsendt fra Kongen, og medbragte Beskeed, at Christian billigede Hertugens og Raadernes Betænkning, at Fyrstendømmernes Ridder- og Landskab skulde drage ud og Brevene derom hurtigst udgaae. Kongen havde tilskrevet Raaderne at samle Skyts fra Flensborg, Gottorp og Slottene, saa meget som de kunde undvære, samt Ammunition og andet Tilbehør. Fra Kjøbenhavn vilde han sende 8 Stykker Feltskyts. Da han selv var forhindret fra at møde, bad han Hertug Hans at begive sig til de truede Steder, tilligemed sine Raader, og med dem overveje, hvad der kunde være fornødent; om man skulde vente paa Fjenden eller drage ham imøde. Hvis der ikke kom Afbud inden næste Mandag, skulde Kongens Hofsinder, henved 300, drage til Flensborg og der vente paa videre Beskeed, ligesom det var befalet Rytterne i Jylland og Fyen at være rede til Opbrud. Ogsaa havde han ladet nogle Skibe løbe ud at agte paa den meklenburgske Kyst[2]).

Dagen før Himmelfartsdag tilskrev Hertugen Kongen, at han Dagen i Forvejen havde havt Landskabet (Adelen) forsamlede i Schlammensdorf (mellem Segeberg og Pløen)

---

[1]) Af Hertugens Breve til Kongen i Geh.-Arch.
[2]) Diplom. Flensb. II, 968.

og undskyldt, at Kongen formedelst Sygdom ikke kunde komme, men havde ladet dem formelde, at derfor intet skulde vorde forsømt, idet han havde sendt en forseglet Fuldmagt, at hvad Hertugen og Raaderne fandt for godt, det var efter Kongens Villie. Dernæst takkede han Raaderne og Landskabet, at de saa lydigt vare mødte. Han vilde ikke skjule for dem, at Hertug Albrecht af Meklenburg havde en Forsamling af Knægte, ved 3000 stærk, men hvad han havde i Sinde med dem, kunde man ikke vide. Men at saa mange Folk skulde blive samlede i Meklenburg, det var hverken Kongen eller Hertugen eller dem selv tjenligt. Derfor havde Fyrsterne sendt Hr. Johan Ranzau og Kaspar Fuchs til Hertug Henrik af Meklenburg, og venligt bedet ham, formaae sin Broder, Hertug Albrecht, at han skulde afstaae fra saadant Forehavende og lade de samlede Knægte atter løbe. Det havde Henrik gjort, men ikke faaet synderligt Svar fra Albrecht. Vel havde han senere skrevet, at han ikke havde noget i Sinde mod Kongen og Hertug Hans, og at han vilde lade Knægtene løbe; men de vare alligevel samlede endnu. Hertug Hans havde og ved een, kaldet Hans Wulf faaet Kundskab om, at en Herre havde villet hverve Knægtene, men at Albrecht ikke havde villet lade dem fare, men for omtrent tre Dage havde ladet 6 Fænnlein (hvoriblandt burgundiske Reisener) og samme Knægte rykke frem til Warnemünde, hvilke han, naar han kunde faae Skibe, havde i Sinde at overføre til Sverrige. I den Anledning meddeelte Hertugen Landskabet »at Kongen og vi ere betænkte paa at forsøge vor Lykke, om vi kunde nedlægge dem. Men da vi vide, at Landskabet fra Kongens og vore Formænd have Privilegier, ikke at lade sig bruge udenlands, og vi nødigt ville besvære dem, saa bede vi naadigst, at de næste Søndag med deres Rustning og

Heste samtlig ville komme til Segeberg og ville blive der, om vi, hvad Gud forbyde, med vore Ryttere og Fodfolk blive trængte, at de da, som tro Undersaatter ville undsætte os, og vi og vore Folk kunne faae Hjælp af dem.»

«Landskabet overvejede og lod svare ved Wulf Pogwisch, at de vare skyldige at gjøre, som der begjæredes: vilde ogsaa altid, nu som før, vise sig som lydige Undersaatter. Men de bade underdanigst, at vi vilde blive hos dem; thi de ansaae det ingenlunde for raadeligt, at vi selv begave os til Lante Meklenburg. Det sømmede sig ikke for dem som Undersaatter at raade os, men dersom vi vilde drage derhen, og der skulde tilstøde os noget, hvilket de, ved Gud, ikke gjerne saae, saa vilde de være undskyldte; men de kunde jo ikke forbyde det. Dersom det blev nødvendigt, vilde de gjerne undsætte os. Men da det var mod deres Privilegier, saa bade de, at vi vilde give dem en Reversal, at det ikke i Fremtiden skulde blive dem til Besvær, og om Nogen blev taget til Fange, at han da skulde blive udløst af Fyrsterne, og saafremt de rykkede ud af disse Fyrstendømmer, at de da maatte faae Erstatning for mistede Heste, ellers vilde det blive dem besværligt at gjøre saadant. De kunde heller ikke foraarsage, at de selv skulde bryde deres Privilegier. De vare ikke besværede ved, Kongen og os til Behag, at forære os hver en Snees Daler, tre eller fire, ja om det var flere, men at taale Brud paa deres Privilegier, vilde ikke anstaae dem, hvorfor de bede om fornævnte Reversal.» [1])

Denne udstædtes derpaa i følgende Skrivelse:

Kongen og Hertug Hans og i Hertug Adolphs Navn melde, at da Ridderskab, Prælater, Stæder og Mænd i

---

[1]) Hertugens Breve.

Slesvig og Holsteen vare priviligerede ikke at lade sig bruge til Krigssager udenfor (Landene), men formedelst den Forsamling af Krigsfolk, som Hertug Albrecht af Meklenburg har forhaanden, ubesværede have indvilliget i at lade sig bruge dertil, saa tilstaae Fyrsterne nu, at denne Villighed ikke skal gjøre Afbræk paa Privilegierne, men Hertugdømmernes Stænder, gejstlige eller verdslige, skulle herefter som før nyde alle deres Privilegier. Om nogen Gejstlig eller Verdslig i dette Tog, hvilket Gud naadigst afværge, bliver fanget eller lider beviislig Skade, saa ville Fyrsterne løskjøbe ham eller erstatte Skaden[1].

Hertug Hans samlede derpaa Adelen og de udskrevne Tropper og antog en saa truende Stilling, at hine røverske Bander trak sig tilbage fra Grændsen. Men Hertugen forfulgte dem og tilføjede dem saa følelige Tab, at Hertug Albrecht blev nødt til at afskedige dem, hvorpaa Hertug Hans trak sig tilbage til Hertugdømmerne[2].

I denne Campagne vilde Hertug Hans have havt Præsten Meyer i Rendsborg med som Feltpræst, men synes ikke ligefrem at have befalet det. Alligevel blev han fortrydelig over at Præsten ikke var med, og havde yttret det for Nogle, som atter fortalte Meyer det. Denne tilskrev derfor den 13 Juni Hertugen et ydmygt Brev: Naadigste Fyrste og Herre! jeg har erfaret af Nogle, at E. F. Naade skal være fortrydelig paa mig arme Mand, at jeg ikke er draget ud med Krigsfolket. Allernaadigste Fyrste og Herre! jeg har ikke forstaaet det, det siger jeg ved min Salighed, at E. F. Naade begjærede saadant af mig; jeg vilde ellers hjerteligt gjerne være draget med, som billigt og skyldigt

[1]) Hertugens Copibog i Geh.-Arch.
[2]) Christiani VI, 140.

er, og om E. F. Naade havde begjært mig at drage med E. F. Naade indtil Jerusalem, saa skulde jeg ikke have undslaaet mig derfor. Desaarsag beder jeg for Guds Skyld at E. F. Naade ikke vil tilregne mig arme Tjener dette i Unaade. Havde E. F. N. ladet tilskikke mig den mindste Seddel, jeg skulde aldeles villig være kommen, om det saa havde været ved Midnatstid, det veed den almægtige Gud, hvem jeg befaler E. F. N. til et lyksaligt, langvarigt Regimente i al Velbefindende til evig Salighed[1]).

Selv under disse Uroligheder fandt Hertugen Tid til at beskjæftige sig med sine Amters særlige Tarv. Løverdag efter anden Søndag i Faste har han paa Slottet Lille Tønder bekræftet Borgemester, Raadmænd og hele Menigheden i Staden Tønder alle deres Rettigheder, Friheder, Benaadninger og Privilegier, som vare dem givne af fordums Konger, i alle Stykker, Puncter og Artikler[2]).

Den 12 Juli har han udfærdiget et Mandat om Drab til Indvaanerne paa Føhr. Den, der begik forsætligt Mord (böslich Morden), skulde ingenlunde tages til Naade. Men skeete Drabet uskyldigt (uforsætligt), maatte Drabsmanden efter frisisk Landsret have Adgang til Bøder og «Bewerung» (?). Den Dræbtes Venner maatte ikke befejde Drabsmandens Venner, og lade dem bruge deres Frihed, men disse skulde efter det frisiske Raads Kjendelse være skyldige til Mandebod[3]).

I en Skrivelse til Kongen i de sidste Dage af Aaret beder Hertugen, at Kongen efter givet Løfte i sit Cancelli vil gjøre den Foranstaltning, at de hans Lande angaaende

---

[1]) N. Kirkeh. Saml., II, 743.
[2]) Hertugens Copibog.
[3]) Anf. Sted.

Forlehninger og Benaadninger og hvad der ellers angik dem maatte tilstilles ham i Afskrift[1]).

Kongens Brødre havde endnu ikke (1546) modtaget Forlehningen med de overdragne Landsdele af Hertugdømmet Slesvig, hvorfor Christian III ved Nytaarstid 1546 besluttede at foretage denne, og opfordrede Hertugerne til at sende Commissairer til Kolding for at aftale Vilkaarene ved Forlehningen. Hertugerne sendte Gottsche Ranzau og Benedict Sehested, og havde givet dem den Instrux at forlange Slesvig som ét frit, ikke tjenstpligtigt Lehn. Da Forhandlingerne aabnedes den 11 Januar, bleve Ombudene let enige om Hertugernes Forpligtelse til at tage deres Lande til Lehn af Kronen, og at Forlehningen skulde skee ved Overdragelse af Hertugdømmets Fahne; men da de danske Ombud talte om Lehnstjeneste, nægtede de fyrstelige Ombud denne reent ud. Kongen havde ansat Forlehningen til den 1 Marts, men Hertugerne, som opholdt sig i Flensborg, tilmeldte ham skrivtligt, at de ikke agtede at møde den Dag, og begjærede, at der i Archiverne maatte vorde eftersøgt om Beskaffenheden af de tidligere Lehnstagelser af Hertugdømmet. De paastode at ville have Lehnet paa samme Vilkaar, som Grev Adolph af Holsteen havde havt det; thi hans Rettigheder vare gaaede over paa Greverne af Schauenburg, og af disse overdragne til Christiern I. Kongen derimod paastod, at Lehnet var hjemfalden ved Adolphs Død, men dette vilde de ikke erkjende, og der blev intet af Forlehningen[2]).

Ligesaa selvstændige viste de to Brødre sig kort derpaa i en anden Sag. Kongen havde, som anført, 1538,

---

[1]) Hertugens Breve.
[2]) Christiani VI, 148 følg.

som Hertug af Holsteen og Formynder for sine Brødre, sluttet et Forbund med flere nordtydske Fyrster og Stæder til gjensidigt Forsuar; og da nu i disse Aar mange af de omstrøjfende Lejetropper vakte Frygt for Uroligheder, forlangte nogle tydske Fyrster, at Kongen skulde opfordre sine Brødre til at stille Contingent til en Hær, som de vare i Begreb med at samle. Kongen sendte Johan Bernikov til Hertugerne for at overbringe dem Fyrsternes Andragende. Men disse afsloge at deeltage deri, og Kongen bestemte sig da til, heller ikke at stille Soldater, men ydede Pengehjelp til Forbundet[1].

Den 24 Februar confirmerede, ratificerede, approberede, stadfæstede og fuldbyrdede Hertug Hans paa Rendsborg Slot Borgemestere, Raadmænd, Borgere og menige Indvaanere i hans Stad Rendsborg — af den Naade, hvormed han var dem bevaagen og hengiven, og formedelst deres ham og hans Forfædre beviste mangfoldige tro Tjenester og som de endnu fremdeles vel kunne, skulle og ville bevise — alle og hver deres Privilegier, Rettigheder og Benaadninger, som de fordum havde faaet af hans Forgængere, Grever, Fyrster og Konger, saaledes at de skulde kunne glæde sig ved og nyde dem, eftersom Bogstaven medfører det. Amtmanden skulde respectere denne Confirmation[2].

Da Kongen denne Sommer aabnede Underhandlinger med den fangne Christiern II og den 19 Juli personligt samtalede med ham paa Sønderborg, var han ledsaget af Hertug Hans (Adolph var dragen til deres Svoger Markgreven af Brandenborg); idet Christiern i sin Renuntiationsact afstod Arveretten til Hertugdømmerne til alle tre Brødre[3].

---

[1]) Anf. Sted 150.
[2]) Hertugens Copibog.
[3]) Christiani VI, 144, 145.

I dette Efteraar udnævnte Hertug Hans Magister Peter Gennarus til sin Hofpræst. Denne var født i Gjenner mellem Haderslev og Aabenraa, studerede i Wittenberg og var af Bugenhagen særdeles anbefalet til Kongen og Hertugen, saa at disse jevnligt sendte ham Penge til hans Studeringers Fremme, og da han stedse fik hæderlige Vidnesbyrd fra Universitetet, valgte Hertug Hans, da han kom tilbage, ham til sin Hofpræst. Men han havde i denne Stilling, besynderligt nok, ingen fast Løn, og da han var gift og havde Børn, saa kunde han ikke leve uden at have noget Vist, hvorfor han ansøgte om at faae anviist fast Gage. Der komme ofte, skriver han, fattige Præster til mig, som jeg underviser i den hellige Skrift, og ogsaa andre fattige Folk, som jeg vel burde give en Almisse, men jeg har selv ikke noget. Hertugen synes alligevel ikke at have villet tilstaae ham fast Løn, hvorfor han allerede i Efteraaret 1548 modtog Kald som Sognepræst og Provst i Aabenraa[1]).

Retstilstanden paa Nordstrand synes ikke at have været tilfredsstillende og Folk derfra overløbe Hertugen med Klager i den Anledning, hvorfor han tilskrev Stalleren Joachim Leve at vorde forskaanet derfor. Denne svarede den 12 November 1546, at han vanskeligt kunde forhindre det. De Sager, som Folk klagede over, vare for det Meste skeete før hans Tid, men han hentyder til et bestemt Tilfælde, hvori de fire Herredsraad ikke kunde blive enige, saaledes at Nogle gik ud af Raadet, fordi de ikke kunde billige den Dom, som Fleerparten hældede til, og som de ansaae for uret, og de sagde offentligt, at dersom Sagen kom for Hertugen, vilde Raadet blive fældet for den Dom.

[1]) N. Kirkeh. Saml. IV, 690.

Han beder nu Hertugen at tage denne Sag i Betænkning, og dersom Sagen faaer det Udfald, som han haaber, saa vil Raadet nok i Fremtiden have i Tanker ikke at svigte Nogen i hans retfærdige Sag[1]).

Disse Forhold synes at have tilskyndet Hertugen til selv at komme til Nordstrand. Kort efter Paaske 1547 drog han derover, blev hyldet og stadfæstede Indvaanerne deres gamle Privilegier, hvorimod han forbeholdt sig Ret til at kræve Krigstjeneste og en bestemt Skat, hvorved saa vistnok ogsaa Retstilstanden er kommen paa Tale og er bleven ordnet. Paa samme Tid solgte han Kirken Pelworm paa Nordstrand med alt dens Tilliggende til Sognefolkene for 1000 Mark, dog saaledes, at hvad der tilhører Vicarier, Statier(?), Memorier, Kalandegilder i Renter, Ager og Eng, ikke maa afhændes, sælges eller pantsættes, men alene skal være til Kirketjenerne og Kirkens Bygning[2]).

I dette Aar foretoges atter Sagen om Lehnstagelsen af Slesvig, da Hertugerne ligesaa meget ønskede at faae den tilendebragt, som Kongen og Rigsraadet. Hertugernes Ombud vare den Gang Hr. Iven Reventlau og Benedict Sehested, der efter en Deel Forhandlinger og Breve, der bleve sendte frem og tilbage, kom overeens med de danske Sendemænd om en Formular til Eden og Forpligtelsen til Danmarks Rige. Denne blev tilstillet Hertugerne, der dog havde en Deel Betænkeligheder ved den, da den forekom dem at paalægge dem for store Byrder. Ombudene kom atter tilbage til Kongen, og ved at forandre en Deel Punkter, kom man omsider saa vidt, at Vanskelighederne ansaaes for overvundne og Hertugerne kom til Kolding, hvor Kongen

---

[1]) Diplom. Flensb., II, 979.
[2]) Noodts Beytr., I, 84.

havde ladet oprejse en prægtig Tribune, og indrette alt hvad der hørte til, for at give Festen tilbørlig Glands. Men nu begyndte Hertugerne atter Trætte om Lehnsvilkaarene. Kongen forlangte, at de ved Lehnet skulde være knyttede til Riget, saa de bleve Lemmer af dette, og som saadanne forpligtede til at yde Hjelp. Hertugerne nægtede vel ikke at modtage Lehnet af Kongen, men vilde hverken indlemmes i Riget eller være forpligtede til nogen Tjeneste. Dette kaldte de et nyt Paafund. Striden blev stedse heftigere, alle Rettigheders Forbehold blev fra begge Sider fremført i Vidners Overværelse, og omsider brøde Hertugerne op og droge bort, hvorover Kongen blev vred og undlod at medgive dem nogen Æresvagt[1]). Christian havde allerede nu Lejlighed til at fortryde, at han ikke havde fulgt Hr. Johan Ranzaus Raad. Det synes rimeligt, at den hele Modstand er udgaaet fra den stridbare Adolph, da Hans altid skildres som en stille, fredelig Charakteer.

Lettere gik det i det følgende Aar 1548 med Forlehningen med Holsteen. Kongen havde tilskrevet Hertug Hans om Kammerrettens Anslag, at Lehnet inden 6 Maaneder skulde modtages. I den Anledning havde Kongen ønsket at samle alle tre Fyrsters Raader i Haderslev, for at raadslaae om disse Ting; men det afslog Hertugen, «unserer Unvermögenheit halber»; men kunde det ikke være anderledes, saa vilde han være tilfreds dermed; men bad dog at Kongen vilde lade ham vide, hvor Sammenkomsten skulde holdes, at han kunde indkalde sine Raader. Datum 24 Juni 1548. Hertugen underskriver sig: «E. K. W. armer broder Herzog zu Holsteyn»[2]). Jeg har ikke

---

[1]) Krag, I, 313.
[2]) Hertugens Breve.

fundet hvor Sammenkomsten holdtes, men man blev enig om at søge Forlehningen. Hertug Adolph, der var gaaet i kejserlig Tjeneste, virkede for Sagen, og Kongens Ombud Caspar Fuchs bragte den til Ende, saa at Kejser Karl V i Brüssel den 5 October udstædte Lehnsbreve for alle tre Fyrster og fritog dem for denne Gang for at modtage Forlehningen af Biskoppen i Lybek, hvem denne Ret tidligere var tilstaaet[1]).

I dette Aar foretog Hertug Hans Secularisationen af Lygumkloster. Paa Landdagen i Rendsborg i Marts 1540 var der vedtaget, at hvis ikke et almindeligt christeligt Concilium inden førstkommende Juul havde besluttet en for hele Christenheden gjeldende Kirkeorden, saa vilde Hertugdømmernes Stænder antage den i Danmark vedtagne Kirkeordinants, der foreløbigt havde ladet Herreklostrene bestaae[2]). Da der nu ingen almindelig Reformation skeete lod Kongen Herreklostrene reformere; i Hertugdømmerne ved Præsterne Rudolph von Nimwegen i Kiel og Johan Meyger i Rendsborg. Disse fik en Instrux, hvorefter de skulde udføre deres Hverv. Klostrenes Forstander (Abbed eller Prior) skulde sværge Kongen og hans Brødre Troskab og Lydighed og fremme Klosterets Gavn, intet af dets Ejendomme afhænde eller forkomme uden Kongens Minde og Tilladelse. Han skulde beskikke en god, lærd og gudfrygtig Lector, som skulde undervise Munkene i den hellige Skrift. Alle catholske Ceremonier skulde afskaffes og med Syngen og Beden holdes efter Visitatorernes Forskrivt. Disse skulde undersøge Klostrenes Regnskaber og Statuter og have Magt til at forandre og forbedre dem. De af

---

[1]) Christiani, VI, 159.
[2]) N. Kirkeh. Saml, II, 745 følg.

Munkene, som ønskede det, maatte forlade Klostrene, men de, som bleve, skulde være Klosterets Forstander lydige, læse den hellige Skrift og høre Guds Ords Prædiken. Klostrene maatte fremdeles forsyne saa mange Fattige, som de kunde, i Lighed med hvad der tidligere var skeet. Dersom der hørte Landsbykirker under Klostrene, skulde de forsyne disse med duelige og gudfrygtige Præster og sørge for disses Underhold[1]).

Ifølge disse Bestemmelser vare de to Herreklostre, der laae i Hertug Hans' Landsdele, vedblevne at bestaae. Men i dette Aar, 1548, døde Abbeden i Lygumkloster, Broder Martin, der formodentligt har været en agtværdig ældre Mand, som Hertugen ikke har villet fortrædige. Thi da han var død, blev det betydet de tilstedeværende Munke, at de skulde forlade Klosteret[2]). Dets Provst, Peter Adeler, blev evangelisk Præst i Abild, og venteligt have Munkene, som maaskee ikke vare ret mange, ikke ugjerne unddraget sig Klostertugten. Klosteret blev nedlagt, over dets tilliggende Ejendomme sattes en Amtmand, og i gejstlig Henseende blev det forenet med Tønder Amt, saaledes at der sattes een Provst over begge.

Hertugen havde i sin Landsdeel forbeholdt sig jus patronatus til de i samme liggende Kirker og Ret til at tildele de af Biskoppen ordinerede Præster Kaldsbrev og Collats[3]). Saaledes lod han 1548 Hr. Jakob Laursen examinere og indsætte til Præst i Skjærbek og Provst i Hviddingherred[4]).

Samme Aar var Hertugen i Forening med Kongen til-

---

[1]) N. Kirkehist. Saml., II, 745 følg.
[2]) Dankwerth, p. 83.
[3]) Kirkeh. Saml., I, 215.
[4]) Geh.-Arch. Aarsberetn., I, Tillæg 22.

stede ved en Dom, der blev afsagt over en Dr. Nicolaus Krage, der havde været Kongens Hofpræst, men formedelst forargeligt Levnet var bleven afskediget, men senere antaget i Hertug Adolphs Tjeneste og beskyttet af ham. Han blev af Kongen og Hertug Hans stævnet til Haderslev og her ved Biskoppens og Capitlets Dom suspenderet fra gejstligt Embede i 5 Aar. Men Hertug Adolph vedblev endog efter denne Dom at lade Niels Krage fungere i sin Landsdeel[1]).

Efter en uendelig Mængde Forhandlinger og Betænkeligheder var man i Begyndelsen af Aaret 1549 endeligt kommen dertil, at Christiern den andens Befrielse kunde blive til Virkelighed. Kallundborg Slot og Lehn var ham anviist til Ophold, og da han førtes dertil i Februar d. A. modtoge Kongen og Hertug Hans ham i Assens og samtalede venligt med ham.

Delingen af Hertugdømmerne var foregaaet i den Forudsætning, at den yngste Broder, Fredrik, blev forsørget med en gejstlig Præbende. Man tænkte dengang paa at skaffe ham Stiftet Bremen, men det mislykkedes, derfor vare Kongen og Hertug Hans virksomme for at faae ham udnævnt til Coadjutor i Stiftet Slesvig. Det havde bedre Fremgang, og i dette Aar bevægedes Biskop Tileman von Hussen og Capitlet til at antage Hertug Fredrik til Efterfølger, hvorpaa denne udstædte en Renunciationsact paa sin Arvepart i Hertugdømmerne. Kort derpaa blev han ogsaa Biskop i Stiftet Hildesheim.

Medens Hertug Adolph (1550) tumlede sig omkring i krigersk Færd i Kejserens Tjeneste, var Hans, der synes at have været mere skikket til Fredens Gjerning, beskjæftiget

---

[1]) N. Kirkeh. Saml., IV, 55.

med at ordne Forholdene i sine Landsdele. Han havde sin Opmærksomhed henvendt paa de kirkelige Tilstande, da der endnu, saa kort efter Reformationens Indførelse, var adskilligt, der trængte til at rettes. Paa Himmelfartsdagen 1550 udgav han en Forordning for Haderslev og Tørning Amter, der indeholdt Forbud mod Hoer og Giftermaal mellem Nærbeslægtede. Trolovede maatte ikke løbe fra hinanden; gjorde de det, skulde de straffes og ikke kunne deeltage i noget ærligt Selskab, Bryllup, Barnedaab eller andre glade Samfund eller taales deri, og være udelukkede fra Alterens Sacramente. Folk skulde gaae i Kirke og afholde sig fra alle støjende Foretagender under Gudstjenesten. De skulde holde deres Sviin fra Kirkegaardene og ikke gaae ud at fiske paa Søn- og Helligdage[1]).

Hertugen havde alligevel i det følgende Aar, 1551, tilladt at to unge Personer i Agerskov, som vare hinanden beslægtede i tredie Led, og havde levet i Skjørlevnet sammen, maatte blive viede i Ægteskab, og tilmeldet Biskop Hans Tausen dette. Denne svarede, at han vel havde skikket sig efter Hertugens Skrivelse, og tilmeldet Præsten i Agerskov, at det maatte skee, men raadede dog, at Hertugen ikke lod saadan syndig Forargelse afgaae ustraffet, ogsaa for onde Exempler, der gjerne vil følge efter, ikke alene mod den hellige Kirkeordning, men og mod Hertugens alvorlige Mandat og Befaling nu for kort siden udgivet[2]).

Den 21 Marts d. A. tilskrev Hertugen Adelen i sine Amter, at han havde udgivet en Forordning om Afholden fra Arbejde paa Søn- og Helligdage, og at hans Undersaatter overholdt den, men at Adelens Undergivne, navnligt

---

[1]) Kirkeh. Saml., 3 Række, I, 83.
[2]) N. Kirkeh. Saml., III, 44.

i Høsten bjergede deres Korn saavel Hellige- som Søgnedage, hvorover Hertugens Undersaatter beklagede sig, da de maatte lade deres Korn staae og det ofte blev mishandlet og søndertraadt (der var jo dengang Fælledsdrift). Hertugen befalede derfor Adelen at efterkomme Forordningen og lade alt Arbejde hos deres Undergivne hvile paa Søn- og Helligdage[1]).

I Aaret 1553 omtales en ny Prædikestol og et nyt Alter, som var oprejst midt i Choret i Kirken i Haderslev, hvilke begge Præsten Hans Oldendorph først benyttede dette Efteraar til at prædike og synge Messe. Det er at formode, at begge Dele ere givne af Hertug Hans[2]).

De kirkelige Forhold i Sønderjylland foraarsagede idelig allehaande Vanskeligheder. Kirkerne i Tørninglehn havde fra Dronning Margrethes Dage ligget under Ribe Bispedømme, men vare i Reformationstiden blevne skilte derfra. Kong Christian III havde imidlertid i Aaret 1543 atter lagt de nordslesvigske Sogne, som tidligere havde hørt til Riber Stift, dertil og befalet Biskop Hans Tausen at visitere dem, ligesom andre til Stiftet hørende Kirker. Men da efter Landsdelingen 1544 disse Sogne for største Delen tilfaldt Hertug Hans, saa vilde han og hans Amtmænd gjøre gjeldende, at med Landshøjheden fulgte Højheden over Kirkerne og Kirkegodset. Vi have allerede seet, at Hertugen strax yttrede Tvivl om, hvorvidt Tienderne i Hvidding-, Frøs- og Kalslund Herreder hørte til Ribe Stift, og at hans Embedsmand Henrik Ranzau inddrog Tienden af Brøns Sogn, der var lagt til Erkedegneembedet i Ribe. Senere havde Hertugens Amtmand i Tønder, Christopher

---

[1]) Kirkeh. Saml., 3 Række, I, 85.
[2]) N. Kirkeh. Saml., IV, 244.

Ranzau, villet hindre Biskoppen i at visitere, i Særdeleshed Kirkerne i Tønder Amt, ja i Uberg havde han frataget Sognepræsten Kirkenøglen. Da Biskoppen beklagede sig over dette til Kongen, befalede denne ham under 3 Januar 1553 at visitere alle de Kirker baade i Sønder- og Nørre-jylland, som fra gammel Tid havde ligget til Ribe Stift, og forbød Enhver at gjøre ham Hinder og Forfang i saadan hans lovlige Embedsrejse. Men Hertugens Amtmand havde alligevel gjort det, og Kongen bød derfor baade Amtmanden og Biskoppen at møde i Flensborg sidst i Maj 1553. Her fremlagde nu Tausen tilligemed Erkedegnen og Cantoren i Capitlet deres Besværinger. «De Kirker i Fyrstendømmet, som fra Arilds Tid havde ligget til Ribe Stift, de havde altid været fri under Biskopper af Ribe og Prælater der sammesteds med al deres Rettighed, og aldrig Fyrsterne befattet sig dermed i nogen Maade, førend nu nogle Aar der er gjort Forhindring paa. Erkedegn og Cantor have altid havt deres fri Jurisdict til samme Kirker, og at for-fæste Kirkernes Gaarde, Agre og Enge, som til samme Kirker givne ere og tilligge, uden Lehnsmandens Hinder og Modsigelse i alle Maader, som med gamle Kirkens Jorde-bøger og Registre bevises kan. Bedes ydmygeligen gjerne, at saa her efter holdes maatte, som det tilforn været haver i Kong Hanses og fremfarne Kongers Tid i Danmark.

Hvad Hinder herimod skeet er og skeer gives herefter tilkjende. Først haver Christopher Ranzau paa Tønderhuus bortfæstet en Kirkegaard, liggende til Uberg Kirke, som Christen Bos afdøde. Dernæst haver han bortfæstet nogle Kirkejorder fra Peder Jepsen i Hover, som hans Fader i Fæste havde, og haver fæstet samme Ejendom til en frem-med Mand, som den aldrig før i Fæste havde. Dernæst er tilkjendegivet nu i disse Dage, at Christopher Ranzau

haver ladet forbyde ved sin Foged til Birkething og Herredsthing, at Ingen skal fæste saadan Kirkens Ejendom af Erkedegnen i Ribe, saafremt de ikke skal give ham 10 Penninge for hver en Penning, de giver Erkedegnen. Dernæst annammer Lehnsmænd Halvdeel af samme Kirkers Tiende i Haderslev og Tørning Lehn, og af den Aarsag da tager Adelen Halvdeel af deres Tjenere, og en Part af dem tager Kirkens Deel altsammen af deres Tjenere, saa at Kirkerne af saadan Lejlighed forfalder og ikke kan holdes ved Magt, fordi Tienden tages derfra»[1]).

Biskoppen bad derfor, at dersom Kongen vilde, at han fremdeles skulde varetage sin Tjeneste i de Kirker i Sønderjylland, som hørte til Ribe Stift, at det da maatte saa beskikkes, at han ubehindret kunde forrette sin Tjeneste og at Amtmanden ikke skulde befatte sig med Kirkerne. Det blev da ved dette Møde i Hertugens og mange fornemme holstenske Raaders Nærværelse bestemt, at hverken Foged eller Skriver i Haderslev eller nogen Anden skulde befatte sig med Kirkernes Regnskaber i de til Ribe Stift hørende Sogne, eller bryde sig derom, men at det alene skulde tilkomme Provsterne[1]).

Men de tydske Embedsmænd i Slesvig havde dengang, ligesom senere, en mærkelig Færdighed i at overhøre Kongens Befalinger. Allerede i det følgende Aar, 1554, blev der atter klaget for Kongen, at Hertug Hans' Lehnsmænd og Andre befattede sig med den Rettighed, som Biskopperne i Ribe pleje at have af gammel Tid. Kongen tilskrev da Onsdag efter anden Søndag i Faste Biskop Hans Tausen, at der var berammet et Møde mellem ham og Hertugen paa Koldinghuus kort efter Paaske, og at Bi-

[1]) N. Kirkehist. Saml., III, 294, 298 følg., 529.

skoppen skulde opsøge hvad Breve, Beviisninger, Registre og andet denne Sag anrørendes, som han kunde skaffe tilveje, alting klarligen optegne og møde med dem paa fornævnte Tid, saa at Kongen deraf noksomt kunde forfare Lejligheden og at hans og Riber Stifts Rettighed ikke skulde formindskes i hans Tid[1]).

Samme Dag tilskrev Kongen Borgemester og Raad i Ribe, at de samtidigt med Biskoppen skulde møde paa Koldinghuus med deres Privilegier og hvad andre Breve og Beviisninger de havde, mod den Forfang, som dem gjordes i Fyrstendømmet, »og at I alting lader klarligen opskrive om alle Sager, saa at vi kunne deraf noksom forfare al Lejligheden».

Hvilke Bestemmelser, der vedtoges ved dette Møde, har jeg ikke fundet Efterretninger om.

I dette Aar foruroligedes Hertugdømmerne atter fra Tydskland. Hertug Henrik den yngre af Brunsvig-Lyneburg, der havde kjæmpet mod Markgreve Albrecht af Brandenburg, som ikke vilde indgaae Passauer-Forliget, vilde af overstadig Krigslyst, efter den Sidstes Overvindelse, ikke afskedige sine Lejetropper, men hærjede omkring i det nordlige Tydskland, var gaaet over Elben og nærmede sig til Holsteen. Dette foranledigede, at Hertugerne Hans og Adolph tænkte paa at sikkre Landet. I en Skrivelse til Kongen af 8 Maj melde de, at de samme Dag havde været samlet med deres Raader i Slesvig, og raadslaaet om disse sørgelige Omstændigheder, ifald disse Steder ved Hertug Henriks eller Jørgen von Holles Krigsfolk skulde blive angrebet, hvorledes de skulde møde og i Tide forebygge det. De tilmeldte Kongen, hvilke Puncter de havde aftalt, og

---

[1]) Kirkehist. Saml., I, 474.

deres Raader billiget. Disse havde fremhævet, at Hertug Henrik af Brunsvig var temmelig stærk og godt udrustet med gode prøvede Ryttere og Knægte, og om han var betænkt paa at vende sig mod disse Steder, vilde han letteligen kunne fremme sin Villie, da Hertugdømmerne med deres nærværende ringe Modværge ikke kunde gjøre synderlig Modstand. Derfor havde de bedet Hertugerne at anmode Kongen om, i Betragtning af den forestaaende Fare, at gjøre Opbud i hele Riget, som inden Sagerne udviklede sig videre kunde yde dem Hjelp[1]). Thi hvis Fjenden vilde angribe dem, vilde han være dem langt overlegen og let kunne udføre sit Forehavende, da de kun havde en Hob fattige, uprøvede Folk og faa Ryttere. Derfor bede nu Hertugerne, at Kongen alvorligt vilde overveje, hvor vigtig Sagen var, og at det vilde blive til evig Skade og Skam, om de saaledes uforvarendes bleve angrebne og slaaede tilbage og de nærmeste Steder satte i Vove. Een i Lejren (Fjendens), Joachim Lentze, som var Oberstens Lieutenant, havde allerede offentligt ladet høre, at han om kort Tid med Hoben vilde besøge Kongen, sund eller syg, levende eller død, som det i Fortrolighed og hemmeligt var tilskrevet Otto Sehested, der havde ladet det berette tilbage til Hertugerne[2]).

De havde berammet et Møde i Rendsborg for at raadslaae om, hvad der var tjenligt for Landet og Folket, og dertil indbudet den gamle Hr. Johan Ranzau. Men han undskyldte sig. Fordi alt hvad han ejede, og hvad andre hans Venner havde betroet ham, var samlet paa Breitenburg, saa turde han ikke overlade dens Bevogtning til nogen Anden. Jørgen v. Holle havde kun ladet sig forlyde med

[1]) Det begjæredes af de Samme, som nægtede enhver Tjeneste af deres Lehn.

[2]) Hertugens Breve.

alt Godt og Ranzau kunde ikke troe, at han vilde gjøre noget, som var til Skade. Han raadede til at udskrive Folk fra Jylland og Fyen og tage Post ved Hamborg[1]).

Fra Mødet i Rendsborg tilskreve Hertugerne (det er altid Hans der lader disse fælleds Breve udfærdige og underskriver dem, hvor saa Adolph sætter sit Navn ved Siden af) Kongen den 11 Maj. Deres Raad Benedict v. Ahlefeld var kommen til dem fra Hamborg tillige med Matthias Helzewitz. Sagerne stode saaledes, at der ikke var andet i Vente end Undergang, Skade og Fordærv, dersom det ikke blev forhindret. Af Raadets (Hamborgs) Skrivelse fremlyste, at de andre Hobe rykkede frem. Der var berettet, at «die Pfalzgravischen» havde været «im Oberlande», hvilket havde bevæget Hertugerne og deres Raader til at see sig om efter fremmede Ryttere og Knægte, og til Fæstningernes Besættelse i Kongens og Fyrsternes Landsdele at udskrive 1500 af de bedste Undersaatter, altsaa tilsammen halvfemte Tusinde, at bryde op med deres Harnisker og bedste Værge, og strax paa nærmere Besked at møde, for at bruges, om Nøden krævede det. De haabe, at Kongen vil ansee det for nødvendigt og bifalde det, og saa sende Hjelp fra Riget og hos Churfyrsten af Sachsen, Hertug August og andre dem gunstige Herrer og Venner gjøre Anmodning om Hjelp. De bade, at Kongen vil sende nogle Rigsraader, som med dem kunne overveje Lejligheden. Nogle Dage senere melde Hertugerne, at Knægtene vare brudte op fra dem Oberlande og vare dragne mod Harburg.

Den 15 Maj skriver Hertug Hans til Hr. Johan Ranzau, at Hertug Franz af Sachsen havde tilbudet 3 eller 400 Ryttere, som han for Tiden vidste Raad til, og samme Dag

---

[1]) Danske Mag., IV, 92.

melder Hr. Johan Ranzau, at hans Tjener var kommen fra Reinbek til Breitenburg og havde berettet, at Krigsfolket igaar havde antændt 3 Huse og næstforgangen Nat endnu 9 Huse paa Hamborgernes Territorium.

Denne sidste Skrivelse tillige med en fra Caspar Fuchs sendte Hertug Hans den 17 Maj til Kongen, og meldte, at der ikke for Øjeblikket var Udsigt til, at der blev Ende paa Tingen; thi Krigsfolket blev ved med Røven og Brænden, og der var ført 6 Fæhnlein Knægte over Elben, hvorfor det var højst fornødent at tage sig i Agt og gjøre al fornøden Foranstaltning, indtil man fik at see, hvor hen Sagerne stilede og hvor Krigsfolket samledes.

Der findes i Geheimearchivet blandt Hertug Hans' Breve fra denne Tid en »Bezeigniss welcher Gestalt zur Gegenwahr zu schreiten«, der vel er udateret men vistnok hører herhid. Den indeholder følgende Bestemmelser:

»Kongen og Fyrsterne skulde, naar Nøden fordrede det, samtligt tragte efter Modværge, og ikke afsondre eller skille sig fra hverandre.

Dersom til Nødværge Feltskyts var fornødent, skulde fra hver Herre 8 Stykker og dertil 4 Tønder Krudt, Kugler og alt Tilhørende fremsendes til Rendsborg, men derfra foreløbigt ikke føres mere end 15 Stykker bort, for at bruges mod Fjenden.

Angaaende Provianten var der for Tiden ikke taget nogen Bestemmelse. Men der var overvejet at skrive til Amtmændene, som vare ansatte ved Grændsen og kunde befrygte Fjendernes Strejftog og Overfald, som Segeberg, Oldenborg, Krempe og Trittow, at de i Tide sørgede for Forraad og at de fra hver Undersaat (formodentligt Gaardmænd) i disse Amter skulde kræve 1 Tønde Meel, 2 Tøn-

der Malt og 2 Sider Flesk. Skulde man ikke trænge til dem, skulde de atter være dem til Bedste.

Der var i Anledning af Omstændighederne i følge forrige Udskrivning fordret «Mann bey Mann» (Mand af Huus?) af hvilke de bedste og dueligste vare at udvælge til at bruge, de øvrige at vise tilbage.

Hvorledes Fæstningerne burde besættes, skulde i Fremtiden overvejes, da det i Hast endnu ikke havde kunnet skee.»

Da Hertug Henriks Hobe vare rykkede noget vel nær, og det var at formode, at Jørgen v. Holle med sine Krigsfolk vilde overgive sig, og man hidtil ikke var kommen efter, hvad de havde i Sinde og hvad man kunde vente sig af dem, men de dog udlode sig med truende Ord, saa havde man gjort sig fattet paa, med et tilstrækkeligt Antal Folk til Hest og til Fods at varetage Lejligheden, og naar Omstændighederne fordrede det, med Guds Hjælp at gjøre trolig Modstand. Det var derfor overvejet at sende Joachim Ranzau til Putlos til Raadet i Lybek med Credenz og mundtlig Anmodning, at de ikke vilde indlade sig med Hertug Henriks Folk.

Alle disse Foranstaltninger bevirkede, at Henrik betænkte sig paa at anfalde Holsteen. Han søgte at tilliste sig Forsyning derfra for sine forsultne Skarer, men da dette afsloges med tilføjet Trudsel om at angribe ham, saa fandt han endeligt Tilflugt i Meklenburg[1]).

I dette Aar 1554 vare Gjendøberne trængte ind i Holsteen og havde fundet Beskyttelse hos Bartholomæus v. Ahlefeld paa Fresenborg ved Oldeslohe. Saavel Kongen som hans Brødre forbøde dem at opholde sig i deres Lande; ja

[1]) Christian VI, 179.

Hertug Hans skrev den 26 December til sin Raad Gregorius v. Ahlefeld, at han tillige med Statholderen Bertram v. Ahlefeld og de af Hertug Adolph beskikkede Mænd skulde kalde Bartholomæus v. Ahlefeld for sig, og meddele ham Befaling, at skaffe Gjendøberne bort fra sine Godser[1]).

I Aaret 1556 var Hertug Hans paa Nordstrand, hvor nogle af Sognefolkene i Pelworm, sandsynligvis fordi de havde langt til Kirke (um Gelegenheit willen) ønskede at skilles fra den store Kirke, og søge et lille Kapel, hvortil der fra Kirken var givet saa meget, at Kapellet kunde indrettes og en Kapellan holdes. Dette bevilligede Hertugen den 21 Juli i Morsum, og bestemte at det for Fremtiden skulde blive ved den Anordning, og at Kirken ikke videre skulde besværes ved noget yderligere Krav[2]).

Dagen derpaa udgav Hertugen en Forordning for Nordstrand i kirkelige Anliggender. Efterdi i forløbne Aar Kongen i Danmark med sine Raader havde oprettet en almindelig Kirkeordinants, som var eendrægtigen antaget at efterleves af gejstlige og verdslige Stænder i Hertugdømmerne, men der var klaget over, at Guds Ord ikke holdtes i Ære og virkede til Velsignelse, saa bestemte Hertugen følgende Puncter og Artikler for Nordstrand. Undersaatterne skulde flittigt høre Guds Ord, lære Saligheds Vej og holde Sacramenterne i Ære. Især skulde Ungdommen flittigt lære Catechismus. Der skulde prædikes om Søndagen baade For- og Eftermiddag, og ellers eengang om Ugen, og Tilhørerne skulde blive tilstede under hele Gudstjenesten, og ikke løbe ud og ind. Der maatte i den Tid heller ikke udskjænkes Brændeviin, Øl eller Viin og ikke foretages ufornødent Ar-

1) N. Kirkeh. Saml. IV, 649.
2) Noodts Beyträge I, 86.

bejde. Præsternes, Kapellanernes og øvrige Kirkebetjentes Huse skulde ikke vedligeholdes af Kirkernes Indtægter, men af Sognefolkene, saaledes at Kirkebetjentene kunde være tilfredse dermed. Stalleren og Provsten skulde have Tilsyn med at Kirkens Tjenere fik deres Løn i rette Tid, og hvad dem tilkom. Naar Vicarier bleve ledige ved Ihændehaverens Død, maatte de ikke bortgives uden Hertugens Vidende (hvem i alle Maader jus patronatus tilkommer), for at de kunde anvendes til christelig, redelig og billig Brug efter Lejlighed. Ingen Præster eller Kirkebetjente maatte antages uden den hertugalige Provsts Vidende og Villie, hvorhos dog Hertugen forbeholdt sig Konfirmation. Kirkernes Jord skulde bortfæstes og Kirkerne ufejlbart have Afgivter deraf, og ved Fæsterens Død maatte den ikke komme til Deling mellem hans Arvinger, men skulde af Amtmanden bortfæstes udeelt til Kirkens Bedste. De Gejstlige skulde ikke møde paa Thinge eller i Rettergangssager; men havde de saadanne, skulde de lade dem udføre ved deres Kirkeforstandere eller søge Amtmanden eller Provsten. Alle hemmelige (Ægteskabs) Løfter skulde afskaffes, og de, som ere indgaaede uden Forældres eller Formynderes og Værgers Vidende og Villie, eller som ere mod Ordinantsen i forbudne Grader, skulde være magtesløse. Ogsaa forbydes Aager paa det Strengeste, og Præsterne skulde ikke alene selv afholde sig derfra, men naar de mærkede saadant, fra Prædikestolen advare derimod; dog uden at nævne Nogen. Ogsaa forbydes den taabelige og ryggesløse Riden og Renden, som plejer at skee om Søndagen under Gudstjenesten, naar der bydes til Bryllup; ligeledes det ugudelige Gravøl, hvoraf opstaaer «allerlej Unrath». Da Ungdommen ikke holdtes til Studering, skulde der paa Nordstrand oprettes to Skoler og Præsterne fra Prædikestolen opmuntre Folk til at holde

deres Børn til Skole, og naar de vare duelige, lade dem blive der og fortsætte deres Studeringer, saa at Landet kunde blive forsynet med dygtige Folk til Kirker, Skoler og anden Lejlighed[1]).

Faa Dage senere var Hertugen i Tønder og udgav der den 27 Juli en Forordning, der ogsaa skulde rette flere Misbrug: Præsterne og Kirkeforstanderne i Tønder Amt havde beklaget sig, at den sædvanlige gamle Tiende i Fortiden deels var bortsolgt for en ringe Sum, deels ganske berøvet dem, at de gejstlige Lehn og Vicarier sammesteds svigeligen vare dem unddragne, at Kirkernes Enge og Agre vare saaledes misbrugte, at Kirkerne lidet eller intet deraf kunde forbedres, og at det kunde befrygtes, at Kirkebetjentene af Mangel paa nødtørftig Underhold maatte forlade deres Kirker og Tjeneste, at Kirkernes Bygninger vilde blive øde, og at deraf ikke alene christelig Tjeneste og Brug vilde gaae til Grunde, men og Foragt for Guds Ord være at befrygte, hvorpaa saa igjen Guds Fortørnelse, Straf og Unaade maatte følge. Derfor forordnede Hertugen, at alle Tiender, som fra gammel Tid vare givne til Kirkerne og Præsterne, skulde uden Modsigelse ydes, uden at Nogen kunde beraabe sig paa tidligere Accorder eller at de vare ansatte i Penge. Amtmanden og Provsten skulde flittigt undersøge, hvor Vicarierne og de gejstlige Lehn vare henlagte, og derom gjøre Indberetning, og de skulde atter anvendes til christelig Brug. Amtmanden og Provsten skulde ligeledes undersøge, hvad Kirkernes Agre og Enge aarligt kunne indrente, ved at udspørge, hvad andre hosliggende Landejendomme aarligt forrente, og det skulle de, som have dem i Brug, ogsaa

---

[1]) Lackmans Einleit., I, 479.

give. — Resten er for det Meste stemmende med den forhen anførte Forordning for Nordstrand[1]).

Da Hertug Adolf paa Gottorf efter Broderens Fredriks Død 1556 havde nødt Domcapitlet i Slesvig til at vælge ham, som Broderens Efterfølger i Stiftet, gav han Hertug Hans skriftlig Forsikkring, at han ikke gjorde Fordring paa Udøvelse af biskoppelige Rettigheder i hans Landsdele[2]).

I det følgende Aar 1557 var der atter Misforstaaelse angaaende de kirkelige Forhold, som dog synes at være foranlediget af Biskop Tausen. Præsten i Rejsby var død og Biskoppen vilde udnævne hans Eftermand. Men Sognefolkene havde beklaget sig for Amtmanden i Haderslev Sigvart Ranzau, at de ikke ordentligt havde æsket denne Præst, som det sig egner og tilhører, og bedet ham at tilskrive Biskoppen desangaaende, at han vilde lade saadant være, og at ingen ny Præst maatte paanødes dem uden ordentligt Valg, hvilket Amtmanden ikke kunde nægte dem, som sin naadige Fyrstes og Herres Undersaatter, hvorfor han venligt i Hertugens Navn beder Biskoppen, at ingen Præst, som ikke var ordentligt æsket, maatte mod Sognefolkenes Villie blive paatvunget Rejsby Sogn[3]).

Urolighederne i det nordlige Tydskland vedbleve fremdeles. Hertugerne Henrik og Erik af Brunsvig meldte den 26 April d. A. til Hertug Hans, at den føromtalte Christopher v. Wrisberg havde samlet en Deel Krigsfolk, først i deres Fætters og Broders Hertug Franz Ottos Land, og derpaa var draget med dem til Stiftet Bremen og tilsidst i Würster Land, og der havde han tumlet sig efter sin Villie. Da han samlede Folkene, gik Rygtet, at det var mod Kongen af

---

1) Anf. Sted, 487.
2) Arch. f. Staats- u. Kirchengesch., II, 473.
3) N. Kirkeh. Saml., IV, 69.

Frankrige, og man troede det, fordi han i Begyndelsen af dette Oprør beraabte sig paa Kejseren, men det var kun et Skalkeskjul for hans oprørske Foretagende.

Han maa dog have søgt Lejlighed til at trænge ind i Holsteen; thi den 12 Maj skriver Hertugen til Kongen, at han af Drosten i Pinneberg var taget til Fange i Wedel og sat i Forvaring paa Pinneberg Slot, hvilket Hertugen havde erfaret ved en Skrivelse fra Hertug Adolph og Kaspar Fuchs. Denne Fangetagelse var dem belejlig, tilføjer han, og kunde maaskee gjøre en Forandring i den nærværende Krigstilstand, hvorom han nok skulde tilmelde Kongen[1]). Wrisberg maa dog atter være sluppen ud af Fangenskabet; thi i Dithmarsker-Krigen var han i Kong Fredrik den andens Tjeneste som Oberst[2]).

Hertug Hans var kommen til Kundskab om, at der i Byen Haderslev og i dette og Tørning Amter dreves en ganske overmaade og besværlig Aager, for 1 Daler ½ Skilling om Ugen, for 8 eller 10 Daler 2 Ørtug Korn, Hø eller andet aarligt, og at det bestandigt blev værre, saa at intet andet kunde forventes end fattige Folks Undergang og Guds Straf. Derfor udgav han den 10 August d. A. en Forordning, at Ingen maatte tage mere end 6 pc. eller for hver Mark lybsk 1 Skilling i Penge og intet andet i Rente. Hvo som handlede herimod, skulde have forbrudt Hovedstol og Renter[3]).

Dengang Hertug Hans modtog sine Amter, var Haderslevhuus en gammel, skummel Bygning paa en Banke vest for Gammel Haderslev, som han imidlertid i sin Ungkarlestand ikke tænkte paa at forandre. Efter Lindenhahns Be-

[1]) Hertugens Breve.
[2]) Christiani VI, 215.
[3]) Corp. Statutor Slesvic., II, 477.

retning skal hans Broder Adolphs spottende Yttring «at han ikke kunde forstaae, hvorfor han vilde boe i en saadan Røverrede; han skulde nedrive den, og nærmere ved Staden bygge sig et anstændigere Slot» — have bragt ham til at tænke derover og fatte Beslutningen til at fuldføre det[1]). Han udvalgte dertil den af de to Øer, som Fjorden danner østen for Byen, der ligger Byen nærmest. Den 18 Januar 1557 tilskrev han fra Kjøbenhavn sin Huushovmester Jeronimus Boldek, at melde Bygmesteren Matthias Rübensath, at han selv gjerne havde forhandlet med denne angaaende Bygningen, men var forhindret for det Første at komme, hvorfor Bygmesteren maatte sende ham en nøjagtig Facon og Afrisning af Huset og Pladsen, hvorpaa det skulde opføres, hvor stort Huset skulde være, hvor Porten skulde anbringes og Fundamentet lægges. Hertugen mener, at det kunde være nok, naar Svendene mødte til Fastelavn, men Bygmesteren maatte sørge for at deres Rejse ikke foraarsagede Hertugen Omkostninger. Der kunde gjerne begyndes paa Udgravningen til Fundamentet, fordi Bygmesteren ikke var tilstede. Hertugen vilde gjerne have af den gode stærke rhinske Schifersteen, og ikke af den blaa, hvormed der var tækket paa det nye Huus i Flensborg; thi den er tynd og ikke solid. Derfor skulde Bygmesteren bestille saa meget af den første, som der behøvedes. Naar den skulde hentes, vilde Hertugen udstede et Pasbort, for at den, som er Brug blandt Fyrster, kan toldfrit indleveres. Det var vel tilpas at tale paa en Schifertækker, men det var formentligt ikke fornødent før til næste Aar. Ogsaa Steen til Vindeltrapperne skulde bestilles, saa at de kunde komme med Schifertavlerne. De 200 Muurankere, 20 Kofote(?) og 300 Stæn-

[1]) Schl. Holst. Provinzberichte, 1830, p. 159.

ger vilde Hertugen lade bestille i Skaane, for at Arbejdet for den Sags Skyld ikke skulde forhindres. Saasnart Bygmesteren havde sine Tegninger færdige, skulde han drage udenlands for at gjøre Bestillingen, hvortil der skulde udleveres ham 50 Daler, for hvilke han ved Hjemkomsten skulde gjøre nøjagtig Regnskab. Hertugen vilde saa, naar han havde afgjort sine Sager, komme til Haderslev, hvor da Tegninger og Overslag skulde forelægges ham[1]). Opførelsen af dette nye Slot, begyndtes ogsaa i dette Foraar; Det gamle Haderslevhuus blev nedbrudt og en Deel af dets Materialier anvendtes til det nye. Omkring dette anlagdes en stor Have og langs med Fjorden en Dyrehave. Der gik en Række Aar hen, inden Slottet blev færdigt. Slotscapellet blev først 1566 indviet af Præsten Boethius.

Det følgende Aar 1558 anvendte Hertugen især paa at ordne Forholdene paa Fehmern. Indvaanerne havde, pukkende paa gamle Privilegier, viist sig ulydige mod Hertugen, og mangehaande Misbrug, Voldsomheder og Lovløshed havde taget Overhaand. I Staden Borg havde der i lang Tid været Tvist mellem Borgemester og Raad og hele Menigheden paa den ene Side, og Landboerne paa den anden. Begge beraabte sig paa deres Privilegier angaaende Handel og Skibsfart, og der var evindelige Trætter og Klager over gjensidige Forurettelser. Hertugen havde da befalet sin Raad og Amtmand Breyde Ranzau at mægle mellem Parterne, og han havde allerede i det sidstforløbne Aar efter lang anvendt Flid tilvejebragt et Forliig. Der vedtoges, at i det nye Dyb (i Havnen ved Borg) skulde Stadens Indvaanere i to Dage have Forkjøbsret, men kjøbte de ikke, maatte Bønderne kjøbe. Ingen maatte drive For-

---

[1]) Dipl. Flensb., II, 1057.

prang inden- eller udenfor Havnen, men alt være forbeholdt Borgerne. Skeete det, at Borgerne af de Skibe, som kom, opkjøbte alt, saa maatte Landmændene have Forkjøb i det næste Skib, som kom. Ejede Landboerne selv Skibe, maatte de frit drive Kornhandel med dem og ind- og udskibe fra Havnen. Dersom der nordpaa Landet eller andetsteds kom noget tilkjøbs, da maatte Alle kjøbe, men var det noget, der førtes gjennem Staden, som Oxer, Heste, da skulde Borgerne have Forkjøbsret. Men Landboerne skulde være pligtige at bringe deres Varer af Lām, Gjæs, Høns og Æg til Torvs i Byen. Der maatte paa Landet ingen Bryggerier være, men kun brygges til eget Brug. De Haandværkere, som fra gammel Tid havde været paa Landet, maatte blive; men ingen nye nedsætte sig, uden Stadens Indvilligelse, men Raadet skulde sørge for at udenbyes Folk ikke af Haandværkerne i Byen betyngedes med ublue Priser.

Disse Vedtægter fik Hertugens Stadfæstelse den 10 October 1558.

Men paa samme Tid havde Hertugen ordnet Forholdene paa hele Øen. Sogneforstanderne (Kämmere und Schworne) og alle andre Undersaatter i Landsognene der paa Øen havde ved særdeles Forbrydelser opvakt hans Unaade, fortjent svær Straf og givet tilstrækkelig Aarsag til at afsætte dem fra alle deres Privilegier, og som Modvillige at straffe dem paa Liv og Gods. Men af medfødt fyrstelig Mildhed, Godhed og Naade, og ved skeet kongelig, fyrstelig og Fleres flittige Forbøn, og deres egen bønfaldende Begjæring, havde han ladet sig bevæge til at forskaane dem for Livsstraf og alene efter forudgaaet Udsoning og efterfølgende Forbedring af allehaande Urigtigheder, ifølge de Forhandlinger og Bestemmelser, som derom vare gjorte og givne, atter at tage dem til Naade, imod at de ydede ham og hans Arvinger

og deres Embedsmænd i deres Navn Underdanighed og Lydighed. De gamle Privilegier om Krigstjeneste, Apellation og Drab vare aldeles ubillige og utaalelige. De vare ved Misforstaaelser, Misbrug og Sædvane blevne til Skade. Derfor bød nu Hertugen, at Undersaatterne paa Fehmern skulde paa hans og hans Amtmands Bud i paakommende fornødent Tilfælde være rede med Rustning og Værge og uvægerligt følge. Det havde efter Privilegierne været den anklagede Part under Livsstraf formeent at appellere; men det skulde aldeles være ophævet, og Enhver skulde, naar der var dømt efter Landretten, have Lov til at henvende sig til Hertugen, som sin lovlige Øvrighed, og der skulde for Fremtiden tilforordnes Cämmerne og de Svorne en Landfoged paa Fehmern, der skulde fremme Billighed og Ret. Og som der paa Fehmern var i lang Tid foregaaet mange Drab og andre onde Gjerninger, og jo længere jo flere, hvilke efter deres gamle Privilegier kunde afsones med en lille Pengesum, saa paalagdes der nu for Drab og andre Voldsgjerninger, Brud paa Huusfred, Kirkefred og Thingfred, Voldtægt, Rov og Brand, Angreb paa store Skibe, Dølgelse af ilanddrevet Vragsgods, Skovtyverier og Herbergeren af fredløs Mand — Fortabelse af Liv og Ejendom; Legemsbeskadigelser skulde afsones med større Pengesummer. Det maa have gaaet vildt til der paa Landet; thi der sættes Straf paa at udstikke Øjne, afhugge Haand eller Fod, Tommelfinger eller Stortaa, Næse eller Ører. Et Øre, en Tommelfinger eller Stortaa kostede 50 Mark. Næsen kun 30 Mark, men alle tilsammen 20 Pund. Denne Landret er udstedt i Burg den 21 October 1558[1]).

Nytaarsdag 1559 døde Kong Christian III, og nu

[1]) Corpus Statut. Slesvic., I, 702 følg. 680 følg.

havde den krigslystne Hertug Adolph ikke Ro længer. Dithmarskerne havde længe vakt hans Harme. Kong Hans' Nederlag var endnu ikke hævnet, og Dithmarskerne havde i den senere Tid viist sig fjendtlige, havde villet understøtte Hertug Henrik af Brunsvig, og vare kun med Møje holdte i Ro. Christian III havde altid været imod Krig, hvor han ikke blev nødt dertil, men nu var han borte, og strax gjorde Adolph Anstalt til at udføre sine længe gjemte Planer. Han samlede i al Hemmelighed Tropper. Men Kongens Statholder i Holsteen, Hr. Henrik Ranzau, opdagede hans Forehavende og tilmeldte Kong Fredrik II det, der da tilligemed Hertug Hans blev nødt til at deeltage i denne Krig, for ikke at overlade Adolph alene Frugterne af den. Da Adolph mærkede, at hans Hensigt var bleven bekjendt, indbød han Kongen og Hertug Hans til et Møde i Nortorf, sidst i April, hvor Krigen blev besluttet og at alle tre Fyrster vilde deltage i den og dele Udbyttet lige. Hertug Hans begav sig herfra til Rendsborg for at berede sit Contingent. Den 17 Maj vare Fyrsterne med deres Tropper samlede ved Hohen Vedstedt, hvor der holdtes Mønstring over Hæren, hvortil Hertug Hans havde beskikket Otto v. Thinen og Caspar v. Buchwald, og derfra sendtes Fejdebrev til Dithmarskerne. Den gamle Hr. Johan Ranzau var udnævnt til Overfeltherre, og uagtet alle tre Fyrster gjorde Toget med, synes Kongen og Hertug Hans ikke personligt at have taget Deel i Kampen. Da Meldorf var indtaget efter en haard Kamp, stormede Hertug Adolph med sine Ryttere strax ind i Staden, Kongen og Hertug Hans fulgte bagefter, fortæller Lakmann. Dithmarsken blev indtaget i kort Tid og den 15 Juni underkastede Dithmarskerne sig og modtoge Fyrsternes Fredsvilkaar, hvis Hovedbestemmelse var, at de som Undersaatter skulde hylde Fyr-

sterne, hvorpaa de gik ind, og den 20 Juni udstædte deres Underkastelsesact. Det fjendtlige Artilleri, som blev udleveret, deeltes, og hver af Herrerne fik 36 Kanoner. Landet deeltes foreløbigt i tre Dele, af hvilke Hertug Hans fik den mellemste, og denne henlagdes under Amtmanden i Rendsborg.

Kong Christian den tredies Dronning Dorothea havde i Aaret 1548 faaet det Gods, der var hende udlagt til Underhold som Enke, forandret, og fik dengang Koldinghuus, Randersgaard, Sønderborg og Nordborg med tilliggende Herreder. Hun opholdt sig efter den Tid oftere, og efter Kongens Død meest paa Koldinghuus, og blev derved Nabo til Hertug Hans, til hvem hun stod i et særdeles venskabeligt Forhold. Dette Naboskab foranledigede, at de oftere havde Lejlighed til at vise hinanden Tjenester. Saaledes havde Hertugen yttret, at hans Viinkjelder ikke var synderligt forsynet, og Dronningen, som opholdt sig i Nyborg, underrettede ham om, at der var kommen en Kjøbmand fra Cølln med et Skib, hvilken havde meget god Viin. Hun havde opholdt ham, og fordi hun meente, at Hertugen kunde være tjent dermed, havde hun handlet med ham, at han skulde sælge Hertugen hver Ahme Viin for 6½ Daler. Kjøbmanden vilde tage sin Betaling ikke alene i Penge, men og i Korn, og Amtmanden i Nyborg, Frands Brokkenhuus vilde uden nogen Fragt eller Omkostning sende Viinen til Haderslev, hvorfor Dronningen beder at faae Besked om, hvor meget han vilde have. En anden Gang skriver Dronningen, at hendes Mølle i Dronningborg ved Randers vel havde god Fremgang, men havde Mangel ved Slusen, hvorfor hun beder Hertugen sende sin Tømmermand Ivar Møller i Rendsborg til Randers at istandsætte Slusen. Amtmanden Hans Stygge skulde sige ham Beskeed, hvad der skulde gjøres.

Et Par Aar senere sendte Dronningen Hertugen til Foræring en Jagthund, som heed Falk, og var særdeles duelig til at gaae i Vandet. Hertugen havde forlangt Kalk og derom havde Dronningen sagt Hans Stygge Beskeed, og han havde lovet, saasnart Jørgen Bernekovs Skib kom fra Norge, da at sende det til Haderslev med Kalk. Da Hertugen kort derpaa havde takket for Hunden og Kalken, forsikkrede hun, at der ingen Tak havde været fornøden, hun var altid tilbøjelig til alt, hvad der kunde være hendes særdeles kjære Broder til Ære og behagelig Villie[1]).

Det Venskabsforhold, der saaledes bestod mellem Hertugen og Dronningen, foranledigede, at han efter Christian den tredies Død tænkte paa at ægte Dronningen. Men han havde theologiske Betænkeligheder og raadførte sig med Melanchton derom, ja forlangte senere et Responsum af det theologiske Facultet i Rostok, og da begge erklærede sig derimod, blev der intet af. At Enkedronningen ikke var uvidende om denne Plan og yndede den, det synes at fremgaae af en Skrivelse mange Aar efter til Kong Fredrik II. Hun skriver, at det var sandt, at dersom det havde været Guds Villie, saa havde hun, ikke af Fremfusenhed, men hendes Næste til Bedste, begivet sig i det bevidste Ægteskab, og havde derved Ingen tilføjet Skade, men alene sin egen Person. En Magister Paul, som havde været Kong Christians og hendes Skriftefader, synes at være bleven i denne Stilling hos Enkedronningen, men senere at have faaet sin Afskeed, og at have forfattet et Skrift, hvori han omtalte denne Sag, hvilket foranledigede Enkedronningen til at skrive dette Brev til Sønnen. Hun fortæller, at Magister Paul havde raadet hende, at hun skulde spørge frem-

[1]) Dronningens Breve i Geh.-Arch. Aarsberet.

mede lærde Mænd. «Vidste han, at det var uret, kunde han have sagt det. Det er letfærdigt og forgjæves at spørge Folk om det, som aabenbart er imod Guds Ord. Men han har ofte sagt os anderledes. Derfor lade vi hans foregivne Undskyldning staae ved sit Værd. Havde han christeligt lagt os paa Sinde Guds Vrede og Forbud, saa havde vi vel ladet det være, og ikke videre spurgt derefter. Han havde med Haand og Mund lovet, intet at tale derom, hvorledes han holdt det, veed Eders Kjærlighed selv» [1]).

Skjøndt Hertug Hans altid berømmes som en mild fredelig Herre og skjøndt hans Forhold baade til Brøderen Christian III og Brodersønnen Fredrik II i Almindelighed var venligt, saa kunde det dog ikke undgaaes, at de blandede Forhold i Nordslesvig, hvor Danske, deels gejstlige, deels verdslige Districter og Jurisdictioner laae mellem Hertugens Besiddelser, maatte foranledige Besværinger, snart fra den ene, snart fra den anden Side og true med at forstyrre den gode Forstaaelse mellem Fyrsterne, hvorpaa vi tidligere have seet Exempler. Ridder Niels Lange, Amtmand i Ribe, var gaaet i Rette for Kongen og Rigens Raad i Kjøbenhavn med Knud Henriksen om Godset Rødding med Tilliggende, i Anledning af nogen formentlig Tiltale. Foranlediget herved skrev Hertug Hans den 31 August 1561 til Kongen, at skjøndt dette Gods var under hans Amt Tørning i Slesvig og den Anklagede for dette Gods ifølge disse Landes Privilegier ikke var skyldig at svare dèr (i Kjøbenhavn), saa havde Hr. Niels Lange dog af Kongen opnaaet Sentenz og Dom og Befalingsbreve til sex Adelsmænd og en Opmand, som næste Maaned paa Ribe Marked skulde forene og forlige Klageren og den Anklagede om, hvad han

[1]) Geheime Arch. Aarsberetn. III, 48 følg.

ved Godsets Modtagelse skulde udbetale. Nu havde Hertugen ikke ventet det af Hr. Niels Lange, at han uden hans Vidende og bag hans Ryg, skjøndt han vel vidste, at dette Gods ligger i Hertugdømmet og i Hertugens Amt Tørning, og at Hertugen ogsaa havde retslig Tiltale til dette Gods, — skulde have foretaget sig saadant, anklaget Knud Henriksen for Kongen, og udvirket den Befaling og de Breve. Han havde selv lovlig Tiltale til dette Gods og det ligger saaledes i hans Vildtbane, at han ikke kunde undvære det. Han var som Landsfyrste meget nærmere dertil, end Hr. Niels Lange, hvorfor han beder, at Kongen vil ophæve dette Befalingsbrev, eller holde stille dermed, indtil de kunne tales ved, naar de komme sammen, og at han vil undervise Hr. Niels Lange, at han skal afstaae fra saadant ubilligt og uretmæssigt Foretagende. Hertugen maae have stolet paa sine Overtalelsesgaver; thi det er ikke saa sjeldent, at han henskyder Stridspunkterne til «de kunne tales ved».

I det følgende Aar 1562, havde Hertugen udstedet et Forbud mod Tilførsel og anden Haandtering i hans Landsdele. Derover havde Ribe Borgere (die von Ripen) klaget til Kongen, men deres Beretning vilde Hertugen lade staae ved sit Værd. Men at det havde været dem selv, der havde foraarsaget hans nødvendige Forbud, og anstillet sig, som havde de slet intet at gjøre med hans Land og Folk, og at alt skulde afgjøres efter deres Villie, det vilde Kongen erfare af følgende Beretning. De fra Ribe havde hidtil uophørligt understaaet sig at bruge deres Kjøbmandskab med Oxer, Heste og andre Varer paa adskillige forbudte Steder i Hertugens Amter Haderslev og Tørning, hvortil de slet ingen Ret have, ogsaa er Andres Privilegier til Forfang, og ved deres mangfoldige Opkjøben og Opjagen foraarsagede de besværlig Tid i Hertugens Landsdeel, hvilken den almin-

delige Fattigdom højligen beklagede. Men de havde ogsaa viist sig højst utaknemmelige. Skjøndt der var forundt dem allehaande Tilførsel fra Hertugens Landsdeel uforbudet, havde de paa sidste Ribe Marked forlystet sig med at besvære Hertugens stakkels Folk med allehaande usædvanlige nye Forbud og Indskrænkninger: Og især havde det fra gammel Tid staaet Hertugens Undersaatter, som Enhver, frit for paa det aabne frie Marked mod Betaling at forsyne sig til deres Nødtørft med allehaande Varer, som Træ, Fisk, Blaaer, Salt, Korn og andet; men paa det sidste Marked var det bleven dem aldeles afskaaren, saa at de ikke maatte handle med nogen Fremmed, men alene med Ripenserne som Sælgere. Ligesaa havde nogle Undersaatter af Hertugens Amt Tønder til deres Huusholdnings Behov af Ribe Borgere kjøbt og betalt noget Trælast, som siden med Vold blev dem forholdt, og de have til denne Tid hverken faaet Penge eller Træ, men tildeels igjen maattet sælge Træet til halv Priis til deres store Skade. Noget havde Ripenserne frataget Hertugens Undersaatter med Magt og ladet gjøre Rykwieg (?) deraf, hvorved Kjørevejen til Skibsbroen, hvorfra de altid havde kjøbt sig Salt og andet, var spærret for dem. At det første Forbud kun sigtede til Hertugens stakkels Undersaatters Besvær, det fremlyste noksomt deraf, at Alle, som høre til Hellig Aands Capitel og Andres Tjenere i Ribe, uagtet de sidde ved Siden af Hertugens Undersaatter i hans Jurisdiction, uden Besvær kjøbe Salt og anden Nødtørft af Friserne, som for det Meste vare hans egne Undersaatter. I Henseende til det andet Forbud havde Ripenserne beraabt sig paa et kongeligt Mandat af Juni d. A. Men dette var Hertugens Undersaatter ubekjendt og burde have været meddelt dem af Kjøbmændene, som solgte dem Træet. Tilmed befinder Hertugen, at Forbudet

kun angaaer Udskibning af Bygnings-Tømmer og andre forbudne Varer. Forbudet mod Udførsel af Trælast var ikke skeet for Ripensernes Skyld, men allerede Christian III havde forbudet det samme for at skaane Skovene. Men ved alle disse Drillerier af Ripenserne var han endeligt bleven bevæget til atter at forbyde dem Handel og Tilførsel, hvad han ellers vel havde ladet blive ved det Gamle. Men Borgerne i Tønder og Haderslev klagede bestandigt over at der af Ripenserne skeete dem Forkortning og Afbræk i deres Privilegier, og Fordyring af alle Varer. Denne Hertugens Skrivelse er dateret Haderslev Slot 17 December 1562.

Forholdene paa Fehmern krævede Hertugens vedvarende Omhu. Ved en Forordning af 24 August d. A. ordnede han yderligere Retsplejen. Der ere tre Landsogne paa Øen, og i hvert Sogn skulde der være 1 Cämmerer og 6 Svorne, af hvilke aarligt 1 Cämmerer og 2 Svorne skulde afgaae og andre udvælges med Amtmandens og Stadens to Borgemesteres Vidende og Villie.

I det følgende Aar 1563 havde Undersaatterne paa Fehmern andraget, at der hidtil havde været megen Uorden i Arvesager, som foraarsagede Kiv og Forurettelser, hvorfor de havde forenet sig om og eendrægtigen besluttet en Deel Puncter, som de havde forelagt Hertugen til Godkjendelse og Confirmation, hvilket han herved gjorde.

Denne Arveret indeholder Bestemmelser om Harnisker (noget Lignende, som Styrishavne i jydske Lov) der kun maatte arves paa Mandslinien; om Jordegods (Erdgüter) hvortil skal høre Huus, Gaard, Lade og alle Bygninger; om Bohave (Baugut) alt rørligt Gods og Løsøre, som man kan flytte og føre med; og «Markusklæder», det er Kister og Kasser, Varer som Klæde, Drejel, Dyner, Puder, Klæder, Smykker og alt Linned — og Forskrivter om, hvorledes alt

skal deles mellem Arvingerne. Datum paa vort Kloster Bordesholm den 12 Februar 1563[1]).

Det var ikke nok med den Adsplittelse af Hertugdømmerne, som var skeet ved Delingen 1544. Da Fredrik den andens Broder Hans (den yngre) var bleven 19 Aar gammel, deelte Kongen atter sin Part med ham den 27 Januar 1564. Til denne Act havde Kongen indbudet Hertug Hans og hans Raader, og Hertugen havde den 19 Januar erklæret sig villig til at møde. Efter at Delingen var skeet, foreslog Kongen sin Broder som medregjerende Herre i Hertugdømmerne, men herpaa vilde Stænderne, der frygtede for Følgerne af de mange Delinger, ikke gaa ind: Under disse Forhandlinger var Sommeren forløben. Den 23 October hyldedes de tre Fyrster af Hertugdømmernes Stænder i Flensborg, og samtidigt bleve de tre regjerende Herrer enige om en saakaldet Fælledsregjering, at hver af Fyrsterne, eet Aar om, skulde overtage hele Regjeringen over begge Hertugdømmer. Loddet traf først Adolph «og i dette Aar skal han antage sig Regjeringen, forvalte de almindelige Sager, som angaae Fyrstendømmerne, modtage alle Breve, som indløbe til Kongen og Hertug Hans, brække dem og give Beskeed om dem; i Nødstilfælde opbyde (aufmahnen) Landskabet, og ellers i alt og hvert Forefaldende have fuldkommen Magt over den fyrstelige Regjering, og blive ved den Regjering til Mikkelsdag 1565. Saa skal han være fri og Hertug Johan indtræde, og til Mikkelsdag 1566 Kongen. De to ikke Regjerende skulle tilforordne den Regjerende 4 Raader (Hertug Hans udnævnte første Gang, altsaa 1564, Christopher Ranzau, Amtmand i Rendsborg, Siwart Ranzau, Lorenz Wensin, Amtmand i Haderslev og Benedict v. Ahle-

[1]) Corpus Statutor Slesvic., I, 691, 695.

feld, Amtmand i Tønder); disse 8 Raader, eller saa mange, som den Regjerende fordrer af dem, skulle altid paa hans Skrivelse møde hos ham og bivaane de Sager, som forefalde i Regjeringen. Den Regjerende skal beskikke en paalidelig Mand til at gjemme alle Breve og Forhandlinger fra det løbende Aar, og være ansvarlig for dem. Fyrsterne have og bevilliget, at der skal antages en lærd og erfaren Mand, som tages i Eed og skal have Kammerrettens Sager, som angaae Fyrsterne, under Hænder, og være tilstede paa Retsdagene, saavel Rigs- som Kredsdage, og varetage Fyrsternes Tarv. Men Politianordninger, Retsvæsen og overhovedet, hvad der tjener til Ordens Vedligeholdelse i de enkelte Amter og Stæder, det er overladt til hver Fyrste særskilt i hans Lande, uden at de Andre have Ret til at blande sig deri». Denne saakaldte: Flensburgischer Abschied von wegen der Landesfürstlichen Regierung im Fürstenthum Schleswig und Holstein er udstedt den 26 October 1564[1]).

Samme Aar befalede Hertug Hans sin Hofpræst, Jørgen Bøye, der tillige var Provst i Haderslev Amt og Nordstrand, at indgive Beretning om Kirkernes Indkomster og andre kirkelige Forhold i Provstiet. Deri forekommer, at Hertugen havde forordnet, at der af hver Kirke aarligt skulde udredes en Gylden (so ein Fürsten Gulden genannt) og en Daler til fattige Studenters Underhold. Ligeledes havde han bestemt, at een af Skolens Lærere skulde være Præst ved St. Severins Kirke i Gammel Haderslev, og at denne Kirkes og Præsteembedets Indkomster skulde tilfalde Skolen[2]).

Hertugen var i disse Aar beskjæftiget med et større Inddigningsarbejde. I Aarene mellem 1562—66 lod han

[1]) Mellem Hertugens Breve i Geh. Archivet.
[2]) Det var altsaa allerede en Tydsker til en dansk Menighed. N. Kirkehist. Saml. II, 281 følg.

Horsbøll (nu kaldet Vidding) Herred, som ved store Oversvømmelser var bleven afrevet fra Fastlandet, atter forbinde med samme, idet han lod inddige Gotteskoog[1]).

Imidlertid var Syvaarskrigen med Sverrige udbrudt, og den seendrægtige Maade, hvorpaa den i Begyndelsen førtes, medens Grev Günther af Schwarzburg førte Overkommandoen, kostede mange Penge, hvorfor Kongen saae sig om efter Subsidier. Saaledes havde han mod Slutningen af Aaret 1564 af nogle Kirker i Tørninglehn forlangt Forstrækning af deres Forraad af Sølv og Guld, iligemaade Bispetienden, mod tilbørlig Kaution og Forsikkring. Herimod remonstrerede Hertug Hans den 22 December, at de nævnte Kirker vel fra gammel Tid, som Kongens Skrivelse havde antydet, vare visiterede af Capitlet i Ribe, men at deri var skeet Forandring ved Reformationen, og han var ikke til Sinds at skride saa vidt, at Kirkerne i Slesvig i hans Amt, som med Landet tilhørte ham, skulde besværes og blottes for deres Forraad til Afbræk og Forkortning af den ham tilkommende Højhed og Rettighed, og han stolede paa, at Kongen ikke vilde forlange det. Kongen erindrede vel, at han ved Delingen af Hertugdømmerne havde antaget den Deel, som ellers Ingen vilde have, og derved ladet sig bevæge til at faae sin Trediedel vel saa frit, som Nogen af de Andre, og at det ikke var billigt, at han derfor skulde betynges mere end de Andre. De nævnte Kirker vare og i Fredrik den førstes og Christian den tredies Tid blevne visiterede af Superintendenterne i Haderslev, uden Ribe Capitels Medvirkning, indtil for nogle Aar siden Christian III havde paa en Dag i Flensborg ladet Hertugen bede om at unde Capitlet Visitationen, hvilket han vel en Tidlang af

[1]) Dankwerth, p. 88.

broderlig Velvillie, men ikke til stadig Rettighed havde givet efter i. Kirkerne vare desuden udtømte i deres Forraad, at hos nogle lidet, hos andre intet var forhaanden, saa at de i Fremtiden neppe kunde vedligeholdes, om der ikke foretoges Forandring deri, medens hans egne Kirker, som han lod visitere ved Sine, stode i temmelig Stand. Om det var foraarsaget ved Mangel paa Omhu, eller anden Ulejlighed, vil de vide, som hidtil en Tidlang have raadet der. Nødvendigheden vil imidlertid tilsidst udkræve, at der føres Tilsyn med, at Tingene faae en anden Skikkelse, for at Kirkerne og Kirkebetjentene holdes ved Magt. Derfor beder Hertugen at blive fri for Kongens Begjæring, der vilde være til Kirkernes uerstattelige Fordærvelse og ønsker ham et glædeligt Nytaar.

Det er den bestandige Harme over, at de Tørninglehnske Kirker sorterede under Biskoppen i Ribe og Stræben efter at fremstille dette som til Skade for dem. Kongen svarede herpaa, at saalidt som han kunde tilstede, at der skeete hans Undersaatter noget Afbræk, ligesaalidt havde han isinde paa nogen utilbørlig Maade at indskrænke (verschmählern) Hertugen eller hans Undergivne.

Paa Kongen af Polens Forslag havde Kong Fredrik under nærværende Krig forbudt og afskaffet al Skibsfart paa Narva, for at forhindre Tilførsel til Svensken og forordnet at lukke hans Passe og Sunde til og fra Østersøen. I en Skrivelse af 22 Februar 1565 fandt Hertug Hans, at saadan Spærring vilde blive Fyrstendømmernes Skibsfart til højeste Besvær og Afbræk i deres Næring, hvorfor han beder, at Sejladsen maatte forundes hans Undersaatter som hidtil, og ikke gjøres dem Forhindring deri. Men hvis Kongen havde Fordeel af Forbudet og der skeete Fjenden Afbræk, saa vilde han ikke gjerne være Kongen imod og beordre sine

Undersaatter at afholde sig fra saadan Handel indtil nærmere Beskeed. Da det ikke fremlyste, om det var Kongens Mening, at det skulde være Danmarks Riges Undersaatter formeent at handle med Danzig, Königsberg, Pommern Meklenburg og Lybek, eller fra Vestkysten til Holland og Norge, saa beder han at Kongen vil give Beskeed herom og paa hans Bøn vise sig velvillig mod hans Undersaatter.

Den første Marts d. A. udgav Hertugen en Forordning for Nordstrand mod Overdaadighed i Klædedragt og Levemaade, især ved Bryllupper. Han istandsatte i denne Sommer ogsaa det meget forfaldne Slot i Rendsborg.

Paa samme Tid var der atter bleven Uroligheder i Tydskland. Hertug Johan Albrecht, Broder til Hertug Ulrich af Meklenburg, havde brudt Landefreden, og der sagdes, at han havde indtaget Rostok. Senere havde han nærmet sig til Holsteen, og hans Planer sattes i Forbindelse med Peder Oxes Virksomhed for det lothringske Huus mod Danmark. Den 16 October tilskrev Raadet i Lybek Hertug Hans om «die geschwinde sorgliche Rottirung, Reiter und Knechte», som løbe sammen paa disse Steder, hvilket de havde tilmeldet Statholderen Hr. Henrik Ranzau. Der samledes Krigsfolk fra alle Kanter, og Planen antoges at være at bemægtige sig Travemünde og de derværende Skibe og angribe (anzufallen u. zu bestreiffen) Danmark og Hertugens Lande, hvorfor de bade Hertugen at gjøre Modanstalter. Dersom disse Landefredsbrydere skulde begynde at angribe dem (Lybekkerne), haabede de, at Hertugen vilde komme dem til Hjælp og afværge den Skade, som hine «Aufwiegler» kunde foraarsage[1]).

Den 13 November skriver Hertugen til Kongen, at han

---

[1]) Blandt Hertugens Breve i Geh. Arch.

havde faaet allehaande farlige Efterretninger om de meklenborgske Krigsfolk og derfor med hele Ridderskabet og et anseeligt Antal af Landskabet nu i 14 Dage havde ligget her i Bramstedt. I Aftes var Hertug Adolph kommen og havde medbragt Skrivelser om, hvad der paa Dagen i Bøitzenburg var bleven besluttet ved Hertug Ulrich og Lybekkerne, hvorfor Hertug Hans idag med Adolph og samtlige deputerede Regjeringsraader havde overvejet Sagerne. Og da, ifølge en Kejserlig Skrivelse, ikke alene den nedersachsiske, men og den oversachsiske og westphalske Kreds vare opfordrede og allerede paa Tog, saa havde de aftalt, at man endnu i nogle Dage vilde blive her med Ryttere og Fodfolk, vilde iagttage, hvad Hertug Johan Albrecht havde i Sinde og anden Lejlighed, og efter Omstændighederne drage frem, eller trække sig tilbage.

Kongen havde forlangt og faaet 8000 Daler til Laans af Hertugen; men da denne havde maattet optage Pengene hos Andre og udstille solide Kautionister af Adelen, saa beder han om tilbørlig Forsikkring, at han kunde blive uden Skade. Han foreslaaer, at Vesterlandsføhr maa gives ham i Pant, og Renten udredes af dettes Afgivter.

Til Slutning lykønsker han Kongen til den herlige Victoria i Sverrige (Sejren ved Svarteraa).

Klosteret Bordesholm havde Hertug Hans ladet bestaae, og kun ved sin Regjerings Tiltrædelse afskaffet nogle catholske Ritus. Det var en meget riigt doteret Stiftelse, havde en berømt Skole og et Hospital, som sørgede for mange Lidende. Adskillige af de i Klosteret værende Munke vare bekjendte for Lærdom, men ogsaa for stiv Vedhængen ved Catholicismen, hvilken de forsvarede ved heftige Stridsskrivter, i hvilken Henseende især en Broder Bertram v. Pogwisch fra Bokhagen udmærkede sig. Alligevel rettede

Conventet sig i det Hele efter Christian den tredies Ordinants, indtil omtrent 1564 og 65 de Gamle vare uddøde og de Unge begyndte at tumle noget uforsvarligt med Klosterets Indtægter, saa at dets Forraad formindskedes og det kom i adskillig Gjeld. Da foraarsagedes Hertugen til at tage sig af Tingene, og forlangte Regnskab, saa at hverken Brødrene eller Hospitalet skulde mangle noget, og om Noget blev tilovers, det da kunde anvendes til Fattige. Den daværende Prior var aldeles affældig og var villig til at vige, hvorfor Marquard Stemmer fra Schønhorst, der var født under Klosteret paa dets Godser, og hidtil havde været procurator coenobii, blev beskikket til Administrator 1565 og aflagde den 31 Maj, tilligemed Johannes Schwan, der blev Oeconomus, sin Eed baade til Klosteret og til Hertugen, og alt det frivilligt og utvungen, ligesom han til Pintse forstod sig til at aflægge Munkekutten. Men han tragtede hemmeligt efter at faae Papismen tilbage og lod sig forlede af Munkene i Windsheim til at arbejde derhen. Fjorten Dage efter Paaske forlod han, under Paaskud af at ville til Lybek for at helbredes for Skjørbug, Klosteret, uden Brødrenes Vidende og Villie, og medtog Klosterets Breve, Segl og Klenodier, tillige med en Deel Enkers og Faderløses hos Klosteret deponerede Penge og i Klosterets Navn og under dets Segl optagne Summer hos Klosterets Undergivne, i alt en Sum af 1500 Daler. Brødrene antoge da en Sagfører, en Canonikus Paul Tasmann fra Hamborg, der for Kammerretten skulde klage over Stemmer og udvirke en Befaling til Borgemester og Raad i Hamborg og Lybek, at de ikke maatte udbetale ham noget af de Conventet tilhørende Penge, som vare deponerede hos dem. Paul Tasmann blev sendt efter ham og fandt ham i et Kloster Bethlehem i Nederlandene, men da havde han allerede af de medtagne Penge tilsat

600 Daler og pantsat Klosterets Klenodier, Guldkors, Monstrantser, Kalke, Patener, og Tasmann fik kun Brevene, Protokollerne og nogle gamle Klostersegl udleverede. For Kammerretten trak Sagen i en Deel Aar Langdrag og voldte langsommelige Forhandlinger[1]).

Stemmers Flugt og hele Adfærd var foranlediget ved at Hertugen, der vel har mærket hans Machinationer, havde besluttet at secularisere Klosteret og allerede Løverdag efter anden Søndag i Faste 1566 fra Hansberg (saaledes havde han kaldet det nye Slot i Haderslev) havde udstædt en Forordning, hvorledes der for Fremtiden skal forholdes med Klosteret Bordesholm. Deraf Følgende: Hertugen har med nogle dertil forordnede Lærde oprettet følgende Orden, og forordner derfor: Munkene, som endnu ere i Klosteret, maa blive der, og ingenlunde fordrives; men de skulle omskifte Munkedragten med en ærlig gejstlig Klædning. De Gamle skulle for Livstid tarveligt forsørges i Klosteret, de Unge indtil de med Nytte kunne forestaae Kirker eller Skoler, hvortil de skulle være forpligtede paa Hertugens Opfordring. Ville de ikke det, kunne de søge deres Brød andetsteds. Istedet for dem vil han altid underholde 12 unge Svende (foruden de Fattige, som desuden altid skulle have deres Underhold), som ere fødte i hans Fyrstendømme, mærkes at være duelige til Studeringer og tildeels tidligere have lagt deres Fundamenter in grammaticis, og forsyne dem med lærde Præceptoribus. De, som i Fremtiden optages, skulle først prøves et halvt Aar, om de have Evne og Lyst til Studeringer. Er det ikke Tilfældet, skulle de bortvises og andre antages i deres Sted. De som særligt ere duelige, og have Lyst til at tilendebringe deres Studier ved Uni-

[1]) Noodts Beyträge I, 119 følg.

versiteter, skulle have Tilladelse dertil, og Hertugen vil være dem behjælpelig dertil, mod at de skulle være rede til at antage Embeder i hans Land, naar han kræver det. Disciplene maa ikke løbe fra og til for at besøge Forældre og Venner, men skulle begjære det hos Lærerne, som skulle have Magt til at tilstaae det, naar der er rimelig Grund dertil, ligesom Hertugen overlader til Lærerne at bestemme hvor ofte ludi scholastici ansees for tjenlige og hvem de skulle undes. Forøvrigt skal det være Enhver forbudt at spadsere ud af Klosteret.

For disse «vore studerende Drenge» vil Hertugen beskikke og holde to Lærere, to lærde Svende, som ere promoti magistri, der skulle undervise og øve Drengene; og de skulle have hver et ærligt aarligt Stipendium, og naar de skikke sig vel, og siden kunne faae Lyst til større Tjenester, skulle de især komme i Betragtning. Deres Bord skulle de have i et Værelse ved Siden af Drengenes Taffel, at de kunne have Tilsyn med, at det ved Spisningen gaaer sømmeligt og ærbart til. For at Lærernes Navn og Hverv skal være forskjelligt, og hver vide, hvortil han er beskikket, saa skal een af dem være og hede *Pædagogus*, som om Formiddagen skal have grammaticam lectionem, som han vil vide i den Tid at læse og forklare og indøve ved Exempler. Om Eftermiddagen skal han læse en god Autor efter Tilhørernes Duelighed. Denne Pædagogus skal ogsaa til sædvanlig Tid og Time gaae med Drengene i Chor og styre Sangen. Den anden, som vi kalde *Lector* eller Lære-Mester skal især behandle lectionem theologicam, ogsaa hver Fredag og Onsdag prædike over det, som han dagligt læser, om Søndagen og sædvanlige Højtidsdage holde Messe, berette Communicanterne, som ere der, og fremfor alt give Agt paa, at Kirkecerimonierne og Tjenesten holdes christeligt og

efter disse Fyrstendømmers Kirke Ordinants. For dagligt at gaae i Chor maa denne Lector være befriet. Over disse fornævnte Lærere og Drengene, ligesom ogsaa hele Klosterets Inspector og Rector skal *Provsten* være, som skal varetage Godsernes, Klosterets og Kirkernes Forvaltning, vaage over Drengenes og Lærernes Flid, Liv og Vandel, alvorligt paaminde dem om deres Kald og Tjeneste, og straffe de Modvillige, og i det Hele have Tilsyn med, at alt gaaer vel til og intet mangler, som han vil forsvare det for Gud og os. Drengene i Klosteret paalægger Hertugen at vise Provsten tilbørlig Lydighed, Ærbødighed og Kjærlighed, men forbeholder sig at gjøre muelige Forandringer i Forestaaende[1]).

Hertug Hans yndede denne Stiftelse og de deri opdragne Drenge. Naar de droge til Universitetet nøde de i 4 Aar Stipendium paa 40 til 80 Daler. De fleeste gik til Universitetet i Rostok, hvor to af Hertugen derfor lønnede Professorer førte Tilsyn med de fra Bordesholm dimitterede Studenter. 1567 istandsatte Hertugen Klosterets Bygninger og opførte et højt Taarn, som førte hans Navn og Vaaben. 1574 opførte han der en prægtig Kirke, som prydedes med Hans Bryggemanns berømte Altertavle, og da samme Aar Klosterets Refectorium af Brøstfældighed styrtede sammen, lod han det ved en italiensk Bygmester Dominico atter opføre og udsmykke og omgav det med en Ringmuur[2]).

Hertugen sørgede ikke alene i sine holstenske Besiddelser for Kundskabers Udbredelse. Aaret efter Oprettelsen af Skolen i Bordesholm stiftede han ogsaa i Haderslev en latinsk Skole og lod dertil opføre en anseelig Bygning paa Mariæ Kirkegaard, hvor han havde indkjøbt nogle der lig-

---

[1]) Historia coenobii Bordesholm. i Muhlii dissertat 627.
[2]) Dankwerth, 192.

gende Huse, for at skaffe Plads til den, da den forrige Skoles Plads var for indskrænket[1]. Fundatsen for denne Skole, der er udstædt i Lygumkloster den 6 Februar 1567, har følgende Bestemmelser: Fordi det danske Sprog var i Brug paa dette Sted, og der var stor Mangel paa lærde Folk, og saadant i Fremtiden kunde endnu mere befrygtes, fordi der vare Faa, som vilde holde deres Børn til Lærdom, eller havde Raad dertil, hvorved der kunde opstaae Foragt og Forsømmelse af Guds Ord, derfor vilde Hertugen afhjelpe saadan Ulempe og havde givet Provsten Mag. Jørgen Boye Befaling fra alle formuende Kirker i Haderslev Provsti efter hvers Lejlighed at tilvejebringe 6000 Mark og udsætte dem paa Rente. Denne Sum, tilligemed hvad forrige Haderslev Skole fra gammel Tid havde havt, skulde være til at anrette en ny Trivialskole, der skulde have 5 Lærere og 5 adskilte Klasser. Den første Lærer skulde være *Rector*, en magister artium, promoveret ved et ordentligt Universitet. Han skulde have Regimentet over hele Skolen og i Løn 150 Mark Lybsk. Den anden, *Conrectoren*, skulde være magister artium, eller en fiin lærd Mand, som skulde aarligt have 100 Mark lybsk. Den tredie skulde være *Cantor* og lære og exercere Musik, besørge Choret, og med Børnene gaae foran Liig med de to Locater, hvor det kræves, og hans Løn skulde være aarligt 70 Mark lybsk. De to sidste skulde være *Locater* eller *Collaboratorer*, og de skulde være Rectoren lydige i det han befaler dem at læse. Deres Løn skulde være 50 Mark lybsk. I Rectorens Fraværelse skulde Conrectoren styre alt. De 5 Lærere skulde forsynes med fri Bolig. Hvad hver Lærer skulde foredrage, skulde altid skee efter Rectorens Befaling med Provstens Raad og Bifald.

[1] Kirkeh. Saml. 3 Række I, 97.

Fordi Pengene samledes fra Kirkerne, skulde disses fortjente Prædikanters og Huusfolks Børn have Adgang til Skolen fremfor Andre, og disse skulde især have Adgang til Degnetjenesterne i Landsbyerne, og alle saadanne i to Miles Omkreds skulde være Disciplene forbeholdte; ligesom de Disciple, der have frequenteret denne Skole, skulde forfremmes i Provstiet. Hertugen forbeholdt sig jus patronatus til Skolen, men den skulde alligevel have fire Conservatorer, Provsten, dernæst den fornemste Sognepræst i Provstiet Haderslev, der udvælges af de øvrige Conservatorer, den tredie skulde forordnes af Hertugens Cancelli, en studeret Mand, som altid er ved Hoffet og saa meget bedre kan fremme, hvad der forefalder. Den fjerde skulde altid være den første Borgemester i Haderslev, der skulde varetage, at denne Fundation blev beskyttet og ikke hindredes af Stadens Indvaanere. Alle Vinkelskoler, hvorved denne kunde hindres, skulde være afskaffede, men en tydsk Regneskole tillodes. Fattige Folks Børn skulde nyde fri Undervisning, men de, som kunde betale, skulde til første Indgang give 6 Skilling lybsk, og siden hvert halve Aar 4 Skilling lybsk, og mod Vinteren et Læs Brænde til Skolen. Disse Skolepenge tilkomme Rectoren og Conrectoren, men Liigpengene alene Cantoren og de to Locater. Til Rectors Bolig skjænkedes den gamle Lectur[1]).

Striden mellem Biskoppen i Ribe og Hertugens Amtmand i Haderslev opblussede i Aaret 1568 paa ny, ved følgende Anledning, der her er fremstillet efter en Skrivelse fra Hertugen til Kongen og derfor maaskee ikke er ganske upartisk. Sagen var denne, som den var Hertugen berettet af Amtmanden. Præsten i Harrested (kaldes nu Toftlund,

---

[1]) Rhode Saml. t. Hadersl. Amts Beskr., III, følg.

N. Rangstrup Herred) var død og Sognefolkene havde begjært en duelig Pastor. Biskoppen havde da sendt dem een, som havde prædiket to Gange, men Sognefolkene befandt, efter deres Foregivende, at de ikke kunde forstaae ham formedelst hans utydelige Sprog (unfertige Sprache) og bade om en anden. Det skulde nu Superintendenten have afslaaet, og udladt sig med, at han vilde indsætte en Mand, der var ham behagelig og tilpas, hvorfor Sognefolkene havde taget deres Tilflugt til Amtmanden og bedet ham skrive til Biskoppen, hvilket han ogsaa gjorde, og begjærede, at han vilde forsyne dem med en duelig og forstaaelig Pastor efter Ordinantsen. Biskoppen blev, uagtet Sognefolkenes Klage, ved sin Mening og den fremstillede Person og svarede, at Sognefolkene vel en Tidlang ikke havde syntes om den Mand, men at han nu mærkede, at de vilde lade sig sige, hvorfor han havde befalet Herredsprovsten at tale dem til Rette. Amtmanden havde da en Tidlang holdt stille, men 4 eller 5 Dage derpaa kom Sognefolkene med en forseglet Seddel, hvorpaa 50 Navne vare tegnede og som indeholdt Bøn om Forandring, da de aldeles ikke kunde forstaae den foreslaaede Præst. Amtmanden skrev da atter til Biskoppen, oversendte Seddelen og bad ikke at besvære dem mod Ordinantsen, men tilføjede, at han personligt ikke var interesseret i Sagen eller Aarsag til den. Herpaa svarede Bispen, at han selv den 15 Februar havde været i Harrested Kirke og efter endt Gudstjeneste, fordi Sognefolkene ikke kunde enes derom, i sin Nærværelse ved Herredsprovsten havde ladet udnævne 8 af Sognemændene, som kaldte samme Hr. Peter (men ikke eenstemmigt[1])) til en Præst. Biskoppen

[1]) Det er øjensynligt, at der har været to Partier i Menigheden og at Fremstillingen i denne Hertugens Skrivelse er lempet efter det Parti, som var Præsten imod.

havde derpaa begivet sig til Haderslev for med Amtmanden venligt at forhandle Sagen. Her blev nu baade af Amtmanden og Andre foreholdt ham, at han skulde række Haanden til Forlig; thi det sømmede sig ikke for ham at paatrænge Sognefolkene en Person til Fortrydelse, men det var meget bedre at afstaae fra sit Forehavende og rette sig efter Ordinantsen, som udtrykkeligt tillader, at menige Sognefolk have frit Valg, at Examen og consensus med Personen staaer til Biskoppen og at da Bevilling og Stadfæstelse skal skee ved hvert Steds Amtmand. Biskoppen skulde ikke bruge sin Jurisdiction videre i Hertugdømmet, end den var ham tilladt i Danmark. Da Sognefolkene havde beklaget sig over, at de ikke kunde forstaae Præsten, hvoraf denne «Irrung» var kommen, saa havde Hertugen forlangt, at Biskoppen skulde lade Præsten komme for ham, og at han vilde lade ham prædike for sig. Om det saa befandtes, at Sognefolkene havde Uret, saa vilde han have tilbørligt Indseende dermed og hjelpe til at rette Tingene i billige Veje. Da nu heller ikke dette var Biskoppen tilpas[1]), blev der atter foreslaaet ham, at han skulde give Slip paa dette stridige Valg og forunde Sognefolkene et nyt frit Valg, men han afslog begge Dele og tilsidesatte baade Hertugens velmenende Betænkning, og Sognefolkenes Ansøgning[2]).

Biskoppen tilmeldte Kongen Sagen og bad om Forholdsregler. Herpaa svarede Kongen saaledes:

Fredrik II etc. Vider, at som I lader give tilkjende, at højbaarne Fyrstes, vor kjære Frændes, Hertug Hans' af Holsteen Lehnsmand, os elskelig Lorenz Wensin lader sig mærke at ville indgribe udi nogen vor og Kronens Ret og

[1]) Fordi han derved vilde have indrømmet Hertugen den afgjørende Stemme, som ikke tilkom ham.

[2]) Hertugens Breve i Geh. Arch.

Herlighed udi Riberstift, ydermere end nogen Tid skeete i vor kjære Herre Faders Tid, salig og højlovlig Ihukommelse, og udi Mester Hans Taugesens Tid, som for eder Superintendent var der udi Stiftet, og I derfor af os begjærendes er, at maatte faae at vide, hvad I derudinden gjøre eller lade skulle. Da bede vi eder og ville, at I tiltænke med alting der sammesteds at holde, eftersom udi højmeldte vor kjære Herre Faders Tid holdet blev, saa og eftersom Mester Hans Taugesen det for eder holdet haver. Og dersom Nogen dennem vilde understaae nogen Forhindring derpaa at gjøre, at I da strax giver os det tilkjende, saa vi os derefter kunne have at rette. Dermed gjør I os til Villie. Skrevet paa vort Slot Fredriksborg den 9 Marts 1568[1]).

Kongen havde tilsendt Hertugen Biskoppens Skrivelse med Klage over, at han var bleven molesteret med Indskrænkninger af Amtmanden i Haderslev og Tørning, og denne svarede den 18 Juni ved en lang Skrivelse, hvoraf foranstaaende Skildring er tagen, og hvori han tilføjer, at det foretagne Valg ikke kunde være gyldigt; thi Bestemmelsen om de 8 Mænd var saaledes: Naar hele Sognet ikke kan forliges om Valget af en Præst, saa skulle Sognefolkene (og ikke Biskoppen eller Provsten) udnævne 8 fuldmægtige Mænd. Paa hvem de eendrægtigt stemme, derved skal det blive. Men da nu Sognefolkene ideligt kom løbende med deres Klager og der kunde befrygtes besværlige Optøjer, saa havde Amtmanden til nærmere Beskeed ladet Kirken lukke, og der var siden befalet en Nabopræst, Hr. Jørgen i Beftofte, at besørge Kirketjenesten og de øvrige Forretninger, indtil Forliig kan opnaaes. Hertugen er vred, kalder Biskoppens Foretagende ubeføjet og trodsigt og beder Kongen

[1]) N. Kirkehist. Saml. VI, 524.

at betyde ham, at han ikke skal overskride sin Competance, og at Kongen venligt vil finde sig i og være tilfreds med at han selv bruger den gejstlige Jurisdiction over de ham tilfaldne fædrene Arvelande, ligesaa fuldt som Kongen og Hertug Adolph, og at han deri maa gjøre tilbørlige christelige Anordninger.

Kongens Svar herpaa har jeg ikke fundet, men Hertugens Lehnsmænd vedbleve med Angreb og Forfang mod hans Superintendenter i deres Visitats og anden hans gejstlige Jurisdiction baade i Ribe Stift og paa Fehmern, hvorfor Kongen havde tilskrevet sin Statholder Hr. Henrik Ranzau at tale derom med Hertug Hans. Dennes Svar havde Statholderen tilmeldt Kongen, hvorpaa Fredrik II under 26 Juni 1569 beordrede Johan Friis og Jørgen Rosenkrands at tilkalde Biskopperne i Ribe og Odense, at de grundeligen udi samme Sag alting kunne berette, hvorhos Kongen havde tilskrevet Hertugen om, at han vilde give sine tilstedeværende Raader Fuldmagt, samme Sag med dem at høre. Kongens to beskikkede Commissairer skulde med Hertugens Raad samme Irringe foretage, Superintendenternes Klage og Hertugens Lehnsmænds Svar høre og forfare, og derpaa kjende hvad Ret er, at intet af Kongens og Kronens Rettigheder forkortes, desligeste tale med Hertugens Raader, »at de fremdeles ville undervise deres Herre, at Hans Kjærlighed vilde gjøre den Forandring og alting saa bestille, at ingen videre Indgreb skulde gjøres udi vor og Kronens Rettighed, men at vi maatte det ubehindret nyde, eftersom vor kjære Fader og andre fremfarne Konger før os havt have.»

Biskop Paul Madsen fik samme Dag Skrivelse at begive sig til Odense med al den skrivtlige Beskeed, han havde, anrørendes sin Visitats i Sønderjylland og andet, hvori Hertugens Befalingsmænd gjorde ham Forhindring.

Paa denne Sammenkomst paastode Hertugens Lehnsmænd paa hans Vegne at have andre Rettigheder, end Kongen tilforn havde vidst, baade i Riber Capitels Friheder med Kirkejorder, Kirkegaarde at bortfæste og en Part aldeles borttage, Regnskab med Kongens Regnskabsprovster at høre og i andre Maader. Men Kongen havde ogsaa erfaret, at der skulde findes Breve paa Riberhuus og i Ribe Capitel, hvormed sligt kan afvises, saa og i Riber By om Byens Frihed, som dem gjøres Forhindring paa. For nu at alle slige Breve kunde opsøges og alle fornævnte Brøster paa een Tid kunde foretages og til Ende forhandles, meente Kongen under 7 Juli, at det var bedst foreløbigt at lade Sagen beroe, men bad Commissairerne at yttre deres Betænkning derom [1]).

Hertugen havde i et Par Aar været betænkt paa at stifte et Hospital i Haderslev og havde kjøbt nogle sønden for Byen liggende Huse, for paa deres Plads at opføre Bygningen, samt anskaffet Materialier dertil. Stiftelsesbrevet for samme er udstædet paa Hansborg Helligtrekongers Dag 1569 og lyder saaledes:

Vi Johannes den Ældre af Guds Naade o. s. v. Gjøre hermed vitterligt, at vi den Almægtigste til Lov og Ære og de fattige Mennesker i vor Stad Haderslev til særdeles Naade, Trøst og Gavn have sønden for Staden funderet og stiftet et Hospital, og ladet det til god Behov opbygge og oprette paa vor egen Bekostning og Udlæg, og dertil indkjøbt Plads, hvilket de fattige Mennesker, som nu og i Fremtiden i bestemt Antal der blive indsatte og forordnede, skulle nyde til deres stadige Bolig til evig Tid. Men da vi have overvejet, at der til de Fattiges Underhold vil udkræves

[1]) N. Kirkehist. Saml. VI, 525 følg.

en heel Deel, og at det, som hidtil af Fæsternes Rente og Indkomst har ligget til Almisseboderne, der ligge indeni og udenfor Staden, og nu i Fremtiden skal blive til Hospitalet, ikke vil slaae til, men endnu allehaande Mangel vil befindes paa Brænde, Korn og hvad der hører til Kjøkkenet, saa have vi betænkt, da nogle Fæstere og Ejendomme ere os resignerede og overdragne, som tilforn have tilhørt Capitlet her i Haderslev, at disse gejstlige Fæstere og Ejendomme — fordi Lectoratet hersteds, til hvilket de efter Besiddernes Død ifølge disse Fyrstendømmers Kirkeordinants vare forordnede, ved vores yderligere naadige Omsorg allerede til god Behov er forsynet — ikke kunne anlægges og anvendes bedre og christeligere, end til fornævnte Forbedring af det fattige Gudshuus. Hvorfor vi ogsaa have forordnet og henlagt dem dertil. (Nu følger Opregningen af Godset). Og ville vi derfor herved til Overflod alvorligt have paalagt og befalet vore Amtmænd i Haderslev, hvis nogensinde disse Ejendomme i eller udenfor Retten skulde blive paatalte eller anfægtede, at de da paa vore Vegne forsvare dem, og at de skulle uden Afkortning haandhæve og beskytte det fattige Gudshuus efter deres yderste og højeste Formue troligt og uvægerligt[1]).

Kort derpaa den 28 Januar traf Hertugen den Foranstaltning, at de Lehn og Præbender, som i Catholicismens Tid havde ligget til Kannikerne ved Mariæ Kirke, saalænge de nuværende Beneficiarier levede, maatte forblive i deres Besiddelse, men at de efter deres Død skulde lægges til Kirkens Bygning og Kirkebetjenternes Forsørgelse[2]).

Sagen om Lehnstagelsen af Slesvig havde atter 1567

---

[1]) Geh.-Arch. Aarsberetn. II, Tillæg 65.
[2]) Rhode, 73.

af Fredrik II været bragt paa Bane; Kongens og Hertugernes Ombud vare da samlede i Odense, men de sidstnævnte fremkom her med de tidligere Paastande, at Slesvig var et frit Lehn og ikke forpligtet til Lehnstjeneste, og arveligt paa Mand- og Quindelinien; thi de af de forrige Konger meddeelte Lehnsbreve beraabte sig paa jydske Lov, som tilstædte baade Mand og Quinde Arvelod i urørlige Ejendomme. Hertugdømmet Sønderjylland var af Kong Valdemar (den stakkede) overgivet Grev Gert cum dominio utili et directo, saaledes at Kongen ikke havde forbeholdt sig mere end Overherredømmet. Kong Christopher II havde overdraget Øen Fehmern til Grev Johan og hans Arvinger af Mand- og Quindekjøn, hvilket Valdemar Atterdag siden havde stadfæstet. Efter den uden Arvinger afdøde Hertug Adolphs Død var det slesvigske Lehn ikke hjemfalden, men tilfalden Christiern I arveligen som benævnte Adolphs Søstersøn. Herpaa svarede de danske Commissairer: De forlangte Lehnstjenester vare i ingen af de udstædte Lehnsbreve med klare Ord eftergivne og i tvivlsomme Tilfælde maatte alt mere tale for Lehngiveren end for Lehntageren. Valdemars Foretagende i denne Henseende kunde ligesaalidet som Christophers Overdragelse komme i Betragtning, da den første aldrig var bleven kronet til Konge og den sidste undflyet af Riget, og desuden havde Kejser Sigismunds Dom forandret alt dette. Ved Hertug Adolphs Død var Slesvig visseligen hjemfalden til Danmark, og hans Søster havde aldrig med Rette kunnet blive forlehnet dermed. Saaledes argumenterede Commissairerne med hinanden, og da Ingen af dem vilde lade sig overbevise, blev Sagen opsat til en anden Tid, hvor Churfyrst August af Sachsen, Hertug Ulrich af Meklenburg og Landgreve Wilhelm af Hessen vilde optræde som Mellemhandlere. Det trak ud til dette Aar 1569. Da

vare disse Herrers Ombud den 17 Juli forsamlede i Odense med Kongens og Hertugernes Commissairer. Her indvilligede nu Hertugernes Commissairer i visse Lehnstjenester af Hertugdømmet, dog kun under den Betingelse, at Kongen meddeelte dem fælleds Forlehning og Rettighed til at arve efter Slægtskabsgradens Nærhed og Fortrin. Herpaa vilde de danske Commissairer ikke gaa ind, men lade Successionen gaae efter Landets Brug. Da imidlertid Hertug Adolph frygtede for, naar hans Broder Hans døde, at blive narret for Arven, saa blev Sagen atter opsat indtil videre[1]).

Præsterne i Hvidding Herred, henhørende til Tørning Amt, havde indberettet, at de af deres egen Bekostning, tværtimod Ordinants og almindelig Brug i dette Fyrstendømme, maatte af ny forbedre og i tilbørlig Stand vedligeholde deres gamle brøstfældige Præstegaarde, for hvilket efter deres Død Enker og Børn ingen Erstatning nøde, og derfor bedet om en passende Godtgjørelse derfor, og at dette maatte confirmeres, saa at deres Efterkommere efter billig Vurdering kunde nyde passende Betaling af Successorerne. I den Anledning bevilligede Hertugen under 2 September, at hvad Præsterne beviisligen havde bygget eller forbedret, det skulde erstattes efter Vurdering af 8 fromme og upartiske Sognemænd, saa længe indtil Hertugen eller hans Arvinger skulde betænke andre Udveje, hvorved Præsterne eller deres Arvinger kunde hjelpes og undgaae Byrde og Tab[2]).

I det følgende Aar 1570 holdt Hertug Hans paa Nordstrand et offentligt Retterthing, da han var bleven opmærksom paa, at Rettens Udøvelse der paa Øen leed af store Mangler. Herredsfogderne (die Hardes Räthe) havde af

---

[1]) Christiani VI, 271, 275.
[2]) Aagaard om Tørninglehn, 246.

Skjødesløshed og Efterladenhed opsat mange Stridigheders og Processers Afgjørelse, hvilke nu bleve foretagne og paadømte, men mod Herredsfogderne anlagdes der Sag, og de dømtes i Bøder, der beløbe sig til 4000 Mark[1]).

Hertugen havde overhovedet i disse Aar sin Opmærksomhed meget henvendt paa at ordne Forholdene paa Nordstrand. 1572 den 1 April udstædte han en Forordning for Øen, at Bondejord ikke maatte afhændes eller pantsættes til nogen Adelsmand. Da der i det forløbne Aar ved Stormflod var skeet Digebrud, forordnede han den 26 Maj, at Digerne skulde istandsættes og forhøjes, og da Vildtet ved Oversvømmelsen og paafølgende haard Vinter for det Meste var omkommen, forbød han for nogle Aar al Jagt og befalede at frede Vildtet; og endeligt udgav han St. Hansdag en Landret, hvormed han benaadede sine Undersaatter paa Nordstrand, de 5 Herredsraader, Bønder og Indvaanere paa Landet[2]).

Denne Landret var foranlediget ved, at de selv havde erkjendt nogle Artikler, som de hidtil havde brugt som Landret, og nu indleveret, som uklare og mangelfulde, hvorfor Hertugen nu havde ladet dem bringe i en ret Orden, med muefigste Bibeholdelse af deres gamle frisiske Ret og Vedtægter. Dog forbeholdt Hertugen sig og sine Efterkommere efter Lejlighed at forandre, forbedre og forøge denne Landret. Den er meget vidtløftig. Den første Deel indeholder i 35 Artikler Regler for Rettens Haandhævelse. Den anden i 79 Artikler Familie Ret, om Arv og Skifte, Kjøb, Salg og Penge-Sager. Den tredie handler i 60 Artikler om personlig Fred, Huusfred, Kirkefred og Straffe for allehaande

[1]) Lakmann I, 590.
[2]) Anf. Sted, 609.

Forbrydelser. Denne Landret fik ogsaa Gyldighed for Beking og Viding Herreder, for Sylt og Østerlandsføhr, hvilke alle beboedes af Friser[1]).

En Fribytter var løben ind under Romø. Han havde blandt Besætningen to Folk, hvilke han i Holland med Magt havde presset. Den ene, Jørgen Jespersen, var fra Romø, saae Lejlighed til at komme i Land, samlede Folk og overfaldt Corsaren, der med nogle af sit Mandskab ligeledes var kommen i Land, saarede ham haardt og tog Folkene til Fange. Da de, som vare blevne tilbage paa Skibet, saae det, vilde de sejle bort, men ukjendte med Farvandet, dreve de ind paa Vatterne og bleve staaende. Da Jørgen Jespersen saae det, ilede han med sine Fæller ud og tog Skibet. Det stod paa Hertugens Grund udenfor Hviddingherred og hans Strandfoged kom for at tage det som Prise, forbød Jørgen Jespersen at forgribe sig derpaa, og bestemte at Skibet skulde blive urørt, indtil begge Herrers Amtmænd vare komne tilstede. Men Jørgen Jespersen brød sig ikke derom, skød paa Hertugens Folk, og bragte omsider Skibet ud paa Dybet og ind paa Kongens Grund. Amtmanden i Ribe havde ogsaa, uagtet Hertugens Amtmands Skrivelse anmasset sig Skibet og bragt det til Ribe.

Alt dette melder Hertugen i en Skrivelse til Kongen af 26 Maj. Han mener, at Kongen ingenlunde vil gaae ham for nær, men beordre Amtmanden i Ribe at udlevere Skibet, med alt, hvad der var i. Skulde det kunne bevises, at Skibet ikke stod paa hans Grund, vilde han finde sig i Billighed, men i modsat Fald, gjorde han Fordring derpaa.

Urolighederne synes dette Aar fra Landjorden at være overflyttede til Havet; thi den 7 October skrev Hertug Hans

---

[1]) Corpus Statutor Slesvic., I, 428.

fra Rendsborg til Hr. Henrik Ranzau, kongelig Statholder og Amtmand paa Segeberg, at han samme Formiddag havde faaet Skrivelse fra Statholderen paa Gottorf, Ditlev Ranzau, hvori denne beretter, at han havde faaet Melding fra Fogden i Husum, at henved 30 Skibe med Fribyttere laae under Ejderstedt og Dithmarsken, og at han frygtede for, at de skulde gjøre Landgang og overfalde de stakkels Indvaanere, hvorfor han havde bedet om, dem til Undsætning at sende noget Cavalleri (gereisige Pferde) til Husum, hvilket havde foranlediget Hertugen til strax at sende ham alle sine Hoffolk med deres Heste, hvilke alt vare dragne bort. Men da nu samme Fare var for Dithmarsken, saa havde han ikke villet undlade at melde Henrik Ranzau det og henstille til ham, hvad Forholdsregler han vilde tage.

Den 17 September klagede Hertugen i en Skrivelse til Kongen over, at Amtmanden i Ribe havde ladet udgaae en skriftlig Befaling, at alle i Hertugens Amter Bosiddende, som skyldte Kongen Skat og Skyld, som Slots-, Kloster-, Capitels-, Hospitals-, Stifts- og Kirke-Tjenere for Fremtiden skulde søge deres Ret, Nogle ved et Birkething i Ribe, Andre paa andre usædvanlige Steder, og ikke videre bryde sig om Hertugens Fogder, og at der til Fuldførelse heraf allerede var oprettet et Thingsted med Thingstokke ved Ribe. Hertugens Amtmand havde skrevet derom til Amtmanden i Ribe, men han var ikke hjemme, der var derfor ikke kommen Svar derpaa. Men det var kommen Hertugen aldeles uventet og var til hans Jurisdictions Forringelse, hvorfor han i en lang Deduction bad, at det maatte blive ved det Gamle.

Herpaa svarede Kongen, at han ikke havde ventet, at Hertugen skulde have besværet sig over saadan fornøden Forordning, som var udstædt efter moden Overvejelse og

med Kongens Vidende. Han kunde ikke antage, at det kunde være til Hertugens Jurisdictions Forkortelse eller Forringelse, eller til Uorden og Forstyrrelse i Amterne, at Kongen lod Sine dømme efter sine og sit Riges Love. Thi som det staaer Enhver frit for, at bruge sin Ret og sin Ejendom, saaledes maa og Enhver sætte Told og Orden for sine Tjenere uden Nogens Hinder. Kongen havde ogsaa ladet det skee, at Hertugen havde forbudet sine Undersaatter at besøge Ugemarkedet i Ribe og bringe deres Stude og andre Varer derhen, som dog fra umindelige Tider havde været i Brug; lige saa lidt som han havde noget imod, at Hertugen havde krævet sine Undersaatter, der boede i Kongens Amter, til sine Thingsteder. Det kunde nu blive, som det var, til de taltes ved.

Hertugen sendte hertil en meget vidtløftig Gjendrivelse, hvori han fremsatte sin Anskuelse af Sagen. Derpaa havde Kongen udnævnt to Doctores juris, Lorenz Wensin og Jeronimus Ølgaard til at forhandle med Hertugens Canzler og Raader, angaaende Afskaffelsen af Birket ved Ribe og Forandring i nogle naboelige «Amtsgebrechen». Om selve Forhandlingerne foreligger ingen Beretning, men der foreligger[1]) et ofte rettet Udkast til et Svar, hvilket i Overværelse af Holger Rosenkrands, Hans Skovgaard og Niels Kaas blev forelæst Kongen paa Skanderborg den 22 December. Dette indeholder: Hvad angaaer det af Kongen forordnede Thingsted ved Ribe, saa var der i en under 15 November fra Kolding, som og i andre udgaaede Skrivelser, fuldstændigt deduceret, at dette Birk i Ribe, og Danmarks Riges Jurisdiction og Højhed over bemeldte Amts Undersaatter var fuldkomment beføjet. Hertugen tog det bestan-

[1]) Mellem Hertugens Breve i Geh.-Arch.

digt som en Formindskelse af sit Herredømme, men Kongen var lige saa berettiget til at varetage sine Undersaatters Tarv, som Hertugen. Han maatte undskylde, at Birkets Afskaffelse ikke fandt Sted. I Anledning af det strandede Fribytter-Skib og andre for Tiden forefaldende naboelige Mangler havde Kongen erklæret sig fætterlig mod Hertugen og givet Amtmanden i Ribe Befaling, og til Overflod endnu tilskrevet ham, at han for at vedligeholde god Rigtighed og Naboskab, ikke skulde lade finde nogen Mangel hos sig, saafremt saadant kunde skee uden Formindskelse af Kongens og Rigets Højhed og Rettighed.

Det blev imidlertid dog ikke ved denne Bestemmelse om Birket; thi i en Skrivelse dateret Hansberg 3 Januar 1573 takker Hertugen for den ved sine Raader modtagne Beskeed angaaende Thingstedet. Og hvad nu Resolutionen om Hovedpunktet angaaer, saa modtager han Kongens fætterlige og venlige Tilbud, at saadant Birkething fremdeles ikke skal vorde exerceret eller holdt, men stillet i Bero indtil Forhandling med Rigsraaderne. Og nu stoler han paa at Kongen ogsaa fremdeles med al fætterlig Føjelighed vil bevise sig venlig ved Afskaffelse af saadanne paaankede Urigtigheder, saa at videre Paamindelse ikke vil være fornøden. Saa vilde han og være føjelig og tilbringe sin Tid i god sædvanlig Forstaaelse og Naboskab.

I dette Foraar foretog Hertug Hans en Udenlandsrejse. Den 17 April drog han, ledsaget af Kammerherre Ewald Woyen, en Militair Josua von Qualen som Marschal, Secretairen Georg Bauarus (Bauer) og Hoflægen Dr. Matthias Toppelius, samt flere Betjente, fra Bordesholm gjennem Tydskland til Venedig, hvor han dvælede til Begyndelsen af August, hvorpaa han vendte samme Vej tilbage og kom til Bordesholm den 27 August. Paa Hjemvejen døde hans

Staldmester Caspar Hermansen, men ellers var alt gaaet heldigt[1]).

Imedens han var paa Hjemrejsen, vare hans efterladte Raader komne i Erfaring om, at Ribe Hospitals Foged, Mikkel Andersen i Obeling den 24 August var mødt paa Hvidding Herreds Thing med en kongelig Befaling, at Hospitalets Tjenere i Haderslev og Tørning Amter skulde betale deres Tiende til Hospitalsforstanderen. Raaderne tilskreve imidlertid Kongen den 27 August[2]). Kongen vidste vel ikke, hvorledes det havde været med den Tiende i Christian den tredies Tid, at den saavel før som efter Delingen, havde været ved disse Amter og blevet der indtil denne Dag, og saaledes ved Arvedelingen var tilfalden Hertugen, og Kongen erindrede vel, at der mellem ham og Hertugen angaaende dette og de naboelige Urigtigheder var anderledes bestemt, hvorfor de bade, at dette nye Paafund med Tienden maatte afskaffes og Hospitalets Tjenere herefter som før betale Tienden i disse Amter.

Den 5 October skrev Hertugen til Kongen «dass sich nun E. K. W. zu wirklicher Nachsetzung des genommenen Abschieds in den nachbarlichen Gebrechen erbietene thun, deshalben seyn wir gagen Sie freundlich dankbar», saa det synes, at Kongen ogsaa her har givet efter.

Og jo oftere dette var Tilfældet, desto større bleve naturligvis Fordringerne og Overgrebene fra Hertugens Embedsmænds Side. Navnligt gave de kirkelige Forhold i Tørninglehn bestandigt Anledning til at fortrædige Riber Biskop og Capitel, og deres Klager derover bleve atter saa lydelige, at det maatte komme til en endelig Afgjørelse. Der blev

---

1) Noodts Beyträge, II, 445

2) Blandt Hertugens Breve i Geh.-Arch.

i November 1575 afholdt et Møde i Kolding, hvortil vare udnævnte 8 Raader fra hver Side. Her fremlagdes nu de Besværinger og Klager, som vedkommende Embedsmænd havde indgivet. Erkedegnen og Cantoren i Ribe skeete Forhindring i de til deres Prælaturer hørende Rettigheder, de kunde ikke frit begive sig til deres Kirker og høre Regnskaber, men maatte vente til en Skriver blev dem tilforordnet af Hertugen, uagtet den i Flensborg 1553 trufne Overeenskomst, og Kirkerne maatte betale Afgivter til Studenter (den før omtalte Fyrsten-Gulden) og til Skriveren. Hertugen tiltog sig at bortfæste Kirkegaarde i Høyer Herred, hvilket tilkom Erkedegnen, og denne havde i to Aar ikke faaet Indtægt af Brøns Sogn, fordi Hertugens Befalingsmand forhindrede det.

Superintendenten klagede, at nogle Kirker vare unddragne hans Visitats, nemlig lille Tønder, Lygum Kloster og Høyer. Herredsprovsten skulde have en Mark af hver Kirke i Herredet, men der var kun een af de sønderjydske Herredsprovster, der havde faaet denne Afgivt. Præsterne maatte ikke beholde Olden i Præstegaardsskovene. Hertugen tilegnede sig Halvdelen af Kirketienden i de under Ribe Stift henhørende Sogne, medens han ikke tog den i dem, som hørte til Slesvig Stift.

Holstenerne mødte disse Besværinger med den Paastand, at dette altsammen ikke var andet, end den Hertugen tilkommende Ret, hvorpaa de danske Commissairer naturligvis ikke vilde gaae ind, og Forhandlingerne bleve langvarige, de endtes først den 13 Januar i det følgende Aar, hvor man omsider enedes om at overgive Sagen til en Voldgiftkjendelse af Kongens Svoger Churfyrste August af Sachsen [1]).

---

[1]) N. Kirkeh. Saml., VI, 529.

Denne samme Churfyrste var ogsaa Voldgiftsmand i en anden Strid mellem Hertug Hans og Kongen. Det synes nemlig, at Grændsen mellem Hertugens Besiddelser og Kongeriget mod Nord fra først af ikke have været fast bestemte, og at nogle af de sydlige Sogne i Jylland bleve regnede til Hertugdømmet. I Aaret 1566 havde Hertugen afstaaet Sognet Seest til Kongen, men i dette Aar 1576 var der atter Strid angaaende Grændserne. Denne afgjordes paa et Møde i Kolding den 13 Juni samme Aar med Forhandling af Churfyrsten af Sachsen med 8 Commissairer, blandt hvilke paa Kongens Vegne var Jørgen Rosenkrands til Rosenholm og paa Hertugens Lorenz Wensin til Rolstrup, og hvor Grændsen blev fastsat, som den var indtil 1864[1]).

I dette Aar tilsendte samme Churfyrste ogsaa Hertug Hans den i Torgau forfattede Formula concordiæ, men den fandt lige saa lidt hans og hans Theologers Bifald, som de Øvriges her i Landet. Hertugen lod sin Superintendent og Provst i Tønder, Georg Petrejus, udarbejde en Betænkning over den, som ikke faldt gunstigt ud, og denne tilsendte han Churfyrsten, ledsaget af en Skrivelse, dateret Hansborg 24 November 1576, hvori det blandt andet heder: Omendskjønt vi ikke ugjerne havde seet, at vore Theologer vare gaaede noget nærmere ind paa Sagen, saa have de dog dertil havt særegen Aarsag, og især denne Bevæggrund, at de opstaaede Stridspunkter mellem nogle af den augsburgske Confessions Theologer for det Meste ere scholastiske Kjævlerier, som for længe siden, saavel i Dr. Luthers og Philipps Skrifter ere tilstrækkeligt afhandlede, saa og i den augsburgske Confession og Apologien ere saaledes forklarede, at

[1]) Christiani VI, 285. Rhode 42.

efter deres Formening alle disse Stridspunkter ikke bedre kunne forklares, hvorfor de have anseet det ufornødent og overflødigt videre at indlade sig paa hvert Punkt[1]).

Churfyrstens Voldgiftskjendelse angaaende den gejstlige Jurisdiction, som var æsket paa Mødet i Kolding, afsagdes først den 4 Marts 1577 og bestemte, at de omtvistede Sogne og Rettigheder skulde tilhøre Hertugen, idet han fulgte den tydske Doctrin, at Kirkeregimentet fulgte med Landshøjheden. Kun undtoges Kirkerne Vester Vedsted, Brøns, Emmelev, Dahler og Romø, hvilke bleve ved Ribe Stift, alle de øvrige lagdes under Provsten i Haderslev. Dog beholdt Capitlet i Ribe Ret til at visitere og afhøre Kirkeregnskaberne, men kun i Nærværelse af Hertugens Skriver, der skulde varetage Kirkernes Tarv[2]).

Under alle disse Bestræbelser for at ordne Forholdene i sine Lande og de Stridigheder, som for det Meste foranledigedes og førtes af hans Embedsmænd, synes Hertugen sædvanligt at have levet stille paa sine Besiddelser, hvilke han skifteviis besøgte, og hvor han forlystede sig med Jagt, medens han stod i stadig Brevvexling med Enkedronning Dorothea paa Koldinghuus om de mangfoldigste Ting. Snart forlanger denne Bygningssteen, snart vil hun forære ham nogle. Han havde overladt hende en Bryggekjedel, men hendes Gosenbrauer (Gose maa være et Slags Øl) havde beklaget sig over, at den var for lille, han vilde have en til 12 Tønder. Men en saadan kunde hun ikke faae for Penge, og beder derfor Hertugen at lade see efter i sine Bryggerhuse, og hvis en saadan fandtes, da at sende hende den, saa skulde den anden komme tilbage. Da den saa kom,

[1]) Lackmann I, 618, 626.
[2]) N. Kirkehist. Saml. VI, 529—332.

sendte hun tillige 1½ Tønde Gose. En anden Gang forlanger Dronningen den allermindste Jernkakkelovn, som han havde ladet sig bringe fra Kjøbenhavn, saa vilde hun, hvis han ønskede det, sende en større til hans nye fyrstelige Bolig. Snart begjærer hun dobbelte Skibsblokke, da hendes Skipper skulde reparere et Skib og ikke havde saadanne, snart beder hun om Søm, snart om en Fisker, der havde Forstand paa at fiske i flydende Vand, snart om en Schieferdekker til at sætte et Spiir paa hendes Lysthuus, tilligemed Schiefer og Søm. Men hun var ogsaa i Stand til at hjelpe ham. Han havde givet sin Hvedebrødsbager Afskeed, og Dronningen havde efter Aftale bestilt en anden til ham. En anden Gang havde han forlangt nogle Fjæl til at tække et Taarn med; dem havde hun ikke, men havde ladet forhøre i Byen, og erfaret, at en norsk Skipper var kommen til Kolding med Fjæl, hvorfor hun spørger, om han skal sendes til Haderslev. Senere havde Hertugen, for at lede Vand til sin nye Bolig, bedet Dronningen at lade hugge og bore Vandrør, og sende sin «Rohrmeister» for at nedlægge dem. Det vilde hun saa gjerne, for at han endnu før Vinteren kunde begive sig fra sin gamle ubequemme Bolig til den nye. Dronningen havde laant 7000 Daler af Hertugen, hvilke hun betalte 1571. Paa samme Tid havde han kjøbt Korn af hende, thi hun skriver, at hun havde solgt Korn til Flensborg for 36 Daler Læsten, og at det gjorde hende ondt, at hun havde forlangt mere af Hertugen, hvorfor hun overlod til ham, at give hvad han selv syntes. Dog angik Brevvexlingen imellem dem ikke alene Huusholdningssager. 1561 anbefalede Dronningen en vis Esaias Falle til et Præsteembede. Omendskjøndt, skriver hun, vi ikke af hans holdte Prædiken og øvrige ydre Væsen finde, at han kan være skikket til Hofpræst, saa tvivle vi dog ikke, at han vil

:emme Guds Kirke ved reen Lære og christelig Vandel. ıg da vi ere tilbøjelige til at befordre saadanne fromme 'olk, som begjære med Flid at varetage Præsteembedet, ıa bede vi den kjære venlige Broder venligst at ville forjelpe den omtalte Præst til et Embede i sit Fyrstendømme, ler om han ikke strax kan faae Plads, da at lade ham ive Underhold i deres Kloster. En anden Gang sendte ronningen en Ansøgning fra to Søstre i Sommersted, der ıre forurettede for deres Arv, og havde bedet om hendes orbøn. Hertugen havde bedet for en Hans Skovgaard, ım i Kolding havde voldtaget en Quinde og derfor var tilılt og falden i Dronningens Unaade, undskyldt hans Gjering med Ungdom og Drukkenskab, og bedet at tage Hen'n til at han var en Adelsmand af god Familie, og at han ıgrede; han bad om, at hun vilde dølge hans Gjerning for ongen. Herpaa svarede Dronningen, at hun ikke alene for ans Forbøns Skyld, men og af egen Drift altid var rede til Ingen t gaae for nær imod Billighed. Men her var Sagen ander:des. Hans Skovgaard havde forrige Løverdag her i Byen verfaldet en uberygtet Pige «so vor kein Weib gehalten», ıed aabenbar Vold og bedrageligen følt hende ud af Byen ; øvet syndig Gjerning, hvorpaa han strax havde viist ende tilbage til Byen. «Og han har ikke ladet sig nøje ıed at fornærme vor Høihed, men den tredie Dag rejste an igjennem Byen med Værge og Bøsse, uden Tvivl med ırsætligt ondt Gemyt, hvorved han har viist offentlig Trods ; hvoraf er at see, at han ikke er bedrøvet over sin skamıelige Gjerning.» Gud og hendes Samvittighed bøde hende t straffe det Onde, hvorfor hun havde tilmeldet Kongen agen og bedet ham straffe berørte Menneske. Til Slutingen beder hun Hertugen for Fremtiden at forskaane ende for at bede for saadanne, som forøvede slige Mis-

gjerninger. — Præsten i Seest havde 1563 beklaget sig for Dronningen over ubillig Besvær, som ham var tilføjet i Anledning af Boligen, som ligger til hans Kirke. Ham medgav hun en Anbefalingsskrivelse til Hertugen, og bad om at bevillige ham hans berettigede Bøn. En Borgers Søn i Kolding Aron Nielsen havde dræbt sin kjødelige Broder og var dømt fredløs, men var flygtet. Nu havde Dronningen erfaret, at han opholdt sig i Hertugens Land, i en By Bøgeskov, og beder derfor, at hendes Amtmand eller Andre dèr maatte gribe ham, uden at Hertugen tog det ilde op, og at de maatte faae Hjelp dertil af Hertugens Folk, hvis de forlangte det.

Dette er kun enkelte Prøver paa de mangehaande naboelige Forhold, hvori Hertug Hans stod til Enkedronningen. Det synes, at hun efter Kong Christian den tredies Død har anbetroet ham sin yngste Søns Opdragelse; thi i et Brev af 24 Marts 1562 skriver hun: Vi tvivle ikke paa at Eders Kjærlighed vil lade vor elskede Søn Hertug Johan tilholde til alt Godt. Brevvexlingen mellem dem vedvarede til Dronningens Død den 7 October 1571[1]).

I Aaret 1578 havde Hertugen befundet, at Præsten og Capellanen i Haderslev ikke havde nok at leve af. Derfor gjorde han ved Skrivelse af 5 Maj s. A. saadan Bestemmelse: Han udsatte 1000 Daler i Melchior Ranzau til Tagskov hans Gods, hvoraf der aarligt skulde gives 60 Daler i Rente. Af disse skulde Sognepræsten have 40 Daler og Capellanen 20 Daler foruden alt, hvad der ellers var dem tillagt, og som ingensinde maatte fratages dem. Og da Hertugen havde overvejet, at een Sognepræst og een Capellan ikke var tilstrækkeligt i en saa stor Menighed, saa be-

[1]) Dronningens Breve i Geh.-Archiv. Aarsberetn.

stemte han, at der skulde ansættes endnu en Capellan, og til hans Underhold havde han udsat andre 1000 Daler hos Melchior Ranzau, og denne Capellan skulde have hele Renten 60 Daler til Underhold, og Bolig skulde Stadens Raad forskaffe ham. Denne Bestemmelse skulde vare til Verdens Ende[1]).

Imidlertid var der af de Fyrster, der vare optraadte som Mellemhandlere i Anledning af Forlehningen med Slesvig, bleven virket for denne Sag, og i Begyndelsen af Aaret 1579 var der atter i Odense en Forsamling af Ombud fra Kongen og Hertugerne, samt fra de mæglende Fyrster. Her kom man omsider den 20 Marts til Enighed om følgende Betingelser: Kongen skulde inden Aar og Dag forlehne Hertugerne med Slesvig og Fehmern som et fra Danmark kommende men arveligt Fahnelehn, og i denne Forlehning skulde alle nulevende og tilkommende Hertuger af den oldenburgske Stamme, som ikke ellers vare forsørgede, være delagtige. Om Nogen af dem afgik uden Livsarvinger, skulde Ingen af de Overlevende paa en voldsom Maade rive hans Lande til sig; men de skulde bestyres af udnævnte Commissairer, indtil en lovlig Deling kunde skee ved venskabelige Fyrsters Mellemhandling[2]). Kongen maatte kun med Lehnsfyrsternes Raad begynde Krig og slutte Fred og i saa Fald vilde Hertugerne forpligte sig til Lehnstjeneste med 40 Mand til Hest og 80 Mand til Fods paa 6 Maaneder, eller, om Kongen ønskede det, give 12 Gylden for hver Rytter og 4 Gylden for hver Mand til Fods. Dog skulde Kongen hertil bidrage af sin Part af Hertugdømmet, hvorimod han og Riget skulde,

---

[1]) Corp. Statut. Slesvic. II, 493.

[2]) Denne Artikel kunde alene sigte til Hertug Hans den ældre, da alle de Øvrige havde Livsarvinger, og den var nærmest stilet mod Adolph.

naar det behøvedes, beskytte Hertugdømmet. Alle Parter forbeholdt sig deres Rettigheder til Stiftet Slesvig.

Efter at nu dette var bragt i Rigtighed, foranstaltede Kongen i Efteraaret en Sammenkomst af hans og Hertugernes Ombud for at aftale de nærmere Bestemmelser angaaende Lehnstagelsen, der blev fastsat til det følgende Foraar, og foregik med megen Højtidelighed i Odense den 3. Maj 1580.

Hertug Hans mødte den 1 Maj med 297 Heste i Assens, hvorfra han tilligemed de andre Fyrster, Adolph og Hans den yngre, som ogsaa vare komne dertil, drog til Odense, hvor de modtoges af Kongen. Paa Forlehningsdagen æskede Johan v. der Wisch paa Hertug Hans den ældres Vegne Forlehningen, hvilken Hertugen derpaa tillige med de Andre modtog, efter at have aflagt Lehnseden, hvorpaa Lehnsbrevet meddeeltes dem hver især, med en Revers fra dem, at de vilde overholde alle de vedtagne Puncter[1]).

Kun et halvt Aar efter denne Højtidelighed levede Hertug Hans. Han døde Natten mellem den 1 og 2 October 1580 paa sit Slot Hansborg og berømmes af sine Samtidige for sit milde velvillige Væsen, sin Gudsfrygt og Omhu for Kirker, Skoler og Fattige. Han var ikke meget fremtrædende, men virkede i Stilhed for at fremme sine Undersaatters Vel. Hans Lig blev staaende paa Hansborg til hen i Februar 1581. Hans endelige Hvilested blev bestemt at være Domkirken i Slesvig. Den 15 Februar kom Liget til Slesvig, og den følgende Dag foregik den højtidelige Bisættelse i følgende Optog: Først gik Skolens Disciple og Byens Præster, dernæst 75 andre Præster, formodentligt fra Her-

[1]) Christiani VI, 288, 292.

tugens Landsdele. Derpaa Medlemmerne af Slesvigs Domcapitel, Provsterne og det gottorfske Cancelli. Efter dem førtes Hertugens Ridehest, behængt med sorte Tepper. Endeligt kom selve Liigkisten, baaren af 18 Adelsmænd, og omgiven af 32 Medlemmer af Ridderskabet, som bare store Voxlys med Vaabenskjolde. Efter Liiget fulgte Hertug Adolph, Danmarks Riges Marsk Peder Gyldenstjerne paa Kongens Vegne, og Hertug Hans den yngre af Sønderborg. Efter dem Hertug Adolphs to Sønner, det fyrstelige meklenburgske Ombud, Hertug Adolphs Datter ledsaget af to Adelsmænd, samme Hertugs Gemalinde og Hertug Hans den yngres Gemalinde begge ligeledes førte hver af to Adelsmænd. Derpaa Abedissen, Priorinderne og alle Frøknerne af de fire adelige Klostere Itzeho, Preetz, Utensee og Slesvig, ledsagede af deres Provster, og til Slutningen Kammer- og Hofjunkere med mange Adelsmænd af begge Hertugdømmer. Saaledes bevægede Toget sig langsomt ind i Domkirken, hvor Superintendenten Paul von Eitzen holdt Liigtalen. Efter at den var sluttet, blev Liget nedsat i en ny indrettet Begravelse ved Siden af hans Faders, Kong Fredrik den førstes Kiste[1]).

Hvad der var forudseet ved Forliget i Odense, indtraf naturligviis. Da man kom sammen for at forhandle om Delingen af Arven efter Hertug Hans, paastod Adolph at ville arve det altsammen, baade rørligt og urørligt, da han, som den Afdødes eneste levende Broder, meente at være eneste Arving. Kongen forlangte derimod at tage halv Arv, som Søn af den anden Broder, Christian III. Der blev stridt og documenteret i det Uendelige, og omsider maatte man, da Ingen vilde give efter, atter henvende sig til de

[1]) Lackmann, I, 661.

Fyrster, som havde mæglet Forliget i Odense. Disse samledes i Flensborg med Canzleren Niels Kaas, Statholderen Henrik Ranzau, Jørgen Rosenkrands til Rosenholm, Amtmanden i Flensborg Peter Ranzau og Amtmanden i Haderslev Hans Blome paa Kongens Vegne, og Benedikt v. Ahlefeld til Haseldorf, Ditlef Ranzau til Kletkamp, Didrich Blome til Hornstrup og Nicolaus v. der Wisch til Glasov paa Hertugens Vegne og efter en Deel Forhandlinger kom man i Midten af Juni 1581 overeens om, at Adolph skulde alene arve alt Løsøret; men at Lehnsgodserne skulde deles lige mellem Kongen og Hertugen. Ved den derpaa St. Hansdag foretagne Deling fik Kongen Amterne Haderslev, Tørning og Rendsborg, samt den søndre Halvpart af Hertug Hans' Deel af Dithmarsken, Adolph derimod Tønder Amt, Nordstrand, Fehmern, Lygum Kloster og Bordesholm, samt den nordre Halvpart af de dithmarsiske Besiddelser[1]).

[1]) Christiani, VI, 298.

Året for Absalons valg og indvielse til ærkebiskop i Lund.

Af

O. A. Hovgård.

Er det i det hele taget utvivlsomt, at en rigtig kronologi er det absolut nødvendige grundlag for al sund og sand historieskrivning, så har det visselig også sit værd og sin interesse at drøfte og klare ovenstående, en så betydningsfuld begivenhed vedrørende spørgsmål, som er blevet forskælligt besvaret af nutidens historikere.

Hr. prof. Paludan-Müller foretrækker[1]) den af de ældre stadigt fulgte kronologi, som sætter Eskils fratrædelse (og Absalons valg) til 1177, og advarer mod den nye af Velschow opstillede, ifølge hvilken samme begivenhed skal være foregået 1178. «Et modbevis — siger han — som ikke kan føres på et par sider, forbeholdes til bedre lejlighed.»

Han har imidlertid ikke siden, såvidt jeg véd, funden denne lejlighed, men nogle år senere optoges sagen af hr. A. D. Jørgensen, som mener, at ikke blot Eskils fratrædelse og scenen i Lund (ved valget) foregik i 1177, men også,

---

[1]) Ny Kirkehist. Saml. III, 433.

rimeligvis i slutningen af året, Absalons iførelse af palliet, medens Velschow sætter denne til begyndelsen af 1179. Han begrunder denne mening i en kort anmærkning, som lyder saaledes[1]:

«Paludan-Müller hævder vistnok med rette dette år mod Velschows beregning. Det fremgår ikke blot af årbøgerne, men også af Saxes ord (— sendebuddene kom tilbage ved samme tid, som det store skisma endte, juli 1177, og legaten blev her vinteren over, efter at have udført sit hverv, p. 925 —) og af et brev hos Thorkelin (p. 44), der er udstedt af erkebisp A. samme år Knud blev konge i Skåne (1177). Knytlingasaga siger, men vistnok uden nærmere hjemmel, at han blev viet ved fastetid (altså 1178).»

Spørgsmålet er altså, om Absalon blev valgt og viet i 1177 eller i 1178—79. Da jeg hværken er bleven overbevist ved prof. Paludan-Müllers avtoritet eller ved Jørgensens grunde, vil jeg søge at hævde Velschows mening og give den en fyldigere og rigtigere begrundelse. Der er næppe, tror jeg, noget årstal i vor middelalders historie, som lader sig bestemme med større sikkerhed.

I.

I slutningen af 14. bog fra «*Qua finita*» (p. 912—925) fortæller Saxe som følger:

«Strax efter Knuds bryllup ved begyndelsen af våren — *hieme finita* — havde ærkebiskop Eskil en samtale med kong Valdemar, hvori han åbenbarede denne sit inderlige ønske at nedlægge sit æmbede og tog det løfte af ham, som havde i sinde at rejse bort fra byen (Lund), at han ved næste

[1]) Ny Kirkehist. Saml. V, 21.

måneds begyndelse (*exacto mense*) vilde vende tilbage og føre med sig de (i anledning af brylluppet) forsamlede bisper og prælater, for at de ved deres nærværelse kunde give ikke blot hans frasigelse, men også valget[1]) af den nye ærkebiskop des større højtidelighed. Da Kongen havde indvilliget deri, fræmtrådte Eskil i mellemtiden på det sædvanlige landsting og kundgjorde sin beslutning at opgive sin værdighed. Ved tingets slutning kom Absalon tilbage fra Sælland og optoges gæstfrit i Eskils hus. Dagen efter vare ovennævnte bisper og prælater tidlig forsamlede i Laurentii domkirke tilligemed meget andet folk. Efterat Eskil i deres nærværelse havde ladet oplæse et paveligt brev, der gav ham tilladelse til at fratræde sit æmbede, nedlagde han dettes vigtigste insignier, ringen og staven, på altret og frasagde sig højtidelig sin værdighed. Derefter lod han oplæse et andet paveligt brev, hvorved der tilstodes ham ret til at udnævne sin efterfølger (*subrogandi antistitis arbitrium*), men denne ret, sagde han, vilde han overføre på dem, hvem ellers valgretten tilhørte (*quibus eligendi jus esse consverit*). Opfordret til idetmindste at give et råd, udpegede han efter nogen nølen Roskilde biskop Absalon til sin efterfølger, og ham gav da også samtlige vælgere, på Eskils opfordring, deres stemmer. Men Absalon gjorde indsigelser og appellerede til paven, og

[1]) Prof. Paludan-Müller siger (N. Kirkeh. S. III, 432): »Det er vildledende med Estrup o. fl. at tale om Absalons valg og indvielse til Lund.« Måske har han ret deri, men såmeget er vist, at Saxe ikke blot her, men også på en halv snes andre steder i dette stykke betegner den handling, der foregik i Lund efter Eskils frasigelse, som en valghandling, og ligeledes siger Knytlingasaga, at Absalon ved palliets iførelse blev indviet. Jeg har derfor ikke betænkt mig på i overskriften til denne afhandling at bruge de gængse og bekvæmme udtryk, som da ialfald ikke her synes at kunne vildlede.

forgæves søgte Eskil, også efter endt gudstjeneste, på forskællige måder at lokke ham til at opgive sin modstand. Efterat han dernæst havde givet såvel kongen og Absalon som sine venner gode foræringer, fræmskyndede han sin afrejse fra fædrelandet. Han drog over København til Slesvig, hvor han sagde endeligt farvel til kongen og Absalon. Derefter afgik fra kongen og Lund, fra Absalon og Roskilde sendebud til Rom, de første for at få valget bekræftet af paven, de siste for at få det omstødt.

Efterat stormændene imidlertid havde fejret påskefesten i Roskilde, blev Magnus påny grebet i forræderi og kastet i fængsel. Ved samme tid blev et skib med foræringer til Valdemar taget af sklaviske sørøvere, hvorfor denne i forening med Henrik Løve gjorde et tog imod dem, som varede et par måneder og endte i efteråret. Imidlertid ophørte det langvarige skisma i kirken, og i samme tid vendte såvel kongens som Absalons sendebud tilbage fra Rom med det glade budskab om curiets nådige dom: Absalon skulde overtage Lunds ærkebispedømme, men måtte fræmdeles vedblive at styre Roskilde stift. Og nu kom jo også den romerske legat Galandus. Han stævnede Lunds gejstlighed til Roskilde og nødte der Absalon til at give sit minde til valget og modtage vælgernes troskabséd. En tid lang efter smykkede han ham i Lunds domkirke med palliet, og da han således havde fuldført sit hværv, vendte han, da vinteren var omme, tilbage til Rom».

Når man sammenholder de i begyndelsen af dette stykke opgivne tidsbestemmelser, er det klart, at brylluppet stod d. 25. marts eller strax efter, at Eskils fratrædelse og Absalons valg foregik i begyndelsen af april på en søndag (ti Dagen iforvejen, tingdagen, faldt ifølge skånsk sædvane

i en lørdag) og endelig Eskils opbrud lige efter; endnu i sten, som også Knytlingasaga vidner[1]).

Medens kongen var på tog mod sklaverne (i avgust og ptember), ophørte skismaet fuldstændigt og i samme tid ste sendemændene tilbage fra Rom. Man ser ikke tydeligt Saxe, når de kom hjem, men rimeligvis var det, efterat et var endt, hen i october. Heller ikke siger Saxe udkkeligt, om Galandus fulgte med dem og endnu i eftert iførte Absalon palliet, eller om han først kom senere indviede Absalon i den påfølgende vinter. Det siste es dog snarest at have været hans mening. Ordene *iiens siquidem Galandus*» tyde på, at legaten kom særskilt senere, og slutningsordene: «*Ita legatione-gesta, hybernis ictis Romam revertit*» fortolkes vistnok bedst ligesom ıfor: da Galandus således (ved Absalons indvielse) havdeført sit hværv, vendte han efter udgangen af vinteren amme vinter) tilbage til Rom. Der synes ikke at kunne gået lang tid hen mellem legatens fuldførelse af hværvet ans bortrjse. Rigtignok uddrager Jørgensen af de samme hos Saxe den mening, at Galandus allerede i slutningen

---

ıf denne siste bestemmelse følger, at det er rigtigt, når jeg her ıger «*hieme finita*» i betydningen «efter 24. marts» og oversætter *mense exacto*» ved «efter udgangen af måneden (den, man var i)». istnok kan «*hieme finita*» også betyde «efter 13. april», men hvis et her var meningen, skulde Eskils fratrædelse (i den følgende ıåned), i strid med Saxes bestemmelse være skét i begyndelsen f maj, altså efter påske. Af samme grund går det ikke med ammerich (Danm. i Valdemarernes Tid s. 80) at gengive «*mense acto*» ved «en måned efter», ti Eskil skulde isåfald være fratrådt dligst d. 25. april, altså også efter påske, som aldrig kan falde nere og i årene 1177 og 1178 faldt d. 24. og 9. april. Desuden lde det ikke være noget rimeligt forlangende af Eskil, at de nu rsamlede prælater skulde vænte i Lund en hel måned eller være ıdte til efter kort tids forløb atter at forlade deres hjem for at mme dertil.

af det foregående år overrakte Absalon palliet og derefte blev her »vinteren over«, men havde det været Saxes mening, vilde han vistnok have udtrykt sig anderledes; ordene »*Ita legatione-gesta*« er ikke en bestemmelse til »*hybern. exact.*«, men ligesom disse til »*revertit*«. At nu Jørgensens opfattelse er urigtig og min den rigtige, bekræftes desuden ikke blot af Knytlingasaga[1]), men også af den i dette stykke meget kyndige og pålidelige sællandske krønike, som under året 1201 siger, at Absalon døde d 21. marts, efterat have været ærkebiskop i 23 år og 1 måned, hvoraf følger, at han blev ærkebisp d. 21. februar.

Det var almindelig skik i hin tid navnlig, som det synes, hos historikerne t. ex. Helmold, annalisterne o. s. fr. at begynde et nyt år med våren og regne vinteren med til det foregående år. Det måtte være naturligt for Saxe at følge denne skik, navnlig i Valdemars historie, idet krigstogene i almindelighed begyndte med våren, og det er da også utvivlsomt, at han virkelig har fulgt den[2]) og det således, at året, ligesom våren, regnedes fra 25. marts, Marie bebudelsesdag (*dies incarnationis*). Der er da heller ikke i det her omhandlede stykke (*Qua finita*) mindste spor af, at han har regnet de deri fortalte begivenheder til forskælligt år, skønt valget foregik i april, indvielsen i februar; det omfatter og er af Saxe henstillet som et fuldstændigt »*annus ab incarnatione domini*«. Spørgsmålet er altså: i hvilket år eller, efter vor regning, i hvilke to på hinanden følgende år faldt de omhandlede begivenheder?

---

[1]) — ok var hann **vígðr** um føstu.

[2]) Når han t. ex. sætter Knuds fødsel til slutningen af året 1162, mener han dermed begyndelsen (vinteren) af vort år 1163.

II.

Som bevis for, at Absalons valg og indvielse faldt i 177, fræmføres, som ovenfor sagt, Absalons brev hos Thorelin. Dette brev, som begynder således: «Absalon, af guds åde ærkebiskop i Lund, pavens legat, Danmarks og Sveiges primas til nærværende og tilkommende», giver en af idner, deriblandt kong Knud, kong Valdemars søn, beræftet beretning om en strid mellem nogle mænd af Fartusaherred (i Halland) og brødrene af Esrom om besiddelsesetten til nogle i samme herred liggende skove. Kong Valemar, for hvem sagen blev bragt, kendte for ret: brødrene kulde med ed bekræfte at have købt disse skove af de retge besiddere og efter aflagt ed for bestandig have dem i je. Eden blev aflagt i overværelse af kong Knud, og forævnte skove af denne selv derefter tildømte brødrene. 3revet slutter således: «Dette er skrevet i Herrens år 1182, hvilket også kong Knud selv af sin fader blev sat til fyrste Halland.

Som man ser, vidner brevet i sin nuværende skikkelse kke for, at Absalon var ærkebiskop i 1177; men på grund f, at mange årbøger[1]) sige, at Knud allerede i det år blev onge i Halland, har Thorkelin og efter ham A. D. Jørgensen ormodet, at også brevet oprindelig må have haft 1177, og t det overleverede årstal 1182 (MCLXXXII) er opstået ved orseelse af en senere afskriver, som satte X for V.

Hvis denne hypothese skulde være rigtig (jeg vil et jeblik forudsætte det), beviser den dog ikke, hvad den efter ørgensens mening skal bevise. Knud kan næmlig ikke

---

[1]) *Annales Lundenses*, *ann. Byenses* og 5 andre, som slutte sig til den siste.

have fået land at styre eller i det hele have udøvet en myndig mands ret førend i slutningen af vinteren 1178, ti først da fyldte han sit 15. år. Hvis der altså har stået i brevet, at han *anno domini* 1177 blev herre i Halland og (i kraft deraf) optrådte som dommer i den deri omhandlede sag og som vidne ved dets udstedelse, så kan meningen kun være den, at det skete i slutningen af *annus ab incarn. domini* 1177 d. e. i slutningen af vinteren 1178. Brevet vidner således kun, at Absalon på den tid var fungerende ærkebiskop, men det siger ikke, hvorlænge han havde været det, og kan ikke bevise, at han allerede var det i slutningen af vort år 1177, ikke heller omstøde den ovenfor vundne tidsbestemmelse, at Absalon fik palliet d. 21. februar.

Men det er meget tvivlsomt, om Thorkelins hypothese er rigtig og følgelig, om brevet i det hele taget har nogen værdi som vidne i denne sag. Når annalerne sige, at Knud fik Halland i 1177, brevet derimod (med den overleverede læsemåde), at det var i 1182, så må enten det ene eller det andet årstal være urigtigt, og man tør ikke uden videre påstå, at brevet har uret, blot fordi det står ene imod de mange. Rigtignok er det muligt, at brevets 1182 hidrører fra en senere afskriver, som har læst fejl (X for V), mens annalerne ganske vist må antages fra først af, ligesom nu, at have haft 1177[1]); men på den anden side er det dog også muligt, at årbøgerne have taget deres årstal af et ældre skrift, som allerede var forvansket eller utydeligt i dette punct, og da det ligeså vel fattes os på midler til at bevise, at brevet er uforvansket, som at kildeskriftet til årbøgerne har været det, have vi forsåvidt ingen grund til at

1) De yngre, som tildels ere udskrevne af den ene af de ældre, vidne i den henseende for disse.

:ænke disse større tiltro end hint. Imidlertid er det dog
ke nødvendigt for os at blive stående derved, ti der er
ıdnu en udvej til afgørelse. Medens det næmlig ingen-
nde tør antages, at Absalon skulde have skrevet eller ladet
:rive et urigtigt årstal under et af ham selv udfærdiget og
' vidner bekræftet document, er der intet til hinder for, at
jlen kan være udgået fra de over 100 år senere levende
ınalister (eller rettere fra én af dem, som da de andre
ıve fulgt), ja, det er endog højst rimeligt, da de jo så tit
ave gjort sig skyldige i store og grove fejltagelser i for-
dens historie. De, som t. ex. ere enige om at sætte en
i mærkelig begivenhed som Arkons indtagelse til et bevislig
rigtigt år (1170 for 1168), de, som begå den endnu mær-
eligere fejl at henføre til Valdemar d. førstes møde med
rederik Rødskæg (1181), hvad der gælder om Valdemar Sejrs
verénskomst med Frederik d. anden (1214)[1], de kan også
ave henført Knuds belening med Halland til 1177 isteden-
ɔr til 1182. Det kan tænkes at være gået til på den måde,
t, da dé så, at Knud i 1177 fik Skåne, og de derhos fra
nden side vidste, at han også engang var bleven belenet
ıed Halland, have de troet, at dette skete samtidigt med
int, især da begge landskaber ellers i flere henseender
lejede at følges ad. Denne formodning om fejlens oprin-
else bliver sandsynlig ved en nøjere sammenholdelse af
ırevets og årbøgernes lydende. Brevet siger: «— i Herrens
r 1182, i hvilket også kong Knud af sin fader blev sat
il fyrste i Halland»[2]; i årbøgerne derimod hedder det:
1177 blev Knud konge over Skåne og Halland». Denne

[1]) Ryårbogen og nogle andre.

[2]) — *anno domini 1182, quo et ipsi* (*sic*) *rex Kanutus a patre suo princeps Hallandiæ constitutus est.*

forskællighed mellem begge (foruden i årstallet) er måske ikke så uvæsenlig, som det ved første øjekast kunde synes.

For at sikre tronfølgen og derved forebygge tronstridigheder og rigets og magtens deling fik Valdemar allerede i året 1163[1]) hæren til at give sin søn Knud kongenavn og lod ham siden i hans 8. år (1170)[2]) krone som konge. Meningen dermed var kun den at betegne ham som den retmæssige tronfølger, som den, man havde at holde sig til, hvis noget tilstødte Valdemar, ikke at han i sin tid skulde dele kongemagten og riget med faderen. Knud kan, som følge deraf, ikke i 1177 være bleven gjort til konge i Skåne og Halland hværken af navn, da han jo iforvejen var konge, ikke heller til virkelig, regerende konge, ti dette havde jo været en deling af riget, som man den gang umulig kan have villet og som vilde have været en så betydningsfuld begivenhed, at Saxe næppe vilde have undladt at omtale den. Derimod er der intet til hinder for, at han i 1177, da han blev myndig, kan have fået land til len af sin fader, hvad enten han nu selv skulde styre det eller blot nyde indtægten af det som apanagelen. Årbøgernes udtryk «*rex*» må da være urigtigt, medens brevets «*rex Kanutus princeps const.*», som man kunde vænte i et samtidigt document, betegner det rette forhold, ti *princeps* synes netop dengang at have været det sædvanlige udtryk for en lensmand af kongeslægt[3]). Denne brevets correcthed og annalernes unøjagtighed i udtrykket taler for, at hint også i henseende til årstallet har ret ligeoverfor disse.

Da det dermed vel ikke er bevist, men er blevet højst

---

[1]) *Saxo* p. 805.

[2]) *Saxo* p. 847.

[3]) Da således kong Tetislav ved Ryøs undertvingelse var bleven dansk vasal, kalder Saxe ham ikke længere *rex*, men netop *princeps*.

imeligt, at Knud blev belenet med Halland ikke i 1177, ıen først i 1182, så er brevet ikke længere noget brugbart idne for, at Absalon var ærkebiskop allerede i 1177. Jeg il nu undersøge, hvorvidt andre kildeskrifter vidne derfor ller ikke.

III.

Skønt Saxe aldrig udtrykkelig bestemmer begivenhedernes fstand fra Christi fødsel, er det dog ikke vanskeligt at udnde, hvilket år han her har ment; det fræmgår utvivlsomt f den stilling, hvori han sætter Absalons valg og indvielse ıl andre nærliggende begivenheder, hvis år andensteds fra r bekendt.

Eftersom der ikke i denne del af Saxes 14. bog, således om andensteds, er nogetsomhelst spor af omsætning, indkydelse eller borttagelse af et eller flere års historie, har ›axe selv utvivlsomt stillet Absalons valg og indvielse (som gså de andre i samme stykke omtalte begivenheder) til ret efter det, hvori Sverre først optrådte mod Erling Skakke g hans søn, og til det fjærde år forud for det, hvori kong 'aldemar døde. Da nu Sverre ifølge Snorres og de islandske nnalers vidnesbyrd optrådte i 1177, og da det efter danske g fræmmede forfatteres udsagn står fast, at Valdemar døde 182, så må også Saxe have mént, at Absalon blev valgt og ndsat i 1178 (*annus ab incarn.*). Til samme resultat komme i ved nøjere eftersyn af stykket «*Qua finita*».

Saxe sætter jo næmlig deri, for det første, Absalons valg il den vår, hvori Knud Valdemars søn havde bryllup. Men la Knud, som ovenfor sagt, først blev myndig (fyldte sit 5. år) i vinteren 1178 og efter al rimelighed ikke har haft ›ryllup forinden, må Saxe også have mént, at valget foregik kke i våren 1177, men i våren 1178.

Ligeledes sætter Saxe valget og indsættelsen til samme år som skismaets fuldstændige ophør. Men nu, siger man, endte det store skisma ved freden mellem kejser og pave i Venezia i juli 1177[1]), følgelig vidner også Saxe her, at valget og indsættelsen fandt sted i det år. Denne slutning vilde være rigtig, hvis udtrykkene «freden i Venezia» og «skismaets ophør» i betydning faldt sammen; men derimod har allerede Velschow gjort indsigelse[2]) og, jeg tror, med fuld ret. Da hans mening imidlertid ikke har vunden almindelig tilslutning (vistnok kun fordi hans begrundelse er så kortfattet og holdt i så stor almindelighed, at det kunde se ud, som om han blot har søgt en udvej for at slippe bort fra 1177), vil jeg betragte sagen lidt nøjere.

Da pave Hadrian døde d. 1. sept. 1159, kunde kardinalerne ikke blive enige om valget af en ny pave: flertallet valgte kardinal Roland (Alexander d. 3.), men de kejserligsindede kardinaler opstillede imod ham Octavian (Victor), og således begyndte et skisma, der, næret ved kejserens medhold og Tyskernes vildfarelse, som Saxe siger, i en række af år bragte splid og forvirring i den katholske kristenhed, idet kejser Frederik Rødskæg opstillede og forsvarede den ene modpave efter den anden mod Alexander. Først efter nederlaget ved Legnano blev han stemt for fred, og den kom da også omsider istand i Venezia d. 1. avgust 1177. Alexander løste bannet, som hidtil havde hvilet på kejseren, og denne tilstod sin vildfarelse, godkendte Alexander som kirkens overhoved og opgav den daværende modpave Kalixtus's sag. Budskabet om denne begivenhed, der syntes det samme som genoprettelsen af den længselsfuldt imødesete

---

1) *Arnold., chron. Slavor.* III, 17.
2) *Saxo* pag. 925.

kirkefred, hilstes med glæde allevegne i kristenheden; kun Kalixtus vilde ikke bøje sig og holdt sig en tid lang i Rom, trodsende kejserens vilje. Men af frygt for dennes vrede turde Romerne dog ikke længe fræmture i deres modstand. De sendte bud til Alexander og forligede sig med ham, og d. 12. marts 1178 kunde han under folkets jubel holde sit indtog i Vaticanet efter 10 års landflygtighed. Kalixtus forlod Rom, men fandt tilflugt og støtte hos landadelen og stadpræfecten Johannes. Modstanden blev dog kun kortvarig, ti da den kejserlige hærøverste Kristian af Mainz truende nærmede sig, så Johannes sig nødt til underkastelse, og da måtte også Kalixtus selv anse sin sag for tabt. Den 9. avgust 1178 ydmygede han sig, afsvor skismaet og hyldede Alexander som kirkens eneste og rette overhyrde.

Det fræmgår af denne flygtige skildring, at, ligesom skismaet havde sin oprindelse fra modsætningen mellem pave og kejser og siden blev næret og vedligeholdt netop ved denne modsætning, således kunde det også betragtes som væsenlig ophørt, såsnart som Alexander og Frederik havde sluttet fred, ti der var ingen rimelighed for, at Kalixtus skulde kunne holde sig uden kejserens bistand og endnu mindre imod hans vilje. Det er således let at forstå, om man allerede dengang, ligesom nogle nutildags, have regnet freden i Venezia som énsbetydende med udjævningen a kirkespliden. Men på den anden side er det da også klart, at denne endnu vedvarede en stund efter den nævnte fred og egentlig ikke var udjævnet, førend Kalixtus var fortrængt fra Rom, havde afsvoret skismaet og hyldet Alexander.

Man ser allerede deraf, at det slet ikke er nødvendigt, ja ikke engang rimeligt, at Saxe, når han taler om skismaets ophør, dermed skulde have tænkt på freden i Venezia, og

tage vi hans ord[1]) samt omgivelserne, de stå i, lidt nøjere i øjesyn, viser det sig utvetydigt, at han virkelig heller ikke har gjort det; det synes vanskeligere at mistyde dem end at forstå dem.

Hvad Saxe har mént med skismaets ophør, fræmgår for det første deraf, at han sætter det samtidigt med Valdemars tog mod Sklaverne og med sendemændenes hjemrejse fra Rom. Da dette tog næmlig foregik i avgust—september, men freden i Venezia allerede sluttedes i juli, og da Saxes ord forudsætte, at paven var i Rom, såvel da sendemændene afgik fra hjemmet (Saxo p. 918), som da de rejste tilbage[2]), men han slet ikke var der i 1177 og først kom dertil i marts 1178, så kan Saxe med skismaets ophør ikke have tænkt på freden mellem kejser og pave, men må have ment kirkefredens fuldstændige genoprettelse ved Kalixtus's underkastelse d. 29. avgust 1178.

Dette bestyrkes dernæst ved selve de ord, Saxe bruger om udjævningen af kirkespliden. Hvis han næmlig virkelig havde tænkt på freden i Venezia, der allevegne gjorde så

---

[1]) *Saxo* p. 924—25: *Ea tempestate* (under Valdemars krigstog mod Sklaverne) *Romani schismatis controversia, astipulante Cæsare — alita, veri pontificis Alexandri pedibus proculcata succubuit dividuumque ecclesiæ statum catholicæ concordiæ vinculum colligavit. Quo in tempore legati — Roma regressi, læto patriam nuntio compleverunt.*

[2]) Man har ikke lov til at antage, at der i udtrykket »*Roma regressi*« eller i »*Romam mittuntur*« ikke ligger andet end: vendte tilbage fra paven, sendes til paven. Man måtte isåfald kunne påvise, at Saxe andensteds har udtrykt sig så unøjagtigt; men det kan man uden al tvivl ikke. Når han p. 846 om de bud, som Valdemar sendte til paven i 1168 eller 1169, i hvilke år Alexander ikke opholdt sig i Rom, men i Benevent, siger således: »*legati regis, quos Romam transmiserat* (ikke *miserat*)«, så har han netop udtrykt sig correct, ti *transmittere Romam* betyder ikke »sende til Rom«, men »sende over, hinsides Rom« (til Benevent).

tor opsigt og vakte så stor glæde, skulde man have væntet.
t han, ligesom t. ex. de islandske årbøger, udtrykkelig
avde nævnt den, men uagtet han vistnok bruger mange
·d, er der ikke et eneste, som ligefræm tyder derpå hværken
den første sætning (som dog måske ved ordene *astipulante*
æs. — *alita*, men ialfald kun svagt og indirecte henpeger
opheret af kejserens understøttelse af modpaven og der-
d til freden mellem ham og Alexander), ikke heller, ja
dnu mindre i den anden (— og den katholske enigheds
nd omslyngede atter den hidtil splidagtige kirke), medens
ge sætninger udmærket passe om hvad der skete i av-
st 1178.

Man har ikke så sjælden bebrejdet Saxe overvættes
rigdom i forbindelse med uklarhed og ubestemthed — jeg
', ikke altid med rette[1]). Hvis hans ytringer om kirke-
en virkelig sigtede til freden i Venezia, vilde denne be-
delse vistnok her være vel grundet; men det har nu vist
at, om de end uden skade kunde været mere kortfattede,
ykke de dog klart og tydeligt, hvad de skal udtrykke.

Når Jørgensen m. h. t. Eskils næstsidste rejse i 1176 (s. Saxo p. 390 o. f.) siger, at Saxes ord her ere fyldige nok, men mangle bestemthed (N. Kirkeh. Saml. V, 8), så har han vistnok fuldkommen ·et deri (forsåvidtsom man ikke af Saxes ord ser, hvad det egentlig var, som gjorde Eskil opholdet i hjemmet så pinligt), såvelsom også i sin formodning, at Eskils bortrejse dengang må forklares f den modstand, han mødte hos Skåningerne i anledning af den 1174 vedtagne kirkelov og tiendens indførelse; men ubestemt-eden er dog næppe Saxes skyld, ti, som jeg har påvist (Hist. 'idsskr. IV, 2), har hans værk netop lige foran oprindelig indeoldt et nu bortkommet stykke (rimeligvis et par blade) om tiden ·a sommeren 1171 til sommeren 1176, som bl. a. udentvivl også ar omtalt vedtagelsen af både den sællandske kirkelov og af den kånske samt den mod sistnævnte snart fræmtrædende misforøjelse og derved stillet hans paafølgende ord om Eskils bortrejse behørigt lys.

Det synes næsten som om Saxe, efter at have **sagt**: »på den tid hørte kirkespliden op», er bleven bange for, at man skulde tro, at han dermed sigtede til freden mellem pave og kejser, og derfor skyndte sig at tilføje den positive bestemmelse (— og den katholske enighed i kirken blev således genoprettet), som dog umuligt kunde udtydes om hin fred.

Man har, som jeg ovenfor sagde, beråbt sig på Arnold fra Lybæk som vidne for, at skismaet ophørte ved freden mellem kejser og pave i året 1177, samt at Henrik på *den* tid havde begyndt krig mod Sklaverne (i forbindelse med Valdemar) og netop var ved at belejre Dymin. Men ser man nøjere på hans ord[1]), kuldkaste de ikke Saxes vidnesbyrd, at begge dele (såvelsom Absalons valg og indvielse) skete i 1178. Medens næmlig Saxe nærmest har den endelige oprettelse af kirkefreden for øje, taler Arnold om stridens successive udjævning fra dennes begyndelse ved freden mellem kejser og pave (og nærmest dertil sigte ordene: *an. inc.* 1177 — *orta est dies exult.*) til dens fuldstændige gennemførelse. Han kan have ment og har haft ret til at mene, at ikke blot freden i Venezia, men også Alexanders indtog i Rom d. 12. marts (*coadunata est eccl. sub Alex.*) foregik *anno incarn.* 1177, men han siger ikke, at det siste led i stridens udjævning, Calixtus's underkastelse (*fact. est — unus pastor*), også faldt i 1177, og han har heller ikke kunnet mene det, siden han siger, at skismaet, som begyndte i 1159, varede i 20 år, altså først endte i 1178.

---

[1]) Chron. Slavor. III, 17: *Anno igitur incarnationis domini 1177 — orta est — dies exultationis — cessante schismate, quod viginti annos ecclesiam dissipaverat, et facta est pax inter regnum et sacerdotium et unitas in sede apostolica, et coadunata est ecclesia sub Alexandro, et factum est unum ovile et unus pastor.*

raf følger også, at, når Arnold, efter at have omtalt skis-
lets ophør og begivenheder, som sluttede sig dertil, siger
edes: «I disse dage belejrede Henrik Dymin», har han
e, som man har ment, stillet denne krig til 1177, men,
som Saxe, til 1178.

IV.

Udtrykkeligt opgives årstallet for Absalons valg og ind-
se ikke af et eneste samtidigt vidne (ti Absalons brev
Thorkelin er, som ovenfor vist, uden værd og vægt i
le sag), men kun af annalisterne (danske og islandske),
alle skreve idetmindste 100 år senere, men vistnok
taget deres efterretninger udaf ældre, samtidige opteg-
r, ofte af hinanden indbyrdes.
Kun en eneste af årbøgerne (*anonymi chr. dan.-svecicum*)
er Absalons valg (*subrogatio*), og det er ganske
ligt, siden det ikke, navnlig også på grund af Absalons
gelse, havde afgørende betydning. På denne mangel
der imidlertid bod derved, at både den nævnte årbog
re andre nævne Eskils endelige bortrejse, som jo skete
efter. Men deres vidnesbyrd ere i strid indbyrdes, idet
af dem sætte denne begivenhed til 1177, andre til
For 1177 vidne følgende 6: 1) *chr. dan.* 1074—1219,
. *Sialand.*, 3) *ann. Lund.* (*Esrom.*), 4) *an. chr. Nestv.*,
chr. dan.-svecic., 6) *chr. Petri Olai*, foruden de is-
e årbøger. For 1178 vidne: 1) *chr. Erici regis* (*Ryens.*),
rer. mem., 3) *chr. dan.-svec.* (til 1263), 4) *ann. Wis-*
5) *breve chr.* 1095—1195, [6) *chr. Laurentii Stralii*].
første række er de tre gode og gamle, i den anden
også et par gode, og, om man end måske kan sige,
denne række kun udgør én stemme, eftersom alle
en ere mer eller mindre afhængige af Ryårbogen, så

får den på den anden side særlig vægt derved, at Ryårbogen og et par af de andre til onsd. d. 13. sept. i samme år, som Eskil rejste bort, henføre en solformørkelse, der ganske vist indtraf i 1178. Således stå de to rækker ligeoverfor hinanden med omtrent samme vægt, så at det synes ligeså betænkeligt at forkaste den ene som at forkaste den anden. Vi må se til at forsone dem, og det lader sig da også gøre på to måder, idet vi antage, at de have begyndt året fra forskællige puncter. Det er ikke umuligt, at årbøgerne i siste række (Ryårb. o. s. fr.) have regnet året fra 25. marts eller 9 måneder og 7 dage før vor tidsregning, så at deres 1178, omfattende tiden fra 25. marts 1177 til 24. marts 1178, her, da Eskil rejste bort i begyndelsen af april, er det samme, som vi og årbøgerne af første række kalde 1177. Men denne regnemåde, som i det hele var usædvanlig, findes næppe i noget dansk skrift fra d. 12. og 13. århundrede, og da resultatet desuden strider mod Saxes vidnesbyrd, er det langt rimeligere, at forfatterne til første række (*chr. dan.*, *chr. Sial.*, *chr. Lund.*) eller den ældre forfatter, som de have taget denne notits fra, her have regnet året til dagen før påske[1]), så at deres 1177 (begyndelsen af april, endnu i fasten) betyder vort og de andre årbøgers 1178. I dette års vår altså må ifølge alle annalers vidnesbyrd Eskils bortrejse og følgelig også Absalons valg være foregået.

Der er ikke et eneste vidne for, at Absalons indvielse ved Galandus skete i 1177; derimod sige de is-

[1]) Når *chr. Lund.* siger, at Vald. II døde torsdagen d. 28. marts (St. Benedicts dag) 1240, har den regnet året til påske og ment hvad vi, ligesom de andre årbøger, kalde 1241, ti i det år (ikke i 1240) faldt d. 28. marts på en torsdag. Den sæll. Krønnike har rigtignok her 1241, men kan med hensyn til en begivenhed i Vald. d. førstes tid have øst af et ældre skrift, hvori året regnedes til påske.

ndske årbøger, at han fik palliet, og 5 danske[1]), at han
›v ærkebiskop i 1178. At de siste dermed ikke have
tet til valget, men til indvielsen, er utvivlsomt, ti selv
man ellers har kaldt en mand ærkebiskop, mens han
lnu kun var udvalgt, har næppe nogen kunnet gøre det
ette tilfælde, da Absalon jo ikke havde godkendt valget,
lertil kommer, at, når et par af de nævnte årbøger[2]) sige,
Eskil rejste bort i 1177, og at Absalon blev ærkebiskop
178, må de ved den siste bemærkning have tænkt paa
s indvielse, da de ellers måtte have stillet den til 1177
1 for den om Eskils bortrejse. Men da nu valget fore-
i fasten 1178, og indvielsen rum tid efter ligeledes i
n (også ifølge den sællandske krønikes vidnesbyrd), må
listernes 1178, ligesom Saxes, her omfatte den følgende
r og være det samme, som vi kalde 1179.
Det står således fast ved alle brugbare vidners, navnlig
og annalisternes samstemmende vidnesbyrd, at Absalon
valgt søndagen d. 2. april, indviet onsdagen d. 21.
ır *anno ab incarnatione domini* 1178 d. e. (efter vor
ıg) 1178—1179, og derved er da også Thorkelins hy-
ıe (vedrørende årstallet i Absalons brev), hvis rigtighed
r måtte kaldes tvivlsom, nu fuldstændig kuldkastet, ti
umuligt, at Absalon skulde have kaldt sig selv ærke-
og være optrådt som sådan et år, førend han virkelig
et. Brevets årstal 1182 er da utvivlsomt det rette:
la blev Knud belenet med Halland, måske i anledning
året iforvejen dæmpede skånske oprør, hvori også
derne toge del (*Saxo* p. 943), og rimeligvis — at slutte
ykket *anno domini* — i tiden fra 25. dec. 81 til 12.

---

on. Sial, calend. Nestv., ann. Ryens., chr. rer. mem., an. chr. tv.

on. Sial. og *an. chr. Nestv.*

maj 82, Valdemars dødsdag. — At annalernes notits i sin helhed skulde være falsk, er dog ikke dermed afgjort; «*Hallandiæ*» må vistnok stryges, men det er ikke nødvendigt også at stryge «*Scaniæ*» og henføre også det til 1182, ti hvis Knud i det år også var bleven fyrste i dette landskab, vilde brevet udentvivl have nævnt det, og det er desuden ganske rimeligt, at Knud har fået et len i 1177 (d. e. i vinteren 1178), da han indtrådte i sine myndige år og strax efter havde bryllup.

;tudier til de Soranske Stiftelsers Historie.

Af

S. M. Gjellerup.

1.

Erkebiskop Anders Sunesens Forhold til Sorø Kloster.

dt Sorø Klosters Velgjørere bliver Ærkebiskop Anders en særligt fremhævet ved Siden af Absalon. «Han e», siger Sorø Gavebogs Forfatter, «den samme Kjær- og Omhu for Klostret, som sin Forgænger, den ær- e Ærkebiskop Absalon, og han bevarede denne Kjær- indtil det sidste» [1]).

ımme Forfatter har tidligere paa et andet Sted i ›gen berettet, hvorledes Esbern Snare og Absalon med deres Fætter, Sune Ebbesen, enstemmigt havde et Klostret efter deres Død den halve Del ej blot af .rvegods, men ogsaa af deres andre Midler, og at de 'aaet Pave Lucius III's Stadfæstelse paa disse Gaver, t Esbern Snares Sønner og Svigersønner for deres ımende ikke ansaa sig for bundne ved hans Løfter tret og derfor forholdt dette en stor Del Jordegods, st kom i dets Besiddelse efter lange Retsstridigheder.

---

[1]) ›tores Rer. Dan. IV, 474 og 541; jvnfr. Suhms Hist. af Danm. 482—83.

I Modsætning hertil bliver det derimod nu fremhævet, hvorledes Sune Ebbesens Sønner, og da især Ærkebiskop Anders Sunesen, godkjendte deres Faders Testamente og i Tilknytning til de Velgjerninger, hvorved han havde beriget Klostret, ikke blot bragte hans Bestemmelser til Udførelse, men ogsaa selv føjede nye Velgjerninger til[1]).

Idet Gavebogens Forfatter nu gaaer over til at opregne Anders Sunesens Velgjerninger imod Sorø Kloster, viser han først, hvorledes Ærkebispen for sit Vedkommende opfyldte Faderens Løfter ved at give Klostret til evig Ejendom sin Gaard i Aas med Alt, hvad der tilhørte ham sammesteds, istedetfor den ham tilkommende Hovedlod, som han saaledes indløste[2]). Derefter opregnes Anders Sunesens øvrige Velgjerninger: «Han gav Klostret Bispetienden af

---

[1]) Script. Rer. Dan. IV, 473.

[2]) Da det anførte Sted vil blive benyttet igjennem hele den foreliggende Undersøgelse, meddeles det her: *Venerabilis Pater, de magno genere creatus, Dominus Andreas Archiepiscopus, in Sacra Theologia Magister, filius Sunonis, filii Ebbæ, fundatoris primi, eodem caritatis affectu, qvo venerandus Absalon Archiepiscopus, Prædecessor suus, monasterium dilexerat, et ipse qvoqve, prout potuit, dilexit in finem, unde non immemor paternæ donationis de dimidia capitali portione post mortem, de qva supra, suam de eadem donatione partem juxta qvantitatem hæreditariæ portionis de patrimonio devota manu redemit, exponens monasterio mansionem et curiam suam in villa Aas de 4 mansis terræ cum omnibus, qvæ ibidem sui juris erant, in possessionem perpetuam .....* Nu følger der en kort, Anders Sunesen uvedkommende Efterretning om, hvorledes Klostret senere, i d. 14de Aarhundrede, kom i Besiddelse af den øvrige Del af Godset i Aas, derefter fortsættes atter saaledes: *Præterea idem venerandus Pater Andreas Archiepiscopus contulit monasterio decimam Episcopalem de Toakre, distinxit terminos camporum et nemorum Toakre sub limitibus certissimis. Dedit Monasterio Pontificalia sua, videlicet insignia Pontificatus, provocavit fratres suos, filios Sunonis omnes, ad faciendum aqvæductum in Monasterio et alia qvam multa, qvæ non sunt scripta in hoc libro. Pro qvibus omnibus scribat ipsum in libro viventium Deus. Amen.* Det kan her tilføjes, at Originalen til Liber Donat.

ker. Han fastsatte Grænseskjellene for Toakers Marker Skove. Han gav Klostret sin biskoppelige Værdigheds n, og han tilskyndede sine Brødre, alle Sunesønnerne, it anlægge en Vandledning i Sorø». Der tilføjes endnu, an gjorde meget andet for Klostret, som ikke er op-et i Gavebogen. Man tør dog nu vistnok i ethvert lde gaa ud fra den Forudsætning, at det, som ikke er net, er af forholdsvis mindre Betydning, og at Gave-ns Forfatter har medtaget alt det, hvorpaa der skulde s særlig Vægt[1]). Men naar man da lader Indløsningen rkebispens Hovedlod imod Ejendommen i Aas ude af gtningen og nærmere undersøger de øvrige Velgjer-r, som opregnes, svinde disse, i det mindste tilsyne-le, ind til rene Ubetydeligheder. «Han gav Klostret», der, «Bispetienden af Toaker», men det vil vist kun at han bekræftede det i Besiddelsen af denne Tiende; n var uden Tvivl allerede skjænket det af Ærkebisp n, dog maaske saaledes, at denne Gave maatte be-s af de efterfølgende Ærkebisper af Lund[2]). Hvad este Punkt angaaer, som nævnes i Gavebogen, nemlig n fastsatte Grænserne for Marker og Skove i Toaker, dette sige, at han som Opmand afgjorde nogle Stri-

aast. Sor., der af Langebek betegnes som forsvunden, nu findes Kgl. Bibl., gl. Kgl. Sml. 2485. 4., og at det indskudte Stykke den senere Erhvervelse af Gods i Aas oprindeligt har haft en en Plads i Originalen.

ykket: «*et alia qvam multa, qvæ non sunt scripta etc.*» findes i Gavebøger fra Middelalderen, og er vist kun en staaende nel, hvorved vedkommende Forfattere ville sikre sig imod n for at have glemt Noget. Jvnfr. Script. Rer. Dan. IV, 473. rkelin. Diplomat. I, 73. Absalons Gavebrev er der henført til . Jvnfr. Script. R. D. IV, 568 og Suhm, Hist. af Danm. VIII, Anm. b., hvor dog A. Kall har forsøgt en anden Forklaring, ved han vil gjøre det sandsynligt, at Gavebrevet ved en Misaaelse er tillagt Absalon istedetfor Anders Sunesen.

digheder imellem Klostret og Bønderne i Toaker angaaende Grænseskjellene imellem deres Ejendomme[1]). At han ved sin Voldgiftskjendelse varetog Klostrets Tarv, fortjente vel dettes fulde Tak og Anerkjendelse, men mon denne Velgjerning derfor havde Krav paa at nævnes iblandt dem, hvorpaa der skulde lægges særlig Vægt og som skulde mindes til evige Tider? Og naar det ligeledes berettes i Gavebogen, at han opmuntrede alle sine Brødre til at bygge Klostrets Vandledning, lader det sig dog ikke nægte, at Æren og Berømmelsen for dette Arbejde nærmest maa tilkomme Brødrene, om han end ogsaa først har fattet Planen dertil og givet Stødet til dens Udførelse. Men selv om vi ogsaa gaa ud fra den Forudsætning, at Anders Sunesen virkelig har givet Klostret Tienden af Toaker, og selv om vi antage, at han ikke blot har opmuntret sine Brødre, men ogsaa har taget virksom Del i Udførelsen af det ovenomtalte Bygningsforetagende i Sorø, saa kunne de her opregnede Velgjerninger, som tillægges Anders Sunesen, og som skulle være et Vidnesbyrd om hans særlige Omhu for Klostret, dog ikke engang tilnærmelsesvis taale en Sammenligning med Absalons store Gaver, der gjorde Sorø til en af de rigeste Klosterstiftelser i Norden. Man maa nemlig ikke glemme, at Talen her er om Ærkebispen af Lund, Pavens Legat, Primas for Danmark og Sverig og i disse Stater den mægtigste efter Kongerne. Det maa dog altid vække Forundring, at han, der var i Besiddelse af saa rige Midler og af en saa udstrakt Myndighed, ikke paa en mere fremtrædende Maade har knyttet sit Navn til den Stiftelse, som hans Fædre havde grundlagt, og som hans rige og ansete Slægt havde udseet til sit Gravkapel.

---

1) Script. R. D. IV, 471—72.

Men Gavebogen nævner da ogsaa endnu en Velgjerning, m Anders Sunesen havde udvist imod Klostret; den er erede foreløbigt berørt ovenfor, men maa her gjøres til enstand for en nærmere Undersøgelse, fordi det maaske den, hvorpaa Hovedvægten skal lægges. «Han gav)stret», siges der, «sin biskoppelige Værdigheds Tegn», Ordene gjentages med nogen Forandring i Udtrykkene *ʾontificalia sua, videlicet insignia Pontificatus*»), som om derved skulde antydes, at Læserens Opmærksomhed rinsvis ønskes fæstet paa denne Gave.

Førend vi gaae ind paa en nærmere Forklaring af de nnævnte Udtryk, ville vi dog først undersøge, om vi) skulde kunne finde nye Bidrag til Belysningen af lers Sunesens Forhold til Sorø Kloster hos hans nyeste graf, Kirkehistorikeren Fr. Hammerich. Men det vil llertid strax vise sig, at denne Forfatter netop, hvad e Punkt angaaer, er meget uklar, og at han i det Hele t har misforstaaet Gavebogens Ord. Efter at have om- hvorledes Anders Sunesen ved Nedlæggelsen af sit ede skjænker en stor Del af sit Jordegods og af sine e Ejendele til Domkirken og Kannikerne i Lund, føjer til: «Ogsaa Sorø Kloster, Familiens Gravkapel, blev nkt. Tidligere havde han i Forening med sine Brødre Munkenes Vandledning sætte istand, nu fik de hans lige Værdigheds Tegn og Jordegods i Aas med Stad- lse paa Bispetienden af Toaker til Løsning for en Del ı Hovedlod»[1]). Hvad nu Vandledningen i Sorø angaaer, aa man indrømme, at Forfatteren er i sin fulde Ret, han gaaer ud fra den Forudsætning, at den er anlagt idet mindste paabegyndt flere Aar, førend Anders

r. Hammerich: En Skolastiker og en Bibeltheolog fra Norden. bh. 1865, S. 114.

Sunesen fratraadte sit Embede, thi dengang vare de fleste af Sunesønnerne døde; men Gavebogen indeholder i øvrigt paa dette Sted Intet om, at det nævnte Arbejde kun skal forstaaes som en Istandsættelse af en ældre Vandledning[1]. Alle de øvrige Velgjerninger, som tillægges Anders Sunesen, henfører Fr. Hammerich til det Tidspunkt, da Ærkebispen nedlagde sit Embede, og han sætter dem alle i Forbindelse med Indløsningen af den ovenfor omtalte Hovedlod. Men herimod kan man dog rejse væsentlige Indvendinger. Det er sandsynligt og lader sig i ethvert Tilfælde ikke modbevise, at Indløsningen af denne Hovedlod først har fundet Sted, da Anders Sunesen trak sig tilbage fra Verden[2], men her kan dog kun være Tale om en Indløsning imod Godset i Aas; thi hvad Toaker angaaer, da er det allerede tidligere paa et andet Sted i Gavebogen fremhævet, at Klostrets Stridigheder med Bønderne begyndte efter Absalons Død. Denne Tidsbestemmelse er vistnok noget uklar, men det er dog ikke sandsynligt, at det er ret længe efter Absalons Død, at Bønderne have begyndt at rejse Vanskeligheder

[1]) Da Anders Sunesen fratraadte sit Embede, var der foruden ham kun en Sunesøn levende, nemlig Jacob Sunesen († 1246). En Broder Torbern døde allerede 1195. Dersom alle Sunesønnerne have havt Del i Anlæggelsen af denne Vandledning, maa den altsaa være paabegyndt i det seneste i det sidstnævnte Aar. Script. R. D. IV, 545, Tab. IV, jvnfr. IV, 473: *Filii vero Sunonis ... fossatum aqvæductus pro molendino Monasterii de majori parte fecerunt in suis sumptibus propriis etc.* At den nævnte Vandledning egentlig er Esbern Snares, og at Sunesønnerne kun skulde have udbedret den, fremgaaer heller ikke af det her anførte Sted. Jvnfr. J. B. Daugaard, Om de danske Klostre i Middelald. Kbh. 1830. 4. S. 257—58.

[2]) Gavebogens Ord: «... *dilexit* [*Monasterium*] *in finem*» synes Fr. Hammerich at opfatte saaledes, at han mener, at *finem* betegner det Tidspunkt, da Anders Sunesen nedlagde sit Embede. Naturligst vilde det dog vel være at fastholde Betydningen: «til Enden» som betegnende «det hele Liv igjennem».

ied Hensyn til Grænseskjellene imellem Ejendommene; thi
:t var sikkert kun Frygten for Absalon, der havde afholdt
m fra at gjøre det, saa længe han levede. Dengang, da
nders Sunesen afgjorde denne Strid, var det vist, at han
v Klostret Bispetienden af Toaker eller bekræftede den i
siddelsen af den. Saaledes er det i det mindste naturligst
opfatte Forholdet efter Gavebogens Fremstilling[1]). Lige-
lidt indeholder Gavebogen nogen Antydning af, at de
koppelige Insignier først ere blevne tillagte Klostret ved
ders Sunesens Fratrædelse. Fr. Hammerich gaaer rime-
is ud fra den Forudsætning, at disse Insignier kun ere
Erindringsgave, skjænket til Sorø for at gjemmes der
en Relikvie, da der jo ikke var nogen i Klostret, der
itte bruge dem[2]). Men her finder vistnok en Misfor-
else Sted. Gavebogens Ord, «Han gav Klostret sin
oppelige Værdigheds Tegn», indeholde sandsynligvis
:t langt mere, idet de uden Tvivl betegne, at Klostrets
ed blev forlenet med disse Insignier, og at han fik Ret
it bære Mitra eller Infula (den biskoppelige Hovedbe-
:kning), Dalmatica (den lange hvide Diakondragt, der i
erkirken bæres over Alba og Stola), Sandaler, Ring og
lsker paa Festdage, i Processioner og paa Synoder.
blev, — for at følge Datidens kirkelige Sprogbrug, —
tus eller *infulatus*. Vi befinde os her paa et Omraade,
det paa Grund af mangelfulde Oplysninger ikke er

:ript. R. D. IV, 471—72.
•En Skolast. og Bibeltheol.• S. 234, Not. 70 skriver Fr. Hamme-
:h: •Estrups Absalon 181 ytrer den Formodning, at de Insignier
ı Sorø, der udgives for Absalons, muligvis turde være Anders';
t er dem, som gjemmes paa nordisk Museum•. Men hvorfor
)n de ikke kunde være Abbedens? I Slutningen af Middelalderen
r han dog *infulatus*, hvilket iblandt andet fremgaaer af Lage
nes Synodalstatuter fra 1517. Jvnfr. N. Kirkehist. Sml. III, 289.

muligt at føre noget historisk Bevis. Men dersom Gavebogens Ord skulle forstaaes saaledes, som jeg her har forsøgt paa at forklare dem, saa har Anders Sunesen gjort noget for Sorø, der fortjener særligt at fremhæves. Medens Absalon udstyrede Klostret med det store Jordegods, har hans Efterfølger paa Ærkebispestolen da ligesom sat Kronen paa Værket, idet han forlenede Klostrets Abbed med en Herlighed, som paa den Tid vistnok var blevet meget faa af Rigets Abbeder tildel[1]). Han har da givet ham Rang lige efter de danske Bisper. Og dersom denne Forlening har fundet Sted, da Ærkebispen nedlagde sit Embede, eller, hvad jeg antager for sandsynligt, allerede nogle Aar tidligere, saa have vi sandsynligvis her en Forklaring paa, hvorfor Abbeden af Sorø i den senere Middelalder fik Overtaget over Abbeden af Esrom, der ellers efter Cistercienserordenens Regler lige fra Begyndelsen af var hans Overordnede, da Esrom jo var Moderkloster til Sorø, og hvorfor Abbeden af Sorø tidligt fik, saa at sige, fast Sæde i Rigets Raad lige efter Bisperne[2]). Men det maa dog her først godtgjøres, at Cistercienserabbederne paa den Tid kunde være mitrati, og dernæst at Anders Sunesen ogsaa havde Ret til at forlene med Pontificalia.

---

1) Denne Forlening var en Hædersbevisning, som ikke stod i nogen Forbindelse med Exemtionen. Jvnfr. G. Phillips, Lehrbuch d. Kirchenrechts. 1. Abth. Regensburg 1859. 8, S. 359 ff., hvor der ogsaa findes Oplysning om senere vedtagne Bestemmelser angaaende Forskjellen imellem Bispernes og Abbedernes Insignier.

2) Jvnfr. Fr. Münter, Den danske Reform. Hist. I, 109 og 114, L. Helveg, Kirkehist. til Reform. II, 431 (jvnfr. I, 546), Hist. Tidsskr. I, 275 og Script. R. D. V, 458. Det er iøvrigt ret mærkeligt at se, at Abbederne af Sorø senere hen i Middelalderen skrive sig i deres Sigiller: »*Dono Dei Abbas de Sora*«. Denne usædvanlige og meget fordringsfulde Betegnelse bruges allerede 1402 af Abbed Niels Clemensen og blev vistnok brugt af alle hans Efterfølgere.

Allerede i Slutningen af det 10de Aarhundrede fik ogle Abbeder Ret til at bruge Pontificalia (Episcopalia dumenta, Insignia eller Ornamenta pontificalia)[1]. Men nne Ret var dog endnu meget begrænset dels med Hensyn de Insignier, som maatte bruges, og dels med Hensyn Tid og Sted, hvor de maatte bruges. I de fleste Tilfælde ıfattede Forleningen med disse Herligheder endnu kun ılmatica og Sandaler, medens Retten til at bære Mitra, ıaske paa en enkelt Undtagelse nær, dengang ikke var ıet længere ned end til Bisperne. Men allerede under egor VII's nærmeste Efterfølgere bleve ikke faa Abbeder lenede med Mitra, iblandt disse f. Eks. Abbeden af Cluny 88); men han synes rigtignok i den første Tid at have t Vanskelighed ved at hævde denne Ret; thi i Løbet af ıske faa Aar blev der udstedt ikke mindre end fire Pave-ve (1095, 1109, 1114 og 1118), der bekræftede den tid-re erhvervede Forlening[2]. Den Omstændighed, at Cister-ıserordenen fremtraadte i skarp Modsætning til Cluny-ıserne, og netop i denne Periode i forholdsvis kort Tid ıt langt større Anseelse end disse, gjør det lidet sand-igt, at den skulde være bleven udelukket fra denne

---

Man vil kunne finde et rigt Materiale til en Undersøgelse om Forleningen med Pontificalia hos Ph. Jaffé, Regesta Pontificum Rom. ıb cond. eccles. ad 1198. Berlin 1851. 4., fortsat af Aug. Potthast ab ann. 1198 ad ann. 1304) Vol. I—II. Sst. 1874—75. 4. Jvnfr. ɔgsaa E. Fr. Dronke, Codex Diplom. Fuldensis. Cassel 1850. 4, S. 318, 328—30, 357—58. Det bliver fremhævet som en særlig Jdmærkelse, naar Lucius III 1184 sendte Abbeden af Reinhards-ırun en Mitra »*de capite suo assumpto*«. Jaffê, Reg. Pont. Rom., ı. 847 (Nr. 9645), eller naar Alexander IV 1255 forlenede Abbeden f Klostret St. Bertini med Pontificalia og dertil føjede en Gave af ıı kostbar Ring »*cum Rubino pulcherrimo balaesio*«. Potthast, ıeg. Pont. Rom. II, S. 1292 (Nr. 15673).

affé, Reg. Pont. Rom., S. 450 (Nr. 4025), S. 462 (Nr. 4157), S. 499 Nr. 4631), S. 507 (Nr. 4743) og S. 525 (Nr. 4907).

Udmærkelse, forudsat at dens Ordensregler da ellers tillod den at bruge disse Insignier. Vi mangle da heller ikke Beviser for, at den nævnte Herlighed er bleven den tildel. Saaledes fik Abbeden i det tyske Cistercienserkloster Amelunxborn allerede 1129 Ret til at bruge Mitra, Dalmatica, Sandaler og Ring, og den samme Ret fik flere spanske Klostre af samme Orden noget senere i det 12te Aarhundrede. Men i øvrigt synes Cistercienserne ikke at have vist særlig Tilbøjelighed til at søge denne Udmærkelse, hvilket maaske har sin Grund deri, at de holdtes tilbage af Hensyn til den hellige Bernhard af Clairvaux, der i sine Breve ofte advarede imod denne Verdslighed, som saa lidet stemmede med Ordenens strænge Løfter[1]). I det 15de Aarhundrede kunde de fleste større Munkeordener uden stor Vanskelighed erhverve sig Ret til at bruge Pontificalia. Dengang var den tilfals i Rom, naar man blot havde de tilstrækkelige Midler til at kjøbe den for.

De fleste Forleningsbreve, for saa vidt, som de hidtil ere forefundne og trykte i de nyere Kildesamlinger, synes, hvad Pontificalia angaaer, at gjælde Augustinerne og de egentlige Benedictinere, medens de ere langt sjældnere for de andre Ordeners Vedkommende. Dog maa det bemærkes, at Præmonstratenserordenens Abbeder vistnok havde denne Ret lige fra Ordenens Indstiftelse af (1120), men at de i Slutningen af det 12te Aarhundrede for en Tid have givet Afkald paa den[2]). Alle Abbeder eller Forstandere for de regulære Kanniker efter Augustins Regel fik Ret til denne Herlighed i Midten af det 13de Aarhundrede (maaske allerede 1238).

[1]) Jo. Geo. Leuckfeld, Antiqvit. Michaelsteinenses et Amelunxbornenses etc. Wolffenb. 1710. 4. 2. Abth. S. 21—25.

[2]) Potthast, Reg. Pont. Rom. I, S. 17 (Nr. 162).

At Abbeder af Cistercienserordenen have brugt Ponti-
alia, og at flere af dem have gjort det uden at være for-
ıede dermed, fremgaaer ogsaa af Forhandlingerne paa
neralkapitlet i Citeaux 1451, hvor det blev vedtaget, at
r skulde undersøges, om de Abbeder, der vare *mitrati*,
saa havde Ret til at være det[1]. Ordenen fik senere
me Ret for alle sine Abbeder ved en Pavebulle af Inno-
is VIII, dat. d. 9de April 1489. Det fortælles i Ordenens
naler, at den nævnte Pave en Tid lang tænkte paa at
øse den paa Grund af dens store Udskejelser, men at
desuagtet fik Bekræftelse paa alle sine Privilegier 1487
rigtignok imod en meget høj Betaling. Det er da vel
sandsynligt, at den er kommen billigere til Bullen fra
9[2].

Den Omstændighed, at der for Nordens Vedkommende,
t mindste ikke hidtil, saa vidt jeg ved, er blevet frem-
et noget Pavebrev, hvori der tildeles Abbeder Ret til
ruge Pontificalia, har maaske sin Grund i, at man ikke
vede at søge til Rom for at faa denne Herlighed, men
le faa den ad anden Vej, nemlig hos Ærkebispen i
l[3]. Hvad Anders Sunesen angaaer, da er der vistnok

:dm. Martene et Ursin. Durand, Thesaurus novus Anecdot. Tom. V, 1615.

.sc. Tamburini: De jure Abbatum et aliorum prælatorum. Lyon 640. Fol. Tom. I., Disp. XX, Qvæst. I, Pag. 343 og 345; Angel. [anrique, Cisterc. Annal. Lyon 1642. Fol. Tom. I., 486—87; Fr. Vinther, Die Cistercienser d. nordöstl. Deutschlands III, 350 (efter hron. Campense).

oruden det her anførte Sted af Script. R. D., hvor Pontificalia ævnes, er der, saavidt jeg ved, kun et Sted i denne Kildesam-ng, hvor de omtales, uden at dog selve Udtrykket bruges, nemlig om. III, 176, hvor det siges, at en Abbed, der i øvrigt ikke var a noget dansk Kloster, fik Ret til at bære Mitra, o. s. v. I Norske iplomatarium VII, 16, haves et Brev af 22de April 1247 fra Pave nocens IV, der giver Abbeden af Jona Ret til at bruge Pontificalia.

intet, der berettiger til at tvivle om, at han har haft Fuldmagt til at forlene med Pontificalia. Allerede 1204 fik han en Legats Magt til paa Pavens Vegne i sin Provins at oprykke, nedbryde, opbygge og plante til Guds Ære. 1212 og 1213 betegnes han udtrykkeligt i Pavebreve som pavelig Legat. 1217 fik han de tidligere givne Rettigheder bekræftede og udvidede, og dertil føjedes der en Fuldmagt til i den danske og svenske Kirke som pavelig Vikar at afgjøre adskillige Sager, som Paven ellers forbeholdt sig selv. Men det er i det Hele taget ikke let at bestemme, hvilke Sager Paven i det 13de Aarhundrede havde forbeholdt sig at afgjøre for den nordiske Kirkes Vedkommende; thi denne indtog jo dengang en langt friere Stilling overfor Pavestolen end de andre Landskirker, der laa Rom nærmere. De lundske Ærkebisper lode sig ikke engang ordinere i *Rom* før end i Slutningen af det 13de Aarhundrede[1]).

Da det nu imidlertid, som ovenfor bemærket, er umuligt at føre noget Bevis for, at Anders Sunesen virkelig har givet Sorø den ovennævnte Forlening, maatte det jo synes ørkesløst at føre Undersøgelsen videre og spørge, hvornaar da denne Forlening kunde have fundet Sted. Men det maa dog tilføjes, at der var en særlig Anledning for Ærkebispen netop i de nærmeste Aar før det Tidspunkt, da han nedlagde sit Embede, til at yde Klostret denne Æresbevisning, saa meget mere, som han derved viste en Gunst imod sin egen Slægt. Medens Klostret hidtil lige siden sin Nystiftelse ved Absalon havde været styret af Udlændinge, Englændere eller Tyskere, fik det 1214 en

---

[1]) Regesta Dan. I, Nr. 535 og 537, Diplom. Svec. I, 165 ff., 169, 174, 190—94, L. Helveg, Kirkehist. til Reform. I, 514. Den første lundske Ærkebiskop, der hentede sin Ordination i Rom, var Thrugot Thorstensen (1278), under Nicolaus III. Anf. St. II, 39.

›bed, der ikke blot var Dansk af Fødsel, men ogsaa af
nesønnernes egen Æt, nemlig Atto eller Otto, der styrede
: fra 1214 til 1220. Han havde tidligere været Munk i
rø og havde desuden gjort sig fortjent ved at skjænke
den første Pitanse (en Forøgelse af de sædvanlige,
lige Munkeretter). Da han indgav sig i Klostret, havde
nemlig givet sin Gaard i Vemmeløse med alt rørligt
ls deri til et aarligt Gjæstebud i tre Dage paa Marie
selsesfest[1]).

Førend vi forlade denne Undersøgelse, der væsentligt
samlet sig om et Par enkelte Udtryk, som ikke mere
le tilbage i Sorø Klosters Historie, maa jeg endnu hen-
til et andet Udtryk, der angaaer samme Kloster og
edes kun findes en eneste Gang i dets Historie, nemlig:
ellum Episcopi», som nævnes iblandt de Bygningsdele,
tilintetgjordes ved den store Klosterbrand i Sorø den
Maj 1247[2]). Ingen synes at have været i Tvivl om,
edes Sacellum skal oversættes, idet man har forudsat,
et ikke kan forekomme i anden Betydning end den
ørte, der jo vistnok ogsaa, det maa indrømmes, er den
deligste, nemlig i Betydningen af et Kapel. L. N. Høyen

---

cript. R. D. IV, 500, 535, 555.
cript. R. D. IV, 535: *Corripuitqve infelix illud incendium omnes tius Monasterii domos et officinas, nempe Ecclesiam, utrumqve ormitorium, Monachorum videlicet et Conversorum, Diversorium spitum majus et minus, Ambitum Claustri, Infirmatorium Mona- orum et Conversorum, Pistrinum, Braxatorium, Domum Ve- iarii* (som Variant: *Vestiariam*), *Domum Subcellerarii* ›m Variant: *Subcellerariam*), *adhæc Sacellum Episcopi, omum Sacrarii, Cameram Cellerarii, atqve omnes domos m Fabricæ qvam Horti una cum domo Textoris et Stabulo eqvo- m, porta et grangia atqve domo hauriendis aqvis deputata mira arum structura. Eodem etiam incendio periit Molendinum qva- r rotis absolutum simul cum eqvorum mola, etc.* Jvnfr. J. B. ugaard, Om de danske Klostre, S. 249.

har 1846 i: «Nogle Bemærkninger om Sorø Kirkes Alder og Bygningsstil» ogsaa lejlighedsvis omtalt den gamle Kirke i Sorø, som blev bygget samtidigt med Klostrets Grundlæggelse. «Denne gamle Kirke», siger han, «er sikkert den samme, som i Absalons Testamente kaldes *Capella de Sora* og i Opregnelsen af Brandens Ødelæggelse 1247 *Sacellum Episcopi*» [1]. At Capella de Sora er en Betegnelse for den gamle Kirke, er en Antagelse, hvorom der vist ikke er delte Meninger, men at det er det samme som Sacellum Episcopi, er meget tvivlsomt. Høyen synes ogsaa selv at være bleven noget betænkelig ved denne Paastand, og nogle Aar senere udtrykker han sig mere forsigtigt. «Det er ikke umuligt», siger han nu, idet han omtaler Sacellum, «at det er den gamle Kirke» [2]. Men han nærer ingen Tvivl om, at Talen her er om et Kapel. Vi ville nu, idet vi forsøge paa at finde en anden Forklaring deraf, se, hvilken Plads det indtager i Rækkefølgen af de Bygningsdele, der omtales som tilintetgjorte ved Branden. Først nævnes Kirken som Midtpunktet for det religiøse Liv i Klostret, derefter Munkenes og Conversernes Sovesale, der vistnok af Hensyn til de natlige Bedetimer stode i den nøjeste Forbindelse med Kirken, den større og mindre Gjæstesal, hvor de fremmede modtoges, Klosteromgangen og Sygestuerne; derpaa opregnes de Bygningsdele, hvor man tilvejebragte eller bevarede det, som hørte med dels til den daglige Husholdning og dels til Tilfredsstillelsen af de mange forskjellige Krav, som det religiøse Liv eller Klosterlivet overhovedet maatte stille. Her nævnes da Bagerset, Bryggerset, Klædegjemmerens

[1] N. hist. Tidsskr. I, 254—55.
[2] Danske Mindesmærker, udg. af C. F. Holm, H. Hansen, C. F. Herbst, N. Høyen o. fl. Kbh. 1869, S. 77.

mmer[1]), Underkjældermesterens Kammer, *Sacellum iscopi*, Sacristiet og Kjældermesterens Kammer. Sidst i ken følger nu, hvad vi ville kalde Udhusene; alle Smedie-Havehusene, Væverens Hus o. s. v. Bliver man dog ikke ndret ved her at finde Biskoppens Kapel inde midt lem Klædekamrene? Høyen, der altid saa sig godt for, maaske dog her i dette Tilfælde forseet sig paa Byg-sdelenes Ordning og Fordeling i et eller andet Cister-erkloster i Udlandet og derefter udkastet et Billede, unde passe paa det nye Kloster i Sorø saaledes, som fremtraadte efter Branden, men som der ingen Grund at overføre paa det gamle, der i sin Udvikling maa været afhængig af mange forskjellige Tilfældigheder. lange Opregning af Bygninger», siger den nævnte tter, «giver om ikke et fuldstændigt, saa dog et ret Overblik over Klostrets daværende Omfang og Betyd- men man maa selv gjøre sig den Ulejlighed at udskille der hørte til de forskjellige Afdelinger. Til Guds-en hørte Kirken og Biskoppens Kapel; til Brødrenes hørte Munkegangen, Sovesalen, Sacristi og Klæde-er, Kjældermesterens og Underkjældermesterens Væ- En anden Afdeling bestod af saadanne Bygninger rødrenes Sygestue, Conversernes Sovesal og Sygestue to Gjæsthuse, det større og det mindre. En tredie g omfattede endelig alle Økonomibygningerne, Bageri ggeri, Væveri og Hestemølle (formodentligt Valke-til det i Klostret vævede Uldtøj), Brøndhus, Vand- o. s. v.» Saaledes forklarer altsaa Høyen Stedet[2]). aa dog spørge, om det ikke er sandsynligt, at man

---

«*Domus*» maa man her ikke tænke paa en selvstændig Byg-, men paa et enkelt, større eller mindre, afdelt Rum.
St. S. 75.

ved at følge hans Anvisning vil komme til at gjøre Vold paa Teksten. Har man ikke en vis Forpligtelse til at gaa ud fra, at der ligger en fornuftig Tanke til Grund for den Orden og Rækkefølge, hvori de ovennævnte Bygningsdele opregnes, og maa man ikke under denne Forudsætning først forsøge paa at forklare de enkelte Udtryk ud af den Sammenhæng, hvori de staa? Hvad nu Udtrykket Sacellum Episcopi angaaer, da synes det naturligst at antage, at det betyder et Opbevaringssted, hvori noget gjemmes. Det er jo henlagt imellem Underkjældermesterens Kammer og Sacristiet[1]). Dets oprindelige Betydning som Formindskelsesnavn af Saccus (Fiscus: Pengekasse, Skatkammer), nemlig Betydningen af et Skrin eller en Kiste, giver ogsaa her god Mening i Teksten. Ofte bruges dette Udtryk til at betegne et Gjemme for Relikvier eller lignende værdifulde Ting[2]). Men maaske ere vi da her atter komne tilbage til det oprindelige Udgangspunkt for vor Undersøgelse, nemlig Insignia Pontificatus. Det kunde jo være muligt, at Sacellum Episcopi netop er Opbevaringsstedet for den biskoppelige Værdigheds Tegn, som Ærkebisp Anders Sunesen i sin Tid havde skjænket Sorø Kloster. Men forholder det sig saa, er det ogsaa rimeligt, at disse ere blevne tilintetgjorte ved Branden 1247[3]).

[1]) I de mindre Abbedier nøjedes man med en Kjældermester, i de større havde man tillige en Underkjældermester, der havde Opsigt med Kjøkkenet, og under hvem der stod en Refectorarius (Dugsvend). I Underkjældermesterens Kammer gjemtes formodentligt de forskjellige Kjøkkenredskaber og hvad der hørte med til Borddækningen o.s.v. I Sacristiet gjemtes de hellige Kar, Processionsstave, Røgelsekar o. s. v.

[2]) Du Cange, Glossarium mediæ et infimæ Latinitatis, digessit G. A. L. Henschel, Tom. VI, 8—9, jvnfr. Tom. II, 125 (Capella) og Tom. III, 829 (Infula).

[3]) *Supradicte officine et domus cum universa earum supellectili penitus consumpte sunt etc.* Script. R. D. IV, 535.

2.

Sorø Klosterkonvents Sigil.

I Museet for nordiske Oldsager i Kjøbenhavn findes
ıdt flere Sigiller fra Middelalderen ogsaa Stemplet til
Klosterkonvents Sigil tillige med en Gibsafstøbning af
Sigillet. Dette viser den hellige Jomfru siddende paa
Bænk med Barnet paa Armen og holdende i sin højre
ıd en Blomsterstængel, i hvis Top der flagrer en Fugl.
bærer Krone, og baade hun og Barnet have Glorie
Hovederne. Sigillet har følgende Omskrift med Ma-
ər: «*Sigillum Monasterii Scte Marie in Sora*». Det er
seet henført til Tidsrummet 1030—1300. Majuskel-
ens Karakter og den Omstændighed, at Billedet er
t tungt og raat i sin Udførelse, kunde maaske gjøre
andsynligt, at Sigillet lod sig henføre til det nævnte
ım, men maa dog vist i saa Henseende være meget
tig med de Slutninger, man vil drage, da det vel
tænkes, at man her kunde have at gjøre med en
Efterligning af et ældre Forbillede. Man kan nu
rtig ogsaa af andre Grunde temmelig sikkert paastaa,
ø Klosterkonvent ikke har haft noget Sigil i det om-
'idsrum. Cisterciensərordenens Regler forbød det idet-
te at bruge et saadant.

aar man tager sit Udgangspunkt fra de Aktstykker,
vilke der endnu findes eller tidligere fandtes Sigiller
forudsætte da i det sidste Tilfælde, at de ere bevarede
gning — kan man vist ikke paavise saadanne fra
Klosterkonvent i Norden før Midten af det 13de Aar-
de. Det ældste, som haves, er, saa vidt jeg veed,
53 og henføres til det svenske Nonnekloster Gudhem
rgöthland. Noget senere i samme Aarhundrede haves

Sigiller fra flere Klosterkonventer i Roskilde, nemlig fra St. Clara Nonnekloster (1263 og 1268), fra Franciscanerklostret (1263) og fra St. Marie Nonnekloster (af Langebek, vistnok med Urette, henført til Tiden omkring 1260). Naar vi dertil føje Sigiller fra Benedictiner Nonneklostret i Byrthinge (1268), fra Sortebrødreklostret i Sigtuna (1286), fra Cisterciensernonnerne i Skokloster (1291), fra Sortebrødrene i Skeninge (1292), fra Franciscanerklostret i Treleborg (1291) og fra samme Ordens Kloster i Kjøbenhavn (1296), have vi omtrent naaet Tallet paa de Sigiller, som idetmindste for Øjeblikket lade sig paavise for Nordens Vedkommende fra det 13de Aarhundrede[1]). Dermed er der naturligvis ikke paastaaet, at der ikke har været brugt Sigiller af Konventer længe før 1253. Det maatte vel endog betragtes som et mærkeligt Held, om man netop havde fundet de ældste. I Begyndelsen af det følgende Aarhundrede møde de langt talrigere frem, men endnu dog kun repræsenterende Benedictiner-, Præmonstratenser-, Dominikaner- og Franciscaner-Konventerne. Maaske er det de to sidstnævnte Ordener, der i det Hele taget først have begyndt at føre Konventssigiller. Før 1330 troer jeg derimod ikke, at man kan paavise Sigiller, der lade sig henføre til Konventer af Cisterciencerordenen — jeg maa dog her strax tilføje, at Talen her kun er om Munkeklostrene. Man vilde nemlig ellers kunne rejse den Indvending, at tre af de ovennævnte Sigiller lode sig anvende som Beviser imod denne Paastand, dersom den skulde gjælde alle Cistercienserklostre, idet de henføres til tre Nonneklostre af denne Orden. Det ældste Sigil fra

[1]) Sigillet fra Marie Nonnekloster i Roskilde findes iblandt Langebeks Aftegninger af Sig. i Gehejmearkivet. Med Hensyn til de øvrige Sigiller henvises til Thorkelins Diplom. I, Tab. VII og Br. E. Hildebrands Svenska Sigiller. Stockholm 1862—67. Fol. I. 2 Serie.

t Klosterkonvent i Norden, som lader sig paavise, henføres, om ovenfor vist, til Nonneklostret Gudhem i Sverig. Man ntager i Almindelighed, at dette Kloster skal henregnes nder Cistercienserordenen, og det forholder sig vist ogsaa aaledes, hvad angaaer Tidsrummet efter 1270; tidligere ørte det uden Tvivl til en anden Orden[1]). Men det er log ikke her muligt at føre noget afgjørende Bevis for, ıvornaar Overgangen er skeet. Den første Gang, da det estemt henføres til den førstnævnte Orden, er 1274[2]). Da igillet, som tillægges dette Kloster, er brugt allerede 1253, ynes Vanskeligheden altsaa foreløbigt hævet paa dette Punkt, nen dertil kommer ogsaa, at det kun er ved en Gjætning, ıt det er blevet henført til Gudhem. Omskriften er nemlig paa et ubetydeligt Brudstykke nær gaaet tabt og kan altsaa ingen Oplysning give[3]). Større Vanskelighed frembyder derimod Marie Nonnekloster i Roskilde, især dersom det vedkommende udaterede Aktstykke, hvortil Sigillet hører, skal henføres til den nærmeste Tid omkring 1260, saaledes som Langebek antager; thi ved denne Tid hører dette Kloster sikkert nok til Cistercienserordenen, og det maa forudsættes, at det allerede har antaget denne Ordens Regler 1176 under Biskop Absalon. I fire Pavebuller fra Alexander IV betegnes det ogsaa 1257 som et Cistercienser Nonnekloster. Men det er uden Tvivl rigtigere, som ogsaa Suhm gjør, at henføre dette Aktstykke til 1291. Det handler nemlig om et Mageskifte, der er foretaget imellem Priorinden Æthele og Fruerne i Marie Nonnekloster paa den ene

---

1) Petr. Wieselgren, De Claustris Svio-Gothicis. Lond. Goth. 1832. 4. I, 62, 93.

2) Diplom. Svec. I, 351, 455, 474.

3) Se Br. E. Hildebrands Bemærkning om dette Sigil i hans Svenska Sigiller I, 2. Serie, S. 5.

Side og Abbedissen Margrete tillige med Søstrene i St. Claræ Kloster paa den anden Side. Aarstallet 1291 passer nemlig paa de to nævnte Forstanderinder[1]). Her er der imidlertid den Mærkelighed, at Æthele kaldes Priorinde, medens Forstanderinderne for Cisterciensernonnerne ellers have Titel af Abbedisser. Vi have iøvrigt ingen Oplysninger om Marie Klosters indre Organisation, der kunne vejlede os her. Men vi ville i denne Henseende henvise til dets Datterkloster i Bergen paa Rygen, fordi dette med Hensyn til Organisationen frembyder nogle Ejendommeligheder, der muligvis kunde være af Betydning for den foreliggende Undersøgelse. Konventet i Bergen hentedes 1193 fra Marieklostret i Roskilde, og skjøndt det sidstnævnte Kloster allerede 1176 var gaaet ind under Cistercienserordenen, holdt hint sig dog til Benedictinerordenens Regler og sluttede sig først senere til Cistercienserordenen. Denne Tilslutning stadfæstedes i en Bulle af Innocens IV 1250. Forstanderinden betegnes i Bullen som Abbedisse, og hun fører endnu denne Titel 1289, men fra den Tid af forsvinder den; nu kaldes hun Priorinde (Priorissa dominarum in Monte). Hun valgtes i Reglen imellem seks af de ældste Nonner, de saakaldte Oldfruer (Oldfruwen) i Overværelsen af det samlede Konvent og indsattes, som det synes, uden at nogen egentlig Stadfæstelse af Valget gjordes fornøden[2]). Man kan nu her indvende, at saadanne Afvigelser vistnok ofte have fundet Sted i de forskjellige Ordener, især her i Norden, og at de altsaa for saa vidt have mindre at betyde. Men her frembyder netop Konventets Sigil en Mærkelighed, som maa fremhæves. Det

---

[1]) J. B. Daugaard, Danske Klostre, S. 171 ff. og 181, Thorkelin, Diplom. I, 219—21. Suhm, Hist. af Danm. XI, 107—8.

[2]) J. B. Løffler, Bergen Klosterkirke paa Rygen, særsk. Aftr. af Aarb. f. nord. Oldk. o. Hist. 1873, S. 9—12.

ıder sig, maaske første Gang, paavise ved et Aktstykke
'a 1289 og bærer følgende Omskrift: «*S. Capituli de Monte*
leate Marie in Rvia», en usædvanlig Betegnelse for et
onvent af Cistercienserordenen. Men hvilket Billede viser
ı Sigillet? Billedet af Pave Lucius, han, der var Roskilde
ifts særegne Skytshelgen! Jomfru Marie har maattet vige
ıdsen for denne Helgen[1]). Man skal vist næppe ellers
ıvise noget saadant Sigil fra et Konvent af Cistercienser-
lenen. Vender man sig nu til Marie Klosters Konvents-
il fra 1291, vil man se, at det vel bærer Jomfru Maries
lede, men at Sædet, hvori hun sidder, er prydet med to
rne, der, naar man sammenligner dem med Taarnene i
kilde Domkapitels Sigil, minde om St. Lucii Kirke. Mon
e ikke vil sige, at disse to Klostre, Moder og Datter,
denne Tid danne to frie Konventer, som have søgt
utning til Roskilde Domkapitel? Er denne Forklaring
g, saa er altsaa ogsaa her Vanskeligheden hævet. Men
vender dog atter tilbage med Sigillet fra Skokloster i
g. Da der imidlertid her ikke er stor Sandsynlighed
at den vil kunne fjernes, er der ingen Grund til at
ge Undersøgelsen paa dette Punkt videre, men det kan
ilføjes, at det turde være muligt, at Nonneklostrene i
Iele taget aldrig have knyttet sig saa nøje til de
eordener, hvortil de sluttede sig, at de i et og alt
fulgt de vedkommende Ordensregler[2]). Anderledes
ler det sig derimod med Munkeklostrene af Cister-

klenb. Jahrb. XI. Jahrg. 1846, S. 279—80; Henry Petersen, En
ikvie af Rosk. Domkirkes Skytshelgen, Pave Lucius. Særsk. Aftr.
Aarb. for nord. Oldk. o. Hist. 1874, S. 5 og 11.

r. Wieselgren, De Claustris Svio-Gothicis, II, 27 og 60. Om
tercienseronnernes særegne Stilling til Ordenen og til General-
itlet findes en Bemærkning hos Fr. Winter, die Cistercienser
nordöstl. Deutschlands. II, 105—6.

ciensorordenen. Bestemmelserne angaaende Sigillerne ere klare nok, og der er ingen Grund til at gaa ud fra, at de ikke skulde være blevne overholdte i det 12te og 13de Aarhundrede, saalænge Konventerne ikke endnu havde frigjort sig fra det Underordningsforhold, hvori de stode til deres Abbeder[1]). Konventssigillerne ere jo netop selv Vidnesbyrd om, at denne Frigjørelse har fundet Sted. Abbederne havde Eneret til at føre Sigil, og dersom Konventerne havde tiltaget sig denne Ret, vilde det have været et Overgreb, der sikkert vilde være blevet paatalt paa Generalkapitlet i Citeaux. Men der rejstes aldrig Klager derover.

I en Pavebulle af Gregor IX fra Aaret 1234 siges det udtrykkeligt, at det lige fra Cistercienserordenens Stiftelse af har været befalet, at der i Klostrene kun maatte være ét Sigil, der skulde føres af Abbeden, og som han og Konventet skulde bruge i Fællesskab. Men naar der her henvises til Ordenens ældste Bestemmelser, kan der dog vist ikke dermed menes Charta Charitatis (Ordenens ældste Lovbog fra 1118); jeg har idetmindste ikke kunnet finde nogen Oplysning angaaende Sigillerne deri, men der er vist tænkt paa senere tilføjede Tillæg til denne Lovbog[2]). Af For-

---

[1]) »*L'abbé seul avait un sceau, et la communauté n'en avait point. Au douzième siècle, au treizième on voyait dans toute l'Europe les communautés bénédictines, les Chapitres cathédraux s'affranchissant de la subordination primitive, faire usage de sceaux distincts de ceux des Abbés et des évêques.* »*Que toute communauté qui a un sceau le brise*«, *dit un statut du Chapitre général de Citeaux en 1218. C'est seulement au quartorzième siècle que cette prohibition fut levée. ..... Les sceaux des communautés devaient représenter l'image de la sainte Vierge* (Libell. Novell. defin. cist. Dict. IX, Cap. I, ap. Nom. Cist., pag. 640. *Cette décision date de 1350*)«. M. H. D'Arbois de Jubainville: Études sur l'état intérieur des abbayes cisterc. et principalement de Clairvaux. Paris 1858. 8. S. 158—59.

[2]) Angel. Manrique. Cisterc. Annal. Tom. IV., Lugd. 1659, S. 472. I P. H. Bärs Gesch. der Abtei Eberbach, I. Bd. Wiesbaden 1855. 8.

handlingerne paa Generalkapitlet fra Aar 1200 sees det, at der har været Strid om Sigillerne, men der er udelukkende kun Tale om Abbedernes, og det bestemtes i den Anledning, at de kun maatte bære et simpelt Billede af Abbeden med Abbedstav i Haanden. 1218 finder der atter lignende Forhandlinger Sted, og det forbydes Abbederne at have to Sigiller. Men ved denne Lejlighed befales det tillige, at ethvert Konvent, som har sit eget Sigil, skal sønderbryde det. Her er altsaa dog Tale om Konventssigiller, men det er sandsynligt, at der hermed er ment Sigiller, som de vedkommende Konventer have ført tidligere, førend de gik over til Cistercienserordenen. 1238 og 1257 tages der ligeledes nye Bestemmelser om Sigiller, men kun om Abbedernes, og Konventernes nævnes ikke. Først 1318 fik Generalkapitlet sit eget Sigil, medens dets Vedtægter tidligere havde haft fuld Gyldighed, naar de vare forsynede med Abbeden af Citeaux's Kontrasigil. 1340 forhandledes der igjen om Sigiller, men dengang førtes der Klager over Abbedisser, der nægtede deres Konventer Ret til at føre saadanne[1]). Ved denne Tid maa der altsaa være vedtaget nye Bestemmelser angaaende denne Sag. Alle Efterretninger tyde ogsaa paa, at Konventerne have faaet Ret til at føre Sigil omtrent 1330. Bestemmelserne fra Generalkapitlets Forhandlinger

findes S. 677 en gammel tysk Oversættelse af Charta Charitatis, Cap. I., Distinct. IX: «*Von den Ingesyegeln und von der Versigelung der brieff*», hvori det iblandt andet hedder: «*Der Convent sal eyn eygen siegel han*». Men her have vi at gjøre med et senere Tillæg til Lovbogen, der under Navn af «Clementina» blev stadfæstet af Pave Clemens IV 1265. De anførte Ord bevise dog ikke, hvad de skulle; thi Nægtelsen mangler. Maaske skal der istedetfor *eyn* læses *neheyn* (nullum) eller *keyn*.

[1]) Edm. Martene et Urs. Durand, Thesaur. nov. Anecdot. Tom. IV, 1294, 1322, 1420 (1520), Fr. Winter, Die Cisterc. des nordöstl. Deutschl. III, 269 og 298.

for dette Aar haves endnu, og deri findes ikke nogen Oplysning derom, derimod ere de meget ufuldstændige tilstede for en Række Aar før og efter 1330. Men hvad der i disse Aar er blevet vedtaget i Citeaux, samledes kort efter i et Tillæg, som føjedes til Ordensreglerne under Navnet: »Benedictina» og stadfæstedes af Pave Benedict XII 1334. Deri findes følgende Bestemmelser, som jeg her meddeler i en gammel tysk Oversættelse af Ordensreglerne. »En alle Syegel des convents» siges der, «Sal man drucken unser lieben frawen bilde und Soliche Syegel Sal sin von copher Und das Selbe siegel sal behut werden von den personen durch die das gelt behüt wirt» [1]). Allerede inden 1334 møde vi Sigiller fra Cistercienserkonventer. Fra 1332 haves et saadant fra Konventet i Klostret Eberbach i Rheingau, og fra omtrent samme Tid forekommer et lignende fra Konventet i et andet tysk Kloster, Pforta. I et Aktstykke fra det meklenborgske Kloster Doberan, dat. d. 9de Juni 1332, siges der udtrykkeligt, at Abbedens Segl alene er vedhængt, fordi Konventet intet har (*«eo qvod conventus sigillum non habeat»*). Men allerede d. 11te Maj 1337 haves et Konventssigil fra dette Kloster, der vel altsaa er stukket kort før det sidstnævnte Aar, og lige i Begyndelsen af samme Aar har Klostret Dargum ligeledes udstedt et Aktstykke, som det har forsynet med sit Konventssigil [2]). Der lader sig altsaa opstille Exempler nok paa, at Cistercienserkonventerne have ført Sigil ved det ovennævnte Tidspunkt, men før

---

[1]) P. H. Bär's Diplom. Gesch. d. Abtei Eberbach. I, 687 ff., II, 398 ff. Eberbachs Konventssigil findes paa Titelkobberet til II. Bd. 1353 omtales i Klostret Pforta den, som havde den femte Nøgle til det Gjemme, hvori Stemplet til Konventssigillet laa. G. A. Wolff, Chronik des Klosters Pforta. II. Bd. Leipzig 1846, S. 467. Klostrets Konventssigil findes som Titelkobber i sidstnævnte Skrifts I. Bd.

[2]) Meklenburg. Urkundenbuch. IX, 11 og 40.

1330, troer jeg ikke, at de kunne eftervises. For Nordens Vedkommende haves et fra Klostret Saba (Julita) i Södermanland fra 1349, der vistnok er det ældste, som for Øjeblikket lader sig paavise ved Hjælp af daterede Aktstykker[1]).

Stiller man nu de enkelte Sigiller sammen, vil man finde, at der er en Slags Familielighed imellem dem, at de have et Særpræg, der adskiller dem fra de samtidige Konventssigiller, som føres af de andre Munkeordener; men det vil tillige bemærkes, at Sigillerne fra Pforta, Eberbach og Sorø, uagtet mange Afvigelser i Enkelthederne, maa høre til en særskilt Gruppe med et fælles Forbillede. Især maa fremhæves den ejendommelige Symbolik, som finder sit Udtryk i en lille Fugl, der snart sidder i Toppen af den Blomsterstængel, som Marie holder i sin højre Haand, og snart flyver ud i Rummet eller er fløjet ned og har sat sig paa Bænken ved Siden af Barnet eller har fundet Hvile paa dets Haand o. s. v.

Dersom man vil henføre Sorø Klosterkonvents Sigil til Tiden før 1300, maa man altsaa gaa ud fra, at der her foreligger et Brud paa Ordensreglen, men selv om man kunde forsvare en saadan Forudsætning, saa vilde man da i ethvert Tilfælde have Vanskelighed ved at forklare, hvorledes dette Sigil allerede saa tidligt har kunnet fremtræde med et Særpræg, der ellers maa betragtes som tilhørende en senere Tid.

---

[1]) Br. E. Hildebrand, Svenska Sigiller. I, 2. Serie, S. 19 og Pl. XV, 214.

3.

Ophævelsen af Frederik II's Skole paa Frederiksborg Slot og Oprettelsen af den kongelige Latinskole i Sorø.

Det er en almindelig Antagelse, at den nærmeste Grund til, at Frederik II opløste den Latinskole, han selv i sin Tid havde oprettet paa Frederiksborg Slot, maa søges i de sørgelige Erfaringer, han havde gjort med Hensyn til Hoflivets uheldige Indflydelse paa Skoletugten. Denne Antagelse maatte synes saa meget mere berettiget, som man jo har Kongens egen Udtalelse derom i Fundatsen for Sorø Skole. Han siger nemlig, at »han var kommen udi Forfaring, hvorledes med samme Skolebørn meget forsømmes, saa at de ikke kunne holdes udi slig Disciplin og Tvang, og ej heller udi Lærdom og Optugtelse saa formeres og førfremmes, som det sig bør, af den Aarsage, at Vi selv ideligen holde Hof paa fornævnte vort Slot Frederiksborg, og de der daglig med gemene Hoftjenere kunne have Omgængelse, hvoraf Ungdommen meget bliver forført og forkrænket«[1]). Men at der imidlertid var andre lige saa væsentlige Grunde til Skolens Opløsning, vil fremgaa af det følgende.

Frederik II yndede Sorø. Det var ikke blot paa Rejsen igjennem Sjælland til Fyen og Jylland, at han gjorde Ophold i den gamle Klosterbygning, han synes ogsaa ofte at have besøgt Stedet for at adsprede sig ved Jagten i denne skovrige Egn. Iblandt de Aktstykker fra hans Regjeringstid, der ere daterede fra Sorø, ere ogsaa to, som have en vis Interesse; det ene er hans egenhændige Udkast, dat. d. 20de Febr. 1563, til et Brev til Erik XIV af Sverig angaaende Klager, der vare indkomne om Fornærmelser fra svensk

[1]) E. G. Tauber, Udsigt over Sorøe Academies Forfatning 1623—65. Kbh. 1827. Fol., S. 11.

Side paa den danske Grænse. Det andet er Kongens Brev af 9de Marts 1567 til Vilhelm den Tavse af Oranien, hvori han tilbyder ham et Tilflugtssted i Danmark[1].

Men at Oprettelsen af en kongelig Latinskole i Sorø i Lighed med den, der siden 1568 havde bestaaet paa Frederiksborg Slot, skulde være fremgaaet som Udslaget af en i længere Tid næret Plan fra Kongens Side, er der dog ingensomhelst Grund til at antage. For Oprettelsen af en saadan højere Skole var Stedets Beliggenhed ikke heller heldig paa Grund af «den idelige Tilflugt og Søgning af alleslags Folk til fornævnte Sorø Kloster». Det var nemlig ikke blot Kongen og hans Følge, hans Enspændere og de, som rejste med hans Pasbord, der paa Gjennemrejsen toge Ophold i Sorø, men ogsaa den danske Adel — denne rastløse Skare af Adelsmænd og Adelsfruer, der aldrig kunde holde sig i Ro, men tidligt og sildigt færdedes paa Rejser — havde fra gammel Tid af Ret til at fordre Natteleje, Kost og Forspand i Sorø. Kongen stod her overfor en Vedtægt, som det under almindelige Forhold vistnok ikke var let for ham at ophæve eller forandre. Tvingende Omstændigheder udenfra maatte her komme ham til Hjælp. Da han fandt dem, brugte han dem, og da Forandringen først engang var gjennemført, blev den staaende.

Men i øvrigt havde der allerede i længere Tid bestaaet en Skole i Sorø. Bugenhagen havde i Universitetets Ordinans af 1539 indført en Bestemmelse om, at der i Herreklostrene skulde være Skoler for fattige unge Mennesker. Der skulde være en Theolog, enten en Klostermand eller en anden i saakaldt verdslig Dragt, en Mand af Lærdom, som skulde holde Forelæsninger over den hellige Skrift og præ-

[1]) Hist. Tidsskr. 3. R. II, 646. Det førstnævnte Udkast findes i Gehejmearkivet.

dike. Af Klostrene skulde der ogsaa udvælges eller andetsteds fra hidkaldes Mænd, som kunde undervise i Grammatik, Dialektik og Rhetorik og tyde nogle Autores. De, som studerede der, skulde være deres Foresatte lydige, leve i Kydskhed, Ærbarhed, Bøn og Studering og hver Dag synge og læse i Koret samt bære Munkedragt. Men naar de forlode Klostrene, enten det var Læsemestere eller Disciple, og forlangte at gifte sig efter Guds Anordning, maatte der gives dem Bestillinger ved andre Kirker og Skoler, efter deres Fortjenester i Lærdom og Levnet[1]). Disse Bestemmelser ere dog vist ikke blevne gjennemførte før langt senere; thi af et Kongebrev fra 1551 til Prior og Abbeder i Antvorskov, Sorø, Ringsted, Skovkloster og Esrom sees det, at Kongen har erfaret, at der endnu ikke holdtes Læsemestere der i Klostrene; han befaler derfor, at der skal ansættes saadanne Mænd[2]). Fra den Tid af kan man ogsaa paavise Læsemestere i Sorø. De, der studerede i disse Skoler, betegnes i Almindelighed som «unge Brødre», og selve Skolerne, der maa betragtes som en Fortsættelse af de Klosterskoler, der havde bestaaet før Reformationen, havde nærmest Karakteren af en Slags Præsteskoler. De første Læsemestere i Sorø vare tillige Sognepræster ved Kirken. Den sidste af dem, Chr. Machabæus, betegnes kun som Læsemester, men hans Virksomhed i denne Stilling (1569—72) har vistnok været meget ubetydelig, da Kongen paa samme Tid paalagde ham forskjellige offentlige Hverv, der maatte forudsætte hans Fraværelse fra Klostret, iblandt andre i det mindste én Udenlandsrejse til Rusland. Han var heller ikke Præst paa Stedet, og da Sognepræsten i

---

[1]) H. Rørdam, Kjøbenhavns Univers. Hist. I, 52.
[2]) N. Kirkehist. Sml. II, 758.

Sorø omtrent paa samme Tid betegnes som Skolemester[1]), maa man antage, at Skolen i Tidens Løb har undergaaet en Forandring og er gaaet over til at være en Peblingeskole, hvori der vel er blevet lært Latin, men dog vistnok i ringe Omfang, da Undervisningen kun meddeltes af Sognepræsten og af en enkelt Hører, som han havde til Hjælp. I Aaret 1580 blev Sorø Kloster som verdsligt Len overdraget til Peder Reedtz. I hans Forleningsbrev af 10de Avgust s. A. bestemtes der, at han skulde underholde 24 Peblinge i Sorø, at der skulde gives dem Mad og Øl til Nødtørftighed, og at hver af dem skulde have fem Alen Vadmel, to Par Sko og Lærred til en Skjorte[2]). Den samme Bestemmelse findes optaget i et senere Forleningsbrev paa samme Len for Johan Svave, men dengang, da dette blev udstedt, den 9de Oktober 1584[3]), havde Kongen allerede, i det mindste foreløbigt, taget en anden Bestemmelse med Hensyn til Sorø, idet han i Klosterbygningen havde oprettet en Skole for den udvalgte Prins, Hertug Christian, der var bleven hyldet af Stænderne omkring i Landets forskjellige Provinser i Juni og Juli Maaneder samme Aar og derefter havde taget Ophold i Sorø den 5te Avgust tillige med sin Tugtemester og de unge Adelsjunkere, der skulde opdrages sammen med Prinsen. Hans yngre Broder, Hertug Ulrik, der en Tid lang optugtedes paa Kallundborg Slot, ombyttede ligeledes dette med Sorø, men dog først i det følgende Aar; den 15de Januar 1585 flyttede han dertil tilligemed sin Tugtemester og nogle »smaa Herremænd«. Men førend

---

[1]) H. Rørdam, Kbh.'s Univers. Hist. II, 586—88 og 648.

[2]) Sjæll. Reg. XII, 109.

[3]) Sjæll. Reg. XII, 354. En saadan mindre Skole, kaldet »den lille Skole«, bestod iøvrigt ogsaa i Frederiksborg ved Siden af den kongelige Latinskole. Jvnfr. P. J. Dahl, Hist. Efterr. om d. kgl. lærde Skole ved Frederiksborg. Kbh. 1836. 4. 1. Hefte, S. 15.

Klostret var blevet indrettet til Ophold for de unge Prinser, havde Kongen ladet dette afspærre for Rejsende. De, der søgte Natteleje og Forspand, henvistes til Landsbyen Liunge udenfor Sorø. Tillige blev det strængeligt forbudt, «at tillade nogen af Adel, Herremænd, Fruer eller Jomfruer, end mindre nogen anden, som kunde hænde at komme hid til Klostret, hvo som det helst være kunde, at komme til højbemeldte vore Sønner, uden det kunde være nogen af vores og Rigens Raad, som det kunde begjære, hvilke det skal maa blive tilladt. Desligeste skulle og vor Hofprædikant, Mester Christoffer Knoff, saa og D. Povl Madsen, Superintendent udi Sjællands Stift, naar de hænde did at komme, maa blive tilladt at komme til højbemeldte vore kjære Sønner, og ellers ingen anden, saafremt de ikke derfor ville have vor højeste Unaade»[1]). Det var ikke alene for at sikre sine Børn en uforstyrret Ro under deres Skolegang, at Kongen havde udstedt disse strænge Forbud, men han vilde ogsaa — og det var vistnok paa dette Tidspunkt den væsentligste Grund — saa vidt muligt forhindre, at de udsattes for at blive angrebne af en heftig og især for unge Mennesker meget farlig Sygdom, der dengang havde udbredt sig i Landet. Denne Farsot, en Pest eller maaske snarere en tyføs Dysenteri, hærgede Danmark fra 1583 til 1585. Allerede i Foraaret 1583 rasede den i Kjøbenhavn, hvor Universitetets Professorer maatte afbryde deres Forelæsninger. I Avgust Maaned tog den endog saadan Overhaand, at der daglig døde henved 46 Mennesker. Samtidigt hermed optraadte den i Helsingør, og Bygningsforetagenderne paa Kronborg Slot bleve standsede. Heller ikke Frederiksborg Skole undgik Faren. I et Kongebrev af

---

[1]) N. Hist. Tidsskr. III, 255 ff., N. Kirkehist. Tidsskr. VI, 165.

31te Avgust 1583 blev det befalet, at Børnene skulde drage derfra, indtil der sammesteds blev tryggere for Sygdom[1]). Men at Kongen dog ikke tænkte paa at ophæve Skolen, fremgaaer af et Brev, som han i Oktober Maaned s. A. tilskrev Lensmanden paa Frederiksborg, Johan Taube, og hvori han befalede ham, «at indtage en Søn af Mads Fritthof, Mogens, til den, som allerede herinde er, naar den Skrøbelighed, som begyndt er iblandt Skolebørnene, ophører»[2]). I det følgende Aar maa Skolen ogsaa igjen have begyndt sin Virksomhed; thi i et Kongebrev, der er udstedt fra Skanderborg den 2den Maj 1584, fik Dr. Povl Madsen, Superintendent over Sjællands Stift, Befaling om, at han skulde skaffe en Skolemester til Frederiksborg «istedetfor den, der nu er, som skal forløffvis». Her er altsaa endnu paa dette Tidspunkt heller intet, der tyder paa, at Kongen vilde gjøre nogen Forandring med Skolen. Den nye Skolemester, Jakob Hansen, ansattes i Frederiksborg d. 28de Juli 1584[3]), og ganske kort efter begyndte den lille Fyrsteskole i Sorø sin Virksomhed. Man har tidligere antaget, at den sidstnævnte Skole har bestaaet i Sorø fra 1584 til 1586, og at den er bleven ophævet, fordi den skulde give Plads for den nye Latinskole, som oprettedes der paa Stedet istedetfor den, der blev ophævet i Frederiksborg[4]). Denne Antagelse lader sig dog ikke fastholde, og Forholdet er i

---

[1]) F. V. Mansa, Bidrag til Folkesygdommenes Hist. i Danmark. Kbh. 1873, S. 220—26.

[2]) Brevet findes i Sjæll. Tegn. XV, 120, hvor det ved en Fejltagelse er indført imellem Breve fra 1582. Dateringen er mangelfuld. Det er henført til Oktober 1583, men mangler Datum, og betegnes som udstedt i Roskilde, hvor Kongen dog ikke kan have haft Ophold paa det nævnte Tidspunkt. Roskilde er vist en Fejlskrift for Rougsted, en By i Nærheden af Vejle.

[3]) Sjæll. Tegn. XV, 335 og Sjæll. Reg. XII, 324.

[4]) N. hist. Tidssk. III, 259—60.

Virkeligheden et ganske andet, man kunde gjerne sige, lige det modsatte.

I 1584 synes den tidligere omtalte Sygdom at have trukket sig mere vesterpaa og udbredt sig i Fyen og Jylland; i det følgende Aar spores den derimod atter i Sjælland, f. Eks. i Roskilde, uden at den dog optræder saa ondartet som tidligere. Men tidligt om Foraaret, i Slutningen af Marts eller Begyndelsen af April, er Skolen i Sorø pludseligt bleven opløst, fordi «der er indfalden Skrøbelighed hos begge de unge Prinser». Det synes, som om den kongelige Livlæge, Peder Sørensen, er bleven tilkaldt og har betjent de to unge Herrer[1]), men i øvrigt finder man ingen Oplysninger om Sygdommen eller dens Beskaffenhed, og vi maa altsaa lade det uafgjort, om det er Farsoten, der er naaet til Sorø og har forjaget det lille Hof. Saasnart Kongebørnene vare komne sig saaledes tilrette, at de uden Fare kunde underkaste sig Rejsens Besværligheder, flyttede de til Frederiksborg tilligemed deres Tugtemestere og de Adelsbørn, der vare hos Hertug Christian. I Sorø blev der ikke andre tilbage end de Adelsjunkere, der havde været hos Hertug Ulrik, og dennes Undertugtemester, Johan Munthe, der foreløbigt skulde have Tilsyn med dem. I Anledning af dette Opbrud udgik der den 9de April 1585 flere ret mærkelige Kongebreve. De Forældre, hvis Børn vare blevne tilbage i Sorø, fik Brev om, at tage dem hjem, da de ikke kunde være under ordentligt Tilsyn paa dette Sted, og der ikke var Plads nok i Frederiksborg til alle de unge Herremænd,

---

[1]) «Jeg tænker nu», skriver Hertug Christian kort efter paa Kronborg i sin Stilebog, «hvor flittig den fromme og lærde Mand Peder var, at tjene mig, der jeg laa syg udi Soer, og hvor omhyggelig han var for min Skyld samme Tid, hvorfor jeg gjerne vilde gjøre ham tilgode, naar Lejlighed sig begiver». Anf. St. S. 281—82.

som vare hos Prinserne. Forældrene skulde selv varetage Børnenes Tarv saa længe, indtil Kongen havde truffet nærmere Bestemmelse om, hvorledes Forholdet skulde ordnes[1]). Men dermed vare Vanskelighederne dog endnu ikke hævede; thi paa Frederiksborg Slot var der ikke Plads til to Skoler. Latinskolen maatte derfor fortrække, og en Del af dens Disciple maatte med kort Varsel vandre ud, dog ikke til Sorø, men til Roskilde, hvor der blev anvist den Ophold paa Roskildegaard. Samtidigt hermed udgik et Kongebrev, ligeledes udstedt den 9de April 1585, til Lensmanden paa Roskildegaard, Lavge Beck, hvori Kongen nærmere bestemmer, hvorledes han skal forholde sig overfor de Adelsbørn, der nu blive betroede til hans Omsorg. Brevet lyder saaledes: «Vid, at Vi nu skikke hid nogle Herremænds Børn, hvis Navne paa indelukte Seddel findes fortegnede, som hidtil en Tid lang have været udi Skolen her for vort Slot Frederiksborg, hvilke Vi ville herefter paa nogen Tid have og holde til Skole udi vor Kjøbstad Roskilde og ville, at de der paa Gaarden skulle have deres Værelse og Underholdning. Thi bede Vi dig og ville, at Du forordner, at dennem der paa Gaarden indgives et Gemak og Sengekammer, og forskaffer dennem Senge saa og god, tilbørlig Underholdning, ladendes dennem give til hvert Maaltid tre eller fire Retter Mad, og hvad derpaa opgaaer, lader indskrive udi dit Regnskab. Desligeste bestiller, at deres Hoveder blive vel røgtede og deres Klæder blive toede og holdte rene. Sammeledes bede Vi Dig og ville, at Du paa vore Vegne tilsiger Skolemeste-

---

[1]) «Karen Rønnov, Sten Bilde, Herman Jul fik Brev at tage sin og Hans Lindenovs Søn til sig, Fru Hilleborg Hansdatter, Elsebe, Mester Ifvers, finge Breve om deres Sønner at annamme, der ere bevilligede at komme under Tugt med Hertug Ulrik, da der er Skrøbelighed indfalden hos begge de unge Prinser o. s. v.». Et kort Udtog af de enslydende Breve findes i Sjæll. Tegn. XV, 493.

ren, som nu er eller forordineret bliver, at han med Flid lader sig dennem være befalet, til det bedste at lære og undervise, og udi Alting med dennem at have tilbørlig Opseende, som en Skolemester bør, og at han tilskikker en af Hørerne, som kan blive hos dennem, ligge hos dennem og følge dennem af Skolen og udi Skole, læse med dennem og have Tilsyn med dennem. Hvilken Hører, Vi ville, ogsaa skal have sin Underholdning der paa Gaarden o. s. v.». I en Efterskrift har Kongen senere tilføjet: «Sammeledes bede Vi Dig og ville, at dersom dennem mangler Klæder, Du da lader gjøre dennem Kjortel, Hoser og anden Behøring af groft, sort Engelsk, saa de ere ens klædte og der paa ikke lide Mangel, og det i lige Maade lader indskrive udi dit Regnskab». Et næsten ligelydende Brev udgik, ligeledes samme Dag, til Skolemesteren ved Roskilde Latinskole. Den i Brevet til Lavge Beck omtalte Fortegnelse over de unge Adelsjunkere indeholder kun disse efterfølgende Navne: Erik Andersen Banner, Oluf Pedersen Krum, Verner Madsen Fritthof, Oluf Aagesen Gere, Thim Arntsen Pege, Hans Hansen Oldelandt, Mogens Madsen Fritthof og Peder Jørgensen Marsvin. I et senere Kongebrev, der er udstedt paa Kronborg den 6te Juli 1585, tilføjes der: «at to af Mads Vadsbyrds Sønner, Erik og Just, maa ogsaa blive indtagne der paa Roskildegaard hos de andre Herremænds Børn» [1]). Paa et Par enkelte Undtagelser nær tilhøre disse ti Navne gamle Adelsslægter, hvorom der saa godt som intet vides, og den Omstændighed, at de nævnte Adelsbørn tilhørte mindre ansete Familier, er maaske Grunden til, at de vare de første, der maatte forlade Frederiksborg. Otte Dage efter denne Udvandring, den 17de

[1]) Sjæll. Tegn. XV, 493—94. De originale Breve findes som Bilag i Roskildegaards Lensregnskaber i Indenrigsminist. Arkiv.

April 1585, udstedte Kongen en foreløbig Fundats for Skolen i Sorø, der, bortset fra nogle ubetydelige Afvigelser, som de stedlige Forhold medførte, er enslydende med Fundatsen for Frederiksborg Skole fra 1568 [1]). Men denne Fundats traadte ikke i Kraft. I Udgiftsregnskabet for Roskildegaards Len fra Aarene 1585—86 findes der et særligt Afsnit, som indeholder Oplysninger om «de Omkostninger, der ere gjorte og bekostede paa Klæder, Skjorter, Bøger, Sko o. s. v. til de ti unge Herremænd». Heri findes der iblandt andet ogsaa opført Betaling til Henrik Badskjær i Roskilde for at vaske deres Hoveder og klippe deres Haar «fra Valborgs Dag 1585 til Paaske 1586». Saa længe have disse Adelsbørn altsaa haft Ophold og søgt Skole i Roskilde. Kort efter, den 30te Maj i det sidstnævnte Aar, udgik den endelige Fundats for en større kongelig Skole i Sorø for 30 adelige og 30 uadelige Disciple, og i Juni eller Juli Maaned s. A. er da formodentlig Frederiksborg Skole bleven opløst [2]). Men efter de Oplysninger, der ere meddelte i det foregaaende, ligger det nær at antage, at det er Kongebørnenes Sygdom, der har givet det første Stød til denne Omflytning.

---

[1]) Soransk Tidsskr. 1. Bd., 1, 31—66. P. J. Dahl, Hist. Efterr. om d. kgl. lærde Skole ved Frederiksborg. Kbh. 1836, 1. Hefte, S. 19 og Bilag Nr. 1.

[2]) Ved et Kongebrev af 8de Avgust 1586 fik Mester Jakob Hansen Bestalling som Slotsprædikant paa Frederiksborg (Sjæll. Reg. XII, 557). Det er ikke usandsynligt, at det er den samme Jakob Hansen, der blev antaget som Skolemester sammesteds den 28de Juli 1584 — altsaa den sidste Rektor ved Frederik II's Skole.

Danske Kolonier i Flandern og Nederlandene i det 10de Aarhundrede.

Af

Johannes C. H. R. Steenstrup.

Med det 9de Aarhundredes Udgang ophørte Normannertogene at fremtræde med den storartede erobrende Karakter, som de havde havt i de tvende Menneskealdre forinden. Fra Norden udsendtes ikke længer disse uudtømmelige Skarer af Krigere, der gjorde Modstand umulig, men Vikingerne beholdt dog mange Steder de Egne, de havde vundet ved Sværdet, og de nordiske Kolonier i Udlandet vare et varigt Minde om Togterne. Paa Evropas Fastland var naturligvis især Kolonien Normandie et stolt Minde om hin mægtige Tid — men man har Uret i at ville opfatte Seinelandet som det eneste Sted, hvor Normannerne havde taget blivende Stade og hvor de fortsatte Traditionerne fra Hjemmet. Der kan næppe være Tvivl om, at Nordboerne paa mange Steder ved Kysterne og især ved Flodmundingerne have havt Aflæggersteder, hvis Beboere have bevaret de hjemlige Skikke og Vaner og jævnligt modtaget nye nordiske Kolonister i deres Midte.

Kolonisationen af Landet ved Seinemundingen var hovedsageligt udgaaet fra Danmark — dette lader sig næppe bestride, hvilken Mening man end tror at kunne hævde om den første

Hertug Rollo — og det er derfor rimeligt, at Danmark også paa de Kyster af Fastlandet, som ligge det nærmere, har havt Smaastationer. Herom har der da ogsaa bevaret sig en stor Del Traditioner i Udlandet, men desværre ere Kilderne paa dette Punkt saare fattige. Der hviler i det Hele en underlig halvklar Dunkelhed over det 10de Aarhundredes Historie ved de flanderske, hollandske og frisiske Kyster, og man maa undre sig over, at det ikke er lykkedes de frankiske Lande, som besidde fortræffelige Kilder for de indre Egnes Vedkommende, at have gode Krøniker eller blot historiske Optegnelser om Kysternes Skæbne. Muligt er det, at selve den Uro, som den af Vikinger fyldte Sø har foraarsaget ved Strandene, har bevirket, at Ingen har faaet Tid og Ro til at optegne sine Notitser om de daglige Begivenheder, og Munkene, hvem vi jo især skylde de historiske Efterretninger, have som bekjendt paa saa mange Steder maattet opgive deres Bopæl ved Kysten. Vist er det i alt Fald, at vi her staa ved en Tid, hvor det gjælder om at finde fast Bund i usikre Traditioner og i Optegnelser fra en sen Tid; man maa atter og atter prøve, om ikke en vraget Kilde kan tages for god, om ikke modstridende Efterretninger mulig ved en Textrettelse eller ved et fundet Mellemled kunne bringes i Overensstemmelse. Prof. Gustav Storm i Christiania har oftere udtalt sin Anerkjendelse af, at jeg paa ny havde hævdet denne Granskningsmaade og i Sagnet søgt at finde «den miskjendte Historie», saa at jeg havde Grund til at vente, at han i sit nyligt udkomne Skrift: «Kritiske Bidrag til Vikingetidens Historie» havde hjulpet mig til at bringe en Del af vort Nordens og Udlandets Sagnhistorie i Havn. Dette har Storm nu ikke alene ikke gjort, men han har lagt Principer til Grund for Behandlingen af Kilder og særligt af Folketraditionen, mod

hvilke der ikke nok som kan protesteres[1]). Navnlig maa det kaldes utilladeligt at ville ignorere det historisk Overleverede og bygge sin egen Theori op, som om der ikke existerede Traditioner, der talte stik derimod, eller Beretninger, som i hvert Fald umuligt kunde forkastes uden Undersøgelse. Dette har Prof. Storm bl. A. gjort ved at erklære, at de Danske i det 10de Aarhundrede ikke gjorde Vikingetog mod Vest. —

I den efterfølgende Undersøgelse skal jeg søge at paavise, at der mindst paa to Steder af Flanderns og Hollands Kyst var danske Kolonier i det 10de Aarhundrede.

I det nuværende Departement Pas de Calais, netop i den Del af Frankrig, som strækker sig nærmest frem mod Englands Fastland, laa i Middelalderen Grevskabet Guines, der indbefattede Byerne Ardres, Hardewic, Bredenarde, Tournehem og Havnen Wissant, som var et meget benyttet Overfartssted til Dover i England. Dette Grevskab havde i Middelalderen en stor Betydning ved sin stærke Fæstning, Hovedbyen Guines, og ved det rundt om liggende strategisk ypperlige Terrain. Den fladere Del af Landet mod Nord-Øst fra Calais til henimod Saint-Omer er opfyldt med Sumpe, som dengang bredte sig end videre og vare end mere utilgængelige. Mod Sydvest danner en Række skovdækte paa sine Steder stejle Højder en naturlig Grænse, der ved Kysten ender med Forbjergene Grisnez og Blanc-

---

[1]) Prof. Storm holder sig ikke blot til de mest samtidige Kilder, de frankiske Annaler, saaledes som jeg ogsaa havde søgt i min »Indledning i Normannertiden«, men han vurderer Sætninger, som han selv udleder af Annalerne ved indirekte Slutninger, ved Modsætningsfortolkning og ved Fortolkning e silentio, højere end Kilder fra en noget senere Tid. Enhver, som kjender den fuldkommen sporadiske og aforistiske Karakter, som Annaloptegnelserne om Normannerne have, vil indse, hvor forkastelig en saadan Methode er.

ez. Mellem disse Højder fandtes skovrige Dale, der mod
ırtois løb ud i et snævert Pas, som Slottet Tournehem
›rsvarede. Saaledes var Guines et fra militært Standpunkt
el forskanset Land, og næst efter Greverne af Boulogne
g af Saint-Pol var da ogsaa Greven af Guines den flan-
erske Fyrstes mægtigste Vasal[1]). Endnu i det 16de Aarh.
nsaas Byen Guines for en af Evropas stærkeste Fæstninger,
ıen da Hertugen af Guise havde erobret den 1558, lod han
ens Volde jævne med Jorden.

Grevskabet Guines' ældste Historie er skrevet ved Tiden
203 af en Præst i Ardres Lambert[2]), og han fortæller
ıaledes (c. 4—12):

I Tiden ved 928, medens Arnulf den Gamle († 964)
ørskede over Flandern, kom en anset Mand, Sifred, der
edstammede fra en af de gamle Herrer af Guines og nær-
ggende Egne, dragende til dette Land. Han bar Tilnavnet
len Danske» (Dachus), fordi han i lang Tid havde tjent
n Slægtning den danske Konge, og han havde i Danmark
ındet sig stort Ry som en dygtig Kriger[3]). Da han nu
ørte, at Arnulf efter den sidste Greves Død havde tilegnet
g Guines, forlod han det danske Hof, og efter at have
mlet Krigere af sin egen Nation (eller Slægt) og af Frem-
ede[4]) om sig, bemægtigede han sig Guines som et Land,

[1]) Om det i en fransk Sang forekommende: «at føre sig som en Grevinde af Guines» se Reiffenberg, Philippe Mouskes II, 632.

[2]) Den bedste Udgave ved Godefroy Menilglaise, Lamberti Ardensis ecclesiæ presbyteri Chronicon Ghisnense et Ardense. Paris 1855.

[3]) Sifridus qui eo quod regi Dachorum plurimis seruiuit annis agnominatus est Dachus, uir quidem in bellicis apparatibus admodum strenuus et per totam Dachiam utpote nepos et cognatus germanus regis et colateralis et a rege secundus famosissimus extitit et nominatissimus.

[4]) Congregatis militibus et satellitibus tam sui generis quam alieni. Den gamle franske Oversættelse har: tant de son lignaige que estrangers.

hvor han vilde hævde sin Uafhængighed midt imellem Grevskaberne Ponthieu, Therouanne og Saint-Pol. Da han saae, at Landskabet ved Forgængernes Forsømmelse var ubeskyttet og udsat for Indfald fra alle Sider, og at selve Hovedbyen var ubefæstet, omgav han den med Volde og Grave uden at søge det nødvendige Samtykke hertil hos Nogen. Han ønskede at være Herre af egen Magt og Vilje.

Grev Arnulf af Flandern blev højlig fortørnet derover og vilde gribe til Vaaben mod Sifred, men først vilde han dog stævne ham for sig for at høre hans Forsvar for sin Gjerning. Sifred modtog Grevens Sendebud paa det venligste, og efter gode Venners Raad besluttede han sig til at rejse til Greven og forhandle med ham. Sifred traf Arnulf i Saint-Omer omgivet af sit Hof, og da han var en dygtig Politiker, havde han vidst at stemme Omgivelserne gunstig for sig og mødte nu frem med største Beskedenhed og Høflighed. Ved Hoffet var tilmed tilstede Knud, en Broder til den danske Konge, som altsaa var en Slægtning af Sifred og tillige hans gode Ven, hvem Sifred ofte, medens han endnu tjente i Danmark, havde gaaet tilhaande. Da denne Fyrste gik i Forbøn for Sifred, formildedes Grev Arnulf og rakte ham sin højre Haand til Forsoning. Saaledes fik da Sifred Bekræftelse paa Besiddelsen af sit Grevskab. Da han var en lige saa dygtig Krigsmand som snild og hovisk, blev han snart Greven af Flanderns højtbetroede Ven. Efter Arnulfs Død beholdt han sin indflydelsesrige Stilling hos hans Søn Balduin.

Grev Balduin havde en Søster, Elstrude, som var meget smuk, og Sifred fattede en hæftig Elskov til hende. Efter at han i længere Tid havde vist hende Opmærksomhed og bejlet til hende i Løn, opstod der en Kjærlighedsforstaaelse

mellem dem, og hun blev besvangret. Af Frygt for Grevens Vrede flygtede Sifred fra Hoffet og vendte hjem til Guines, og da han led under det ulykkelige Forhold og længtes efter den Elskede, tog han Livet af sig.

Ikke mange Dage efter blev Grev Balduin syg og døde. Elstrude fødte imidlertid en Søn, og Grev Arnulf, som havde bemægtiget sig Grevskabet Guines, stod Fadder til Barnet, der blev kaldt Ardulf. Da Drengen var bleven myndig, lod Arnulf ham overtage Faderens Grevskab. —

Hvis de Traditioner, der prange med romantiske Farver, i og for sig skulle vurderes som usande, saa maa denne Beretning utvivlsomt falde til Jorden. En noget skjønsommere Betragtning vil dog maaske opdage, at den indeholder Meget, som kunde være sandt, og enkelte Dele, som vitterligt ere det.

Lamberts Krønike er, som alt sagt, skrevet ved Tiden 1203 af en Forfatter, der selv angiver, hvorledes han er gaaet tilværks. Han har benyttet gode skriftlige Kilder og har ikke villet kaste Vrag paa dem, selv om de vare anonyme; ligesaa har han raadspurgt Traditionen hos gamle Folk. At han i hvert Fald er godtroende Fortæller, derom giver hans Stil det bedste Vidnesbyrd, og man har Midler til at kontrollere, at hans Krønike er paalidelig for en senere Tids Vedkommende. Derimod kunde selve den her anførte Beretning maaske synes lide af indre Usandsynlighed. En saadan har man fundet deri, at Greven maa have været i en temmelig fremrykket Alder, da han havde denne Kjærlighedshistorie; dog har man jo før hørt, at sligt er hændt en Mand paa 50—60 Aar. Derimod er der noget Urigtigt i at Lambert forudsætter, at Grev Balduin fulgte paa Tronen efter sin Faders Død. Arnulf den Gamle frasagde sig Tronen eller tog Sønnen Balduin til Medregent

958, og denne døer allerede d. 17de Jan. 961 (?), og Faderen d. 27de Marts 964. Ligesaa var Arnulf II († 989) et Barn ved Bedstefaderens Død og ikke i Stand til at overtage et Værgemaal.

Den samme Fortælling om den danske Sifred findes, omtrent med samme Ord, i Iperii Chronicon S. Bertini c. 27 pars 2 og c. 29 p. 3[1]) og i Meyers Annaler[2]), men det kan ikke paavises, at disse Kilder ere uafhængige af Lambert af Ardres.

Man vil derfor i de fleste franske og belgiske Skrifter finde Fortællingen om Grevskabet Guines' Begyndelse betragtet med nogen Mistanke. Der tilføjes gjerne et Spørgsmaalstegn ved den første Greves Tilnavn: Dachus, og hans Dødsaar sættes meget forskjelligt — og jeg har i det Mindste hidtil ikke kunnet finde noget Skrift, som har belyst, at denne Fortælling kan bekræftes paa anden Maade[3]). Dette er saa meget mærkeligere, som den Kilde, der omtaler ham,

[1]) Martène, thesaurus anecdotorum III.

[2]) Meyeri Commentarii sive Annales rerum Flandricarum Libri septendecim (urigtigt ved 928): Dani Sifrido duce maritimam Morinorum oram inuaserunt, Gisnas oppidulum ceperunt inconsultoque Comite Arnulpho duplici fossa cinxerunt, idque pace facta in fide Arnulphi cum tota adjacenti terra retinuerunt. Sed Sifridus paucis post diebus Elstrudem Arnulphi filiam rapuit devirginauitque. Tum scripto raptim milite quum perdere in totum Magnus hominem pararet, nec haberet Danus, ad quos confugeret, aut ubi se defenderet, laqueo sibi consciuit mortem. Elstrudis impleto jam utero Adulphum peperit primum Comitem Gisnensium. Jfr. iøvrigt Steenstrup, Indledning i Normannertiden 236.

[3]) Serrure, les monnaies de Canut et de Sifroid, rois pirates Normands et fondateurs du Comté de Guines, Paris 1858 (paa hvilket Skrift Hr. Prof. Schiern har henledet min Opmærksomhed), vil hævde, at de i Cuerdale fundne Mønter med Navnene Knut og Sifred skulle hidrøre fra de af Lambert nævnte Høvdinger. Forf. forudsætter, at der ikke findes andre Kilder end de ovennævnte, og hans Hovedpaastand er urigtig, da Cuerdalefundet maa være nedlagt c. 910. Hvem disse Mønters Cnut er, vil blive fremstillet

er en af de mest benyttede, mest paalidelige og lettest tilgængelige Kilder.

I den angelsaksiske Krønike staar ved Aaret 962: «Sigferð cyning hine offeoll and his lic ligð æt Wimburnan», det er: Kong Sigferð dræbte sig selv og hans Lig ligger i Wimborne. Optegnelsen maa vække megen Opmærksomhed, thi der herskede ingen Konge med Navnet Sigfred over Angelsakserne paa den Tid, og Navnet synes desuden langt snarere at maatte tilhøre en dansk Vikingehøvding, men paa den Tid var der jo hverken danske Konger i Northumberland eller i Østangel. Suhm[1]) véd ikke, hvad han skal tro om denne Sigfred. Lappenberg[2]) formoder efter Navnet, at han maa være en Dansk, og maaske en Krigsfange, som Eadgar har taget paa et Togt til Dublin.

Der forekommer mig ikke at kunne være Tvivl om, at han er Sifred af Guines. I Følge Lambert dør Balduin nogle Dage (paucis interjectis diebus) efter Sifred, og vi véd, at Balduin døde 17de Jan. 961 (eller 962)[3]), altsaa er Sifred død 961, og Ang.-Saxon. Chron. optegner det ved 962. At der paa samme Tid skulde være to Fyrster Sigfred, der begge have Skin af at være Nordboer, og som begge tog sig selv af Dage, det er dog vel ikke ret troligt, og jeg anser altsaa Identiteten for sikker. Der er heller ingensomhelst Grund til at forundre sig over, at han blev begravet i Wimborne (i Dorsetshire). Mellem Flandern og England var der i det 10de Aarh. den nøjeste Forbindelse, et Forhold, hvorpaa netop for nylig en højt anset engelsk

i Normannerne II, Kap. 4, hvor Fundne-Knuds historiske Tilværelse vil blive paavist og hans Levetid bestemt.

[1]) Historie af Danmark III, 77.

[2]) Geschichte von England I, 407.

[3]) Baade Aar og Dato angives forskjelligt, og jeg har ikke været i Stand til at kunne kontrollere Opgivelsen efter Kilderne.

Forsker[1]) har henledet Opmærksomheden. Han anfører, hvorledes Grev Balduin af Flandern havde ægtet Kong Alfreds Datter Elstrude, hvorledes Munkene i Blandinium havde faaet Jord i Kent i Gave af hende, hvorledes Edwin Adelstans Broder, som døde paa Søen, fandt sin sidste Hvile i St. Bertin. Adelstan optog hos sig de flanderske Munke, som ikke vilde antage Benediktinerreglerne i deres reformerede Skikkelse, og St. Dunstan fandt paa sin Flugt venlig Modtagelse i Flandern. Saaledes er det meget muligt, at den ulykkelige Sifred er flygtet til England, og at det er her, han har fuldbyrdet sin Gjerning, hvorefter han er blevet begravet i Wimborne.

Mærkeligt er det fremdeles, at den angelsaksiske Krønike kalder ham Konge, thi herved faar man en Antydning af, at Guinesherredømmet har havt en langt større Uafhængighed end det, der ligger i Betegnelsen Grevskab. Guines er som alt sagt i Følge sin naturlige Beskaffenhed vel egnet til at være en lille uafhængig Stat, og Landet var, som vi véd af Lamberts Fortælling, og som vi kunne slutte af de idelige Plyndringer, det havde undergaaet af Normannerne, vildt og uopdyrket, da Sifred tog det i Besiddelse. Befolkningen i disse Egne var desuden, som Rheimser Bispen Frodoard beskriver os det, meget vild og raa. Ligesaa er der jo ikke Tvivl om, at der paa de flanderske Kyster maa have været mange Mænd, der vare fødte i Ægteskab mellem Danske og Flandrere, saaledes at Sifreds Slægtskab med de danske Konger ingenlunde er urimeligt.

Endelig er der ganske nylig blevet fremdraget et Aktstykke, som giver en mærkelig Oplysning, der bekræfter, hvad jeg her har paavist. I et Brev, som en engelsk Bisp

---

[1]) Stubbs i Fortalen til Memorials of Saint-Dunstan. 1874. S. CXX.

skriver til Arnulf den Gamle af Flandern, anmoder denne ham om hans formaaende Bistand til at skaffe sig en Bog tilbage, der tilhørte hans Kirke, og som tvende Klerker ved Kirken efter deres egen Tilstaaelse havde solgt i en By i Flandern for dermed at løskjøbe en lille Pige, som «Eders Danske» have røvet[1]). Altsaa var der i Flandern en dansk Koloni, hvorfra man endnu øvede Sørøveri, og som stod under Greven af Flanderns Herredømme — det kan vel atter ikke være andet end Grevskabet Guines.

Saaledes kan der fra forskjellige Sider kastes Lys over Lamberts Fortælling og dens Sandfærdighed. At der har været Forhold i Guines, som gjorde, at man maatte ønske at sikre Havnen Wissant, det fremgaar bestemt af Frodoards Beretning ved 938, at Kong Ludvig drog til Kysten og søgte at gjenopføre Befæstningen om Wissant[2]). Jeg kan

[1]) Memorials of St. Dunstan S. 362: Direximus vobis nostri patris fratrem agnatum videlicet usuali appellamine vocatum N. agnomine, per manus N. Sciréburnensis episcopi, quem scimus plenum caritatis et veritatis, ut in se innotescat tibi quod habes quendam nostri cænobii librum, scilicet evangeliorum, quem vendiderunt tibi duo nostrates clerici inveterati dierum malorum, furantes ab ecclesia illum nobis nescientibus dum essent quasi creduli nobis, quod factum ipsi postea confessi sunt, facto miraculo jam in illis. Hoc sane volumen, venditum ab illis quærentibus quandam mulierculam captam a Danis vestris, emptum etiam a te in villa tua quæ dicitur vulgo (sic) tribus mancusis nummorum. Unde nos obnixe precamur te, ut remittas nobis librum nostrum, quem juste adquisivit, ut perperam amisit, æcclesia, pro Policrati amore pantorumque agiorum in Christo quiescentium benedictionibus; valeat semper incolomes. Udgiveren giver ingen Forklaring om disse Danske; Brevet formoder han snarest skrevet af Bisp Ælfeah af Winchester (934—951).

[2]) Frodoard 938: Ludovicus rex maritima loca petens castrum quoddam portumque supra mare, quem dicunt Guisum, restaurare nisus est. Richer, hist. II, 8. Kervyn de Lettenhove, Histoire de Flandre I, 183 foreslaar at rette det til Guines, hvad der dog ikke forekommer mig at være Grund til.

ikke bevise, at Grunden til Sifreds Selvmord netop var ulykkelig Kjærlighed, men her skal Opmærksomheden dog henledes paa et Kildested, som kunde synes at give en Antydning i lignende Retning. Frodoard beretter ved 962, at Lothar havde en Sammenkomst med Grev Arnulf og forsonede ham og hans Neveu af samme Navn; der var Fjendtlighed mellem dem, fordi Greven havde grebet hans Broder i Utroskab mod sig og ladet ham henrette[1]). Heraf fremgaar saa meget, at der paa den Tid var urolige Forhold i hans Familie, men deres nærmere Karakter siges os ikke.

Hermed vil man have set, hvor urigtigt det er at kaste Vrag paa en Tradition, fordi den kun foreligger hos en nyere Forfatter og fordi den indeholder Dele af romantisk Natur, — som om sligt vel kunde findes i Virkeligheden, men ikke i Historien. Og er det urigtigt at forkaste den, fordi den ikke bekræftes andetsteds fra, saa er det naturligvis i end højere Grad urigtigt aldeles ikke at omtale den eller ikke at forsøge paa at prøve dens Sandhed.

Men Danmark havde i det 10de Aarhundrede ikke fjernt fra denne Koloni i Guines en anden Koloni — nemlig i Utrecht. Denne berømte og rige Handelsby havde i Løbet af det 9de Aarh. mange Gange været i Vikingernes Vold, og kun faa Bispedømmer havde lidt saa meget som Utrechts. Da Radbod valgtes til Biskop (899—917), tog han Sæde i Deventer, fordi Utrecht var ødelagt af «de Danske». Han drog engang til denne By for at se til de hellige Steders Tilstand, men de her boende Danske stimlede sammen om ham og vilde hindre ham i at røgte sit

---

[1]) Rex Lotharius cum Arnolfo principe locutus, pacem fecit inter ipsum et nepotem ipsius omonimum ejus; quem infensum [hic comes] habebat ob necem fratris ejusdem, quem de infidelitate sua deprehensum idem comes interimi fecerat.

Erinde. Bispen talte da alvorlige Ord til dem og opfordrede dem til Bod og Bedring, men da de kun svarede med Trusler, forbandede han dem. Kort efter døde «som ved et Lyn fra Himlen» flere Danske af Pest; de Kristne fattede Mod ved dette Mirakel, greb til Vaaben og fordrev den tilbageblevne Skare Hedninger fra Byen. Nogle maa der dog være blevne tilbage, thi samme Forfatter, der beretter derom, fortæller, at den endelige Fordrivelse af de Danske først fandt Sted under Bisp Baldric (917 el. 927—977), der slog de Danske og gjenopbyggede Murene[1]). Hans Fortjeneste deraf fremhæves ogsaa af andre historiske Kilder, saaledes af den gamle Gravskrift over ham i Martinskirken i Utrecht[2]).

Ved en Række uomstødelige Data er der saaledes bleven paavist tvende danske Kolonier i Flandern og Nederlandene. Som det er víst, er her ikke Tale om et Udtryk som «Normanni», der kunde være tvetydigt, men det hedder: «Sifridus Dachus», «vestri Dani» etc., og det lader sig neppe betvivle, at disse Koloniers Hjemland var Danmark. Der staar fremdeles i Fortællingen om Sifred af Guines, at hans Slægtning hed Knut — et fuldkomment dansk Navn. Denne Knut var en dansk Konges Broder — hvad der passer til Knud Danaast, Gorms Søn og Harald Blaatands Broder. Naar det nu fremdeles vides, saaledes som Sagaerne og Saxo enstemmig berette, at Knud og Harald netop paa disse Tider færdedes i Vesterleding, saa er der vel al mulig

[1]) Johannes de Beka, Historia Ultrajectina. S. 33, 34. Jfr. Liudprandi Antapodosis IV, c. 14 (Pertz III, 320). Waitz, Heinrich der Erste. Neue Bearb. S. 118, 263. Arent toe Bocop i Codex diplom. Neerland, IIe serie, V, 54.

[2]) Wattenbach, Geschichtsquellen, 4te Auflage, I, 304:

Trajectina feris urbs Denis versa latebat,
Baldricus priscum reddidit ipse decus,
Auspicio cujus jam Pontius, Agna, Benignus
Conservant urbem, fulget et ecclesia.

Grund til at antage, at Knud Gormsøn har besøgt Grev Arnulf i Saint-Omer. Traditionen i Normandiet fortæller end videre, at Harald Blaatand kom derned for at hjælpe Hertugerne mod de Franske, og naar der nu er gode Vidnesbyrd om, at den ene af Gormsønnerne er kommet til St.-Omer, saa er det højst rimeligt, at hans Broder og Kampfælle kan være draget de 20 Mil sydligere til Normandiet. Jeg skal dog her ikke gaa videre ind paa dette Spørgsmaal[1]).

Lige over for det nys Paaviste staar Prof. Storms Ord (S. 213): »derimod omtales fra Danmark ingen Vikingetog

---

[1]) Et Punkt maa jeg dog berøre. Som bekjendt kom 943 en »Setricus rex paganus« til Normandie at hjælpe Nordboerne. Storm gjør ham til en irsk Konge; »en dansk Konge eller Kongesøn af Navnet Sigtryg vilde man søge forgjæves i hele 10de Aarhundrede« (S. 213). Desværre have vi Danske næsten ingen Kilder at søge i, men derfor kunne saadanne Prinser meget godt have levet, jfr. den foran paaviste Sifridus Dacus af Guines, som de danske Optegnelser ikke kjende (det er ikke ham, som er kommet til Normandie, men rimeligt er, at han har staaet i Forhold til de Danske dér); og man kan ikke tænke sig en til »Setricus« mere svarende Form end Slesvig-Runestenens: »aft Sutrigu sun sin« (Thorsen, Runemindesmærker I, 42). Naar Storm imidlertid siger: »ved 940 omtales endog i Limerick en Kong Sitric, saa det kunde være ham, som i 943 faldt i Normandie« og herved anfører de 4 Mestres Annaler 940: »Aralt, Sønnesønssøn af Ivar og Søn af Sitric, Herre over de Fremmede i Limerick« — saa er det en beklagelig Maade at citere paa. De 4 Mestre have, at »Aralt ua h Iomar, ɔ: mac Sitrioca, tigearna Gall Luimnig« blev dræbt, og tigearna er baade Nævneform og Ejeform, saa at Herredømmet over Limerick baade kan gaa paa Faderen og Sønnen, men efter al mulig Rimelighed og mange Paralleler gaar paa den Sidste (jfr. desuden F. M. 929 smholdt. med 928). Chronicon Scotorum 939 har et lignende Udtryk, og Udgiveren tillægger Harald Kongeværdigheden. Endelig sige Ann. Clonmacnoise 933 (= 940): Harrold O'Hymer, King of the Danes of Lymbrick, was killed in Connaught« (F. M. I, 641). Altsaa var Harald Konge i Limerick; at hans Fader Sigtryg da levede eller at han var eller havde været Konge i Limerick, staar intet Sted; det er Noget, Storm ved en vilkaarlig

nod Vest, førend i Slutningen af 10de Aarhundrede*. Ingen af de to flanderske og hollandske Kolonier har Storm saaledes bemærket, og Traditionen om Gormsønnerne maa han stilende forkaste som opspundet — for ej at tale om saa mange andre Traditioner, der trængte til at undersøges og belyses. Jeg har vist Ret til at udtale, at Prof. Storm her er kommet ind paa en højst uheldig Vej.

Udhæven af Ordene til Bedste for sin Theori lægger ind deri. — Man vil netop forgjæves i irske Annaler mellem deres mange Konger søge en Setricus (lige saa vel som en Harald), der kunde have været i Normandiet 843—844.

Rettelser og Trykfejl i Afhandlingerne i 6te Bind.

S. 95, L. 6 f. o. Carl Adolph læs: Carl Rudolph
- 121, - 8 — simielter læs: similiter
- 124, - 12-11 f. n. Mosehoviam læs: Moschoviam
- 143, - 6 f. n. 1598 læs: 1498
- 166, - 6 — Jæchers læs: Jöchers
- 170, - 5 — VII læs: III
- 171, - 1 — VII læs: III
- 244, - 9 f. o. i Fyn læs: paa Laaland
- 298, - 9 — Tyskerne læs: Tyrkerne
- 308, - 9 f. n. Ørum Kloster læs: Ø Kloster
- 329, - 16 f. o. Francker læs: Franeker
- 330, - 9 — Aeventyr læs: Æventyr
- 342, - 2 f. n. 3 Række læs: 4 Række
- 348, - 7 — Schweding læs: Schirnding
- 350. Tønder Amt er her ikke nævnt iblandt de Dele, der tilfaldt Hertug Hans.
- 351, - 13 f. o. Wonsflethen læs: Wohnsfleth
- 354, - 5 f. n. Lenken læs: Lanken
- 355, - 3 — Schlammensdorf læs: Schlamersdorf
- 357, - 3 — Hans og læs: Hans i eget og
- 362, - 2 f. o. Gennarus læs: Generanus
- 370, - 4 f. n. Hover læs: Höier
- 376, - 1 — Christian læs: Christiani
- 380, - 6 — Würster læs: Wursten
- 382, - 9 f. o. Rübensath læs: Rubensath
- 385, - 5 f. n. Mark. læs: Mark,
- 399, - 10 f. o. og 6 f. n. Stemmer læs: Stammer
— - 13 f. o. Schwan læs: Schwon
— - 7 f. n. og 3 f. n. Tasmann læs: Tesmar
- 400, - 2 f. o. Tasmann læs: Tesmar
— - 6 f. o. Stemmer læs: Stammer
— - 9 — Hansberg læs: Hansborg
— - 2 f. n. Harrested læs: Herrested
— - 1 — III læs: 111
- 405, - 8 — Harrested læs: Herrested
- 408, - 8 — Forandring læs: Forordning
- 417, - 13 f. o. Hansberg læs: Hansborg
— - 5 f. n. Bauer læs: Beier
— - 4 — Toppelius læs: Typotius
- 421, - 1 — 332 læs: 532
- 422, - 4 — Falle læs: Falla
- 424, - 8-7 f. n. Tagskov læs: Tovskov
- 427, - 14 f. o. Utensee læs: Uetersen
- 465, - 11 — Sigillum læs: Sigil'
— - 16 — men maa læs: men man maa
- 466, Not. tilføjes: Sigillerne fra Treleborg og Kjøbenhavn findes ikke hos Hildebrand eller Thorkelin, men i Gehejmearkivet.

Literatur og Kritik.

De nyeste bidrag til Erik af Pommerns historie.

Dietrich Schäfer: Zur Frage nach der Einführung des Sundzolls. (Hansische Geschichtsblätter, V, 33—43.)

G. Freiherr v. der Ropp: Zur Deutsch-Skandinavischen Geschichte des XV. Jahrhunderts. Leipzig, 1876.

Hanserecesse von 1431—1476, bearbeitet von G. Freiherr von der Ropp. I Band. Leipzig, 1876.

Den skarpe fordömmelsesdom, som vor ældre historieskrivning ligefra Hvitfeld af har fældet over Erik af Pommern, er endnu herskende i den store almenhed; den indprentes ungdommen i skolerne og står urokkelig fast hos den voxne. Anderledes hos historikerne; blandt dem vil hin dom sikkert altid ledsages af en tvivlende rysten på hovedet. I vor nationale periode kunde man ikke bekvemme sig til at fordömme en konge, hvis hele styrelse optoges af en kamp for Danmarks ret til Slesvig, og i den sidste menneskealder har vore historikere vist en udpræget tendens henimod en mildere bedömmelse af kong Erik og hans politik. Disse ytringer af en ændret stemning ere dog hidtil fremtrådt spredt, så at sige, i forbigående; de har gjort den gamle opfattelse af kongen tvivlsom, uden dog at kunne sætte en ny i stedet, og først når hele Erik af Pommerns historie optages til behandling fra grunden af, vil den almindelige mening kunne rokkes. En sådan udførlig behandling vil sikkert frembringe meget nyt og overraskende; den vil næppe kunne ændre noget i den mening, at resultatet af Eriks styrelse var uheldigt for Danmark, men

den vil fritage kongen for en stor del af ansvaret for dette resultat; den vil kunne fremdrage en interessant udenrigspolitik, hvoraf kampen for Slesvig kun er et enkelt, om end det betydningsfuldeste led; den vil skildre en personlighed, som er höjst karakteristisk for hin middelalderens opløsningstid, og forstå den i dens storhed såvelsom i dens mangler.

Den, der er overbevist om, at den gamle opfattelse af Erik af Pommern vil blive helt ændret, saasnart hans historie bliver genstand for en indtrængende behandling, vil med nogen forundring have læst et lille skrift, der forrige år er udkommet i Tyskland. Dr. G. von der Ropp skildrer i „Zur deutsch-skandinavischen Geschichte des XV. Jahrhunderts“ Erik af Pommerns sidste regeringsår, og det er så langt fra, at denne forfatter giver en mildere bedömmelse af kongen, at han tværtimod på ethvert punkt gentager, ja skærper fordömmelsesdommen over ham.

Ropps lille skrift, forfatterens første, er i det hele et meget agtværdigt arbejde. Han viser sig at være i besiddelse af en så tilfredsstillende kendskab til nordens literatur, som man er berettiget til at vente af en udlænding, og fra sine hansehistoriske studier er han i stand til at fremdrage mange aktstykker, som kaster et godt lys over Erik af Pommerns senere år. På dette grundlag skildrer han kongens historie, uden fremragende ejendommelighed, men i enkelthederne meget tilfredsstillende. Netop derved får hans dom over Erik en vis avtoritet, og det kunde synes, at den gamle opfattelse af kongens personlighed er blevet stærkt befæstet ved Ropps skrift.

Når jeg ikke desto mindre mener, at historiens endelige dom om Erik af Pommern endnu langfra er fastslået, så ligger det især i, at det er så overordenlig let at påvise, hvorfor dr. Ropp ikke har kunnet nå til noget andet synspunkt for Erik end det traditionelle. Ikke blot står han aldeles udenfor den strömning i den danske historieskrivning, der vil göre enhver dansk meget varsom med, uden stærk begrundelse at gentage den almindelige dom over Erik. Vigtigere er det, at han kun skildrer og kun kender kongens sidste år, som han er ført dybt ind i ved at samle materiale til sin udgave af

Hanserecesserne fra 1431 af. Den tidligere og större del af kongens styrelse behandler han derimod kun i lette omrids efter de lettest tilgængelige trykte kilder, og selv disse har han ikke benyttet med selvstændigt studium[1]). Unægtelig er dette ikke vejen til en retfærdig bedömmelse af en historisk personlighed. At skildre Erik af Pommern fra 1431 af uden at kende hans fortid, det er, som man vilde bedömme Napoleon alene ved at gennemgå hans historie efter 1812. Ropp kender kun Erik i hans ulykkestid, da hans egen politik vendte sig imod ham, da hans fjender daglig voxede i tal, og han ser kun fejl på fejl i hans personlighed og i hans politik.

Forstår man således, hvorfor Ropp er kommet til at gentage og hævde den gamle fordömmelsesdom over Erik af Pommern, vil man også forstå, at det ikke kan være tiltalende at indlade sig på en kritisk prøvelse af detaillerne i hans bog. Det er ikke denne eller hin enkelthed, der skal ændres, det er selve den forståelse af kong Eriks personlighed, der overalt ligger til grund. Jeg foretrækker derfor her at benytte de nye oplysninger, som Ropp har fremdraget i sit skrift, at sammenstille dem med, hvad det forløbne år ellers har bragt af bidrag til Erik af Pommerns historie; og på dette grundlag i store træk at skildre en enkelt side af kongens politik. Det vil da, håber jeg, træde klart frem, at den traditionelle og nu atter fremsatte opfattelse af Erik, på visse punkter i alt fald, i höj grad trænger til at korrigeres, og deri vil da ligge den bedste kritik af Ropps arbejde.

---

[1]) Som tilstrækkeligt bevis herfor kan man henvise til, at forbundet mellem kongen og stæderne af året 1417 går igen i forfatterens fremstilling, skönt det utvivlsomt er opstået ved en forvexling med forbundet af 1423. At se dette, vilde ingen methodisk uddannet, tysk historiker kunne undgå, havde han studeret hine år blot lidt indtrængende, og allermindst dr. Ropp, hvis kyndighed i kildekritik har tilladt ham at skrive den smukke undersøgelse om de svenske krøniker, der udgör tillæget til hans skrift.

Vil man nævne et enkelt år som vendepunktet i Erik af Pommerns liv, kan man kun tænke på året 1426. Da var det, at Holstenerne og Hansestæderne trådte i forbund overfor den mægtige konge i norden, og derved gjorde det første skridt til den koalition mellem de mest forskelligartede magter, som til slutningen tvang Erik til at opgive sin krone og atter splittede Margretes nyskabte Skandinavien i tre riger. Hidtil havde Erik været angriberen; nu måtte han i hovedsagen indskrænke sig til forsvar, og tilsidst førtes kampen over på hans egen grund. Det er altså året 1426, det gælder at forstå. Stæderne sluttede sig da, hedder det i almindelighed, til Holstenerne i deres kamp mod Erik; rettere vilde det være at sige, at stæderne nu begyndte en angrebskrig mod kongen. Thi Holstenernes da så truede stilling i Sønderjylland var ikke den egenlige grund til krigen mellem Hanseaterne og kongen, höjst anledningen til, at den netop brød ud, et motiv blandt andre motiver, men langtfra den egenlige årsag. Det ser man af krigens forhistorie: på egen hånd havde stæderne jo allerede i 1422 begyndt en fejde mod kongen, uden at Holstenerne dengang var i nød, ja uden, som det synes, at træde i forbund med dem. Det viser sig tydelig under krigens gang i dens første år, hvor stæderne atter og atter vise sig utilböjelige til at støtte Holstenerne i kampen til lands, og det træder frem ved underhandlingerne, som første gang føres mellem kongen og stæderne alene, medens Holstenerne holdes udenfor[1]). — For at forstå stædernes krigserklæring i 1426 må man tænke på Eriks udenrigspolitik, der også truede deres uafhængighed, især dog på det spændte forhold, der altid havde hersket mellem Hanseaterne og den kraftige kongemagt, som i Danmark voxede frem med Valdemar Atterdag, som under Margrete fik tre riger at herske over og som Erik af Pommern hævdede så kraftig som nogen. Overfor Valdemar IV

[1]) Jeg tænker på underhandlinger i Nykøbing, sept. 1428, som hidtil ere ukendte; hertil hører bl. a. en del af det aktstykke, som Hvitfeld henfører til mødet i samme by 1430 (Originalen i Gehejmearkivet: Lübeck 44 c.).

havde stæderne været heldige i deres modstand, og en lykkelig krig havde ført til Stralsundfreden (1370), der ikke blot skaffede dem stadfæstelse på deres privilegier, men noget endnu vigtigere, et dansk land i pant for, at privilegierne virkelig blev overholdte. Dette havde Margrete atter faaet Hanseaterne til at udlevere, og fra den tid af stod stæderne i den uheldigste stilling overfor kongedömmet i norden; hvert öjeblik blev deres rettigheder trådt under fødder, og hvad kunde de göre derimod, nu da de ikke mere havde fast fod i landet selv? En åben krig var i virkeligheden det eneste middel, men hvor farlig var ikke denne udvej, især da demokratiske bevægelser rystede jorden under de styrende rådsherrers fødder. Én gang vovede stæderne det, i 1422, men kun for et halvt år efter at slutte fred, ja nöje forbund med kong Erik. Ellers blev det ved et yderst spændt forhold, ved klager uden ende, trusler om handelsspærring o. s. fr. Margrete havde overtrådt Hanseaternes rettigheder i spörgsmålet om vragretten, der var af så gennemgribende vigtighed for handelens rolige gang, og striden herom blev ikke bilagt under Erik af Pommern; dronningen havde slået en mønt, som hun tvang købmændene til at tage imod, skönt de kaldte den falsk, og kong Erik gik videre i samme retning. Nye stridspunkter kom til, og netop et af de vigtigste er først i den nyeste tid sat i det rette lys, Øresundstolden nemlig.

For et par år siden påviste dr. Fridericia i dette tidsskrift, at alle de gængse meninger om Øresundstoldens höje ælde var aldeles uholdbare, og beviste til fulde, at den var pålagt under Erik af Pommern. Dr. Schäfer i Bremen har i „Hansische Geschichtsblätter“ drøftet spörgsmålet på ny, og samtidig med, at han i hovedsagen tiltræder Fridericias opfattelse, korrigerer han den på et enkelt punkt. Fr. havde anset det for givet, at tolden var omtalt på et Hansemøde i året 1425, og støttede sig herfor på en udtalelse af Hirsch, den udmærkede forfatter af Danzigs handelshistorie; men denne har uheldigvis gjort sig skyldig i en dobbelt fejltagelse; mødet tilhører 1422 og ikke 1425, og i recessen derfra omtales Sundtolden aldeles ikke. Til gengæld har udgiveren af de

ældste Hanserecesser, dr. Koppmann, meddelt Schäfer to kildesteder, hvori tolden virkelig omhandles. Af det ene fremgår det, at stæderne 1430 anførte Øresundstolden blandt deres klagepunkter mod kong Erik, af det andet, at tolden allerede 1423 blev foreslået fra dansk side, uden dog dengang at blive sat i værk. Toldens indførelse falder altså engang i mellemtiden, og Schäfer er ikke tilböjelig til at søge tidspunktet endnu nöjere bestemt; at tolden er blevet pålagt för krigens udbrud i sept. 1426, det er, mener han, muligt og om man vil sandsynligt, men dog kun en formodning.

Skönt jeg anerkender det kritiske mådehold, der ligger i den sidste bemærkning, forekommer det mig dog, at Schäfer driver forsigtigheden alt for vidt. 1430 klage stæderne jo over, at de „van langen tyde here" er blevet krænkede i deres privilegier, og allerede i juli 1429 omtale de deres villighed til stilstand, når man under den får tilladelse til at handle „mod at betale de pligtige tolde"[1]. Når man fremdeles erindrer, at Erik af Pommern begyndte opførelsen af et nyt slot ved Helsingør endnu för krigen, og at Presbyter Bremensis som den udtrykkelige mening hermed angiver, at han vilde afkræve de gennem Øresund sejlende skibe en usædvanlig told, så synes det mig næsten utvivlsomt, at tolden virkelig er indført inden krigens udbrud. Hvis den i det hele var pålagt under krigen, hvorledes skulde da de krigsførende stæder kunne klage over den allerede 1430; under fejden fik deres skibe jo visselig ikke lov til at sejle gennem Sundet, hvad enten de så vilde betale told eller ikke. For at tolden skal have ramt Lübeck og dens forbundsfæller, må den nødvendigvis have existeret, mens der var fred mellem dem og kongen, altså för 1426[2].

---

[1]) Åbent brev af de forbundne stæder, dateret Petri & Pauli (24/7) 1429. Orig. i Thotts Saml. på det kgl. Bibl. fol. 821.

[2]) Kun som en løs formodning kan det derimod fremsættes, at kongen allerede för den tidligere korte krig i 1422 har forsøgt at hæve Øresundstold. Derfor taler, at denne told bringes i forslag efter krigen, hvad der dog næppe kan være uden støtte i forudgående forhold, og allerede 1421 blev der i alt fald afkrævet et par preussiske skibe „krydderier, konfekt og vin".

Hvad enten nu Øresundstolden er lidt ældre eller lidt yngre, så er dens indførelse et karakteristisk tegn på kongedömmets styrke i norden og viser, hvorledes dette nødvendig måtte blive trykkende for Hanseaterne. Det er den skarpe modsætning mellem disse to magter, som er den egenlige årsag til, at stæderne i 1426 erklære Erik af Pommern krig, og når deres kamp med norden, deres forbund med Holstenerne er den første begyndelse til den modstand, der til slutningen blev Erik for stærk, så ser vi altså stædernes stilling dybt begrundet i selve den nordiske kongemagts udvikling.

Så begyndte da stæderne deres krig mod Erik af Pommern. Krigens karakter var givet ved dens formål; det var en krig for Hanseaternes handelsrettigheder, en kamp for at få de store privilegier, de havde på pergamentet, overførte til virkeligheden, og fra begyndelsen af indså stæderne, hvad midlet var hertil: det gjaldt for dem at vinde politisk indflydelse i norden og dermed en garanti for opretholdelsen af privilegierne. Deres mål var en gentagelse af Stralsundfreden; „lande og stæder i pant"[1]), det var stædernes krav i foråret 1427, som det var det, de havde opnået i 1370. Men havde de ventet en gentagelse af den lykkelige krig, der havde tvunget Valdemar Atterdag til at antage hin fred, blev de hårdt skuffede. Nu stod ikke „seven en seventig" stæder forenede mod Danmark med konger og fyrster til forbundsfæller; de sex stæder, der havde erklæret krigen, var og blev ene; Preusserne var lunkne venner, Hollænderne næsten åbenbare fjender. Og det, som tidligere havde givet Hanseaterne kraft til at fortsætte kampen, det hurtig vundne herredömme over Øresund, som sikrede deres handel sin uforstyrrede gang, det kunde de ikke opnå nu, da de hverken som da havde Sverige til ven eller de oprørske Jyder til hjælpere; endnu stod jo de nordiske riger enige i kampen mod udlændingene, og svenske, vel ogsaa norske skibe var hvert år ude mod Hanseaterne. Stædernes søtog mod Danmark var snart uden varig betydning, snart afgjort uheldige, og til en besættelse af noget dansk

---

[1]) Hvitfeld, I, 733 (folioudg.)

land kom det denne gang aldeles ikke. I stæderne selv rørte demokratiske bevægelser sig, og medens de vendiske stæders handel var standset, begyndte Hollændere og Englændere at tilrive sig handelen på norden. Da det resultat, som stæderne havde håbet at opnå, blev fjærnere og fjærnere, søgte de underhandlinger, men foreløbig førte disse kun til frafald blandt stæderne selv; i 1430 sluttede først Rostock, siden Stralsund særfred med Erik. Således var stillingen i året 1431.

— Med dette år begynder en publikation, der lover overordenlig rige oplysninger om krigens sidste femår. Den i så mange retninger virksomme „Forening for hanseatisk historie“ har overtaget fortsættelsen af de Hanserecesser, hvis udgivelse er påbegyndt af Münchenerkommissionen og da denne har besluttet at standse med året 1430, begynder hin forening en ny serie med 1431. Af denne er forrige år udkommet det første bind, som værdig slutter sig til sine af Koppmann udgivne forgængere. Koppmann har banet vejen, har fastsat formen og fremgangsmåden, og den dygtighed, hvormed han har løst sit hverv, har også i dette tidsskrift fundet en velfortjent ros. Udgiveren af den nye række af recesser, dr. G. von der Ropp slutter sig i alt væsenligt til Koppmanns methode, og såvel i ydre form som i hele bearbejdelsesmåden fremtræder dette første bind af «Recesserne fra 1431 til 1476» som et nöje pendant til de tre bind, der hidtil er udkommet af de ældste Hanserecesser. — Et uheld er det, at året 1430 åbenbart er valgt til slutningsår for den ældre række af rent praktiske grunde, som et „rundt“ tal, der kunde sætte en grænse for det udstrakte materiale. Dette år gör i ingen henseende epoke i Hansestædernes udvikling; hverken i deres ydre eller deres indre historie er der her noget holdepunkt, ja, det nye bind af recesserne må begynde i januar 1431 med at optage en umiddelbar fortsættelse af underhandlinger fra det foregående år.

Enhver dansk historiker vil åbne dette bind af de nyere Hanserecesser med store forventninger om et overordenligt udbytte. Selv den, der i forvejen har studeret krigens historie ikke blot efter de trykte kilder, men også efter det

tilgængelige utrykte materiale, det vil sige Gehejmearkivets og fuldstændige samling af de officielle aktstykker, som pleres godt af de königsbergske afskrifter sammesteds, håbe i Recesudgaven at finde en række af ubekendte vigtige oplysninger, hentede fra de tyske arkiver. Det mig ondt at måtte sige, at dette håb langtfra opfyldes, lt fald når man ser bort fra året 1436, som bindet også ltager. Naturligvis indeholder «Hanserecesserne» i det elte mangfoldige nye træk, der ville få betydning for en stændig fremstilling af krigens og underhandlingernes gang; mod noget nyt og overraskende, noget, der kan ændre den ıttelse af begivenhedernes udvikling, som man har kunnet ved en udtömmende behandling af de tidligere kendte kilder, et sådant er ikke fremkommet. Selvfølgelig er dette ikke klage over udgiveren, som med stor flid har samlet sikkert det stof, der kan oplyse disse år; det er en klage over :erialet, som ikke kan yde mere, og især savner man de ysninger om stædernes stilling, som findes i selve recesserne slutningerne) fra Hansemøderne. Af disse er der fra krigsne bevaret overordenlig få; hele bindet indeholder ikke re end 3, skriver tre recesser fra de vendiske stæders forılinger, altså fra Hanseforbundets egenlige midtpunkt, og op derfor bliver det nye, man finder, så overordenlig fragntarisk. Alligevel skal jeg naturligvis i det følgende med kærlighed fremdrage, hvad bindet byder os af ukendte opninger. —

Vi så, hvorledes Hansestæderne ved begyndelsen af året 31 var meget langt fra det resultat, som krigen skulde nge dem. «Lande og stæder i pant» for overholdelsen af ·es handelsrettigheder, det kunde de kræve i 1370, da de v sad inde med Skåne og deres forbundsfæller herskede i lland, men derpå var ikke at tænke nu, da nordens forenede der beherskede søen og plyndrede ved de tyske kyster, mens Hanseaternes skibe holdt sig i havn, i fuld erkendelse af res afmagt. Fra 1431 af blev stædernes mål derfor et nyt mere begrænset. Den nærmeste anledning til krigen var , at kong Erik, med støtte i forbundet af 1423, krævede

hjælp af dem imod Holstenerne; dette krav, som i alt fald formelt ikke var opgivet af kongen, gjaldt det nu at befri sig for. Og midlet dertil var klart: kunde Holstenerne komme i besiddelse af hele hertugdömmet Slesvig, måtte kongen indse umuligheden af at fordrive dem, og da var kravet af sig selv faldet bort. Med 1431 begynde stæderne derfor en ny politik; fra nu af bliver det, lige modsat hvad der tidligere var tilfældet, deres eneste opgave at støtte Holstenerne i landkrigen med deres fulde kraft. Her gjordes da også store fremskridt; i foråret 1431 faldt byen Flensborg i Holstenernes hænder, og alt drejede sig nu om slottet; faldt også dette, måtte kampen for Sønderjyllands Danskhed opgives. Fra begge sider gjordes der de største anstrængelser. En undsætning ad landvejen var næsten umulig, da Holstenerne var herre over det nordligere liggende Åbenrå; fra søsiden lykkedes det derimod Erik Krumedige at bringe slottet tilførsel. Netop her var stæderne imidlertid i stand til at gribe virksomt ind. En søudrustning blev besluttet og denne gang ikke for at hærge på Danmarks kyster; hanseatiske skibe lagde sig ind i Flensborgfjord, og et nyt forsøg fra de danske blev virkelig slået tilbage. Dermed var Flensborghus' skæbne afgjort, og i september overgav slottet sig.

Virkningen viste sig öjeblikkelig. Underhandlingerne tog en fredelig vending, og året efter sluttedes der i Horsens en femårig stilstand mellem de stridende; Holstenerne skulde under den beholde, hvad de havde inde, d. e. hele Slesvig på Haderslev nær; Hanseaterne fik lov til at drive deres handel på de nordiske riger »na olden wonheyt unde inneholdes erer privilegia«. — Stæderne havde svækket det danske kongedömmes magt ved at hjælpe Holstenerne til erobringen af Sønderjylland, der nu kunde anses for sikret, og de havde derved indirekte værnet sig mod, at kongens krav til dem om hjælp skulde få praktisk betydning. For deres handelsinteresser havde de derimod vundet lidet eller intet. De havde en lang erfaring for, hvor lidt det betød, at man anerkendte deres privilegier i al almindelighed; stilstanden kunde vise, om dette nu vilde stille sig anderledes.

To år senere (1434) mødte udsendinge fra stæderne til et fredsmøde i Vordingborg, og et par vidtløftige aktstykker sætte os godt ind i de forhandlinger, der da førtes. I to år havde Hanseaterne handlet på norden, og hvilke erfaringer havde de gjort i denne tid? Højst uheldige, om end næppe aldeles uventede. Til søs var købmandsskibene af de danske blevet «beskadigede og fordærvede, daglig angrebne og helt udplyndrede», og endnu i foråret 1434 frygtede man i Lübeck så meget for kaperne, at man helt indstillede sejladsen; krigens efterveer var således ikke til ende. Men endnu værre, efter stilstanden var stædernes privilegier ligeså lidt blevet overholdte som för krigen, atter og atter var deres klart udtalte bjærgningsrettigheder blevet overtrådte, og fremfor alt var den trykkende Øresundstold aldeles ikke blevet afskaffet. Hvis stæderne havde kunnet tvivle derom, så havde det atter vist sig: en blot og bar stadfæstelse på deres privilegier var og blev betydningsløs.

Det kom nu an på, om de kunde opnå mere ved underhandlingerne. De fremførte deres mangfoldige klagepunkter, men hvilke svar fik de ikke! At kongen selv havde brudt deres privilegier, var ham aldeles uvitterligt, og hvis hans embedsmænd havde gjort det, burde stæderne have klaget på rette sted og tid. Hvad særlig Øresundstolden angik, så havde kongen i Horsensstilstanden naturligvis forbeholdt sig sine rettigheder, og deriblandt da også den, som enhver konge og fyrste har, til at pålægge nye skatter og tolde. Og således på alle punkter. I det hele søgte stæderne under fulde tre ugers forhandlinger at få sat igjennem, at voldgiftsmændene først skulde undersøge og pådömme de brud, der formentlig vare skete på Horsensstilstanden; end ikke på dette punkt kunde de besejre kongens modstand, og tilsidst gav de efter. Et nyt fredsmøde blev fastsat på den måde, at voldgiftsmændene skulde fælde den afgörende dom ved St. Hans dags tid det følgende år, hvis parterne ikke ved et møde i maj måned selv kunde nå til enighed.

Medens man underhandlede i Vordingborg ankom den første efterretning til Danmark om en begivenhed, som syntes

i höj grad at måtte være stæderne til støtte overfor kong Erik. I Sverige var Engelbrekt Engelbrektsons opstand udbrudt, og i faren fra denne side har man da også i almindelighed søgt den mest tvingende grund for Erik til at ønske fred med Hanseaterne. Begivenhederne stadfæster dog ikke denne opfattelse, og hvad foreløbig Vordingborgmødet angår, står det fast, at det var stæderne, der gav efter. Snarere har opstanden indvirket lidt senere, under en episode, der først er blevet bekendt ved det nye bind af Hanserecesserne. Det lykkedes nemlig, tidligst i september måned, et par udsendinge fra Danzig og Stettin at formå Erik til at gå ind på et fredsmøde med stæderne endnu inden årets udgang, og et sådant trådte virkelig sammen i Haderslev. Akterne kendes ikke; midt i december skrev Lübeck imidlertid til Danzig, at man var blevet enig om fredsartikler, som, håbede de, vilde bringe krigen til »en salig ende»; om antagelsen af disse skulde parterne erklære sig på den dag, som allerede tidligere var ansat til den første maj 1435. Det betegnende ligger dog især i, at det blev fastsat, at der på denne dag også skulde dömmes om fredsbruddene efter stilstanden i Horsens; hvis Lübeck har opfattet denne bestemmelse rigtig, er der her en virkelig indrömmelse fra kongens side, en eftergivenhed i det punkt, hvori han havde sejret i Vordingborg, og da er det sandsynligt, at det især er det svenske rigsråds opsigelsesbrev af 14. avgust, der har bragt kongen til at vige fra sit tidligere standpunkt.

Året efter træder påvirkningen fra Sverige atter tilbage; i maj måned sluttedes forliget i Halmstad, der syntes at åbne Erik udsigt til at genvinde Sverige ad fredelig vej, og virkelig spore vi heller ikke nogen frygt fra denne side i den endelige afgörelse af freden med Hanseaterne, således som denne fremtræder i de officielle aktstykker. Mødet i Haderslev afholdtes, uden at man dog her blev enig, og først i Vordingborg blev freden undertegnet, med Holstenerne den 15. juli, med stæderne to dage senere. Freden med Holstenerne var i virkeligheden kun en stilstand; en sådan førte forholdene nødvendig med sig, nu da Holstenerne sad inde med så godt som hele Sønderjylland,

og Erik, som opgav sine angrebsplaner, opgav ikke kronens ret. Grev Adolf skulde beholde Slesvig i sin tid og hans arvinger to år efter hans død; siden derimod forbeholdt enhver af parterne sig sine rettigheder, og krigen kunde erklæres med et halvt års varsel. Overfor stæderne gav Erik efter i det punkt, som freden med Holstenerne medførte; forbundet af 1423 blev annulleret, thi dettes praktiske öjemed var jo at tvinge stæderne til at støtte kongen i kampen for Slesvig. Forbundets anden bestemmelse, et årligt forligsmøde för det skånske fiskeri mellem kongen og Hanseaterne, hvor alle løbende stridigheder kunde afgöres, optoges derimod i den endelige fredstraktat. Men afset fra dette, hvad vandt stæderne da? Politiske garantier for opretholdelsen af deres privilegier? I det mindste en fuldstændig opregning af deres rettigheder? Ingen af delene. Kongen tillader blot Hanseaterne at handle på hans riger efter deres gamle privilegier, friheder og gamle lovlige sædvaner, det er alt. Med andre ord, Horsensstilstandens bestemmelser gik over i den endelige fred, og hvor lidet dette betød, det havde stæderne jo erfaret i de foregående stilstandsår. Privilegierne blev i Vordingborg ikke nöjere definerede end i Horsens, og nu som för kunde kongen mene, at for ex. hævelsen af Sundtolden hørte med til hans fyrstelige rettigheder, som intet privilegium kunde indskrænke; han kunde mene det, og vi skal snart se, at han virkelig mente det og handlede derefter. Hvad det mere positive spørgsmål angår, erstatning for de danskes fredsbrud under Horsensstilstanden, er der intet i aktstykkerne, som tyder på, at Erik er gået ind på at give en sådan, og heller ikke spores det i alle de følgende, vidtløftige forhandlinger, et sikkert tegn på, at der heller ikke er givet et sådant løfte.

Den her fremsatte opfattelse af krigens udgang mellem kong Erik og stæderne er vidt forskellig[1]) fra den hidtil

[1]) Når Jahn (Danmark under Unionskongerne, s. 109) fremhæver, at »også Hanseaterne måtte give efter i mange væsenlige ting«, viser hans behandling af freden dog til fulde, hvor lidt blik han har havt for hele situationen.

gængse, der opfatter stæderne som fuldkomment sejrrige, og som endnu genfindes hos dr. Ropp. På dette sted kan jeg ikke gå ind på en nöjere bevisførelse for mine så afvigende meninger; de må forsvare sig selv, støttede ved de antydninger af stridens årsager, ved den skizze af krigens gang, som jeg har givet i det foregående. Kun ved selve Vordingborgfredens bestemmelser skal jeg dvæle et öjeblik, da der her i det mindste kan anføres noget, som taler for den modsatte opfattelse.

Vordingborgfreden, som ovenfor er skildret efter de endnu bevarede aktstykker, vil nemlig få en ganske anden karakter, hvis man fæster lid til krønikernes beretning derom. I de nærbeslægtede lübske krøniker, hvortil Korner nu anses som forfatter, opregnes sex punkter som fredens indhold, og disse betegne ganske vist de störste indrömmelser til stæderne. Den første af de sex artikler angiver, at Hanseaterne fik stadfæstelse på alle deres privilegier; tre andre omhandle toldforholdene og udtrykkelig afskaffes enhver ny told, der er pålagt, ethvert nyt toldsted, der er indført i de sidste hundrede år; i en femte artikel lover kong Erik at give stæderne erstatning for al dem tilföjet skade, og i en sjætte endelig opgiver kongen al den ret, som han har fået overfor Holstenerne ved kejser Sigismunds dom. Var dette indholdet af freden i Vordingborg, ja så havde stæderne utvivlsomt vundet overordenlig meget; her er bestemte tilsagn med hensyn til tolden; her er det spörgsmål om skadeserstatning afgjort, som Hanseaterne end ikke kunde få sat under forhandling ved det foregående års Vordingborgmøde.

Imidlertid er det let at se, at de af Korner anførte artikler ere yderst vanskelige at forene med fredsbestemmelserne, således som de fremtræde i de officielle dokumenter, og de to tyske historikere, der i den sidste tid har behandlet dette punkt, ere også lidet enige om, hvorledes foreningen skal foretages, ja Ropp i sin historiske skildring er end ikke i overensstemmelse med sig selv som udgiver af Hanserecesserne. Her udtaler han, hvad tolden angår, at Korners artikler »i deres præcise form er hentet fra senere forhandlinger, især i året 1436«[1].

[1]) Hanserecesse von 1431—1476. I. 396—97.

Derimod refererer han i »Zur deutsch-skandinavischen Geschichte« freden således: stæderne erholde stadfæstelse på deres privilegier; [den af Erik indførte forhöjelse af Sundtolden[1]) falder bort for deres vedkommende], begge give afkald på erstatning for krigsskade, [dog at stæderne skulle have oprejsning for fredsbruddene efter stilstanden i Horsens][2]). Her er traktatens bestemmelser og krønikens efterretninger helt sammenarbejdede; det, som jeg har sat i klammer, stammer fra krøniken, resten fra fredsbrevet, og vi kan da strax lægge mærke til, at en bestemt indskrænkning i én af traktatens bestemmelser kun findes i krøniken, nemlig angående skadeserstatningen. Schäfer gör en temmelig lignende opfattelse gældende, hvad Øresundstolden angår, som han alene behandler, men går dog lidt ind på en betragtning af de kritiske vanskeligheder, som denne sammenarbejden af de to kilder frembyder. Bortset fra en grundfejl, er hans betragtning fuldkommen korrekt. Han henviser til, at stæderne fra tidligere forhandlinger måtte vide, at kong Erik godt kunde stadfæste Hanseaternes privilegier og dog hævde sin ret til at hæve Sundtolden, og slutter deraf, at stæderne ikke kunde lade sig nøje med en almindelig stadfæstelse på deres privilegier — i en fred, som de »in günstiger Lage schlossen, er (ɔ: Kongen) in Bedrängniss«; der må altså sikkert være gået »løfter af bestemtere natur« jævnsides den officielle fredstraktat[3]). Dette er slående rigtigt, men forudsætningen falder bort, når man ikke finder stædernes stilling overfor kongen gunstig. Er denne forudsætning fejl eller i det mindste höjst tvivlsom, kan hint bevis ikke bruges, og hvad Schäfer for øvrigt anfører til bestyrkelse af sin formodning er meget ubetydeligt.

Netop ved Øresundstolden levere selve aktstykkerne et bevis, der forekommer mig til evidens at vise, at krønikens efterretninger ere fejle. Da nemlig Erik virkelig kræver Sund-

---

[1]) skulde hedde: den af Erik indførte Sundtold. Fridericias undersøgelse er forfatteren ubekendt.

[2]) anf. sted, s. 13.

[3]) Hansische Geschichtsblätter. V. 41.

told lige efter fredens afslutning, beder Danzig Lübeck om oplysning om, »hvad stæderne i den retning har tinget med kongen, om man skal betale tolden eller ikke«. Lübeck giver følgende svar: »i det sonebrev, som blev gjort mellem kongen og de krigsførende stæder, står, at vi i de nordiske riger skulle nyde alle de privilegier, friheder og gamle lovlige sædvaner, som er givet os af kongerne i de tre riger, og derfor mene vi ikke at ville give Sundtolden, da vi efter vore privilegiers indhold ikke ere pligtige dertil«[1]). Dette sted, som Schäfer kun flygtig berører, er aldeles afgörende. En forespörgsel om Sundtolden besvares med en henvisning til fredens ord, der næsten ordret citeres, som de findes i det udstedte dokument, og ud fra den almindelige stadfæstelse på privilegierne sluttes der til det særlige tilfælde. Der henvises ikke til særlige aftaler, ikke til noget bestemt tilsagn om ikke at hæve Øresundstold, og heraf følger med vished, at sådanne ikke findes.

Står det ved Sundtolden fast, at krønikens fredsartikler ere urigtige, så svækkes derved også tilliden til de to andre punkter, der findes hos Korner. Hvad artiklen om Holstenerne angår, strider den ligefrem mod fredsbrevets bestemmelser, og at Erik har lovet stæderne erstatning for fredsbruddene, kan kun forenes med traktaten ved en meget kunstlet fortolkning. En besindig kritik vil utvivlsomt føre til det resultat, at krønikens efterretninger må forkastes, hvad også Hirsch og Fridericia har udtalt. I det hele viser Korner på mange punkter, at han ikke var indviet i Lübeckerrådets og Hanseaternes forhandlinger; han gengiver overalt kun, hvad den store mængde troede at vide. Som et nærliggende tilfælde, der ikke er uden analogi med forholdet ved Vordingborgfreden, kan man anføre, at han ved året 1434 fortæller om afsluttelsen af et ligefremt skytsforbund mellem Hansen og den preussiske höjmester, medens akterne til fulde vise, at höjmesteren kun gik ind på at støtte stæderne ved en diplomatisk optræden til deres fordel[2]).

---

[1]) Hanserecesse von 1431—1476. I. 485—87.
[2]) Hanserecesse von 1431—1476. I. 226 ff.

Medens de tyske historikere således, som det synes med urette, har fremdraget Korners efterretninger om Vordingborgfreden, er der en anden krønike, som ingen af dem omtaler og som det især er forunderligt, at Ropp aldeles ikke har benyttet ved sin udgave af Hanserecesserne. Jeg tænker her på Tratziger's Chronica der Stadt Hamburg, som Lappenberg har udgivet[1]). Tratziger, som skrev langt inde i det sextende århundrede, benytter Korner som kilde efter en meget stor målestok, og for så vidt har han selvfølgelig ingen værdi for os. Men i hans krønike fremtræder dog også afvigende efterretninger, som vise sig at stamme fra selve recesserne eller fra hamburgske udsendinges beretninger; undertiden existere disse endnu, oftere ere de dog tabte, og på disse punkter får Tratziger då stor betydning. Dette er netop tilfældet ved Vordingborgfreden[2]). Af denne giver han et fuldstændigt og korrekt referat, både for Holstenernes og stædernes vedkommende, og han omtaler således det årlige forligsmøde, der skulde afholdes för «Skånerejsen», en bestemmelse, som Korner aldeles ikke berører; dennes beretning har Tratziger derimod udeladt, idet han, mere besindig end senere historikere, har opgivet at sammenarbejde de sex såkaldte fredsartikler med de officielle traktater. Siden tilföjer han: «dette forlig fremmedes af oprøret i Sverige . . . Stæderne bevilgede også, at deres borgere og købmænd skulde afholde sig fra al handel med Svenskerne, indtil disse forligede sig med kongen og viste ham den tilbørlige lydighed». Her er en original efterretning, som har den störste sandsynlighed for sig, både efter forholdenes natur og efter den kilde, hvori den fremtræder, en kilde, hvis kendskab til den virkelige fred viser sig så fyldestgörende.

---

[1]) Hamburg, 1865.

[2]) Tratziger, anf. sted. 176—77. Herom siger Lappenberg: Die Abweichungen dieser Darstellung von Korner und Detmar sind ein Beweis, dass Tratziger hier einem Hamburgischen Berichte folgt. — Også af det foregående års underhandlinger i Vordingborg giver Tr. en fremstilling, som stemmer med de endnu bevarede akter, medens den strider mod Korners beretning.

Dog, det er ikke nødvendigt at tage dette træk med for at få det rette billede af Vordingborgfreden. Hvad kongen gav efter i, det var det politiske, aldeles som det allerede havde været tilfældet i Horsens; forbundet af 1423 blev endelig og afgörende ophævet, efter at det forlængst havde tabt al betydning. I spörgsmålet om handelsrettighederne, i den gamle og aldrig slukkede strid mellem kongedömmet og den fremmede købmand, deri var kong Erik ikke veget et skridt, dèr stod stæderne, efter en niårig krig, efter de störste anstrængelser netop på samme punkt som för. Vordingborgfreden er for Holstenernes vedkommende kun en stilstand; hvad stæderne angår, er den i virkeligheden ikke mere. —

Året 1435 betegner i Erik af Pommerns historie det punkt, hvor han opgiver enhver tanke om angreb og kun går ud på forsvar. Var der indtrådt stilstand overfor Holstenerne og Hanseaterne, så fremtrådte misfornöjelsen i Eriks egne lande desto stærkere; den var i Sverige slået ud i klar lue og rørte sig såvel i Norge som i Danmark; da den svenske opstand ved Engelbrekt Engelbrektsons død tabte sin demokratiske karakter, begyndte en skæbnesvanger tilnærmelse mellem stormandspartiet i Danmark og Sverige. Således rejste fjenderne hovedet på alle sider, til kamp mod Erik, men endnu mere mod de tanker, han bar frem, tanken om en union, som Margrete vilde den, med en stærk kongemagt til midtpunkt. I bekæmpelsen af denne mødtes Holstenere og stæder, svenske og danske stormænd, og denne koalition var det, som besejrede Eriks sejge modstand.

Vi skulle her kun berøre hans senere forhold til stæderne, som både viser, hvor hårdnakket han opretholdt kronens rettigheder og hvorledes han dog tilsidst blev overvundet. Øresundstolden, netop et af de mest karakteristiske tegn på kongedömmets magtfylde i norden, er her atter betegnende for udviklingen. Freden havde intet afgjort om den. Medens stæderne derfor mente, at den stred mod købmændenes gamle, stadfæstede privilegier og altså måtte være ophævet ved freden, var kong Erik ligeså vis på, at hans kongelige rettigheder tillod ham at opkræve den, og allerede i samme sommer, som

reden var sluttet, blev forbisejlende skibe standsede ved Helingør og måtte betale tolden. Da man klagede til Lübeck, svarede man herfra, som vi véd, at Hanseaterne måtte være fritagne for tolden, da den stred mod deres privilegier.

Alene ved en fortolkning af fredsbrevet havde stæderne dog sikkert ikke sat noget igennem; på dette punkt er det imidlertid, at forbindelsen mellem Eriks forskellige fjender begynder at virke. Den politiske indflydelse, som stæderne havde savnet så hårdt i den sidste menneskealder, som de forgæves havde stræbt at vinde ved en åben krig, den tilbød sig nu af sig selv ved Sveriges opstand, ved den begyndende splittelse i selve unionen. «Ved denne som ved alle Sveriges senere kampe mod unionskongerne kan man iagttage det skuespil, at Hansestædernes åbne eller hemmelige understøttelse gör Sverige ubetvingelig. Det var det kærnepunkt, hvormed den danske politik stedse måtte regne og som ofte gjorde den ganske magtesløs overfor stæderne» (Ropp). Således også nu. Erik behøvede stædernes mægling i Sverige, og för de gik ind på at yde ham denne, krævede de bestemte tilsagn om at være fritagne for Øresundstold. Denne gang måtte kongen give efter, men, idet han kun veg langsomt, skridt for skridt, blev fritagelsen indskrænket til at gælde blot de vendiske stæder, skönt stædernes udsendinge havde forstået kongens løfte således, at alle Hanseater skulde være fritagne for tolden; forgæves søgte de preussiske stæder at opnå denne forret også for deres skibe.

Så mæglede stæderne da på Kalmarmødet i september 1436, og en beretning om forhandlingerne her, som først er blevet bekendt ved den nye udgave af Hanserecesserne, kaster et mærkeligt lys over situationen. Man ser kong Erik som forkæmper for unionstanken i Margretes ånd. Da Svenskerne kræyde, at alle embedsmænd skal være indfødte svenske mænd, i. e. en bestemmelse, som gör unionen til et blot skin og forhindrer enhver nærmere sammenvoxen af de nordiske riger, så svarer kongen, at han ikke vil pådrage sig den evige skændsel at have tilladt, at Danske, Tyske og Normænd i Sverige skal ansees for udlændinge og fordrives derfra, thi således har han

ikke modtaget riget af fru Margrete, salig ihukommelse. På den anden side fremtræder det nære forhold mellem det svenske og det danske rigsråd, mellem dette og Hanseaterne. Svenskerne takke de danske for deres gode hjælp og beder dem védblivende holde fast som brødre ved, hvad de har lovet hinanden; stædernes udsendinge rose dem herfor og opfordrer dem til også at holde, hvad de har lovet dem. For dette forbund er det, at kongen må böje sig.

Endnu et par år bliver kampen ved; så tilendebringes den ved Eriks afsættelse, og med ham falder, i alt fald for et öjeblik, alle de tanker, han har kæmpet for. Unionen bliver til et blot og bart navn. Kristoffer af Baiern og det danske rigsråd opgiver Danmarks ret til Slesvig, idet de tilstår hertug Adolf det som arveligt len. Overfor Hanseaterne endelig er den ny regerings eftergivenhed ligeså stor, hvad man først nu ser ved et aktstykke, der er fremdraget i Ropps arbejde. Denne gang lade stæderne sig ikke nöje med en almindelig stadfæstelse på deres privilegier; foruden den få de bestemte, positive tilsagn. Kong Eriks fogeder skal give skadeserstatning, hans høvedsmand på Krogen, Peder Oxe, skal udlevere alle de penge, han har oppebåret i Sundet, og Øresundstolden må ikke hæves mere.

Det er denne række af indrömmelser, der udgör modbilledet til den fordrevne konges hårdnakkede kamp, og deri ligger også forsvaret for Erik af Pommern, for hans personlighed og hans politik.

Kr. Erslev.

Konstantin Höhlbaum: Hansisches Urkundenbuch. I. Halle, Buchhandl. d. Waisenh. 1876. 4to. XVIII + 523 SS.

Ingen vil kunne fortænke en Dansk Mand i med mindre glade Følelser at gjenkalde sig i Erindringen Fredsslutningen i Stralsund 1370 24/5, hvorved vort Fædreland kjøbte sig Ro med ydmygende Indrømmelser til Landets Fjender Hanse-

stæderne. Og dog er det maaskee mindre disse paatvungne Ydmygelser, der endnu brænde i Sjælen, end Mindet om, at Danmarks Konge i Fredsslutningens Øieblik efter eget Valg vankede om i Landflygtighed for at paakalde Udlandets Bistand, men selv var vidt fjernet fra sit Folks Kamp og Nød. Er end Grunden til et sligt Valg i aldrig saa høi Grad stemmende med Klogskab og snild Beregning, berøver det dog den Vedkommende, hvad enten han hedder Valdemar Atterdag eller Christiern II, en Del af den ham tilkommende Medfølelse hos det Folk, der som Betingelse for sin Kjærlighed til Fyrstehuset aldrig har krævet enten Lykke eller Kløgt, men alene et Hjerte, der slog i Takt med Undersaatternes.

Hvor berettiget denne vor Betragtning af den omtalte Fredsslutning end imidlertid er, havde Modstanderne fra hine Tider dog utvivlsomt ogsaa Ret til paa deres Side baade at glæde sig over det dengang Opnaaede og til med Stolthed at see hen derpaa som paa en Seir vunden af den jævne Borgermand over den overmodige Fyrste. Og at denne Betragtningsmaade netop var Samtidens, synes det bekjendte plattyske Vers at vise om de «seven en seventig Hense»[1]), som den spotske Konge sætter i Klasse med de vanmægtige, uskadelige Gjæs, — og at det endnu er Opfattelsen paa visse Steder, viste den Fest, der 1875 $^{24}/_{5}$ feiredes i Stralsund til Minde om Dagen.

For at bringe Erindringen om Øieblikkets Glæde ned til Efterkommerne udsattes ved denne Leilighed en Pris for den bedste historiske Skildring af den da før 500 Aar siden afsluttede Krig, hvilken Pris i afvigte Aar tilkjendtes Dr. Dietrich Schäfer i Bremen. Men Ønsket hos Deltagerne om varige Frugter af Feststemningen bevirkede endvidere, at man med Iver sluttede sig til et Forslag af Dr. Karl Koppmann, om at danne en Forening til at opfriske Minderne fra det gamle Hanseforbunds berømmelige Dage. Paa Foreningens

[1]) Kun i Forbigaaende være det sagt, at man næppe bør gjengive «seven en seventig» ved sin ordrette Oversættelse 77, men hellere ved det tilsvarende Udtryk i vore Kæmpeviser for en stor ubestemt Mængde «syv og syvsindstyve».

første Møde, der afholdtes Aaret efter i Lübeck, blev vedtaget som Program et Forslag af Professor Waitz i Gøttingen, hvorefter Virksomheden skulde have til Gjenstand Udgivelsen af historisk Kildestof, og derhos ved aarlige Forsamlinger paa forskjellige Steder og ved et Tidsskrift bestræbe sig for at holde Interessen levende og vække Opmærksomheden for Formaalet.

Men hvor smuk og værdig end en saadan Opgave som Udgivelsen af Kilderne af det engang saa mægtige Forbunds Historie maa siges at være, er Sligt dog oftest en vanskelig Sag at gjennemføre i Henseende til Tilveiebringelse baade af skikkede Arbeidskræfter og af de fornødne Pengemidler. Men i begge Retninger viste sig Sandheden af det gamle Ord om Lykkens Forkjærlighed for de Freidige: Rundt om fra de forrige Hansestæder, nu tildels smaa og ringe Kjøbsteder, strømmede Tilsagn ind om aarlige Bidrag, der forenede udgjorde en ganske anseelig Sum (i det Hele raadede Foreningen 1875 over henimod 7000 Kroner om Aaret), og i den Kreds af yngre Mænd, der slutte sig om Waitz som Elever om deres Lærer, fandtes to Tydsk-Russere, Höhlbaum og v. d. Ropp, hvem man med Tryghed turde overdrage Arbeidet. Dette paabegyndtes øieblikkelig med Besøg ved de forskjellige, vidt adspredte Arkiver, hvor det eftersøgte Stof maatte antages bevaret, og hvor nu en ivrig Afsøgning og Afskrivning blev sat i Gang under Medvirkning af Dr. Koppmann, der nemlig er beskjæftiget for det Baierske historiske Selskab med at samle og udgive Hanserecesserne til Aar 1430.

Til at besørge den hanseatiske historiske Forenings Fortsættelse af dette Værk kaaredes Dr. Ropp, hvis Arbeide vil findes omtalt i den foregaaende Anmeldelse. Dr. Höhlbaums Opgave blev det derimod at udgive et Diplomatarium for Hanseforbundet, dets Udvikling og Virksomhed, der skulde danne et Supplement til Samlingen af Recesserne eller de i Fællesskab vedtagne Beslutninger. Men her stod man i visse Maader som overfor en bundløs Brønd: Det enkelte Bind, hvormed Lappenberg kunde nøies 1830 i «Urkundliche Geschichte», forslog nu kun lidet, de dengang tillaasede Arkiver stode nu

daabne for Forskeren, og de dengang sparsomt offenliggjorte okumenter vare nu voxede til drøie Bind i Snesetal. Det ev følgelig nødvendigt ikke blot at sætte sig bestemte rændser, men ogsaa — om ikke af anden Grund saa af ensyn til Bekostningen — at nøies med Udtog af Alt, hvad er ikke af en eller anden Grund krævede ordret Gjengivelse. an maatte altsaa give Afkald paa at meddele de enkelte tykker i fuldstændig Form for at bevare det Vigtigere, den ldstændige Stofmasse. Man fjernede sig med andre Ord fra anken om et Diplomatarium og kom henimod en Samling af dtog, et Regesta-Værk.

Kun som Følge af disse Forholdsregler er det lykkedes i et nu udkomne første Bind af «Hansisches Urkundenbuch» at aae ned til Aaret 1300, hvorved 1376 enkelte Stykker ere pførte fuldstændig eller i Uddrag (de sidste omtrent $^5/_6$ af et hele Antal). Hundreder af Værker og mangfoldige Ar-iver ere i den Anledning gjennemgaaede, men Hovedmassen il for saa fjerne Tider dog efter Sagens Natur være forhen ykt (kun omtrent $^1/_{12}$ findes her for første Gang meddelt). At dgiveren imidlertid ikke har slaaet sig til Ro med Forgænger-es Arbeide, godtgjør f. Ex. et Brev (nº 148), der er udstedt 220 af Valdemar Seir. Dette Brev, som gjemmes i Lübeck, r forhen trykt i «Lübisches Urkundenbuch», men angives der t være udstedt fra «Junishosz», et Navn, som ingen Dansk opographi kan give Rede paa. Ved fornyet Eftersyn af Ori-inalen har Dr. Höhlbaum imidlertid faaet den mindre ube-ribelige Form «Jumshoft» slaaet fast, som han utvivlsomt igtig gjengiver med Jungshoved.

At der overhovedet findes særdeles Meget til vort Fædre-ınds Historie i det her anmeldte Bind, er en simpel Følge af et nøie Forhold, hvori Danmark og Hansestæderne stode til inanden. Af eiendommelig Interesse turde det dog navnlig ære at see Danske Handelsmænd færdes 1122 i Utrecht nº 8) og et Hundredaar senere i London, hvor det fra rilds Tid paalaa dem som Vederlag for deres Fritagelse for dskillig borgerlig Tynge at vedligeholde en af Byens Porte Bishopsgate. Ved 1275 synes de imidlertid at forsvinde, og

deres Forpligtelse gaaer i Arv til de hanseatiske Kjøbmænd. Vel er hverken dette Faktum eller det meste Andet i Bogen i egenlig Forstand nye Opdagelser, men dels fandtes det før saa spredt og saa utilgængeligt, at mere et heldigt Træf end en sikker Beregning vilde henlede Opmærksomheden derpaa, dels faaer det nu som Led i sammenhørende Rækker et nyt Lys og sandere Udseende.

At en Udlænding ganske skulde undgaae Feiltagelser i det, han meddeler om nordiske Forhold, er naturligvis ikke at vente. Det Grønesund, der nævnes i n° 1059, er saaledes Grønsund ved Møn og ikke den i Registeret udpegede Norske Lokalitet, Hvitanger er Markedspladsen paa Sjælland og ikke Hviddingherred i S. Jylland, «lagena» maa gjengives med Tønde og ikke med Fad (n° 1372) og end mindre med Flaske (n° 921), Hialm (n° 1097—99) er Øen Hjelm ved Jylland og ikke Halmstad. Men selve disse Udsættelser[1]) vise ved deres Ubetydelighed, hvor stærkt Arbeidets fortrinlige Udførelse uvilkaarlig skærper Fordringerne; thi i Virkeligheden føler man allevegne en saa priselig og hæderværdig Flid, en saa rolig, ædruelig Prøvelse, at man kun med Høiagtelse og Tak skilles fra Arbeidet. Og dobbelt Anledning turde der være til at fremføre denne Taksigelse, da alt dette ihærdige Arbeide og prøvende Kritik fremlægger sine Resultater saa jævnt og stilfærdig.

---

[1]) saa meget mere at undskylde, som de tildels have Hjemmel i i Suhms Historie. Om Hvitanger sml. Nielsen: Valdemars Jordebog S. 118-12.

Frederik Krarup.

Fremmed historisk Literatur for Aaret 1876 vedrørende Danmarks Historie.[1])

I. Samlinger.

'ipt res rerum Suecicarum medii ævi edidit et illustravit Claudius Annerstedt in regia academia Upsalensi histor. docens. Tomi III: i sectio prior. Upsala, Berling. X. 341 S. + corrigenda. Fol.

ronica monasterii S. Albani. Ypodigma Neustriæ a Thoma Walsingham conscriptum. Edited by Henry Thomas Riling. London 1876. LXXXIX. 566 S. (Chronicles and Memorials of Great Britain and Ireland. No. 28.)

Side 415 findes en Notits af den samtidige Forfatter om det danske sandtskab til England 1405 i Anledning af Giftermaalet mellem Kong k af Pommern og Prindsesse Philippa. (Smlgn. s. 417 og 419.)

e black book of the admiralty. Appendix. Part IV. Edited by Sir Travers Twiss. Vol. IV. London 1876. CLII. 543 S. (Chronicles and Memorials of Great Britain and Ireland. No. 55. 4.)

Indeholder en Samling af Middelalderens Sølove, og deriblandt de byske. (S. 55. 265. 387. 391.)

eler Stadtbuch aus den Jahren 1264—1289. Im Auflage der Gesellschaft für die Gesch. der Herzogthümer Schleswig, Holstein und Lauenburg von Dr. P. Hasse. Kiel 1875. 8°. X. 128 S.

---

[1]) I denne Fortegnelse medtages ogsaa Tillæg til 1875.

Stockholms Stads Jordebok 1427—1474. Utgifven af Kongl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia, med understöd af Stockholms stad, genom Hans Hildebrand. Stockholm 1876. 8°. 458 S. («De svenska stadsbøckerna från äldre tid. I.)

Svenskt Diplomatarium från och med år 1401, utgifvet af Riks-Archivet genom Carl Silfverstolpe. Första delen. Andra häftet. Stockholm 1876. 4°. 240 S.

Indeholder Aktstykker fra 23. April 1403 til 3. September 1405.

Diplomatarium Norvegicum. Oldbreve til Kundskab om Norges indre og ydre Forhold, Sprog, Slægter etc. i Middelalderen. Samlede og udgivne af C. R. Unger og H. I. Huitfeldt. Niende Samling. Første Halvdel. Christiania 1876. 8°. 416 S.

Urkundenbuch der Stadt Lübeck. Funfter Theil, funfte und sechste Lieferung. Lübeck 1876. 4°. S. 321—480.

Indeholder Aktstykker fra 10. Decbr. 1409 til 4. Januar 1413, og af disse vedrøre følgende direkte Danmarks Historie. Nr. 292. 315. 409.

Hansisches Urkundenbuch. Bearbeitet von Konstantin Höhlbaum. Herausg. vom Verein für hansische Gesch. Band I. Halle 1876. 4°. XVIII. 468 S. og Register.

See L. S. 20.

Hanserecesse von 1431—1476. Bearbeitet von Goswin Frhr. von der Ropp. Erster Band. Leipzig 1876. 4°. XXIV. 551 S. med Register.

See L. S. 1.

Regesta Historiæ Neomarchicae. Die Urkunden zur Geschichte der Neumark und des Landes Sternberg in Auszügen mitgetheilt von Karl Kletke. Dritte Abtheilung: Markgraf Johann von Cüstrin 1513—1571 i Märkische Forschungen. Herausg. von dem Vereine für Gesch. der Mark Brandenburg. XIII. Band. Berlin 1876.

En Regestsamling, som indeholder talrige Bidrag til dansk Historie lig i Aarene 1564 og 1565.

efe und Urkunden zur Geschichte Livlands in den Jahren 1558—1562. Auf Veranstaltung des Rigaschen Raths aus inändischen Archiven herausgegeben von Fr. Bienemann. Band V. 1561—1562. Riga 1876. 8⁰. L. 539 S.

Talrige Breve i denne vigtige Samling give Oplysning om Dan:ks og Sverigs Forhold til Livland i Aarene 1558—1562.

ites rerum Austriacarum. Zweite Abtheilung XXXII og XXXVIII Band. Der Congress von Soissons. Herausg. von C. Höfler. Wien 1871 & 1876. 8⁰.

Indeholder Instructioner og Beretninger fra den kejserlige Gesandt Congressen i Soissons Greve Stefan Kinsky fra Juni 1729 til Marts 2, hvori ogsaa findes Meddelelser om dansk-svensk-russiske Ford i ovennævnte Aar.

riges Ridderskaps och Adels Riksdags-Protokoll från och med år 1719. Andra Delen 1723. Första och andra häftet. Stockholm 1876. 8⁰. 522 S.

Udgivet med Understøttelse af Ridderskabet og Adelen af E. W. ntan.

itschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holstein-Lauenburgische Geschichte. Sechster Band. Kiel 1876. 8⁰. 268 S. Repertorien 126 S.

Indeholder: Chr. Tamm. Friesische Spuren in Dithmarschen. L. Petersen. Die Festeverhältnisse im vormals Glücksburgischen hnsdistrikt. — K. Kopmann. Zum Lübisch-Hamb. Bündnisch vom ıre 1241 (smlgn. S. 218—219). — G. v. Buchwald. Das Preetzer gister des Propsten Conrad II. — P. Hasse. Ein Schriftstück aus m Jahre 1754. — Beilage. Repertorien zu Schleswig-Holeinischen Urkunden Sammlungen. Erste Reihe.

storiskt Bibliothek utgifvet af Carl Silfverstolpe. Andra delen Stockholm 1876. 8⁰. 436 S. LIV. Ny Följd. Första delen, första och andra häftet. Stockholm 1876. 8⁰. 306 S. XCIII.

2. Del indeholder: Carl Silfverstolpe. Förhandlingar rörande ıtarina Ulfsdatters kanonisation. — V. Granlund. Kong Johan III's ’gnadsföretag. — E. V. Bergmann. Handl. rörande söndringen meln Hertug Carl och Rådsherrarne 1594—1600. — C. T. Odhner.

Handl. rörande Johan Adler Salvii upphöielse til Riksråd. — Xaver Liske. Øfversigt af den Polska Litteraturen med särskildt afseende på Svenska Historien. III. — Granskningar och anmälningar. — Bibliografi.

Ny Följd. 1. Del 1.—2. H. indeholder: H. Hildebrand. Medeltidsgillena i Sverige. — E. Hildebrand. Om det Vatikanska Arkivet. — O. v. Feilitzen. Hertug Adolf Johans sista lefnadsår. — C. T. Odhner. Kolonien Nya Sveriges grundläggning 1637—1642. — J. Mankell. Sommarfälttåget i Brandenburg 1675. — Granskningar och anmälningar.

Historisk Tidsskrift udgivet af den norske historiske Forening. Fjerde Binds første og andet Hefte. Kristiania 1876. 8⁰.

Indeholder: J. C. Krogh. Nogle Bemærkninger om den ældste indoeuropæiske Samfundsudvikling. — L. Daae. Bidrag til Norges Historie i Aarene 1434—1442. — Yngvar Nielsen. Nogle Notitser om Johan von Mönnickhofen. — G. Storm. Om Limfjordens ældre Aabning mod Vest og Snorre Sturlasöns Kjendskab til Jyllands geografiske Forhold. — J. Fritzner. Lappernes Hedenskab og Troldomskunst. — Y. Nielsen. Det norske Veivæsens Udvikling før 1814. — J. C. Krogh. Om Tallets Rolle i gammel Tid. — O. Isaachsen. En Bemærkning vedkommende Skaalebygningen. — Y. Nielsen. Eilerik Visborgs Kamp med de Svenske 1658.

II. Tidsskrifter og Afhandlinger.

Bugge, S. Hamðesmál. Aus den Vorarbeiten zu einer neuen Ausgabe der sogenannte Saemundar Edda. Zeitschrift für deutsche Philologie, herausg. von E. Höpfner und Jul. Zacher. 7. Bd. 4. H. 1876.

Holtzmann, Adf. Die ältere Edda übersetzt und erklärt. Vorlesungen. Hrsg. v. Alfr. Helder. Leipzig 1876. 8⁰. VIII & 603 S.

Die Lieder der älteren Edda (Saemundar Edda) herausg. von **K. Hildebrand.** Paderborn 1876. gr. 8⁰.

Browning, George, Dr. The Edda Songs and Sagas of Iceland. 2. edit. London 1876. 8⁰.

Bergmann, Fr. Wilh. Rig's Sprüche (Rigs Mál) und das Hyndla-Lied (Hyndlu-Liôd), krit. hergestellt, übersetzt und erklärt. Strassburg 1876. 8⁰.

aold. Beowulf a heroic poem of the eight century. London 1876. 8°.

rmen de Beówulfi. Authore **Chlodovico Ettmüllero.** Turici 1875. 4°. V. 43 S. (Universitetsskrift. Kritisk Textudgave.)

derich, Hermann. Historische und geographische Studien zum angelsächsischen Beówulfsliede. Koelln 1876. 8°. VII. 233 S.

Cap. 1. Die Dänen und die Dynastie der Scyldinge.
Cap. 2. Die Geaten (Gauten) und die Dynastie der Hrédlinge.
Cap. 3. Die Swéon (Schweden) und die Dynastie der Scylfinge.

ilberg. Wulfstans Seekurs für die Fahrten von Schleswig nach Truss an der warmschen Küste von Preussen im 9ten Jahrhundert (Aus: «Ermländischer Zeitschrift»). Braunsberg 1876. 8°. 80 S.

ahn, J. G. von. Sagwissenschaftliche Studien. Jena 1876. 8°. V. 801 S.

Indeholder Bidrag til sammenlignende Mythologie.

allberg. La mythologie du Nord. Revue politique et littéraire. 8. Jan. 1876. S. 30—35.

udolph, O. E. Die Göttergestalt der Frigg in ihrem historischen Entwickelungsgange. Leipzig 1875. 8°.

ockholz, E. L. Tell und Gessler in Saga und Geschichte. Heilbron 1876. 8°. VIII. 494 S.

Sammenstiller forskjellige Folks Sagn og dvæler vidtløftigt ved den ordiske Sagnkreds.

öring, Bernhard, Dr. Bemerkungen über Typus und Stil der isländischen Saga. 1. Theil. Leipzig 1877. 43 S. (Separ. Abdruck aus dem Osterprogramme des Nicolaigymnasiums in Leipzig.)

Ujfalvy de, Ch. E. Le pays de Thulé. Extrait du «Société française de numismatique et d'archéologie 1876». 8 S.

Et Uddrag af Koskinens Hypothese, at Beboerne af Pytheas Thule have hørt til den turanske Folkestamme og vare Finner.

Engelhardt. Le tumulus de Eshoj en Danemark. Revue d'anthropologie. V. p. 273. 1876.

Ueber die Unechtheit der Runeinschrift von Ohlershof. Verhandl. der gelehrten esthnischen Gesellschaft zu Dorpat. 8. Band. 3. Heft. S. 85—92. Dorpat 1876. (jvnfr. L. S. 35.)

Baron Krüdener, paa hvis Gods Stenen fandtes, har oplyst, at han har ladet Indskriften udhugge efter en Copi af en Runesten, som han havde seet paa Verdensudstillingen i Paris.

Köpke, Rud. und **Ernst Dümmler.** Kaiser Otto der Grosze. Hrsg. durch die histor. Commission bei der königl. (bayer) Academie der Wissenschaften. Leipzig 1876. 8⁰. XIII & 611 S.

Wace's Roman de Rou et des Ducs de Normandie. Nach den Handschriften von Neuem herausg. von **Hugo Andresen.** 1. Band. Heilbronn 1876. 8⁰.

Les origines du droit civil de l'ancienne Normandie. Discours prononcé à la séance solennelle de rentrée des falcultés de l'académie de Caen du 18. Novbr. 1875, par **M. Jules Cauvet,** prof. du droit romain. Caen 1876. In 8⁰. 16 S.

Jules Bertin et George Vallée. Etude sur les forestiers et l'établissement du comté héréditaire de Flandre. Arras 1876. 8⁰. 107 S. (Cette étude est en cours de publication dans la Picardie, Revue historique et littéraire d'Amiens.)

Jules Bertin et George Vallée. Notice sur les Saxons transelbains scandinaves en Flandre. Douai 1877. 4⁰. 8 S.

Undersøgelser angaaende Oprindelsen til Greverne af Flanderns Titel «le forestier». Forff. have tilegnet Danmark det sidstanførte Arbeide, hvori de ogsaa undersøge den Indflydelse, som Skandinaverne have udøvet i Flandern.

e Norman Kingdom in Sicily. The Quarterley Review. an. 1876.

: Kolonisation Russlands, der Norden Scandi-ıaviens und die ältesten Zustände ihrer Kolonisa-ion. Snanie («Viden» russisk Tidsskrift) Febr. og Mai 1876. efter Worsaae).

atégat. Les derniers Vikings et les premiers rois lu Nord, d'après de nouvelles publications. Revue d. deux nondes. 15. Septbr. 1876.

me Account of the Parish of St. Clement Danes Westminster) compiled from various sources by **John Diprose.** 2 vols. London 1876. 8⁰.

Kirken siges at være bygget for de Danske, som ikke bleve ud-ne af England, fordi de vare gifte med engelske Kvinder (v. The enaeum ¹⁶/₉ 1876).

:emann, E. A. The history of the Norman Conqvest of England. Vol V. Oxford 1876. 8⁰.

eriges Historia från äldsta tid till våra dagar, för-fattad af **Oscar Montelius, Hans Hildebrand, Oskar Alin, Mar-tin Weibull, Rudolf Tengberg** och **John Hellstenius.** Första delens första — tredie häfte. 240 S. Andra delens första — fjerde häfte. 320 S. Stockholm 1875—1876. 8⁰.

ede, L. E. Nytt svar på den gamla frågan: hvar låg Ansgarii Birka. Norrköping 1876. 8⁰. 72 S.

Forfatteren søger at paavise, at Birka har ligget ved Söderköping, først er gaaet under efter 1060.

elsen, Yngvar. Bergen fra de ældste Tider indtil Nu-tiden. Historisk-topografisk Skildring. Christiania 1876. 8⁰. 72 S.

elsen, Yngvar. De dudesche Kopmann unde de Nor-man (Christ. Vidensk. Selsk. Forhandl. 1876 Nr. 8.

Beauvois. La découverte du Nouveau Monde par les Islandais et les premières traces du Christianisme en Amérique avant l'an 1000. Congrès international des Americanistes. Compte rendu de la première session. Nancy 1875. I. S. 41—93.

Madier de Montjau. Analyse d'une notice de G. Gravier, de Rouen, sur le roc Dighton ibid. S. 166—192.

Grøndal, Benedikt. Note sur la découverte de l'Amérique antécolombienne, ibid. S. 37—41.

Bowen, F. B. America discovered by the Welsh in 1170 a. D. London 1876. 12⁰.

Storm, Gustaf, Dr. Om Limfjordens ældre Aabning mod Vest og Snorre Sturlassöns Kjendskab til Jyllands geografiske Forhold. Historisk Tidsskrift udgivet af den norske hist. Forening. Fierde Bind. S. 113—134.

Bergsøe, S. Die angeblichen Zeugnisse von wendischen Einfällen in Dänemark. Zeitschrift für Numismatik, herausg. von Alfr. v. Sallet. II. Band 1875. S. 258—63.

Indeholder en Kritik af P. Brocks Afhandling i Aarb. f. nord. Oldk. 1874. Modbemærkninger af Brock findes i samme Tidsskrift III. Band. 1876. S.

Schirren, C. Beiträge zur Kritik älterer holsteinischen Geschichtsquellen. Leipzig 1876. 8⁰. VIII. 270 S.

Indeholder en kritisk Undersøgelse af Helmolds Forhold til Adam af Bremen.

Koppmann, Karl. Hamburgs Stellung in der Hanse. Hansische Geschichtsblätter. Jahrg. 1875. Leipzig 1876. S. 1—28.

Kaestner, G. Das refundirte Bisthum Reval. Untersuchungen zur Gesch. von Harrien und Wirland im 13. Jahrh. Göttingen 1876. gr. 8⁰.

isen, Gotthard von. Ueber den letzten Urkundenfund m Revalschen Rathsarchiv. Beiträge zur Kunde Esth- .iv- und Kurlands, herausg. von der Esthländischen Literäri- chen Gesellschaft. Band II. Heft 2. S. 147—174. Reval .876. 8°.

ist, Eduard, und Gotthard von Hansen. Regesten der im ahre 1875 im Rathhause zu Reval wieder auf- ;efundenen Documente. ibid. S. 174—2VO.

Foruden talrige nye Dokumenter findes her ogsaa Originalerne til af de danske Konger i det 13. og 14. Aarhundrede udstædte Privi- er for Reval, tilligemed andre kongelige Breve. Aktstykkerne om- ; Tiden 1248—1652.

tbeck, Eugen von. Die älteren Rathsfamilien Revals. Reval 1875. gr. 8°. 61 S.

linszky, Alexander. Die Universität Paris und die Fremden an derselben im Mittelalter. Berlin 1876. 8°. IX. 234 S.

S. 217—225 findes Fortegnelse og Levnetsbeskrivelse af frem- ende Danske, som have opholdt sig ved og beklædt Lærerembeder Universitetet i Paris. S. 61—65 indeholder Oplysninger om det ske Collegium, om Upsalas, Scaras og Linköpings Collegier i Paris.

rgsse, S. A. Münze Waldemar des vierten, Her- zogs von Jütland. (Med en Tillægsbemærkning af E. Merzbacher.) Zeitschrift für Numismatik, herausg. von Alfr. v. Sallet. II. Band. 1875. S. 24—28.

echt, C., Dr. Herzog Albrecht von Mecklenburg rettet Berlin 1349. Vortrag gehalten in der Sitzung des Vereins für die Gesch. Berlins am 30. December 1876. 4°. 17 S.

En Skildring af Kong Valdemar Atterdags og Markgrev Ludvig af andenburgs Angreb paa Berlin 1349.

oll, W. Gozewyn Comhaer, een nederlander aan het hoofd der kerk van Ijsland. Overgedruckt uit de Verslagen en Mededelingen der Koninklijke Akademie van We- tenschappen. Afdeeling Letterkunde. 2. Reeks, Deel VI. Amsterdam 1876. 63 S.

Indeholder Efterretninger om en Guldsmed fra Deventer, Gerrit Combaer, som c. 1408 forlod sit Fædreland og i Danmark blev kongelig Myntmester[1]). Tillige om Sønnen Gozewijn, der efter Johan Jerichinis Mord 1433 blev Bisp i Skalholt. I Slutningen af 1445 er han i England (S. 37) og døde i Deventer 19. Juli 1447 (S. 44).

Biskop Eysteins Jordebog (den røde Bog). Fortegnelse over det geistlige Gods i Oslo Bispedømme omkring Aar 1400. Efter offentlig Foranstaltning udgivet ved **H. I. Huitfeldt.** Andet Hefte. Christiania 1876.

G. Frhr. v. der Ropp. König Erich der Pommer und die skandinavische Union. Leipzig 1875. (Habilit. Schrift).

G. Frhr. v. der Ropp. Zur Deutsch-Skandinavischen Gesch. des XV. Jahrh. Leipzig 1876. 8⁰. IV. 187 S.

See L. S. 1.

Schäfer, Dietrich. Zur Frage nach der Einführung des Sundzolls. Hansische Geschichtsblätter. Jahrg. 1875. S. 41—43.

See L. S. 1.

Koppmann, Karl. Zur Belagerung Flensburgs im Jahre 1431. Hans. Geschbl. Jahrg. 1875. S. 127—129.

Daae, L. Bidrag til Norges Historie i Aarene 1434 —1442. Hist. Tidsskrift, udg. af den norske hist. Forening. 4. Bind. S. 62—108.

Af særlig Interesse er Skildringen af Oprøret i Norge 1436 og 1438 imod Erik af Pommern.

C. T. O. Nya Bidrag til Unionstidens historia. Svensk Tidsskrift för Literatur, Politik & ekonomie, utg. af Harald Hjärne. 6—7. H. S. 503—523.

Indeholder Anmeldelse og Bedømmelse af Pal.-Müller: De første Konger af den Oldenborgske Slægt, og Styffe: Bidrag til Skandinaviens historia. IV.

---

[1]) De eneste Mønter, man kjender fra Nestved, ere — under Erik af Pommern — slagne ved ham (cfr. Listov: Nestved Kjøbstad i Middelalderen S. 15—16).

ı der grausamen Tyrannischen Myssehanndelung o Künig Christiern, des namē̄s der ander vō Denıark jm Reich zu Sweden begāgen hatt. (Fotolitogr. ftryk af Originaludgaven, trykt i Söderköping 1523.) Stockɔlm 1875. 4°. 6 Blade.

lection des chroniques Belges inédites. Gachard es bibliotheques de Madrid et Escurial. Bruxelles 375. 4°.

S. 207 findes en Notis om Philip de Bonnière, »gouverneur des ces du Danmark«. S. 209—210 nævnes Charles de Bonnière som ısk Gesandt i Danmark 1646—1647.

: Saturday Review. 29. January 1876.

Under Overskriften »The old masters of the Royal academy« III. es omtalte Mabuses Portrait af Christian II.'s 3 Børn. Det tilhører en af Radnov.

l. **Merle d'Aubigné.** Histoire de la Reformation en Europe au temps de Calvin. T. VII. Genève. — Daıemark, Suède, Norvége. Hongrie, Pologne, Pays-Bas. Paris 1876. 8°.

Efter Forfatterens Død er Udgivelsen besørget af Ad. Duchemin. ormationen i Danmark er skildret tildels efter samtidige Kildeskrifter ı efter Münters Kirkehistorie. (S. 157—434.)

itz, G. Zur Geschichte der Grafenfehde. Forschungen zur deutsche Gesch. XV. S. 127—130. 1875.

Indeholder tre Breve fra Maj 1534 angaaende Lybækkernes Angreb Holsten.

ape, I. F. Magister Gieble Pederssen. Kirkelig Kalender for Norge. Redig. af Th. C. Bernhoft. Tredie Aarg. 1877. Kristiania 1876. S. 33—60.

Mag. Gieble Pederssen var den første evangeliske Biskop i Bergen 37—1557.

ıck, W. Prof. Des Kurfürsten August Verwichelungen mit den Ernestinern und dem Markgrafen Albrecht von Brandenburg-Kulmbach beim Antritte der Regierung. Archiv für die sächsische Gesch. Neue Folge. Band III. S. 141—181 og 238—266.

S. 168 ff. findes Meddelelser om det danske Gesandtskab, der paa Christian III's Vegne mæglede mellem Kurfyrsten og Markgreven.

Russwurm, C. Nachrichten über das Geschlecht der Ungern-Sternberg. Erster Theil. Lebensbeschreibungen. A. Ordenszeit. B. Schwedische Zeit. Breslau 1875—1876. 8°. 398 S. Zweiter Theil. Urkunden und chronologische Notizen. Breslau 1876.

Til dansk Historie findes Oplysninger II. S. 217. 218. 252. 370. S. 252, Nr. 180 meddeles en Notis om Familien Unger efter en Optegnelse i Geheimearkivet. »Paa Frederik I's Tid har Otto Unger nedsat sig i Danmark, og fra ham nedstammer en anselig Slægt«.

Johan Renner's Livländische Historien. Herausg. von **Richard Hausmann** und **Konstantin Höhlbaum.** Göttingen 1876. 8°. XXXV. 427 S.

Se L. S. 11—14. Er især af Vigtighed for Aarene 1556—1561, da Johan Renner selv opholdt sig i Livland.

Lossius, Joh. Drei Bilder aus dem livländischen Adelsleben des XVI. Jahrh. I. Die Gebrüder, die Uexküll zu Fickel. Leipzig 1875. 8°. 82 S.

S. 23—40 meddeles Efterretninger om Konrad Uexküll, livlandsk Partigjænger, hans Angreb paa Lybæk og Holsten 1556, og hans Drab 1560 foranlediget af Frederik II., cfr. Hist. Tidsskr. 4. R. II. 918. — S. 41 ff. om Heinrich Uexküll, dansk Partigjænger i Livland, som 1558 holdt Slottet i Reval besat, og om hans senere Virken i dansk Tjeneste.

Reimann, F. Das Verhalten des Reiches gegen Livland in den Jahren 1559—1561. Sybel Historische Zeitschrift. 35. Band. S. 345—380.

Svedelius, W. E. Minne af Riksmarsken grefve Svante Sture. Svenska Akademiens handlingar ifrån år 1796. 51. Delen. S. 59—384. Stockholm 1876. 8°.

Hankell, I. Erik XIV's fall. Historisk berättelse. Stockh. 1876. 8°. 170 S.

Du Bonin. Aufzeichnungen über die erloschenen Linien der Familie Dohna. Als Manuscript gedrucht. 1—2. Berlin 1876. gr. 8°. (348 S. og 372 S.)

er Liske. Øfversigt af den Polska Literaturen med ärskildt afseende på Svenska Historien. III. Silfvertolpe. Hist. Bibliothek. 2. Delen. S. 369—435.

Om Fredsunderhandlingerne i Stettin 1570. (S. 372—395. Martin ners Beretning til Sigismund). Om Congressen i Oliva (S. 395— smlgn. Bilag 424—435. Bilag I indeholder en Beretning om derburgs Indtagelse ¹⁸/₁₂ 1658). S. 436 findes Svensk Memorial for ındter til Mødet i Brömsebro 1572.

ıhens, G. James VI in Tönsberg 1589. With photoraph of on oaken tablet, erected in the Church of St. Mary ı commemoration of his visit. Proceedings of the society f antiquaries of Scotland. 1876. 8⁰. 6 S.

ıhei Tychonis, et ad eum virorum doctorum epitolæ collectæ et editae a **F. R. Friis.** Fasc 1. Leipzig .876.

Om Tycho Brahe findes to Notiser i Anzeiger f. Kunde der deut- ɜn Vorzeit Novbr. 1876. S. 331: Aus dem Erlebnissen eines ɜschen Arztes.

lsen, Yngvar. Nogle Notitser om Johan von Mönnick- ıofen. Norsk historisk Tidsskrift. 4. Bind. S. 109—112.

Bemærkninger om Skotternes Expedition i Norge 1612 efter utrykte ve fra Riksarchivet i Stockholm.

'ap, Daniel. Tidsbilleder fra det 17. Aarhundrede. Theologisk Tidsskrift for den evangelisk-lutherske Kirke i Norge. Udg. af C. T. Caspari og Gisle Johnson. Ny Række. I. Binds 3—4. Hefte. Christiania 1876. 8⁰. S. 385—417.

lwich, Dr. Zur Geschichte Wallensteins im Jahre 1633. Archiv für die sächsische Geschichte. Neue Folge. 3. Band. S. 289—368.

Indeholder vigtige Oplysninger om Christian IV's Forhandlinger d Wallenstein (S. 295—300. 320. anm. 61), og talrige Bidrag til ks Historie (S. 337—338. Anm. 89).

ihner, Fr. Dr. Johan von Rusdorf, kurphälsischer Gesandter und Staatsmann während des dreiszigjährigen Krieges. 1. Th. Halle. Wittenberg 1876. 8⁰. 28 S. (Inauguraldiss.) I—II. Halle 1876. 8⁰. 122 S.

Cronholm, Abraham. Trettioåriga Kriget och Underhandlingarna i Tyskland från Gustav II. Adolphs död till Westfaliska fredsslutet. Första delens första afdelning. Stockholm. 8⁰. IV. 607 S.

Odhner, C. T. Sveriges deltagande i Westfaliska Fredskongressen och grundlägningen af det svenska Väldet i Tyskland. Kongl. Vitterhets Historia och Antiqvitets-Akademiens Handlingar. 27. delen. Ny Följd. 7. delen. Stockholm 1876. 8⁰. 330 S.

Se 5te Bind L. S. 18—28.

Wehrmann. Gesandtschaftsbericht über die Theilnahme der Hansestädte an die Friedensverhandlungen zu Brömsebro 1645. Zeitschrift des Vereins für Lübeckische Gesch. und Alterthumskunde. Band III. H. III. S. 407—475. Lübeck 1876.

Wehrmann. Bericht über die Gesandtschaft der Hansestädte nach Stockholm zur Beglückwünschung der Konigin Christine im Jahre 1645. ibid. S. 476—488.

Hammarström, P. A. Om Tullforhållandena mellan de skandinaviska rikena från äldsta tider till freden i Brömsebro 1645, med særskildt afseende på Øresundstullen. Lunds Universitets Årsskrift. Tom. XII. (1875—1876.) 4⁰. 31 S.

Starbäck, Georg. Berättelser ur Svenska Historien. Fortsättning af P. O. Bäckström. 14. delen. Carl X Gustaf. Stockholm 1876. 8⁰. 532 S. 15. delen. Carl XI's minderårighet. ibid. 8⁰. 440 S.

Nielsen, Y. Eilerik Visborgs Kamp med de Svenske 1658. Norsk hist. Tidsskrift. 4. Bind. S. 286—288.

Grossmann, Jul. Die Amsterdamer Börse vor zwei hundert Jahren Haag 1876. 8⁰. VI. 112 S.

En interessant Oversigt efter Lisolas Indberetninger om de politiske Forholds Indvirkning paa Amsterdams Børs-Courser. S. 80—88 gives

ltil ukjendte Oplysninger om Danmarks og Hollands Underhandlinger 72—1673, som førte til Tractaten af 10/20 Mai 1673.

aget vid Lund den 4. Decbr. 1676. Sthm. 1876. 24 S.
aget vid Lund den 4. Decbr. 1676. Sthm. 1876. 27 S.

Ei i Boghandlen.

jer, Magnus. Øfversigt af Sverigs yttre politik under åren 1676—1680. Ett bidrag till Johan Gyllenstjernas historia. Akad. Afhandling. (Upsala). Upsala. 8⁰. 141 S. (Upsala Universitets Årsskrift 1875.)

eslau, Harry. Actenstücke zur Gesch. Joseph August du Cros', eines abenteuernden Diplomaten aus dem Ende des 17. Jahrhunderts. Berlin 1875. 4⁰. 36 S.

Du Cros, en forløben fransk Munk, optræder i Slutn. af 17. Aarh. m Diplomat i forskjellige Staters Tjeneste, blandt andre ogsaa i Dan-ırk og hos det holsten-gottorpske Hus. Af de her meddelte Akt-'kker ere to interessante Breve fra Congressen i Nymwegen 1678 af tydning for dansk Historie. Ligesaa Du Cros' Forsvarsskrifter 1708 ıans Strid med den berømte engelske Statsmand Sir William Temple.

ıbert, L. M. B. Forhandlingerne om Christian V's danske og norske Lovs anden Bog og om Kirke-ritualet for Danmark og Norge. Theologisk Tidsskrift for den evangelisk-lutherske Kirke i Norge. Udg. af C. P. Caspari og Gisle Johnson. Ny Række. 4. Binds 3—4. Hefte. Christiania 1876.

émoires de Charlotte-Amélie de la Trémoille comtesse d'Altenbourg (1652—1711): par **E. de Barthélemy.** Genève 1876.

Indeholder en Del Træk med Hensyn til Christian V's Hof, saa-ıdes en begeistret Skildring af Ulrike Eleonore. Derimod findes intet m Griffenfeldt, der ikke engang nævnes.

linutoli, Carlo. Federigo IV. re di Danimarca e di Norvegia e Mª Maddalena Trenta. Ricordo di storia lucchese degli anni 1692—1709. Lucca 1875. 8⁰. 46 S.

Forfatteren giver efter utrykte Kilder en Skildring af Frederik IV's ıesøg i Lucca 1692 og i Florents 1709. I førstnævnte By knyttede ıongen en Forbindelse med en ung Adelsdame Maddalena Trenta, som enere traadte ind i et Kloster i Florents, hvor Kongen paa sin anden leise 1709 besøgte hende.

Bundt, Heinrich. Carl XII. Verbindungen mit Frankreich während seines Aufenthaltes in Sachsen im Jahre 1706—1707. Rostock 1875. 4⁰. 20 S. (Inauguraldissert.)

Koser, Reinh. Der Katastrophe der Schweden in Schleswig-Holstein im Jahre 1713. Zeitschr. f. Preussische Gesch. und Landeskunde, herausgeg. von Const. Rössler. Jahrg. 12. Berlin 1875.

Sorterup, I. Æredigt i Anledning af Frederik 4's Seirvindinger, især den sidste erholdet i Norge 1718 den 11. Decbr. Udg. af Martin Andresen. 1876. 8⁰. VI. 119 S.

Er et Aftryk efter et Manuskript fundet i Bibliotheket paa Gaarden Rød i Nærheden af Frederikshald. Det har tilhørt C. Anker ɔ: Carsten Tank Anker, f. 1747, d. 1824.

Flood, Constantius. Povel Juel, en Levnetsbeskrivelse. Mandal 1876. 8⁰. 128 S.

Efter trykte og utrykte Kilder i Archivet og Bibliotheket i Christiania, smlgn. Sechers Afhandling i Danske Saml. 3. Bind, S. 47—68.

Rathery, E. I. B. Le Comte de Plélo. Paris 1876. XXXI. 8⁰. 300 S.

En Biographie af den unge ridderlige Franskmand, som fandt Døden i Danzig 1736. Heri findes Uddrag af Plélos Correspondance fra Kjøbenhavn 1729—1735, som giver fyldige Bidrag saavel til Personal- og Culturhistorie som politisk Historie. Dog har det biografiske Synspunkt, hvorfra Forf. har anlagt sin Bog, berøvet den en Del af den politisk-historiske Interesse, den ellers vilde have havt. Paa mange Steder afskjærer Forf. netop den Del af Correspondancen, som vilde have størst Interesse for os.

Nilsson, Oluf. Danmarks uppträdande i den Svenska Tronföljarefrågon, åren 1739—1743. III. Malmö 1876. 4⁰. 24 S.

Bang, A. Chr. Brødrene Siverud. Skitse fra Hernhutismens Tid i Norge. Kirkelig Kalender for Norge. Redig. af Th. C. Bernhoft. Tredie Aarg. 1877. Kristiania 1876. S. 109—119.

Skavlam, Aage. Erik Pontoppidan og hans Beskrivelse af Norge. Folkevennen. Et Tidsskrift, udg. af Selskabet for

Folkeoplysningens Fremme. 24. Aarg. 1875. Christiania. S. 421—464.

Eichelmann, O. Seekriegsrechtliches aus dem siebenjährige Kriege. Russische Revue. 5. Jahrg. 2. Heft.

Indeholder Oplysninger om Handelsforhold mellem Rusland, Sverig og Danmark.

Hasse, P. Ein Schriftstück aus dem Jahre 1754, durch welches die Regierung der groszfürstlichen Antheils von Holstein die an den Kaiser zu richtende Bitte um Gewährung einer Moratorium zu begrunden sucht. Zeitschr. d. Gesellsch. f. Schl.-Holst.-Lauenb. Gesch. 6. Band. S. 161—186.

Friederich August, Freiherr von Hardenberg. Preussische Jahrbücher herausg. von H. v. Treitscke. 35. Band. Berlin 1875. S. 600 ff.

En Notis findes her om Grev Lynars Optræden, da Hardenberg som hessisk Gesandt 23. Septbr. 1757 klagede over Richelieus Brud paa Conventiouen i Kloster-Seven, som Kongen af Danmark havde overtaget Garantien for.

Brückner, A. Die Familie Braunschweig in Russland im achtzehnten Jahrhundert. St. Petersb. 1876. 8⁰. 148 S.

Brückner, A. Die Familie Braunschweig in Russland. 1. Das Schreiben der Prinzessin Katharina an den Kaiser Alexander. Russische Revue 1876. 4. Heft. S. 364—369.

Forf. søger at modbevise Granzows Meddelelser i Hist. Arch. 1873, II. og 1874 Juli angaaende Prindsessens Skrivelse om sit Ophold i Horsens.

Schlettwein. Bild der Prinzessin Katharina. Jahrb. des Vereins f. mecklenb. Gesch. 41. Jahrg. 1876. S. 155—156.

Hennes, I. H. Aus Friederich Leopold v. Stollbergs Jugendjahren. Nach Briefen der Familie und anderen handschriftlichen Nachrichten. Frankf. a. Main 1876. 8⁰. 184 S.

Brevene ere fra 1770—1782.

Trevelyan, George. The life and letters of Lord Macaulay. In four volumes. Leipzig Edition 1876. 8⁰.

Vol. II. S. 25—26 findes en Beretning af Lord Holland om Christian VII's Optræden ved forskjellige Leiligheder.

Schilder, K. N. Catharina II. und Gustaf III., König von Schweden 1789—1792. Russkaja Starina. 7. Aarg. 11. H.

Minnen och anteckningar af Lars von Engeström. Utgifna af **Elof Tegnér.** Första och andra bandet. Stockh. 1876. 8⁰. XVI. 360 S. VI. 434 S.

Barthold Georg Niebuhr. Eine Gedächtnisschrift zu seiner 100 jähr. Geburtstage 27. Aug. 1876, von **Joh. Classen.** Gotha 1876. 8⁰. 181 S.

Indeholder interessante Meddelelser om Niebuhrs toaarige Ophold i det Schimmelmanske Hus (1796—1798), og som surnumerair Secretair ved det kgl. Bibliothek (S. 35—38). Senere om hans Virksomhed som Embedsmand ved Banken Juli 1800—Septbr. 1806, S. 43—48.

Michelsen, A. E. Briefe von Schiller an Herzog Friedrich Christian von Schleswig-Holstein-Augustenburg über ästhetische Erziehung. Deutsche Rundschau. 2. Jahrg. 1876. H. 7. S. 67—81.

Brevene ere særskilt udgivne under Titel: Briefe von Schiller an Herzog Fr. Chr. v. Schl.-Holst.-Augustenborg über ästhetische Erziehung. In ihrem ungedr. Urtexte hrsg. v. A. E. Michelsen. Berlin 1876. 8⁰. 170 S.

Urlichs, L. Der Briefwechsel des Herzogs von Augustenborg mit Schiller. Deutsche Rundschau. 2. Jahrg. 1876. Septbr. S. 373—390.

Fromm, L. Geschichte der Familie Zepelin. Schwerin 1876. 1—2. Lex. 8⁰. IV. 397 S. 131 S.

Familien har i Slutningen af 18. Aarhundrede udbredt sig til Danmark.

Flood, Constantius. Maanedsløitnant Edward Andersen. Ny illustrered Tidende. 13—20. Aug. 1876. Nr. 33—34. Christiania.

Bidrag til Krigens Historie 1807—1809.

ood, Const. Listerlandet. Skildringer og Optegnelser fra ældre og nyere Tid Christiania 1876. 8⁰. 192 S.

Indeholder blandt Andet ogsaa Skildringer fra Krigen 1807—14.

elsen, Yngvar. Aktmæssige Bidrag til Sveriges politiske Historie 1812—13. (Christiania Vidensk. Selsk. Forhandl. 1876. Nr. 7.)

reitschke, H. v. Preussen auf dem Wienercongresse. Preussische Jahrbücher. 37. Band. 1876. S. 281—327.

S. 306—313 omhandler Forhandlingerne om Byttet af Forpommern ; Rygen med Lauenburg.

aae, L. Breve fra Danske og Norske især i Tiden nærmest efter Adskillelsen. Kjøbenhavn 1876. 8⁰. 375 S.

aul Christian Holsts Efterladte Optegnelser om sit Liv og sin Samtid, udg. af den norske hist. Forening. Christiania 1876. 8⁰. VIII. 193—517.

arl XV. Politiska Tilldragelser i Europa från år 1814 till och med 1876. Af **Junius.** Första delen. Sthm. 1876. 8⁰. IV. 399 S.

Forfatteren er G. C. Hebbe.

auli, R. Geschichte Englands seit 1814—1815. 3. Theil. Leipzig 1875. 8⁰.

S. 343—344, 389, 454—457 findes Vidnesbyrd om den engelske resses og det engelske Folks Sympathie for Danmark i dets 3aarige amp med Tydskland.

le la Guéronnière. Le droit public et l'Europe moderne. Tome 1—2. Paris 1876. 8⁰.

Første Dels Cap. IX indeholder under Overskriften «le traité de rague» (S. 387—429) en Oversigt over den dansk-tydske Strid fra 848—64.

Ashley, E. The life of Henry John Temple, Viscount Palmerston. 1846—65. T. 1—2. London 1876. 8⁰.

I. 85 berører Forholdene i Danmark 1848. II. 229—71. Forholdene 1864.

Blätter aus dem Tagebuche eines hannoverschen Officiers aus den Jahren 1848 und 1849. Hannover 1876. gr. 8⁰.

Zur inneren Geschichte Dänemarks in den letzten 12 Jahren. Unserere Zeit. Hrsg. von Rud. Gottshal. Neue Folge. 12. Jahrgang. 19. Hefte.

Herrman, Paul. Les marines sécondaires de la Baltique et de la mer du Nord. Revue d. deux mondes. 15. Janv. 1877. S. 399—427.

Borelius, I. I. Skandinavien und Deutschland. Berlin 1876. 8⁰. 102 S.

Bårthold, A. Noten zu Søren Kierkegaards Lebensgesch. Halle 1876. gr. 8⁰.

Cogordan, George. Une secte religieuse et politique en Danemark. Grundtvig et ses doctrines. Revue d. deux mondes. 1. Févr. 1876. S. 524—554.

Kaftan, Julius Dr. Grundtvig, der Prophet des Nordens. Zwei Vorträge. Basel 1876. 8⁰. 35 S.

1. Grundtvigs Leben und Wirken. 2. Der Grundtvigianismus und seine Anhänger.

Jon Jonssonns Saga: the genuine autobiography of a modern Icelander. Frasers Magazine. Nr. LXXXV. January 1876.

Svenskt biografiskt Lexikon. Ny följd. Sjunde bandet. Första häftet. Sthm. 1876. 8⁰. 208 S.

holdt paa

H. Dannenberg u. S. Cohn. Der Münzfund von Lübeck. Zeitschrift für Numismatik, herausg. v. Sallet. IV. Bd. (1876). S. 50—124.

Dette Fund, som er nedgravet 1038—1039, indeholdt adskillige danske Mønter; disse tilligemed de engelske kjøbtes af Grosserer Le Maire i Kjøbenhavn og skjænkedes til den kgl. Møntsamling. Smlgn. herom: Revue belge de Numismatique. 1876. S. 305—306.

---

ygе Brahes meteorologiske Dagbog, holdt paa Uraniborg for Aarene 1582—1597. Udgiven som Appendix til Collectanea meteorologica af det kgl. danske Videnskabernes Selskab ved dets meteorologiske Comité. [Ogsaa med fransk Titel.] Kjøbenhavn 1876. (IV + 263 + LXXV SS.)

Tyge Brahes meteorologiske Dagbog er ikke, som man nde tro efter Titelen, forfattet af Tyge Brahe. Den er reven af forskjellige af hans Medhjælpere og Disciple, men g vel nærmest paa hans Foranstaltning, siden den ene efter n anden har fortsat den, og saasom den findes blandt hans terladenskaber. Den begynder d. 1. Oktbr. 1582 og ender 22. April 1597 efter Opbruddet fra Hveen, og i hele dette dsrum giver den næsten for hver Dag Oplysninger om Vejrliget. l Forstaaelse af disse har Hr. P. la Cour ledsaget den med af ham udarbejdet «Sammendrag af Vejr-Iagttagelserne i yge Brahes meteorologiske Dagbog»[1]. Ogsaa Historikere lle kunne drage Nytte af denne vistnok med stor Dygtighed revne Oversigt, da de jo i Regelen ville savne de nødvenge Forkundskaber til selv at uddrage Resultaterne af Daggen. Der gives Oplysninger om Skydækket, Nedbøren, Vindtningen, Vindstyrken, Varmen (ɔ: Varmens Gang gjennem aret) o. s. v.[2]; men det maa bemærkes, at da man dengang anglede Midler til at angive bestemte Tal for Regnmængden, armegraden o. l., og da Optegnelserne, der saaledes ofte bero

[1]) En Notits, der giver et lille Uddrag heraf, findes i Tidsskr. f. populære Fremstillinger af Naturvidenskaben, udg. af C. Fogh, C. F. Lütken og E. Warming, 5. R. IV. 306 ff.

[2]) Til de meteorologiske Optegnelser maa ogsaa henregnes nogle spredte Efterretninger om Dyreriget, der høre til Sjældenhederne paa den Tid. Saaledes noteres Lærkens Sang (S. 47, 84, 140, 231) og Frøernes Kvækken (S. 121, 123, 144) og fremdeles Ankomsten af Storken (S. 121, 175), Svalen (S. 122, 145) og Hærfuglen (S. 142, 233).

paa et Skjøn, oven i Kjøbet hidrøre fra forskjellige, er det kun med et vist Forbehold, at man tør bruge dem som meteorologisk Materiale, og man vil derfor næppe kunne værge sig mod en vis skeptisk Følelse ved at se Dagbogens mange løse Udtryk satte i System og Tabeller. I Ribe-Bispen Peder Hegelunds Almanakantegnelser har man for øvrigt fra den anden Kant af Riget en Slags Fortsættelse af de hveenske Vejroptegnelser, naturligvis efter en langt mindre Maalestok og endnu mere populært affattede, men til Opfattelsen af enkelte Forhold, som Hyppigheden af Nedbørsdage og Frostdage, indeholde de dog formentlig Bidrag[1]).

Det foreliggende Værk indeholder imidlertid foruden de meteorologiske tillige en Række historiske Optegnelser, og det er disse, vi nu ville vende os til.

Dagbogens Original opbevares i det kejserlig-kongelige Hofbibliothek i Wien (Nr. 10,718). Her saa dens Udgiver, Hr. F. R. Friis, den 1868[2]), herfra udlaantes den til Kjøbenhavn for at udgives, og her maa den atter søges, hvis den trykte Udgave fremkalder Tvivl, som kun Synet af Originalen kan løse. Jeg frygter for, at den endnu en Gang maa foretage den lange Rejse til sit Fødeland. De historiske Opteg-

---

[1]) De begynde 1565 og ende 1613, men det er først i de senere Aar, at den meteorologiske Del af dem har nogen videre Betydning. — I Følge Hegelund indtraf der et Jordskjælv Natten mellem d. 12. og 13. Marts 1594 (Mansa, Bidrag t. Folkesygdommenes og Sundhedspleiens Hist. i Danm., S. 250). Herom indeholder den hveenske Dagbog intet. Den er imidlertid for den første Halvdel af Aaret 1594 saa summarisk ført, at dens Tavshed her siger mindre, skjønt man nok kunde vente, at et Fænomen som et Jordskjælv blev noteret. Men efter hvad Prof. Johnstrup har oplyst (i Oversigt over d. kgl. danske Vidensk. Selsk. Forhandll. 1870, S. 16 ff.), have Jordskjælvene i Danmark desuden en saa lokal Karaktér, at der intet er til Hinder for, at et Stød kan være følt i Ribe, uden at man har mærket noget til det paa Hveen.

[2]) Se hans Beretninger i Danske Samlinger, IV. 263 f. og i Dansk Tidsskr. f. Kirke- og Folkeliv, Lit. og Kunst, udg. af H. Scharling, 1869, I. 266 f.

elser, som først tage deres Begyndelse inde i Aaret 1585[1]) ȝ saa fortsættes lige til Slutningen af Dagbogen, ere, i Følge dgiveren, i Regelen tilskrevne i Originalens Rand; de ere, ger han, tit meget utydelig skrevne, og de ere, hvad enhver ın overbevise sig om ved blot at kaste et Blik i Udgaven, te stærkt forkortede. Endelig adskille de sig fra de meteorogiske Optegnelser derved, at, medens disse hovedsagelig ere ıa Dansk, ere hine paa et Par enkelte Undtagelser nær af.ttede paa Latin. Man maa ubetinget anerkjende det rigtige at Hr. Friis, der naturligvis har medtaget disse historiske otitser, hvis Antal er over 700, i sin Udgave, har indıttet denne saaledes, at der til de to Arter Optegnelser er ıvendt forskjellige Slags Typer, saa at man med stor Lethed ın holde dem ude fra hinanden, og man maa ligeledes billige, han har angivet, hver Gang en ny Haandskrift begynder; en stort videre tør Anerkjendelsen vist ikke heller strækıs, som det formentlig vil fremgaa af en nærmere Undergelse.

Naar et Skrift saaledes som dette udgives af det kgl. ınske Videnskabernes Selskab, skulde man antage i denne nstændighed at have en Garanti for, at det er en paalidelig, ıd Udgave, som bydes; men for saa vidt nogen i god Tro ırtil tager Bogen fat, vil han paa en tydelig Maade blive ıvaret om at tage sig i Agt for at møde med for stor Tillid, et Hr. Pastor, Dr. phil. H. F. Rørdam, som paa Opfordring Formanden i Selskabets meteorologiske Komité har udarbejıt et Register til de historiske Notitser, i de indledende Beærkninger, hvormed han ledsager dette, har udtalt sig paa ı ingenlunde anbefalende Maade om Udgaven. Han gjør op-

[1]) D. 27. April, siger Udg.; men hvorfor ikke regne Notitserne d. 12. og 20. Febr. med blandt de historiske? De ere rigtignok meget kortfattede, hin kun bestaaende af Bogstavet G, der ellers forklares som Gellius (Sascerides), men hvis Forekomst her (S. 49) er overset i Registret, og denne lydende blot »Leg.«, hvad der vel maa forstaas som Legatus. Allerede det d. 27. Okt. 1584 forekommende »Webeck« (ikke heller i Registret) burde maaske snarest regnes til Dagbogens historiske Element.

mærksom paa, at »Vanskeligheden ved Læsningen af Originalens flygtig henkastede Skrifttræk undertiden har været saa stor, at Udgiveren enten har maattet lade staa aabent Rum eller vel ogsaa har læst fejl, og da Originalen forlængst er sendt tilbage til Wien, lade disse Mangler sig ikke saa let mere oprette«. Pastor Rørdam foreslaar exempelvis nogle Rettelser til Steder, der ere meningsløse eller indeholde grove Forsyndelser mod den latinske Grammatik, og hans Forslag, der let lade sig forøge[1]), have ganske sikkert truffet det rette. Han føjer imidlertid til: »Men flere Steder ses Urigtigheden vel, uden at vi saa let kunne løse Knuden«. Men naar en Mand med Pastor Rørdams dybe Kjendskab til Datiden maa erklære sig renonce, hvad skulle saa vi andre sige?

Som bekjendt er der forskjellige Principer at følge med Hensyn til Udgivelse. Nogle holde paa den nøjagtige, man kunde næsten sige fotografiske, Gjengivelse af den foreliggende Text med Bibeholdelse selv af dens aabenbare Fejl, medens andre stille sig friere overfor den og først og fremmest ville, saa vidt muligt, gjengive den fejlfri; nogle indskrænke sig til at skrive af og trykke op, andre anse det for bedst at ledsage

---

[1]) Saaledes maa man formode, at der S. 156 (9. Aug.) i Stedet for »hic discesserunt« bør læses: hinc d. og S. 177 (7. Maj) for »venerunt hic« staa: v. huc. I Originalen kan næppe være skrevet (og findes Fejlen der, burde den have været rettet): »Venit nobilis germanis« (S. 157), næppe heller »cum duobus aliis nobilis« (S. 164) eller »conciliarius« (S. 180) eller »obiit Jannis Aurifaber« (S. 187) eller »discesserunt nobilis hospites« (S. 202) eller »discessit M. Laurents« (S. 250) eller »proficiscitur Larvent Som« (S. 254) eller lignende Besynderligheder. 1. Juli 1591 hedder det: »Abiit Tycho Haf[niam] ad conc.« (S. 180); det sidste Ord forklares i en Note som vistnok værende en Forkortelse af concertationem. Mon der ikke snarere skulde staa: com. ɔ: comitia? Underligt er det, at der skrives: »Conradus obviam mittetur principi« (S. 194), og endnu underligere lyder: »Conradus principem visat in Horsholm« (S. 197). Naar der 8. Jan. 1591 læses: »Discessit Erichus Helsingoram«, skulde man, da den nærmest foregaaende Notits (3. Jan.) siger: »Escherus Bilde venit«, snarere tro, at der maatte staa Escherus ogsaa paa hint Sted: en Erik omtales ellers ikke i de Dage.

Texten med oplysende Anmærkninger, og hver af disse Anskuelser spalter sig igjen i flere. Ganske i Almindelighed at sige, hvilken Methode der er den rigtigste, lader sig ikke gjøre; det maa bestemmes for hvert enkelt Tilfælde og kan maaske endda vanskelig afgjøres. Men én Fordring, en uafviselig Fordring, kan man stille til alle nye Udgaver af historiske Aktstykker og Optegnelser ved Siden af det Krav paa Troskab, uden hvilken det hele Arbejde bliver værdiløst, og det er den, at Udgiveren selv forstaar det, han udgiver, og at det meddeles paa en saadan Maade, at det kan forstaas, om ikke af alle, thi det kan ikke altid ske, saa dog i det mindste af Fagmanden. Derfor kan ikke ethvert Materiale udgives, som det foreligger i Manuskript; det kan være saa raat og knudret, at det nødvendigvis maa undergaa nogen Bearbejdelse, inden det overgives til Bogtrykkeriet. Visselig kan det være en vanskelig Opgave at foretage en slig Bearbejdelse, at finde Nøglen til Gaaderne og at forklare en halvkvædet Vise, men let eller svært, Arbejdet maa gjøres, om Udgaven skal kunne forsvares. Naturligvis vilde det være at forlange Umuligheder, dersom man fordrede, at Udgiveren skulde kunne finde Rede paa alt; men det uforklarlige skal dog være Undtagelsen og ikke Regelen. — Er der nu noget Materiale, som kræver, at dets Udgiver skal være mer end en blot og bar Afskriver, saa er det de historiske Notitser i Tyge Brahes meteorologiske Dagbog, navnlig i Begyndelsen, hvor Forkortelserne ere saa voldsomme, at en hel Sætning ofte reduceres til to Bogstaver, thi her trænger man næsten for hvert Skridt til en Vejleder, der kan tyde den dunkle Skrift. Desværre maa det erklæres, at denne Vejledning saa at sige overalt savnes. Hr. Friis har taget sig Sagen saa let som muligt og foretrukket at lade Læseren paa de allerfleste og især paa alle de vanskelige Steder hjælpe sig selv, saa at nu enhver maa foretage det Arbejde, som Hr. Friis skulde have gjort. Som Bogen nu er, er den derfor halvt ubrugelig for Historikeren. Da det maa antages, at de fleste af Historisk Tidsskrifts Læsere ikke have set den, skal jeg til bedre Begrundelse af denne Dom meddele nogle faa Steder af den; man kan saa selv danne sig en Forestilling om Beskaf-

fenheden af den Hieroglyfskrift, hvormed den i Begyndelsen er opfyldt, og som bydes En uden Spor af Forklaring. Hvor jeg har kunnet det, har jeg her og i det følgende i skarpe Parentheser tilføjet min Opløsning af Forkortelserne, der dog ofte er meget usikker.

1585	28.	Juni.	f. g. N. H.
—	19.	Juli.	Ch. Nor.[1]
—	13.	Nov.	N. H. [ɔ: Nicolaus Hafniam].
1586	12.	Jan.	Tab. rem. [ɔ: Tabellarius remigavit?].
—	24.	—	Tab. ap. [ɔ: Tabellarius appulit?].
—	15.	Aug.	M. Nic. seur. a. Hels.[2]
—	21.	Dec.	C. Reg. [ɔ: Cursor Regius?][3].
1588	15.	Jan.	C. T. recon. Cam. [ɔ: cameram?].
1589	30.	Apr.	C. J. C.
—	30.	Maj.	T. ab H. C. S.[4] [ɔ: Tycho abiit Hafniam cum Sophia].
—	24.	Juli.	Se. çad. de gyngh.[5]
—	20.	Aug.	Lab. E. m. mor (?).

Dette turde være tilstrækkeligt. Enhver, som vil gjøre sig bekjendt med Bogens historiske Indhold, maa altsaa anvende meget Arbejde paa at decifrere den, fordi Udgiveren ikke har gjort sin Pligt. Ikke alene paatvinges der saaledes Læseren et Arbejde, som han maaske kun med stor Tidsspilde og endda ufuldstændig kan udføre — thi ikke hos enhver, der vil læse Bogen, kan der ventes særlige Kundskaber i Tyge Brahes Historie —, men faar man saa efter nogle Aars Forløb atter fat

---

[1]) Findes i Registret under »Nor«. Mon ikke den samme som den »C. Norimbergensis«, der drog bort fra Hveen 18. Sept. 1588?

[2]) Jeg læser det som: Mag. Nicolaus Severini abiit Helsingoram, og formoder, at det er maa være Niels Sørensen Glud, hvem der her er Tale om. Han døde 1623 som Præst i Ribe og var, førend han 1588 blev Lektor i Ribe, Rektor i Sorø. Gjellerup, Jens Dinesen Jersin, S. 83. Ped. Hegelunds Almanakoptegnelser.

[3]) Saaledes er jeg tilbøjeligst til at tyde Bogstaverne. Rørdam, som i Registret ved Dronning Sofies Navn henviser hertil (med et Spørgsmaalstegn), synes at have tænkt sig en anden Læsning.

[4]) Læsningen angives af Udg. som usikker.

[5]) Dette »synes« der at staa, skriver Udg.

ıa den, maa man paa ny begynde med at stave sig frem og dskyde alle de manglende Bogstaver, for at Skriften ikke skal irre En imøde som en Gaade. Maaske vil man indvende, at ·t Arbejde, som jeg saaledes vil lægge paa Udgiverens Skuldre, ngt overskrider Hr. Friis's Kræfter, og at det er at foreække, at han giver, hvad der staar i Manuskriptet, fremfor han opstiller Konjekturer, der maaske vildlede endnu ere. Den første Indvending skal jeg ikke indlade mig paa modsige; til den anden svarer jeg med at spørge, om det ı var en Nødvendighed, at just Hr. Friis skulde besørge denne dgave, og med at henvise til det foregaaende, der synes at ıve gjort det tilstrækkelig sandsynligt, at ikke engang Koens Nøjagtighed fortjener at roses.

Vil man have et fuldgyldigt Bevis paa, hvor uheldig Udıven er, behøver man blot at tage Pastor Rørdams Register for ȝ, thi naar han med sit fortrolige Kjendskab til Datidens Persolhistorie maa siges paa adskillige Steder at have misforstaaet anerne, kan man vel vide, hvilken Skæbne der venter andre.). S.», som siges at være død 12. Maj 1586, gjør han idenık med David Sascerides, der forekommer senere i Dagbogen[1]); ›gstaverne betyde vel snarere Dominus Severinus eller noget ȝnende[2]). — Den «Arn.» [ɔ: Arnoldus], som 12. Apr. 1589

[1]) Dog har han ogsaa «D. S.» staaende for sig i Registret. At saaledes enkelte Bogstaver ere medtagne i Registret, naar Forf. af det ikke har kunnet tyde dem, kan ikke andet end billiges, men hvorfor der er foretaget et Udvalg og ikke alle ere optagne, er vanskeligt at forstaa. Saaledes kan jeg, for blot at nævne et Par Exempler, hverken finde C. T. (S. 99) eller H. (S. 107) eller C. J. C. (S. 123) i Registret, ja selv helt ud skrevne Navne som «Chatharina» og «Marrine» (S. 240) og «Christiernus» (S. 247, 250 f., 256 f.) synes at fattes der.

[2]) I Registret nævnes en Theodorus H.; men mon Bogstavet H har noget med Mandens Navn at bestille? Notitsen (S. 194) lyder saaledes: «Obiit diem Theodorus H. circa 8½ p[ost] M[eridiem].» — Blandt de mange med Fornavnet Johannes findes i Registret en betegnet som «Lund.» [ɔ: Lundensis]; men Textens «Lund.» (S. 110) betyder maaske snarere Byen Lund, hvorhen Johannes drog.

forlod Hveen, er uden nogen Tvivl Arild Hvitfeld, som var kommen Dagen i Forvejen; men i Registret ere de blevne til to Personer. — 19. Maj 1589 læses: «T. ab Erichsh. cum Sor. Marg: Soph: filia venit dom.», hvilket jeg fortolker saaledes: Tycho abiit[1]) Erichsholmiam cum sorore Margaretha; Sophia filia venit domum. Er denne Tydning rigtig, er det Sofie Tygesdatter Brahe, der her tales om, og ikke Tyges Søster, Sofie Ottesdatter, saaledes som Registret angiver. Naar Sofie Ottesdatter siges at forekomme S. 201, er det ubetinget en Fejltagelse, thi den «Præfectus S. B.», som dér nævnes, kan da umulig være en Dame; det er Tyges Broder Sten Brahe[2]). — «Elisabetha T.» (S. 130) opføres i Registret baade som en Thott og en Brahe. Kun det sidste er rigtigt. — En Lisbeth Rosensparre levede næppe 1591[3]). Den «Elizabeta Ros.», som forekommer S. 174, maa derfor være Oluf Rosensparres Hustru, Fru Elisabeth Gyldenstjerne. — «Giorgius B.», som nævnes S. 185-86, kan ikke være Jørgen Brockenhuus, der 1591 endnu ikke var gift[4]); det maa være Jørgen Brahe.

Det bør vel næppe lades uomtalt, at Udgiveren hist og her har føjet en lille oplysende Anmærkning til Texten; men ligesom disse Noters Tal kun er lidet, saaledes ere de Oplys-

---

[1]) Det er et af de mange Beviser paa, hvor lidt Udg. selv har forstaaet, hvad han udgiver, at han ikke engang tør sætte et Abbreviationstegn, naar det fattes i Originalen. At «ab» ovenfor maa være en Forkortelse af abiit, er vel utvivlsomt; saaledes ogsaa 24. Juni 1589 og oftere.

[2]) Sten Brahe, som havde været Lensmand paa Helsingborg 1589—92 (E. Follin, Helsingborgs Hist. S. 289), blev 8. Juni 1592 forlenet med Kallundborg (Algreen-Ussing, Efterr. om Kallundborg, S. 15). Sten Bilde, som der maaske ellers kunde tænkes paa, kunde 1592 ikke kaldes Præfectus, om han end havde Forlening i Norge (Norske Rigsregistranter, III. 121). Han var kgl. Sekretær (Grundtvig, Meddelelser fra Rentekammerarch. 1873–76, S. 185).

[3]) Fru Lisbeth Rosensparre, gift med Axel Brahe og Palle Rosenkrands, fødtes 1592. Friis, Efterr. om d. danske Adelsfam. Rosensparre, S. 33.

[4]) Hist. Tidsskr. 4. R. V. 186, 516.

ninger, de give, paa et Par enkelte Undtagelser nær, af saare ringe Værdi, da de som oftest kun indeholde almindelig bekjendte Ting. Meningen skulde dog ikke være at oplyse de Steder, som enhver kan forstaa, men at forklare de dunkle. Undertiden faar man Indtryk af, at Udgiveren har tænkt sig Bogen læst af det store Publikum, idet han i Noterne giver Forklaringer, som man skulde tro vare aldeles overflødige i et Værk som dette[1]); men hvorledes han saa paa den anden Side har forestillet sig, at det samme Publikum skulde komme over Vanskelighederne uden Kommentar, derom lades vi i Uvished. Kort sagt, der hersker en fuldstændig Planløshed over den hele Udgave, med mindre man vil finde en Plan deri, at Udgiveren har villet slippe saa nemt som muligt fra sit Arbejde.

Ganske anderledes Nytte yder Registret, der i mange Tvivlstilfælde vil kunne række Læseren en hjælpsom Haand; men det følger af sig selv, at Pastor Rørdam ikke har kunnet oprette den skete Skade, ligesom der da ogsaa har været mindre Opfordring for ham til at ofre meget paa et Arbejde af en Natur som dette. Man kunde ellers have ønsket nogle flere Krydshenvisninger, thi ikke let falder det f. Ex. den ind, som S. 147 læser om en «Casparus», at denne findes i Registret under Navnet «Suinderin»[2]), og man kunde ligeledes have ønsket det enkelte andre Forbedringer[3]) og noget større Ensartethed, hvad Sproget angaar, idet de halve Artikler ere paa Latin[4]), de halve paa Dansk. Men det er, som Forf. ogsaa

---

[1]) Som naar han f. Ex. (S. 192) oplyser, hvad en «Enspænder» er for en Mand.

[2]) En Henvisning fra Artiklen «Mar.» til «Ingeldi» havde vist ogsaa været paa rette Sted.

[3]) Hertil vilde jeg f. Ex. henregne, at de Personer, som omtales i Dagbogen uden just at navngives, vare medtagne, hvorved jeg tænker paa flere Adelsdamer, bl. a. Jørgen Brahes Hustru Ingeborg Parsberg (S. 124, 134, 185) og «Amita T[ychonis]» (S. 105), der vel er Anne Brahe.

[4]) F. Ex. «Evardus, stannorum fusor», ɔ: Evert (Sigvardsen) Kandestøber, der jævnlig forekommer i Aktstykker fra den Tid (Danske Saml. V. 174, 176, 185; Nye Dsk. Mag. I. 100; Schlegel, Saml. z. dän. Gesch. I. 1. 100; o.s.v.), og «Nicolaus sartor». Den tydske

selv bemærker, en ligefrem Følge af Materialets Beskaffenhed, at Registret ikke fremtræder i den bedste Form, og man maa ikke glemme, at uden det savnede man al Vejledning til Forstaaelsen af et dunkelt Kildeskrift.

Som Resultat af denne Undersøgelse fremgaar formentlig, at det Arbejde, som Hr. Friis ikke har gjort, maa gjøres af en anden, at med andre Ord de historiske Notitser i Tyge Brahes meteorologiske Dagbog maa udgives i en ny og brugelig Skikkelse. Lad ingen bebrejde mig, at jeg har underkastet den Form, hvori de nu foreligge, en nøjeregnende Kritik, som var denne uberettiget: Bogen er udgivet af det kgl. danske Videnskabernes Selskab, den er ledsaget af Arbejder af saa dygtige og ansete Videnskabsmænd som d'Hrr. la Cour og Rørdam, den er udstyret paa en Selskabet værdig Maade, og den henvender sig ved sit Indhold ene til Fagmænd; det kan da ikke være for meget forlangt at fordre, at dette Indhold fremtræder paa en Maade, der kan gavne Videnskaben og derved være Selskabet værdigt. —

Men, vil man spørge, have de historiske Notitser i den meteorologiske Dagbog en saadan Betydning, at de virkelig fortjene at udgives paa ny? Dette Spørgsmarl fører os over fra den Maade, hvorpaa de ere udgivne, til det Stof, de indeholde. De bestaa, som tidligere bemærket, af over 700 Optegnelser, men man tro ikke, at alle disse give interessante Oplysninger. Hver for sig ere de for den allerstørste Del kun Ubetydeligheder, mange af dem berette kun om en ubekjendt Hanses eller Nielses Afrejse fra Hveen til en af de omliggende Kjøbstæder og Tilbagekomst; men tagne som Helhed have de virkelig Interesse ved de mange gode Vink, de give til at opfatte Livet paa Hveen i hine Øens Glansdage. I et Tidsrum af 9 Aar[1]) kunne vi næsten følge Tyge Brahe Dag for Dag og blive Vidner til, hvilket bevæget Liv det var, han førte, flakkende frem og

Adelsmand Johan Albrecht v. Anweil (»ab Anvil«) har faaet en mindre god Plads under Navnet »Albertus«.

[1]) De historiske Optegnelser strække sig vel over 12 Aar, men det er først i Aaret 1588, at de begynde at omtale Tyge Brahe selv.

bage mellem sin Ø og Sjællands og Skaanes Kyster[1]). Ikke indst urolig levede han, naar han sad hjemme paa Uranieborg ; som en Fyrste modtog de Gjæster, der alle Vegne fra rømmede til ham. Dagbogen fortæller næsten paa hver Side ı disse Besøg: snart var det kronede Hoveder, snart deres ndebud, snart fremmede og danske Adelsmænd, snart erfarne ærde og studerende Ynglinge, der fore over Øresundets Bøl-r for at se de Vidundere, som en enkelt Mands dristige retagelsesaand havde fremtryllet paa den fattige Ø, og for træffe denne mærkelige Mand selv, hvis Navn var kjendt er det halve Europa. Af det underlige Liv, han førte, delt ellem en Videnskabsmands stille Syslen og en Magnats mangetede Virksomhed, giver Dagbogen os paa sin Vis et anskueligt illede, ikke malet med levende Farver (thi Optegnelserne ere a tørre og kortfattede som vel muligt, uden Spor af Fortter-Individualitet), men dog tydeligt. Det vil af den til erflod fremgaa, hvor ganske man har misforstaaet vor bemte Landsmands Karaktér, naar man har troet, at han higede ter at tage Ophold paa Hveen for der ubemærket og uforyrret at iagttage Stjernernes Løb og udgranske Lovene derr[2]).

Da Hr. Friis til sin 1871 udgivne Biografi af Tyge Brahe nyttede Dagbogen, som da allerede, saa vidt man kan se af taterne i hint Skrift, laa færdig trykt fra hans Haand, kunde aaske nogle, der ere ubekjendte med denne Levnetsbeskrivelses əskaffenhed, tro, at der i den er benyttet alle vigtigere i Dag-)gen forekommende Bidrag til Tyge Brahes Historie. Men ke at tale om, at en historisk Fremstilling aldrig vil kunne ltømme og derved overflødiggjøre et Kildeskrift, synes det at ere meget langt fra, at den store Astronoms seneste Biograf t har haft Øje for Dagbogens historiske Betydning. Han ıfører nok i sit annalistiske Arbejde Navnene paa en Del af Udlændinge og Danske, som i Aarenes Løb gjæstede Hveen,

[1]) En enkelt Gang gik Rejsen lige til Jylland, nemlig i Aaret 1595 (S. 236).

[2]) J. L. Heibergs prosaiske Skrifter, IX. 155 f.

men synderlig mere har han ikke faaet ud af sin Kilde[1]). Dette maa dog ikke betragtes som Bevis paa dens Fattigdom. Den, der er lidt fortrolig med Tyge Brahes Historie, vil ved nærmere Eftersyn snart opdage, at han kan øse ikke saa faa Kundskaber af den nye Kilde. Paa et Par Punkter af dens Efterretninger skal jeg henlede Opmærksomheden.

Det er en bekjendt Sag, at Tyge Brahe i det hele var alt andet end afholdt. Hans Stivsindethed, hans Lyst til at drive Spot med andre, hans Stolthed og store Forfængelighed stødte de fleste af dem, han kom i Berøring med, bort fra ham; og lige saa meget som det morede ham at angribe andre med sin hvasse Tunge, lige saa lidt kunde han taale, at man øvede Gjengjæld mod ham; heftig og pirrelig, som han var, fandt han sig ikke i at stilles paa lige Fod med andre. Deraf, at Livet blev ham saa knudret, at Ærgrelser og Krænkelser idelig forbitrede hans Sind. Man er saa tilbøjelig til at skyde Skylden for hans Fald over paa hans Uvenner; man forlanger, at de i Betragtning af hans videnskabelige Fortjenester og berømmelige Navn skulde have givet efter eller dog ladet ham i Fred. Og naturligvis er det højst sandsynligt, at der kan være meget at dadle hos dem, baade Misundelse og andre slette Lidenskaber, men et stort Spørgsmaal bliver det dog altid, om ikke han selv har den største Skyld. Baade som Undersaat, som Medborger og som overordnet lod han i forskjellige Retninger meget tilbage at ønske. Det kan lidet nytte at beraabe sig paa, at en saadan Mand paa Grund af sin Storhed har Lov til at ringeagte de Hensyn, som Hverdagsmenneskerne skulle bøje sig for, thi slige Krav vil Samtiden aldrig i Længden indrømme. Saaledes var det kun en daarlig Trøst for den,

[1]) En mærkelig, skjønt ikke ganske ny, Oplysning har den dog givet ham Anledning til at meddele sine Læsere: »I denne Dagbog er det jævnlig betegnet, hvilke Dage der faldt paa Søndage, og man ser saaledes heraf, hvad der i øvrigt er bekjendt nok, at at man her i Danmark endnu fremdeles vedblev at regne efter den julianske Kalender eller den saakaldte gamle Stil.« F. R. Friis, Tyge Brahe, S. 127. Kun Skade, at Forf. har maattet indskyde: »hvad der i øvrigt er bekjendt nok«.

em Tyge Brahes Spot saarede, at vide, at det var en berømt ınd, der udskød sine satiriske Pile mod ham; tvært imod n maatte have en vis Ret til at sige, at hvis der var Sandd i Spotterens saa stærkt udskregne Interesse for Videnaben, og hvis hans Aand virkelig var saa stor, maatte han nne øve sit Vid i en ædlere Sags Tjeneste end paa at ane sin Nabo. Tyge Brahes trodsige Natur lærte aldrig at je sig, det Udtryk af Stivhed, som hviler over hans Portræt, en tro Afspejling af hans Indre. I alle Forhold skaffede n sig derfor Uvenner. Selv sin nærmeste Slægt stod han a spændt Fod med, selvfølgelig med Undtagelse af hans kjære ster Sofie, den, som i Følge Dagbogen hyppigst af alle har søgt ham paa Hveen[1]). Hvorledes Stemningen mellem ham hans Standsfæller var, er berørt af alle, der have skrevet n ham: den var slet, og den blev i Tidens Løb ikke bedre. an udtalte sig i sine latinske Digte med Haan om deres vevis, og de svarede med at kritisere hans Optræden. Og Sandhed den ødsle Pragt, han udfoldede i sine Byggeforegender og Indretninger, baade de, der havde et videnskabeligt rmaal, og de, som nærmest kun vare Snurrepiberier, medens

[1]) Gjælder det om Tyge Brahe, at han førte et uroligt Liv, var det samme Tilfældet med Søsteren Sofie, som over en halv Snes Gange i et enkelt Aar besøgte Hveen. Ogsaa Erik Lange, hendes vordende Mand, var en hyppig Gjæst der, og det ikke altid paa Smaabesøg, thi fra Midten af Decbr. 1591 til Slutningen af Marts det følgende Aar synes han uafbrudt at have opholdt sig paa Hveen, hvis ikke Dagbogsforfatteren, hvad dog ofte sker, har glemt at notere noget om en Udflugt i Mellemtiden. Efter Marts 1592 høre vi intet om ham i Dagbogen. Da vi af Dsk. Mag. IV. 32 vide, at han paa Grund af resterende Afgifter var indmanet af Formynderregeringen til at møde i Kjøbenhavn 1. Marts 1590 for der at holde Indlager i »Oxelogen«, er det ret interessant allerede d. 10. Marts at træffe ham paa Hveen. — Ogsaa Tyge Brahes Brødre findes der Spor af i Dagbogen, men kun faa. Den ene af dem, Knud, om hvem man for Resten har ytret den Formodning, at han var den af Brødrene, som stod sig bedst med Tyge (Dr. A. Heise i Saml. t. jydsk Hist. og Topogr. V. 211 f.), nævnes kun en eneste Gang, men hans Gaard laa ogsaa i Jylland.

han lod den Bygning, som det var hans Pligt at vedligeholde til Gjengjæld for hans Lensindtægter, staa og forfalde[1]), og den Indbildskhed hos ham, der kom til Orde endogsaa i de Indskrifter, hvormed han smykkede sine Vægge og Instrumenter[2]), vare vel skikkede til at bruges som Vaaben mod den, der saa udfordrende havde peget mod sit Maal som hævet langt over hans jævnbyrdiges lave Interesser[3]). Selv da han forlod

---

[1]) Se Werlauff, De hellige tre Kongers Kapel i Roskilde-Domkirke, S. 17 ff.

[2]) Resenius, Inscriptiones Haffnienses, p. 343.

[3]) Dsk. Mag. II. 186, 188 f. Her findes ogsaa den bekjendte Udtalese af ham:

»Et licet ipse etiam, genitus de gente Brahorum,
Nomen ab insigni nobilitate traham,
Et licet antiqvus materni sangvinis ordo
Bildorum celebrem me qvoqve stirpe ferat,
Nil tamen his moveor. Nam qvæ non fecimus ipsi,
Et genus et proavos, non ego nostra voco.
At mea mens ausis operum majoribus ardet,
In qvibus excellens cernitur esse labor.»

Mange have følt sig tiltalte heraf; mig forekommer det, at Selvfølelsen træder vel stærkt frem. Ubetinget foretrækker jeg i en Adelsmands Mund de bekjendte, af en stik modsat Grundanskuelse dikterede Udbrud, der undfløj Herluf Trolle og Sten Rosensparre (Rothe, Brave Danske Mænds og Qvinders berømmelige Eftermæle, I. 551; 54). Lignende Udtalelser som Tyge Brahes kan man oftere træffe hos Datidens adelige, men de betyde vist i Regelen meget lidet. Paa Ørbæklunde i Fyn har Jesper Friis 1630 anbragt følgende Distichon:

»Qvid genus est? Nil est. Nomen virtute paratur,
Et virtus nostros nobilitavit avos.»

(Dsk. Atlas, III. 597.) 1584 skriver Frans Rantzau i en Stambog:

»Non satis est veterum clypeos jactare parentum,
Nobilis hic vere est, qvem sua facta probant.»

Stammbuch-Blätter des Norddeutschen Adels, hrsg. v. A. M. Hildebrandt, Berlin 1874, S. 322. — Idet jeg citerer dette tydske Skrift, i hvilket ogsaa adskillige danske Adelsmænd figurere, kan jeg ikke lade være at gjøre opmærksom paa følgende der (S. 10) forekommende Linier fra 1633:

t Fædreland for at leve blandt fremmede og til Dels paa ɔres Bekostning, udgjorde hans Følge over 20 Personer[1]), og ı dansk Adelsmand, som saa ham i Hamborg, i hvis Nærhed an opholdt sig paa et af Henrik Rantzaus Godser, ytrer sig .ed stor Bitterhed om hans Lyst til at optræde som en yrste[2]).

At der i den Kreds af unge Lærde og studerende, som an havde om sig, foregik hyppige Personskifter, laa for en or Del i selve Forholdets Natur, da de, som saaledes gik ım til Haande, i det hele kun kunde betragte deres Ophold ɔs ham som en Overgang eller et Uddannelsesled; men at der ;saa har været andre Aarsager til den raske Vexlen, synes meligt. Om nogle ganske enkelte vide vi, at de holdt ud hos ım i flere Aar, andre bortkaldte Døden, medens de tjente ım, men Resten var et uroligt Folkefærd, der snart fik nok ˀ Hveens Herligheder. Da dette havde varet saaledes en Tid ng, og Tyge Brahe vistnok følte, at denne altfor hyppige mskiften ikke var til Baade for hans Virksomhed, indførte han 585 den Skik, at i det mindste nogle af de nye Disciple ıaatte, forinden de optoges, forpligte sig til at blive hos ham tre Aar[3]); men det hjalp ikke stort, og nogle af dem, der etop vare bundne ved en saadan Forpligtelse, droge bort alle-

---

»Wolgeboren ist Ehr, Wol er Zogen ist noch Viel mehr,
Wolgelebet ist frewdt, Wolgestorben ist seligkeit.»

Mulig ere de ældre endnu, men i hvert Tilfælde viser det sig, at Ambrosius Stub ikke kan være Forfatter til det bekjendte, nu under hans Navn gaaende »Impromtu», der ligefrem er en Oversættelse af hine Linier. Jvfr. Ambr. Stubs saml. Digte, 3. Udg. ved F. Barfod, S. 156, 192 f.; N. M. Petersen, Bidrag t. den danske Literaturs Hist. IV. 458 f.

1) Dsk. Mag. II. 348.

2) Utrykt Brev. Endnu i Bøhmen vedblev han at føre stort Hus og holde aabent Taffel (J. v. Hasner, Tycho Brahe u. J. Kepler in Prag, Prag 1872, S. 16 ff.), og 1599 forskrev han ikke mindre end 20 Heste fra Danmark (Friis, Breve og Aktstykker ang. Tyge Brahe og hans Slægtninge, S. 51 ff.).

3) Dsk. Mag. 4. R. II. 33.

rede efter kort Tids Forløb[1]). Hvori Forpligtelserne for øvrigt bestode, er os ubekjendt[2]), kun om den unge Georg Ludvig Frobenius, som, født 1566 i det Würzburgske, i Aaret 1591 var Gjæst i nogle Uger paa Uranieborg, vide vi, at han, da han blev spurgt af Borgens Herre, om han vilde tjene ham, maatte svare nej paa Grund af de utaalelige Betingelser[3]). 6 Aar senere traf Frobenius atter sammen med den danske Astronom paa Godset Wandsborg, som hin havde i Forpagtning. Det blev et lidet glædeligt Møde for Frobenius, hvem det foraarsagede store Tab, og som i sine Optegnelser giver sin Sorg herover Luft i et stille Suk: »Gud tilgive ham det« [4]). Skæbnen vilde, at Tyge Brahe blandt sine Medhjælpere tilsidst skulde faa en Mand, der ikke alene ragede højt op over alle de andre, men hvis Geni endog fordunklede vor berømte Landsmand. Det var Johan Keppler. Han skriver: »Tyge er en Mand, med hvem ingen kan leve uden at udsætte sig for de største Fornærmelser« [5]), en haard Beskyldning, især da den udtales af En, hvis elskværdige, godmodige Væsen og føjelige Karaktér

---

1) Dsk. Mag. 4. R. II. 33 f. Jvfr. Dagbogen S. 147, 239, 247.

2) Bl. a. formodentlig til Hemmeligholdelse af astronomiske Opdagelser, jvfr. Friis, Tyge Brahe, S. 288.

3) F. L. Hoffmann, Der gelehrte Buchhändler Georg Ludw. Frobenius in Hamburg, Hamb. 1867, S. 4—5. Frobenius nævnes ikke i Dagbogen, uagtet han var 4—5 Uger paa Hveen. Overhovedet maa det udtrykkelig fremhæves, at Dagbogen er alt andet end fuldstændig i sine Optegnelser. Saaledes forekommer, for blot at omtale et Par Exempler foruden det anførte, Peder Jakobsen Flemløse, som i Marts 1586 foretog en Rejse til Tydskland fra Hveen efter at have været her i flere Aar (Tychonis Brahe Epistolæ astronom., lib. I, Uranib. 1596, p. 12), ikke i Dagbogen før i Decbr. 1587, for saa vidt man tør udtale sig bestemt, hvor saa meget beror paa Gisninger. Niclas de Vrint, som i Febr. 1596 var paa Uranieborg (Dsk. Mag. 4. R. II. 29), er ikke heller omtalt i Dagbogen, og om den Friherre Augustin af Mørsperg og Beffort, som 1592 skal have gjæstet Hveen (Friis, Tyge Brahe, S. 357), gjælder det, at han i al Fald ikke er navngivet i Dagbogen.

4) Hoffmann, G. L. Frobenius, S. 7.

5) Friis, Tyge Brahe, S. 288.

man stærkt har fremhævet[1]). Dog maa det ikke heller overses, at Keppler i denne Periode af sit Liv var meget ømfindtlig, medens Tyge Brahe, hvem saa mange Sorger hjemsøgte, med Alderen sikkert er bleven endnu mere heftig og fordringsfuld, og at Forholdet mellem dem senere forbedredes betydelig.

Som Lensmand og Herremand havde Tyge Brahe mange Mennesker under sig. Hvis man tror, at han, som havde ytret sig saa ringeagtende om ædel Byrd, optraadte venlig og ligefrem mod sine undergivne, tager man storlig fejl. Ogsaa her viser Hensynsløshed sig som en af hans slemme Egenskaber. Det er bekjendt nok, hvor utilfredse Bønderne paa Hveen vare med ham. Næppe havde han haft Øen i to Aar, før en kongelig Befaling maatte forbyde dem at flytte bort, fordi de paa Grund af hans Byggeri besværedes noget mer end forhen[2]). Men dermed faldt de ikke til Føje, og 1581 maatte Kongen gribe ind og ordne Forholdet mellem dem og Lensmanden, en Ordning, hvorved hver Halvgaards Hoveri blev fastsat til to Dages Værk om Ugen til Lands eller Vands[3]). Sagen var dog heller ikke hermed bragt til Afslutning, Bønderne bleve ved med at ytre Misfornøjelse og føre Klager, som det synes med god Grund, og 1597 skikkedes et Par Rigsraader derover[4]). En af de sidste Efterretninger, Dagbogen indeholder, er netop den, at Bønderne, hvis Klage fremkaldte Ordren til Rigsraaderne om at foretage en Undersøgelse paa Stedet, drage afsted til Kongen[5]). Men Dagbogen fortæller mere. Den giver en Del Oplysninger, som, satte i Forbindelse med hverandre og med, hvad ellers vides, kaste, hvor ubetydelige de

---

[1]) Hasner, T. Brahe u. J. Kepler in Prag, S. 30.

[2]) Friis, Tyge Brahe, S. 89.

[3]) Dsk. Mag. II. 213 ff.

[4]) Dsk. Mag. II. 276, 315 f., 337. Jvfr. Dsk. Mag. 3. R. IV. 263; Dagbogen S. 153; Friis, Breve og Aktst. ang. T. Brahe, S. 3—4, 103; Ol. Wormii Epistolæ, p. 1032.

[5]) 18. Marts 1597 hedder det nemlig: »Abeunt R. ad Reg[em].« Jeg forstaar hint R. som Rustici og sætter Notitsen i Forbindelse med Ordren af 4. April.

end i og for sig ere, et mærkeligt Lys over Forholdene paa Øen og vise, hvorledes Utilfredsheden navnlig hos Tyendet ytrer sig i hemmelige Undvigelser[1]; en Gang kom det endogsaa, som der siges, til Mytteri[2]. Nej, det var tilvisse intet stille og fredeligt Liv, der rørte sig paa den lille Ø i dens Glanstid. Der som næsten alle Vegne var Navnkundigheden dyrekjøbt. —

Medens Dagbogens Meddelelser have givet Anledning til disse Betragtninger over Tyge Brahes Forhold til hans Omgivelser, er der et andet Punkt, hvor dens fuldstændige Tavshed maa vække Forundring og opfordre til nøje Eftertanke. Naar man læser dens mangfoldige Notitser om Folk, der komme og gaa, og om selve Mesterens Færden frem og tilbage, naar man hører, hvorledes hans Børn, alt som de voxe til, jævnlig omtales i den, idet snart Sønnerne sendes i Skole, snart Døtrene skikkes til en Slægtning, og naar man af den erfarer deres Sygdomme, saa paatvinger sig uvilkaarlig det Spørgsmaal: Hvor kan det være, at hans Hustru aldrig omtales med et eneste Ord af Dagbogens forskjellige Nedskrivere? Allerede tidligere hvilede der et mystisk Slør over hans Ægte-

---

[1]) 20. Jan. 1589: »P. Petrus aufugit.« 14. Aug. s. A.: »Aufug[it] nanus vapu[latus?] M. l. M . . . .« (ulæseligt for Udgiveren og uforstaaeligt for Læseren). 8. Nov. 1590: »Sartor ac molitor clam se noctu subduxerunt.« 17. Juli 1592: »P[etrus] et N[icolaus] fugam adornarunt.« 5. Maj 1596: »Conatur Per geck aufugere.« — Derimod tør Notitsen 16. Marts 1596: »Interfecit seipse quidam tritorum« ikke anføres som Bevis paa Slotsherrens Haardhed, da der mangler nærmere Angivelse af Motivet til Handlingen.

[2]) 22. Juli 1596: »Elisabetha filia Pavli pharmacopolæ, Joachimus et Theodoricus propter seditionem dimittuntur.« — Undertiden straffede Tyge Brahe med Fængsel. 13. Okt. 1590: »Sartor in carcerem detruditur.« 16. Okt. s. A.: »Sartor de carcere dimittetur« (mon ikke: dimittitur?). Straffen havde til Følge, at Skrædderen et Par Uger efter løb sin Vej og tog En med sig, Mølleren (s. foregaaende Anm.). Der har vist oftere været Brug for Gaardsretten, hvorom det hedder 19. Aug. 1594: »Hoc die nobis prælectum est Gaardtzret s[ive] de coco et cellario.«

skab, nu synes det at blive tættere. Da flere af dem, som i de senere Aar have skrevet om denne Sag, snarest synes at være gaaede uden om Vanskelighederne, skal jeg gjøre Rede for, hvori de bestaa, idet jeg overlader Løsningen af Gaaden til den, som engang — gid, det maatte blive snart! — vil paatage sig det brydsomme, men taknemmelige Hverv at give os en grundig Skildring af Tyge Brahe baade som Menneske og som Videnskabsmand.

Om Tyge Brahe fortæller hans ældste Biograf, at han i Aaret 1573 holdt Bryllup med en Pige af simpel Herkomst (plebeja) ved Navn Kirstine fra Landsbyen Knudstrup, en Mesalliance, der bragte ham i Strid med hans Familie, saa at Kongen tilsidst maatte mægle Forlig[1]). Dermed er da ogsaa det meste fortalt af, hvad vi vide om hende, førend hun med ham forlod Danmark 1597. Efter den Tid omtales hun oftere, ikke blot i den Ligtale, som Jessenius holdt i Prag over hendes Ægtefælle[2]), men ogsaa i Breve og Aktstykker. Tre Aar efter hans Død gik ogsaa hun bort (hun døde af Vattersot) og begravedes ved hans Side i Teinkirken i Prag[3]). Hun var, som sagt, af uadelig Byrd; om hun var en Bondepige eller en Præstedatter[4]), gjør mindre til Sagen; langt vigtigere er

[1]) P. Gassendus, Tychonis Brahei vita, 2. Ed., Hagæ Comitum 1655, p. 25. Hans Kilde til dette (med Undtagelse af Aarstallet, som det synes) er et Udsagn af Guillelmus Cæsius Jansonius ɔ: Willem Janszoon Blaeu, der i to Aar skal have boet hos Tyge Brahe (jvfr. p. 10). Hans Afrejse fra Hveen i Maj 1596 berøres i Dagbogen (S. 249), men der siges kun, at han hele Vinteren havde været paa Øen. Muligt ogsaa, at Gassendi har faaet Oplysninger om Tyge Brahes Hustru fra Professor Jørgen From († 1651), der var i Besiddelse af Bidrag til Astronomens Historie, s. Olai Wormii Epistolæ, p. 1030; P. Gassendi Opera omnia, T. VI. (Epistolæ), Lugd. 1658, Fol., p. 518. Jvfr. Gassendus, T. Brahei vita, p. 206.

[2]) Gassendus, T. Brahei vita, p. 232. Han navngiver hende ikke, han siger blot: »Cum conjuge honestissima suiqve observantissima femina maxima vixit concordia . . . . consorti suæ facilis.»

[3]) Dsk. Mag. II. 357, 370.

[4]) Dsk. Mag. II. 191. I Følge Tyge Brahes seneste Biograf var hun »en smuk ung Pige» (Friis, Tyge Brahe, S. 45), men desværre

det derimod at faa at vide, hvorledes det forholder sig med de Efterretninger, der mælde, at hun slet ikke har været hans Hustru. Flere gamle adelige Slægtebøger berette udtrykkelig, at han ikke var gift, men levede sammen med en ufri Kvinde[1]).

---

mangler der Henvisning til den ubekjendte Kilde, hvorpaa denne Efterretning vel maa være grundet. Follin (Helsingborgs Hist. S. 71), som giver hende Navnene »Christina Barbara«, har ogsaa mere, end de trykte Kilder synes at hjemle.

[1]) Dsk. Mag. II. 192. Den Omstændighed, at det i Fru Sofie Brahes Slægtebog (Ny kgl. Saml., Fol., Nr. 770) hedder om hendes Broder: »Han gifte(de) sig ikke med nogen Adelspersoner, men havde dog Børn med en Kvinde af privat Stand, med hvilken han sin ganske Livstid som udi Ægteskab levede«, kunde paa Grund af Forfatterindens nære Slægtskab med den paagjældende let faa megen Betydning for Spørgsmaalets Afgjørelse, og det er derfor vel værdt at lægge Mærke til, at de anførte Ord ikke skrive sig fra Sofie Brahe, om de end findes i hendes Bog. Som denne nu er, begynder den med et Blad, der er betegnet som 106, men først Blad 124 tager den gamle Haandskrift sin Begyndelse. Stykket om Tyge Brahe findes nu netop i den første, med en yngre Haand skrevne Del, nemlig Blad 116. I Tidernes Løb er Bogen bleven defekt, og man har suppleret det manglende med en nyere Afskrift, men man har ikke passet paa at hente denne fra rette Sted. At Bogens Hovedmasse virkelig er Sofie Brahes Slægtebog, fremgaar ved en Sammenligning med en anden Slægtebog, som paa Bindet bærer Navnene Palle Urne og Thale Ulfstand samt Aarstallet 1644 (Thottske Saml., Fol., Nr. 1077), thi denne, der paa Titelbladet udtrykkelig siges at være en Udskrift efter en Slægtebog, som har været Fru Sofie Brahes, stemmer nøje overens med den ældre Del af det nys beskrevne Manuskript, hvorimod den afviger fra den yngre Del, der altsaa maa stamme fra en anden Kilde. Stedet om Tyge Brahe lyder i Palle Urnes (det vil altsaa sige Sofie Brahes) Slægtebog ganske anderledes end det før anførte, idet der siges, at »han drog selvvillig af Riget, der han var i hans 51de Aar, med Hustru og Børn til Prag i Bøhmen« (Bl. 142). Søsterens Vidnesbyrd indeholder altsaa en Anerkjendelse af Ægteskabet. Sofie Brahes Slægtebog (Nr. 770) har været ejet af Klevenfeldt, og det er maaske ham, der har ladet den manglende Begyndelse afskrive, man skulde næsten tro efter en anden Slægtebog, som var i hans Besiddelse (nu ogsaa i det Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml.,

Da man nu imidlertid har ment at have Beviser nok for Urigtigheden heraf, har man forklaret den som en Følge af Standsfordomme hos Slægtebøgernes adelige Forfatterinder, der oversaa det ulige Ægteskab. Men Slægtebøgerne staa ikke

---

Fol., Nr. 774), og som skal være forfattet i Ribe ved Midten af det 17de Aarhundrede. Stykket om Tyge Brahe findes her Bl. 256 og har en paafaldende Lighed med det i Nr. 770. — Skjønt der ikke kan være Tale om her at gaa nærmere ind paa en Undersøgelse om de adelige Slægtebøger, skal jeg dog med Hensyn til det berørte Punkt dvæle lidt endnu ved nogle af dem, som findes i det kgl. Bibliothek. Fru Lisbeth Bryske fortæller, som det ses af Citatet i Dsk. Mag., at Tyge Brahe ikke var gift. Hun døde vel først 1674, men da hun var født allerede 1585 (Kvartalsskr. Orion, I. 321 ff.), var hun altsaa 16 Aar gammel ved Astronomens Død. Det samme, som hun siger, læses ogsaa i andre Slægtebøger: 1) Thottske Saml., Fol., Nr. 1078 (S. 4); den har Aarstallet 1643 og har, som jeg ved en anden Lejlighed skal paavise, været Hans Pogvisk's; 2) Ny kgl. Saml., Fol., Nr. 774 b (Bl. 79); den har tilhørt Fru Sofie Gyldenstjerne, der 1652 havde Bryllup med Klavs Juel og døde 1668 (Bang, Saml. af nyttige og opbyggelige Materier, II. 654; Vedel Simonsen, Jørgen Brahes Levnetsbeskriv. S. 103); hun havde faaet Bogen, der paa Ryggen bærer Titlen: »Jomfru« Lisbeth Bryskes Genealogi, af sin Svigermoder, Fru Sofie Sehested; 3) Thottske Saml., Fol., Nr. 1085 (Bl. 90); uden paa Bindet staar: »Knud Bille H. S., Sten Bille H. S.«, Navnene paa to af Henrik Bildes og Lisbeth Bryskes Sønner. — Efterretningen, at Tyge Brahe levede sammen med en ufri Kvinde, findes foruden i de to nævnte Manuskripter (Ny kgl. Saml., Fol., Nrr. 770 og 774) ogsaa i Fru Sofie Belovs og hendes Datter Jomfru Anne Thotts Slægtebog (Thottske Saml., Fol., Nr. 1080, S. 46). Sofie Belov døde 1650 som Enke efter Christen Thott til Boltinggaard (Hofman, Danske Adelsmænd, I. 129, Tab. 2). I en af de ældste Slægtebøger, Fru Marine Bildes (Ny kgl. Saml., Fol., Nr. 771 f, Bl. 7), hedder det noget afvigende: »Tyge Brahe blev ikke forsét (ɔ: gift), mens havde dog mange Børn med en Slegfredkvinde«. Bogen er skreven 1599; dens Forfatterinde var født 1537 (Danske Saml. 2. R. V. 60; Saml. t. Fyens Hist. og Topogr. VI. 305). — Med Sofie Brahes Optegnelse, som den foreligger hos Palle Urne, stemme Slægtebøgerne Thottske Saml., Fol., Nr. 1079 (Bl. 217) og Ny kgl. Saml., Fol., Nr. 772 (Holger Parsbergs, 1671).

ene. I Følge en gammel Udskrift af Forhandlingerne paa Roskilde Landemode 1597 omtaltes der, at Præsten paa Hveen var bleven afsat (samme Aar), fordi han foretog sig Forandringer i Daabsritualet, »saa og at han ikke har straffet og paamindet Tyge Brahe paa Hveen, som i 18 Aar ikke har været til Sakramentet, men med en Bislopperske ligget i ondt Levnet«[1]). Her kan man ikke tage sin Tilflugt til Standsfordomme; Gejstligheden kunde ikke, skulde man tro, betragte det Baand, den selv havde indviet for Alteret, som ikke tilværende, og det ser derfor næsten ud, som om dette Baand slet ikke var blevet knyttet, med mindre man vil antage, at den Person, som betegnes med et saa haanligt Navn, har været forskjellig fra Kirstine, en Antagelse, der dog næppe vil finde stort Medhold.

I Helsingborg Kirke hænger paa Væggen en Metalplade med et latinsk Digt. Det er en Indskrift over en lille Pige paa 3 Aar, hvem Pesten 1576 bortrev. Hendes Fader har selv forfattet Indskriften og kalder hende deri sin naturlige Datter. Hans Navn er — Tyge Brahe[2]). Ogsaa i den nærliggende Wäsby Kirke haves en lignende Indskrift af ham over et lille Barn, en Søn af ham, der døde i Januar 1577, faa Dage gammel; denne Søn betegnes ligeledes som uægte[3]).

---

1) Dsk. Mag. II. 317. Jvfr. Ny kirkehist. Saml. V. 40. Naar der hos Cawallin (Lunds Stifts Herdaminne, III. 328) er Tale om 10 Aar, beror dette vel blot paa en Trykfejl.

2) »Kirstinæ dulciss. filiolæ naturali.« Bang, Saml. af nytt. Materier, II. 289 f. Follin, Helsingborgs Hist. S. 71 (jvfr. Rettelser). Indskriften er desuden trykt flere Steder, s. Dsk. Mag. II. 194.

3) »Claudio dilecto filiolo naturali.« S. P. Sundius (præs. S. Bring), Diss. tractum territorii Lofguddiani Kullen dictum adumbrans, Lond. Goth. 1754, 4°, p. 31; Nordisk Tidskrift utg. af A. Sohlman, 1852—53, S. 260 (23de Ark). Der, hvor Indskriften formentlig først er meddelt, nemlig i S. Bring, Monumenta Scanensia, I. 234—35, har den Aarstallet M. D. L. XXII, men at dette er en Trykfeil, er klart af Texten, der siger, at den er fra 1576. (Strax efter siges Barnet at være død 4 Aar efter det formentlige Bryllup, altsaa 1577.) Sommelius (Lexicon eruditorum Scanensium, I. 286—87), som har optrykt den efter Bring,

Det er mærkelige Oplysninger. Om Datteren har man været tilbøjeligst til at tro, at hun, der var kommen til Verden i Oktbr. 1573, var født af den, der samme Aar efter den gamle Beretning blev hans Hustru, idet man blandt andet har fremhævet, at Barnet ligesom denne hed Kirstine. Skjønt den almindelige Opfattelse angaaende hendes Moder vistnok bør fastholdes, maa det dog bemærkes, at den anførte Bevisgrund ikke har den tillagte Betydning, eftersom Navnet Kirstine fandtes i Brahernes Familie og Tyges andre Børn alle synes at være opkaldte efter hans paarørende. Man har imidlertid næppe tilstrækkelig betænkt, at selv om Datteren var født før Brylluppet, vilde dette dog have legitimeret hendes Fødsel; naar hun desuagtet 1576 af sin egen Fader betegnes som uægte, kan hendes Moder dengang endnu ikke have været gift med ham, og dette bestyrkes yderligere af den anden Gravskrift, hvor han erklærer ogsaa det 1577 fødte Barn for illegitimt. I Mellemtiden, i Aaret 1574, var hans Datter Magdalene født[1]). Hendes Skæbne blev temmelig ublid. Da Lægen Gellius Sascerides, som i flere Aar havde arbejdet paa Hveen, vendte tilbage fra en længere Udenlandsrejse, paa hvilken han 1593 havde erhvervet Doktorgraden i Basel, besøgte han igjen ofte Uranieborg, og en Følge af disse Besøg blev, at han anholdt om Magdalenes Haand. Faderen gav sit Samtykke, men snart kom det til Forviklinger mellem dem, og Enden blev et Brud, der ikke gik af i Stilhed, men gav Anledning til ubehagelige Forhandlinger for Universitets-Konsistoriet[2]). Man vil kunne sige, at Tyge Brahe, som selv havde hentet sig en Brud udenfor sin Stand, næppe kunde nære nogen Betænkelighed ved at bortgive sin Datter til en borgerlig, saa meget mindre som hun under de da herskende Anskuelser ikke godt kunde

---

har da ógsaa uden videre rettet Aarstallet til 1576, hvorimod Trykfejlen er gjentaget af Follin (Helsingborgs Hist. S. 72) og, som det lader til, overset af N. M. Petersen (Bidr. t. den danske Lit. Hist. III. 231).

[1]) Dsk. Mag. II. 194.

[2]) Rørdam, Kjøbenhavns Universitets Hist. 1537—1621, III. 618 og de der citerede Steder.

gjøre Regning paa at finde en adelig Frier; og — selv om man vil betone de forskjellige Stillinger, hvori en adelig Mand og en adelig Kvinde bragtes ved Giftermaal med en uadelig, idet han blev i Standen, men hun sank under den, saa at der nok kunde være nogen Grund for Tyge Brahe, der visselig ikke var Demokrat, til at betænke sig vel, inden han forbandt sin Datter med sin fordums Discipel, — skal det dog indrømmes, at Forlovelsen ikke beviser, at hendes Moder ikke var Tyge Brahes Ægtehustru. Men en Antydning i den Retning, foruden hvad Gravskrifterne og Landemodesforhandlingerne mælde, kunde maaske findes deri, at Datteren i Optegnelserne om Konsistorieforhandlingerne gjentagne Gange kaldes slet og ret Magdalene[1]; det lille Ord «velbyrdig», som ellers nødig fattes foran et Adelsnavn, mangler, ja, hvad mere er, hun tituleres ikke engang «Jomfru». Hun er altsaa ikke bleven betragtet som adelig. Spørgsmaalet bliver nu, om dette var en Følge af Forordningen af 19. Juni 1582, som erklærede en Adelsmands Børn med en uadelig Hustru for ikke at «være eller holdes for Adelbørn eller fri Folk», og som traf ikke alene de Ægteskaber, der bleve indgaaede efter den Dag, men ogsaa dem, der vare stiftede forinden[2]. Men ligesom det ikke

---

[1]) Dsk. Mag. II. 296 f.

[2]) Kolderup-Rosenvinge, Grundrids af den danske Retshistorie, 2. Udg., I. 151 f. (§ 86). Jvfr. J. E. Larsens saml. Skrifter, 1. Afd. I. 384; Stemann, Den danske Retshistorie, S. 319. — I Norge, hvor den samme Bestemmelse indførtes, efter den norske Adels udtrykkelige Anmodning, ved Forordningen af 31. Juli 1591 (se Dsk. Mag. III. 118 f. eller Norske Rigsregistranter, III. 202 f., thi Aftrykket i Paus' Saml. af gl. norske Love, II. 428, hvor Forordningen har faaet en urigtig Dato, har ved at forbigaa et Par Ord slemt forvansket Meningen), gjordes der dog den billige Forandring, at den kun kom til at gjælde de Adelsmænd, som efter den Dag toge ufri Kvinder til Ægte. Desuagtet henvendte Hans Offesen (Rød) sig til Kongen for at faa sine med en ufri Kvinde avlede Børn, hvoraf de to allerede vare gifte med Adelsmænd, erklærede for adelige med fuld Ret til Arv efter ham. Kongen indrømmede hans Begjæring (18. Sept. 1596, Norske Rigsregistr. III. 437 f.), da han havde ægtet Døtrenes Moder

er ganske klart, om Forordningen ogsaa berøvede de Børn, som vare fødte i et sligt ulige Ægteskab før dens Udstedelse, deres Adelskab[1]), saaledes maa man vistnok indvende mod den Betragtningsmaade, der vil forklare det Fænomen, at Magdalene maa undvære alle adelige Attributer, af Forordningen, at denne næppe havde stort at sige i det daglige Liv udenfor de Tilfælde, hvor den fik praktisk Betydning, altsaa i Arvesager. Jeg har lidt ondt ved at tro, at Universitetets Notar, eller hvem der har optegnet hine Forhandlinger, skulde her, hvor der ikke var Tale om Magdalenes retslige Krav, begrundede paa Fødsel, begaa en Uhøflighed mod hende og hendes Fader ved at nægte hende en Titel, som tilkom enhver Adelsmands ægtefødte Datter, selv om han strængt juridisk taget vilde være berettiget dertil. De, hvem Bestemmelsen nærmest interesserede, synes ikke at have overholdt den videre nøje, hverken Regeringen eller Adelen. Hvor lidet Adelen brød sig om at følge Regeringen i den moralske Tendens, hvoraf Forordningen udsprang[2]), viser mer end ét Exempel, og at Regeringen, hos hvem man ellers skulde vente størst Strænghed, ikke heller altid tog det saa nøje med den kongelige Befaling,

---

lang Tid før, end hine Artikler udstedtes; man skulde tro, at en saadan Indrømmelse var overflødig. Regeringsraadet havde imidlertid to Aar tidligere ganske vist Sagen fra sig, men af dets Skrivelse (Nsk. Rigsreg. III. 359) faar man rigtignok ogsaa det Indtryk, at den forholdt sig noget anderledes, end der siges i Kongebrevet fra 1596, hvad enten det nu er Raaderne, som have misforstaaet den, eller det er den paagjældende, som paa egen Haand siden har forbedret den lidt for at finde villigere Øre hos Kongen.

[1]) »Først, at hvor nogen Adelsmand haver taget sig ufri Kvinde eller herefter tagendes vorder og avler Børn med hende, da skulle samme deres Børn ikke være eller holdes for Adelbørn eller fri Folk.« Samling af kgl. aabne Breve, trykt i Kbhvn. 1590 af Mads Vingaard, Bl. Cvo.

[2]) Jvfr. Nyt jurid. Arkiv, VIII. 179 og Hist. Tidsskr. 4. R. V. 151 f. — I Christian IV's norske Lov af 1604 (4. Bogs 7. Kap.) hævdes den endnu (Udg. 1855, S. 78), men i hans saakaldte store Reces af 1643 er den ikke optaget. Jvfr. Stemann, Retshist. S. 319. Deraf følger dog ikke, at den er opgivet.

fremgaar af den hveenske Dagbog. Tyge Brahes Sønner bleve nemlig sendte til Sorø Skole[1]), og det ikke blot den ældste, Tyge, som var født 1581[2]), men ogsaa den yngre, Jørgen, hvis Fødsel faldt i Aaret 1583[3]), altsaa efter Forordningen. For at faa dem optagne i Sorø Skole maatte han imidlertid have Regeringsraadets Tilladelse dertil; men det er aabenbart, at han ikke kunde have sendt dem til denne Skole, der som bekjendt var oprettet for 30 adelige og 30 uadelige Drenge, hvis de der skulde regnes blandt de sidste. I en anden Skole kunde de vel som Sønner af en Adelsmand hæve sig over deres borgerligfødte Kammerater, i Sorø derimod vilde 30 Smaatyranner idelig foreholde dem deres Moders uædle Byrd, dersom denne virkelig i det daglige Liv satte en saadan Plet paa hendes Børn, at de kun vare at agte som ufri. Det vilde have været en utaalelig Stilling for dem, og deres Fader vilde aldrig med Ro have fundet sig i, at hans Sønner udsattes for saadanne Forhaanelser. Deres Skolegang i Sorø er da ikke alene et Bevis for, at Regeringen maa have optaget dem blandt de andre Adelsbørn, men den beviser ogsaa, hvor lidet Adelen i mange Henseender bekymrede sig om Forordningen[4]), thi havde denne gjaldt i sin fulde Udstrækning, kan man være vis paa,

---

[1]) Dagb. S. 154, 199, 211 f.

[2]) Dsk. Mag. II. 218.

[3]) Dsk. Mag. II. 219.

[4]) Rigshofmesteren Christoffer Valkendorfs Broder Erik Valkendorf, hvis Hustru Birgitte Lindenov døde 1568 (St. Friis, Roskilde Domkirke, S. 215), havde efter 1588 to naturlige Sønner, Herluf Eriksen og Christian Eriksen, der begge adledes af Christian IV 1616 (Brasch, Vemmetoftes Hist. I. 197); men allerede forinden han saaledes indtraadte i Faderens Stand, havde Christian ægtet en adelig Dame, nemlig Sofie Krabbe (Weinwich, Beskriv. ov. Stevns-Herred, S. 94). Det bør dog bemærkes med Hensyn til denne Sofie Krabbe, en Datter af Niels Krabbe til Vegholm og Birgitte Skave og en Svigerinde til Fru Lisbeth Bryske, at hun havde en Søster, Ellen Krabbe, der som Enke efter sin første Mand, Frederik Skovgaard, ægtede en Bartskjær i Kjøbenhavn, og en Broder, Ejler Krabbe, som giftede sig med en ufri Kvinde (Hofman, Danske Adelsmænd, II. 201, Tab. 1: Mumme, St. Knuds Kirke i Odense, S. 115).

at den adelige Skoleungdom ikke havde forsømt praktisk at udøve de Lærdomme, som den havde hørt docere i sit Hjem, overfor de hveenske Drenge.

En væsentlig Indvending vil dog kunne rejses mod den Bekræftelse paa Gravskrifternes Udsagn, som jeg har ment at have i Konsistorieakterne. Magdalene havde samme Moder som de øvrige Børn, der bleve voxne[1]). Vare da ogsaa de fødte udenfor Ægteskab? I saa Fald have Regeringsraaderne unægtelig handlet vel ugenert, da de optoge Sønnerne i Sorø Skole. Eller har Tyge Brahe ægtet Kirstine efter Magdalenes, men førend Sønnen Tyges Fødsel? Da synes det, at hun maatte komme til at dele Kaar med hendes senere fødte Søskende. I begge Tilfælde maatte hun behandles paa samme Vis som Sønnerne, og man bliver derfor maaske dog nødt til at opgive Forsøget paa at hente et Bevis for hendes uægte Fødsel i den titelløse Maade, hvorpaa hun nævnes 1596[2]). Hvorledes dette nu end forholder sig, turde det dog staa fast, at den gamle Efterretning om Tyge Brahes Bryllup i Aaret 1573 maa opgives som urigtig, med mindre man, hvortil der næppe er nogen som helst Grund, vil opstille den Formodning, at de to Børn, der døde spæde, ikke havde samme Moder som de andre Børn. Man kunde maaske betragte Brylluppet som en Følge af det Kongebrev, der d. 11. Juni 1580 udfærdigedes til Bisperne[3]), man kunde maaske ogsaa, og det med større Ret efter min Mening, af Optegnelsen om Landemodesforhandlingerne 1597 finde Anledning til at henføre det til et langt sildigere Tidspunkt[4]). Med de for Haanden værende Oplys-

---

[1]) Hun kalder selv Kirstine for sin Moder. Dsk. Mag. II. 359, 361, 365, 369.

[2]) Den lader sig ikke forklare af Forglemmelse eller sligt fra Nedskriverens Side, thi den gjentages. Else Mule nævnes rigtignok ogsaa uden noget Epitheton, men hun var jo ogsaa gift med den borgerlige Professor Niels Krag. Man maa desuden lægge Mærke til, at Magdalene intetsteds i Akterne kaldes med Efternavnet Brahe.

[3]) Dsk. Mag. VI. 221 f.

[4]) At Kirstine, da Tyge Brahe forlod Danmark, var hans Hustru, er ovenfor bemærket. Han betegner hende selv som saadan. I

ninger lader Spørgsmaalet sig ikke afgjøre. Det vilde blandt andet være af Interesse at erfare, hvorledes Formynderregeringen har motiveret Optagelsen af de unge Braher i Sorø Skole, især hvis de, som jeg er mest tilbøjelig til at tro, vare uægte Børn.

Fremstillingen i det foregaaende kunde synes at blive modsagt og altsaa omstødt af et Aktstykke fra 1630, der er udstedt af Tyge Brahes Søster Sofie, den eneste af hans Søskende, som da var i Live, og af hans øvrige nærmeste Slægtninge i Danmark. I dette paa Tydsk affattede Dokument[1]) hedder det, at hans Hustru vel ikke var af samme Stand som han, og at Bestemmelserne om, hvorledes der i saadanne Tilfælde skal forholdes blandt Adelen, endnu ere i Kraft, men at Meningen hermed ikke er, at hans Børn ikke skulde kunne arve hans efterladte Løsøre, i Særdeleshed da efter danske Love hans Hustru »in Ansehen ihrer beiden zusammen offentlichs, unverändertes, ehrsames Lebens für seines eheliches Weibes rechtlich muss erkennet werden. Wo auch sie nicht endlich also für seines rechtes, untadelhaftes Weib wäre gehalten worden, wäre es ihme nimmer gestattet mit derselben alhie in diesem löblichen Königreich bei die sechs und zwanzig Jahr vor seinem Abreise ruhig zu hausen, all dieweil mit einer ledigen, unehelichen Weibesperson zu leben keinem dieses Königreichs, es sei wes Standes er auch sein möchte, nimmermehr zugegeben.« Herefter skulde de altsaa være komne sammen 1571, men at der ogsaa dengang er bleven holdt Bryllup, fremgaar rigtig-

---

det bekjendte skarpe Kongebrev fra Oktbr. 1597, den danske Regerings Farvel til den bortdragne Astronom, forekommer følgende: ». . . ligesom vi og Riget vare saa uformuendes, at vi sligt ikke afsted kunde komme, med mindre du med Kvinde og Børn skulde uddrage og slig Pendinge hos andre betle« (Dsk. Mag. II. 338). Uagtet Udtrykket »Kvinde« har en noget skurrende Klang, ikke mindst fordi der i samme Brev er Tale om Præsten paa Hveen og hans »Hustru«, er det dog vist den korrekte officielle Betegnelse, og der vilde sikkert være blevet anvendt et ganske andet Ord, om der dermed skulde have været angivet, at hun ikke var viet til ham.

[1]) Dsk. Mag. II. 367 f.

nok ikke af Ordene, der synes at være satte paa Skruer. Hvorfor siges det ikke ligefrem, at de ere blevne viede sammen? Det ser næsten ud, som om det lange uforstyrrede Samliv skal have samme Virkning som den kirkelige Handling. Og er det ikke forunderligt, da det netop er Sofie Brahe, som har været med at udstede Dokumentet, at denne Tyges elskede Søster, der desuden nærede levende Interesse for Personalhistorien, ikke har kunnet angive noget nærmere om Bryllupet? I Mangel af bedre Bevis tages der Tilflugt til et saa lidet sigende Argument som det, at man ikke vilde have tilladt dem at leve sammen, hvis de ikke havde været Ægtefolk, en Paastand, hvis Uholdbarhed bliver indlysende, naar vi tænke paa den Kvinde, som uden at være viet til Hans Skeel i over 20 Aar var i hans Hus og fødte ham 11 Børn[1]), eller paa det forargelige Liv, Niels Arenfeld til Gundetved og Herlufstrup førte[2]), eller paa de Oplysninger om den fynske Adels Usædelighed, som Biskop Engelstoft nylig har samlet[3]). Desuden kunde jo mulig Tyge Brahe, som ovenfor antydet, netop have ægtet Kirstine, da man tilsidst ikke længer vilde se gjennem Fingre med det bestaaende Forhold. Alt vel overvejet, er Dokumentet, som Attest betragtet, nær ved at sige det modsatte af det, som det skal udtrykke.

Som sagt, vi maa oppebie, at Tiden bringer nye Oplysninger, der kunne løse Spørgsmaalet. Det nye Bidrag til Tyge Brahes Historie, som nu er fremkommet, Dagbogen, vil ikke kunne yde et eneste fast Udgangspunkt til Modsigelsernes Udjævning, men nok kunne vække Formodninger og Tvivl. For Aarene 1596 og 1597 indeholder den følgende Efterretninger om hans egne Rejser og om hans Børn med Forbigaaelse af alt andet.

1596. 7 Jan. Tyge drog til Helsingborg. 17. Jan. Han kom hjem. 23. Jan. Han drog til Kjøbenhavn. 27. Jan. Han kom hjem. 21. Febr. Han drog til Kjøbenhavn. 5. Marts. Pigerne (puellæ) droge

[1]) Dsk. Mag. II. 192.
[2]) Ny kirkehist. Saml. VI. 397 ff.
[3]) Hist. Tidsskr. 4. R. V. 151.

til deres Fader i Kjøbenhavn. 19. Marts. Tyge kom hjem. 5. Maj. Sofie og Sidsel (hans Døtre) ere syge. 24. Maj. Tyge drog til Kjøbenhavn. 28. Maj. Han kom hjem om Aftenen. 7. Juni. Han drog til Herredagen i Kjøbenhavn. 14. Juni. Hans Sønner kom om Natten. 16. Juni. Han kom hjem fra Kjøbenhavn. 29. Juni. Magdalene lider af Hovedpine. 7. Juli. Tyge drog til Kjøbenhavn. 17. Juli. Han kom hjem derfra. 4. Aug. Han drog til Kjøbenhavn. 15. Aug. Han kom hjem derfra. 15. Sept. Han kom hjem fra Kjøbenhavn[1]. 25. Sept. Han drog til Kjøbenhavn. 27. Sept. Den yngre Tyge drog til Faderen i Kjøbenhavn. 9. Okt. Tyge kom hjem fra Kjøbenhavn. 2. Nov. Han drog til Kjøbenhavn. 6. Nov. Den yngre Tyge drog til Faderen i Kjøbenhavn, men vendte om paa Grund af Modvind. 10. Nov. Tyge, Magdalene og Elisabeth droge til Faderen i Kjøbenhavn. 13. Nov. Tyge (Faderen) kom hjem. 19. Nov. Han drog til Kjøbenhavn. 24. Nov. Begge hans Sønner kom hjem fra Kjøbenhavn. 26. Nov. Han kom hjem. 27. Dec. Han drog til Kjøbenhavn med sine Døtre[2]. — 1597. 6. Jan. Tyge kom hjem fra Kjøbenhavn. 7. Jan. Han drog til Skaane. 8. Jan. Niels Skrædder drog til Jylland og med Jørgen til Herlufsholm. 10. Jan. Han (ɔ: Tyge) kom hjem. 28. Jan. Han drog med alle Børnene til Skaane. 7. Febr. Han kom hjem derfra. 15. Febr. Han drog til Kjøbenhavn. 24. Febr. Han kom hjem. 3. Marts. Sofie[3]) er syg. 6. Marts. Tyge drog til Kjøbenhavn. 13. Marts. Han kom hjem derfra. 18. Marts. Han drog til Kjøbenhavn.

Med denne Prøve paa Dagbogens detaillerede Oplysninger liggende for sig vil man bedre faa Øje for, hvor gaadefuldt det er, at den aldrig nævner Kirstine, forudsat naturligvis, at hun ikke er ment med nogle af de Bogstaver, som ikke lade

---

[1]) Udgaven har (S. 255): »Rediit Tycho Hafniam», men Verbet redire betegner ellers stedse en Bevægelse til Hveen, og der maa derfor utvivlsomt læses: Hafnia. Rimeligvis er han sammen med de andre rejst til Hovedstaden d. 28. Aug. (»Profecti sumus Hafniam») i Anledning af Kroningen, men er bleven tilbage der, da de andre allerede d. 8. Sept. vendte hjem.

[2]) Hans Brev til Kansleren Christian Friis, der er dateret Uraniburgo pridie Calendarum Januarii Anni 1597 (Dsk. Mag. II. 310 ff.), er altsaa ikke ganske nøjagtigt i sin Datering.

[3]) Er det hans Datter, hvad man snarest skulde tro? Men i Følge det foregaaende skulde man formode, at hun var i Skaane. At antage (med Registret), at det er hans Søster, synes i hvert Fald ikke at kunne forsvares.

sig tyde. At hun ikke fulgte med Tyge Brahe paa hans mange Ture op og ned ad Sundet, er naturligt nok; men da han bryder op fra Øen med alle sine, selv da omtales hun ikke, og det er unaturligt og ubegribeligt, at sige hvis hun dengang har opholdt sig der. Men da hendes Ankomst eller Afrejse aldrig berøres, skulde man næsten tro et af to: enten har hun hele Tiden boet paa Øen — men da savne vi hende mellem den øvrige Familie ved Bortflytningen —, eller ogsaa har Uranieborg i alle disse Aar ikke huset hende[1]). Hvem vil tro det muligt? Hun skulde kun i Ny og Næ have modtaget et Besøg paa Knudstrup eller i Kjøbenhavn af sin elskede[2]) Tyge Brahe, og han skulde i de lange Vinteraftener, naar Skyerne dækkede for hans Stjerner og han var træt af at sysle i Laboratoriet og tale med sine Medhjælpere, have siddet alene paa sin Borg, lyttende til Vindens melankolske Susen og tænkende paa, at den kjærlige Haand, som kunde glatte Rynkerne paa hans Pande, nu var langt borte, uden at han, den energiske Mand, skulde ophæve Adskillelsen! Nej, det er utroligt. Andre Efterretninger tyde ogsaa paa det modsatte. Klagen over Præsten paa Hveen kunde vel næppe have lydt, som den lød, hvis Kirstine ikke havde opholdt sig paa Øen. Da Franskmanden Pierre Daniel Huet 1652 gjæstede Hveen, fik han opspurgt en gammel Mand, som fortalte, at han ikke alene havde kjendt Tyge Brahe og Uranieborg, men at han ogsaa i sin Tid havde tjent ham og deltaget i Byggearbejdet. Han skildrede sin fordums Herre som en hidsig, vredagtig Mand,

---

[1]) Næppe vil nogen finde et Tegn paa hendes Fraværelse i den Omstændighed, at Hveen ogsaa modtog Besøg af Adelsdamer. Deres Antal var desuden meget ringe, jeg tror ikke, at Dagbogen i alle Aarene nævner mer end en halv Snes, og deriblandt vare flere, som vare meget nær i Slægt med Tyge, nemlig hans Moder og to Søstre og desuden en Svigerinde og en Søsterdatter.

[2]) »Og var (hun) altid saa meget sorggiven, siden Vor Herre kaldede vor salig Fader,» skriver en af Døtrene om hende. Dsk. Mag. II. 370.

haard mod sine undergivne, men kjær af Drik og Kvinder[1]. Naar Huet derpaa lader sin Hjemmelsmand som Bevis herfor anføre, at Tyge ægtede en Bondepige og derved højlig krænkede Brahernes berømte Slægt, er det nok muligt, at Bonden kan have vidst nogen Besked herom, men Forfatteren synes dog nærmest at have hentet denne sin Viden fra Gassendis Bog, som han andetsteds citerer. Forudsat, at man ikke vil holde sig bogstavelig til Franskmandens Referat, der fremstiller Tyge Brahe i et lidet gunstigt Lys, er dog den Slutning formentlig rigtig, at havde Kirstine aldrig sat sin Fod paa Hveen, havde Bonden ikke et halvt Aarhundrede efter Tyge Brahes Død endnu bevaret Erindringen om hans Tilbøjelighed. — Men hvorfor er da Dagbogen saa tavs? Kun under Forudsætning af, at Kirstine ikke var hans Hustru, kan jeg forstaa, at man undgik at omtale hende i en Bog, hvortil han selv havde Adgang. Men om Dagbogen end kan bestyrke en Formodning, kan den dog intet bevise.

Hengiven til Vin og Kvinder! Saaledes lød altsaa Tyge Brahes Eftermæle blandt hans undergivne, og saaledes har det lydt ogsaa i nyere Tider[2]. Og ligesom det Vidnesbyrd, han selv har givet sig paa sine «naturlige» Børns Epitafier, ikke

---

[1]) «Tychonem autem referebat hominem fuisse violentum, impotentem, iracundum, famulos et villicos male multantem, ebriosum qvoqve et mulierosum.» P. D. Huetii Commentarius de rebus ad eum pertinentibus, Amst. 1718, p. 87. Et dansk Udtog af hans Rejseberetning i O. Wolffs Journal f. Politik, Natur- og Menneske-Kundsk, 1824, II. 1 ff. Se om ham og hans Rejse en Notits af L. Daae i (Norsk) Hist. Tidsskr. II. 323 ff. I Manuskript har hans Levnetsbeskrivelse været bekjendt for Basnage, som i sine Annales des Provinces-Unies depuis les négociations pour la paix de Munster (La Haye 1719, Fol., I. 522) meddeler Karakteristiken af Tyge Brahe. — Byggearbejdet paa Hveen fortsattes i mange Aar — endnu 1591 kom et hollandsk Skib med Teglsten til Øen (Dagb. S. 181) —, og der er derfor intet til Hinder for, at den gamle Mand virkelig kan have deltaget i det.

[2]) «Amori vinoqve plus qvam mediocriter deditus.» G. J. Billberg (præs. E. S. Bring), Diss. hist. de insula Hven; P. 1—2, Lundæ 1793—95, p. 29.

taler til Fordel for hans Afholdenhed, saaledes har Keppler skildret ham som en Ven af Bordets Glæder og en ingenlunde maadeholden Tilbeder af Bacchus[1]). Selv har han, da han stod i sin Ungdoms fulde Kraft, udtalt et Ønske om sin Fremtidsskæbne:

»Tandem tempus erit gelidam remeare sub Arcton,
Trita exempla seqvi, cyathis, canibusqve, caballis
Et fastu et luxu (qvid enim, si talia desint,
Deniqve nobilitas poterit sensisse beatum)
Perdere cum reliqvis reliqvos inglorius annos,
Me nisi (ut opto) Deus fata ad meliora reservet«[2]).

I mangt og meget blev hans Skæbne, som han havde ønsket den: en stor Del af det samtidige lærde Europa beundrede ham, Eftertiden nævnede hans Navn blandt de udødelige. Men alt, hvad han havde bedet Gud bevare ham for, undgik han ikke. Det er den fælles Lod, at alle ved Livsbanens Ende se tilbage paa uudførte gode Forsætter og stirre frem efter unaaede Idealer, og derfor maa vi ikke for haardt dadle ham, fordi ikke heller han blev Sejrherre i Livets Kampe, dem han saa udfordrende gik imøde. Men vel kunde man have ønsket, at han havde udtalt sig med lidt mindre Hovmod overfor andre og lidt større Sandhedskjærlighed overfor sig selv, idet hans Samvittighed dog maatte sige ham, at han ikke havde Ret til at bebrejde andre, hvad han selv gjorde sig skyldig i.

---

[1]) Hasner, T. Brahe u. J. Kepler in Prag, S. 17. Jvfr. Gassendus, T. Brahei vita, p. 194.

[2]) Dsk. Mag. II. 186. Verset er fra 1573. Samme Aar skrev han (S. 188):

»Delectent multos furibundi pocula Bacchi,
Pocula per madidos sæpe iterata dies.
Multos blanda Venus lepidis amentet ocellis,
Qvos levis insani torqvet amoris amor.«

C. F. Bricka.

J. A. Fridericia: Danmarks ydre politiske Historie i Tiden fra Freden i Lybek til Freden i Prag (1629—1635). [Ogsaa m. Tit.: Danmarks ydre politiske Historie i Tiden fra Freden i Lybek til Freden i Kjøbenhavn (1629—1660). I.] Kjøbenhavn 1876. (314 SS.)

Naar det er Anmælderens Hensigt kun med nogle faa Ord at anbefale det Skrift, hvis Titel her er givet, til Publikums Opmærksomhed, kunde dette synes at være overflødigt, da flere af vore Dagblade allerede have gjort det samme. Men den Omtale, som de fleste Blade skjænke vor historiske Litteratur, er med Rette kommen i nogen Miskredit, da den ofte er en kritikløs Lovtale eller et betydningsløst Angreb, hvortil Motiverne hos den anonyme Anmælder ere ufattelige for den udenforstaaende. Det er især blevet Mode at være meget ødsel med Rosen, saa at den, der fornemmelig gjennem Bladenes Recensioner følger med vor historiske Litteratur, maa faa det Indtryk, at den i de senere Aar, paa enkelte Undtagelser nær, er bleven forøget med lutter Mesterværker; navnlig kan man overfor en vis Art populære Arbejder ikke finde Udtryk stærke nok til at udtrykke sin egen Begejstring eller kraftige nok til at opflamme den offentlige Taknemmelighedsfølelse. Men hvorvel denne overdrevne Ros afgjort maa foretrækkes for dens Modsætning, kunde det dog være ønskeligt, at man i det hele vilde være lidt mindre ødsel med den, thi ikke at tale om det meget middelmaadige og slette, man derved ligefrem opmuntrer, og den megen Usandhed, man befordrer, begaar man en stor Uretfærdighed mod det virkelig gode, da man er ude af Stand til at fremhæve dettes Værd tilstrækkelig, naar alt skildres med saa glimrende Farver, og Uretfærdigheden bliver ikke mindre, naar man, hvad ofte sker, anvender en anden og strængere Maalestok netop der, hvor man véd, at man har med en dygtig og omhyggelig Forfatters Arbejde at gjøre. Under disse Omstændigheder turde derfor en Anmældelse af et saa betydeligt Værk som Dr. Fridericia's være paa sin rette Plads i Historisk Tidsskrift.

Hvis man, fordi Bogen er skreven for den filosofiske Doktorgrad og hidrører fra en yngre Forfatter, tror, at den som saa mange akademiske Afhandlinger mere indeholder et Løfte for Fremtiden end selv er et modent Resultat af dybtgaaende Studier, tager man højlig fejl. Her er ikke Tale om et Hastværksarbejde eller om Studier, der ere afbrudte paa Halvvejen; den danske historiske Litteratur ejer ikke mange Værker, der overgaa dette i Lærdom. Baade Bibliotheker og Arkiver ere nøje blevne ransagede, hvad der saa meget mere fortjener at fremhæves, som det er de allerfærreste Historikere, der, naar de staa overfor store Opgaver i den nyere Tids Historie, magte at faa baade det trykte og utrykte Stof gjennemgaaet i større Omfang; i Regelen lade de sig dele i to Klasser, den, der fornemmelig arbejder paa Grundlag af Bøger, og den, hvis Hovedkilder ere utrykte Aktstykker. Det rige Apparat, som Forfatteren med overordentlig Flid og Indsigtsfuldhed har samlet sammen, og hvortil ogsaa flere af Udlandets Arkiver have ydet Bidrag, har nu ikke alene sat ham i Stand til at udstyre sin Skildring med lige saa mange nye som glemte og oversete Oplysninger, men det har tillige udbredt en Grundighed og Vederhæftighed over det hele Arbejde, saa at man med fuldkommen Tryghed overlader sig til den lærde Forfatters Vejledning, overbevist om, at han ikke har forbigaaet noget, som ellers en skjøn Dag kunde komme og kuldkaste hans Resultater[1]). Og denne Sikkerhedsfølelse, der er saa velgjørende under Læsningen, bliver saa meget større, som Forfatterens klare Fremstilling viser, at han, foruden at have samlet Stoffet sammen, ogsaa har forstaaet at bruge det. At netop Forstaaelsen af Materialet ikke er saa ganske let, hvor det som her er Diplomatiens fine Traade, der skulle opredes, følger af sig selv; Diplomaterne have jo til alle Tider været øvede i den Kunst at tale med flere Tunger paa én Gang og

[1]) Han beklager selv (i Forordet), at han har maattet nøjes med Excerpter fra Rigsarkivet i Stockholm, og det er sandsynligt nok, at der vil kunne findes Supplementer til hans Bog baade der og i andre fremmede Arkiver, men sligt lader sig nu ikke undgaa, naar man ikke overhovedet vil lade være at skrive noget.

at indhylle deres Meninger i forsigtige Ord og tomme Talemaader.

Der hører Udholdenhed i høj Grad til for at arbejde sig gjennem den Masse af Papirer, trykte som utrykte, hvori Fortidens diplomatiske Historie ligger gjemt, og der kræves ikke mindre Resignation hos den, som vil meddele andre Udbyttet af sine Forskninger paa dette Omraade. Den ydre politiske Historie kan nemlig, især for længere tilbage liggende Tidsrums vedkommende, meget vanskelig fremstilles paa en saadan Maade, at den ikke trætter Læseren[1]). Landets Størrelse og Betydning har her ogsaa meget at sige; jo mindre det er, desto besværligere bliver Opgaven at fremstille dets ydre politiske Historie, thi desto flere Hensyn maa der tages til de andre Landes Politik, hvoraf dets egen bestemmes, desto lettere vil derfor Oversigten tabe sig, og desto tungere vil med det samme Fremstillingen blive; Stoffet, som nødvendig maa tages med, bliver saa overvældende. Der hører derfor Mod til trods disse Vanskeligheder at give sig i Kast med Danmarks ydre politiske Historie i Christian IV's sidste Aar, da en kraftig gjennemført Politik fattedes, og saaledes selv den Tillokkelse, som en saadan vilde kunne meddele Fortællingen, maa undværes. Naar Forfatteren desuagtet har vovet Forsøget, maa man være ham megen Tak skyldig, saa vist som ogsaa denne Side af vor Historie maa skrives, før en Forstaaelse og Bedømmelse af Tiden ret er mulig, og saa vist som de fleste Historikere ville sky den for at udsøge sig taknemmeligere Opgaver[2]).

---

1) Hvori Vanskelighederne bestaa, er nylig træffende bleven skildret af den ansete engelske Forsker S. R. Gardiner i Anledning af den nordamerikanske Historiker Motley's Død: »An historian who neglects to study the countless despatches in which diplomacy has been wont to spin its airy web, will be certain to be ignorant of much that be ought to know. But the historian who will not resolutely content himself to omit entirely about three-quarters of what he has learned, and to boil down the remainder to a highly concentrated essence, will weary his readers.« The Academy, Vol. XI, Lond. 1877, p. 509.

2) Jvfr. E. Holm, Danmark-Norges udenrigske Hist. 1791—1807, I. Forord S. IV.

Man siger, at Lykken følger den dristige, og det kan jo paa en Maade ogsaa siges her, da Resultatet er blevet et Værk, som altid vil hævde sig en Plads som et ypperligt Kildeskrift til dansk Historie. Men dette Maal har aabenbart ikke været Forf. nok; han har villet give noget, som paa én Gang besad den aktmæssige Udviklings hele Grundighed og den kunstneriske Fremstillings let læselige Form, og her har Lykken ikke været ham saa gunstig. Vel viser sig hans Dygtighed ogsaa i denne Henseende, og rundt omkring træffes der smukke Enkeltheder, men over Værket som Helhed hviler der dog noget tungt og trættende. Ganske at undgaa dette uden at opofre for meget af Grundigheden anser jeg efter det udviklede for en Umulighed, men det er nok troligt, at en lidt anden Ordning af Stoffet, hvorved det sammenhørende mindre var bleven splittet ad af kronologiske Hensyn, vilde have gavnet Fremstillingen, ligesom denne maaske ogsaa flere Steder med Fordel kunde have været forkortet en Del, i al Fald ved at henlægge noget af Texten i Anmærkningerne. Nu fylde de sex Aar, som ligge mellem Freden i Lybæk og Freden i Prag, over 200 Sider[1]), og man vil let indse, hvad det vilde føre til, om en lignende Udførlighed skulde anvendes for et større Tidsrum. Indledningen, hvor Forf. gaar raskere frem, vil derfor vistnok ubetinget synes de fleste langt mere vellykket i formel Henseende. Den ydre politiske Historie taaler ikke, for at gjentage det sagte, at fortælles i sine Detailler saaledes som andre Sider af Historien, hvor Enkelthederne ofte blive mere og mere tiltrækkende, jo mere detaillerede de gjengives. Samtidig med at Forf. saaledes formentlig, hvis han vilde tale til en større Kreds, burde have indført Forkortelser, skulde han vistnok paa andre Punkter have udvidet sin Fremstilling. Han har helt igjennem lagt an paa saa meget som muligt at holde sig til sit Emne og kun dertil, men konsekvent, som dette er gjennemført, har det bevirket, at han ofte kun løselig berører Forhold, som den mindre kyndige Læser ikke tør forudsættes at være inde i, og hvor netop en lidt større Udførlighed for-

[1]) De første 105 Sider udgjøre Indledningen.

uden at orientere tillige vilde have tjent til at afbryde Ensformigheden. Det samme gjælder om Forf.'s Stil. Han er Herre over Sproget, ikke saaledes at det flyder blødt og indsmigrende fra hans Pen, tvært imod det er fyndigt i samme Grad, som det er klart. Uden paa nogen Maade at ringeagte Hensynet til Formen synes han imidlertid med Forsæt at forsømme alt, hvad der giver Stilen Bredde; hvad han kan sige med ti Ord, vil han ikke bruge tyve Ord til. Derved opnaar han ganske vist ogsaa paa dette Omraade en sjælden Konsekvens: klar og skarpt pointeret skrider hans Fortælling fremad. Men alle disse korte Sætninger — der dog ikke maa sammenlignes med H. F. J. Estrups mærkelig afbrudte Sprog, saaledes som dette fremtræder i hvert Fald i nogle af hans Arbejder — frembringe ofte en vis Uro i Værket, og det sammentrængte, tankevægtige Indhold bliver i Længden let noget trættende; Læseren trænger til Hvile. En lidt bredere Form havde vel derfor været at foretrække.

Maaske kan det synes ubilligt at fremsætte disse Bemærkninger, hvor der er præsteret saa meget udmærket, men jeg haaber, at man ikke, og allermindst Forf., vil opfatte dem anderledes end, som de ere fremkomne, nemlig som en Anerkjendelse af, at vi her, hvad der hører til Undtagelserne i vor Litteratur, staa overfor en Historieskriver, og tillige som en Forklaring af, hvorfor Bogen uagtet alle dens Fortrin ikke synes at have vundet den Indgang hos det store Publikum, som man kunde ønske den. Vil man blandt Udlandets Historieskrivere udpege den, der synes at have haft størst Indflydelse paa Forf.'s Opfattelse og Behandlingsmaade, bliver dette utvivlsomt Leop. v. Ranke. Trods store Forskjelligheder er der en umiskjendelig Lighed mellem dem; den viser sig ikke blot i det større, men synes endogsaa at kunne spores i enkelte, ofte gjenkommende Udtryk og Ord. Man dømme nu i øvrigt om den Rankeske Historieskrivning, hvad man vil, saa har den vundet en saa stor Anerkjendelse ogsaa udenfor Tydskland, at den, der med Held træder i dens Fodspor — og flere af dens mindre gode Egenskaber ere ikke gaaede over i Dr. Fridericia's Arbejde —, maa siges at være paa en smuk Vej.

Det kan naturligvis ikke lade sig gjøre her at give en Oversigt over Bogens Indhold. Hvad dens Titelblad lover, det giver den, og sammen med den ydre Politiks Historie gaar Fremstillingen af enkelte Forhold, der ikke lade sig skille derfra, f. Ex. Sundtolden. I den vidtløftige Indledning berøres dog ogsaa andre Sider. Saaledes maa særlig fremhæves en ypperlig Karakteristik af Christian IV som Politiker og en Udvikling af Rigsraadets Stilling til den udenrigske Politik, af Kancelliernes Indretning og den diplomatiske Repræsentation i Udlandet. I rask henkastede, men slaaende Træk, der vidne om en fin Iagttagelsesevne, har Forf. karakteriseret alle de betydeligere Statsmænd, baade de danske Rigsraader og de tydske Embedsmænd, og man vil her ligesom i Forf.'s mindre Afhandlinger finde et godt Varsel om, hvad han vil kunne præstere ogsaa i denne Retning, saafremt han engang skulde vende sig fra den ydre til den indre Historie og særlig til Personalhistorien. — Hvad man meget savner, er en Indholdsfortegnelse. Foran hvert Afsnit er dets Indhold vel i Korthed angivet, men det er ikke tilstrækkeligt, navnlig da der heller ikke er nogen Oplysning om, hvor Afsnittene begynde. Ligeledes kunde man have ønsket, at der var anbragt Aarstal øverst paa Siderne.

Det Arbejde, hvorpaa jeg her har villet henlede deres Opmærksomhed, som ikke selv have fundet Lejlighed til at gjøre sig bekjendte med det, og for hvem enhver Anbefaling derfor vilde have været overflødig, fremtræder tillige som første Del af et stort Værk om Danmarks ydre politiske Historie fra 1629 til 1660. Jeg vil da slutte med Ønsket om, at det maa lykkes Forf. at udføre sin store Plan, og at dette maa kunne ske i Løbet af ikke altfor lang Tid trods de mange Hindringer, som hans bundne Stilling lægger ham Vejen.

C. F. Bricka.

Karl Hansen: Danske Ridderborge, beskrevne meest efter utrykte Kilder. Kjøbenhavn 1876. (234 SS.)

Da Forfatteren til det her anførte Skrift i Aaret 1832 udgav en Bog, kaldet «Danske Ridderborge», der indeholdt Efterretninger om 8 jydske Gaarde, alle beliggende i Randers Amt, var det en ikke meget befærdet Vej i den fædrelandshistoriske Forskning, som han betraadte. Udenfor de større almindelige Topografier, hvori ogsaa vore Herregaarde omhandledes, var der om dem kun fremkommet meget faa Skrifter. Vedel Simonsen havde i Begyndelsen af Aarhundredet udgivet sine «Borgruiner», men allerede med andet Hefte standsede Foretagendet, og Bogen kom kun til at indeholde Skildringer af 4 fynske Kongeborge og nogle almindelige (ufuldendte) Bemærkninger om «danske Slottes og Ridderborges Oprindelse, Tilvæxt og Undergang». I Aarene 1830—32 havde Dr. J. G. Burman Becker i sine «Efterretninger om de gamle Borge i Danmark og Hertugdømmerne» givet en hel Række (90) kortfattede Herregaardshistorier; i Fortalen til den tredje (sidste) Samling bebudede han Pastor Hansens Bog som snart udkommende. Hvad der havdes af enkelte, særskilt udgivne Herregaardstopografier, var ogsaa kun lidet; naar vi have nævnet Beskrivelserne af Stampenborg (ɔ: Nysø og Jungshoved) i Sjælland, Lundsgaard i Fyn og Thimgaard i Jylland, ere vi nok omtrent færdige med Listen. Senere have Forholdene paa dette som paa saa mange andre Omraader af vor historiske Litteratur, forandret sig betydelig. Foruden at der er udkommet store Værker om de danske Herregaarde i Almindelighed, have i Tidsrummet 1832—75 alene i Sjælland Abrahamstrup (Jægerspris), Asserbo, Bregentved, Gjerdrup, Gisselfeld, Lyngbygaard, Rønnebæksholm, Tygestrup (Kongsdal) og Vemmetofte[1]) faaet deres Historieskrivere. I Fyn har Vedel Simonsen udrettet meget for denne sin Fødeøs Topografi, og den (man kan, naar man tager Hensyn til Arbejdets Natur, næsten sige overvældende) Produktivitet, som han udviklede i Løbet af faa

[1]) Desuden: Gurre, Hjortholm og Søborg.

Aar for saa atter at synke tilbage i Tavshed, kom for en stor Del de fynske Herregaarde til gode, og han er ikke den eneste, som har givet Bidrag til deres Historie. Derimod staa Jylland og de mindre Øer endnu temmelig langt tilbage.

Det er en Selvfølge, at paa samme Tid som disse Skrifter, hvoraf flere skyldes fremragende Historikere, kastede Lys over mange Punkter af Landets hidtil saa uopklarede indre Historie og derved i væsentlig Grad kunde gavne andres topografiske Arbejder, paa samme Tid maatte de paa den anden Side vanskeliggjøre disse, fordi de vænnede Folk til at anlægge en anden Maalestok end før paa saadanne Arbejder. Idet Forfatteren til «Danske Ridderborge» i Hovedsagen er blevet staaende paa samme Standpunkt som det, hvorpaa han 43 Aar tidligere befandt sig, vil det altsaa kunne vides forud, at Kritiken næppe kan udtale sig ubetinget gunstig om hans nye Bog; men det vilde være uretfærdigt ikke med det samme at tage Hensyn til hans Alder og til, at den største Del af hin lange Aarrække er henlevet fjærnt fra Hovedstadens Samlinger.

Det nye Bind, der uheldigvis paa Titelbladet ikke er betegnet som Andet Bind, hvorved mange fremtidige Fejltagelser kunde have været forebyggede, indeholder Efterretninger om fire Herregaarde — eller «Ridderborge», som Forf. kalder dem, brugende en Betegnelse, som tydelig viser sig at være bleven til i en romantisk Tidsalder, men som synes lidet naturlig, naar Talen er om Gaarde, til hvis Historie i «Riddertiden» man kjender lidet eller intet, — nemlig tre fynske: Dallund i Søndersø Sogn og Margaard og Langesø i Vigerslev Sogn, og en jydsk Gaard, Møllerup i Feldballe Sogn (Randers Amt). De utrykte Kilder, Forf. har benyttet, findes i et Par Herregaardsarkiver, Stiftamtsarkivet i Odense og det kgl. Gehejmearkiv, og ved en nærmere Undersøgelse af Bogen vil man ogsaa overtydes om, at ikke faa nye og interessante Oplysninger ere fremdragne af disse Samlinger, men til at drage Grænsen mellem det gamle og det nye mangler Læseren desværre paa de allerfleste Steder de vejledende Vink, som Citater yde. Denne Udeladen af Kildeangivelse, en Methode, som Forf. ogsaa tidligere har brugt, kan ikke noksom beklages, da den

Karl Hansen: Danske Ridderborge, be... utrykte Kilder. Kjøbenhavn 1876.

Da Forfatteren til det her an... udgav en Bog, kaldet «Danske R... Efterretninger om 8 jydske Gaa... Amt, var det en ikke meget... historiske Forskning, som ha... mindelige Topografier, hvori... var der om dem kun fr... Simonsen havde i Bog... «Borgruiner», men s... tagendet, og Bogen... fynske Kongeborg... ninger om «da... væxt og Und... ...forøgede Burman Be... ...handlingsmaaden. Ogsaa Danmark ... blive gjort gjældende, at en Forfattede ... dem uden Bevissteder kan angive, at hans Samlin... bør betragtes som et dilettantmæssigt Forsøg, mend... Fagmanden intet har at bestille. Jeg skal ikke fortop... i det store Spørgsmaal om Dilettantismens Betydning. V... kun gjøre opmærksom paa den Selvmodsigelse, der ligger i, at man af lutter Beskedenhed forlanger, at Folk skulle tro En paa Ens Ord alene. Det kan da heller ikke være den nævnte Tankegang, som har rørt sig hos vor Forfatter, siden han paa Titelbladet siger, at han har skrevet «mest efter utrykte Kilder», og derved ligefrem angiver, at han bringer hidtil ubenyttet Materiale frem. Foruden Fagmanden kan der ogsaa være mange andre, som sætte Pris paa at kunne gaa til Kilden; men for dem vil det blive endnu besværligere at opdage den, naar den ikke er angivet. Enhver, der blot én Gang saaledes har staaet overfor en historisk Beretning, hvis Kilde det var ham magtpaaliggende at finde, men som han af Mangel paa Citat trods al Søgen ikke har kunnet opspore, forstaar vist tilfulde, hvor ærgerlig man kan

Hansen: Danske Ridderborge.
...synke tilbage i Tarshed, ... til gode, og han er ikke des ... til deres Historie. Derimod staa ... temmelig langt tilbage. ... samme Tid som disse Skrifter, ... Historikere, kastede Lys over ... uopklarede indre Historie ... andre topografiske ... den anden Side ...

blive over i historiske Specialskrifter at møde en systematisk Udeladen af Citater.

Om de tre fynske Herregaarde kan siges i Almindelighed, at det kun er højst ubetydelige nye Oplysninger, som Forf. giver om deres Historie i Middelalderen. Først naar vi komme ind i det 17de Aarhundrede voxe de i Antal og Værdi. Saaledes vil man fra den første Halvdel af det nævnte Aarhundrede finde interessante Bidrag til Oplysning om den fynske Adels slette økonomiske Tilstand, og i den anden Halvdel af Aarhundredet vil man stifte Bekjendtskab med adskillige af den Klasse Herremænd, som opkom efter Statsomvæltningen, Parvenuer, der til liden Baade for sig og Bonden overtoge de Gaarde, som Adelen maatte skille sig ved. Naar man saa er kommen et godt Stykke ind i det følgende Aarhundrede, tager det nye igjen af. For den ældre Tids vedkommende vil man, hvad selve Gaardenes Historie angaar, finde det meste spredt om i Vedel Simonsens Skrift om Rugaard; de Efterretninger, som ikke forekomme i dette Værk, men ere hentede andet Steds fra, dreje sig for største Delen om Ejernes personlige Forhold. — Spørges der om, hvilket Princip Forf. har fulgt med Hensyn til, hvad han har medtaget, og hvad han har udeladt, vil Svaret efter en nøjere Undersøgelse snart blive det, at han egentlig slet ikke har fulgt noget Princip. Man kunde, som det i Regelen sker, lægge Eftertrykket paa det biografiske Element og levere en Cyklus af Levnetsbeskrivelser for hver Herregaard, idet denne blev den Nexus, som forbandt Biografierne, eller man kunde lade Gaardens og Godsets Historie med alle dertil knyttede Landboforhold være Hovedsagen, hvortil der saa kunde føjes personalhistoriske Efterretninger af mindre Omfang. Hver af disse Methoder har sine Fortrin, men ingen af dem er Forf. slaaet ind paa: snart giver han lidt af det ene, snart lidt af det andet. For en stor Del kan dette vel finde sin Forklarning i Beskaffenheden af de benyttede Arkivalier, idet de ikke have været righoldige nok hverken i den ene eller i den anden Henseende, men Forklaringen strækker ikke helt til, thi ogsaa i det, som er hentet fra trykte Skrifter, viser sig samme underlige Planløshed. Da det aabenbart ikke

kan have været Forf.'s Hensigt at levere udførlige Biografier, skulde man tro, at han havde gjort et strængere Udvalg af de biografiske Notitser og kun medtaget de vigtigste; men dette er saa langt fra at være Tilfældet, at det undertiden næsten ser ud, som om han har givet, hvad han mere eller mindre hændelsesvis havde ved Haanden. Om nogle af Ejerne siges der derfor meget lidt — undertiden kan det rummes i et Par Linier —, om andre fortælles der en Del mere, men Personerne selv synes ikke at være Skyld i den ulige Behandling. Man sammenligne f. Ex. Efterretningerne om Lensmanden Ejler Bryske († 1529) S. 9—16, hvor der nærmest efter Vedel Simonsen, Allen og Christiern II's Kancelliregistranter er samlet adskilligt om hans Liv, med de magre Oplysninger, der gives S. 107—8 om Rigskansleren Axel Urne. Egentlig staar der kun nogle faa Ord om ham; det meste af det lille Stykke handler slet ikke om ham og endnu mindre om hans Gods Margaard, men om en Kapellan i Hunseby paa Laaland (efter en Retssag, som er trykt i Ny kirkehistoriske Samlinger). — Det maa beklages, at der er anvendt saa liden Omhu paa Korrekturen. Helt igjennem findes der kjedelige Trykfejl, ogsaa i Navne og Aarstal[1]). I Forbindelse hermed han nævnes den Besynderlighed, at enkelte Ord anføres med gammel Skrivemaade og undertiden med et kritisk Spørgsmaalstegn, uden at man forstaar Grunden til nogen af Delene[2]).

Jeg skal nu dvæle lidt ved hver enkelt Gaards Historie og nævne nogle af de mere bekjendte Mænd, om hvem der findes nye Oplysninger, hvortil jeg hist og her skal knytte nogle Bemærkninger.

---

[1]) Se f. Ex. Ligstensindskriften S. 6 (jvfr. Paludan-Müller, Om St. Hans Kloster i Odense, S. 38) og Dommen S. 18, hvor der i Stedet for »ad Aar« skal læses: et Aar ɔ: om Aaret (Kolderup-Rosenvinge, Gamle danske Domme, I. 152). I Stedet for Balzer (S. 37) skal læses Balslev, for Hummelstrup (S. 53) Himmelstrup, for Joachim v. Quaten (S. 156) Josva v. Qvalen, for Bondesen (S. 181) Brodersen o. s. v. S. 107 tales der om en »Greve« af Familien Bryske.

[2]) Se f. Ex. S. 9, 31, 51, 119.

Dallunds[1]) ældste bekjendte Ejermand var Gert Bryske († 1441), og til Aaret 1614 var Gaarden i Bryskernes Besiddelse, men gik saa over til Familien Høg. Af denne maa fremhæves Ejler Høg, hvis Pengeaffærer trods det betydelige Jordegods, han ejede, fuldkomment derangeredes[2]), men som desuagtet maatte forstrække Kronen med omtr. 1000 Rdl. (S. 24). Han antages at være død i den første Halvdel af Aaret 1660[3]), og nu skiftede Dallund hyppig Ejere, blandt hvilke kunne anføres de i Fyns Godshistorie ikke ubekjendte Mænd Assessor Morten Mikkelsen, Borgmester Jens Eriksen i Odense og Krigskommissær Otto Pedersen Himmelstrup, indtil den 1722 tilskjødedes Meklenborgeren Oberst G. D. v. Fineke, hvis Søn Kammerjunker Theodosius v. Fineke († 1801) skildres som en stor Bondeplager. Gaarden gik derpaa over til Familien Blixen-Fineke.

Margaårds Historie kan forfølges betydelig længer tilbage i Tiden. I Erik Menveds Dage ejedes den af Timme Lavritsen og Niels Jensen, som vare med paa Toget ind i Sverrig 1309 (ikke 1308) og deltoge i det Mytteri, som udbrød der i Hæren[4]). Men først fra den anden Halvdel af det 15de Aarhundrede, da Gaarden ligesom Dallund kom i Bryskernes Eje, vides noget mere om den. Den sidste af denne Slægt, der skrev sig til Margaard, var Gert (Karlsen) Bryske, som var meget forgjældet og efterhaanden maatte afstaa sine Godser; Margaard solgte han 1626 til Jomfru Ingeborg

---

[1]) Vedel Simonsen synes at have udarbejdet Dallunds Historie (se hans Rugaards Hist. I. 2. 35), men om dette Arbejde endnu er til — det maatte vel søges i Oldnordisk Museums Arkiv —, vides ikke.

[2]) Jvfr. Hist. Tidsskr. 4. R. V. 224 f.

[3]) Forf. S. 26. Man kan ogsaa finde hans Død henført til 1659 (Samlinger til Fyens Hist. og Topogr. IV. 226) og 1661 (Vedel Simonsen, Rugaard, III. 132).

[4]) De dømtes til at have Liv og Gods forbrudte, men hvorpaa Forf. grunder sit Udsagn (S. 104), at de synes ikke at være blevne henrettede, kan ikke ses; det staar i bestemt Modstrid med Efterretningerne hos Suhm (Hist. af Danmark, XI. 725 f.).

Friis[1]). Hende gik det i Tidernes Løb ikke bedre, om hun end beholdt Gaarden til sin Død 1659[2]); men hendes Bo var da i en saa slet Tilstand, at hendes Lig maatte vente i et Par Aar, før det kunde komme i Jorden[3]). Endnu en Tid lang bevaredes Margaard i adeliges Besiddelse[4]), men tilsidst gled

---

[1]) En gammel Notits (S. 111) omtaler et Skjøde paa Margaard af 22. Juni 1626. Forf. tror, at Gert Bryske har ejet Gaarden efter den Tid, og at Skjødet er udstedt af hans Faders øvrige Arvinger (til ham), men heri har Forf. øjensynlig ikke Ret. Gert Bryske kaldes vel i en Herredagsdom af 1626 »til Margaard«, men denne Dom (der i Udtog findes i Matzen, Den danske Panterets Hist. S. 436 f.) er af 8. Juni og kan altsaa intet bevise med Hensyn til det 14 Dage yngre Skjøde. Dommen gik ham imod og paalagde ham at udrede en Sum Penge, hvad der under hans fortrykte Forhold snarere maatte bevirke et Salg end paafølges af et Kjøb. Jomfru Ingeborg Friis, hvem Forf. først 1638 har fundet skrevet »til Margaard«, beteghes allerede 11 Aar tidligere, 1627, paa denne Maade (Danske Samlinger, 2. R. III. 143). Man kan da vistnok fremstille Sagen, som jeg har gjort i Texten.

[2]) I Suhms Samlinger, II. 2. 150, nævnes 1655 Albert Griis paa Margaard. I Stedet for Griis skal læses Friis. Men hvad har Albert Friis, der dengang allerede havde været gift et Par Aar (jvfr. Hist. Tidsskr. 3. R. III. 546), med sin Fasters Gaard at gjøre?

[3]) Exempler paa adeliges Lig, der stode ubegravede i Aarevis, haves i Biskop Jens Bircherods Dagbøger, S. 62—66. Jørgen Svave, der døde i Slutningen af Sommeren 1612 »udi Indmaning«, var endnu ikke begravet i Januar 1614, da hans Kreditor Sivert Grubbe havde forbudt ham Jorden (Vedel Simonsen, Rugaard, II. 1. 8—9).

[4]) Ejendomsforholdene ere ikke klare. Paa én Gang skreve tre Adelsdamer sig til Margaard, nemlig Jomfru Mette (Andersdatter) Friis, Fru Mette (Iversdatter) Friis, Enke efter Henrik Sandberg, og Jomfru Anne Sofie Seefeld. Den sidstnævntes Moder Karen Friis var en Søster til Fru Mette (S. 133 Anm. staar „Moder" i Stedet for Moster), og disse to Søstre vare ligesom Jomfru Mette Broderdøtre af Ingeborg Friis. Det kunde derfor synes tvivlsomt, om det virkelig forholder sig saa (S. 118), at alle Ingeborgs Arvinger med Undtagelse af Jomfru Mette Friis renoncerede paa Arven efter hende, med mindre de paa anden Maade have haft nogen Ret til Gaarden, hvorpaa det i en foregaaende

ogsaa den over i borgerliges Hænder, da den 1680 enten helt eller for en Del solgtes til Dr. Jakob Seemand. Dog fik den allerede 1708 en ny adelig Ejer i Major Jørgen Tyge Seefeld, hvis Enke efter hans Død ægtede Gustav Grüner, der døde 1763 som kommanderende General i Norge[1]). Siden har den tilhørt Familien Schøller.

Herregaarden Langesø forekommer paa Dronning Margrethes Tid, da den tilhørte Hr. Berneke Skinkel[2]). Senere gik den over til Bryskerne og havde til Dels samme Ejere som Dallund, indtil den ved Ejler Bryskes Død 1529 tilfaldt hans Søn Antonius Bryske, der døde 1566 som Rigskansler og som »den betydeligste Mand af Slægten«. Han er sikkert af de ældre Herregaardsbesiddere den, om hvem Forf. har samlet flest Efterretninger sammen (S. 153 ff.), men det er dog blot løsrevne biografiske Notitser af stor Ufuldstændighed. Kun et Par Smaating synes at være hentede fra utrykte Kilder[3]). Derimod meddeles der nyt om Søsteren Sidsel Bryske, idet blandt andet hele hendes Testamente af 1571 er optaget

---

Anmærkning om Albert Friis anførte maaske nok kunde tyde. — Jomfru Mette Friis døde 1690 (Vedel Simonsen, Rugaard, III. 63, 128).

[1]) Forf.'s ret vidtløftige Biografi af ham (S. 136 ff.) støtter sig paa Autobiografien i Samlinger til d. norske Folks Sprog og Hist. IV. 305 ff. Om hans Virksomhed som dansk Minister i Sverrig 1740—43 se Wegener, Aarsberetn. fra det kgl. Geh. Archiv, 5. Bd.

[2]) Forf. siger (S. 152), at han døde 1408, men da det lige i Forvejen hedder, at han »paategnede« et Dokument 1411, synes hin Gjentagelse af en ældre Efterretning (se Vedel Simonsen, Rugaard, I. 1. 132) her ikke at være paa rette Sted.

[3]) Nemlig, saa vidt jeg kan se, Brevet af 1538 om Kannikedømmet i Roskilde (jvfr. Werlauff, De hellige tre Kongers Kapel i Roskilde-Domkirke, S. 16), Skiftet 1551 (jvfr. Vedel Simonsen, Rugaard, I. 2. 106) og Forleningen med Provstiet i Viborg 1559 (jvfr. Ursin, Viborg, S. 171). — Forf. gjentager (naturligvis uden at nævne sin Hjemmel) den Fejl, som sagtens ved en lapsus calami er kommen ind hos Rørdam (Kjøbenhavns Universitets Hist. 1537—1621, II. 575; rettet i III. 752), at Antonius Bryske har ejet Runehaandskriftet af jydske Lov. Som bekjendt menes der Skaaneloven.

(S. 158 ff.)[1]). Med Truid Bryske gik det stærkt tilbage, og den gamle Historie om frivillige eller tvungne Godssalg, om Laan og brudte Løfter om Tilbagebetaling, om ubesindige Kautioner, om Pantsættelser og Retsforfølgelser gjentager sig her. Enden blev, at Langesø gik tabt for ham 1622. I Løbet af faa Aar skiftede den flere Gange Ejere, men 1631 tilskjødedes den Jochum v. Buchwald[2]). Han og hans Hustru synes at have siddet ganske godt i det, men under deres ældste Søn Bendix Hans v. Buchwald, der fik Langesø, forandrede Forholdene sig, og da han døde 1683, gik hans Enke fra Arv og Gjæld. Adolf Hans v. Holsten kjøbte Godset. Denne Mand har selv forfattet en Beretning om sit Levnetsløb, hvoraf der er meddelt et Udtog[3]). Han fødtes 1630 i Lybæk og kom efter Freden 1645 til Sorø Akademi, der dengang besøgtes af 56 unge Adelsmænd. Nogle Aar senere begyndte han sine Udenlandsrejser, der med Afbrydelser strakte sig over lang Tid og gik viden om, men efter at han 1667 havde kjøbt Godset Gjelskov i Fyn, ophørte denne bevægede Del af hans Liv, og Resten af det tilbragte han i forskjellige Embeder og paa sine Godser. Han døde 1694. Hans Enke Ida Rathlou har just ikke efterladt sig det bedste Rygte blandt Landbefolkningen, der ret har øvet sin overtroiske Fantasi paa hendes Minde og ladet hende blive hentet bort af Fanden gjennem et Vindue[4]). Heller ikke Sønnerne vare velsete, da de, naar deres Lidenskaber kom i Brand, i hensynsløs Vold-

---

[1]) Næppe efter en god Afskrift, thi nogle af Navnene ere forkvaklede, som naar der omtales en Fru »Birthe Ida«, en Sammenstilling af Fornavne, som hører til Umulighederne paa den Tid. Afskriften i Gl. kongl. Saml. 4°. Nr. 3039 har da ogsaa i Stedet: Birgitte Gjøe. Ligeledes maa Morten Beck rettes til Morten Brock.

[2]) Vedel Simonsen, Rugaard, II. 1. 129 (efter Papirer i Gaardens Arkiv). Naar Buchwald nævnes som levende 1655 i den gamle Fortegnelse i Suhms Saml. II. 2. 163, er det uden al Tvivl urigtigt (jvfr. Vedel Simonsen, anf. Skr. II. 2. 26).

[3]) Ogsaa i Danske Herregaarde, 6. Bd. (Langesø), findes et ret vidtløftigt Udtog af denne Autobiografi.

[4]) Jvfr. Vedel Simonsen, Rugaard, III. 148.

somhed ikke sparede Bøndernes Liv og Lemmer, hvorom flere af Forf. meddelte Retssager indeholde karakteristiske Træk. Den ene af dem, Godske Ditlev v. Holsten († 1745), oprettede Stamhuset Holstenshus, hvori Langesø indlemmedes. Hans Søn Gehejmeraad Adam Christoffer v. Holsten († 1801) var Fader til den fra Danmarks Søkrigshistorie i Begyndelsen af dette Aarhundrede hæderlig bekjendte Admiral Hans v. Holsten († 1849).

Behandlingen af den jydske Gaard Møllerups Historie afviger noget fra den, der er bleven de fynske Gaarde til Del. Det Grundlag, som for disses vedkommende havdes i Texten til „Prospecter af danske Herregaarde", fattedes for hin, og den væsentlige, man kunde sige eneste, Kilde for den ældre Tid, som Vedel Simonsens Bog om Rugaard var, standsede ligeledes, da Scenen flyttedes til Jylland. Det har medført den Fordel, at det er første Gang, at Møllerups Historie er bleven skrevet, og det er maaske ogsaa det, der har bevirket, at Forf. her har været lidt mindre sparsommelig med at anføre Bevissteder. Møllerups Historie kan føres tilbage til Marsk Stig, der skal have opbygget Gaarden. I over 100 Aar blev den i hans Familie, indtil den i Erik af Pommerns Dage ved Giftermaal gik over til Slægten Flemming[1]) for 100 Aar senere at komme i Viffertemes Eje. Christen Maltesen Viffert døde 1592, efterladende sig en barnløs Enke, Fru Anne Tidemand, hvem han forinden havde givet Livsbrev paa alt sit Gods; men hans Broder Anders Maltesen gjorde Vanskeligheder, skjønt han i sin Tid havde indvilget i Bestemmelsen, og mellem ham og hans Svigerinde kom det gjentagende til Processer. Endnu medens hun levede, solgte han 1600 Gaarden til Niels Krabbe, dog først at tiltrædes efter hendes Død, men dette Skjøde dømtes magtesløst efter hans Død, der indtraf før hendes. Brødrene Herman og Hartvig Kaas arvede Gaarden,

[1]) Medens Forf. (S. 209) lader Anders Jakobsen Flemming have en Datter ved Navn Thale, der blev gift med Emmike Emmiksen til Brendore, hedder denne Datter hos Barner (Fam. Rosenkrantz's Hist. I. 132) Margrethe. Hvilken Angivelse der er den rigtige, tør jeg ikke afgjøre.

men Hartvig Bilde fik 1621—26 de forskjellige Arveparter samlede paa sin Haand. Hans Datter bragte Møllerup til sin Mand Predbjørn Gyldenstjerne, efter hvis Død (1682) den tilfaldt Svigersønnen Christian Trolle. I Følge det af Sønnen, Kammerherre Knud Trolle, og dennes Hustru oprettede Testamente skulde Møllerup og Bogensholm efter deres Død tilfalde Besidderen af Stamhuset Rosenholm, men da denne ikke vilde overtage de nævnte Gaarde paa den fastsatte Betingelse, at de skulde inkorporeres i Stamhuset, bortfaldt Bestemmelsen. Siden har Møllerup oftere skiftet Ejere.

C. F. Bricka.

F. Lunn: Knabstrup i ældre og nyere Tid. Et Bidrag til gamle Herregaardes Historie. Kjøbenhavn 1876. (99 SS.)

Hovedgaarden Knabstrup i Sønder Jernløse Sogn i Nærheden af Holbæk hører til Landets gamle Herregaarde. Allerede 1289 nævnes den, da Dronning Agnes pantsatte til Hr. Anders Kammermester[1]) alle de Jorder beliggende i Knappæstorp Mark og Thrikæ Mark, som paa Grund af den forrige Ejer Hr. Miels Henriksens Forbrydelser mod Kongen vare lovlig hjemfaldne til Kongens Kammer. Dokumentet herom er udstedt paa Møllerup[2]). Hvem var denne Niels Henriksen? Forf. søger ham blandt Kongemorderne og antager ham for identisk med Niels Hallandsfar; men det maa dog vistnok siges, at Beviset for denne Identitet hviler paa meget svage Fødder. Noget bestemt om Niels Hallandsfars Slægtsforhold vides ikke, men Langebek og Suhm have formodet, at han var beslægtet med Grev Jakob af Halland. Da nu de hallandske Grever i et ældre Led ved Giftermaal vare traadte i Forbindelse med det schwerinske Fyrstehus, antager Forf., at

---

[1]) Jvfr. Steenstrup, Studier over Kong Valdemars Jordebog, S. 42. Han døde 1290 (Forf. S. 14). Jvfr. Suhm, Hist. af Danm. XI. 82.

[2]) Suhm, Hist. af Danm. XI. 57.

Navnet Henrik, som han paastaar dengang endnu ikke var i Brug blandt indfødte Danske, er kommet ind i den hallandske Greveslægt ved hint Giftermaal, og at der saaledes er Sandsynlighed for, at Niels Henriksen og Niels Hallandsfar maa være samme Person. Herimod maa for det første indvendes, at Navnet Henrik slet ikke var saa ualmindeligt i Danmark, som Forf. vil; i Kong Valdemars Jordebog vil man f. Ex. finde adskillige med det Navn[1]), og kan det end maaske være rimeligt, at en enkelt af dem er en Udlænding, gjælder det dog næppe om dem alle, og dermed er strax et væsentligt Grundlag for den hele Hypothese rokket. Forf. nævner desuden selv en Niels Henriksen, der skal forekomme 1259, og han kan paa ingen Maade, som Forf. vil, være identisk med den 30 Aar senere omtalte, hvis alt hænger saaledes sammen, som Forf. mener. Antager man nemlig, at Grev Niels II af Halland, en Søn af Grev Niels I og den schwerinske Grevedatter, har haft en Søn, som han efter det i hans Møderneslægt brugte Navn har kaldet Henrik, saa vil denne, hvis Fader (Niels II) var født 1218 eller 1219[2]), umulig kunne have haft en Søn, der allerede 1259 var voxen. P. A. Munch[3]) har formodet, at Niels Hallandsfar har heddet Niels Jakobsen, og om Niels Henriksen, der ejede Knabstrup, er der for nogle Aar siden fremsat en ganske anden Forklaring[4]), som Forf. ikke synes at have kjendt, men

[1]) Dr. O. Nielsens Udgave S. 178 (hvor der ved Henricus Scærpings Navn skal staa Tallet 77, ikke 117).

[2]) Kønigsfeldt, Genealog.-hist. Tabeller over de nord. Rigers Kongeslægter, 2. Udg., S. 27. P. v. Möller, Bidrag till Hallands Hist. I. 25 f.

[3]) Det norske Folks Hist. IV. 2. 226.

[4]) Nemlig at Niels Henriksen er den samme som Marsk Stigs Svigerfader Niels Peck. M. H. Rosenørn, Greve Gert og Niels Ebbesøn, S. 18, 25, 65 (at disse Sider skulle sammenholdes, viser Indholdsfortegnelsen paa 1ste Heftes Omslag). Om Niels Peck se Scriptores rerum Danic. IV. 545 Tab. 3 og p. 547. Af Morten Pedersen (Biscop Absolons oc Her Esbern Snaris Herrekomst oc Adelige Stamme, Kbh. 1589, Bl. Cij^{vo}) kaldes han „Niels Tockesøn". — Rosenørn (S. 18) bestrider, vistnok med Rette, den af Estrup opstillede Hypothese, at Marsk Stig Andersen er = Stig Jurissen, en Hypothese, som vor Forf. imidlertid har optaget paa

enten man vil tage disse Formodninger for gode eller ej, synes det nødvendigt at afvise den nye Hypothese, som her er imødegaaet, inden den skaffer sig videre Udbredelse i Litteraturen[1]. Skal den optages paa ny, maa det ske med nye Grunde.

Faa Dage efter Pantsættelsen til Kammermesteren Hr. Anders optræder en anden Ejer af Knabstrup, Niels Absalonsen[2], der til Roskilde Bisp pantsatte alt sit Gods, løst og fast, i Knapstorp, men derpaa følger et langt Tidsrum, henved 100 Aar, hvori vi intet høre om Gaardens Skæbne. Omkring Aaret 1400 nævnes den i et Par Aktstykker, som Forf. meddeler[3], og hvoraf det fremgaar, at den kom til Kronen, men dermed indtræder atter en stor Pavse i Efterretningerne, og om Forf. just altid har været ganske heldig i at bøde lidt paa disse Huller ved Gisninger, turde være tvivlsomt. Endnu i det 16de Aarhundrede, medens Gaarden var i Familierne Laxmands, Trolles[4] og Gyldenstjernes Besiddelse, vides kun

---

den Stamtavle over Skjalm Hvides Efterkommere, der ledsager hans Bog.

[1]) I den nye (anden) Udgave af Traps Beskr. af Danmark (III. 256) findes den allerede som en Kjendsgjerning. Dette Hefte udkom 1871, altsaa længe før Bogen om Knabstrup, men formodentlig er det dennes Forfatter, fra hvem Stykket om Gaardens Historie skriver sig.

[2]) Mon han er den samme som den Nicolaus Absalonsen, der 1291 nævnes som Vidne i et af Erik Menved i Reval udstedt Brev (J. G. Arndt, Liefländische Chronik, II, Halle 1753, S. 69)? Og skulde hans Pantsættelse staa i Forbindelse med hans forestaaende Rejse til Landene hinsides Østersøen? Om den Niels Axelsen, der 1296 var Statholder i Reval (F. G. v. Bunge, Liv-, Esth- u. Curländ. Urkundenbuch, I, Regesten S. 166), er samme Mand, véd jeg ikke, men det synes rimeligt at antage det. Munchs Paastand (Nordisk Universitets-Tidskr. II. 1. 27; Saml. Afhandll. III. 634 f.), at Navnet Axel ikke findes før Aaret 1300. lader sig, hvis man ellers tør holde sig til Dokumentangivelsen fra 1296, ikke hævde.

[3]) Er det S. 18 aftrykte Dokument nøjagtig gjengivet? Det synes ikke saa.

[4]) Børge Trolle, som blev slaaet til Ridder 1559 (ikke 1560), var i næsten en hel Menneskealder forlenet med Jungshoved (Repholtz. Beskriv. over Baroniet Stampenborg, S. 30 ff.; jvfr. Dsk. Mag.

lidet om den, og navnlig er Sameje-Forholdet langt fra at være klaret. I Gabriel Sparres og Lisbeth Trolles Besiddelsestid foretoges 1589 et Oldingetog for at gjøre Markeskjel mellem Knabstrup, Torbenfeld og Tygestrup[1]), en Forretning, som i de Tider var noget saa almindeligt, at den næsten taber Karakteren af at være »pudsig» (S. 41), og endnu mindre forstaar man, at en Stævning til den følgende Ejer, Johan Sparre, en Sønnesøn af Lars Siggeson (ikke Stigsen) Sparre og Brita Trolle, fra 1614 eller 1617[2]) meddeles (S. 45) bogstavret »for Originalitetens Skyld». Johan Sparre solgte 1622 Knabstrup til

---

3. R. VI. 201, 223, hvor han kaldes »Byrre Dieffuell»), og dér døde han 1571 (Ny kirkehist. Saml. III. 497). Han har da vist næppe opholdt sig mest i Skaane (Forf. S. 32).

[1]) Der nævnes en Del Adelsmænd, som vare tilstede, og Listen ender med »Niels Henriksen til Helsingør». Atter en Niels Henriksen! Vi maa gjætte os frem for at erfare, hvem det er. Enten maa Stedsnavnet være læst fejl, eller ogsaa maa der, hvad jeg langt snarere skulde tro, være udeladt Ordet »Borger» eller noget lignende. »Niels Henriksen, Borger til Helsingør» vilde give god Mening, og det vilde da være den Niels Henriksen (Rosenvinge), som 1585 blev Toldskriver i Helsingør (Hist. Tidsskr. V. 479). — Adelsmanden Klavs Hundertmark gjør Forf. med Urette til en Tydsker (S. 43). Han hørte til en Slægt, som længe havde været her i Landet, maaske allerede fra det 15de Aarhundrede, hvis den Hans Hundritmark, som nævnes 1485 (Aktstykker, udg. af Fyens Stifts lit. Selsk., I. 109), var af Slægten; mulig vare dog flere af de Mænd med dette Navn, som levede i Fyn, ikke adelige, som f. Ex. Marqvard H., Herredsfoged 1506 i Gudme Herred (Aktstykker, udg. af F. St. lit. S. I. 164), Hans H. og Henrik H., Præster paa Reformationstiden i Sørup og Kjølstrup (Saml. t. Fyens Hist. og Top. I. 16 f.; V. 334). Slægtens Uddøen i Danmark henføres af Adels-Lexikonnet (I. 250) til 1612 og af Danske Atlas (III. 37) til 1613, men begge fejle, thi den Erik Klavsen H., der anføres som sidste Mand, levede endnu 1615 (Danske Selskabs Begynd. og Tilvext, S. 238). Efterretningen i Wielands Nye Tidender f. 1727 (S. 402), at den uddøde 1615, kan maaske være rigtig. Jvfr. Hofman, Dsk. Adelsmænd, I. 157 Tab. 2. I Midten af det 17de Aarhundrede fandtes dog en Mand af samme Navn i Norge (Holberg, Dannemarkes Riges Hist., 2. Ed., III. 154).

[2]) Begge Aarstal anføres. Hvilket der er det rigtige, kan ikke ses.

Frederik Parsberg og drog tilbage til Sverrig, af hvis Konge han var meget yndet[1]). I over 60 Aar var Gaarden nu i Parsbergernes Besiddelse, altsaa baade under de Svenskes Ophold i Sjælland, hvortil der knytter sig et Sagn om, at en Del svenske Officerer bleve overfaldne og nedhuggede paa Gaarden (S. 60), og i de vanskelige Tider, der fulgte efter Fredslutningen i Kjøbenhavn og Regeringsforandringen. Om Landets sørgelige Tilstand i disse Aar bringer Skriftet enkelte nye og ret interessante Oplysninger (S. 65 ff.), som naar det f. Ex. hedder, at i Aaret 1670 laa en Tredjedel af Bøndergaardene i Sønder Jernløse øde. Jørgen Parsberg solgte 1685 Knabstrup til Assessor Sidenborg i Kjøbenhavn, og da denne strax efter døde[2]), gik den ved et nyt Salg over til Frederik v. Vittinghoff[3]), som 1680 var bleven ophøjet i den danske Friherrestand[4]). Han forøgede Godset, hvorved hans Hustru Eleonore Marie Sehested især optraadte som virksom paa en mærkelig Maade, idet hun først, skjønt forgjæves, søgte at faa Christian V til at forære hende den øde Landsby Bonderups Jorder. Om Vittinghoff har været en mild Herre, kunde synes noget tvivlsomt, naar man hører, at der 1690 nævnes 15 Personer, som ere Knabstrups rette vornede, men ere bortrømte (S. 75). Han døde imidlertid allerede 1691[5]), og i hans

---

1) Anrep, Svenska Adelns Ättar-Taflor, IV. 65.

2) Altsaa er han forskjellig fra den Assessor Sidenborg, som levede i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede. Werlauff, Hist. Antegnelser til L. Holbergs 18 første Lystspil, S. 294. Brasch, Gamle Eiere af Bregentved, S. 525. Thottske Saml. 4°. Nr. 1908.

3) Det er vist næppe rigtigt at skrive Navnet Wittinghoff, da Vet formentlig skal udtales som et F. Dog finder man ogsaa i samtidige Aktstykker denne Skrivemaade, s. Nielsen, Kjøbenhavns Diplom. II. 813.

4) Magazin t. den Danske Adels Hist. I. 331. Han fik ikke dengang, som man skulde tro efter Forf.'s Fremstilling (S. 68), Tilnavnet Scheel; det var et gammelt Tilnavn i Familien, brugt allerede i det 14de Aarhundrede (Kneschke, Deutsches Adels-Lexicon, IX. 390).

5) Forf. angiver i en lille Exkurs efter hans Død i korte Hovedtræk Jernløsegaards Historie (S. 71 ff.). Den har været ejet af Fa-

Svigersøn, Baron Schack Brockdorf († 1730), og dennes Frue fik Bønderne et venligt Herskab. De næste Ejere vare General Maximilian Vilh. v. Dombroick[1]), der foretog en Del Forandringer ved Gaarden, Johan Lorens Castenschiold (1745—47) og hans Søn Carl Adolf Castenschiold (til 1764). 1776 solgtes Gaarden ved Auktion til Chr. Ditl. Lunn, der ved sin Død 1814 efterlod den til Sønnen Villads Knudsen Lunn († 1865). Skildringen af disse Mænd, Forf.'s Bedstefader og Fader, og af Gaardens Historie i deres Tid hører til det bedste i Bogen, og navnlig vil man med udelt Interesse læse Beskrivelsen af den Kamp ned finansielle Forlegenheder, som den sidste af dem, Major V. K. Lunn, maatte udstaa i de slemme Aar efter 1813. Man naa kun beklage, at der ikke er skjænket disse Forhold en angt vidtløftigere og mere indtrængende Omtale, men man can paa den anden Side baade forstaa og respektere Forf.'s Bevæggrunde til ikke at indlade sig derpaa.

Unægtelig frembyder Bogen ellers som Helhed taget ikke neget, der har mer end lokal Interesse. Forf. har, mærker nan tydelig, ikke haft noget rigt Materiale til sin Raadiged med Hensyn til Gaardens Historie, og han har ikke ødet paa Fattigdommen ved at drage større Forhold ind nder sin Behandling uden ved de Hypotheser, hvormed han egynder, dem jeg ikke kan andet end betragte som forfejlede. Overhovedet skal man, naar man ikke er fuldstændig Herre ver Emnet, være lidt forsigtig med at opstille Hypotheser, thi m det end i en vis Forstand kan synes at være den letteste

---

milien Schwendi, Otto Sperling den ældre, Generaladjutant Christoffer Hagedorn, Christoffer Gabel og Vittinghoff.

[1]) »Hans Navn har jeg ikke kunnet finde noget andet Sted, ej heller hans Herkomst eller Slægt«, skriver Forf. (S. 78). Biografiske Notitser om ham findes hos Biørn (Nye Samling ov. Ridderne af Elephant- og Dannebrog-Ordenen 1660—1776, S. 140) og i Danske Samlinger, 2. R. IV. 150, 272. Han nævnes oftere i Vaupell's Den danske Hærs Hist. (II. 53, 631, 734 o. fl. St.; er forbigaaet i Registret). Mest er sikkert samlet om ham i N. Møllers Haandskrift, Ny kgl. Saml., Fol., Nr. 744, der indeholder saa mange Oplysninger om Datidens Personer, uddragne bl. a. af Aviserne. Han døde 1752.

Ting af Verden, kræver det. dog i Virkeligheden dybtgaaende Kundskaber. Det biografiske Element spiller en aldeles underordnet Rolle i Bogen; de fleste af Ejerne kunne blot skilles fra hverandre ved Hjælp af Navnene, de ere rene kjød- og blodløse Skygger. Men heller ikke til det, som man skulde tro var et Hovedøjemed med Bogens Udgivelse, siden den betegnes som «et Bidrag til gamle Herregaardes Historie», nemlig at give Vink og Oplysninger til Forstaaelse af vore gamle Herregaardsforhold med denne ene Gaard som Udgangspunkt, ydes der mer end faa og ubetydelige Bidrag. Medens man saaledes ikke tør anvise den nogen høj Rang i vor topografiske Litteratur og navnlig ikke tør stille den sammen med det Arbejde, der i Følge Forordet fra først af har fremkaldt den, Estrups Skrift om Tygestrup, der netop udmærker sig ved at indeholde saa meget til Middelalderens indre Historie og røber, at det hidrører fra en Historiker, maa man dog anerkjende den Fordringsløshed, hvormed den fremtræder, og glæde sig over det gode, den virkelig bringer. Man kunde ønske, at mange flere af vore Godsejere, besjælede af samme Aand som Etatsraad Lunn, vilde anvende noget af deres Otium og lidt af deres Rigdom paa at samle og frede om deres Gaardes Fortidsminder, uden at man jo derfor behøver at tænke sig dem optrædende som Forfattere.

Den net udstyrede Bog er ledsaget af et Grundrids af det gamle Knabstrup før Aaret 1600, en Afbildning af Gaarden, som den nu (efter 1861) er, og den i en foregaaende Anmærkning omtalte genealogiske Tavle.

C. F. Bricka.

Fortegnelse over dansk historisk Literatur

for

Aaret 1876.

I. Samlinger og Kildeskrifter.

De ældste danske Archivregistraturer, udgivne efter Beslutning af det Kgl. Danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog efter Originaler i Geheimearchivet. Fjerde Binds første Hefte. 420 S. i 8°. Kjhhvn. 1876. Gyldendal.

O. Nielsen. Kjøbenhavns Diplomatarium. 3. Binds 1—2 Hefte. 496 S. i 8°. Kjbhvn. 1876. Gad.

Historisk Tidsskrift, udg. af den Danske Historiske Forening ved dens Bestyrelse. 4. Række. 5. Binds 3—4 Hefte. S. 333—522 i 8°. Kjbhvn. 1876.

Aarsberetninger fra det Kongelige Geheimearchiv. 6. Binds 1. Hefte. 68 S. i 4°. Kjbhvn. 1876. Reitzel.

Meddelelser fra Rentekammerarchivet, udg. af J. Grundtvig. 1873—1876. 222 S. i 8°. Kjbhvn. 1876. Reitzel.

Danske Magazin. Fjerde Række. Udgivet af det Kongelige Danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog. Fjerde Binds tredie Hefte. 96 S. og 1 Billede i 4°. Kjbhvn. 1876. Gyldendal.

Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie, udg. af det Kongelige Nordiske Oldskrift Selskab 1876. 1—4 Hefte. 330 S. i 8°. Kjbhvn. 1876. Gyldendal.

Samlinger til jydsk Historie og Topographie, udg. af det jydske historisk-topographiske Selskab. 6. Binds 1—2 Hefte. 168 S. i 8°. Aalborg 1876. M. Schultz.

Danske Samlinger for Historie, Topografie, Personal- og Literaturhistorie, udg. af Chr. Bruun, O. Nielsen og S. Birket Smith. Anden Række. 5. Binds 1—2 Hefte. 192 S. i 8°. Kjbhvn. 1876. Gyldendal.

Kirkehistoriske Samlinger, udg. af Selskabet for Danmarks Kirkehistorie ved H. F. Rørdam. Tredie Række. 1. Binds 2—3 Hefte. 320 S. i 8°. Kjbhvn. 1876. Gad.

C. Paludan-Müller. Studier til Benyttelse og Bedømmelse af nogle Kildeskrifter til nordisk Historie, tredie Stykke. Bidrag til Kritik af Saxos Historieværk. Hist. Tidsskrift. 4. Række 5. Bind. S. 333—381.

P. W. Becker. Historiske Afhandlinger. Anden Deel. 368 S. i 8°. Kjbhvn. 1876. Hoffensberg, Jespersen & Trap.

II. Skrifter og Afhandlinger, som vedkomme enkelte Konger og vigtige Begivenheder.

F. Barfod. Sex forelæsninger om Nordens Oldtid. 230 S. i 8°. Kjbhvn. 1876. Schønberg.

J. C. H. R. Steenstrup. Indledning i Normannertiden. 392 S. i 8°. Kjbhvn. 1876. Klein. [Ogsaa med Titel: Normannerne. Første Bind.]

A. D. Jørgensen. Harald Haardraades Tog til Limfjorden af J. J. S. Steenstrup. Det nittende Aarhundrede 1875—1876. S. 461—470.

G. Stephens. Macbeth, Jarl Siward og Dundee. Et Bidrag til Skotlands Historie fra Skandinaviens Runefund. 28 S. i 4°. Kjbhvn. 1876. Lynge.

Rosenørn. Greve Gert og Niels Ebbesen. Udg. med Understøttelse af det jydske histor.-topogr. Selskab. 4. Hefte. S. 157—189 i 8°. Randers 1876. Jacobsen.

Troels Lund. Et Brev fra Enkedronning Sophia (1. Marts 1592.) Fædrelandet 1876 Nr. 74—75 (Feuilleton).

J. A. Fridericia. Danmarks ydre politiske Historie i Tiden fra Freden i Lybæk til Freden i Prag. (1629—1635). 320 S. i 8°. Hoffensberg, Jespersen & Trap. (Ogsaa med Titel: Danmarks ydre polit. Hist. i Tiden fra Freden i Lybæk til Freden i Kjøbenhavn. (1629—1660) I.).

Hannibal Sehesteds Beretning om sit Gesandtskab til Madrid 1640—1641. Aarsberetninger fra Geheimearchivet. S. 1—52.

S. Jørgensen, Kistrup. Minder fra den svenske Krig 1657—60. Fyens Stiftstidende. 1876. Nr. 203.

C. L. Løvenskjold. Bidrag til Oplysning om Forholdene ved det danske Hof under Kjøbenhavns Belejring 1658—60. Historisk Tidsskrift. 4. Række 5. Bind S. 382—414.

J. Vahl. Fra Krigens Tid 1660. Saml. til jydsk Hist. og Topogr. 6. Bind. S. 122—125.

S. Birket Smith. Nogle Aktstykker og Breve vedkommende Korfits Ulfeldts og Leonora Christinas Løsgivelse af Fangenskabet paa Bornholm i December 1661. Danske Magazin. 4. Række 4. Bind. S. 257—273.

N. Rasmussen Søkilde. Kai Lykkes Fald med dets Forspil og Følger, (Tidsbillede fra det 17. og 18. Aarhundrede) tildeels efter utrykte Kilder. 96 S. i 8°. Odense 1876. Hempel. smlgn. Hermod, et Tidsskrift, udg. af M. Hansen. 1876. S. 123—151.

A. D. Jørgensen. Kong Kristian V's formentlige Tyskhed. Nordisk Månedsskrift for folkelig og kristelig Oplysning. 1876. II. S. 161—177.

J. A. Fredericia. «Fyrstelig Tankering», en Forestilling, rettet til Christian den Femte af en Unævnt, kort efter hans Tronbestigelse. Danske Magazin 4. Række 4. Bind S. 274—285.

—t. Slaget ved Lund, den 4. December 1676. Illustr. Tid. 1876. 18. Bind Nr. 897. S. 97.

P. F. Rist. Slaget ved Lund. Hist. Arkiv. 1876. II. 259—382.

Bidrag til Danmarks Historie under Christian den Femte, samlede fra udenlandske Arkiver af C. F. Allen. Udg. af Chr. Bruun.
VII. Svenske Relationer 1679—1699. (Fra Rigsarchivet i Stockholm)
i Danske Samlinger for Hist. Topogr. etc. 2. Række 5. Bind. S. 76—188.

P. Broch. Dagbog over Kronprinds Frederiks Reise til og i Italien 1692. Danske Samlinger. 2. Række 5 Bind S. 24—55.

Fr. Jul. Meier. Af Gustaf IV. Adolphs Historie I—VI. Hist. Arkiv. 1876. I. 232. 321. 423. II. 101.

O. F. Barndomserindringer fra Aaret 1807. Hist. Arkiv. 1876. II. 154—172.

A. Thorsøe. Den danske Stats Historie fra 1814—1848. 1—2 Hefte 128 S. i 8°. Kjbhvn. 1876. Reitzel & Wroblewsky.

—n. Et Blad af Censurens Historie under Frederik VI. Illustr. Tid. 1876. 18. Bind Nr. 896. S. 88—89.

C. Paludan-Müller. Udenrigsminister Grev Knuths Fremstilling af Danmarks Underhandlinger i 1848 indtil Vaabenstilstanden i Malmø. Hist. Tidsskrift. 4. Række 5. Bind S. 460—509.

Den dansk-tydske Krig i Aarene 1848—50. Udg. af Generalstaben. 2den Deel. Krigen i 1849. Andet Afsnit. Første Afdeling. 264 S. i 8° og tre Kort. Kjbhvn. 1876. Hagerup.

R. Hansen. Minder og Dagbogsblade fra 1848, 1849, 1850. 304 S. i 8°. Odense 1876. Nielsen.

A. V. Dinesen. Appendix til mine Notitser om vore sidste Krige. Grenaa 1876.

I. A. Hansen. Vor Forfatnings Historie fra 1848 til 1866. 35. Hefte. 80 S. i 8°. Kjbhvn. 1876. Jacob Lund.

C. St. A. Bille. Tyve Aars Journalistik. 16—21 Hefte 576 S. i 8°. Kjbhvn. 1876. Reitzel.

Social-Demokrater for en Snes Aar siden. En literair Skizze. Nær og Fjærn 1875—1876. Nr. 203—205

H. F. Blaumfeldt. Minder fra Sønderjylland. Bidrag til denne Landsdels Historie i dette Aarhundrede. 178 S. i 8°. Kjbhvn. 1876. Reitzel.

C. B. Fra Krigen 1864. Hermod, et Tidsskrift, udg. af M. Hansen. 1876. S. 106—122.

III. Værker og Afhandlinger, indeholdende personalhistoriske Efterretninger.

H. Fr. Rørdam. Personalhistoriske Bidrag fra det 17. Aarhundrede. I. Peder Hansen Saxkjøbings Brevbog. Kirkehistoriske Samlinger. 3. Række 1. Bind S. 311—351.

N. C. L. Abrahams. Meddelelser af mit Liv. Udg. af A. Abrahams. 1—6 Hefte. 480 S. i 8°. Kjbhvn. 1876. Forlagsbureauet.

Chr. Bruun. Nye Bidrag til Cort Adelaers Historie. Danske Samlinger. 2. Række 5. Bind S. 1—23.

Breve til H. C. Andersen. Nær og Fjærn 1876—77. 6. Bind Nr. 222—224.

K. Arentzen. Baggesen og Oehlenschlæger. VI. 1816—17. 392 S. i 8°. Kjbhvn. 1876. Wroblewsky.

Fr. Helveg. Baggesen og Grundtvig. Nordisk Månedsskrift for folkelig og kristelig Oplysning. 1876. I. 223—240. 309—339.

L. Koch. Biskop Nicolai Edinger Balle. 242 S. i 8°. Kjbhvn. 1876. Gad.

P. W. Becker. Bendt Bendtsen. Hist. Afhandlinger. II. 160—227.

C. Weeke. Claus Billes Kalenderoptegnelser. Danske Samlinger. 2. Række 5. Bind S. 56—67.

F. R. Friis. Tychonis Brahei et ad eum doctorum virorum epistolae nunc primum collectae et editae. Fasc 1. 32 S. i 8°. Kjbhvn. 1876. Gad.

C. H. Styffe. Optegnelse om Ærkebiskop Jens Brostrups Død 1497. Kirkehist. Samlinger. 3. Række 1. Bind S. 555.

Professor Hans Brechner. Illustr. Tid. 1876. 17. Bind Nr. 849. S. 151—152.

Breve fra danske Kunstnere i Udlandet til C. W. Eckersberg. Det nittende Aarhundrede. Oktbr. 1876. S. 38—62.

Th. Møller. Præsten Johan Grundtvigs «Svanesang». Kirkehist. Samlinger. 3. Række 1. Bind S. 555—557.

N. Lindberg. Grundtvigs politiske Stade. 228 S. i 8°. Kolding 1876. (Odense. Nielsen).

C. F. Nielsen. Stamtavle over Familien Hammershaimb eller Wenceslaus Franciscus de Hammershaimbs Descendenter. Efter trykte og haandskrevne Kilder. 32 S. i 8°. Kjbhvn. 1876. Reitzel.

Daniel Thrap. Til Oplysning om den virkelige Niels Klim. Danske Samlinger. 2. Række 5. Bind S. 188—192.

J. M. Mørck. Optegnelser af Præsten Staphen Laursen i Verninge. Kirkehist. Samlinger. 3. Række 1. Bind S. 560.

C. F. Nielsen. Stamtavle over Familien Lodberg eller C. J. Lodbergs Descendenter. Efter trykte og haandskrevne Kilder. 74 S. i 8°. Kjbhvn. 1876. Reitzel.

I. Kierckebye. Lidet om Caspar Markdans Moder og hendes Afkom paa Gaarden Noes. Saml. til jydsk Hist. og Topogr. 6. Bind S. 126—127.

A. Heise. Oplysning om Mester Torbjørn Olafsen, Throndhjem Stifts første evangeliske Superintendent. Kirkehist. Samlinger. 3. Række 1. Bind S. 503—523.

P. W. Becker. Robert Hippolytte de Bréhan, Greve af Plêlo. Historiske Afhandlinger I. S. 97—137.

I. H. Rosenkrantz. Nogle efterladte Optegnelser. 126 S. i 8°. Kjbhvn. 1876. Klein.

Anton Frederik Tschernings efterladte Papirer. Udgivet af hans efterlevende Familie. I—II. 324 S. og 64 S. i 8°. Kjbhvn. 1876. Philipsen.

I. A. Hansen. Anton Frederik Tscherning. Udg. af «Femlejuni-Folkeforening». 32 S. i 8°. Kjbhvn. 1876. Jacob Lund.

H. Fr. Rørdam. Jon Jakobsen Venusinus. Kirkehist. Samlinger. 3. Række 1. Bind S. 241—310.

A. P. Berggreen. C. E. F. Weyses Biographie. 230 S. i 8°. Kjbhvn. 1876. Reitzel.

IV. Almindelige Værker og Afhandlinger til Kirkens Historie.

A. D. Jørgensen. Den nordiske Kirkes Grundlæggelse og første Udvikling. Tredie Hefte. Udg. af Selskabet for Danmarks Kirkehistorie. 224 S. i 8°. Kjbhvn. 1876. Gad.

L. Daae. Nogle Bidrag til norsk Kirkehistorie. Kirkehist. Samlinger. 3. Række 1. Bind S. 536—542.

Daniel Thrap. Uddrag af Jens Rennords Stambog til Oplysning om drn pietistiske Bevægelse paa Christian VI's Tid. Kirkehist. Samlinger. 3. Række 1. Bind S. 370—388.

S. Jørgensen. Fra det pietistiske Røre paa Christian VI's Tid. Kirkehist. Samlinger. 3. Række 1. Bind S. 557—560.

P. W. Becker. De fordrevne franske Reformertes Bosættelse i forskjellige europæiske Lande. I—VI. Hist. Arkiv. 1876. I. 246. II. 81. 174.

P. W. Becker. De forhen bestaaende danske Gesandtskabscapeller i Udlandet og den danske Kirke i London. Historiske Afhandlinger. II. S. 1—46.

Bidrag til de danske Klostres Historie. Kirkehist. Samlinger. 3. Række 1. Bind S. 544—554.

V. Kulturhistorien og de indre Forhold.

Sophus Müller. Broncealderens Perioder. En Undersøgelse af forhistorisk Archæologi. Aarbøger for nord. Oldkynd. og Historie. 1876. S. 185—311.

C. Engelhardt. Kong Germs og Dronning Thyras Mindestene i Jellinge. Archæologiske Bemærkninger om Runestene og deres Oprindelse. Aarbøger for nord. Oldkynd. og Hist. 1876. S. 93—150.

C. Engelhardt. Egekister fra Borum-Æshøj. Illustr. Tid. 1876. 18. Bind Nr. 890. S. 25—27.

G. Stephens. En dansk Præstekalk med Runer. Kirkehist. Samlinger. 3. Række 1. Bind S. 524—535.

F. Hammerich. Nordens ældste Digt, oplyst og oversat. 144 S. i 8°. Kjbhvn. 1876. Gyldendal.

H. Petersen. Om Nordboernes Gudedyrkelse og Gudetro i Hedenold. En antikvarisk Undersøgelse. 144 S. i 8°. Kjbhvn. 1876. Reitzel.

E. Jessen. Om nogle Hovedpunkter i germanisk Mythologie. Det nittende Aarhundrede. Novbr.—Decbr 1876. S. 121—136.

Konr. Gislason. Œgir og Ægir. Aarbøger for nord. Oldkynd. og Historie. 1876. S. 312—330.

Nordiske Heltesagaer. Paa Dansk ved F. W. Horn. 320 S. i 8°. Samf. til den danske Literaturs Fremme. Kjbhvn. 1876. Wroblewsky.

Billeder af Livet paa Island. Islandske Sagaer. Paa Dansk ved F. W. Horn. Tredie Samling. 308 S. i 8°. Kjbhvn. 1876. Reitzel.

Danmarks gamle Folkeviser, udgivne af Svend Grundtvig. 4. Deels 4. Hefte. 192 S. i Imp. 8°. Samf. til den danske Literaturs Fremme. Kjbhvn. 1876. Wroblewsky.

E. T. Kristensen. Gamle jydske Folkeviser samlede af Folkemunde især i Hammerum Herred. 5. Hefte, udg. med Underst. af det jydske hist.-topogr. Selskab. 92 S. i 8°. Kjbhvn. 1876. Gyldendal.

E. T. Kristensen. Jydske Folkesagn, samlede af Folkemunde. 1. Hefte 80 S. i 8°. Kjbhvn. 1876.

S. Grundtvig. Danske Folkeeventyr efter utrykte Kilder gjenfortalte. 240 S. i 8°. Kjbhvn. 1876. Reitzel.

J. Kamp. Danske Folkeminder, Æventyr, Folkesagn, Gaader, Riim og Folketro; samlede fra Folkemunde. 436 S. i 8°. Odense 1876. Nielsen.

J. B. Løffler. Et Sagn fra Faareveile Kirke (med ên Tegning af Kirkedøren). Illustr. Tid. 1876. 18. Bind Nr. 898. S. 109.

A. D. Jørgensen. Om Danebroges Oprindelse. En historisk Hypothese. Hist. Tidsskrift. 4. Række 5. Bind S. 415—459.

A. D. Jørgensen. Bidrag til Oplysning om Middelalderens Love og Samfundsforhold. Aarbøger for nord. Oldkynd. og Hist. 1876. S. 56—92 og 151—184.

O. Nielsen. De danske Leen 1544—1547. Danske Magazin. 4. Række 4. Bind S. 191—246.

J. Kinch. Af Ribe Byes Tingbøger fra den første Halvdeel af det 17. Aarhundrede. Saml. til jydsk Hist. og Topogr. 6. Bind S. 133—160.

C. E. Secher. Agerbruget i Sjælland i det 17. Aarhundrede. Ugeskrift for Landmænd. 5. Række 2. Bind S. 237—247 og 274—283.

S. Jørgensen, Kistrup. Bidrag til Bondestandens Historie i ældre Tider, meddelt efter Aktstykker. Fyens Stiftstidende 1876. Nr. 195—196, 201—202.

S. Jørgensen, Kistrup. Ridefoged Historier fortalte efter Thingbøger: ibid. Nr 246—249. 250. 255. 257.

S. Jørgensen, Kistrup. Fyenske Hexeprocesser, meddelt efter Thingbøger. ibid. Nr. 210—213. 215.

S. Jørgensen, Kistrup. Bidrag til den fyenske Adels Historie. ibid. Nr. 244—245.

Tr. Lund. Brevstilen i Danmark i det 16. Aarhundrede. Det nittende Aarhundrede. Novbr.—Decbr. S. 90—120.

J. Grundtvig. Frederik den Andens Statshusholdning, oplyst af utrykte Kilder. Udg. for den Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse. 314 S. i 8°. Kjbhvn. 1876. Reitzel.

Tr. Lund. Om Peder Oxes Finantsbestyrelse. Et Svar til Hr. Contoirchef Joh. Grundtvig. 50 S. i 8°. Kjbhvn. 1876. Reitzel.

J. Grundtvig. Peder Oxes Finantsstyrelse, et Forsvar mod Dr. Troels Lund. 22 S. i 8°. Kjbhvn. 1876. Reitzel.

Tr. Lund. Afsluttende Bemærkninger om Peder Oxes Finantsbestyrelse. 30 S. i 8°. Kjbhvn. 1876. Reitzel.

Frederik IIdens og Formynderstyrelsens Hof og Regjeringspersonale. 1559—1596. Meddelelser fra Rentekammerarchivet. 1873—1876. S. 144—216.

O. Vaupell. Den danske Hærs Historie til Nutiden og den norske Hærs Historie til 1814. 45—47 Hefte. 136 S. i 8°. Kjbhvn. 1876. Gyldendal.

A. D. Jørgensen. Sønderjyderne i den danske Hær. 140 S. i 8°. Kjbhvn. 1876. Gyldendal.

C. Nyrop. Meddelelser fra Industriens Omraade. Med Portræter af J. C. Drewsen og J. A. Schwartz. 336 S. i 8°. Kjbhvn. 1876. Gyldendal.

VI. Geografi. Topografi. Statistik.

N. Winther. Færøernes Historie. Udg. ved Undervisningsministeriets Understøttelse. 4. Hefte. 176 S. i 8°. Kjbhvn. 1876. Schønberg.

I. P. Trap. Statistisk-Topografisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark. 30—36 Hefte 384 S. i 8°. Kjbhvn. 1876. Forlagsbureauet.

C. E. Secher. Danmark i ældre og nyere Tid. 52—60 Hefte. 288 S. i 8°. Kjbhvn. 1876. V. Pio.

K. Hansen. Danske Ridderborge, beskrevne meest efter utrykte Kilder. 240 S. i 8°. Kjbhvn. 1876. Thiele.

J. B. Løffler. Vestervig Kloster og «Liden Kirstins» Grav. Aarbøger for nord. Oldkynd. og Historie. 1876. S. 1—55.

K. Klausen. Vestervig Kirke og Kloster. Illustr. Tid. 1876. 17. Bind Nr. 863. S. 270—271.

V. Boye. Anholt. En topographisk-antiquarisk Skizze. Saml. til jydsk Hist. og Topogr. 6. Bind. S. 39—58.

P. Gaardboe. Historiske Efterretninger om forsvundne Skove i det nordlige Vendsyssel. ibid. S. 107—121.

O. I. C. Ottesen. Bidrag til Hovedgaarden Mølgaards Historie. ibid. S. 81—106.

Dorothea Thomsen. Det forsvundne Hobro eller Fortiden og Nutiden. Hobro (1876).

S. Bergsøe. Optegnelser fra Mariager Kirke. Saml. til jydsk Hist. og Topogr. 6. Bind S. 128—132.

I. Christensen. Om Allingkloster, Grønbæk Kirke og Kong Erik Glippings Jagthus. ibid. S. 59—79.

O. Fabricius. Horsens Kjøbstads Beskrivelse og Historie. Udg. med Underst. af det jydske hist.-topogr. Selsk. og den Hjelmstjerne-Rosenkroneske Stiftelse. 1—2 Hefte 200 S. i 8°. Odense 1876. Milo.

O. Nielsen. Herregaarde i Kolding Egnen. Saml. til jydsk Hist. og Topogr. 6. Bind S. 1—38.

L. P. Fenger. Om Tidsfølgen ved Opførelsen af St. Knuds Kirke i Odense. Kirkehist. Saml. 3. Række 1. Bind S. 352—357.

Om Flytningen af Hans Brüggemanns Altertavle. ibid. S. 542—543.

H. Petersen. Om Borreby og dets Eiere. En Beretning fra det forrige Aarhundrede. Danske Samlinger. 2. Række 5. Bind S. 68—75.

P. W. Becker. Restaurationen af St. Mortens Kirke i Nestved. Historiske Afhandl. II. S. 75—96.

I. Kornerup. Sonnerup Kirke. Illustr. Tid. 1876. 17. Bind. Nr. 870. S. 335—338.

St. Friis. Afsluttende Bemærkninger om Roeskilde Domkirkes Alder og Stiil. Kirkehist. Samlinger. 3. Række 1. Bind S. 358—369.

H. Fr. Rørdam. Nogle Efterretninger om Kongsgaarden Hvidøre i det 16. Aarhundrede. Danske Magazin. 4. Række 4. Bind S. 247—256.

F. R. Friis. Uraniborgs Grundlæggelse. Fædrelandet 1876. Nr. 49. (Feuilleton).

H. Fr. Rørdam. Efterretninger om Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn og dens Præster 1600—1630. Kirkehist. Samlinger. 3. Række 1. Bind. S. 389—502.

O. Nielsen. Efterretning om Abel Katrines Stiftelse. Udg. ved Kjøbenhavns Magistrats Omsorg i Anledning af Stiftelsens 200aarige Bestaaen d. 27. December 1875. 44 S. i 8°. Kjbhvn. 1876.

O. Nielsen. Kjøbenhavn i Middelalderen. 1—2 Hefte. 160 S. i 8°. Kjbhvn. 1876. Gad.

L. Helveg. Bergens Kirke paa Rygen. Nordisk Månedsskrift for folkelig og kristelig Oplysning. 1876. I. S. 448—453.

VII. Efterretninger om Literaturen, videnskabelige Samfund og Stiftelser.

Oversigt over det Kongelige Danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger og dets Medlemmers Arbeider i Aaret 1875. Nr. 1—3. 218 S. i 8°. 1876. Nr. 1. 78 S. i 8°. Kjbhvn. 1876. (Høst).

Aarsberetninger og Meddelelser fra det Store Kongelige Bibliothek. Udg. af C. Bruun. 3. Binds 1. Hefte. 78 S. i 8°. Kjbhvn. 1876. Gyldendal.

Kort Udsigt over det philologisk-historiske Samfunds Virksomhed i Aarene 1860—1874. (Trykt som Manuskript). 64 S. i 8°. Kjbhvn. 1876. Klein.

H. Fr. Rørdam. Kjøbenhavns Universitets Historie fra 1588—1621. Udg. af den danske historiske Forening. 3. Deels 4. Hefte. 128 S. i 8°. Kjbhvn. 1876. Schubothe.

Th. Overskou. Den kongelige danske Skuepladses Historie fra dens Overdragelse til Staten i 1849 indtil 1874. Udg. og bearbeidet af E. Collin. 10—15 Hefte. 576 S. i 8°. Kjbhvn. 1876. Forlagsbureauet.

Bidrag til Rentekammerets Historie 1660—1773. Meddelelser fra Rentekammerarchivet 1873—1876. S. 1—143.

C. Paludan-Müller. En Rettelse til N. M. Petersens danske Literaturhistorie. Historisk Tidsskrift. 4. Række 5. Bind. S. 510—514.

A. Heise: Kristiern den anden i Norge og hans Fængsling. En historisk Undersøgelse. Kjøbenhavn 1877. (218 SS.)

Christiern II's Tid er fængslende som faa Afsnit af den danske Historie. Paa den ene Side er Tiden selv rig paa mægtige aandelige Rørelser og stærke politiske Brydninger, paa den anden Side fremviser Kongen en Karaktér med voldsomme Lidenskaber og dybe Skygger, vel værd at fæste sin Opmærksomhed paa. Hans Liv fra Vuggen til Graven var et talende Vidnesbyrd om menneskelige Beregningers Usikkerhed og om Lykkens underlige Omskiftelser; det kom ogsaa i en Grad, som det kun sjælden aabenbarer sig for vore Øjne, til at afgive et Exempel baade paa hensynsløs Magtlyst og paa dens retfærdige Straf. Det er Tanken om denne Straf, de mange, mange Aar tilbragte i Landflygtighed og bag Fængslets Mure, som mere end noget andet, mere selv end de Frihedsideer, man — med Urette — har villet se i hans Planer, har bidraget til at kaste en forherligende Glans over ham. Men idet saaledes Medlidenheden, bevidst eller ubevidst, har faaet Lov til at indvirke paa Dommen over ham, har den her som overalt, hvor den gjør sig gjældende overfor Historien, frembragt en falsk Dom. Den menneskelige Medlidenhed, der er saa smuk i Livet, bør forstumme, naar Talen er om længst forsvundne Tider, og de historiske Forfattere, som appellere til den hos deres Læsere, begaa derved et stort Misgreb[1]). Det kan være gribende nok at udmale sig det Øjeblik, da Skibet med den fangne Kong Christiern ombord pludselig drejede ind ad Alssund og han i det samme med anende Gru saa sine Fjenders Falskhed og sin tunge Fremtidsskæbne, og det kan være sørgeligt nok at forestille sig ham, der havde hersket

---

[1]) Jvfr. Paludan-Müller, De første Konger af den oldenborgske Slægt, S. 560.

over tre Kongeriger, vandrende frem og tilbage i sin Fangecelle, medens de kvalfulde Timer langsomt voxede til Aar; men det maa ikke lades ude af Syne, at den Frugt, han høstede, havde han selv saaet, at den troløse Politik, han havde øvet, lod enhver Fordring fra hans Side paa at møde Redelighed klinge som en bitter Ironi, at Fængselslivet i Sønderborg er Efterspillet til Dramaet paa Stockholms Stortorv. Netop derfor er det i saa høj Grad ønskeligt, at hans Historie maa blive behandlet som en Helhed, og det maa dybt beklages, at den Mand, som havde sat sig denne Opgave og indviet sit Liv dertil, bortkaldtes, længe før han havde naaet sit Maal, selv om man maa indrømme, at hans klassiske Arbejde lider af en betydelig Ensidighed. Ligesom man vel i Almindelighed med Grund kan nære Tvivl om, hvor vidt en anden med Held vil kunne fortsætte, hvor Allen slap, fordi dennes Værk helt igjennem er præget af Forfatterens Personlighed, saaledes maa det vel ogsaa betvivles, fordi Christiern II næppe herefter vil blive opfattet af en anden saaledes som af Allen, og den Enhed i Behandlingen af de to store Afsnit af hans Liv, som saa stærkt anbefaler sig selv, vil derfor næppe paa denne Maade blive bragt tilveje. Da Dr. Heise imidlertid nu har mældt sig som den, der tænker paa at fortsætte Allens Arbejde[1]), maa man i Erkjendelse af hans Dygtighed ønske denne Plan udført med Tiden, ikke fordi det afbrudte Værk derved vil faa en egentlig Afslutning, hvad det efter det fremsatte næppe vil faa, men fordi man saaledes kan vente at faa en grundig og tiltalende Fremstilling af de Aars Historie, som det ikke lykkedes den afdøde Historieskriver at faa skildret.

Men Christiern II's Historie er ogsaa rig paa Episoder, og det er en saadan, som er Gjenstanden for det Skrift, her skal omtales, nemlig Christierns sidste Forsøg paa med væbnet Haand at tilbageerobre sine tabte Riger eller med andre Ord hans norske Felttog 1531—32, der endte med hans Tilfangetagelse. Saa kort dette Felttog end varede, og saa fattigt paa nogen større Vaabendaad det end var, danner det dog en højst

---

[1]) Universitetets Program til Reformationsfesten 1877, S. 67 f.

interessant Episode, navnlig ved den Katastrofe, der afslutter det, og Kilderne flyde desuden her saa rigelig, at Begivenhedernes Gang lader sig fremstille paa en smuk Maade. Man læse den lille Skildring, Professor L. Daae har givet deraf i et Folkeskrift[1]), og man vil strax faa en Følelse af, hvilken stærk Kolorit der kan hentes alene fra Reimar Kocks lybækske Krønike. Men en saadan udmalende Fortælling maa man ikke søge i Dr. Heises Skrift om dette Emne. Han kalder det selv „en historisk Undersøgelse“ og har derved tilstrækkelig angivet, at det ikke er som Historieskriver, men som Kritiker, at han vil optræde. Ikke heller vil han oplyse alle Krigstildragelserne i Norge; det er Christiern II's Deltagelse i dem og først og fornemmelig hans forskjellige Underhandlinger, han dvæler ved. Deraf kommer det, at Begivenhederne i det Nordenfjeldske kun skitseres, og at alt angaaende Norges Pacifikation efter Christiern II's Afrejse til Danmark lades uomtalt, ja selv Indledningen, Udviklingen af den politiske Situation, der førte til Toget, og Forberedelserne til dette, er holdt i stor Kortfattethed. Desto udførligere giver Forfatteren sig af med det, der for ham er Hovedsagen. At han i Udførelsen af sin foresatte Opgave viser sig som en grundig Forsker, følger næsten af sig selv; det er i al Fald ikke andet end det, enhver, som har fulgt med, hvad der i de senere Aar er flydt fra hans Pen, maatte vente. Med Omhu har han benyttet ikke alene den trykte Litteratur, men ogsaa de rige Aktstykkesamlinger baade i det danske Gehejmearkiv og i Rigsarkiverne i Christiania og Stockholm; da han desuden har gjennemgaaet Allens efterladte Excerpter, kan man vide, at der ikke kan være stort, som er undgaaet ham[2]).

---

[1]) L. Daae, Histor. Skildringer. Udg. af Selskabet for Folkeoplysningens Fremme. Kra. 1873. S. 81—117.

[2]) Formentlig burde Forf. have benyttet den tydske Vise, som er meddelt i R. v. Liliencron, Die historischen Volkslieder der Deutschen, IV. 45 f. Daae nævner den i sit nys omtalte Arbejde (S. 88). Den er forfattet i Begyndelsen af Aaret 1532 af Meinert v. Hamm, der var en af Befalingsmændene over Christiern II's Landsknægte. Om Toget til Norge hedder det her:

Hvorvel jeg saaledes mener, at det foreliggende Skrift er et dygtigt og fortjenstfuldt Arbejde, kan jeg dog ikke tilegne mig alle dets Synspunkter eller tiltræde alle dets Resultater. Inden jeg fremsætter mine Indvendinger mod dem af disse, som synes mig tvivlsomme, og som jeg derfor tror bør underkastes fornyet Drøftelse, maa jeg imidlertid forudskikke den Bemærkning, at jeg kun med Forf.s værdifulde Undersøgelse til Grundlag har turdet indlade mig paa Behandlingen af de Spørgsmaal, som her ere optagne. Skulde man finde ved en nærmere Sammenligning mellem hans og min Opfattelse — en Sammenligning, som ikke maa undlades, da jeg af Hensyn til den Plads, der kan indrømmes en Anmældelse, maa medtage mindre af hans Udvikling, end ellers kunde være ønskeligt —, at de her fremsatte Anskuelser maaske paa et eller andet Punkt have størst Sandsynlighed for sig, maa man derfor ikke overse hans Fortjenester af den hele Sag.

I Følge den hidtil gængse Mening begik de Mænd, der af Frederik I vare sendte som hans befuldmægtigede til Norge, Svig mod Christiern II ved at tilsige ham frit Lejde til en Sammenkomst med hans Farbroder, uagtet de fik den Ordre fra deres Konge, at de ikke maatte indlade sig paa at love sligt, men skulde forlange Overgivelse paa Naade og Unaade, en Ordre, som vel først indtraf, da Underhandlingerne vare afsluttede, men som dog kom tidsnok til, at den endelige Udfærdigelse af de officielle Aktstykker kunde have været forhindret. Dr. Heise vil vise, at denne Anskuelse er urigtig, at der ikke af Frederik I's Kommissærer er handlet anderledes end, at de kunde forsvare det, men at det er Regeringen i Kjøbenhavn, som ene maa bære det tunge Ansvar for Bruddet paa det givne Løfte. Dette skulle vi undersøge lidt nøjere. Til bedre Forstaaelse meddeles en kort Udsigt over de vigtigste Begivenheder.

»Und hedd uns gods weder und wind gedan,
to Kopenhagen weren wi angekamen.«

Jvfr. Forf. S. 12 f. Visen taler om Indtagelsen af »Katzborch« (ɔ: Karlsborg), men har intet om Olufsborgs Erobring (jvfr. Forf. S. 33).

Medens Christiern II underlagde sig det sydlige Norge, var det ikke lykkedes ham at gjøre sig til Herre over Agershus. Mogens Gyldenstjerne vilde ikke godvillig overgive ham Slottet, og med Magt kunde han ikke indtage det i en Fart. Saa foretrak han, ubegribelig nok, at slutte Overenskomst med Lensmanden om, at Slottet skulde overgives ham, hvis der ikke inden Midfaste (10. Marts) kom Undsætning til det fra Danmark, og at der imidlertid skulde være Fred mellem begge Parter. Denne Vaabenstilstand blev indgaaet d. 23. Novbr. 1531. Allerede en halv Snes Dage i Forvejen havde Mogens Gyldenstjerne sendt Bud til Danmark om Sagernes Stilling, og i Henhold til en Aftale, der var truffen ved Dagtingningen, lod han nu en ny Underretning afgaa til Kong Frederik og bad om Undsætning inden den fastsatte Termins Udløb. Det gjaldt om betids at opfylde dette Forlangende, for at ikke den vigtige Fæstning skulde falde i Fjendens Hænder, og d. 10. Januar afsendtes da, efter at der var gaaet nogen Tid til Spilde paa Grund af Kongens Ophold i Hertugdømmerne, et lille Skib med 40 Knægte ombord. Natten mellem 20. og 21. Januar naaede denne lille Skare ubemærket gjennem Oslo ind i Agershus, og den følgende Dag opsagde Mogens Gyldenstjerne Vaabenstilstanden, da han nu havde faaet Undsætning[1]). I Marts sendtes en lidt anseligere Styrke fra Danmark til Norge. Paa Grund af Isen i Fjorden kunde Flaaden ikke naa op til Agershus, men man fik dog bragt nogle Landsknægte, forsynede med en Del Krudt, til de belejrede, hvorhos man lod disse vide, at de snart kunde vente kraftigere Hjælp. Det trak dog ud med Afsendelsen af denne, men d. 2. Maj afsejlede endelig den store Flaade, 25 Skibe stærk, hvoraf imidlertid over Halvdelen vare hanseatiske, med 6—7000 Knægte ombord. An-

[1]) I Overenskomsten mellem Christiern II og Mogens Gyldenstjerne af 23. Novbr. var det fastsat, at Agershus under Vaabenstilstanden ikke maatte forstærkes med Folk (Forf. S. 23). Naar Kongen senere beskyldte Slotsherren for Brud paa Tro og Love (S. 41), var det vel, fordi han betragtede de 40 Mand, der i Januar slap ind paa Slottet, som en slig utilladelig Forstærkning og ikke som en Undsætning fra Danmark.

førslen over disse var betroet en Kommission, bestaaende af Biskop Knud Gyldenstjerne, den norske Rigsraad Hr. Niels Lykke og Landsknægte-Øversten Reinwald v. Heidersdorf.

Allerede forinden, som det synes i Begyndelsen af April, havde Kong Frederik skrevet til Mogens Gyldenstjerne, takkende ham for hans Kjækhed og bebudende den snarlige Afsendelse af en stor Flaade og Krigsmænd for at nedlægge Kong Christierns Folk. Dog tilføjede han, at han for at undgaa Blodsudgydelse gjerne saa, at der kunde blive sluttet «en Handel med Kong Christierns Landsknægte», hvorfor han bemyndigede Lensmanden til at tilsige dem fri Marsch gjennem Danmark til Tydskland; men Penge maatte der ikke loves dem (Forf. S. 49). «Dette Brev fik ikke ringe Indflydelse paa Mogens Gyldenstjernes Adfærd i den følgende Tid. Man maatte jo ogsaa heraf faa det Indtryk, at Kongen ønskede en fredelig Løsning fremfor en Kamp.» Saaledes udtaler Forf. sig. Men lad os dog strax lægge Mærke til, at Brevet ene og alene taler om Kong Christierns Landsknægte og ikke nævner et Ord om at indrømme Kongen selv noget. I god Overensstemmelse hermed staar det da, naar Frederik I lidt senere (25. April) i et Brev til Brodersønnen, hvori han afslaar at gaa ind paa dennes taabelige Forlangende, at han skulde afstaa ham sine Riger, slutter med følgende stærke Ord: «For slige og andre underlige og farlige Gjerninger, som vi have forfaret af eder, som I haver bevist eder baade mod Gud og Mennesker, tør vi ikke sætte Love til nogen Handel at give os udi med eder» (S. 51). Tre Dage efter er den Fuldmagt udstedt, som medgaves de nylig nævnte Kommissærer, og hvori det hedder, at Kongen har afsendt dem med en væbnet Styrke for at drage til Norge «og der gjøre deres yderste Flid til, at de enten med Minde, Dagtingen eller med Magt kunne komme samme Rige og dets Indbyggere under vor Haand, Vold og Magt igjen, hvilket som vor og Rigens aabenbare Fjende Konning Christiern nu med Magt og Vælde haver trængt fra os»[1]).

[1]) Diplom. Norveg. V. 795. Ordene lyde en lille Smule anderledes hos Forf. (S. 52), maaske en Følge af, at han har brugt en anden Kilde, selve Originalen i Gehejmearkivet.

Der gives dem da tilligemed Slotsherren Hr. Mogens Gyldenstjerne fri Fuldmagt til at gjøre, hvad dem tykkes nyttigst til Udrettelsen af dette Hverv, saa at alt, hvad de gjøre, handle, skrive, besegle o. s. v., skal gjælde, som om det var Kongen selv, der havde gjort det, og det enten de lade den medfølgende kongelige Sekretær Jesper Brochmand sætte Kongens Segl paa de Breve, de udfærdige i Kongens Navn, eller de udstede Brevene i deres eget Navn og dertil bruge deres egne Signeter.

Forf. bekæmper den Anskuelse, at det kun er overfor Nordmændene, at Kommissærerne have faaet frie Hænder, men ikke overfor Kong Christiern. Han gjør opmærksom paa, «at Kommissærerne ikke et eneste Øjeblik have tvivlet om, at de i Følge den frie Fuldmagt jo havde Ret til at underhandle med Kong Christiern selv. Vel fandtes dette ikke udtrykkelig nævnt i Fuldmagten, men i Følge hele dens fuldstændig frie Form maatte det have været fuldstændig forbudt, hvis den ikke strakte sig saa vidt. Og det er da ogsaa paafaldende, at det skulde have været dem forment at træde i Underhandlinger med den Mand, der stod i Spidsen for en fjendtlig Hær, naar de dog ved fredelige Midler skulde søge at bringe Norge igjen ind under Kong Frederiks Scepter» (S. 54). At Fuldmagten var meget fri i sin Form, skal indrømmes, men om den, hvad Realiteten angaar, var ubegrænset, turde være stærk Tvivl underkastet. Hensigten med Kommissærernes Afsendelse er, som det siges med rene Ord i Kongebrevet, at bringe Norge og Nordmændene tilbage under Frederik I's Scepter, og til at udføre dette Hverv er det, at de faa Fuldmagten. Ikke med en Stavelse antydes der, at de kunne tilsige Christiern II, hvad de finde for godt; nej, han, den «aabenbare Fjende», som han kaldes, han, der med Vold har trængt sig ind mellem Kongen og hans Undersaatter, staar udenfor Fuldmagtens Omraade. Til ham havde jo Kong Frederik lige i Forvejen skrevet, at han aldeles ikke vilde indlade sig i Forhandlinger med ham, hvorimod han nu, samme Dag som Fuldmagten udstedtes, i et aabent Brev til alle Norges Indbyggere opfordrede dem til at falde til Føje; han har, siger han, udsendt sine Høvedsmænd

og Folk «til Hjælp, Trøst og Undsætning» for dem alle «og saa at handle, raadslaa og beskikke om vort, Norges Riges og alle eders Velfærd og Bestand» [1]). Sammenholder man de forskjellige Udtalelser af Kongen, alle fra samme Maaned, synes det at være klart, at han foreløbig hverken direkte eller indirekte (gjennem Kommissærerne) har villet underhandle med Brodersønnen. Naar Forf. opstiller den Fordring, at Underhandlen med Christiern II udtrykkelig skulde have været forbudt i Brevet af 28. April, da den ellers maatte falde ind under det, hvorover Kommissærerne fik fuldkommen frie Hænder, fordrer han vel meget. Uden at ville gaa ind paa det mislige i at fremsætte temmelig store Krav til en med Hensyn til Brugen af Pennen ubehjælpsom Tidsalders Udtryksmaade skal jeg gjøre opmærksom paa, at det retmæssige i Forf.'s Forlangende stærkt forringes, naar der tages Hensyn til det kritiserede Aktstykkes Beskaffenhed. Det er nemlig ingen Instrux for Udsendingene, det er et aabent Kongebrev, indeholdende deres Fuldmagt. Af en Instrux turde man vel med Rette fordre, at den skulde angive, hvem der var udelukket fra en mindelig Overenskomst; men tør man forlange det samme af et «Magtebrev»? Jeg mener nej. Hensigten med det var, at det skulde forevises dem, hvem Underhandlingerne knyttedes med, og Indehaverne af det maatte naturligvis ikke benytte det overfor enhver. Hvem det maatte overgives og hvem ikke, er indlysende nok af Brevet, hvori Kong Christiern afvises, og af Proklamationen, hvori der loves Nordmændene Tilgivelse. Noget helt andet er det, om man vil mene, at Fuldmagten ikke har været ganske heldig affattet ved at give Anledning til, at den misforstodes og overskredes. I den Henseende kan man vist med Grund bebrejde Koncipisten, at han ikke har udtrykt sig klart nok. Om Regeringens Tanke med den kan der derimod i Længden vel næppe tvivles.

Det Spørgsmaal opstaar naturlig: hvorledes skulde da Kommissærerne forholde sig overfor Christiern II? De skulde, vide vi, om det lod sig gjøre, se at vinde Nordmændene med

---

[1]) Diplom. Norveg. VIII. 709.

det gode, og hans Landsknægte skulde de ogsaa prøve paa at faa til at falde til Føje uden Sværdslag; men naar han saa stod, forladt af hine og forraadt af disse, hvad saa gjøre med ham? Derom haves ingen Efterretning, men den Formodning ligger nær, at man, greben af en vis Mangel paa Omsigt, som synes at have raadet hos den danske Regering, ikke har tænkt sig dette Tilfælde som noget, der snart kunde indtræffe, og som man burde være forberedt paa. En bestemt Befaling til kun at bemægtige sig ham med Magt eller efter en frivillig Overgivelse fra hans Side uden bindende Tilsagn som Vederlag har man næppe givet Kommissærerne. Snarere har man villet se Tiden an; man har vel ment, at naar man erfarede, at det gik tilbage for ham og han saa sig nødt til at strække Haanden ud til Forlig, var der Tid nok til at tage de endelige Bestemmelser. Men denne ulyksalige Frygt for at tænke Tanken helt til Ende og derefter lægge sin Plan straffedes dyrt.

Det er bekjendt nok, at det Felttog, som Knud Gyldenstjerne og hans Medanførere tiltraadte i Norge, ikke blev af de meget blodige. Om der end forefaldt Smaakampe, knytter Hovedinteressen sig til Underhandlingerne, som snart toge deres Begyndelse. Flaaden, som d. 2 Maj stod ud af Øresund, naaede fem Dage efter til Oslo, og allerede d. 12. Maj indlededes Underhandlingerne ved et Brev fra Kong Christiern, hvori han foreslog en fredelig Sammenkomst. Herpaa gik de danske Anførere ind. Efter faa Dages Forløb afbrødes imidlertid Forhandlingerne (16. Maj), idet ingen af Parterne vilde indrømme den andens Fordringer og Nøden endnu ikke havde gjort Eftergivenhed til en uundgaaelig Pligt. Men hvor kortvarige de end vare, fik de dog stor Betydning, da de senere optoges paa ny og kom til at danne Grundlaget for den endelige Overenskomst. Kong Christierns vidt drevne Fordring paa at gjenindsættes i alle sine Riger og Lande blev naturligvis afvist, men da han under en af Sammenkomsterne opfordrede sine Modstandere til at sige, hvad de mente han burde gjøre, fik han det Svar, at de vilde raade ham til personlig at begive sig til Kong Frederik, hvor han vel kunde vente et ærligt og fyrsteligt Underhold (S. 80 f.), et Svar, der i sine Følger

blev sørgeligt for den ene Parts Frihed og for den andens Ære. Inden han vilde indlade sig herpaa, opstillede han visse Betingelser, og da Kommissærerne ikke strax vilde gaa ind paa dem, men foresloge yderligere Forhandlinger, greb han atter til Sværdet. I den sidste Skrivelse fra de Danske hedder det, at de ere villige til at indrømme, at Landsknægtene fredelig maa drage bort til Lands eller Vands, og at Kongen, hvis det ikke kommer til en Overenskomst mellem ham og Frederik I, frit maa begive sig til sine Venner i Tydskland eller andetsteds[1] (S. 83 ff.). D. 17. Maj begyndte Fjendtlighederne paa ny, og samme Dag sendtes Peder Skram og Junker Wilken Steding ned til Danmark med Anmodning om Tilførsel og Undsætning. for at man dermed kunde nedlægge Kong Christierns Magt (S. 85 ff.). Alt saa krigerisk ud.

Omtrent 14 Dage gik hen, inden de to Sendebud traf den danske Konge. Skriftlig og mundtlig fik han nu Besked om de førte Underhandlinger, og hvorledes han optog den, erfares af hans d. 2. Juni udfærdigede Svar. »Først som de (ɔ: Kommissærerne) lade kgl. Majestæt tilkjendegive, at Kong Christen haver begjæret at være til Samtale med dem, hvilket de paa det sidste have indgaaet, som kgl. Maj. haver forfaret af de Breve og Skrivelser, som dem imellem gangen er, og desligste af Junker Williken, som stedse haver været derhos tilstede, da tykkes kgl. Maj. ikke raadeligt være, at de paa en anden Tid give dem saa vidt udi Handel med ham, om de oftere komme med ham til nogen Samtale; thi kgl. Maj. giver dem selv at betænke, at den Tid, han havde deres Fuldmagtsbrev inde i Byen, da haver han det vist sit Folk og givet dem tilkjende, at han kan komme til Handling, naar han vil.« Kongen lover dem Undsætning og giver dem forskjellige Raad med Hensyn til de forestaaende Krigsoperationer, idet han dog overlader det til dem at træffe Afgjørelse derom, da de selv bedst paa Stedet kunne skjønne, hvad der er at gjøre; men han forbyder under Lovens Straf, at nogen dansk eller tydsk

[1]) Forf. føjer til: »altsaa ikke til Norge«. Er dette »altsaa« tilstrækkelig begrundet?

Befalingsmand, Feltherre eller anden maa give sig i Samtale med Fjenden uden de menige Befalingsmænds og Høvedsmænds Samtykke og Vilje, og han indskærper, at man ikke saa længe, som det hidtil er sket, maa lade ham være uvidende om Begivenhedernes Gang (S. 115 ff.).

Dette Svar, som Forf. har Fortjenesten af først at have fremdraget, haves kun i Udkast, men da dette er dateret, tør man nok antage, hvad ogsaa andre Omstændigheder antyde, at det i al Fald i Hovedsagen har stemt med den tabte Original. Der kan ikke godt være to Meninger om, at Svaret røber Mistillid hos Kongen. Han frygter for, at man vil gaa for vidt i Underhandlingerne, og han haaber at hindre dette ved at kræve de underordnede Officerers Indvilligelse i dem, idet han sagtens har ment, at Partihensyn skulde spille en mindre Rolle hos dem end hos Hærens ledende Mænd. At hans Mistillid vaktes, kan ikke forundre den, som indtager det Standpunkt, her hævdes: at Kommissærerne ikke have faaet Fuldmagt til at underhandle med Christiern II. Derfor dadler han ogsaa, at de have ladet denne faa Magtebrevet til Gjennemsyn[1]), det var jo ikke bestemt for ham, men kunde paa Grund af sin Form let antages af andre for ogsaa at gjælde overfor ham; derfor lader han dem vide, at de herefter ikke maa gaa saa vidt, hvis det kommer til nye Underhandlinger med Brodersønnen. Hvor vidt? Svaret synes at ligge nær nok: ikke saa vidt, at de tilsige Kong Christiern frit Lejde, ja maaske endog, som de mundtlig have slaaet paa, fyrsteligt Underhold i Danmark. Naar Kongen er misfornøjet med, at man er gaaet for langt i Underhandlingerne, maa han naturligvis sigte til Indrømmelser og Tilbud, som hans befuldmægtigede have gjort; det synes urimeligt, at han, som Forf. vil, skulde tænke paa de Fordringer, Modparten var fremkommet med, men som strax vare blevne forkastede som uantagelige. I god Sammenhæng med denne hans Misfornøjelse er det, at han forlanger for Fremtiden hurtigere at blive sat ind i Situationen: optages Under-

[1]) Kong Christiern skal have fundet det utilfredsstillende, da det ikke var medbeseglet af Rigsraadet (S. 85).

handlingerne, efter Samraad med alle Hærens Befalingsmænd, paa ny, skal Afgjørelsen træffes, ikke paa Agershus, men paa Kjøbenhavns Slot. Brevet er holdt i en mærkelig usikker Tone, fremsættende Raad og Henstillinger, hvor man kunde vente Befalinger, uden at man dog derfor tager fejl af, i hvilke Retninger Kongens Ønsker gaa. En Grund til denne Ængstelighed ligger maaske i den Omstændighed, at Brevet er udfærdiget paa Gunderslevholm, Mogens Gjøes Gaard, saa at Kongen, skilt fra sine fleste Raadgivere, har maattet være dobbelt forsigtig for ikke at støde baade Hærens Førere i Norge og Rigsraaderne i Kjøbenhavn.

Hvad der kan have bevæget Knud Gyldenstjerne og Niels Lykke til at gjøre Christiern II hine Indrømmelser, er ikke let at sige. Mulig stolede de paa, at deres Stilling i og til det danske Rigsraad var saa stærk, at de kunde faa den Overenskomst godkjendt, som de fandt var heldigst under de forhaandenværende Forhold. Kong Frederik var dog ikke alene om at misbillige deres Fremgangsmaade, samme Stemning gjorde sig ogsaa gjældende i hvert Fald i visse Adelskredse. »Disse gode Mænd her i Danmark tykkes saa, at han (ɔ: Niels Lykke) haver ikke raadet fuldt vel«, skriver Fru Anne Rud i Slutningen af Juli fra Kjøbenhavn, hvor Efterretningen om den endelig afsluttede Overenskomst da var naaet, og en Maaneds Tid senere fortæller hun i et andet Brev om Niels Lykke, at »vor naadige Herre og de gode Mænd i Danmarks Raad takker hannem ikke heller meget for den Dagtingen, som han haver bestillet og handlet for os iaar«[1]). Om Anførerne havde baaret sig anderledes ad, dersom de havde anet den

[1]) Vedel Simonsen, De danske Ruder, I. 233, 241 (Heise, S. 81). — Hvor bange man endnu i April var blandt Adelen i Danmark for, at Christiern II skulde gaa af med Sejren, viser den mærkelige Formaning, Fru Anne Movritsdatter Gyldenstjerne da rettede til Anders Bilde: »Kjære Søn, flyer Messer og Gudstjenester op igjen og Proces(sioner), at den evige Gud vil hjælpe os fra den umilde Mand.« Stedet er ganske misforstaaet af Brasch (Bregentveds gamle Eiere, S. 120), som forklarer »den umilde Mand« ved Djævlen.

Misfornøjelse, deres Færd vilde vække, kan være tvivlsomt. Den Tids Stormænd vare selvraadige, forfølgende egne Planer og Formaal.

Inden Peder Skram og Junker Wilken forlode Danmark, fik de endnu en Ordre med sig. Hvorledes denne har lydt, og hvorledes det overhovedet forholder sig med den, lader sig næppe tilfulde oplyse af det hidtil bekjendte, men saa meget turde dog være afgjort, at det har været en virkelig Ordre, der bød de danske Kommissærer at slaa Kong Christiern af Norge og ikke at forhandle med ham, uden han vilde overgive sig paa Naade og Unaade[1]). Med den Besked droge de afsted, men da de endelig naaede op til Hæren, var alt indtraadt i et ganske andet Spor, end da de rejste derfra.

De Fjendtligheder, som efter Underhandlingernes Afbrydelse toge deres Begyndelse d. 17. Maj, bleve ikke af lang Varighed. Allerede 14 Dage efter indledede Christiern II atter Forhandlinger med sine Modstandere, og denne Gang førte de efter en hel Maaneds Snakken frem og tilbage endelig til Maalet, Krigens Tilendebringelse. Kong Christiern skulde, saaledes lød Aftalen, begive sig til Kong Frederik for med ham at indgaa et endeligt Forlig, og imidlertid skulde Norge atter være under Kong Frederiks Scepter og Kong Christierns Krigsfolk drage bort; kunde Kongerne ikke blive enige, skulde det staa Christiern frit for at vende tilbage til Norge eller til Tydsk-

---

[1]) Hvitfeld gjengiver Indholdet af et Brev, udstedt 13. Juni, paa følgende Maade: »Kong Frederik at være kommen udi Forfaring af hans Naboer og tro Bundsforvandte, de Lybske, at Kong Christen skulde ville begjære Norge eller en Del deraf, saa skulde de aldeles ingen saadan Handel med hannem indgaa, men skulde endelig slaa hannem af Norge» o. s. v. (Friderich d. Førstis Histori, S. 327). Naar Dr. Heise her lægger Hovedaccenten paa Ordet »saadan» (S. 119, 127, 132), som skulde Meningen være den, at de nok maatte indgaa Overenskomst med Kong Christiern, men blot ikke afstaa ham Land, er denne Forklaring efter min Anskuelse ganske urigtig, idet den ved at lægge et utilbørligt Eftertryk paa et enkelt Ord faar en Mening ud, som staar i aabenbar Strid med hele Kontexten. En »saadan Handel» vil ikke sige andet end en Overenskomst overhovedet.

land. Der er ingen Grund til her at fortabe sig videre i denne Overenskomsts Enkeltheder, men som Prøve paa, hvorledes de danske Anførere udførte deres Herres Hverv, kan det dog have sin Interesse at fremhæve, at man imod det udtrykkelige Forbud, der var givet Mogens Gyldenstjerne, tilsagde Landsknægtene Underhold paa Marschen gjennem Kong Frederiks Lande. Dersom Frederik I døde, medens Underhandlingerne stode paa, skulde Overenskomsten holdes af det danske Rigsraad, og saafremt dette da ikke vilde tage Christiern II til Konge igjen, skulde det føre ham tilbage til Norge og lade Norges Raad «nyde og bruge deres frie Kaar» [1]). De Mænd, der gjorde dette Tilsagn, havde ingen Fuldmagt af det danske Rigsraad! Man maa da indrømme, at de ikke vare ængstelige for at handle paa egen Haand.

Medens Dr. Heises Skrift aldeles overvejende er et kritisk Arbejde, har det undtagelsesvis faaet en anden Natur paa de Steder, hvor han giver korte Biografier af de fire Mænd, der optraadte som Kong Frederiks befuldmægtigede i Norge, Mogens Gyldenstjerne (S. 17 ff.), Knud Gyldenstjerne (S. 55 ff.), Niels Lykke (S. 59 ff.) og Reinwald v. Heidersdorf [1]) (S. 71). Da han nu netop har en betydelig Styrke i at gribe og skildre Karakterer, er det glædeligt, at han har faaet Lejlighed til ogsaa her at lægge denne Evne for Dagen; men det er vel

---

[1]) Af Forf. fremstilles denne Bestemmelse som betydningsløs (S. 107 f.). Det blev den ganske vist i Virkeligheden, men under andre Forhold kunde den have faaet Betydning, og man maa huske paa, at naar det danske Parti i Norge hidtil havde gjort Christiern II Modstand, skete det støttet til Hjælp og Udsigt til Hjælp fra Danmark og Hansestæderne, men begge Dele maatte i Følge Kontraktens Ord bortfalde, hvis Frederik I døde under Forhandlingerne. Hans Død lod da ikke heller længe vente paa sig.

[2]) Hvitfeld (Christiern II's Hist. S. 201, 292) lader ham blive taget af Dage af Christiern II. Han har altsaa rent overset eller glemt, at han levede senere. Mærkeligere er det dog, at man endnu i den nyeste Tid, efter at Allen (De tre nord. Rigers Hist. III. 2. 331, 472 f.) har paavist, hvorledes Fejltagelsen er opstaaet, uden videre gjentager den (s. f. Ex. Trap, Beskriv. af Danmark, 2. Udg., III. 102).

gaaet flere Læsere, som det er gaaet Anmælderen, at de have forundret sig over, hvorfor han indskyder disse livlige Smaaskildringer i en Bog, hvor de tilsyneladende ikke høre hjemme, fordi man ikke fatter Motiverne til deres Optagelse. Og dog kan en indtrængende Karakteristik af disse Mænd ikke siges at staa den hele Undersøgelse fjærn, thi uvilkaarlig ville de Spørgsmaal trænge sig frem og kræve deres Besvarelse: hvad er det nu i Grunden for Mennesker? Tør man ubetinget fæste Lid til deres Udsagn? Befinder man sig Ansigt til Ansigt med Hædersmænd, som ene vandre Ærens og Pligtens lige Veje? Men medens Forf. nu véd at fortælle om Mogens Gyldenstjerne, at han ikke var bange for at tage sin Tilflugt til List, og om hans Broder, Bispen, skriver, at han synes at have været en Mand, der nærede høje Tanker om sin egen Dygtighed og var i Besiddelse af en god Del Forfængelighed og Bram, men hvis Karaktér manglede Styrke og Paalidelighed (S. 58 f., 158), og medens han skildrer Niels Lykke som Ridderen med det indsmigrende Væsen og den glatte Tunge, som den, der i endnu højere Grad end Knud Gyldenstjerne hørte til «Opløsningstidens uklare Hoveder» (S. 70), — har han ikke taget i Betænkning at skjænke deres Optræden i Norge mellem de to Konger sit Bifald og deres Fremstillinger deraf sin Tillid. Dette er saa meget underligere, som der vel kunde være det, der, afset fra deres Fortid og Eftertid, kunde vække en vis Mistanke mod dem.

I hvert Fald skal det ikke fremkalde et højt Begreb om Paalideligheden af det Forsvarsskrift for sin Færd, som Mogens Gyldenstjerne udarbejdede 12 Aar senere, under Grevefejden, naar han i det tillader sig en saa dristig Fortielse som den, Dr. Heise et Sted omtaler (S. 39). Hr. Mogens fortæller nemlig, at han i Januar traf en Aftale om Stilstand med Borgerne i Oslo, og at Præsterne den næste Dag skulde tinge med ham. «Men om Morgenen tidlig droge de (ɔ: Præsterne) af By med al Magt til et Kloster, som ligger saa noget nær ved Slottet (ɔ: Hovedøen). Ginge der to af mine Tjenere paa Isen, vidste dem af ingen Fare, forlode sig paa den Handel, os var gjort imellem. Da rendte der nogen ud af deres (ɔ: Præsternes) Hob og stunge

dem strax ned, den ene døde paa Stedet. Derefter vilde jeg ingen Dag holde dem, thi jeg frygtede, det skulde være gjort i den Mening at ville i slig venlig Forhandling forraske mig mit Folk fra og dermed des lettere faa Slottet. Saa giver jeg hver redelig at betænke, hvem der først har brudt med den anden i den Sag.» Her er det, at han i Følge Dr. Heises Fremstilling undlader at berette, hvorledes han selv den foregaaende Nat, som det synes, havde bemægtiget sig Hovedøens Kloster, plyndret alt og slæbt Abbeden og Brødrene med sig som Fanger. Der hører mildest talt en stor Glemsomhed til for at kunne forbigaa dette og saa i dydig Indignation appellere til «hver redeligs» Dom. Men Følgen bliver da ogsaa, at man ikke tør stole paa den gode Mands Hukommelse, naar den kan spille ham et saa alvorligt Puds. Det Brev, hvori Frederik I forbød at love de fjendtlige Landsknægte andet end fri Marsch gjennem Danmark, var netop stilet til Mogens Gyldenstjerne (S. 49). Ordren blev, som nys berørt, ikke fulgt, men det forhindrer ikke Hr. Mogens fra med Selvfølelse at erklære, at han altid har rettet sig efter sin Herres og Konges Skrivelser (S. 139). Han fortæller, at, efter at han og de andre Kommissærer havde aftalt Overenskomsten med Kong Christiern, blev den kundgjort for alle Adelsmænd og Høvedsmænd, «og de have alle været tilspurgte, om vi skulde indgaa denne Handel eller undslaa det; dertil have de alle svaret, at dersom vi dette saa kunde bekomme, da vidste de ingen bedre Raad, og er saa fuldbyrdet og samtykt med alle dem, som den Tid derhos haver været» (S. 139). Selv om man nu vil indrømme, at det, som Dr. Heise bemærker, er muligt, at der herved sigtes til Forhandlingerne inden Peder Skrams Tilbagekomst, saa at der altsaa for saa vidt med Rette ikke tages Hensyn til, at han vægrede sig ved at tiltræde Konventionen, bliver der nok tilbage, som viser sig at være fordrejet Sandhed. Thi hvilket andet Navn vil man vel kunne bruge derom, naar man andetstedsfra erfarer, hvorledes i Virkeligheden baade Niels Lykke og Knud Gyldenstjerne ikke én, men gjentagne Gange maatte anvende Overtalelser og Trusler for at faa Hanseaternes Skippere og Høvedsmænd til at gaa ind paa den fredelige Over-

enskomst i Stedet for at forsøge det efter deres Mening sikre Udfald ved at lade Vaabenlykken raade (S. 110 f., 133 ff.)? Forf., som er saa overordentlig nøjeregnende i sin Kritik af Fru Elsebe Krabbes Optegnelser om hendes Husbond, Hr. Peder Skram, hvori hun, forsvarende dennes Minde, retter et Angreb paa de kongelige Kommissærer, lader derimod Hr. Mogens Gyldenstjernes Ord staa uimodsagte hen som Vidnesbyrd om hans fortrøstningsfulde Stemning, hans Bevidsthed om at have handlet aldeles rigtig.

Da Knud Gyldenstjerne d. 3. Juli, to Dage efter „Kontraktens" Udstedelse, underrettede Kong Frederik om denne vigtige Begivenhed, fandt han sig foranlediget til at indskyde den Bemærkning, at der er „intet Ord enten skrevet eller talt i denne Handel, uden det og er sket med de vendiske Stæders Fuldmægtiges Raad og Nærværelse" (S. 137). Sagens sande Sammenhæng er imidlertid den, at disse Fuldmægtige lige til d. 28. Juni kun havde villet deltage i Forhandlingerne som Ørevidner (S. 109), og at de, da de tilsidst saa at sige tvungne gave efter, kun beseglede Aktstykkerne til Vitterlighed (S. 109 f., 112). — Niels Lykke endelig skal man være noget varlig med at føre frem som Sandhedsvidne, dertil egner hans Person sig næppe. Hans Fortid var ingen god Borgen, og det varede ikke længe, inden hans Færd antog en saadan Karaktér, at man har troet at burde betegne den som Rænkespil[1]).

En Modsætning til Niels Lykke danner Helten Peder Skram. At han var en Hædersmand, derom synes alle, baade Fortidens og Nutidens, Forfattere at være enige. Derfor har ogsaa den Stilling, han indtog til Sagen, stor Betydning. Med sin Ledsager naaede han ikke til Lejren før d. 30. Juni. Da var Lejdebrevet allerede beseglet og „Kontrakten"[2]) paa det nærmeste lige saa vidt. Hvad han overbragte af Befalinger og Opfordringer, skriftlige saa vel som mundtlige, tog man, for saa vidt de angik Underhandlingerne med Fjenden, intet

[1]) Paludan-Müller, Grevens Feide, II. 59. Jvfr. L. Daae i (Norsk) Hist. Tidsskr. III. 313.

[2]) Denne indeholdt den egentlige Overenskomst.

Hensyn til. Man gik rolig videre ad den engang betraadte Vej, man vilde ikke vige tilbage for at lade andre træffe Afgjørelsen. Men kunde Peder Skram end ikke hindre dette, kunde han dog i alle Tilfælde protestere derimod, og det gjorde han: han vægrede sig ved at sætte sit Segl under Fredsdokumentet[1]). For ham stod det følgelig som noget utilladeligt, man var i Færd med, som et Skridt, der gik lige stik imod Kongens Vilje, og man kan være vis paa, at han har gjort denne sin Anskuelse gjældende; han har ikke nøjedes med at aflevere Budskaberne og sige den mundtlige Besked, der kunde være at aflægge, han maa tillige have motiveret sin Vægring og paavist, hvad Kongen vilde, saafremt dette ikke skulde være fremgaaet tilstrækkelig tydelig af Skrivelserne. At det blev frugtesløst med Hensyn til Udfaldet, er endda ikke saa underligt, naar man tager i Betænkning, hvor forhippede Kommissærerne vare paa at faa Freden sluttet. Om de saa havde 100,000 Mand mere under sig, skulle de have sagt, vilde de dog ikke indlade sig i Slag med Kong Christiern, naar han paa saadanne Vilkaar vilde drage med dem til Danmark (S. 110, 134). De vilde have Fred, de vilde have Ende paa den Strid og Usikkerhed, som nu i ni Aar havde hersket i Norden (jvfr. S. 111), og i deres Iver herfor havde de naturligvis ikke Lyst til at lytte til Peder Skrams advarende Røst. Men til os lyder den saa meget desto stærkere. Lad være, at Fuldmagten ikke var forsigtig nok affattet, at de senere Kongebreve ikke vare bestemte nok, at der, kort sagt, var Udveje, som juridisk lode sig forsvare: i det afgjørende Øjeblik har dog en Hædersmand hævdet Pligtens Fordringer og paavist det farlige Spil, man indlod sig paa[2]).

---

[1]) Derimod findes Junker Wilken Stedings Navn i Kontrakten af 1. Juli (S. 114, 124 f.). Om han virkelig har beseglet den, kan dog ikke ses, da Originalen er forsvunden.

[2]) Forf. udtrykker sig (S. 133) saaledes om Situationen: „Man forstaar nu ogsaa, at Kommissærerne ikke underrettede Kong Christiern om de nye Ordrer fra Kong Frederik. Naar de ikke selv ansaa deres Fuldmagt for gjenkaldt eller indskrænket, havde de ingen Forpligtelse hertil, og efter alt at dømme have de

Idet Kommissærerne lode Advarslen upaaagtet, satte de altsaa deres Vilje igjennem og førte Underhandlingerne til Ende. Christiern II's Hær opløstes, selv sejlede han med Knud Gyldenstjerne ned til Danmark til et Møde, som, hvis alt var gaaet efter Aftale, vilde have været yderst pinligt for Frederik I. Heller ikke denne Betragtning synes at have øvet nogen Indflydelse paa Kommissærerne (jvfr. S. 150 f.). Mødet kom dog, som bekjendt, aldrig i Stand. Ude fra Skibet saa den ulykkelige Konge over til sin fordums Hovedstad, medens man der efter bevægede Raadslagninger dømte ham til levende Begravelse bag Sønderborgs Mure. Ogsaa om disse Forhandlinger vil man lære meget af Forf., skjønt han herom har mindre nyt at meddele, men ved dem skal jeg ikke dvæle. Uagtet det er min Overbevisning, hvis Grunde jeg her har stræbt i Korthed at gjøre Rede for, at man bør fordømme Kommissærernes Færd og lægge den væsentligste Skyld paa deres Skuldre, vil jeg dog derfor ikke helt frifinde Regeringen[1]). Den har sin tunge Andel i det Brud paa Tro og Love, hvori man gjorde sig skyldig. Men det bør erkjendes, at den havde søgt paa sin Vis at afværge Katastrofen, og at den, da det ikke lykkedes, befandt sig i en stor Forlegenhed overfor de Krav, som Hensyn til Æren, egen Sikkerhed og Forbundsfællers Forlangende afgave. Man hjalp sig ud deraf ved at ofre det første Hensyn. Forinden havde dog Knud Gyldenstjerne, hvis

---

ikke haft mindste Grund til at forudsætte, at man vilde kuldkaste det hele og frækt bryde det Ord, der var givet paa en Fuldmagt, som ikke var tilbagekaldt. Men man forstaar ogsaa, at en aaben og hæderlig Karaktér som Peder Skram kan have haft Betænkelighed ved at sætte sit Segl under Kontrakten, han, der selv var Overbringeren af Ordren og havde et friskere Indtryk af, at Kong Frederik ikke ønskede Underhandlinger." Forf. synes at lægge vel stærk Vægt paa det juridiske Ansvar alene.

[1]) Medens Lybækkerne 1536 forsvarede Kommissærerne for derved at komme den danske Regering til Livs (S. 198 f.; jvfr. Hist. Tidsskr. 4. R. VI. 229 ff.), havde Hertug Albrecht af Preussen, Landgrev Filip af Hessen og hans Raader afgivet Betænkninger, der gik i modsat Retning (S. 176 ff., 189 ff.).

Erklæring man æskede, faaet Lejlighed til paa den klareste Maade at lægge sin Karaktérs Svaghed og Upaalidelighed for Dagen (S. 158). „Havde han været en Mand af Ære“, hedder det i en Fremstilling[1]), hvis Opfattelse endnu i Hovedtrækkene bør fastholdes, „da havde han forsvaret sit Lejde og taget Ansvaret for sin Gjerning paa sig.“ Men nej, han raadede til at bryde det givne Ord, anførte Grunde, i og for sig af den usleste Art, til at retfærdiggjøre denne Handling og opfordrede til at beholde Kong Christiern som Fange! Lad os haabe for ham, at han i det Øjeblik har ønsket af sin Sjæls Inderste, at han havde fulgt Peder Skrams Anvisning. —

Et Par Smaabemærkninger vil jeg endnu tilføje, førend jeg forlader Dr. Heises Skrift. Den ene angaar hans Maade at citere paa. Allen brugte, som bekjendt, i sit store Værk den Methode, at han, naar han anførte Stykker af gamle Breve, ofte foretog Smaaforandringer i dem for at bringe større Harmoni ind mellem Fortidens og Nutidens Sprog. Det er nok muligt, at adskillige ville finde denne Fremgangsmaade mindre forsvarlig, men man glemme ikke, at han anvendte den i en Bog, paa hvis kunstneriske Udførelse han lagde megen Vægt, og som han ønskede en vid Udbredelse. Dr. Heise synes at følge samme Methode; men hvad der maaske lader sig forsvare i en historisk Fortælling, synes vanskelig at kunne finde en Undskyldning, naar Talen er om en kritisk Specialundersøgelse, hvor det jo netop gjælder om med Troskab at gjengive den Text, man vil prøve og lade Læserne prøve, og hvor man henvender sig til et ganske andet Publikum. I hvilket Omfang Forf. benytter sig af denne Frihed, har jeg ikke undersøgt, men jeg har lagt Mærke til, at den flere Gange anvendes ved Citater af Hvitfelds Krønike, saaledes S. 22 og S. 169. Enhver, som ikke har konfereret med Hvitfelds Text, maa tro, at de indenfor Anførselstegn meddelte Brudstykker ere ordrette Gjengivelser, men et nærmere Eftersyn vil snart overbevise En om det modsatte. I Forbindelse hermed kan anføres som en

---

[1]) Paludan-Müller, De første Konger af den Oldenborgske Slægt, S. 558.

anden Besynderlighed, at Forf. ikke sjælden citerer Bøger uden at angive Sidetallet, ja end ikke altid faar man Bindtallet at vide [1]).

Min anden Bemærkning, hvormed jeg skal slutte, drejer sig om en enkelt Tildragelse. D. 30. Maj, medens Hærene laa og passede paa hinanden, kom der en norsk Bonde til den danske Lejr med et Brev, som i Følge sin Udskrift var til Christiern II, og som han sagde var kommet i Land blandt Almuen fra Kong Christierns Skibe. Brevet bar som Underskrift Søren Sanders Navn og havde Dateringen: Hamborg Sund St. Halvors Dag [2]). Det indeholdt forskjellige for Kong Christiern glædelige Efterretninger om Hjælp, som var kommen eller snart kunde ventes fra Skotland og Nederlandene. „Dette Brev", siger Hvitfeld, „havde Kong Christen ladet skrive og udstafferet, at komme vores Folk udi Hænder, at han vilde gjøre vores Folk mistrøstige." Skjønt Dr. Heise ikke bestemt tør modsige dette, synes han dog ikke utilbøjelig til at antage Brevet for ægte (S. 88 f., 91, 95). Lad os dvæle lidt derved.

Søren Sander er en mystisk Person. Forf. kalder ham „en af Kong Christierns Tilhængere, tidligere Borgmester i Ribe, nu Kaperhøvding i Skipper Klements Følge og med ham

---

[1]) Se det underlige Citat S. 101. For øvrigt kan det bemærkes, at der ikke er indløbet saa ganske faa Fejl i de medtagne Bindtalsangivelser (f. Ex. S. 10 Anm. 1, S. 12 Anm. 1, S. 70, S. 97 L. 3 f. n.). — I et Tillæg til Bogen gjør Forf. nogle kritiske Bemærkninger om Reimar Kocks Krønike. Naar han her (S. 218), beraabende sig paa en Undersøgelse, jeg har anstillet for ham, siger, at der i det store kgl. Bibliothek kun findes to Codices af Krøniken, som gaa til 1549, nemlig Ny kgl. Saml., Fol., Nrr. 303 og 307, er dette ikke ganske korrekt, da jeg udtrykkelig havde undtaget den Codex, som findes i Thottske Saml., Fol., Nr. 672—74. Den var nemlig udlaant til Udlandet. Senere er den vendt tilbage, og det viser sig, at ogsaa den er ført ned til A. 1549. Men Notitsen om Michel Kamperbeken fattes ogsaa her. Codex ender ganske som Ny kgl. Saml., Fol., Nr. 303, som derfor vistnok er komplet.

[2]) Hvitfeld, Friderich I's Hist. S. 294 f.

strejfende om i Vesterhavet" (S. 88). Allen derimod skriver[1]: „Hvad angaar den Borgmester i Ribe Søren Sander, som Gram[2]) regner til Christiern II's Udlændingsfæller, da har jeg blandt Kongens talrige Papirer aldrig truffet paa hans Navn. Da heller ikke Terpager eller Kinch nævne nogen Borgmester i Ribe af dette Navn, maa det vel være en Misforstaaelse af Gram." Grams (og Dr. Heises) Kilde, som Allen ikke synes at have lagt Mærke til, er imidlertid Hvitfeld, som i en Randnote bemærker[3]): „Denne Søren Sander skulde været en Borgmester af Ribe, som fulgte Kong Christen med Skipper Klement." Man ser, at ogsaa Hvitfeld nærer Tvivl om Manden, ellers havde han ikke brugt Udtrykket „skulde været". Man tør dog maaske ikke rent ud benægte hans Existens, da det kunde synes lidt underligt, hvis Brevet var uægte, at lade dets foregivne Forfatter være en ikke tilværende; men paa den anden Side hørte der en overordentlig udstrakt Personalkundskab til for at kunne vide med Vished, at Brevskriveren var en fingeret Person, saa at man uden stor Risiko kunde vove en Del i saa Henseende. Støttet paa Allens Udsagn kan man sikkert rolig mene, at der i det mindste er noget mistænkeligt ved Søren Sander. Hamborg Sund er Hombor Sund, en meget søgt Havn i det sydlige Norge mellem Christianssand og Arendal. Her skulde Brevet være skrevet St. Halvards Dag ɔ: d. 15. Maj[4]). Altsaa skulde det have været 15 Dage undervejs, førend det faldt i Hænderne paa de Danske, en svær lang Tid om saa kort en Rejse. Hvad dets Indhold angaar, er det fuldt af

---

[1]) De tre nord. Rigers Hist. V. 367.

[2]) Det Kiøbenhavnske Selskabs Skrifter, IV. 289.

[3]) Friderich I's Hist. S. 296.

[4]) Forf. har (S. 88) 13. Maj. Skulde hans Kilde ikke være Bauer, Calender for Aarene fra 601 til 2200, hvor man læser (S. 145), at Halvardi Mart. Dag er 15. Maj, i Norge 13. Maj? Hvorfra har Bauer denne Oplysning? Ikke alene i Aarsberetn. fra Geh. Arch. I. Till. S. 9, men ogsaa i Diplom. Norveg. I. S. lxij (jvfr. f. Ex. VIII. 454) findes kun 15. Maj, og hermed stemme baade Munch (Det norske Folks Hist. II. 203) og Keyser (Den norske Kirkes Hist. I. 137).

Allarmefterretninger, vel skikkede, hvis de vare sande, til at vække Betænkeligheder hos Kongens Fjender; men i sig selv saa overdrevne, at de røbe deres virkelige Natur. Endelig synes den Omstændighed, at det var kommet fra Kong Christierns Skibe, afgjørende at vidne om, hvor det skrev sig fra, og tilfulde at bevise Rigtigheden af Hvitfelds Ord, at det var opdigtet af Kongen. Idet Forf. anfører denne Dom om det, føjer han til: „dette troede man altsaa i den danske Lejr" (S. 88), og senere bemærker han, at „selv om Søren Sanders Brev skulde være falsk, viser det i al Fald, hvad Christiern II ventede" (S. 89, jvfr. S. 95). Nej, hvis det er falsk, viser det ene og alene, hvad han vilde bilde sine Modstandere ind.

En af Brevets Efterretninger angik den store hollandske Flaade, man kunde vente til Norge inden Pinsedag (ɔ: 19. Maj). Dette havde Søren Sander erfaret af et Bud, som Jørgen Skriver havde sendt fra Nederlandene. Jørgen Hansen Skriver, tidligere Lensmand paa Bergenhus, var af Christiern II bleven sendt til Kejseren. Ved Paasketid — Paasken faldt 1532 paa d. 31. Marts — var han kommet til Amsterdam, hvorfra han drog videre til Regensburg; men da han paa Grund af Kejserens Sygdom forgjæves havde ventet her i 14 Dage paa at faa ham i Tale, overdrog han sine Hverv til Kong Christierns Kansler, Gotskalk Eriksen, og rejste tilbage til Nederlandene. Herfra underrettede han Kongen om Sagernes Stilling, og „det er dette Brev, der sigtes til i Søren Sanders Skrivelse", siger Dr. Heise (S. 90 f.). Skjønt jeg ikke kan være enig med Forf. i, at han saaledes gaar ud fra, at der ligger noget sandt bag ved Søren Sanders Brev, skal jeg dog, idet jeg foreløbig lader denne Indvending fare, forsøge at vise, at han, uden Hensyn til Forudsætningens Rigtighed eller Urigtighed, næppe kan have Ret. Søren Sander fortæller, at der er kommet et Bud fra Jørgen Skriver; „samme Brevdrager sendte jeg til eders Naade strax ufortøvet otte Dage siden tilforn." Dette skal være skrevet d. 15. Maj, og Sendebuddet maatte følgelig være kommet til Hombor Sund d. 8. Maj. Men jeg betvivler i højeste Grad, at Jørgen Hansen med den langsomme Maade at rejse paa, som da var almindelig og tildels nødvendig, siden d. 19.

Marts kunde have tilbagelagt Vejen mellem Nederlandene og Regensburg to Gange saa hurtig, at han, uagtet han dvælede 14 Dage i den sidstnævnte By, kunde efter sin Tilbagekomst afsende fra Nederlandene et Bud, som allerede d. 8. Maj stod paa norsk Grund. Vanskeligheden bliver endnu større, naar man tager i Betragtning, at han ikke strax kan have afsendt dette Bud, thi han medgav det tillige „Brev fra de burgundiske Herrer og fra Stæderne udi de Vesterlande", og det (eller snarere disse) maa han have modtaget efter at være vendt tilbage fra Regensburg, da der under hans første Ophold i Amsterdam endnu var Udsigt til en fredelig Løsning af den Strid, som var opstaaet mellem Nederlandene paa den ene og Danmark og Lybæk paa den anden Side. Budskabet om, at denne Udsigt var forstyrret, og at Sundet skulde være spærret for de nederlandske Skibe lige til St. Hansdag, kan ikke være naaet til Nederlandene før i de første Dage af Maj[1]). Men det var netop denne Efterretning, som vakte megen Forbitrelse og stemte mange for at støtte Frederik I's og Lybæks Fjende, Christiern II, og det er da indlysende, at den, som bragte Efterretningen om og Beviserne paa dette Omslag, ikke allerede d. 8. Maj kunde være i Norge. Man vil maaske sige, at Søren Sanders Brev kan være forfattet i Kong Christierns Lejr, ikke d. 15., men d. 29. Maj, og at Kongen til den Tid godt kunde have modtaget en Skrivelse fra Jørgen Hansen om Stemningen i Nederlandene. Ja maaske, men det maa dog ikke overses, at den danske Hær, som laa overfor Christiern II, i sex Uger, regnede tilbage fra Slutningen af Juni Maaned, ikke kunde faa Tilførsel fra Danmark paa Grund af den vedvarende Nordenvind (S. 101, 113), og de samme Vindforhold maatte vel forhindre Skibe i fra Vesterhavets sydlige Kyster at naa Norge[2]). Hoved-

---

[1]) Register gehouden by M. Aert v. d. Goes, I. 343. Altmeyer, Hist. des relations commerciales et dipl. des Pays-bas avec le nord de l'Europe, p. 207. Waitz, Lübeck unter Jürgen Wullenwever, I. 137.

[2]) Ogsaa af denne Grund kan der vist være al mulig Anledning til at betvivle, at Christiern II i Begyndelsen af Juni kan have faaet Brev fra Kejseren (S. 96), og trods Forf.s Indsigelse tror jeg, at

indvendingen bliver imidlertid dog den, at der ikke er den mindste Garanti for, at Kong Christiern vilde beraabe sig paa virkelige Efterretninger eller anføre Kjendsgjerninger i sit „udstafferede“ Brev, thi en saadan Garanti have vi ikke Spor af i hans upaalidelige Karaktér. I nærværende Tilfælde, hvor der er Tale om en Krigslist, tør man dog ikke bebrejde ham hans Usandfærdighed; man maa blot ikke selv lade sig skuffe af den.

C. F. Bricka.

Troels Lund: **Mogens Heinesøn.** Et Tidsbillede fra det 16de Aarhundrede. Kjøbenhavn 1877. (248 SS.)

Da Dr. T. Lund for et Par Aar siden udgav en Bog, kaldet „Historiske Skitser“, vakte den megen Opmærksomhed og fremkaldte meget forskjellige Domme, mindre dog blandt Historikerne, der vist i det hele taget vare temmelig enige i deres Bedømmelse af den, end hos det store Publikum. Til hvilken Genre af Litteraturen man saa end vil henregne nogle af Stykkerne i den, er det imidlertid sikkert nok, at det Skrift om Mogens Hejnesen, som Dr. Lund udgav ifjor, er et historisk Arbejde. Selv synes han ikke at være sig Forskjellen videre bevidst; han bemærker kun, at han i højere Grad end tidligere har ledsaget sin Fremstilling med Henvisninger til Kilderne. I Virkeligheden har han dog til samme Tid betydelig indskrænket sin Fantasis skabende Virksomhed og mere end før holdt sig til det historisk overleverede. Man tro derfor ikke,

man maa betegne Kongens Ord d. 7. Juni til den norske Ærkebiskop: „Vider, at vi finge idag betidligen kejserlige Majestæts, vor kjære Herre Svogers, Brev og Skrivelse og desligest fra Amsterdam og de Vestværtskes Stæder, lydendes, at de have nu udgjort os til Hjælp og Trøst en stor Flaade med Orlogsskibe, vel bemandede med Folk, Bøsser og Værge og 8000 Landsknægte og Krigsfolk, som nu ere paa Søen, hvilke vi dagligen hid til os ventendes ere“ (Diplom. Norveg. VIII. 710), som en „helt bevidst Løgn“.

at Bogen er bleven kjedelig. Tvært imod, fra første til sidste Side udmærker den sig ved en ualmindelig Livlighed. Overalt føler man, at Forf. er en Kunstner, der i Besiddelse af et stort Fremstillingstalent ikke alene formaar at udmale enkelte Scener med glimrende Farver, men som ogsaa tilfulde forstaar at gruppere alt om Hovedgjenstanden, saa at der er fremkommet et vel afrundet og tilpasset hele, der maa fængsle enhver, som indlader sig paa nærmere at gjøre sig bekjendt med det. Valget af Emnet har derimod været mindre heldigt. Hvor mange kjende nutildags Mogens Hejnesen? Og hvor mange ville ikke, naar de gjennem Bogen have stiftet Bekjendtskab med ham, vende sig med Afsky fra denne ryggesløse Sørøver og finde, at en saa lidet fremtrædende og saa lidet tiltalende Person ikke fortjener en saa vidtløftig Monografi? En saadan Anskuelse skal dog ikke gjøres gjældende her; men vel vil jeg bemærke, at Valget for saa vidt synes mig uheldigt, som Forf. derved er kommet til at give en Skildring af en Mand, hvem han ikke kan stille sig sympathetisk til. Og mon ikke dette skulde være Grunden eller dog en af Grundene til, at der oftere spores en vis Mangel paa Varme i hans Fremstilling? Ikke alene overfor Hovedpersonen, men ogsaa overfor de andre i Fortællingen optrædende staar han kold; hvad han med øjensynligt Velbehag dvæler ved, er de snilde Manøvrer, hvormed den ene Part søger at fange den anden og denne at slippe ud af Fælden; hvor han kan faa en „kostelig“ Scene udmalet, lader han ikke Lejligheden ubenyttet. Fremstillet i let og elegant Form kan dette jo tage sig meget net ud; men ved al denne Livlighed, der dog ikke, som sket er, maa forvexles med Aandrighed, og ved al denne Lethed gaar noget tabt: den Værdighed, man kunde ønske at træffe hos den, der tjener Musen med den alvorlige Pande, og det vilde være meget beklageligt, om man for i vore Dage at skaffe et historisk Arbejde Udbredelse i en stor Læsekreds maa gjøre Afkald paa et mandigt og alvorligt Sprog[1]).

[1]) Jvfr. C. Molbechs Blandede Skrifter, 2. Saml. III. 49.

Mogens Hejnesen er en ubetydelig Person, der taber sig mellem de mærkelige Mænd, som Norden da var saa rig paa[1]). Det er meget muligt, at han af Naturen har været godt udrustet, og det er meget muligt, at han har udført mangen kjæk Daad med en Aandsnærværelse og Uforsagthed, som kommer Tordenskjolds nær; det kan dog ikke overses, at, hvad der adler Bedriften, fattes hos ham. Det er hverken for Troen eller for Friheden, hverken for Konge eller for Fædreland, at han kæmper, men for at plyndre andre og berige sig selv; ikke en eneste Handling af ham, hvor ikke Egenkjærligheden er Motivet; overalt skinner saa at sige hans Røvernatur igjennem. I hans Hjemstavn, paa Færøerne, mindes man ham endnu; uforstyrret af ydre Begivenheder har Traditionen faaet Lov til at fastholde mange Smaatræk af hans Liv, men den har, som næsten altid, forskjønnet og forherliget sin Helt. Her i Danmark har man paa en mere kunstig Vis villet opfriske Mindet om ham, men det var en lidet heldig Idé, da man i Slutningen af forrige Aarhundrede gav et Monument over ham Plads i det Pantheon, bestaaende af Mindestøtter for fortjente Danske, Nordmænd og Holstenere, som vistnok nærmest efter Guldbergs Plan[2]) grundlagdes ved Jægerspris. Ogsaa i Litteraturen har man lovprist ham, og endnu kan man i nye, bekjendte og yndede Kompendier af vort Fædrelands Historie finde ham omtalt med megen Veneration. Dog er det nu snart en halv Snes Aar siden, at der her og i Norge har hævet sig Stemmer imod den gængse Opfattelse[3]), og at man har paavist Skyggesiderne ved hans Liv. Efter det betydeligere Arbejde, som nu foreligger, takket være Dr. Lund, tør man haabe, at Mogens Hejnesen og hans Modstander, Christoffer Valkendorf, for Fremtiden ville finde en retfærdigere Bedømmelse. Skjønt Mogens Hejnesens

---

[1]) Ret betegnende er det, at man i Kancelliet gjentagende har indført hans Navn i de officielle Kopibøger som Mogens Henriksen (Norske Rigsregistranter, II. 401, 593). Den Fejl begaas ikke med et Navn, som er paa alles Læber.

[2]) Wegener, Hist. Efterretnn. om Abrahamstrup Gaard, II. 178 f.

[3]) C. E. Secher i: Folkekalender f. Danmark, 1869, S. 35 f. L. Daae i: Et Kornbaand til Jul, 1869, S. 99 ff.

sidste Biograf[1]) ikke lægger Skjul paa det meget hæslige, der klæber ved ham, har han dog vistnok indrømmet ham for stor Betydning. Saafremt denne Fejl nu virkelig, som jeg mener, er tilstede, er den imidlertid saare tilgivelig i en biografisk Skildring, hvor man ved selve Arbejdets Natur nødes til at gruppere Begivenheder og Personer om Bogens Helt, om ogsaa denne har staaet i et løsere og mere underordnet Forhold til dem; snarere synes det mig anerkjendelsesværdigt, at Forf. ikke har ladet sig forlede til at gaa videre, end han har gjort. Men om han nu end sætter Mogens Hejnesen noget højere, end denne fortjener, maa han dog have haft en Fornemmelse af, at Personen var for lidet betydelig eller dog for lidet kjendt til, at en hel Bog om ham kunde gjøre Regning paa at interessere andre end dem, for hvem Historiens Detailler ere dens „Sjæl", og han har da grebet til en anden Udvej for at hæve Skriftet i Publikums Øjne: han har kaldt det „et Tidsbillede fra det 16de Aarhundrede". I Forordet forsvarer han sin Berettigelse hertil, men for de fleste, som have læst Bogen igjennem, maa det sikkerlig staa klart, at han har begaaet et Misgreb ved at anvende en saadan Titel, selv om man vil give ham Ret i, at han har meddelt nye Oplysninger om nogle (meget faa) af Datidens bekjendteste Personligheder, og at han har kastet Lys over enkelte af Samfundsforholdene i hine Dage. Han har leveret et Livsbillede, og man maa indrømme, at det er udført med Omhu og Dygtighed, men han har ikke givet en Smule mere, og naar han dog selv kalder det et Tidsbillede og altsaa vil, at det skal bedømmes som et saadant, da er han selv Skyld i, at Kritiken, der ellers næppe vilde vove at stille en saadan Fordring til hans Arbejde, nu maa erklære Maalet for forfejlet. Det er netop betegnende for Mogens Hejnesens Liv, at det, i al Fald som det foreligger efter de nu kjendte Kilder, i saa paafaldende ringe Grad griber ind i de store Begivenheder eller er knyttet nøje til anseligere Person-

[1]) Udtrykket er ikke aldeles korrekt, da Dr. Lunds Skildring allerede er bleven efterfulgt af en anden, forfattet af C. E. Secher (Hist. Archiv, udg. af Granzow, 1877, II. 59 ff.).

ligheder. Undtager man den ene Omstændighed, at Christoffer Valkendorf nødes til at trække sig tilbage fra Formynderregeringen paa Grund af sin Adfærd mod Mogens Hejnesen, kan man vel næsten sige, at denne ikke har foranlediget en eneste Tildragelse af større Betydning, og drister man sig desuagtet til at stemple en Skildring af hans Liv som et Tidsbillede, ja saa har man Ret til noget nær at kalde hver Mands Biografi med dette Navn. Nej, tag Tidens Stormænd i Statslivets eller Aandslivets Verden, tag en Niels Kaas, en Christoffer Valkendorf, en Tyge Brahe, Mænd, i hvis Liv man føler Samtidens Puls slaa, paa samme Tid som man mærker, at de rage op over Tiden og i visse Henseender beherske den, og idet deres Liv skildres, kan et Tidsbillede rulles op for os. Man kan ogsaa gaa en anden Vej for at frembringe et saadant, idet man fremstiller en mindre betydelig Mand, en af de mere stille i Landet, men til hans Livshistorie knytter i vidtgaaende Exkurser og righoldige Anmærkninger Oplysninger snart om det ene og snart om det andet. Det er ganske vist, at en saadan Biografi ikke vil blive et kunstnerisk hele, og at den kun kan tiltale et færre Antal Læsere, og for saa vidt synes den ganske at ligge udenfor den Opgave, som Dr. Lund har foresat sig; jeg skal ikke heller opfordre ham til at forsøge sig i den Retning, den ligger vist aldeles ikke for ham. Hvor meget der imidlertid kan udrettes paa den Vis, det véd enhver, som med Taknemmelighed har læst og atter læst det lærde Skrift, vor Litteratur ejer i Anders Sørensen Vedels Levnetsbeskrivelse. Naar Kilderne tillade det, kan der gives en tredje Art Biografier, som tillige ere virkelige Billeder af Tiden, naar der nemlig om det daglige Liv blandt en enkelt Klasse Mennesker kan skaffes saa fyldige Oplysninger tilveje, at man, idet man skildrer den enes Levnet, saa at sige fremstiller alles. Ingen, som er bekjendt med Overlærer Kinchs Afhandling om Raadmand Anders Sørensen Klyn i Ribe og hans Slægt[1]), vil kunne nægte, at der her indenfor en snæver Ramme er givet et Tids-

[1]) Saml. t. jydsk Hist. og Topogr. I. 219—304.

billede, og det et fortræffeligt Tidsbillede, af det urolige, blodige Liv, som førtes i en dansk Kjøbstad i det 16de Aarhundrede. Men vender Tanken saa tilbage til Mogens Hejnesens Biografi, føler man levende, hvor langt et Spring der er mellem Bogens Indhold og dens fordringsfulde Titel.

For dem, der ere noget fortrolige med vort Fædrelands Historie i det 16de Aarhundrede og de Kilder, hvorefter den skal fremstilles, maa det ved første Øjekast se mærkeligt ud, at det har været muligt at skrive en Bog paa halvtredje Hundrede Sider om én Mand som Mogens Hejnesen, hvis Navn ikke engang forekommer i den store af Resen udgivne Frederik II's Krønike, skjønt hans Levetid omtrent falder sammen med denne Konges. Og Forundringen bliver kun saa meget større, naar man opdager, at Anmærkningerne kun indeholde Henvisninger, og at ikke et eneste Aktstykke er meddelt bag i Bogen som Bilag. Ved Læsningen vil man imidlertid for en stor Del finde en Forklaring af denne Mærkelighed i den brede Form, Forf. anvender. Men uagtet den er meget bred, er den dog langt fra trættende, og om der end hist og her er medtaget Ting, som ikke ligefrem angaa Hovedpersonen, men hvoraf det har været nødvendigt at give en Skildring for at gjøre hans Færd og Stilling forstaaelige, ere disse Udviklinger, naar en enkelt undtages, ikke af et saadant Omfang, at de enten i følelig Grad afbryde Fortællingens Gang eller bortdrage Interessen fra dens Helt. Den ene Undtagelse, jeg mener at burde gjøre, er den temmelig vidtløftige Fremstilling af Christoffer Valkendorfs Liv, som gives i Begyndelsen (S. 8—24); men jeg vil skynde mig med at føje til, at den er anbragt paa et Sted, hvor den i al Fald ikke kan indvirke afbrydende, idet den gaar forud for den egentlige Fortælling.

Der er imidlertid et andet Punkt, som ikke strax, men netop først under Læsningen vil opvække den kyndiges Forundring, og det er den mærkværdige Sammenhæng, der hersker mellem de enkelte Begivenheder, og den forbavsende Sikkerhed, hvormed næsten alt vides. Man tænke paa de andre Biografier, vi have, og øjeblikkelig dukker der op for Ens Erindring en Række mer eller mindre hullede Billeder, som

den umilde Tids Ødelæggelser end ikke have tilladt den flittigste og dygtigste Haand at udfylde. Af hvilken Natur ere da de Kilder, hvoraf Forf. har øst sine Kundskaber? Af samme Beskaffenhed som de, hvorfra overhovedet hin Tids Personalhistorie maa hentes, kun, om muligt, endnu fattigere, idet her ikke engang er det faste Underlag for en Biografi, som ellers haves i saa mange gamle Ligprædikener. I samtidige Optegnelser forekommer Mogens Hejnesens Navn knap, derimod er der en Del Kongebreve, som angaa ham, og ligeledes et Par Processer med deres tilhørende Aktstykker. Endelig er der forskjellige Sagn om ham, men de dreje sig om hans Liv paa Søen, fortællende om dristige Overfald og snilde Paafund, og skjønt de ere os vigtige nok til en Karakteristik af ham, have de derfor, bortset fra deres tvivlsomme Paalidelighed, ringe Betydning ved en Skildring af hans Konflikter med Statsstyrerne, Konflikter, som netop i Forf.s Fremstilling spille Hovedrollen. Hvad nu de Oplysninger angaar, som hentes fra retslige Dokumenter, da er det klart, at de kunne være af meget stort Værd i biografisk Henseende og indeholde Vink, som man ellers hyppig maa undvære, og i nærværende Tilfælde have de ydet Forf. en fortrinlig Hjælp; men et Par Processer er ikke meget til derefter at skildre et helt Liv, og hvor deres Efterretninger slippe, maa man da næsten udelukkende holde sig til Kongebrevene. Et sørgeligt Materiale til der ud af at skabe et Livsbillede! Lutter Stumper og Stykker, der hvert Øjeblik falde fra hverandre, naar man vil føje dem sammen til et hele, og som ofte trodse enhver Bestræbelse for at lokke Livstegn ud af de kolde, formelle Ord! Det er et udmærket Stof til i visse Tilfælde at konstatere enkelte Fakta, men i Reglen det sletteste til at finde Bindeleddet imellem dem.

Af dette sprøde Materiale er det imidlertid dog lykkedes Forf. at opføre en smuk Bygning. Spørgsmaalet bliver da, om den er solid. Det kan kun lidet nytte, at den tager sig prægtig ud, hvis Kritikens Aande kan blæse den om som et Korthus. Lad os da se lidt nærmere paa enkelte Dele af den, thi der kan ikke være Tale om her at gjennemgaa det hele Arbejde.

Hvad der vides om Mogens Hejnesens Barndom og første Ungdom, indskrænker sig til det mindst mulige. Først fra Aaret 1578, da han antages at have været omtrent 33 Aar gammel[1]), træffe vi hans Navn i Aktstykker. I Januar 1589 henrettedes han, og over de mellemliggende 11 Aar bevæger sig altsaa Forf.s Fortælling, men Slutningen af denne optages af et Efterspil, der strækker sig over næsten lige saa lang Tid. Da Mogens Hejnesen nævnes 1578, er det i Anledning af Handelen paa Færøerne, og om den dreje sig ogsaa Kongebrevene fra de nærmest følgende Aar. 1579 tillodes det ham at udruste sit Skib paa Orlogsvis formedelst Usikkerheden til Søs og at angribe de Sørøvere, han mødte, og Dagen efter, at han havde erhvervet sig denne Tilladelse, fik han Kongens Befaling til at anfalde og bemægtige sig de hollandske Skibe, som til Trods for de herskende Forbud dristede sig til at sejle nord om Norge for at handle paa Rusland. Men naar Kongen i sit Brev herom[2]) erklærer, at han har „befalet og Fuldmagt givet" Mogens Hejnesen at optræde saaledes overfor de hollandske Skippere, er det mindre klart, med hvad Ret Forf. siger (S. 43 f.), at det var „et ypperlig beregnet Tilbud" af Mogens Hejnesen at ville hjælpe med til at jage de ukjærkomne fremmede bort. I det højeste er der da kun en Mulighed for, at Tilbuddet er udgaaet fra ham.

Paa en lignende Maade forklarer Forf. imidlertid ogsaa et andet Hverv, som kort efter overdroges Mogens Hejnesen. Denne besøgte i Februar 1581 Frederik II paa Skanderborg, hvor han opnaaede en Del Begunstigelser for sig; men, hedder det, han maatte tage sig i Agt for Rentemesteren Christoffer Valkendorf, der var ham imod. For at afværge mulige skadelige Følger af Rentemesterens Fjendskab, fattede han en Plan, „der højlig vidner om hans Kløgt og Snarraadighed. Under sit Ophold paa Skanderborg fremkom han pludselig med et uventet Forslag: han tilbød at opsøge Grønland" (S. 60). Og et Par Sider længere hen læses, efter at de tidligere, resultat-

[1]) Wegener, Abrahamstrup, II. 224.
[2]) Norske Rigsregistranter, II. 357.

løse Grønlands-Expeditioner ere omtalte: „Frederik den Anden havde hidtil trods alle Anstrængelser kun opnaaet at faa fejlslagne Forhaabninger, et af Skjørbug ødelagt Mandskab og overordentlige Udgifter til ingen Nytte. Og nu, nu tilbød denne Mogens Hejnesen at besørge det hele paa egen Haand. Ikke en Skilling skulde det koste Kongen, al Risikoen skulde være Mogens Hejnesens, al Fordelen Frederik den Andens. Det var et Tilbud saa storartet som vel muligt og gjort under en Form, saa at selv en Konge kunde tage derimod" (S. 67 f.). Hvilken Hjemmel haves herfor? Selv fremstillede Mogens Hejnesen en Maaned senere Sagen saaledes, at han „efter Kongens alvorlige Befaling, som han ingenlunde havde kunnet undgaa, havde maattet love og tilsige Kongen at ville udgjøre to Skibe i denne Sommer til at lede efter Grønland" (S. 71), men mod denne Fremstillings Sandfærdighed rejstes der dog snart Indsigelser af Kongen (S. 122, 151, 172). Fordi Rejsen til Grønland ikke var en Følge af en ligefrem Ordre fra Kongen, er det dog dermed ikke sagt, at Planen dertil var undfanget i Mogens Hejnesens Hjærne; det ligger i hvert Fald lige saa nær at tænke sig, at Kongen har opfordret ham til at forsøge sin Lykke paa Opdagelsestoget, og at han saa mer eller mindre frivillig er gaaet ind derpaa. Holder man sig til Kongebrevets Ord, kan denne Formodning kun vinde i Styrke. I Søbrevet, som udstedtes d. 18. Febr. 1581, hedder det nemlig, efter at Kongen i Indledningen har beklaget sig over, at Grønland saa længe har været ubesøgt; skjønt det hører under Norges Krone: „Da have vi nu handlet med denne Brevviser, os elskelige Mogens Hejnesen, Borger udi vor Kjøbstad Bergen, saa han haver lovet og tilsagt med tvende hans Skibe" at skulle gjøre sit bedste for at opsøge det tabte Land[1]). Fire Aar senere fik Kongen Lejlighed til paa ny at udtale sig om Sagen, da et Par bergenske Borgere, som havde været Mogens Hejnesens Medredere i hans færøske Handelsforetagender, forespurgte, hvorledes det i Virkeligheden forholdt sig med Grønlandsfarten, om den, som Mogens Hejnesen foregav,

[1]) Grønlands hist. Mindesmærker, III. 652.

var udført i Følge kongelig Befaling paa alle Medinteressenternes Bekostning. Kongen svarer, at dette er forekommet ham „meget fremmed og uforvarendes“, „efterdi vi det ikke have tænkt, end sige at skulle være sket, at vi forskrevne Mogens Henriksen [ɔ: Hejnesen] den Rejse for sig og forskrevne hans Medredere Søren Andersen og Hans Pedersen[1]) skulle have paalagt, men han sig for sin ene og egne Person haver til samme Rejse godvillig erbødet og paataget, som og vor Bestilling, vi hannem derom givet have, skal udvise og befindes ikke anderledes lydendes end paa hannem alene“[2]). Heraf fremgaar det, at Kongen ikke har paalagt Kompagniskabet at bekoste Rejsen, men mere ligger der aldeles ikke i Ordene; de indeholde ingen Angivelse af, at Forslaget „uventet“ og „pludselig“ er fremkommet fra Mogens Hejnesen[3]). Derimod henvises der til Bestillingen, det ovenfor nævnte Søbrev, der temmelig bestemt synes at sige det modsatte. Forf. skal vist have ondt ved at bevise Rigtigheden af de Ord, han udtaler med saa megen Sikkerhed.

Mortensdag 1582 skulde Mogens Hejnesen og den norske Lagmand Peder Hansen møde for Kongens Domstol i Anledning af de Bekjendelser, den sidstnævntes Hustru, Margrethe Gyntersberg, var fremkommen med om sit tidligere Forhold til hin, der nu var gift med hendes Søster Sofie[4]). Lagmanden ind-

---

[1]) Saaledes hed de to Borgere fra Bergen.

[2]) Norske Rigsregistr. II. 596 f.

[3]) Der staar vel, at han har „godvillig erbødet“ sig, men dermed skal aldeles utvivlsomt kun betegnes, at han godvillig har paataget sig Hvervet.

[4]) Beretningerne om denne uhyggelige Historie ere forvirrede og ufuldstændige (Nicolaysen, Norske Magasin, I. 258; II. 37. Lidt underligt er det, at Forf. (S. 81) citerer Sandvigs Udtog af „den norske So“ i Stedet for Nicolaysens, hvad dog i nærværende Tilfælde omtrent kommer ud paa ét). Naar Forf. (S. 83) paastaar, at ogsaa Margrethe Gyntersberg „efter Lovens Ord og den almindelige Retsbevidsthed“ maatte straffes med Døden, har han (hvis ellers hans Fremstilling, at hun var den først forførte, er den rette, hvorom jeg ikke tør udtale nogen Mening) aabenbart Uret. De Lovsteder, han beraaber sig paa, godtgjøre det aldeles

fandt sig i Kjøbenhavn, hans Modstander derimod ikke[1]). „Det er sandsynligt“, skriver Forf. (S. 99), „at der iblandt Rigsraaderne har været Stemning for at erklære hans Undvigen for en Tilstaaelse af hans Brøde og dermed hans Sag for tabt“. „Men“, tilføjes der (S. 100), „i hvert Fald har Frederik den Anden ikke givet sit Minde til denne haarde Fortolkning; Udeblivelsen blev fra hans Side taget saa mildt, som Omstændighederne overhovedet tillode.“ Mod denne Fremstilling lader sig imidlertid adskilligt indvende. Da den almindelige Herredag for Aaret 1582 var bleven afholdt i Juni Maaned[2]), maa det have været et lille Udvalg af Rigsraadet og andre Adelsmænd, for hvem Sagen var indstævnet. Men lad det nu have været nok saa lille, er det saa rimeligt, at det, naar det var samlet for at afsige en Dom, i den Grad skulde lade Myndigheden glide sig af Hænderne, at det først indhentede den fraværende Konges Mening, før det turde afgive sin Kjendelse? Da Kongen dengang opholdt sig hinsides Lille Bælt, skulde man altsaa først korrespondere frem og tilbage, før man vovede at afgjøre Sagen. Hvilken besynderlig Antagelse! Forf.'s Maade at fremstille Sagens Gang paa staar imidlertid i den nøjeste Forbindelse med hans stadige Bestræbelse for at drage Kongens Person frem i Forgrunden for at faa ham til overalt at gribe ind i Begivenhederne. Mogens Hejnesen og Christoffer Valkendorf vises os helt igjennem som kæmpende om Kongens Gunst, hin for at tilvende sig Fordele, denne for at faa hin

---

ikke, og det synes ligefrem at modbevises af Frederik II's Ordinans om Ægteskabssager af 1582 (Kolderup-Rosenvinge, Gamle danske Love, IV. 307 nederst).

[1]) „Man ledte alle Vegne i Kjøbenhavn efter ham og fik endelig at vide, at han var — rejst til Hamborg“ (S. 98). Det er vel overflødigt at bemærke, at man ikke har nogensomhelst Efterretning om denne efter Forf.'s Sigende meget omhyggelige Eftersøgning, der ikke engang har Sandsynligheden for sig.

[2]) Samling af kgl. aabne Breve, trykt i Kbh. 1590 af Mads Vingaard, Bl. Cvo. J. v. Bohlen-Bohlendorf, Der Bischofs-Roggen u. die Güter des Bisthums Roeskild auf Rügen in erblichem Besitz der Barnekow, Stralsund 1850, S. 82, 85. Nye Dsk. Mag. I. 79. Ny kirkehist. Saml. V. 375.

straffet, og i denne Kamp skal Kongen saa for det meste have hældet over til Færingens Side og med sin kongelige Magt have beskyttet hans Hoved mod Retfærdighedens straffende Sværd. For at faa Kongen til at spille denne Rolle skal ethvert Kongebrev udtrykke hans personlige Stemning, og er det ikke nok, træde Gisninger i Stedet. Saaledes ogsaa her.

Vi have et Kongebrev til Lensmanden paa Bergenhus, Hans Lindenov, hvori denne befales at foreholde Mogens Hejnesen, at han med det første skal begive sig til Kjøbenhavn i Anledning af Trætten med Peder Hansen[1]). Dette Brev er udfærdiget paa Skanderborg d. 9. Decbr. 1582, altsaa næsten en hel Maaned efter den til Retssagens Afgjørelse fastsatte Dag; i al den Tid skal man have ladet den bero, fordi Kongen vilde hjælpe sin betrængte Yndling. Forf. fortæller nu, at Kongen med dette Brev henvendte sig til den rette, da Hans Lindenov stod i Ledtog med Mogens Hejnesen, og at det havde den forønskede Virkning. Mogens Hejnesen mødte, og d. 25. Januar 1583 paabegyndtes Sagens Forhandling paa Kjøbenhavns Slot. Tiden synes imidlertid ikke at være tagen tilstrækkelig med i Beregningen. D. 11. Novbr. skulde de indstævnte give Møde, d. 9. Decbr. blev der skrevet til Hans Lindenov om at skaffe den udeblevne tilstede, og d. 25. Januar vare begge Parter tilligemed Dommerne samlede. Betænker man, hvor længe det havde varet, inden Kongebrevet udgik, maa man tilstaa, at den bergenske Lensmand og hans Ven hastede saa meget desto mere[2]). Det hed sig, at Mogens

[1]) Norske Rigsregistr. II. 496. Begyndelsen lyder saaledes: „Vid, eftersom dig selv vitterligt er om den Sag og Trætte, som sig begiver imellem Mogens Hejnesen og Peder Hansen af Norge, og vi have ladet vor Befaling udgaa til nogen vore Raad og gode Mænd, som med det første udi Kjøbenhavn skulle forsamles og samme Sag foretage og forhøre til Rette, om hvis Skyld derudinden befindes kunde“ o. s. v. Her tales kun om det Udvalg, der skal træde sammen for at dømme, og ikke et Ord findes der i Brevet om, at Dommerne allerede forgjæves havde været samlede. Har Forf. fremstillet Sagen ganske korrekt?

[2]) Dette vil tydeligst fremgaa af et Par Exempler. Et Kongebrev

Hejnesen var rejst til Hamborg. Hvor var det muligt at faa ham hidkaldt saa hurtig midt om Vinteren? Hans Lindenov opholdt sig i Slutningen af Januar 1583 i Kjøbenhavn (S. 113). Der er da Mulighed for, at han allerede i Begyndelsen af den foregaaende Maaned kan have været i Danmark; der er ogsaa nogen Mulighed for, at man paa Skanderborg kan have vidst Besked herom; og det er endelig vel ikke ganske umuligt, at man kan have sendt Brevet til hans midlertidige Opholdssted, uagtet det angik ham som Lensmand. Hvilken Række af Muligheder maa der ikke opstilles blot for nogenlunde betids at skaffe ham Brevet i Hænde, og dermed er endda kun en Del opnaaet. Saa skal han atter have skikket Bud efter Mogens Hejnesen, som sagdes at være i Hamborg, men ganske vist godt kan have været et andet og nærmere Sted, og saa skal denne have faaet Ordren og i Henhold til den have begivet sig afsted og være indtruffen i Kjøbenhavn før d. 25. Januar. Det grænser stærkt til Umulighederne[1]). Man bør derfor vist heller, indtil man faar noget bestemtere at holde sig til, antage, at Mogens Hejnesen er mødt uafhængig af den kongelige Befaling, og saaledes snarere betragte hans Udebliven i November som en Følge af Forsinkelse eller sligt.

Den 25. Januar 1583 samledes man altsaa paa Kjøbenhavns Slot. Ogsaa her skydes Kongen ind. „Mogens Hejnesen mødte altsaa. Det har vel ikke faldet ham vanskelig at finde paa en Undskyldning, Kongen var venlig stemt, den blev tagen

---

udstedt paa Frederiksborg 26. Decbr. 1569 kom 23. Febr. f. A. til Bergen, et Skattebrev af 20. Juli 1570 bragtes til Bergen 2. Sept., en kongelig Stævning til Magistraten i Bergen af 4. April 1571 oplæstes paa Raadhuset der 26. Maj. Nicolaysen, Norske Mag. I. 368, 382, 423.

[1]) Selv om man vilde opstille den ikke urimelige Formodning, at baade Hans Lindenov og Mogens Hejnesen have opholdt sig i Bergen, at de der have modtaget Kongebrevet, og at de saa i Fællesskab have begivet sig til Kjøbenhavn, bliver Tiden dog overordentlig knap tilmaalt. Dertil kommer, at Vejret i de tre første Uger af A. 1583 var alt andet end gunstigt for en Rejse til Kjøbenhavn; der regerede næsten uafbrudt Søndenvinde (Tyge Brahes meteorolog. Dagbog 1582—97, S. 6—7).

for gode Varer" (S. 101). Enhver, der læser dette, maa tro, at Meningen er den, at Kongen har taget mod Undskyldningen: men han var slet ikke i Kjøbenhavn, han var endnu stadig ovre i Jylland, og uden Skade for Sandheden kunde hans Stemning overfor Anklageren her vistnok være forbigaaet med Tavshed. Mogens Hejnesen var Anklager. Dommen frifandt den tiltalte.

Kort efter, ret som Christoffer Valkendorf var begyndt at komme paa Spor efter Mogens Hejnesens uredelige Adfærd paa Færøerne og i den Anledning havde befalet ham at møde for Raadstueretten i Kjøbenhavn, forlod den saaledes truede Hovedstaden uden at agte paa Stævningen[1]). „Christoffer Valkendorf blev naturligvis i høj Grad forbitret, da han fik Underretning om Flugten. Kongen var i Haderslev, men saa snart han kom til Kjøbenhavn, gik Valkendorf til ham og fremstillede ham hele Sagen. Der maatte gjøres noget, det gik ikke an, at man saaledes aldeles ustraffet satte sig ud over alt, hvad der hed kongelig Befaling. Frederik den Anden indsaa dette, og han gik ind paa rimeligvis det mildeste af Rentemesterens Forslag" (S. 110 f.). Forf. gjør sig her atter skyldig i at udgive, hvad der i det højeste er en Formodning, for en Kjendsgjerning. Det Brev, som saaledes skal være næsten fravristet Kongen, og som forbød Mogens Hejnesen indtil videre Sejladsen paa Færøerne, findes i Kopibogen over norske Kongebreve[2]), men det er ligesom et forudgaaende Brev, der angaar samme Mand, udateret. De staa mellem Skrivelser af 4. April og

[1]) Forf. skildrer, hvorledes Mogens Hejnesen gynger paa Sundets Bølger, medens Stadens velvise Fædre forgjæves vente ham paa Raadhuset paa Nørregade, skraas for Frue Kirke (S. 110). Vil man endelig skildre paa denne Maade, maa man under alle Omstændigheder sørge for, at man ikke i sin Iver for at kaste et vist realistisk Skjær over Fremstillingen begaar Fejltagelser. De tage sig dobbelt uheldig ud, naar de kun ere medtagne for at tjene som Staffage. Kjøbenhavns Raadhus laa 1583 ikke paa Nørregade, s. Danske Samlinger, VI. 97 ff.; O. Nielsen, Kjøbenhavn i Middelalderen, S. 88 ff.

[2]) Norske Rigsregistr. II. 522 f.

18. April 1583. Deraf følger nu visselig ikke, at de ogsaa ere udstedte i Mellemtiden, men Sandsynligheden taler dog derfor, og i hvert Fald maa den, der vil henlægge dem til en anden Tid, anføre sine Grunde. Det gjør Forf. imidlertid ikke, skjønt han maa mene, at de ere af en senere Dato, naar de skulle være Resultater af en Samtale mellem Frederik II og hans Rentemester i Kjøbenhavn; Kongen kom nemlig først d. 24. April til Hovedstaden[1]). Man gjør vist sikrere i foreløbig at lade den hele Scene udgaa, om man ogsaa derved skulde berøve sig en Lejlighed til at se Kongen og hans Raadgiver strides om den fraværende Sørøver[2]).

I Sommeren 1584 skulde Mogens Hejnesen møde for Herredagen, for at den i sidste Instans kunde dømme mellem ham og Lagmanden Peder Hansen. Han indfandt sig, men flygtede, før Sagen kom for. Strax sendtes der et Orlogsskib til Bergen for at fange ham, idet Kongen efter Forf.'s Udtryk (S. 140) „glemte alt tidligere og med ét slog Haanden af sin Yndling". Denne Vrede skal dog snart have lagt sig, hvad der menes at fremgaa af et Kongebrev fra d. 22. Decbr. 1584. Det er et Lejdebrev[3]), hvori det hedder, at da Mogens Hejnesen foregiver, at Grunden til hans Flugt ikke var Følelsen af at være skyldig, men Frygt for Dommens Udfald, tillades det ham frit og sikkert at komme til Danmark og Norge og

[1]) Hist. Tidsskr. 4. R. III. 546.

[2]) I Begyndelsen af 1584 vexles Breve mellem Kongen og Christoffer Valkendorf om Mogens Hejnesen. Man kan, bemærker Forf. (S. 132), ikke kontrollere, hvilken Virkning Rentemesterens Oplysninger have gjort; han formoder, at Grunden hertil er den, at Frederik II snart efter er kommen til Kjøbenhavn, „saa at han mundtlig har givet Valkendorf sin Mening tilkjende". Nej, det er ikke Grunden. Valkendorf skrev til Kongen d. 10. Febr., og først i August kom denne til Kjøbenhavn (Hist. Tidsskr. 4. R. III. 565) efter i den første Halvdel af Aaret at have opholdt sig i Nørre- og Sønderjylland. (Aarstallet paa den Skik og Ordning for Norge, som er meddelt hos Paus, Forordnn. f. Norge, S. 409 ff., med Dateringen: Frederiksborg d. 28. Maj 1584, er urigtigt; der skal læses 1574, s. Norske Rigsregistr. II. 118 ff.)

[3]) Norske Rigsregistr. II. 587 f.

forblive der, til der holdes Herredag og Sagen kan blive paakjendt; men der lægges udtrykkelig til, at Lejdet kun gjælder, til Dommen er falden. Dette tilstaas ham, for at han ikke skal kunne beklage sig over „at være imod Retten sket for kort“. I Modsætning til Forf., der kalder dette „et glimrende Resultat“, som Mogens Hejnesen havde opnaaet (S. 144), vil jeg heller betegne det som et meget tarveligt. Hvad han frygtede, var, at Dommen skulde ramme ham haardt, og herimod ydedes der ham ikke den ringeste Sikkerhed. Kun de Efterstræbelser, han ellers, naar han viste sig, vilde være udsat for fra Kongens Folk i Følge Befalingen fra om Sommeren, kunde han nu være rolig for. Men at dette ikke var ham nok, viste han tilstrækkelig ved foreløbig at blive borte. Naar Forf. nemlig opstiller den Formodning (S. 146 f.), at han er vendt tilbage „og i en Sammenkomst med Kongen har opnaaet mundtligt Tilsagn om, at alt skulde være glemt, mod at han for nogle Aar fjærnede sig fra Danmark-Norge“, maa jeg bestemt modsige Sandsynligheden heraf. Der er nu for det første slet intet, som tyder paa, at Frederik II paa dette Tidspunkt var ham gunstig stemt, thi Lejdebrevet kan umulig bevise dette. For det andet maa det bemærkes, at det ikke stod i Kongens Magt saaledes at gribe hemmende ind og standse Retfærdighedens Gang. Mogens Hejnesen havde vel hidtil været Anklageren, men Rollerne kunde hurtig byttes om, og naar Anklagen da rettedes mod ham, maatte han staa til Ansvar. Sagen var jo af en ganske privat Natur, og Regeringen havde hele Tiden i Overensstemmelse med den da gængse Opfattelse holdt sig udenfor den. Det beroede derfor ene og alene paa Parterne selv, om den skulde føres videre eller falde bort[1]). Endelig er der næppe heller paa dette Punkt taget tilbørligt Hensyn til Begivenhedernes kronologiske Følge. Da Lejdebrevet udgik, d. 22. Decbr. 1584, var Mogens Hejnesen, som det fremgaar af det, i Udlandet, og senest i Februar 1585 træffe vi ham i

[1]) Forf. fremsætter det som en Mulighed, at Margrethe Gyntersberg var død inden Udgangen af A. 1584 (S. 147). Udtrykket i Lejdebrevet synes dog at betegne hende som endnu levende.

Holland (S. 151). Det er ligefrem en Umulighed, at han med Datidens Kommunikationsmidler til sin Raadighed kan have modtaget Kongebrevet, være rejst til Sjælland, have talt med Kongen og saa være dragen til Holland, alt sammen i Løbet af nogle faa Uger[1]) af den for Rejser ugunstigste Aarstid. Ikke med et eneste Ord berører Forf. disse Vanskeligheder[2]); for ham har den Ytring, som Hans Lindenov fremkom med 13—14 Aar senere, at Mogens Hejnesen i Følge Lejdebrevet „kom igjen tilstede og svarede hver Mand til Rette" (S. 146), langt større Betydning, skjønt den, uden Hensyn til, at den er mistænkelig ved den Mund, hvorfra den er udgaaet, er holdt i saa almindelige Udtryk, at den paa ingen Maade siger, at Mogens Hejnesen indfandt sig i Januar 1585, for nu ikke at tale om den formodede Sammenkomst med Kongen, som mangler enhver Hjemmel. Der, hvor Mogens Hejnesen opholdt sig „senest" i Februar 1585, der har han formodentlig ogsaa været i de nærmest foregaaende Maaneder, nemlig i Holland.

Næppe en Maaned efter Lejdebrevets Udstedelse finde vi Mogens Hejnesen omtalt i to Kongebreve (af 21. og 24. Januar 1585), foranledigede ved Klager fra et Par bergenske Kjøbmænd[3]). Efter alt det foregaaende kan det nu ikke længer undre os at høre Forf. kalde det en kjedsommelig og ubehagelig Sag for Kongen (S. 149). Han mener, at den ene Klage — som han, mere for at give sin Fortælling et vist anskueligt Liv end for at gjøre den historiske Sandhedskjærlighed Fyldest, lader bliver forebragt af begge Kjøbmændene for Kongen personlig under en Audiens paa Frederiksborg[4]) — dog har gjort

---

[1]) Efter Forf.'s egen Fremstilling (S. 151—54) maa Mogens Hejnesen senest i Begyndelsen af Februar være kommen til Holland.

[2]) Ved Hypotheser kunne de nok formindskes, næppe derimod overvindes.

[3]) Norske Rigsregistr. II. 593 f., 596 f.

[4]) Det hedder (S. 150) om disse Kjøbmænd, der havde henvendt sig til Rentekammeret: „De bade derfor om at faa Erklæring om, hvorledes det egentlig forholdt sig med denne Grønlandstur og med den kongelige Befaling til Mogens Hejnesen desangaaende. Christoffer Valkendorf kunde desværre ikke give dem mindste

et stærkt Indtryk paa Frederik II, saa der føles „noget særlig irriteret“ i Tonen i det kongelige Brev. Jeg skal ikke dvæle ved at gjøre opmærksom paa, hvor lidet tiltalende og hvor lidet kongelig den Skikkelse er, som Forf. danner og giver ud for at være Kong Frederiks; ogsaa uden nogen Paavisning vil enhver føle det. Derimod vil jeg hidsætte de Linier, hvormed Forf. afslutter denne Periode af Mogens Hejnesens Liv: „Selv om imidlertid disse Afsløringer kunde være Kongen personlig nok saa ubehagelige og i mange Maader forringe hans Velvilje for hans uregerlige Yndling, saa bevirkede de dog ikke nogen Forandring i Hovedsagen. Mogens Hejnesen slap virkelig ud af den hele Klemme, hvori han var kommen, han forlod Danmark, og med kongelig Syndsforladelse for hele sin Fortid begyndte han nu forfra som et nyt og bedre Menneske i Egenskab af nederlandsk Kaper i Nordsøen“ (S. 151). Al Tale om Formodninger er her forstummet, hver Antydning af, at Overenskomsten mellem Kongen og Fribytteren, ja saa at sige hele Forholdet imellem dem ene og alene er Gjætværk, fattes. Med sikker Haand henkastes en Tegning, som skal være en tro Gjengivelse af Virkeligheden. Tør nogen anerkjende den som saadan?

Til Opholdet i Holland knytter sig en ret interessant lille Begivenhed. Den unge Herluf Daa[1]) var paa en Udenlandsrejse kommen til samme Land og havde der forelsket sig i en af Landets Døtre. I den Anledning henvendte han sig til Mogens

---

Oplysning i saa Henseende, men maatte henvise dem til Kongen personlig; Hs. Majestæt vilde sikkert give dem hver ønskelig Forklaring, naar de blot tydelig fremsatte, hvorom Sagen drejede sig. De to Kjøbmænd toge da til Frederiksborg, fik Audiens hos Kongen og bade ham“ o. s. v. I Kongebrevet af 24. Jan. 1585, Forf.'s eneste Kilde til denne Skildring, hedder det blot, at de to Bergensere „have underdanigst l a d e t give os tilkjende, hvorledes Mogens Hejnesen“ o. s. v. Det er mere end en dristig Udfyldning af Kildens Udsagn, Forf. tillader sig. Enhver véd, at Ordet „lade“ netop betegner, at Kongen ikke har faaet Tilkjendegivelsen mundtlig.

[1]) Han var (i Følge Kolderup-Rosenvinge, Gamle danske Domme. IV. 253) født 1565.

Hejnesen, og denne anholdt paa hans Vegne hos Pigens Forældre om hendes Haand. Svaret var et Ja. Men det varede ikke længe, kun en Maaneds Tid, førend hendes Forældre bleve betænkelige og lode spørge deres tilkommende Svigersøn gjennem samme Mellemmand, om han ikke agtede at opfylde sit Løfte om at lade sig vie i Kirke til Datteren. Herluf Daa svarede, at det var hans Ønske, men at han for Øjeblikket manglede Penge. Forf., der er den første, som har fremdraget dette lille Træk af Mogens Hejnesens Historie, fortæller nu videre, hvorledes denne fandt paa Raad mod Pengemanglen: „Det var jo Kirken, der kostede Penge. Hvad om man sprang Kirken over og indgik, hvad Nutiden vilde kalde et borgerligt Ægteskab, et Begreb, hvortil Datiden endnu intet Navn havde. Som tænkt, saa gjort. D. 8. Marts 1585 mødte Herluf Daa hos Forældrene i Mogens Hejnesens Nærværelse og underskrev følgende kortfattede Dokument: „Bekjender jeg, Herluf Daa, at jeg har trolovet Weinike Willums til min Hustru, at leve og dø med og aldrig at skilles ad førend Døden, det bekjender jeg med mit Signet undertrykt. Nærværende: Mogens Hejnesen og Matthis Fordt. D. 8. Marts 1585."[1]) Hvis Mogens Hejnesen har sat Dokumentet i Stil, maa man tilstaa, at det ikke var ilde; det udelukkede vel ikke Misforstaaelser, men paa den anden Side var Datidens Omstændelighed lykkelig undgaaet, og det maa bedømmes skaansomt som et første Forsøg. Den

---

[1]) Paa hvilket Sprog er denne Attest udstedt? Sagtens paa Nederlandsk. Men hvilken Tidsregning er der benyttet? Forf. gaar aabenbart ud fra, at det er den almindelige, og at det ikke er Tilfældet, finder jeg ingen Grund til at antage. Jeg har derfor her og i det foregaaende i saa Henseende holdt mig til Forf.'s Fremstilling, da jeg mangler Adgang til hans Kilder, som maaske, men ogsaa kun maaske, kunne bortrydde hver Tvivl. Man kan nemlig tænke sig, at der, hvis Aktstykket er udstedt af en Hollænder, er brugt den ældre hollandske Tidsregning, hvorefter Aaret først begynder med Paaske, og i saa Fald vilde 8. Marts 1585 svare til 8. Marts 1586. Man indser let, at der, hvis det skulde forholde sig saaledes, kan blive adskilligt at forandre i det ovenfor udviklede om Tiden for Mogens Hejnesens Ankomst til Holland.

Kreds, for hvem det var bestemt, var i hvert Fald tilfreds dermed. Det kostbare Kirkebesøg var lykkelig undgaaet, og desuagtet kunde det unge Par med Rette herefter anse sig selv og anses af andre for Mand og Hustru" (S. 154 f.). Strax efter skrives om Mogens Hejnesen: „Skjønt hans Billede, saaledes som det her er gjengivet efter de hollandske Tingsvidner, har faaet lidt vel salvelsesfuldt ved sig, skinner dog Ligheden frem navnlig i det Træk med den borgerlige Vielse" (S. 155). Men hvad er dog dette? Trolovelsen, den højtidelige Handling, hvorved Manden fæstede sig sin Brud, og hvorefter i Følge Datidens Begreber de to vare forpligtede til at ægte hinanden, dersom ikke visse i Loven udtrykkelig fastsatte Tilfælde indtraf[1]), kaldes et borgerligt Ægteskab! Ja, saa maa man ogsaa kunne sige, at hvert Ægtepar i Danmark havde indgaaet et saadant, thi forud for ethvert Bryllup gik jo Trolovelsen. Undertiden var der kort, undertiden lang Tid mellem de to Højtideligheder, men Trolovelsen med Fæstensøllet kunde man ikke springe forbi. Men naar Forholdet er dette, hvad Forf. ikke paa nogen Maade kan være uvidende om, hvad forstaar han da ved sine Udtryk „borgerligt Ægteskab" og „borgerlig Vielse", og hvad er det for en snild Udvej, Mogens Hejnesen har fundet paa? Det er mig en fuldstændig Gaade. Dokumentet, som Herluf Daa har udstedt, synes kun at vise en eneste Ting, nemlig at hans Svigerforældre[2]) frygtede for, at han, Udlændingen og Adelsmanden, skulde bryde sit givne Løfte, og for at berolige dem er det vel saa, at han, maaske først givende efter for et vist Tryk, med sort paa hvidt bevidner, at han virkelig har trolovet sig med Datteren, en Attest, som altsaa i paakommende Tilfælde kunde bruges imod ham. Det er det hele. Men lad den Sag nu hvile, Forf.'s Mening er og bliver mig uforstaaelig.

---

[1]) Kolderup-Rosenvinge, Gamle danske Love, IV. 302 ff.

[2]) Da Faderen hedder Isebrand Klavsen (S. 152) og hendes Navn er Weinike Willums(datter), kan han vel i det højeste have været hendes Stiffader.

Morits af Oranien gav Mogens Hejnesen et Kaperbrev. At Færingen, som Forf. antager (S. 159), skulde være mødt med en Anbefaling fra den danske Konge, forekommer mig alt andet end sandsynligt. I Prinsens Kaperbrev, som udfærdigedes d. 7. Juni 1585[1]), stod at læse, at Mogens Hejnesen med sit Skib skulde „gjøre hans og de Nederlænders Fjender Afbræk“. Saaledes hedder det hos Forf. (S. 160), og dette Udtryk giver ham Anledning til den Bemærkning, at man næppe kan tro, at Fribytteren har været „naiv“ nok til at fortolke Ordene som gjældende hans egne private Fjender foruden Nederlændernes (S. 161). Skulde ikke denne Bemærkning være ganske overflødig, idet det tvetydige Ord „hans“ slet ikke har staaet i Kaperbrevet? Maa man ikke tænke sig, at Prins Morits er indført talende i det originale Brev og har sagt: Fejd mod mine og de Nederlænders Fjender? Hvorfor ikke heller opstille denne Formodning, der i hvert Fald ligger meget nær, end gjøre et tarveligt Forsøg paa at være morsom?

Længe forblev Mogens Hejnesen ikke i Nederlandene. I Forsommeren 1586 var han tilstede paa Kjøbenhavns Slot, indstævnet af Christoffer Valkendorf i Anledning af nogle Udtryk, han havde brugt om denne i et Brev (S. 168). Det er muligt, at han allerede forinden havde forladt Nederlandene, thi et Kongebrev af 15. Februar 1586 til Lensmanden Hans Lindenov begynder saaledes; „Vid, at vi komme udi Forfaring om et Brev, som Mogens Hejnesen der til Bergen skal have tilskrevet os elskelige Hans Møller, Byfoged der sammesteds“, o. s. v.[2]). De her fremhævede Ord og den Maade, hvorpaa Lensmanden faar Ordre til at gjøre Mogens Hejnesen bekjendt med Kongens Vilje, synes at tyde paa, at Mogens da havde Ophold i Bergen, eller dog, at man i Kjøbenhavn havde denne Tro. Dette strider mod Forf.'s Fremstilling, der lader Hans Lindenov sende Kongebrevet til sin Ven i Udlandet (S. 167 f.). At Mogens Hejnesen paa den Tid skulde være bosat i Norge,

---

[1]) Dengang var Morits endnu ikke Statholder i (Provinsen) Holland. Det blev han først i November 1585.

[2]) Norske Rigsregistr. II. 647.

vilde jo ikke passe med den Overenskomst, han og Kongen formentlig havde indgaaet; at Regeringen skulde være galt underrettet om hans Opholdssted, vilde jo ikke heller stemme godt med det intime Forhold mellem ham og Kongen eller med Theorien om Kongebrevene som sikre Udtryk for dennes personlige Mening og Vilje.

Men om ogsaa Mogens Hejnesen havde taget Stade i Bergen, kunde han godt vedblive at virke som Kaper i nederlandsk Tjeneste. Som saadan tog han først Afsked i Juni 1587 (S. 176), og i Slutningen af samme Aar antager Forf., at han er vendt tilbage til Hjemmet (S. 180). Han bosatte sig nu i Aalborg. Kort efter døde Frederik II, og Formynderregeringen, hvori, som bekjendt, Christoffer Valkendorf havde Sæde, viste sig ret naadig mod ham i Begyndelsen. Snart tog det dog en anden Vending. Fra England kom der Klager over hans tidligere Sørøverier, og for at undgaa det truende Uvejr forlod han hastig Danmark og sejlede til Bergen for derfra, som Forf. formoder (S. 193), at flygte til Udlandet. Det lykkedes ham ikke. Det lader til, at han er bleven grebet i Bergen, hvis nye Lensmand, Niels Bild, ikke var ham venlig sindet[1]). Han førtes til Kjøbenhavn, og denne Gang undgik han ikke sin Straf: han dømtes til Døden og henrettedes d. 18. Januar 1589[2]).

Af det, jeg her har fremhævet, vil det formentlig være klart, at der i den foreliggende Bog er adskilligt at rette, navnlig med Hensyn til den Rolle, der tildeles Kongen i Dramaet. Mulig kunde dette føres videre, men da de fleste Aktstykker ere utrykte, kan jeg ikke strække Undersøgelsen videre, og jeg maa derfor nøjes med at raade til at være forsigtig med Godkjendelsen af Forf.'s Fremstilling i det hele taget. Det er overhovedet det sørgelige Resultat af den Methode, han anvender, at han vækker Mistillid. Har man først et Par

---

[1]) Antiquarisk Tidsskrift, 1849—51, S. 168.

[2]) Peder Hegelund noterer i sin Almanak ved denne Dag: „Mogns Heinssøn bleff halsshuggen i Københaffn oc dømt aff xxiiij Skipper oc Styremend." En Notits om Stedet, hvor Henrettelsen skete, i Rørdams Hist. Kildeskrifter, I. 658.

Gange opdaget, at den Beretning, som tilsyneladende er grundet paa sikre Bevissteder, i Virkeligheden hviler paa mer eller mindre løse Formodninger, saa bliver man tvivlende selv der, hvor Tvivlen maaske er ugrundet, saa véd man til sidst slet ikke, hvad man tør holde sig til.

Foruden Frederik II indtager ogsaa Christoffer Valkendorf en fremtrædende Plads i Dr. Lunds Skrift, der, som tidligere berørt, indledes med en kortfattet Biografi af ham. Naar der her (S. 22 ff.) drages en Sammenligning mellem to Portrætter af ham, hvoraf det ene[1]) siges at fremstille ham i hans kraftigste Alder, medens det andet[2]) skal vise os ham som den gamle, som den, der har sejret over Mogens Hejnesen og bødet for Sejren, tror jeg, at der med Rette kan rejses Indvending herimod, for saa vidt det sidst omtalte Portræt formentlig ikke kan være taget af ham i en saa sildig Alder. Han var født 1525 og altsaa 1590, da hans fældede Modstanders Ære restitueredes, 65 Aar gammel. Jeg vil opfordre andre til at tage Billedet i Øjesyn og spørge dem, om de vel tro, at den Mand, det fremstiller, kan være saa gammel, og for det Tilfælde, at de mangle nogle af de Forudsætninger, som ere nødvendige for at kunne dømme rigtig, vil jeg med det samme gjøre nogle almindelige Bemærkninger til Vejledning. For med de rette Øjne at se paa et Portræt fra gammel Tid maa man nemlig sætte sig tilbage i denne. Det er ikke nok af Trækkene alene at danne sig et Billede af Personligheden, man maa tillige, for at Billedet hos En selv skal blive sandt, se paa dem med et historisk Blik, et Blik, som uden at fortabe sig i Betragtningen af det underordnede, det med Moderne vexlende, opfatter det individuelle i dets Forhold til det for hele Tiden karakteristiske Præg.

---

[1]) Kobberstik i: C. P. Rothe, Cristoffer Walckendorffs Liv og Levnet, eller i sammes: Brave danske Mænds og Qvinders berøm. Eftermæle, 2. Bd.

[2]) Staalstik i: Folkekalender f. Danmark 1869. Fotografi i: Gold, Photographisk Album ov. Christian IV og denne Konges berømte Samtidige, 1862.

Naar Statistikere og Historikere have hævdet, at Nutidens gjennemsnitlige Levetid er længere end Fortidens, maa man vistnok give dem Ret. Paa dette store Thema i sin Almindelighed skal jeg imidlertid ikke indlade mig, jeg vil holde mig til en enkelt Klasse Mennesker her i Landet, nemlig Adelen, og af den endda kun til den ene Halvdel, Mændene. Hvorledes forholder det sig da med Livsvarigheden hos de danske Adelsmænd i det 16de og 17de Aarhundrede? Uden at tage det ringeste Hensyn til den store Masse Børn som bortreves i den spæde Barndom, eller dog forinden de naaede den voxne Alder, kan det næppe andet end slaa den, som har sin Opmærksomhed henvendt paa dette Punkt, med Forundring, hvor forholdsvis faa Adelsmænd der opnaaede en høj Alderdom, og hvor overordentlig stort deres Tal er, som gik bort i en Alder, man nutildags vilde betegne som den kraftigste. Naturligvis var der adskillige, som bleve gamle, endogsaa meget gamle. Kansleren Johan Friis var ved sin Død (1570) næsten 77 Aar gammel, og det foregaaende Aar havde Danmarks højeste Aristokrati mistet to Oldinge: Mogens Gyldenstjerne udaandede i en Alder af 84 Aar, og Otto Krumpen, der ved Christiern II's Kroning 1514 havde baaret Kronen, og som 1520 førte den danske Hær ind i Sverrig, var endnu ældre[1]). Det kan være tilstrækkeligt endnu at nævne, at Rigsadmiralen Peder Munk († 1623) blev 89 Aar gammel. Disse Exempler kunne forøges, men det er og bliver rene Undtagelser. Det er nu endda ikke

---

[1]) At han ved sin Død skal have været 96 Aar gammel, er benægtet af en i slige Sager stor Autoritet, Kall-Rasmussen (s. Allen, De tre nord. Rigers Hist. III. 1. 382). Overhovedet bør man være forsigtig med at tage Aldersangivelserne, især naar de lyde paa store Tal, for gode Varer. Saaledes fortæller Peder Skrams egen Datter om ham, at han blev 90 Aar gammel, men Kall-Rasmussen har vist, at ogsaa dette Tal er et godt Stykke for højt (Dsk. Mag. 3. R. III. 96, 99 f.). Noget lignende gjælder om Holger Gagge, der efter en gammel Optegnelse skal være født 1540, saa at han ved sin Død, der indtraf 1630, havde naaet samme Alder. Hans Fødeaar maa antages at være lagt for langt tilbage (s. Rørdam, Kjøbenhavns Universitets Hist. 1537—1621, III. 486 f.).

saa mærkeligt, men langt betydningsfuldere er det, at man overhovedet temmelig sjælden træffer Mænd paa henved eller over 70 Aar blandt Adelen i Sammenligning med den Skare af Adelsmænd, som sank i Graven, før de havde naaet denne Alder[1]). Da Livets Maal saaledes for de fleste var af-

[1]) Dette er kun og skal ikke heller udgives for at være andet end det Indtryk, som en lang Tids Syslen med vor ældre Adels Personalhistorie har efterladt sig hos mig. Det bør maaske udtrykkelig bemærkes, at jeg her ikke har haft Lavadelen for Øje, hverken den i Kjøbstæderne eller den paa Landet. Det er muligt, at den sidste, som ikke hævede sig stort over den mere velstaaende Del af Bondestanden, var andre Vilkaar underkastet end dens fornemmere Standsfæller; af Mangel paa Materiale lader sig vist ikke sige noget bestemt herom. Vil man anstille en Prøve paa min Paastands Rigtighed, maa man naturligvis ikke udtage en Del af de bekjendteste Adelsmænd, thi netop ved et saadant Udvalg forrykker man Udgangspunktet for Undersøgelsen i en væsentlig Grad. Lige saa lidt som man tør bedømme Adelens Dannelse efter den Lærdom, der fandtes hos enkelte Medlemmer af Standen, lige saa lidt eller snarere endnu mindre tør man fra de fremragende Adelsmænds Levedygtighed drage en Slutning om hele Standens Vitalitet. Den, som f. Ex. vilde tage den af Vedel Simonsen (Eske Brocks Levnetsbeskr. II. 96 ff.) meddelte Liste over Rigsraaderne 1596—1625 og efterse hver enkelts Fødeog Dødsaar, vilde næppe finde, at disse Adelens Repræsentanter døde i en paafaldende ung Alder. Men deraf følger ikke, at den af mig opstillede Sætning er urigtig. Ikke heller maa man holde sig til en enkelt eller et Par enkelte Familier, thi der kan jo Arveligheden gjøre sin mægtige Indflydelse gjældende i den ene eller den anden Retning. Saa bør man snarere, skjønt ikke heller det giver noget paalideligt Resultat, tage en hel Del Adelsmænd ligesom paa Slump. I Rothes „Brave danske Mænds og Qvinders berøm. Eftermæle“ og i „Den danske Adel udg. af Bricka og Gjellerup“ (hvoraf hidtil kun et Bind er udkommet) findes Efterretninger om 55 Adelsmænd, men af disse ere kun 13 blevne over 65 Aar gamle. Dette vilde jo saa temmelig bekræfte Sandheden af min Paastand, hvis ikke de 55 vare altfor faa til at begrunde noget. Dertil kommer, at flere af dem leve saa langt ned i det 17de Aarhundrede, at de falde udenfor det Tidsrum, jeg her nærmest har tænkt paa, Tiden før 1660. Maaske man endog vilde kunne paavise en ikke ganske ringe Forskjel mellem Livsvarigheden hos vor Adel før og efter 1600.

stukket kortere, er det en Selvfølge, at ogsaa Livskraften hurtigere tabte sig, og at Aarenes Vægt tidligere kom til at hvile som en trykkende Byrde. Derfor kan der være god Sandhed i, hvad Peder Skrams Datter fortæller om ham, at han 1555 „begyndte at blive aldrende", hvorfor han begjærede Afsked som Admiral, skjønt det for os lyder komisk eller som et blot og bart Paaskud, naar vi betænke, at Manden da vistnok kun var 52—53 Aar gammel[1]). Den samme Følelse af at nærme sig Livets Ende lægger sig for Dagen, naar hans Hustru, Fru Elsebe Krabbe, 1566, da hun var i samme Alder, i et Brev taler om „os arme gamle Folk"[2]), eller naar den 51aarige Tyge Brahe 1597 beraaber sig paa sin høje Alder[3]), og skjønt Niels Kaas kun blev 60 Aar gammel, gjør han i Slutningen af sit Liv Indtrykket af at være en Olding[4]). Den stærke Dødelighed hos vor gamle Adel har forskjellige Grunde. Blodige Krige krævede og maatte nødvendig kræve mange Ofre i denne Stand; Kaarden sad løs i Skeden og voldte selv i Fredstider jævnlig Dødsfald, om end i langt ringere Grad, end man skulde tro[5]); den Usikkerhed, som de daværende almindelige Forhold førte med sig, fordrede ikke faa Menneskeliv ogsaa i den adelige Stand; Epidemierne, hyppige og ondartede, som de vare, gik ikke Herregaardene skaansomt forbi[6]). Men dybere liggende og mægtigere virkende Grunde til sin tidlige Affældighed bar Adelen hos sig selv. Nogle af dem ere nylig blevne antydede i en smuk Skildring af en kyndig Forfatter[7]),

---

[1]) Dsk. Mag. 3. R. III. 90, 99 f. Dog bør det ikke overses, at Datteren er uvidende om hans virkelige Alder, som hun anslaar højere (se en foregaaende Note).

[2]) Rørdam, Hist. Kildeskrifter, II. 78.

[3]) Dsk. Mag. II. 331, 342 („in diesen meinem hohen Alter, nun ich vber die funfftzig Jahr bin").

[4]) Jvfr. Rørdam, Kjøbenhavns Universitets Hist. 1537—1621, II. 394.

[5]) Jvfr. Kvartalsskr. Orion, I. 177.

[6]) Det forekommer mig dog, at Pastor Brasch i sit fortjenstfulde Værk „Gamle Eiere af Bregentved" gjør for meget ud af de pestagtige Sygdomme ved paa flere Steder at se deres Virkninger i Dødsfald, om hvis Aarsager Kilderne intet udsige.

[7]) S. M. Gjellerup i Hist. Tidsskrift. 4. R. IV. 30 f.

andre ere endnu ikke tilbørlig blevne paaagtede, men da jeg ikke har til Hensigt her at give en Udvikling af de fysiske Aarsager til den danske Adels Forfald, gaar jeg ikke nærmere ind paa denne Sag[1]). Det er imidlertid indlysende, at det umaadeholdne Liv, som forkortede Adelsmandens Dage og gjorde ham til Olding før Tiden, ogsaa maatte efterlade sig Spor, som endnu den Dag idag ere synlige, selv hos kraftige Naturer, som ikke bukkede under for de haarde Prøver, hvorpaa de sattes. Tale ikke disse fyldige, kjødrige Ansigter fra det 17de Aarhundrede tilstrækkelig tydelig om, at Slægten var hengiven til voldsomme materielle Nydelser? Vilde det ikke være en forunderlig Tro at mene, at Heltene fra saa mange Drikkelag ikke hjemførte Mærker og Skrammer som Vidnesbyrd om deres Sejre og Nederlag ved Vinkanden og Ølkruset, saa at de bevarede et ungdommeligt Udseende endnu paa deres gamle Dage?

Vende vi efter denne Digression tilbage til Portrætterne af Christoffer Valkendorf, da vil man vist give mig Medhold i, at det Portræt, der fremstiller ham yngst[2]), ikke kan vise os ham „i hans kraftigste Alder, saaledes som han maa have set ud, da han første Gang mødtes med Mogens Hejnesen". Det maa vel altsaa have været i Aaret 1578, men saaledes, saa ungdommelig ser sandelig ikke en 53aarig Mand ud, aller mindst i de Tider. Snarere vil jeg antage, at det andet Portræt, som Forf. vil skal give et Billede af Rentemesteren, som han saa ud ved Aar 1590, er taget paa hint tidligere Tidspunkt, hvis

[1]) Hvad Præsterne og maaske ogsaa Borgerne i det 16de og 17de Aarhundrede angaar, stode de vist ligeledes langt under deres Standsfæller i vore Dage med Hensyn til Livsvarigheden. Mulig vil man derimod finde, at Bondestanden dengang har været forholdsvis bedre situeret. Det har i al Fald været mig paafaldende, hvor mange højt bedagede Bønderfolk — næsten af en mistænkelig høj Alder —, der omtales i det 17de Aarhundrede i Kirkebogen for Nordborg paa Als (Danske Saml. V. 277 f., 280, 283—88, 290 o. s. v.). Jvfr. Th. Bartholini Acta medica et philos. Hafn. IV. 36 (en 127aarig). Men der maa fremdrages et langt rigere Materiale, før man kan komme til Vished herom.

[2]) Dets Lighed synes for øvrigt at drages noget i Tvivl af Forf., næppe uden Grund.

ikke ogsaa det er fra en yngre Periode af hans Liv. Det forekommer mig derfor, at det havde været heldigst, om Forf. havde undladt at dvæle ved disse to Portrætter og at øjne en Sammenhæng mellem deres Forskjelligheder og Mogens Hejnesens Skæbne. Det hele Forsøg tager sig noget forceret ud.

Christoffer Valkendorf lod Mogens Hejnesen henrette i Januar 1589, men den dræbtes Ven Hans Lindenov og hans Enke lode ikke Sagen bero derved, og paa Herredagen i August 1590 maatte Valkendorf møde for at forsvare sin Færd. Naar Herredagsdombogen ikke indeholder noget herom, er Grunden dertil i Følge Forf. (S. 213 f.) den, at der blev indgaaet Forlig. Det var ydmygende for den myndige Christoffer Valkendorf. Dommen over Mogens Hejnesen erklæredes derved død og magtesløs, hans Enke fik Lov til at optage hans Lig og begrave det, hvor hun lystede, og i Erstatning skulde Valkendorf betale 3000 Rdl. De haarde Betingelser, siger Forf., „bleve imidlertid overtrufne af, hvad der ikke stod i Kontrakten, men hvad der vel var en mundtlig Overenskomst mellem ham og hans Kolleger, i hvert Fald sikkert en Følge af Retssagen: Christoffer Valkendorfs Fjærnelse fra hans Embeder. Vi vide intet nærmere herom, men de simple Fakta tale med lydelig Røst: Forliget sluttedes d. 6. August, d. 12. i samme Maaned var han ikke Rentemester mere, d. 13. var han ikke heller Regeringsraad“ (S. 215 f.). D. 12. Aug. 1590 var han ikke Rentemester mere! Det er fuldkomment sandt, og dog — — —. Sagen er nemlig den, at han allerede d. 4. Juli 1589, altsaa over et Aar i Forvejen, havde nedlagt Embedet[1]).

Slange fortæller, at Christoffer Valkendorf ikke alene betalte Mogens Hejnesens Enke den idømte Bøde, men gav hende angt mere, „snart dobbelt saa meget“, at han afsonede sin Forseelse ved store Almisser til de fattige, og at han, saa længe han levede, var Enkens Forsvar og Børnenes Fader[2]). Medens dette gjentages af alle, som have skrevet om Sagen, berører Dr. Lund det mærkelig nok slet ikke. Det er meget

---

[1]) Grundtvig, Meddelelser fra Rentekammerarchivet, 1873—76, S. 189.
[2]) Slange, Christian IV's Hist., S. 43.

muligt, at Efterretningen er urigtig, det lader sig under alle Omstændigheder ikke nægte, at den ikke er fri for at være mistænkelig, men den fortjente dog at imødegaas.

For saa vidt man vil undre sig over, at jeg i denne Anmældelse næsten ganske har forbigaaet med Tavshed Forf.'s Fremstilling af Sammenstødene mellem Christoffer Valkendorf og Mogens Hejnesen, vil jeg svare, at det er sket, fordi jeg mangler Adgang til hans Kilder, og fordi han selv ikke har meddelt en eneste af dem paa en saadan Maade, at andre i hans Bog kunne studere dem. Enten maa man tage hans Fremstilling for god, eller ogsaa maa man gjennemgaa forfra alt hans utrykte Materiale. Da man nu næppe tør gjøre det første, bliver den Fortjeneste af vor Historieforskning, han har indlagt sig, meget stærkt reduceret. Kan dette være ham kjært? Jeg tror det ikke. Nu er det hans Maal „at henvende sig til den størst mulige Kreds af Læsere i Almindelighed", nu lader han haant om „at være begrænset af Lavsvedtægter". Der vil vel komme en Tid, da han uden at svigte den Overbevisning, han nu nærer om Historieskrivningens store Opgave, dog tillige vil sætte Pris paa, at hans Arbejder, Frugterne ikke alene af et umiskjendeligt Talent, men ogsaa af utvivlsom Flid, tjene til andet end til Underholdning og virkelig gavne den Videnskab, han dyrker, idet andre Forskere kunne bygge videre paa dem. Det kan ske ved, at han tøjler sin Fantasi endnu langt mere, ved, at han kæmper mod Fristelsen til at frembringe dramatisk Liv der, hvor Kilderne ikke tilstede det, ved, at han, saa vidt muligt, holder sine Formodninger og Kildernes Udsagn ude fra hinanden, saa man kan skjelne det ene fra det andet. Da vil han ganske vist se et mere tilfredsstillende Udbytte af sin litterære Virksomhed, og da ville Historikerne, glædende sig over det nye, han fører frem, og over den Friskhed, han bringer med sig, beredvilligen yde ham den Ros, der tilkommer ham, selv om han har maattet slaa noget af paa sin Skildrings Livlighed. Set fra et vist Synspunkt er der unægtelig noget smukt ved, at et Arbejde i den Grad viser sig som et organisk hele, at man overalt, endogsaa i Gjengivelsen af det ubetydeligste Dokument, føler Forf.s Personlighed. Men Sandheden,

ikke Skjønheden, er nu engang den højeste Lov i den historiske Videnskab.

Det er allerede bemærket, at Forf.s Arbejde røber et flittigt Studium, især af de utrykte Kilder. I det foregaaende er vel omtalt et og andet, som han ikke saa gjerne burde have overset, og et Par andre Forbigaaelser kunne endnu anføres. Saaledes findes et rot vigtigt Bidrag til Mogens Hejnesens Historie i en utrykt Skrivelse fra ham til Frederik II om den færøske Handel, som Forf. ikke synes at have lagt Mærke til. Den er udateret, men øjensynlig fra Aaret 1583, og gaar ud paa at tilbagevise de Beskyldninger for Svig, som Fogden Søren Flue og Kjøbsvendene Palle Christensen og Hans Didriksen havde rejst imod ham[1]. En Notits om Sofie Gyntersberg er ligeledes undgaaet Forf. Den indeholder Oplysninger om hendes Mands Pengesager og viser, at hun efter hans Død gik fra Arv og Gjæld[2]. Desuagtet vil man ikke kunne fragaa, at Forf. virkelig har foretaget et grundigt Kildestudium og saaledes opfyldt en væsentlig Fordring til ethvert historisk Arbejde.

[1]) Jvfr. Forf. S. 107 ff. Brevet findes i Gehejmearkivet, Topogr. Saml., Færøerne, Nr. 5.

[2]) Norske Samlinger, I. 263 ff.

C. F. Bricka.

V. Thomsen: ***The Relations between ancient Russia and Scandinavia and the origin of the Russian State.*** Three Lectures delivered at the Taylor Institution, Oxford, in May 1876. Oxford and London. 1877. (150 pag.)

Det ovennævnte Skrift, der i England og Frankrig er blevet modtaget med fortjent Anerkjendelse, vil ogsaa i Norden blive læst med Interesse, om dets Æmne end her turde være noget mere bekiendt, idet dette hos os ogsaa i den nyere Tid er blevet behandlet af Flere, deriblandt af Cronholm i „Nordboarne i Austrvegr“, af P. A. Munch i hans Afhandling „Om Nordboernes Forbindelser med Rusland og tilgrændsende Lande“ og i „Det norske Folks Historie“, fremdeles af C. W. Smith i Anmærkningerne til hans Oversættelse af Nestors russiske Krønike. Allerede ved Fremstillingsmaaden virker Skriftet tiltrækkende. Forfatteren har, som det kunde ventes, især havt god Nytte af de mangfoldige Citater om „de svenske Rodsers Indkaldelse ved Finnerne og Slaverne“, der efterhaanden ere blevne samlede af den lærde petersborgske Akademiker Ernst Kunik — eller „this admirable scholar“, som Forfatteren med en maaskee noget for stor Høflighed nævner ham paa et Sted, hvor han imødegaaer en af Kuniks mislykkede Forklaringer. Men medens Kuniks omfangsrige Fremstilling tildeels allerede fra Begyndelsen var og efterhaanden stedse mere er bleven, for at bruge de ovidiske Ord, en *rudis indigestaque moles*, der virker afskrækkende, har man en Modsætning til den i de tre Forelæsninger, hvorom der her er Tale, idet disse, der dog i alt Væsentligt ikke gaae mindre dybt end Kunik, udmærke sig ved den Klarhed og Overskuelighed, der i enhver Retning af historisk Fremstilling altid er Læserne saa velkommen. Endnu gjælder, hvad der allerede blev sagt i Oldtiden: „*Nihil est enim in historia pura et illustri brevitate dulcius*“[1]).

Til nyt Stof, som i Forelæsningerne findes fremhævet, høre især tvende nye Læsemaader af et Par af de nordiske

[1]) Cic. Brut. c. 75.

Betegnelser for de syv Vandfald eller bratte Steder i Dnieprflodens Løb (*porogi*), hvis nordiske saavel som slaviske Navne (*'Ρωσιστί* og *Σκλαβινιστί*) med Tilføielse af deres Betydning paa Græsk findes opbevarede paa det berømte Sted i Keiser Konstantin Porphyrogenitus's Skrift om det græske Riges Styrelse, der nu i over et Aarhundrede har fængslet saa mange Granskeres Opmærksomhed. Disse to nye Læsemaader gjengives efter det hollandske Tidsskrift „Mnemosyne, Bibliotheca philologica Batava", hvor Professor C. G. Cobet nylig har meddeelt dem efter et Pergamenthaandskrift fra det elfte eller tolvte Aarhundrede i det store franske Nationalbibliothek i Paris. Blandt de nye sproglige Oplysninger er der een, der søger at imødegaae den Betænkelighed, som hidtil har været gjort gjældende med Hensyn til den Maade, hvorpaa *Ruotsi*, Sverrigs Navn hos Finnerne, er blevet udledet af den lige over for Finland liggende svenske Kyststrækning, der fordum var særlig forpligtet til at stille Skibe i Krigstilfælde og derfor ogsaa er bleven kaldet *Ros* (*Rods*)-*lagen*, ligesom dens Beboere bleve nævnte som *Rods-karlar* eller *Rods-mæn*. For saa vidt det finske Navn *Ruotsi*, hvorfra det slaviske Folkenavn *Rus* vistnok har sin Oprindelse, er blevet udledet af *Ros* (*Rods*)-*lagen*, har man indvendt, at den første Stavelse i dette sammensatte Ord, nemlig *Ros* (*Rods*), paa Svensk jo er en Genitiv. Munch yttrede saaledes: „At antage, at et heelt Folk skulde have faaet Navn efter en Genitivform *Rođs*, er i høi Grad urimeligt og strider mod al sædvanlig Ord- og Navnedannelse i de oldnordiske Sprog". Thomsen bemærker imidlertid, at det er meget almindeligt i Finsk, naar et sammensat Ord optages fra et andet Sprog, alene at beholde den første Deel af Ordet, og at i de Tilfælde, hvor den første Deel af Ordet oprindelig er en Genitiv, kan et saadant Ord uden Bevidsthed herom findes optaget i sin genitive Form. Dette er til Exempel Tilfældet med det finske Ord *riksi*, der svarer til det svenske Ord *riksdaler*, hvoraf man ved Omformningen har ladet Hovedordet *daler* reent bortfalde og alene beholdt *riks*.

Mellem det gamle Folkenavn *Rus* og Navnet *Varæger*, der efter Forfatterens Mening ligesom hiint har en geographisk

Oprindelse, vil han have skjelnet saaledes, at Rus blev Navnet for de første til de slaviske Østegne komne Skandinaver, og at Varægernes senere hos disse opkom som Betegnelse for deres vestbaltiske, i Hjemstavnen forblevne Landsmænd. Navnene Rus og Varæger blive saaledes efter Forfatterens Mening ikke synonyme, men komme til at svare til hinanden omtrent som en „Yankee" svarer til en Engelskmand. Det varægiske Navn — russisk *Variag'*, græsk *Βάραγγος*, nordisk *Væringr* — er hidtil som oftest blevet udledet af det angelsaxiske *vær*, der betyder et Forbund, og er blevet jevnført med det oldnordiske *vár*, et helligt Løfte. Denne Forklaring blev allerede fremsat af Ihre og bliver endnu fastholdt af Munch. Blandt de mange andre Ord, som man har fremdraget til Oplysning af Varægernes Navn, findes imidlertid ogsaa det angelsaxiske Ord *wærgenga*, der i et gammelt Glossarium forklares ved „advena", en Udlænding, og det samme Ord forekommer ligeledes i den samme Mening i de longobardiske Love, hvor det har Formen *waregang*. Paa disse Ord blev der, til Oplysning af Navnet, allerede gjort opmærksom af Du Cange og senere af Penzel[1]), og i Henhold til dem, hvis Stamme gjenfindes i oldnord. *væra*, Ro, og *væri*, Ophold, har Thomsen, med Forbigaaelse af en anden af ham tidligere ogsaa anført Etymologi[2]), nu foretrukket at forklare Varægernes Navn saaledes, at Meningen bliver de *Fremmede, alienigenæ, μέτοικοι*[3]).

---

[1]) Penzel, De Barangis in aula Byzantina militantibus. Halæ. 1771. 4°. p. 19—22.

[2]) V. Thomsen, Væringer og Varæger, i Udsigt over det philologisk-historiske Samfunds Virksomhed i Aarene 1874—1876. S. 30.

[3]) Naar denne Udtydning antages, kunde man ogsaa derved have en Forklaring, for saa vidt Navnet maatte forefindes i Stedsbetegnelser. Ligesom Sjögren fandt Varangernavnet i den store, fiskerige, mellem russisk Lapland og Østmarken fra Øst mod Vest indgaaende *Varanger-Fjord* og fandt en Støtte herfor i den med den russiske gamle Benævnelse overeensstemmende Form *Varjag-vuodn*, hvormed Lapperne kalde Fiorden (Ueber das Werk des dänischen Etatsrathes und Professors Finn Magnussen, Runamo og Runerne betitelt. St. Petersburg. 1842. S. 74.), saaledes have i nyere Tid franske Forfattere i Normandiet villet gjenfinde det samme Navn i den ved Bredden af Havet liggende

Jaroslav I Vladimirovič's Regjering (1015—1054) sætter Thomsen som den Tid, hvorpaa de Baand aldeles overskares, der endnu bandt de russiske Fyrster til den skandinaviske Nationalitet. Maaskee turde dette dog være noget for tidlig; en Antydning af, at det oldnordiske Sprog endnu senere ikke forsømtes ved de russiske Storfyrsters Hof, har man med nogen Grund villet finde i en Yttring i Storfyrst Vladimir Vsevolodovič Monomachs (1113—1125) Testament eller „Formaninger" til hans Sønner: „Min Fader lærte *fem* Sprog uden at forlade sit Hjem; det prise de Fremmede hos os". Blandt disse Sprog maa vel, som Karamsin antager, ogsaa det nordiske have været[1]). De Familieforbindelser, der forbandt Konger, Kongesønner eller Kongedøttre af nordisk Slægt med Medlemmer af Rurikssætten, strakte sig i alt Fald ud over Jaroslav I's Tid, og som en Tilfældighed kan det vel overhoved ikke betragtes, at saa mange Forbindelser af den Art bleve knyttede mellem fyrstelige Personer i de nordiske og i de russiske Lande. Som Kong Oluf Skotkonnungs Datter Ingegerd havde ægtet Storfyrsten Jaroslav I Vladimirovič, saaledes blev Harald Haardraade gift med Jaroslavs Datter Elisabeth, Kong Harald Godvinsøns Datter Gyda med Storfyrst Vladimir Vsevolodovič Monomach, den svenske Kong Inge den Ældres Datter Christine med Storfyrst Mstislav I Vladimirovič (1125—1132), Kong Sigurd

Flække *Varengueville sur Mer*, i Landsbyen *Varengueville les deux églises* og i Bækken *Varenguebec*. Kunik var i sin Tid med Hensyn til *Varanger-Fjordens* Navn af samme Mening som Sjögren (Die Berufung der Schwedischen Rodsen durch die Finnen und Slawen. St. Petersburg. 1844—1845. I, 45.), men har senere i denne, som ikke sjeldent i andre Henseender, opgivet sin tidligere Mening og ved samme Leilighed i Forbigaaende bemærket, at den normandiske Flække Varengueville oprindeligen „urkundlich" forekommer som en „*Warengisi villa*" (Mémoires de l'Académie impériale de St. Pétersbourg. VIIe Série. Tome XXIII — St. Pétersbourg. 1877 —, p. 380, 406—407.). Hvis saa er, er Sagen dermed afgjort; men hvor findes en saadan „Urkunde"?

[1]) Karamsin, Geschichte des russischen Reiches. Nach der Originalausgabe übersetzt. Riga. 1820—1833. II, 134.

Jorsalafarer og efter ham Kong Erik Emun med Mstislavs Datter Malmfrid, Knud Lavard med Ingeborg, en anden Datter af Mstislav, og Knud Lavards Søn, Kong Valdemar den Store, med Sophia, en Datter af Fyrst Vladimir Volodarovič i Røderusland (1126—1152). Brugen af det varægiske *Navn* har ogsaa holdt sig i Rusland, efter at Tiden for det varægiske Vælde forlængst var forbi i Rusland selv. Karamsin gjorde allerede opmærksom paa, hvorledes Ivan IV Vasiljevič i en Skrivelse af Aaret 1573 nævner Svenskerne som Varæger, og Kunik har senere fremhævet en i Novgorod forfattet russisk Monographi, der giver en Skildring af Svenskernes frugtesløse Beleiring af Tikhvin i Aaret 1613, og hvori Angriberne ligeledes gjentagne Gange kaldes Varæger[1]). Det kan her efter et gyldigt Vidne tilføies, at man endnu i vore Dage i „de slaviske Russeres Island", det vil sige i Tobolsk, har kunnet høre *danske* Fabrikater falbudte som „*varægiske*" Varer[2]).

I Slutningen af de her omtalte Forelæsninger meddeles forskjellige Exempler paa den Paavirkning, som det russiske Sprog fordum har modtaget af det oldnordiske. Med Hensyn til Paavirkningen i andre Henseender udtaler Forfatteren, at der ogsaa i Ruslands Sæder og Skikke, i dets sociale Liv og politiske Institutioner længe er blevet bevaret Spor af skandinavisk Indflydelse, men til denne almindelige, meget forsigtige Udtalelse indskrænker Forfatteren sig ogsaa; hele denne Side af Spørgsmaalet har han ladet blive liggende urørt. I een Retning vilde det efter Anmelderens Mening især endnu være ønskeligt, om en Gransker med de fornødne Forudsætninger vilde efterspore saadanne Træk. Hermed sigtes til det hele Kosakvæsens Oprindelse. I en af de af Frähn udgivne ara-

---

1) Karamsin, Geschichte des russischen Reiches. VIII, 178. Kunik, Die Berufung der Schwedischen Rodsen. I, 116—118.

2) Zur Erklärung dieses Ansicht dient es, wenn man *dänische* Fabrikate in dem Kaufhofe von Tobolsk noch jetzt, so wie auf Ruriks russischen Märkten, mit dem Namen *warägischer* Waaren bezeichnet hört. Erman, Reise um die Welt durch Nordasien und die beiden Oceane in den Jahren 1828, 1829 und 1830. Berlin. 1833—1841. Erste Abtheilung, erster Band, S. 507.

biske Beretninger om Oldtidens nordiske Russere ved Dnieprfloden omtales disses røveriske Væsen paa en saadan Maade, at Šafařík i denne Skildring har fundet et aabenbart Vidnesbyrd om Kosaklivets første Begyndelse[1]). Det kan ogsaa bemærkes, at Kosakkerne jo ogsaa senere allerførst netop vise sig i Nærheden af hine Dnieprflodens Vandfald, hvis baade russiske og slaviske Navne ere blevne opbevarede af Konstantin Porphyrogenitus; de zaporiske Kosakkers Navn betyder, som bekjendt, ligefrem Kosakkerne *hiinsides Vandfaldene* (*za-porogi*). Ikke heller viste Kosakkerne sig oprindelig nærmest som et Rytterfolk, men fra den store Dnieprflod seilede de som Vikinger paa deres lette Fartøier — deres saakaldte „Maager“, *tschaiki* — ud i det sorte Hav og plyndrede de tyrkiske Kystegne, netop ligesom Varægerne her paa deres Seilbaade, som Konstantin Porphyrogenitus kalder *μονόξυλα* og *σκαφίδια*, havde hjemsøgt Grækerne. Naar Nogen med Erindring om Nordens Fortid læser om Kosakkernes første Samfundsvedtægter, om deres almindelige Forsamling eller saakaldte „*rada*“, hvori de valgte deres Høvding, eller til Exempel om den Lov hos dem, der under Dødsstraf forbød at have nogen Kvinde hos sig, kan han let komme til at tænke paa et eller andet Træk hos Jomsvikingestaten.

Ligesom Væringerne i Konstantinopel efter deres Hovedvaaben, som de støttede til Skuldrene[2]), af de græske Forfattere gjerne omtales som „de øxebærende“ (*πελεκυφόροι*) Barbarer, saaledes findes ogsaa Stridsøxen fortrinsviis nævnt som det Vaaben, hvoraf de oldnordiske Russere betjente sig. Den tillægges saaledes disse af Niketas David, der ved Aaret 880 var Biskop i Dadybri i Paphlagonien, og som har efterladt en Biographi af den konstantinopolitanske Patriark Ignatius; han lader ogsaa dem nedhugge uden Skaansel „med deres

[1]) Schems-ed-din Demeschkys Beretning hos Frähn, Ibn-Foszlans und anderer Araber Berichte über die Russen älterer Zeit. St. Petersburg. 1823. 4°. S. 28—29. Schafariks Slawische Alterthümer. Deutsch von Mosig von Aehrenfeld. Leipzig. 1843—1844. II, 149.

[2]) *Ἐπὶ τῶν ὤμων.* Annæ Comnenæ Alexiadis libri XV. Rec. Ludovicus Schopenus. Bonnæ. 1829. I, 120.

Øxer"[1]). De langskaftede Øxer, hvorpaa Knud den Store satte saa megen Priis[2]), vare baade i det skandinaviske Vesten[3]) og i det skandinaviske Østen blevne det nationale Vaaben. Og Aarhundreder efter, at det nordiske Tungemaal var forstummet ved de russiske Fyrsters Hof, have Gesandter fra Norden, der sendtes til Ruslands nye Herskere, naar de bleve stedte til Audients, endnu fundet disse omgivne af Ynglinger af de fornemme Slægter, som bare Stridsøxer støttede til Skuldrene. Jørgen Ulfeld, der stod i Spidsen for det Gesandtskab, der af Kong Frederik II i Aaret 1578 blev sendt til Moskou, og som selv har beskrevet dets Reise, beretter om den Gesandterne givne Audients, at der under den ved Siden af Czaren Ivan IV Vasiljevič og dennes ældste Søn var opstillet russiske Ynglinge, der vare iførte hvide Klæder, og som holdt Øxer i Hænderne[4]). Ligeledes skriver Axel Gyldenstjerne i sin Dagbog over det Gesandtskab, hvormed ogsaa han i Aaret 1602 fulgte Hertug Hans, Kong Christian IV's Broder, til Moskou og her overværede dennes snart paafulgte Død, idet han omtaler den de danske Gesandter af Czaren Boris Godunov givne Audients, at „paa den venstre Haand af Keiseren stode fire stærke, lange Karle, og havde hver en langskaftet Øxe paa Axelen"[5]). Disse øxebærende Drabanter ved det russiske Hof,

---

[1]) Ἀξίναις. Niketas Davids Skildring hos Hardouin, Acta Conciliorum. Parisiis. 1714—1715. fol. V, 965.

[2]) Snorre, Olaf den Helliges Saga. Cap. 264.

[3]) Securim Danicam in humero sinistro, hastile ferrum dextra manu gestantes. Wilhelmi Malmesburensis de gestis Anglorum lib. II, cap. 12, hos Savile, Rerum Anglicarum scriptores post Bedam præcipui. Londini. 1596. fol. p. 43. Danicam securim auro argentoque redimitam in sinistro humero pendentem. Rogeri de Houeden Annales hos Savile. l. c. p. 251.

[4]) Coram iis steterunt juvenes quatuor, secures manibus ferentes, qui albis vestibus ex bysso erant amicti. Jacobi, nobilis Dani, Hodoeporicon Ruthenicum. Editum ex bibliotheca M. H. Goldasti. Francofurti. 1608. 4°. p. 32.

[5]) Udtog af Rigsraad Axel Gyldenstjernes Dagbog, i Historisk Kalender udgiven af L. Engelstoft og J. Møller. Kjøbenhavn. 1814—18. I, 130.

der stundom vare tilstede i større Antal, bleve nu kaldte *Ryndy*, og i en bekjendt Samling af Afhandlinger til den russiske Historie kan man et Sted træffe den Oplysning, at dette Ord (рынды). ikke lader sig forklare af det russiske Sprog[1]). Maaskee Nogen derved kunde komme paa den Tanke, at Ordet *Ryndy* var af nordisk Oprindelse, men man vil dog i de oldnordiske Ordbøger forgjæves søge efter noget tilsvarende[2]). Muligt var det jo ogsaa, at baade Ordet og de Hofmænd, som det betegner, stammede fra den tatariske Tid, *hvis* ellers noget saadant øxebærende Følge virkelig kunde lade sig paavise hos Ruslands Herrer i Middelalderen.

---

[1]) Was dieses Wort für einen Ursprung hat, ist aus der russischen Sprache nicht zu erklären. Samlung russischer Geschichte. St. Petersburg. 1732—1816. V, 29.

[2]) *Samrýndir* — Fleertallet af samrýndr —, der hos Jonsson (Oldnordisk Ordbog. Kjøbenhavn. 1863. S. 448.) forklares som „fortrolige Kammerater", har uheldigviis kun Betydning som sammensat Ord. Og man tør vel ikke tænke paa *reyndir*, Fleertallet af reyndr, Particip. pass. af reyna, at prøve, altsaa „de Prøvede, Mændene af prøvet Tapperhed eller Troskab"?

F. Schiern.

Fremmed historisk Literatur for Aaret 1877 vedrørende Danmarks Historie.

(Ved V. Mollerup.)

1. Samlinger.

Monumenta Germaniae historica etc. Scriptorum qui vernacula lingua usi sunt. T. II. (Deutsche Chroniken und andere Geschichtsbücher des Mittelalters, herausgeg. von der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde II. Bd.). Hannover 1877. 4°. Hahn, VII. 709 S.

Indeholder den sachsiske Verdenskrønike, Eberhard von Gandersheims og den brunsvigske Rimkrønike. Iblandt de mindre Krøniker bemærkes den holstenske Rimkrønike og den nedertydske Fortælling om Kong Erik Plougpennings Mord (forhen trykt i Quellensammlung d. Gesellsch. f. Schleswig-Holstein-Lauenburgische Geschichte. 4 Band 435—440).

Originum Cisterciensium Tomus I, in quo præmissis congregationum domiciliis ... veterum abbatiarum a monachis habitatarum fundationes ..... primus descripsit P. Leopoldus Janauschek. Vindobonæ 1877, Hoelder. 4°. LXXXII. 394 S.

Indeholder ogsaa Bidrag til de danske Cistersienserklostres Historie, (smlgn. Historiskt Bibliothek 1877. S. XCVI—XCVIII).

Materials for the history of Thomas Becket, archbishop of Canterbury, edited by James Craigie Robertson. Vol. I. London 1875. (Chron. and Mem. of Great Britain and Ireland during the middle ages. No. 67. I.).

Indeholder: Miracula S. Thomæ, auctore Willelmo Cantuarensi, hvoriblandt to: S. 317 og S. 543—545 ere knyttede til Danmark.

Heilagra Manna Sögur. Fortællinger og Legender om hellige Mænd og Kvinder. Efter gamle Haandskrifter udgivne af Dr. C. R. Unger. I—II. Christiania 1877. 8°. 716 og 686 S. XXIV. (Universitetsprogram for første Semester 1877).

D. C. J. Schlyter. Samling af Sweriges gamla Lagar. 13. Del. Ordbok till Samlingen af Sweriges gamla Lagar. Lund 1877. 4⁰. LIV. 818 S.

Pommersches Urkundenbuch. Erster Band. Zweite Abtheilung. Herausg. von Dr. Rodgero Prümers. Stettin 1877. 4⁰. XIII. 467—637.

Indeholder blandt Andet Klostret Colbatz Annaler, som indtil 1177 har Kilde fælleds med Annales Lundenses.

Sverges Traktater med Främmande Magter jemte andra dit hörande handlingar utgifne af O. S. Rydberg. Första Delen. 822—1335. Sthlm., Norstedt. 1877. Imp. 8⁰. XXX. 637 S.

Svenskt Diplomatarium från och med år 1401 utgifvet af Riksarchivet genom Carl Silfverstolpe. Første Delen. Tredie Häftet. Sthlm., Norstedt. 1877. 4⁰. 481—700.

Hermed er første Del sluttet, som gaar til Aaret 1407.

Diplomatarium Norvegicum. Oldbreve til Kundskab om Norges indre og ydre Forhold, Sprog, Slægter etc. i Middelalderen. Samlede og udgivne af C. R. Unger og H. J. Huitfeldt. Niende Samling. Anden Halvdel. Christiania 1878 (udkom 1877): 8⁰.

Indeholder iblandt Andet en Række interessante Breve fra Aarene 1523—1534.

Mecklenburgisches Urkundenbuch. Herausgeg. von dem Verein für Mecklenburg. Gesch. und Alterthumskunde. X Band. 1346—1350. — Nachträge zu Bd. I—X. Schwerin 1877. 4⁰. 662 S.

Med det foreliggende 10. Bind er den første Række af dette Værk afsluttet. I 10de Bind findes følgende nye Aktstykker til dansk Historie: No. 6865, 6866, 6888, 7128 og 7130. Det kan bemærkes, at Dateringsstedet i No. 6865 Nebbe ikke, som anført, ligger ved Roskilde, men i Jylland mellem Veile og Fredericia.

Urkundenbuch zur Geschichte der Herzöge von Braunschweig und Lüneburg und ihrer Lande, herausgeg. von Dr. H. Sudendorf. IX Theil: Vom 3 April 1399 bis zum 15 März 1405. Hannover 1877. Lex. 8⁰. IV. 394 S.

Urkundenbuch der Stadt Lübeck. Fünfter Theil, siebente bis zehnte Lieferung. Lübeck 1877. 4⁰.

Hermed er 5. Bind sluttet. Det indeholder Breve og Aktstykker fra 1400 til 1417 incl.

Codex diplomaticus Anhaltinus, auf Befehl Sr. H. des Herzogs Leopold herausgeg. von Dr. Otto v. Heinemann. III Theil. 1301—1350. Dessau 1877. 4°. VIII. 647 S.

Indeholder flere Oplysninger om de Anhaltske Fyrsters Berøringer med de nordiske Konger.

Die Recesse und andere Akten der Hansetage von 1256—1430. Herausgeg. von Karl Koppmann. Band IV. Leipzig 1877. 4°. XXVI. 664 S.

I det ovennævnte Bind foreligger nu trykt en Samling af de paagjældende Aktstykker for Tiaaret 1391—1400, der navnlig dreier sig om Kong Albrechts Udfrielse af Fængslet og om Usikkerheden paa Havet. Med Udgiveren Dr. Koppmanns bekjendte Omsigt og Omhu er der her lagt et umisteligt Materiale til Rette for Enhver, der beskjæftiger sig med Datidens Nordiske Historie. Især gjælder dette om Fetaliebrødrenes Skjæbne, som i Indledningen er gjort til Gjenstand for en egen udførlig og omhyggelig afhjemlet Skildring indtil Aar 1400. Man har hidtil med Hensyn til disse tildels høi- og velbaarne Røveres Historie i Hovedsagen været henvist til Voigts Afhandling i Raumers Hist. Taschenbuch, Neue Folge II; men dennes fuldstændige Mangel paa anførte Bevissteder gjør Brugen af den megen Hinder Bl. A. af den Grund lykkedes det aldrig afdøde Cand. philol. Sejdelin, at fuldbyrde sit Forsæt at skildre denne Mindelse om det gamle Vikingeliv fra et dansk Standpunkt. Tanken var vel nærmest den at yde noget Tilsvarende til Lisch's Afhandling om Fetaliebrødrene blandt den Meklenborgske Adel i Meklenb. Jahrbücher XV (eller til Molhuysens Optegnelser i Nijhoffs Bijdragen X); men indtil et Arbeide forelaa som det her omtalte, viste sig for ham Vanskelighederne at være uoverstigelige. F. K.

Acta Tomiciana. T. IX. A. D. MDXXVII. Posnaniæ 1876. fol. 362 S.

Acta Tomiciana er Navnet paa en Samling af Aktstykker til Polens Historie i det 16de Aarhundrede, udgivne i Aarene 1852—1876 i Posen af Greverne Titus og Johan Dzialynski. Samlingen er anlagt af Stanislaus Goski, Domherre i Krakau og Sekretair hos den polske Underkansler Peter Tomicki, efter hvem den har faaet Navn, og efter dennes Død hos Dronning Bona, Sigismund den Førstes Gemalinde. Aktstykkerne omfatte Aarene 1506—1548 og fylde 27 skrevne Foliobind, hvoraf 9 ere trykte. Spredt findes her ogsaa Breve vedrørende Danmark; i det foreliggende 9de Bind, som omfatter Aaret 1527, to Breve S. 215 og 340 angaaende Christiern den Anden og en Strid mellem Lybækkerne og Danzigerne om et Fid paa Falsterbo.

Handlingar rörande Sveriges Historia. På Kong Mai:ts nådiga befallning med understöd af statsmedel i tryck utgifna af Kongl. Riksarchivet. Första Serien. Konung Gustaf den Förstes Registratur. VII. I. 1530. Sthlm. 1877. 8°. 226 S.

Letters and papers foreign and domestic of the reign of Henry VIII, arranged by J. S. Brewes. Vol. IV. p. III. 1529—1530. London 1876. 8°. S. 2255—3538 with a general index.

Calendar of State Papers. Foreign Series of the Reign of Elizabeth 1572—1574. Edited by A. J. Crosby. London 1876. 4°. 629 S.

Iblandt Andet findes her ogsaa en Bemærkning om Peder Oxe: No. 198, S. 64.

Calendar of State Papers. Domestic Series 1639—1640. London 1877. 4°. 612 S.

S. 572 findes en interessant Udtalelse af Dronning Elisabeth af Bøhmen om Kong Christian IVs Politik.

Norske Rigsregistrauter tildels i Uddrag. Udgivne efter offentlig Foranstaltning. 7. Binds 1. Hefte 1635—1637. Udgivet ved Otto Gr. Lundh. Christiania 1877. 8°. 320 S.

Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg. VII Band. Politische Verhandlungen IV. Herausgeg. von Dr. B. Erdmannsdörfer. Berlin 1877. 8°. 834 S.

Indeholder blandt Andet: I°. Brandenburg und die Niederlande während des nordischen Krieges. II°. Der nordische Krieg bis zum Vertrag von Königsberg. VI. Brandenburg und England 1655—1660.

Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdags-Protokoll. Sjette Delen. 1656—1658. Sthlm. 1877. 8°. 354 S.

Udgivet paa Ridderskabets og Adelens Bekostning af B. Taube.

Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdags-Protokoll från och med år 1719. Tredje Delen. 1723. Sthlm. 1877. 8°. 325 S.

Udgivet med Understøttelse af Ridderskabet og Adelen af E. W. Montan.

Fifth Report of the royal commission on historical manuscripts. P. I—II. London 1876. Sixth Report. P. I—II. London 1877. fol.

Iblandt de talrige Bidrag til dansk Historie, som disse Beretninger indeholde, skulle vi fremhæve følgende. *V. P. I. S. 304* beskrives et Manuskript, som iblandt andet indeholder et Haandskrift fra det 14de Aarhundrede af den islandske Lovsamling, bekjendt under Navnet Jonsbogen. Haandskriftet stemmer overens med den trykte Udgave Stockholm 1578, enkelte Afvigelser ere anførte S. 304. — *VI. P. I. S. 666.* Originalbrev fra Dronning Sophia til Jakob VI af Skotland

dat 18. April 1600. — *V. P. I. S. 108.* Klageskrift til Parlamentet over Øresundstolden 1643. — *VI. P. I. S. 426—444.* Breve til og fra den engelske Resident i Hamborg, Kjøbenhavn, Stockholm og flere nordiske Stæder, Richard Bradshaw, Neveu af Cromwell, 1650—1658. — *V. P. I. S. 314* anføres et Haandskrift af Philip Medows: A deduction of things relating to the Sound in the years 1658—1659 with some reflexions thereupon by Sir Philip Medows. — *V. P. I. S. 195.* Udtalelse om Regjeringsforandringen i Danmark 1660.

Archiv der kaiserlich Russischen Historischen Gesellschaft. Band I—XXI. St. Petersburg 1868—1877. 4°. (Ogsaa u. T. Collections de documents relatifs à l'histoire de Russie).

Denne store Samling indeholder Breve og Aktstykker til Ruslands Historie særlig i det 18de og 19de Aarh., og er selvfølgelig af stor Vigtighed for nordisk Historie. Vi skulle særlig fremhæve følgende: Bd. II. (1868). Aktstykker til Ruslands og Sveriges Historie 1801—1810. — Bd. VII. X. XIII. Katharina den Andens Papirer fra Udenrigsministeriets Archiv 1744—1774. (VII. 1744—1764. X. 1765—1771. XIII. 1771—1774). — Bd. IX. (1873). Forhandlinger om Gustaf IV Adolphs Forlovelse med Storfyrstinde Alexandra Pawlowna. — Bd. XII. XIX. Depescher fra de engelske Gesandter i Rusland 1762—1776, fra det engelske Statsarchiv og det russiske Udenrigsministeriums Archiv. — Bd. XX. Storfyrst Pauls og Storfyrstinde Maria Feodorownas Breve til Baron von Sacken (S. 397—446) og Diplomatiske Bidrag til Ruslands Historie i det 18de Aarh. (S. 1—148 angaar den store nordiske Krig). S. 61—64 findes et Brev, som indeholder flere interessante Enkeltheder om Czarens Ophold i Kjøbenhavn 1716. — Bd. XXI. indeholder Depescher fra de russiske Gesandter i Udlandet til Keiser Alexander i Aarene 1811—1813.

I Russische Revue X. S. 470 ff. findes en udførlig Beretning over Indholdet af Bd. I—XIX.

---

2. Tidsskrifter og Afhandlinger.

Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holstein-Lauenburgische Geschichte. Siebenter Band. Kiel 1877. 8°. 305 S. Repertorien.

Indeholder foruden de senere særskilt anførte: P. Hasse, Ueber die Chronistik des Lübecker Bispthums. — G. v. Buchwald, Zwei Fragmente von Rendsburger Stadtbüchern. — A. L. J. Michelsen, Nachricht von den holsteinischen Aemtern und Amtmännern im fünfzt und sechsz. Jahrh. — Paul Pfötenhauer, Willkür der Bauerschaft von Mildstedt bei Husum. — H. Ratjen, Johan Christian Fabricius. Prof. in Kiel 1775—1808. — R. Hansen, Ditmarschische Märchen. — G. Hille, Actenstücke aus dem Groszfürstl. Archiv zur Gesch. von Holstein-Gottorp. — C. Schirren, Kleine Nachträge zur Kritik älterer holsteinischen Geschichtsquellen. — G. v. Buchwald, Notizen zu den

Regesta Diplom. Hist. Danicæ (indeholder Rettelser til Regesta I, No. 285, 822, 908, 1130, 1184). — Repertorien zu Schleswig-Holsteinischen Urkunden Sammlungen. Zweite Reihe.

Historiskt Bibliotek utgifvet af Carl Silfverstolpe. Ny Följd. Första Delen tredje häftet. Sthlm. 1877. 122 S. LXVIII. — 1877. Första och andra häftet. Sthlm. 1877. 402 S. LXXI.

Ny Följd. 1 Del 3 H. indeholder: Xaver Liske, Öfversigt af den polska literaturen. (Uddrag af Casimir Jarochowskis Værk: August II Regjering, Posen 1874, som har benyttet det danske Geheimearchiv). — R. Bergström, Anteckningar om våra historiska folkvisor. — Granskningar och anmälningar. — Nordisk Årsbok 1876. — Bibliografi 1876. 1877. 1—2 H. indeholder: S. J. Boëthius, Om den svenska högadeln under Konung Sigismunds regering. — A. D. Ahlqvist, Om Sturemorden. — F. Ødberg, Om Svenska Konungens Domsrätt. — And. Fryxell, Anmärkningar mod Bernhard von Beskows skrift: Karl XII i Alt-Ranstadt. — Strödda meddelande. — Granskningar och anmälningar.

Historisk Tidsskrift, udgivet af den norske historiske Forening. Anden Række. Første Binds andet til tredie Hefte. S. 97—555.

Mannhard, Wilh. Wald- und Feldkulte. Erster Theil: Der Baumkultus der Germanen und ihrer Nachbarstämme. Berlin 1875. XX. 646 S. 8⁰. Zweiter Theil: Antike Wald- und Feldkulte aus nordeuropäischer Ueberlieferung erläutert. Berlin 1877. 8⁰. XLVIII. 359 S.

Indeholder dels en rig Samling af Forestillinger og Skikke henhørende til Agerbruget hos germaniske, slaviske, skandinaviske, romanske og andre Folk, dels en Sammenstilling af den græske og romerske Oldtids Forestillinger og Skikke med lignende hos de nordeuropæiske Folk.

Die prosaische Edda im Auszuge nebst Völsungasaga und Nornagestsháttr. Mit Glossarium herausgeg. von **Wilcken.** Theil 1. Text. Paderborn 1876. 8⁰.

Bergmann, F. W. Des Hehren Sprüche (Håva Mål) und altnordische Sprüche, Priameln und Runenlehre. Ethische und magische Gedichte aus der Saemunds-Edda, kritisch hergestellt, übersetzt und erklärt. Strassburg 1877. 8⁰.

Sjurðar kvæði. Die färöischen Lieder von Sigurd. Herausgeg. von **Vogler.** I. Regin smiður. Paderborn 1877. 8⁰.

Béowulf. Epopée Anglo-Saxon. Traduite en Français pour la première fois d'après le texte original par **L. Botkine.** Havre og Berlin 1877. Lex. 8⁰. 108 S.

Zinzow, A. Die Hamletsage an und mit verwandten Sagen erläutert. Ein Beitrag zur Verständniss nordischdeutscher Sagendichtung. Halle 1877. 8⁰.

Rassmann. Die Niefiungasaga und das Niebelungelied. Heilbronn 1877.

Forf. anser en selvstændig nordtydsk (sachsisk) Heltedigtning for det fælleds Grundlag for Thidreks Saga og Eddadigtene om Völsunger og Nivlunger samt Völsungasaga.

Bremner, Oskar. Nord- und Mitteleuropa in den Schriften der Alten bis zum Auftreten der Cimbrern und Teutonen. Inaugur. Dissert. München 1877. 8⁰. III. 116 S.

Böttger, Heinr. Wohnsitze der Deutschen in dem von Tacitus in seiner Germania beschriebenen Lande. Stuttgart 1877. 8⁰. XX. 78 S.

Nielssen, S. Spår efter feniciska kolonier i Skandinavien. Svenska Fornminnesföreningens Tidsskrift. 3. B. 1 S. 1—30.

Skandinavische Ansichten über die nordische Bronzezeit. Das Ausland. 1877. Nr. 52.

On a runic calendar found in Lapland in 1866, communicated to the Cambridge Antiquarian Society, March 20, 1877 by **Eirikr Magnussen.** The Cambr. Antiquar. Communications. Vol. IV. No. 1. Cambridge 1877. S. 59—104.

Udgiveren mener, at Almanakken, som han antager for en Copi, (den har 364 Dage) er optegnet mellem Aarene 1230 og 1391. Han giver tillige en Skildring af Nordboernes astronomiske Kundskaber og Kalenderberegning.

Stephens, George. Note of a fragment of a rune-inscribed stone from Aith's Voe, Cunningsburgh, Shetland, now in the Museum. Proceedings of the society of antiquaries of Scotland. X. S. 425—430.

Johnson, H. A. The Normans in Europe. London 1877. 8⁰. (Epochs of Modern History).

Storm, G. Normannerne i Vikingetiden. I—II. Nyt norsk Tidsskrift, udg. af J. E. Sars og Lieblein. 1 Bind. S. 140—160.

Storm, G. Ragnar Lodbrok og Lodbrokssønnerne. Studie i dansk Oldhistorie og nordisk Sagnhistorie. Norsk historisk Tidsskrift. 2 R. 1 Bind. 3 H. S. 371—491.

Amira, Karl v. Die Anfänge des normannischen Rechts. Sybels Historische Zeitschrift. Neue Folge. Dritter Band. S. 241—268.

De tre ovennævnte Afhandlinger ere foranledigede af Joh. Steenstrups Skrift: Indledning i Normannertiden.

Le Hericher. Les Scandinaves en Normandie ou influence littéraire, philologique et morale des Scandinaves en Normandie. Mémoires de la Société des Antiquaires de Normandie. 3ième Serie. Vol. IX. S. 34—164.

Thomas, F. W. L. Did the Northmen extirpate the celtic inhabitants of the Hebrides in the ninth century? Proceedings of the society of antiquaries of Scotland. XI. S. 472—508.

Forfatteren viser, at 2429 Steder bære nordiske Navne, kun 387 keltiske.

Thomsen, Wilhelm. The relations between Ancient Russia and Scandinavia and the origin of the Russian state. Three lectures delivered at the Taylor Institution. Oxford in May 1876. Oxford and London 1877. 8°. 150 S.

Vetter, Ferdinand. Ueber die Sage von der Herkunft der Schwyzer und Oberhasler aus Schweden und Friesland. Mit e. Anh.: Das Ostfriesenland der Oberhasler. [Særskilt Aftryk af: «Festschrift der Univ. Bern zur 4 Säkularfeier der Universitet Upsala»]. Bern 1877. 4°. 44 S.

Delisle, L. Notice sur vingt mss. du Vatican (le n° 3081 du fonds Ottoboni le Draco Normannicus publ. par M. Maï). Bibliothèque de l'école des chartres 1876. 6 livr.

Jomsvikinga Saga, efter skinnboken 7, 4° å kungl. biblioteket i Stockholm utgifven af **Gustaf Cederschiöld**. 37 S. Lunds Universitets Aarskrift 1874—75. Lund 1875.

Jomsvikinga Saga i latinsk Oversættelse af **Arngrim Jonsson**. Udgivet af A. Giessing. Kristianssand 1877. 8°. 49 S.

Viking Tales of the North, translated by **A. B. Anderson and Jon Biarnson**. Chicago 1877. 8°.

Anderson, Joseph. Notes on the relics of the vikings period of the Northmen in Scotland, illustrated by specimens in the museum. Proceedings of the society of antiquaries of Scotland. X. S. 536—594.

Conybeare. Place of Iceland in the history of European institutions, being the Lothian price essay. London 1877.

Analecta Norroena. Auswahl aus der isländ. und norweg. Literatur des Mittelalters. Herausgeg. von **Th. Möbius**. Zweite Ausgabe. Leipzig 1877. 8⁰. XXXI. 338 S.

Maurer, Konrad. Das aelteste Hofrecht des Nordens. Eine Festschrift zur Feier des vierhundertjähr. Bestehens der Universität Upsala. München 1877. 8⁰. 163 S.

Maurer, Konr. Norwegens Schenkung an den heiligen Olaf. Sitzungsberichte der philos. histor. Classe d. königl. bayer. Akademie der Wissenschaften zu München 1877. 1 H.

Maurer, Konr. Die Berechnung der Verwandtschaft nach altnorwegischem Rechte. ibid. 1877. 3 H.

Maurer, Konr. Studien über das sogenannte Christenrecht des Königs Sverris. München 1877. Lex. 8⁰.

Maurer. Gulating og Gulatingslög. Ersch og Gruber: Allgemeine Encyklopädie der Wissenschaft und Kunst. Erste Section. Theil 96—97.

Sveriges Historia från äldsta tid till våra dagar, författad af Oscar Montelius, Hans Hildebrand, Oscar Alin, Martin Weibull, Rudolf Tengberg och John Hellstenius. 1—2 Delen. Sthlm. 1876—1877. 8⁰.

De to første Dele, omfattende Sverigs Oldtids og Middelalders Historie, ere nu fuldendte henholdsvis af Montelius og Hildebrand.

Sars, J. E. Udsigt over den norske Historie. 2 Del. Christiania 1877. 8⁰.

Dehio. Gesch. des Erzbisthums Hamburg-Bremen bis

zum Ausgang der Mission. Bd. 1—2. Berlin 1877. 8°. XIV. 277 og 192 S.

Harttung, J. Norwegen und die deutschen Seestädte bis zum Schlusse des dreizehnten Jahrhunderts. Berlin 1877. 8°. VI. 122 S.

Bunge, Fr. Georg von. Das Herzogthum Estland unter den Königen von Dänemark. Gotha 1877. 8°. XV. 392 S.

Hildebrand, Hans. Ur Bohusläns historia före föreningen med Sverige. Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia. I. S. 1—13.

Hasse, P. Die Schlacht bei Bornhöved. Zeitschr. der Gesellsch. für Schleswig - Holstein - Lauenb. Geschichte. Siebenter Band. S. 1—19.

Forfatteren sammenstiller Kilderne til Slaget, hvoraf det synes at fremgaa, at Efterretningerne om Ditmarskernes Forræderie og Kong Valdemars Tab af det ene Øje maa ansees for upaalidelige.

Nyqvist, Johan. Anmärkningar om Sveriges ställning inom Kalmar Union. Jönköping 1877. 8°. 33 S.

Nielsen, Yngvar. Et tydsk Klageskrift fra 1447 over Hr. Olaf Nilssøn. Christiania Videnskabs Selskabs Forhandl. 1877. Nr. 8. 34 S.

Det her aftrykte Dokument er en Koncept skrevet i 1447 paa de tydske Kjøbmænd i Bergens Vegne og formodentlig bestemt til at overrækkes Lybæks Raad som Kontorets Beskytter imod den Uret, dets Medlemmer meente at lide af Befalingsmanden paa Bergens Slot, Hr. Olaf Nielssøn, det norske Rigsraad og Andre. Dokumentet findes i Bergerfarernes Arkiv i Lybæk.

Pauli, C. W. Lübeckische Zustände im Mittelalter. III. Recht und Kultur. Leipzig 1877. 8°. 256 S.

Iblandt de her aftrykte Breve findes et fra Kong Christian I. til Raadet i Lybæk 1456 angaaende en Klage fra Sortebrødrene i Nestved over en Maler i Lybæk, Hans Backmester, som havde modtaget Forudbetaling af dem for at male en Tavle, men kun givet haanende og spodske Ord igjen. (Urk.buch Nr. 66, S. 445).

Hasse, P. Zu Christian I Reise im Jahre 1474. Eine Studie. Zeitschr. der Gesellsch. für Schleswig-Holstein-Lauenb. Gesch. Siebenter Band. S. 89—116.

Schleker, L. Die dänisch-dithmarsischen Streitigkeiten seit der Vereinigung Holsteins mit Dänemark bis zum Ausbruch des Krieges vom Jahre 1500. Rostock (Dissert.) 1875. 8°.

Sundberg, A. Niclas. Jakob Ulfsson, Svea Rikes Ärkebiskop 1470—1515. Inbjudningsskrift till teologie doktorspromotionen i Upsala d. 6. Septbr. 1877. 75 S.

Opel, J. O. Eine Briefsammlung. Neue Mittheilungen aus d. Gebiet histor-antiquar. Forschungen. Bd. XIV. I. Halle 1875.

S. 235, smlgn. 232 og 249 findes Oplysninger om dansk Intervention 1551 hos Kejseren til Fordel for de fangne protestantiske Fyrster. — S. 206 en Notits om Olaus Magnus, og S. 188 anføres et Haandskrift i Bibliotheket i Halle, som iblandt Andet indeholder nogle Aktstykker vedrørende Fredstraktaten i Stettin 1570.

Schiemann, Theodor. Characterköpfe und Sittenbilder aus der baltischen Gesch. des 16ten Jahrhunderts. Mitau 1877. 8°. 151 S.

Iblandt de her meddeelte Afhandlinger have tó Betydning for dansk Historie: Jürgen Farensbach, ein Bild baltischen Kriegerlebens og Magnus, König von Livland.

Annerstedt, Thure. Svenska Väldet i Livland 1564—1570. Akad. Afhdl. (Upsala). Göteborg 1877. 8°. 84 S.

Nachrichten über das Geschlecht Ungern-Steinberg. Herausgeg. von **C. Russwurm.** Zweiter Theil. IV. Urkunden aus der schwedischen Zeit. Reval 1877. 8°. 800 S.

S. 426—463 indeholde Dokumenter vedkommende den danske Statholder paa Øsel, Claus Unger, saaledes dennes Lensbrev paa Dalby Kloster 1570, 15. August.

v. Hefner-Alteneck. Melchior Lorch. Sitzungsberichte der königl. bayr. Akademie der Wissenschaften. 1876. S. 171—175.

Korte biografiske Meddelelser om den bekjendte Maler, Kobberstikker og Ethnograph (f. 1527 i Flensborg, † 1590).

Pfotenhauer, Paul. Jakob Mörs. Ein Beitrag zur Kunstgesch. von Schleswig-Holstein. Zeitschr. d. Gesellsch. für Schleswig-Holstein-Lauenb. Gesch. Siebenter Band. S. 161—168.

S. 162 meddeles en Anbefaling fra Henrik Rantzau til Frederik II af 1582 2/2 for Jakob Mørs i Hamborg, Guldsmed og Kunst-Graveur, hvoraf sees, at det er denne, der har stukket nogle af de bedste Afbildninger af Henrik Rantzau.

Varnarrit Gudbrands biskups á Hólum, med formála og athugasemdum eptir sira Arnljót Olafsson. Safn til sögu Islands II. 3. S. 328—428. Kaupmannahöfn 1876.

Indeholder Biskop Gudbrands Forsvarsindlæg, nedskrevet 1602.

Ritter, Moritz. Der Jüliche Erbfolgekrieg. (Briefe und Acten zur Gesch. des 30 jähr. Krieges. III Band). München 1877. 8⁰.

Unionen vilde ogsaa drage Christian IV med ind i Krigen; denne gjorde sin Optræden afhængig af Englands. Særlig Oplysning om Chr. IV's Stilling ligeoverfor Forholdene i Tydskland gives S. 353—355 Anm. 1.

Kurck, Arvid. Från Göteborgs Anläggning. Bidrag till kännedom om Bohusläns fornminnen och historia. II. 1875. S. 175—214.

Heri findes flere interessante Breve om Handelsforhold mellem Danmark og Sverig i Begyndelsen af det 17 Aarh.

Krause, G. Ludwig. Furst zu Anhalt-Cöthen und sein Land vor und während des 30 jähr. Krieges. I. 1579—1624. Cøthen 1877. 8⁰. 329 S.

S. 278—280 findes et Brev fra Fyrsterne af Anhalt til Christian IV med Bøn om at intercedere hos Keiseren i Anledning af Broderen, Hertug Christians Fangenskab.

Opel, Julius Otto. Der niedersächsisch-dänische Krieg. Zweiter Band. Der dänische Krieg 1624—1626. Magdeburg 1878 (udkom 1877). 8⁰. 616 S.

Storm, Gustav. Nye Oplysninger om Peder Claussøn. Forhdl. i Vidensk. Selskab i Christiania 1876. Nr. 4. 11 S.

Giver Oplysning om Haandskriftet Nr. 982 Fol. i Gml. kgl. Saml. paa det St. kgl. Bibliothek, som indeholder en Norges Beskrivelse og en norsk Naturhistorie af Peder Claussøn. Tillige meddeles, at han er Forf. til en i forrige Aarhundrede trykt Grønlands Historie, der er dediceret til en unævnt dansk Kansler (Christian Friis) og forfattet mellem 1603 og 1606.

Droysen, G. Schriftstücke von Gustaf Adolf zumeist an evangelische Fürsten Deutschlands. Stockholm, Paris, Leipzig 1877. 8⁰. XI. 248 S.

Denne vigtige Samling af hidtil utrykte Breve fra Gustav Adolf, hentede fra Archiverne i Dresden, Berlin og Weimar, slutter sig nær til Styffes Gustav Adolphs Skrifter, og Krigshistorisk Archiv.

Droysen, J. Brandenburgische Audienzen bei Gustaf

Adolf. Zeitschrift für preuszische Gesch. und Landeskunde. 15 Jahrgang. S 1—54.

Baillon. Henriette Marie de France, reine d'Angleterre. Paris 1877. 8⁰. X. 583 S.

Som Bilag følger 181 Breve fra Dronningen til forskjellige, særlig til Kong Carl. 1642-1643 opholdt hun sig i Holland, hvor hun var virksom for at skaffe Tropper og Penge. Om Underhandlinger med Danmark i dette Øjemed, se S. 410, 411, 427, 448, 450, 454.

Cronholm, Abr. Trettioårige Kriget och Underhandlingarna i Tyskland från Gustaf II Adolphs Død till Westfaliska fredsslutlet. Första delens sednare afdeling. Stockholm 1877. 8⁰. VII. 501 S.

Bouppteckning efter Thomas Dyre till Sundsby år 1652. Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och hist. III—IV. 1876—1877. 447—489.

Thomas Dyre var gift med Fru Margrethe Hvitfeldt.

Campori, Cesare. Raimondo Montecucoli, la sua famiglia e i suoi tempi. Firenze 1876. 8⁰. 569 S.

Den bekjendte kejserlige Hærfører, som 1654 var i Sverig hos Dronning Christina, og 1658—1659 anførte de tydske Hjælpetropper, som iværksatte Overgangen til Als og erobrede Frederiksodde.

Fru Dorothea Bjelkes Jordebok År 1660. Meddelat af **C. A. Ehrenswärd.** Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och hist. II. 1875. S. 215—268.

S. 229—232: »Mageskiffte godtz aff den danske cronne, ligendis och vdi Morland sogen» 1627.

Onno Klopp. Der Fall des Hauses Stuart und die Succession des Hauses Hannover in Grosz Britanien und Irland im Zusammenhang der europäischen Angelegenheiten von 1660—1714.

Treitschke, Heinrich v. Samuel Pufendorf. I—II. Preuszische Jahrbücher 35 Band. 36 B. S. 61—110.

Starbäck, C. Georg. Berättelser ur Svenska Historien. Fortsättning af P. O. Bäckström. 16 Delen: Carl XI's regering såsom myndig. Sthlm. 1877. 8⁰. 568 S. 17 Delen. Carl XII. Ibid. 693 S.

Till Corfitz Ulfeldts Historia. (Handlingar). Saml. utg.

för de skånska landskapens hist. och arkeolog. förening af Martin Weibull. VI. S. 26—70.

Lifregimentets Minnefest den 4. Decbr. 1876. Sthlm. 62 S.

Indeholder bl. A.: tal om slaget vid Lund d. 4. Decbr. 1876, af Gust. Lagerhjelm.

Malte Ramel. Anteckningar om Slaget vid Lund den 4. Decbr. 1676. Saml. utg. för de skånska landskapens hist. och arkeolog. förening af Martin Weibull. V. S. 41—47.

Handlingar till skånska Krigets Historia 1676—1679. Meddelade af **Martin Weibull.** Ibid. VI. S. 15—25.

Salpius, Fr. v. Paul von Fuchs, ein brandenburgisch-preussischer Staatsmann vor zweihundert Jahren. Biographischer Essay. Leipzig 1877. 8⁰. 191 S.

Paul v. Fuchs var en af den store Kurfyrstes mest brugte Statsmænd. I Danmark har han været som churfyrstelig Gesandt 1682 (S. 44—54), og 1692 (S. 90); han spillede ligeledes en Rolle i den Gottorpske Strid (S. 86 f. 96 f.). Forf. har ogsaa benyttet utrykte Kilder.

Prutz, Hans. Brandenburgische Politik 1689. Zeitschr. für preussische Gesch. und Landeskunde. 14 Jahrg. 5—6 H. S. 311—334.

Indeholder Instruction for den brandenburgske Gesandt til England Wolffgang von Schmettau af 1689 $^{19}/_{12}$, hvori ogsaa fremstilles den danske Regjerings Ønske om at slutte sig til England i Krigen med Frankrig (S. 316). Forf. viser af Schmettaus Beretninger fra London, at Kong Wilhelm var utilbøjelig til at indlade sig med Danmark, før Gottorp var restitueret.

Krogh, F. v. Beiträge zur älteren Geschichte des Hauses Holstein-Sonderburg. Berlin 1877. 8⁰. 150 S.

Slutter sig nøje til Forfatterens i Aaret 1874 udkomne Skrift: Der Ploener Successionstractat, og undersøger saavel Huset Holst.-Sønderburgs Historie som den kongelige Linies Reunionspolitik fra dens første Oprindelse af. Saavel Geheimearchivet i Kjøbenhavn, som Statsarch. i Berlin og det hertugelig-glücksborgske Archiv have staaet til Forf.s Benyttelse.

Carlsen, Ernst. Om Karl XII:s vistelse i Sachsen med särskilt hensyn till det nordiska krigets inverkan på spanska tronföljarstriden. Akad. Afh. Upsala. Sthlm. 1877. 8⁰. 91 S.

Der Feldzug der nordischen Alliirten gegen Carl XII

von Schweden im Jahre 1715. Jahrbücher für die deutsche Armee und Marine, redig. von G. v. Marées. 22 Bd. 2 H.

Thrap, Daniel. Aktmæssige Bidrag til den norske Kirkes Historie i det 18 Aarh. I. Breve fra Pontoppidan (1748—1753). Theolog. Tidsskrift for den evang.-luth. Kirke i Norge, udg. af C. P. Caspari og Gisle Johnson. Ny Række, Femte Bind. S. 446—462.

Malmström, Carl Gustaf. Sveriges politiska Historia från K. Carl XII^s död till Statshvälfvingen 1772. Femte Delen. VII. 490 S. Sjette Delen. VIII. 457 S. samt Register. Sthlm. 1877. 8°.

Nilsson, Olaf. Blad ur Konung Gustaf III^s och Drottning Sofia Magdalenas giftermålshistoria. Efter handlingar i svenska och danska statsarchiv. I. De första giftermålsunderhandlingarna och förlofningen. Historiskt Bibliotek 1877. S. 291—378.

La Suède en 1772. Par ... **Deberle.** Revue politique et littéraire 1877 8/11.

Grot, J. Katarina II och Gustaf III (paa russisk). Petersburg 1877. 115 S.

S. 79—115 indeholde Bilag paa fransk.

Dagboksanteckningar förda vid Gustaf III^s Hof af Friherre Gustaf Johan Ehrensvärd. Udg. af Dr. E. W. **Montan.** Första delen: Journal för åren 1776 och 1779 samt Berättelse om svenska teaterns uppkomst. Sthlm. 1877. (Ogsaa u. Tit. Bidrag till Sveriges Historia utgifna af Dr. E. W. Montan).

Nielsen, Yngvar. Gustaf III^s norske Politik, et Tillæg til «Gustavianska Papperen». Norsk hist. Tidsskrift. Anden Række, Første Bind. S. 1—308.

Janssen, Johannes. Friedrich Leopold Graf zu Stolberg, gröszlentheils aus dem bisher noch ungedruckten Familiennachlass dargestellt. Erster Band: Stolberg bis zu seiner Rückkehr zur katholischen Kirche 1750—1800. Freiburg 1877. 500 S. 8°. Zweiter Band: Fr. L. v. St. seit seiner Rückkehr zur katholischen Kirche 1800—1819. Ibid. 1876.

Denkwürdigkeiten des Staatskanzlers Fürsten von Hardenberg bis zum Jahre 1806. Herausgeg. von Leop. v. Ranke. I—V. Leipzig 1877. 8⁰.

I. Biographien. S. 42—45 smlgn. 59, 61—62 og 93—94 omhandler Hardenbergs Giftermaal med Grevinde Reventlow 1775, og den danske Regjerings gjentagne Forsøg paa at bevæge ham til at træde i dansk Tjeneste. — Om den bevæbnede Neutralitet se S. 424. Memoirerne indeholde talrige Bidrag til dansk Historie.

Neumann, C. W. Das Testament und das Grab der Gräfin Christiane Juliane Friederike v. Reventlow, erster Gemahlin des kgl. preusz. Staatskanzlers Karl August Fürsten von Hardenberg. Verhandl. des histor. Vereins von Oberpfalz und Regensburg. 24 Bd. Neue Folge. 1877.

Jansen, G. Aus vergangenen Tagen. Oldenburgs literarische und gesellschaftliche Zustände während des Zeitraums von 1773 bis 1811. Oldenburg 1877. 8⁰.

Indeholder Meddelelser om Sturz og Oeder.

Sorel, Albert. La paix de Bâle, étude sur les negociations, qui ont précedé le traité du 15 Germinal an III. (4 avril 1795) entre la France et la Prusse. Revue historique, dirigée par G. Monod et G. Fagniez. 2. Année 1877. T. V. S. 265—305.

Paa en Tid, da den franske Republik havde brudt med alle Stormagterne, bleve Indberetningerne fra dens underordnede Agenter i Europas mindre Stater af stor Vigtighed, saaledes især Barthelémys fra Schweiz og Grouvelles fra Kjøbenhavn. Forf. af ovennævnte Afhandling øser i rigt Maal af denne Kilde. Grouvelles Indberetninger give tillige vigtige Bidrag til Oplysning om Bernstorffs Politik, og om den Rolle, han ønskede at spille som Mægler mellem Frankrig og Preussen.

En diplomatisk Brevvexling fra Begyndelsen af Aarhundredet. Ny (norsk) illustreret Tidende. 4. Aargang. 1877. No. 22. S. 203—206.

Indeholder Brev og Rapport af $^{27}/_{9}$ 1807 fra Rist, den dansk-norske Chargé d'Affaires i London, til Chr. Bernstorff, og Depescher fra denne til Baronerne Wetterstedt og Taube, tilligemed deres Svar. (Octbr.—Decbr. 1807).

Fra Krigens Tid. Ny (norsk) illustr. Tid. 4. Aarg. 1877. S. 14, 35, 43, 62, 67, 75, 83, 98, 110, 179, 187, 209, 278, 293.

Skildringer af Søkampe imellem de dansk-norske Smaaskibe og engelske Fregatter i Aarene 1809—1810.

Nielsen, Yngvar. Aktmæssige Bidrag til de nordiske Rigers politiske Historie i 1813 og 1814. Christiania Vidensk. Selsk. Forh. 1877. Nr. 12. 120 S.

Denne Afhandling skildrer fornemlig Østerrigs Holdning ligeoverfor det norske Spørgsmaal 1813—1814, og er helt igjennem ledsaget af Aktstykker hentede fra det »K. K. Haus-Hof- und Staatsarchiv« i Wien.

Svederus, Georg. Konung Carl XIV Johans Historia. 1—3 häftet. Sthlm. 1877. 8⁰. 380 S.

Krämer, R. v. Tal och Föredrag på Carl Johans-Förbundets Högtidsdagar, med 3 kartor och 7 breff från General Bonaparte och Kejsar Napoleon den 1ste till General Bernadotte och Prinsen af Ponte-Corvo... Upsala 1876. 246 S. (Ei i Boghandelen).

Carl XV. Politiska Tilldragelser i Europa från 1814 till och med 1866. Af **Junius.** Andra Delen. Sthlm. 8⁰. 390 S.

Forf. er G. C. Hebbe.

Brodersen-Pinneberg. Auf der cimbrischen Halbinsel. Erinnerung an 1848, 1849, 1850. Den Kampfgenossen zur 30 jähr. Erhebungsfeier gewidmet. Altona 1877. 16.

Duckwitz. Denkwürdigkeiten aus meinem öffentlichen Leben von 1847—1866. Bremen 1877.

Indeholder Dagbogsantegnelser som Gesandt i Frankfurt 1849.

Rüchblicke auf die Schlacht bei Idstedt 1850. Allgem. Militär-Zeitung. Red. Zernin. 52 Jahrg. Nr. 30—32.

Bismarcksbriefe 1844—1870. Originalbriefe Bismarcks an seine Gemahlinn, seine Schwester und andere. Bielefeld und Leipzig 1876. 8⁰.

Af disse Breve angaae følgende danske Forhold. S. 54. 11/9 1856 (den slesvigske Sag) S. 59. 6/8 58 (skrevet fra Kjbhvn). S. 167. 16/5 64 (Londonerkonferentsen). S. 169—71. 20/7, 22/7, 27/7 64 (angaae Fredsforhandlingerne).

Die historischen Volkslieder vom Ende des dreiszigjähr. Krieges 1648 bis zum Beginn des siebenjährigen 1756. Aus fliegenden Blättern, handschriftlichen Quellen und dem Volksmunde gesammelt von **Franz Wilhelm,** Freiherre von **Ditfurth.** Heilbronn. XIV. 376 S.

Indeholder adskillige Viser vedrørende nordiske Forhold, saal.: »Schlacht bei Fehrbellin«, »Gespräch über den Krieg im Norden (1700—1709), »Graf Stenbock und König Friedrich IV« (1713) m. m.

Bergström, R. Några anteckningar om våra historiska folkvisor. I. Axel og Valborg. Silfverstolpe, Historiskt Bibliotek. Ny Följd. I. 417—428.

Forf. henfører Digtet tidligst til det 15 Aarh., og anseer det ikke for usandsynligt, at det først er digtet ved Reformationstiden.

Academie des inscriptions. Séances. Le 21 Decbr.: M. Port fait connaitre à l'Academie que le ms. d'Angers pris pour un fragment de l'Edda est un fragment de Saxo Grammaticus écrit au XIIIe siècle.

Huitfeldt, H. J. Bernt Ankers Forfatterskab. Norsk hist. Tidsskrift. Anden Række. 1 Bind. S. 492—546.

Hildebrand, H. Die Arbeiten für das liv- est- und kurländische Urkundenbuch im Jahre 1875/76. Riga 1877. 116 S. Særtryk af Rigaische Zeitung.

Indeholder Beretninger om Forf.s Undersøgelse af Archiver og Bibliotheker i Stockholm og Kjøbenhavn med Hensyn til Østersøprovindsernes Historie.

Annerstedt, Claes. »Upsala Universitets historia. Första Delen. 1477—1654. XI. 412 S. Bihang. I. Handlingar 1477—1654. 4 + 416 S. Ups. Imper. 8⁰.

Jensen. Schleswig-holst. Kirchengeschichte. Nach hinterlass. Handschriften überarb. und herausgeg. von Dr. Michelsen. 3 Band. Kiel 1877. 8⁰.

Allgemeine deutsche Biographie. Auf Veranlassung u. m. Unterstützung der histor. Commission bei der königl. Akademie der Wissenschaften in München hrsg. von **R. Frhrr. v. Liliencron** uud Prof. **F. X. Wegele.** Leipzig 1877. Lex. 8⁰.

I de i dette Aar udkomne 22—30 Leveringer findes flgd. Biographier af Mænd, der have staaet i Berøring med Danmark: Dippel (tydsk Læge og Theolog, som 1719 sad i dansk Fangenskab paa Hammershus), Du Cros, Ernst Albr. Eberstein (Feltmarskalk i dansk Tjeneste siden 1658), Erik af Pommern, H. Ernst (Prof. ved Univ. i Kjbhvn. og Medarbejder ved Udarbejdelsen af Christian den Femtes Danske Lov), Slesvig-Holsteneren H. K. E. Esmarck (en af de 30, som blev udelukket ved den almindelige Amnestie), Paulus v. Eitzen (slesvigsk Theolog i det 16. Aarh.), Nicolaus Falck, Anna Fabricius geb. Ambrosius (f. i Flensburg, död 1820), Jürgen Farensbach (liflandsk Partigjænger i Slutn. af det 17de Aarh.).

Svenskt biografiskt Lexicon. Ny Följd. Sjunde bandet. Andra häftet. Sthlm. 1877. 8°. S. 209—524 og Register.

Udgivet af E. Tegner.

Sveriges Adel under 16—1700 talen. Samtida minnesanteckningar udg. af **Carl Arvid Klingspor**. Andra Bandet, andra—fjerde häftet. S. 145—574. Ups. 1877.. 8°.

Stockbauer, J. Der Reformator der dänischen Kunstindustrie. Kunst und Gewerbe.. Wochenschrift zur Förderung deutscher Kunstindustrie. Herausg. vom Bayerischen Gewerbemuseum zu Nürnberg. Redig. von Dr. O. v. Schorn. 11 Jahrg. Nr. 18. Nürnberg 1877. 8°.

En efter Illustreret Tidende gjengivet Skildring af Gustav Fr. Hetschs Liv og Virksomhed.

Ljungström, Claes Johan. Wartofta härad och staden Falköping. Lund 1877. 4°. 198 S.

Weibull, Martin. Till Skanörs och Falsterboes historia. Samlingar utg. för de skånska landskapens histor. och arkeolog. förening af Martin Weibull. V. S. 12—14.

Isberg, A. U. Anteckningar om Malmö Stad. Malmö 1876. 8°. IX. 108 S.

Eggers, H. Schlosz und Stadt Plöen. Eine geschichtliche Skizze. Kiel 1877. 8°.

Messinga, J. A. H. De hollandsche Familien in Frederickstad van de Eider. Bijdragen voor vaderl. Geschiedeniss en Oudheidk. 9 Reeks 9. Deel 4 St. 331—354. 's Gravenhage 1877.

Falkmann, A. Ortsnamen i Skåne. Etymologiskt forsök. Lund 1877. 8°. 284 S.

Aubert. De norske Retskilder og deres Anvendelse. 1 Deel. Christiania 1877. 8°.

Weisenbach, Hans v. Das Wappen der Grafen von Schaumburg und Holstein. Eine hist.-geneal. Studie. Schlesvig 1877. 8°. 72 S.

Schiwe, C. J. Om Forholdet i Middelalderen mellem den norske Mark Sølv og den stedse forringede

gangbare Møntmark, samt Værdierne af fremmede Møntsorter, som til forskjellige Tider anføres i Oldbrevene som Betalingsmiddel. Forhdl. i Vidensk. Selskab i Christiania 1876, Nr. 1. 66 S. 8°.

Dannenberg, Herm. Die deutschen Münzen der sächsischen und fränkischen Kaiserzeit. Mit 1 Karte u. 61 Taf. Abbildgn. Berlin 1876. 4°. XX. 510 S.

Dette Værk, som er epokegjørende for den tydske Møntkundskab, indeholder baade Beskrivelser over danske Møntfund og Oplysninger om Møntfund i Tydskland, hvori der ofte er forekommet danske Mønter.

Rettelser til Literatur og Kritik i 6. Bind.

S. L.	21	L.	14	f. n.	1875, læs: 1870.
—	27	-	13	—	Kopmann, læs: Koppmann.
		-	3	—	Ulfsdatters, læs: Ulfsdotters.
		-	3	—	Kong, læs: Konung.
		-	2	—	Bergmann, læs: Bergman.
—	28	-	2	f. o.	III, læs: II.
—	29	-	13	—	Truss, læs: Truso.
—	30	-	8	—	jvnfr., læs: jvnfr. Hist. Tidsskr. 4. R. V.
—	32	-	12	f. n.	S., læs: S 105—6.
—	36	-	15	f. o	Se, læs: Se Hist. Tidsskr. 4. R. V.
		-	2	f. n.	gedrucht, læs: gedruckt.
—	37	-	4	—	kurphälsischer, læs: kurpfälzischer.
—	41	-	10	f. o.	einer Moratorium, læs: eines Moratoriums.
—	42	-	14	f. n.	Augustenborg, læs: Augustenburg.
		-	10	—	(Augustenborg, læs: Augustenburg.)
—	44	-	9	f. o.	Gottshal, læs: Gottschall.
—	45	-	4	—	Biografi, læs: Biographie.
—	52	-	9	f. n.	er maa, læs: maa.
—	67	-	18	f. o.	Hans, læs: Henning.
—	85	-	2	f. n.	Vejen, læs: i Vejen.
—	96	-	14	—	Miels, læs: Niels.
—	99	-	4-2	—	Det beror paa en Fejl, naar Holberg (anf. St.) nævner Mogens Hundermark Hansen som en af Underskriverne af et Dokument fra A. 1653. I Stedet for Hundermark skal der staa Hardingmand, saaledes som allerede J. C. Berg har oplyst (Saml. t. d. norske Folks Sprog og Hist. V. 461, jvfr. I. 411, 435). C. B.
—	104	-	5	—	Fredericia, læs: Fridericia.
—	115	-	15	—	(Fredericia, læs: Fridericia.)
—	106	-	1	f. o.	Broch, læs: Brock.
—	107	-	4	—	Cort, læs: Curt.

Alfabetisk Navneregister til Historisk Tidsskrift 4de Række Bd. VI.*)

(Ved **C. F. Bricka.**)

De Tal, som staa efter *L., henvise til Afdelingen «Literatur og Kritik»**).

*) I Registeret til 4. Række 5. Bd. skal der ved «Ringstedgaard» (S. xxv) staa Tallet 159.

**) De i denne Afdeling forekommende Titler paa nye Bøger ere ikke optagne i Registeret.

Udsigt over den danske historiske Forenings Regnskab for Aarene 1876 og 1877.

1876.

Indtægt:

1)	Kassebeholdning 1. Januar 1876	16	Kr.	40 Ø.
2)	Medlemsbidrag	2214	—	80 -
3)	Solgte Skrifter	199	—	47 -
4)	Bidrag fra det Classenske Fideicommis	200	—	» -
5)	Renter af Foreningens Kapital	400	—	» -
		3030	Kr.	67 Ø.

Udgift:

1)	Forfatterhonorar	532	—	20 -
2)	Bogtrykkerarbejde og Papir	2218	—	1 -
3)	Bogbinderarbejde	81	—	60 -
4)	Budets Løn og Procenter	85	—	60 -
5)	Forskjellige Udgifter	46	—	76 -
		2964	Kr.	17 Ø
	Kassebeholdning ved Udløbet af 1876	66	—	50 -

1877.

Indtægt:

1)	Kassebeholdningen 1. Januar 1877	66	Kr.	50 Ø.
2)	Medlemsbidrag	3110	—	85 -
3)	Solgte Skrifter	91	—	48 -
4)	Bidrag fra det Classenske Fideicommis	200	—	» -
5)	Renter af Foreningens Kapital	400	—	» -
6)	Renter fra Sparekassen	3	—	17 -
		3872	Kr.	» Ø.

Udgift:

1)	Forfatterhonorar	1580	Kr.	50 Ø.
2)	Bogtrykkerarbejde og Papir	1780	—	24 -
3)	Bogbinderarbejde	236	—	30 -
4)	Budets Løn og Procenter	170	—	26 -
5)	Forskjellige Udgifter	98	—	65 -
		3865	Kr.	95 Ø
	Kassebeholdning 31. December 1877	6	—	5 -

Foreningen har siden sidste offentlige Meddelelse udgivet:

For 1ste Halvaar 1877: Historisk Tidsskrift IV, 6te Binds 1ste Hefte samt Rørdam: Universitetets Historie 3dje Del, 6te Hefte.

For 2det Halvaar 1877: Historisk Tidsskrift IV, 6te Binds 2det Hefte.

For 1ste Halvaar 1878: Historisk Tidsskrift IV, 6te Binds 3dje Hefte.

Paa Aarsmødet 30te Maj 1877 udtraadte Cand. mag., Arkivassistent F. Krarup af Bestyrelsen, og da han ikke ønskede Gjenvalg, valgtes Cand. mag., Bibliotheksassistent C. F. Bricka til Medlem af Bestyrelsen. Denne bestaaer nu i Maj 1878 af Archivchef J. Grundtvig, Professor E. Holm, Cand. theol. S. Gjellerup, Professor F. E. Schiern, Bibliotheksassistent C. F. Bricka. Af disse er Professor Schiern Foreningens Formand, Professor Holm dens Sekretær.

Foreningen tæller i Maj 1878 703 Medlemmer, af hvilke 103 have hjemme i Norge, 13 i Sverige.

Hendes Majestæt Enkedronning Caroline Amalie.

Aagesen, A., Professor ved Universitetet.
Aall, Cand. juris., Arendal.
Aars, J., Skolebestyrer, Christiania.
Aarup, V., Boghandler.
Adeler, Baron, Cand. phil.
Adler, D. B., Grosserer.
Adolph, Grosserer.
Agerholm, Capitain.
Aggerup, Etatsraad.
Alin, O., Docent, Upsala.
Andersen, S. C., Konsul, Christiania.
Andresen, Højesteretsassessor, Christiania.
Ankjær, E., Adjunkt, Aalborg.
Arlaud, A., Kontorchef.
Arlaud, Oscar, Cand. phil.
Arnet, R. R., Præst i Vedø, Norge.
Arntzen, Kirkesanger, Bindalen, Norge.
Asbjørnsen, P. Chr., Forstmester, Christiania.

Baagøe, Cand. theol., Aarhus.
Bache, Departementschef.
Bache, Cand. juris.
Bacher, Sagfører, Laurvig.
Bachke, Directeur, Ytterøen, Norge.
Bachke, Overretsassessor, Christiania.
Bagger, F. V., Sognepræst til Vissenbjerg i Fyen.
Bagger, Højesteretssagfører.
Balchen, A., Sognepræst, Høland.
Bang, F. S., Justitsraad, Kasserer i Privatbanken.

Bang, J. H., Overlærer, Sorø.
Bang, Capitain.
Bang, Præst, Bækbølling.
Barfod, F., Forfatter.
Bassøe, Provst i Raade ved Moss.
Barth, Cand. phil.
Bay, N. R., prakt. Læge, Brørup, Kolding.
Bechmann, Præst.
Beck, H., Præst, Lem, Ringkjøbing.
Bendixen, Adjunkt, Bergen.
Bendtz, C. F. W., Præst i Lysabild, Sønderborg.
Bendz, H. C. B., Etatsraad.
Berggreen, A. P., Professor.
Bergh, V., Cand. phil.
Berling, E., Professor, Bibliothekar, Lund.
Bernhoft, Fængselspræst, Christiania.
Bertelsen, Cand. theol.
Bertouch-Lehn, Kammerherre, Baron til Sønderkarle, Lolland.
Bessesen, Provst, Kvindherred, Norge.
Bille, Cand. jur., Folkethingsmand.
Bille, F., Gesandt, Stockholm.
Bille-Brahe, C., Baron, Kammerherre, Stiftamtmand.
Bille-Brahe, Baron, Stamhusbesidder, Egeskov.
Bing, A., Student.
Bing, H., Fabrikant.
Bing, L., Fabrikant.
Birch-Reichenvald, fhv. Statsraad, Christiania.
Birkeland, Rigsarchivar, Christiania.
Bischof, Adjunkt, Randers.
Bjelke, Julie, Stiftsdame.
Bjørnshauge, J. J., Cand. mag.
Blechingberg, E. C. P., Etatsraad.
Bloch, H. C., Præst i Hasle, Aarhus Stift.
Bloch, V., Lic. theol., Provst, Præst i Vig.
Bloch, V., Rektor i Fredericia.
Blom, C. H. G., Justitsraad, Overtoldinspecteur, Randers.
Boeck, Th., kgl. Fuldmægtig, Christiania.
Bojesen, S., Justitsraad, Overinspecteur ved Fattigvæsenet.
Boldt, Fuldmægtig.
Bondesen, I., Cand. theol., Skolebestyrer.
Bondesen, I. M. G., Provst, Præst i Stillinge, Slagelse.
Borch, Dr. med.
Borgen, V., Professor.
Bornemann, J. A., Professor.

Borup, Kontorchef.
Boye, P. H., fhv. Kontorchef.
Brandt, C. L., Præst.
Brandt, Professor, Christiania.
Brasch, Præst i Vemmetofte.
Brasch, Collaborator.
Brask, Cand. jur. Holstebro.
Bregendahl, Kammerassessor, Fuldmægtig i det statist. Bureau.
Bretton, L. P., Kammerherre, Baron.
Bricka, C. F., Cand. mag.
Bricka, G. S., Adjunkt, Frederiksborg.
Briem, Præst.
Brinck-Seidelin, Overretsassessor.
Brix, C., Professor, Skolebestyrer.
Broberg, C. A., Etatsraad, Grosserer.
Brock, A., Stud. philol., Christiania.
Brock, G., Højesteretsadvocat.
Brock, P., Dr. phil.
Brodtkorb, H. H., Sandvigen, Norge.
Brockenhus-Schack, Grevinde, Giesegaard.
Brodersen, Cand. phil.
Brummer, N. A., Oberst.
Brünniche, H., Corpslæge.
Bruun, C., Justitsraad, Bibliothekar ved det kgl. Bibl.
Bruun, C., Legationsraad.
Bruun, M. P., Etatsraad, Aarhus.
Bruun, A. E., Hofbager.
Bruus, J. C., Capitain.
Bræstrup, Fuldmægtig.
Brøndsted, Justitsraad.
Bugge, Præst, Odder, Aarhus.
Bülow, F., Cand. phil.
Børre, Chr. Th., Overlærer, Frederiksborg.

Calundan, kgl. Fuldmægtig.
Caspari, Stud. philol., Christiania.
Casse, A. L., e. o. Højesteretsassessor.
Cederfeld, Præst.
Cederfeld de Simonsen, Kammerherre, til Erholm.
Christensen, Kammerraad. Hørsholm.
Christensen, Skræddermester.
Christensen-Schmidt, C. P., Collaborator.
Cold, Dr. med., Distriktslæge., Frederiksværk.

Collett, A., Cand. juris, Christiania.
Collett, Amtmand, Christiania.
Collin, E., Etatsraad.
Conradi, Overretssagfører, Drammen.
Crone, A., Præst, Herrested.
Crone, F., Exam. juris, Nyborg.

Daae, Ludvig, Foged, Ørskoug, Norge.
Daae, Ludvig, Professor, Christiania.
Dahl, Kammerherreinde, Moesgaard, Aarhus.
Dahl, F. P. J., Præst.
Dahlenborg, K., Overlærer, Aalborg.
Dahlerup, C. E., Amtmand, Herredsfoged, Odense.
Dahlerup, C. G., Præst, Øster-Ulslev, Lolland.
Dahlerup, H. L., Justitsraad, Kontorchef.
Dahlerup, M. H. L., Stiftsprovst, Præst i Ballerup.
Dahlerup, H. V., Præst, Ørbek, Fyen.
Dahll, L. C., Oberstlieutenant, Christiania.
Damgaard, Stiftsprovst, Odense.
Daniels, F. V., Cand. phil.
Dannemand, Grevinde.
Danneskjold-Samsø, S., Greve, Geheimekonferensraad.
Delbanco, S. W., Landsoverretsprokurator.
Djørup, F., Distriktslæge.
Dons, Capitain, Daurup.
Dorph, P., Præst i Øster-Egesborg. Foren. Correspondent.
Drolsum, A. C., Bibliothekar, Christiania.
Drøhse, F., Boghandler, Tønder.

Eberlin, A. E., Cancelliraad.
Egholm, H. A., Isenkræmmer.
Ehlers, Konferensraad, Borgemester.
Elberling, Cand. phil.
Elmqvist, Adjunkt, Nykjøbing p. F.
Engelhardt, Professor.
Engelstoft, C. T., Dr. theol., Biskop i Fyens Stift.
Engelstoft, Præst.
Eriksen, A. E., Rektor, Tromsø.
Erslev, Kr., Cand. mag.
Euch, v., Pastor, Fredericia.
Esmann, Præst, Sønder Højrup.
Estrup, I., Godsejer, Konseilspræsident.
Everløf, F. A., Kgl. Svensk og Norsk General-Konsul.
Evers, Chr.

Fabricius, I. O., Præst, Langeland.
Fangel, Dr., Nykjøbing p. F.
Fenger, E., Gehejmeetatsraad.
Fenger, M., Cand. theol.
Feveile, Capitain.
Fibiger, J., Præst.
Fiedler, Konferensraad, Justitiarius.
Fiedler, J., Postexpediteur i Fuglebjerg.
Finsen, V., Højesteretsassessor.
Fischer, C., Etatsraad, Borgemester, Randers.
Fog, Oberst.
Fog, B. J., Dr. phil., Provst.
Fogh, E., Bogholder.
Forchhammer, J., Dr. phil., Rector, Herlufsholm.
Forseth, O. G., Gaardbruger, Øxendal, Norge.
Fridericia, Dr. phil.
Friederichsen, P., Proprietær, Kjærstrup, Lolland.
Fritzner, Præst, Tjødling, Norge.
Friis, F. R., Exam. polyt.
Friis, Stud. mag.
Frijs-Frijsenborg, E., Lehnsgreve, Gehejmekonferensraad.
Frijs-Juellinge, Greve, Stamhuset Juellinge, Nakskov.
Frølund, Cand. polit.
Føns, H., Præst.

Gad, G. E. C., Boghandler.
Gamél, A. C., Major.
Gislason, K., Professor ved Universitetet.
Gjede, Adjunkt.
Gjellerup, S., Cand. theol.
Gleerup, Boghandler, Lund.
Gløerfeldt, B. V. W., Kammerraad, Havneskriver i Kjøbenhavn.
Goos, C., Professor ved Universitetet.
Gotschalk, Ritmester, Nestved.
Graff, U., Stud. philol., Christiania.
Grundtvig, Joh., Arkivchef.
Grundtvig, Sv., Professor ved Universitetet.
Gundorph, V., Stud. philol.

Hage, A., Godsejer, Oremandsgaard, Præstø.
Hage, Johannes, Godsejer.
Hagerup, H., Boghandler.
Halvorsen, J. B., Literat, Christiania.

Hambro, C. I., Baron, London.
Hambro, E., Cand phil., Bergen.
Hammerich, M., Professor, Iselinge, Vordingborg.
Hammerich, J., Forpagter, Iselinge, Vordingborg.
Hammershaimb, V. U., Provst.
Hannover, Underbibliothekar ved Universitetsbibliotheket.
Hansen, C. C. L., Præst.
Hansen, C. P. M., Dr. med., Etatsraad.
Hansen, Jørgen, Provst, Norge.
Hansen, L. C., Provst, Bornholm.
Hansen, Distriktslæge, Hjørring.
Hansen, Præst, Huusby, Ringkjøbing.
Hasle, P., Sognepræst i Asnæs.
Hasselager, Adjunkt, Herlufsholm.
Hauch, Adam, Skolebestyrer.
Haugsted, S. T., Præst i Tønning, Horsens.
Haxthausen, C. M., Baron, Overintendant.
Heering, A., Grosserer.
Heffermehl, Præst, Hisø, Arendal.
Hegel, F. V., Kancelliraad, Universitets-Boghandler. (Foren. Kasserer.)
Heiberg, C. A., Provst, Præst i Helsingør.
Heiberg, E. O., Bureauchef, Christiania.
Heiberg, G., Præst i Vemmelev.
Heise, A., Adjunkt, Dr. phil., Viborg.
Hellemann, C. N., Præst i Rye, Sjælland.
Helms, J., Skolebestyrer.
Helveg, L., Dr. phil., Præst i Odense.
Henrichsen, Rector, Bergen.
Henrichsen, Højesteretsadvocat.
Herbst, C. F., Justitsraad.
Hermansen, C., Professor ved Universitetet.
Hersleb, C. F., Overkrigscommissair.
Hindenburg, Th., Kriminalretsassessor.
Hirschsprung, Dr. med., Professor.
Hjort, J. L. M., Provst, Møen.
Hjort, Kammerjunker.
Hjortdahl, Professor, Christiania.
Holck, Capitain.
Holm, C. F., Konferensraad.
Holm, E., Professor ved Universitetet.
Holm, J., Cand. phil., Boghandler.
Holm, Læge.
Holstein, E. F., Kammerherre.
Holstein, U. A., Greve.

Holstein, L. H. C. H., Overkammerherre, Lehnsgreve (III).
Holten J., Kammerjunker.
Hornemann, Stud. mag.
Hornemann, J., Forstander, Trondhjem.
Hoskiær, D., Præst i Kallundborg.
Hundrup, F. A., Overlærer.
Hvidt, E., Assurance-Mægler, Konsul.
Hvitfeldt, Arkivfuldmægtig, Christiania.
Høedt, Fr., Professor.
Høst, A. F., Kancelliraad, Universitets-Boghandler.
Høst, Oberst.
Høst, C., Boghandler.
Hølaas, Cand. juris., Christiania.

Ibsen, E., Overlærer, Sorø.
Ingier, Cand. juris., Drammen.
Irminger, C. L. C., Kontre-Admiral, Kammerherre.
Isberg, Grosserer.

Jacobsen, Godsforvalter ved Stamhuset Tiele i Jylland.
Jacobsen, Capitain, Brygger.
Jacobsen, N., Præst.
Jacobsen, Galanterihandler.
Jacobsen, I. S., Præst, Nexø.
Jantzen, A. T., Præst i Gjentofte.
Jensen, J. Ch., Sognepræst til Ousted, Allisløv og Lethraborg.
Jensen, Godseier til Fredsholm, Nakskov.
Jensen, Knud, Boghandler.
Jensen, Borgemester, Christiania.
Jensen, Distriktslæge, Gredsted, Varde.
Jensen, C. C., Handelsbogholder.
Jepsen, Cand. juris, Drammen.
Jermin, H., Stamhusbesidder, Ausumgaard.
Jespersen, H. A., Præst i Utterslev, Lolland.
Jessen, Forpagter, Berritsgaard, Saxkjøbing.
Jetsmark, J., Etatsraad.
Johnsen, V. F., Gehejmekonferensraad.
Jonquières, H. A. de, General.
Jonquières, J. A. F. de, Justitsraad og Kontorchef.
Jonquières, G. C. de, fhv. Kontorchef.
Juel-Rysensteen, Kammerherre, Lehnsbaron.
Juel, Etatsraad, Overretsprokurator.
Jørgensen, A., Herredsfoged, Odense.
Jørgensen, A. D., Arkivfuldmægtig.

Jørgensen, B., Professor.
Jørgensen, Cand. philol.
Jørgensen, Skolelærer, Kistrup, Faaborg.
Jørgensen, Præst, Staby, Ringkjøbing.

Kahl, Provst og Sognepræst i Lund.
Kall, M., Postmester.
Kampmann, H., Etatsraad, Herredsfoged i Randers.
Kaufmann, J. J., Mægler.
Kielsen, Overlærer, Herlufsholm.
Kierulf, A., Expeditionssecretair, Christiania.
Kinch, Overlærer, Ribe.
Kjellerup, Godseier, Vesborggaard, Aalborg.
Klagenberg, A. C., Translateur.
Klein, Gehejmeetatsraad.
Klingenberg, K., Assistent.
Klubien, Højesteretsadvokat.
Knudsen, H., Præst.
Knudsen, L. A. C., Sognepræst til Eltang og Vilstrup, Kolding.
Knuth, Greve, Postmester i Sorø.
Koch, E. F., Dr. phil., Præst i Skibet, Veile.
Koch, Etatsraad. Odense.
Koch, P. F., Kriminalretsassessor.
Koch, Præst i Skjælby p. Falster.
Koefoed, J., Legationssecretair.
Krag, fhv. Herredsfoged, Odense.
Krag, W., Kammerherre.
Krarup, J. Fr., Cand. mag., Arkivassistent.
Krebs, J., Krigsraad, Distriktslæge i Ringsted.
Krieger, A. F., Gehejmeetatsraad.
Krieger, W., Rentier.
Kringelbach, G., Cand. juris.
Krog, Præst i Ramløse, Frederiksværk.
Kruse, M., Institutbestyrerinde.
Kulsberg, stud. philol., Christiania.
Købke, J. K., Oberst.

Lampe, Præst, Laurvig.
Langballe, I. E., Procurator, Randers.
Lange, C. V., Departementschef.
Lange, Rektor, Lillehammer.
Langhoff, I. H., Boghandler.
Langkilde, Cand. juris, til Juulskov.
Larsen, H. F. Overretssagfører.

Larsen, J. S. Capitain, Helsingør.
Lassen, Provst.
Lassen, W., Bureauchef, Christiania.
Lasson, T. O., Grosserer.
Leemejer, J.
Lerche, Greve, til Benzonsdal.
Lerche, Kammerherre, Lehnsgreve til Lerchenborg.
Levin, I., Cand. phil.
Levin, Dr., Distriktslæge, Lerchenfeldt, Hobro.
Levinsen, N., Højesteretsadvocat.
Levinsen, Overauditeur.
Levy, Etatsraad, Bankdirecteur.
Levy, M. A., Grosserer.
Lichtenberg, F., Jægermester, til Løistrup.
Liebe, Højesteretsadvocat.
Liebe, J., Stats-Secretair.
Liebenberg, Literatus.
Liisberg, Styrmand.
Lillienskjold, Overretsassessor.
Lind, H., Adjunkt, Randers.
Lind, Th., Boghandler.
Lindahl, H. J., Cand. juris.
Lindberg, Overauditeur, Assens.
Linde, Konferensraad, Departementschef.
Linde, Overretsassessor.
Linderup, Fuldmægtig, Nykjøbing i Sjælland.
Linnemann, Etatsraad, Bankdirecteur.
Ljunggren, G., Professor, Lund.
Lohse, O. C., Adjunkt, Aarhus.
Lomholt, Grosserer.
Lublin, J. A., Grosserer.
Lund, C. C., Fuldmægtig i Indenrigsministeriet.
Lund, C., Cand. mag.
Lund, Th., Fuldmægtig i Justitsministeriet.
Lund, Tr., Dr. phil.
Lund, Professor, Dr. phil., Rector, Aarhus.
Lundgren, M. H., Ritmester, Trondhjem.
Lundgren, H., Bankdirektør, Trondhjem.
Lundh, O. Gr., kgl. Fuldmægtig, Christiania.
Lundh, S. H., Ingenieur, Christiania.
Lunn, Ingenieur, Knabstrup.
Lynge, Boghandler.
Løkke, Jakob, Overlærer, Christiania.

Løvenskjold, C. L. Kammerherre, Hofmarskal.
Løvgreen, Fuldmægtig.

Madvig, J. N., Konferensraad og Professor.
Madvig, J. N. A., Kriminalretsassessor.
Madsen, E., Capitain i Artilleriet.
Magnussen, C. W., Bogholder.
Malmstrøm, C. G., Professor, Upsala.
Mansa, F. W., Etatsraad.
Mansa, Landinspecteur, Nykjøbing paa Mors.
Mansa, J. H., Oberst.
Mantzius, Cand. phil. Birkerød.
Martensen, Dr. theol., Biskop.
Mazar de la Garde, Etatsraad.
Mazar de la Garde, D., Cand. ph.
Meinert, A. V., Sognepræst i Fyen, Nyborg.
Melby, J. C. F. V., Præst i Herstedøster.
Melchior, H. E., Kancelliraad, Institutbestyrer.
Melchior, Grosserer.
Meldahl, T., Etatsraad.
Meyer, A., Amtsvejinspecteur i Randers.
Meyer, Fr., Højesteretsassessor.
Michelsen, Konsul, Bergen.
Middelton, Overretssagfører, Christiania.
Milo, F. A., Skolebestyrer.
Molbech, K., Professor.
Mollerup, Højesteretsassessor.
Mollerup, Cand. mag.
Moltke, E., Greve, til Nørager, Slagelse.
Moltke, Overauditeur, Herredsfoged, Fredericia.
Morville, G., Overretsprokurator i Viborg.
Moth, Overlærer, Sorø.
Mourier, C. F. L., Justitiarius i Højesteret.
Mourier, Herredsfoged.
Muhle, F. S., Cand. phil.
Munck, Præst.
Müffelmann, fhv. Forpagter, Lyngby.
Müller, C. P. Paludan-, Professor ved Universitetet.
Müller, C. L., Dr. phil., Etatsraad.
Münter, F., kgl. Fuldmægtig, Kammerjunker.
Møller, J., Præst i Odense.
Møller, A., Overretsprocurator, Viborg.
Møller, H. C. D., Præst i Breininge, Taasinge.
Møller, L. B., Bogholder.

Møller, Læge, Nykjøbing paa Mors.
Mørch, B. H., Overlærer, Randers.

Nellemann, Sophus, Højesteretsadvokat.
Nellemann, Justitsminister.
Neergaard, de, Frue, til Oxholm, Aalborg.
Nielsen, Oluf, Dr. phil., Archivar.
Nielsen, C., Provst og Præst i Kallehauge.
Nielsen, G., Papirfabrikant.
Nielsen, H., Cand. theol., Aarhus.
Nielsen, Boghandler, Odense.
Nielsen, H. J., Cand. mag.
Nielsen, Y., Universitetsstipendiat, Christiania.
Nielsen, Overlærer, Lillehammer.
Nielsen, Lensmand, Nummedal i Norge.
Nissen, Handelsborger, Christiania.
Nutzhorn, H., Cand. theol.
Nyrop, Cand. juris.
Nyegaard, C. S., Sognepræst i Blistrup.
Nyholm, Overretsassessor.
Nægler, Oberst, Kammerherre.
Nørregaard, Directeur.

Odhner, Professor, Lund.
Oldenburg, Byfoged, Odense.
Olsen, Capitain, Trondhjem.
Olsen, E., Kancelliraad, Prokurator i Randers.
Olsen, J. L., Hofbager.
Olufsen, H. F. F. M., Oberst.
Otto, Th., Cand. polit.
Oxholm, Godsejer, Rosenfeldt ved Vordingborg.

Paludan, H., Sognepræst, Feiø ved Stokkemarke.
Petersdorff, Lehnsgreve til Einsiedelsborg i Fyen.
Petersen, Alexis, Cand. polit.
Pedersen, N., Cand. philol.
Petersen, E., Cand. theol., Nyborg.
Petersen, H. G., Postmester.
Petersen, H., Præst, Thisset, Aarhus.
Petersen, Helm, Eier af den Hempelske Boghandel, Odense.
Petersen, A., Skolelærer, Valløby ved Kjøge.
Petersen, Overretsassessor.
Petersen, N. R., Etatsraad.

Petersen, Sigv., Cand. phil., Christiania.
Petersen, Lærer, Allinge.
Petersen, J., Apotheker.
Petersen, Skolelærer, Bagsværd.
Petersen, Skolelærer, Østermariæ, Nexø.
Petersen, Richard, Præst, Vejby, Hjørring.
Peterson, Th., Konsul, Christiania.
Piper, Bagermester.
Ploug, C., Redacteur.
Plum, Dr. med., Lektor ved Universitetet.
Poulsen, Dr. phil.
Prehn, G., Cand. juris.
Prytz, F., Kjøbmand.
Puggaard, R., Grosserer.

Quaade, G. I., Kammerherre, Gesandt.

Raben, Josias, til Lækkendegaard, Kammerherre.
Raffenberg, M. K., Etatsraad.
Rasmussen, L., Justitsraad.
Rasmussen, R. C., Musicus.
Rasmussen, Provst, Præst i Steenstrup, Odense.
Rasmussen, Justitsraad, Godsforvalter, Gisselfeld.
Regenburg, Stiftamtmand, Skanderborg.
Reiersen, C. F. K., Sognepræst t. Carlslunde, Kjøge.
Reimann, C. F., Apotheker, Fuglebjerg.
Reinhardt, C. E. F., Kontorchef i Justitsministeriet.
Reitzel, C., Boghandler.
Reitzel, Th., Boghandler.
Reumert, L. I. A., Professor, Dr. med. og Distriktslæge, Odense.
Ricard, Departementschef.
Richter, J. C. L., Præst, Kolding.
Richter, J. C., Major, Christiania.
Rimestad, Chr., Overretsassessor.
Ring, H., Cand. polit.
Rist, Premierlieutenant, Helsingør.
Rode, G., Dr. phil.
Rode, Vilh., Höjesteretsprocurator.
Rosen, Kammerjunker, Capitain i Aalborg.
Rosenberg, Dr. phil.
Rosendal, Højskoleforstander, Vinding, Veile.
Rosendahl, O., Premierlieutenant.
Rosenkrantz, G. E., Baron, Stiftamtmand i Viborg.
Rosenkrone, G. Hoff, Stamhusbesidder til Rosendal i Norge.

Rosenstand, Frantz, Justitsraad.
Rosenørn, E., Kammerherre, Overpræsident.
Rosenørn, Kammerherre, Amtmand, Randers.
Rosenørn-Lehn, E., Baron, Hvidkilde.
Rosenørn-Lehn, O., Lehnsbaron, Udenrigsminister, Guldborgland.
Rosenørn-Lehn, Baronesse.
Rosenørn-Teilmann, Kammerherre, til Nørholm.
Rosing, Adjunkt, Sorø.
Rothe, L. A., Professor, Sorø.
Rothe, V., Etatsraad, Jernbanedirecteur.
Ræder, G., Fuldmægtig.
Ræder, Proprietær, Dyrhaugegaard, Kolding.
Rørdam, H., Dr. phil., Præst, Brændekilde, Odense.
Rørdam, S., Dr. phil., Præst i Rønnebæk, Nestved.

Sager, H. C., Byfoged i Rudkjøbing.
Scavenius, C., Godsejer til Klintholm.
Scavenius, Hofjægermesterinde, til Basnæs.
Schade, J. S., Præst, Samsø.
Schade, A. H., Kjøbmand, Nykjøbing paa Mors.
Scharling, C. Protokolsekretær ved Højesteret.
Schäfer, Professor i Jena.
Scheel, A. V., Bureauchef, Christiania.
Scheel, Fuldmægtig i Finansministeriet.
Scheel, A. W., Dr. jur., Gehejmekonferensraad.
Scheel, Siegfr., Greve.
Scheel, Greve, Hofjægermester, Rygaard, Roskilde.
Schielderup, W., Stud. juris, Bergen.
Schiern, F. E., Professor ved Universitetet.
Schiødte, J. C., Prof., Inspecteur ved det zoologiske Museum.
Schiødte, Præst, Aarhus.
Schiødte, A., Boghandler.
Schiøth, H., Cand. mag., Christiania.
Schlegel, Gehejmeetatsraad.
Schmidt, L., Bogtrykker, Laurvig.
Schmidt, L. H., Præst.
Schmidt, V., Professor., Dr. phil.
Schmidt, W. G., Mægler.
Schmidt, J. L., Overretsassessor, Viborg.
Schmidt, P. J., Boghandler.
Schnipp, A., Boghandler i Helsingør.
Schleisner, Dr. med., Justitsraad, Stadslæge i Kjøbenhavn.
Schrøder, L., Cand. theol., Høiskoleforstander, Askov.
Schurmann, Professor, Seminarieforstander i Skaarup.

Schwartzbrem, Provst.
Schøler, Kammerherreinde, til Margaard i Fyen.
Secher, Cand. juris, Archivassistent.
Schønberg, K., Boghandler.
Schøning, S., Telegrafbestyrer, Christiania.
Sehestedt-Juul, Kammerherre, til Ravnholt.
Sigurdson, J., fhv. Archivar.
Skeel, V., Kammerherre, Overretsassessor.
Skibsby, Sagfører, Nykjøbing paa Mors.
Skinnerup, Lærer, Randers.
Skjelderup, J., Postmester, Christiania.
Skrike, Gehejmelegationsraad.
Slomann, Stud. mag.
Smith, Provst, Lunde, Odense.
Smith, Justitsraad, Rødby.
Smith, Læge, Vejle.
Smith, Jægermester, Rudbjerggaard ved Nakskov.
Smith, S. Birket, Kgl. Haandbibliothekar.
Sneedorff, H. G., Comm. Capt. og Toldinspecteur i Helsingør.
Sommer, Chr., fhv. Distriktslæge.
Sommersted, A. W., Overkrigskommissair.
Stabell, Halvard, Proprietær, Askim, Norge.
Stadfeldt, Professor, Dr. med.
Steenstrup, J., Cand. juris.
Steenstrup, M. G. G., Dr. phil.
Steemann, Hofjægermesterinde, Helsingør.
Stein, T., Billedhugger, Professor.
Steinnordh, Dr. phil. & theol., Lector, Linkøping.
Stephens, G., Professor ved Universitetet.
Strunk, A., Justitsraad.
Strøm, C. A., Lensmand, Throndenæs pr. Harstad, Norge.
Strøm, Th., Cand. mag.
Stub, C. F., Præst i Glostrup.
Sthyr, V., Professor ved Universitetet.
Svedelius, Professor, Upsala.
Sødring, E., Stud mag.
Sørensen, Premierlieutenant, Aalborg.
Sørensen, Stiftsprovst i Viborg.
Sørensen, Capitain.

Tang, Etatsraadinde, til Nørre Vosborg.
Tang, N., Konferensraad, Justitiarius i Viborg.
Teisen, M. P., Sognepræst til Phanefjord, Møen.
Theisen, Cand. mag.

Thestrup, Capitain.
Thiele, A., Cand. juris.
Thiele, Cand. juris.
Thomle, Højesteretsassessor, Christiania.
Thomsen, H. E.
Thorkelin, Oberst.
Thornam, L., Overlærer, Horsens.
Thorsen, P. G., Professor og Universitetsbibliothekar.
Thorson, Underbibliothekar ved det kgl. Bibl.
Thortsen, C. A., Dr. phil., Prof.
Thrap, D., Præst, Norge.
Thrige, S., Professor.
Thuesen, Politimester, Laurvig.
Thygesen, Cand juris.
Thyregod, Lærer, Ans.
Tietgen, Etatsraad, Bankdirecteur.
Tommerup, Præst, Sejrø pr. Kallundborg.
Trap, Geheime-Etatsraad.
Trier, Ernst, Cand. theol.
Trier, Cand.
Trolle-Bonde, Greve, Kammerherre, Stokholm.
Tuxen, N. E., Directeur ved Orlogsværftet.
Tüchsen, E., Sagfører, Faaborg.
Tüchsen, C. M., Justitsraad og Toldinspecteur.
Tvermoes, R., Grosserer.
Tønsberg, Chr., Toldkasserer, Tvedestrand i Norge.
Tørsleff, H., Boghandler, Slagelse.

Undseth, J., Stud. philol., Christiania.
Unsgaard, Amtmand i Thisted.
Urne, Axel, Assistent.
Ussing, L., Professor ved Universitetet.

Vaage, O., Lic. theol., Provst, Næsby ved Sorø.
Vahl, Underbibliothekar.
Wad, G., Cand. polit.
Waitz, G., Professor, Göttingen.
Wallich, Kriminalretsassessor.
Warburg, C. A., Fabrikejer.
Warburg, Præst i Svendborg.
Warmuth, C., jun., Musikhandler i Christiania.
Vaupell, O., Oberst.
Vaupell, Præst i Lunde, Varde.
Vedeler, G. F., Ingenieurlieutenant, Christiania.

Vedel, E., Amtmand, Sorø.
Vedel, F., Præst, Søllerød.
Vedel, P. A., Gehejme-Legationsraad, Directeur i Udenrigsministeriet.
Weeke, C., Bibliotheksassistent.
Wegener, Præst i Halsted, Nakskov.
Wegener, C. F., Konferensraad og Geh. Archivar.
Weilbach, Cand. phil.
Weibull, M., Professor, Lund.
Weis, A., Cand. polyt., Møller, Aarhus.
Weitemeyer, H., Cand. mag.
West, K., Cand. theol.
Westergaard, Nykjøbing paa Mors.
Westergaard, C. P., Fuldmægtig i Krigsministeriet, Justitsraad
Westergaard, N. L., Etatsraad, Professor ved Universitetet.
Westrup, Capitain.
Wichfeld, til Engestofte, Kammerherre.
Wiese, Cand. jur.
Willer, M., Varemægler.
Wilster, General.
Winkel-Horn, F., Dr. phil.
Winstrup, L. A., Bygningsinspecteur.
Winther, C. M., Overretsprokurator.
Vinther, J., Højskoleforstander, Lyngby.
Wissing, Bogtrykker i Viborg.
Wold, Ragna, Frøken.
Worm, R. T., Sognepræst i Gudom, Lemvig.
Worsaae, J. J. A., Kammerherre.
Wroblewsky, Boghandler.
van Wylich, P. W., Præst.
Væringsaasen, Helge, Bonde, Norge.

Yde, Lærer, Mors.

Zahle, N., Institutbestyrerinde.
Zahle, P. C., Redacteur.
Zahrtmann, P. T., Geheimelegationsraad.
Zurstrassen, Pastor.

Øllgaard, F., Byfoged i Slagelse.

Aalborg Kathedralskole.
Aarhus Kathedralskole.
Aarhus Garnisonsbibliothek.
Arbejderforeningen af 1860.
Athenæum i Christiania.
Athenæum i Kjøbenhavn.
Bergens Musæum.
Bergens offentlige Bibliothek.
Christianssunds Skole.
De Unges Samfund i Drammen.
Drammens lærde og Realskole.
Ellevte Bataillons Officerscorps's Bibliothek i Aalborg.
Frederiksborg lærde Skole.
Frederikshalds Stadsbibliothek.
Fyens Stifts Læseforening.
Garnisonsbiblioteket i Fredericia.
Gøteborgske Nat. Bibliothek i Lund.
Gehejmearchivet.
Herlufsholms Skolebibliothek.
Hist. Forening, Lund.
Holt Skolelærerseminarium, Elverum i Norge.
Horsens lærde Skole.
Jellinge Seminarium.
Kjøbenhavns Garnisons Bibliothek.
Kolding Læseforening.
Kongens Haandbibliothek.
Lolland-Falsters Stiftstidende.
Lunds Universitetsbibliothek.
Læseforeningen Japetus.
Metropolitanskolen.
Morsø Theologiske Læseforening.
Nykjøbing Kathedralskole.
Odense Kathedralskole.
Det militaire Bibliothek i Odense.
Randers Klubs Læseforening.
Randers lærde Skole.
Ribe Kathedralskole.
Rigsdagens Bibliothek.
Ringsted-Alsted Herreders theologiske Læseforening.
Det kongelige norske Rigsarchiv i Christiania.
Roskilde Kathedralskole.
Rønne højere Realskole.
Sorø Akademis Bibliothek.
Stiftsbiblioteket i Aalborg.

Storthingets Bibliothek, Christiania.
Studenterforeningen i Kjøbenhavn.
Studentersamfundets Bibliothek, Christiania.
Thisteds theologiske Læseforening.
Universitetet i Christiania.
Veile Amtskole.
Viborg Kathedralskole.

Den danske historiske Forenings Vedtægter.

(Vedtagne 10de Maj 1876 paa Foreningens Aarsmøde.)

---

§ 1.

Formaalet for den danske historiske Forening er dels at vække historisk Aand og Interesse i Almindelighed, dels at fremme historisk Kunst og historiske Studier, nærmest med Hensyn til Fædrelandet og dets Literatur.

§ 2.

Foreningen udgiver et dansk historisk Tidsskrift. Dettes Indhold skal fornemmelig bestaa af originale historiske Afhandlinger; tillige kan deri optages historiske Anmeldelser og Kritiker, utrykte Breve, Dokumenter og andre historiske Bidrag. Ved Siden deraf kan særskilt udgives større historiske Arbejder.

§ 3.

Ordentligt Medlem af Foreningen er Enhver, som anmelder sig for Bestyrelsen. De ordentlige Medlemmer betale et aarligt Bidrag af 4 Kroner eller engang for alle 50 Kroner. De ere stemmeberettigede en Maaned efter Anmeldelsen.

Æresmedlemmer, som ikke erlægge Kontingent, kunne udvælges paa Foreningens Aarsmøder. Medlemmerne erholde de Skrifter, som Foreningen udgiver.

§ 4.

Den historiske Forenings Hovedsæde er i Kjøbenhavn. Her ledes dens Virksomhed ved fem Bestyrere, der vælges paa 5 Aar af Foreningen paa dens Aarsmøder med Flertallet af de Tilstedeværendes Stemmer. Hvert Aar udtræder det ældste Medlem. Den Udtrædende kan vælges paany. Bestyrelsens Medlemmer afgjøre, hvad der skal optages i Tidsskriftet, fordele Forretningerne imellem sig og vælge en Formand. Bestyrelsen samles paa Formandens Indbydelse, saa ofte som et af dens Medlemmer forlanger det.

§ 5.

En af Bestyrelsen antaget Kasserer aflægger aarligt Regnskab, som, efter at være revideret af to dertil valgte Revisorer, fremlægges paa det næste Aarsmøde.

§ 6.

I Løbet af hvert Aars andet Kvartal holdes i Kjøbenhavn efter offentlig Indbydelse fra Bestyrelsen et Aarsmøde. I dette vælges Medlemmer af Bestyrelsen og Revisorer, og Bestyrelsen gjør Rede for Udførelsen af sit Hverv. I dette aarlige Møde afgjøres tillige de Forslag og Andragender fra Medlemmer i Foreningen, som maatte være indsendte til Bestyrelsen inden Marts Maaneds Udgang. Bestyrelsen meddeler tillige i hvert Bind af det historiske Tidsskrift en nøjagtig Beretning om Foreningens Virksomhed og pekuniære Forhold, ligesom ogsaa en Fortegnelse over dens Medlemmer. Extraordinære almindelige Møder afholdes, naar enten Bestyrelsen finder det hensigtsmæssigt eller det forlanges af 30 Medlemmer i en til Bestyrelsen stilet Skrivelse.

§ 7.

Forandringer i disse Vedtægter kunne alene ske i Foreningens Aarsmøder. Forslag til saadanne Forandringer fra Medlemmernes Side maa indgives til Bestyrelsen inden hvert Aars 1ste Marts. Baade i dette Tilfælde og, hvis Bestyrelsen vil foreslaa Forandringer, maa de 14 Dage før Mødet bekjendtgjøres for Medlemmerne. Underændringer til foreslaaede Ændringer skulle anmeldes for Bestyrelsen 3 Dage forinden Mødets Afholdelse. For at give Beslutninger, som forandre Vedtægterne, Gyldighed, maa i det mindste 30 Medlemmer, Bestyrelsen iberegnet, være tilstede i Mødet og $^2/_3$ af de Tilstedeværende billige Forandringen.

§ 8.

Et Exemplar af disse Vedtægter skal medfølge ethvert Bind af Historisk Tidsskrift.

Udsigt

over

Indholdet af Historisk Tidsskrift

4de Række, I—VI Bind.

I. Historiske Afhandlinger og Bidrag.

II. Literatur og Kritik.

